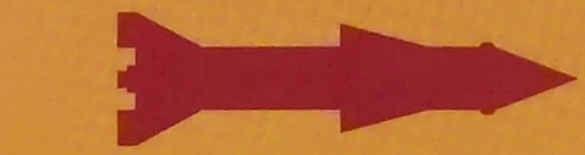
Savaşın Geleceği

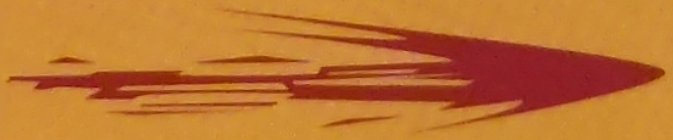
Strateji Savaşın Geleceğini Nasıl Şekillendirecek?

Lawrence Freedman

Çeviren: Yavuz Alogan

SAY

SAVAŞIN GELECEĞİ

Sir Lawrence Freedman

Londra King's College Savaş Araştırmaları Bölümü'nde Onursal Profesördür. Falkland Savaşı'nın resmî tarihçisi ve İngiltere ve 2003 Irak Savaşı Soruşturma Komisyonu (Chilcot Komisyonu) üyesi olarak çalıştı. Nükleer strateji ve Soğuk Savaş hakkında kapsamlı çalışmalar yaptı; çağdaş güvenlik sorunları üzerine düzenli yorumlar yazdı. *Strategy* başlıklı kitabı *Financal Times* ve *Economist* tarafından yılın kitabı seçildi; *A Choice of Enemies: America Confronts the Middle East* başlıklı kitabı 2009 Lionel Gelber Ödülü ve Duke of Westminster Askerî Yazın Madalyası aldı.

Yavuz Alogan

Yavuz Alogan, 1951'de Pazarören Köy Enstitüsü'nde doğdu. İlkokulu Balıkesir, Edirne ve Ankara'da tamamladı. Yenişehir Koleji, AİTİA Ekonomi ve Maliye Bölümü ile AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Halk Eğitimi Bölümü'nü bitirdi. Dev-Genç ve ADYÖD gibi gençlik örgütlerinde yer aldı; Sosyalist Parti, Birleşik Sosyalist Parti, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde yöneticilik yaptı. Çeşitli sosyalist dergilerde, Sol ve Aydınlık gibi günlük gazetelerde yazdı. Yüze yakın eseri Türkçeye kazandırdı, çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı.

SAVAŞIN GELECEĞİ

Strateji Savaşın Geleceğini Nasıl Şekillendirecek?

Lawrence Freedman

İngilizceden çeviren:
Yavuz Alogan

SAY

Say Yayınları
Tarih

Savaşın Geleceği / Lawrence Freedman
Özgün adı: *The Future of War: A History*

© Lawrence Freedman, 2017
Bu kitap ilk kez 2017 yılında bir Penguin Press markası olan Allen Lane tarafından *The Future of War: A History* adıyla yayımlanmıştır. Penguin Press, Penguin Random House şirketler grubunun bir parçasıdır.

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0927-3
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Yavuz Alogan
Yayın koordinatörü: Sinan Köseoğlu
Editör: Furkan Akderin
Kapak tasarımı: Umut Durmuşoğlu

Baskı: Dörtel Matbaacılık
Zafer mah. 147. Sk. 9-13A
Esenyurt/İstanbul
Tel.: (0212) 565 11 66
Matbaa sertifika no: 40970

1. baskı: Say Yayınları, 2022

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9

BİRİNCİ BÖLÜM 25

1. Kesin Sonuçlu Savaş 27
2. Kesin Sonuçlu Olmayan Savaş 39
3. Çekişme Yuvası 54
4. Acımasızlıkla Gelen Zafer 63
5. Barışın Başarısızlığı 75
6. Topyekûn Savaş 89
7. Dehşet Dengesi 106
8. Nükleer Çağa Saplanıp Kalmak 121
9. Sürpriz Bir Barış 135

İKİNCİ BÖLÜM 151

10. Bir Savaş Bilimi 153
11. Ölüleri Saymak 172
12. Demokrasi ve Savaş 184
13. Yeni Savaşlar ve Batık Devletler 193
14. Kadim Kinler ve Maden Laneti 206
15. Müdahale 220
16. Ayaklanmaya Karşı Mücadeleden Teröre Karşı Mücadeleye 232

17. Teröre Karşı Mücadeleden
Ayaklanmaya Karşı Mücadeleye 243
18. Barbarlığın Rolü 259
19. Engelleme Değil Tedavi 272

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 287

20. Hibrit Savaşlar 289
21. Sanal Savaş 299
22. Robotlar ve Dronlar 310
23. Megakentler ve İklim Değişikliği 327
24. Önümüzdeki Savaşlar 339
25. Savaşın Geleceğinin Geleceği 355

TEŞEKKÜR 369
NOTLAR 371
KAYNAKÇA 435
DİZİN 485

Öğretmen, Rehber ve Dost

Sir Michael Howard'ın anısına...

GİRİŞ

Benim işim cesaret ve vahşet.
Onlara bakarım ve kınamam.
Olduğu gibi yazarım onları, hatırlanabilecek kadar yakın
Neden diye sormam, çünkü sebep hep aynıdır.
Savaş olur çünkü onu başlatan kazanabileceğini düşünür.

Margaret Atwood
Askerî Tarihçinin Yalnızlığı[1], 1995

Yunan mitolojisinde savaş tanrıları sefalet ve kargaşa getirirler. Ares, serbest kaldığında, tehlikeli ve dehşet verici olur. Onun ortağı Enyo kentleri yıkar ve onun çocukları kavgayı, korkuyu ve dehşeti biçimlendirirler. Nadiren kullanılan "polemoloji" (savaş ya da çatışma analizi) sözcüğü ve saldırgan dil için daha sık kullanılan "polemik" sözcüğü, Enyo'nun kardeşi Polemos'tan gelir. Yunan edebiyatında Polemos, savaşın habis cisimleşmesi olarak göründü. Bir Aisopos masalı tanrılar eşlerini seçerlerken Polemos'un kendine bir hayat arkadaşı bulmak için nasıl mücadele ettiğini betimler. Sonunda geriye sadece Hybris kalır. Hybris, "hubris" sözcüğünü aldığımız pervasızlığın, kibirli gururun tanrıçasıdır. Polemos, Hybris'e çılgınca âşık olur ve onun peşinden ayrılmaz. Kıssadan çıkan hisse şudur ki dünya ulusları beraberinde savaşı getirdiği için Hybris'in aralarında dolaşmasına asla izin vermemelidirler.

Romalılar da savaşı tanrıların entrikalarıyla ilişkilendirmişlerdir. Vergilius'un *Aeneas*'ı savaşın her şeyi nasıl tüketip yok edebileceğini, özellikle *discordia* –iç savaş– olarak patlak verdiğinde, her iki tarafı da esirgemeyerek nasıl dehşet saçtığını betimledi. Ancak onlar savaşta soyluluk ve azim de görebiliyorlardı. Ares, Roma tanrısı Mars'a dönüşürken, bir kargaşa kaynağından çok halkın muhafızı olarak itibar kazandı ve övüldü. Enyo, kılıç ve kalkanla gelen Bellona'ya dönüştü. Kendi tapınağında yabancı elçilerle buluşur, muzaffer generalleri takdim eder ve savaş ilan ederdi. Fakat Bellona asla sakinleşmiyordu. Erken Roma çağlarında insan kurban ederek ve kan içerek onurlandırıldı. Onun rolü askerleri şiddete esinlemek ve zorlamaktı. Vergilius, onu kana bulanmış bir kırbaçla betimler.

Bellona ismi, Latince savaş anlamına gelen *bellum* sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük savaşa düşkün savaşçı ya da kavgacı insanlardan söz ettiğimiz zaman anlam kazanır. Ne var ki birinci bin yılın söz ustaları *bellum* sözcüğünün uygunsuz biçimde güzel anlamında kullanılan *bellus* sözcüğünü andırdığını düşündürdüler. Böylece ona alternatif aradılar. Kullanıma giren terim mücadele ya da boğuşma anlamına gelen eski İngilizce bir sözcüktü: *gewin*. Sonunda bu sözcük bizim *worse* (daha kötü) sözcüğüyle anlam benzerliği taşıyan Almanca *werran*'la yer değiştirdi. *Werran* sözcüğü *weorre*, daha sonra İngilizcede *warre* ve Fransızcada *guerre* oldu.

Böylece savaş sözcüğü, karışıklık ve kavgayla fakat aynı zamanda onurla ve değerli olan her şeyin savunulmasıyla bağlantılı olarak kullanıldı. Savaşın bu ikiliği, gerçekten önemli bir şey söz konusu olduğunda ona başvurulması, ancak yapısı gereği yıkıcı, başa çıkılamaz, denetlenmesi ve durdurulması zor araçlarla sürdürülmesi anlamına gelir. Savaşın böylesine karşıt duygular uyandırmasının sebebi budur. Bir yanda o, çatışmanın kasvetli sonuçlarını betimler. Savaş toplulukların dokusunu parçalayabilir. Öte yanda olağanüstü bir dayanışma kaynağı olabilir. Savaş anları trajedi, keder, vahşet ve ölümle, ama aynı zamanda esinleyici kahramanlık anlarıyla doludur. Devletler savaşı yeryüzün-

den silmek istediklerini iddia ederken savaş hazırlıklarını sürdürürler. Savaş araçları icat etme faaliyeti silahların yaratacağı etki kadar büyüleyicidir. Onlar savaşmak zorunda olduklarını, bunu ancak en haklı sebeplerle, son çare olarak ve en uygar tarzda yapacaklarını iddia ederler. Benzersiz olmayan Batı kültürüne bu ikilik duygusu, savaşın dehşet verici fakat gerektiğinde soylu ve zorunlu da olduğu düşüncesini aşılamıştır. Kaçınılmaz biçimde şiddet içerdiğini fakat bu şiddetin en azından örgütlü ve amaçlı olması gerektiğini kabul ederek savaşı bu ikilikle tanımlarız. Rastgele şiddet ya da şiddet içermeden sürdürülen çatışmalar savaş sayılmaz.

Amaçlara hizmet eden savaş iddiası maliyetleri asla haklı çıkaramaz. Bu suçlamayı çürüten örnekler olsa da, anlaşmazlıkları çözme aracı olarak savaşı savunma girişimleri 1945'te nükleer silahların gelişiyle birlikte tartışma konusu olmuştur. Bu silahların bir Üçüncü Dünya Savaşı'nda kullanılma olasılığı, sadece savaşanlar için değil, bir bütün olarak insanlık için bir felaket beklentisi yarattı. Böyle bir savaşta soyluluk ve amaç söz konusu olamaz, kargaşa ve uyuşmazlık hayal edilemeyen düzeylere ulaşacaktır. Belli başlı güçlerin askerî envanterlerini muhafaza ederken ve yeni kuşak silah araştırmalarını sürdürürken bile, yeni bir büyük savaştan kaçınmalarının bir nedeni budur. Gelecek bir savaşın olası niteliğini fazla zorluk çekmeden gördüler ve bu savaştan sağ çıkamayacaklarına karar verdiler. 1985'te bu durumu gözlemleyen tarihçi John Gaddis, 1945'ten bu yana geçen yılları betimlemek için "Uzun Barış" terimini icat etti. Milyonların şiddetli çatışmalarda öldükleri bir dönemdi bu. Büyük güçler bu çatışmalara sık sık katıldılar fakat kendi aralarında doğrudan savaşa girmeyecekleri için rahattılar.[2] Belki de büyük güçler savaşı, böylesine dehşet verici bir yıkıcılık zirvesine ulaşıldığı için kendisini feshetmişti.

1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu iyimserlik arttı. Uzun Barış insanlığın savaş hakkında bir şeyler öğrenmiş olabileceğine dair spekülasyona yol açarak sürdü. Tarihçi John Keegan şunun doğruluğunu merak ediyordu: "Savaş

... akılcı olması şöyle dursun, anlaşmazlıkları uzlaştırmak için kullanılan arzulanabilir ya da üretken bir araç olarak insanlara dayatılmaktan çıkmış olabilir."[3] Siyaset bilimci John Mueller çok önce benzer bir görüşü öne sürmüştü: "Savaş, düello ya da kölelik gibi, hayatın zorunluluklarından biri olarak görülemez." O "toplumsal bir beladır" diyordu. "Fakat aynı zamanda, bazı önemli bakımlardan omuz silkip geçilecek bir toplumsal gösteriştir."[4] Bilişsel psikolog Steven Pinker, 2011'de yayımlanan *The Better Angels of Our Nature* başlıklı kitabında daha cesaret verici bir beklenti yaratmak için geniş bir kaynaklar dizisini sıraladı. İnsanlık tarihinde, anlaşmazlıkları çözmek için şiddete başvurmaktan yavaş fakat emin adımlarla sürekli bir uzaklaşma olduğunu belirtti.[5] Bunun sebebi normatif ilerlemedir. "Gelişmiş ülkelerde etkili seçmenler" arasında "insanlara yüklediği maliyet nedeniyle savaşın, yapısı gereği ahlak dışı olduğuna dair (giderek güçlenen) bir kanaat" vardı. Bu temelde Steven Pinker, yerel âdetlerin elbette değişime uğrayacağını, gelişmiş ülkeler arasında devletlerarası savaşın, zaman içinde "itiraz edilemeyen bir ahlak dışılık" olmaktan çıkarak "düşünülemez" hâle geldiğini öne sürdü. Burada Pinker kölelik ve serflikle başlayan, dayak ve işkence uygulamalarından (özellikle açık denizde seyreden gemilerde uygulanan cezalar) önce geçerli olan, bağırsakların çıkarılmasına ve günahkârın yakılmasına kadar değişen uzun bir iğrenç uygulamalar listesi çıkarmıştı.[6]

Pinker'in şiddetin azalmasına ilişkin genel tezini destekleyen bulgular vardı. Erken atalarımızın yüzde on beşi şiddet sonucu ölümle karşılaştı; on altıncı yüzyılda bu oran yaklaşık yüzde 2'ye indi; geçen yüzyılda dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 0,7'si savaşta öldü.[7] Kitabın yayımlanmasından sonra, Kanada'daki Simon Fraser Üniversitesi'nde yapılan *Human Security Project* olumlu bir trend olduğunu doğruladı. Devletlerarası savaşların (sömürge karşıtı savaşlar dâhil) sayısı 1950'lerde yılda altıdan, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında yılda aşağı yukarı bire inmişti. Daha çarpıcı olan, bu dönemde bütün çatışmaların toplam sayısı yaklaşık yüzde 40 azalmış; ölümcül savaşların ise yarıdan

aza inmiş olmasıydı. Ölümlerde görülen bu azalma daha da dikkate değerdir. 1950'de dünya nüfusunda savaşla bağlantılı ölümlerin oranının milyonda yaklaşık 240 olduğu bildirildi; 2007'de bu oran milyonda 10'dan azdı. Dünya nüfusunun artışı hesaba katıldığında ve trendin çizgisel olmadığı dikkate alındığında bu göreli değil mutlak bir azalmaydı.[8] Bu olumlu sonuç sadece yorumcular tarafından değil, hükümetler tarafından da dile getirildi.[9] Pinker, insanlığın, şiddetin tamamen ortadan kalktığı bir "Kova Burcu Çağı"nın eşiğinde olduğunu vaat etmeyecek kadar dikkatliydi.[10] Kişiliklerin, koşulların ve rastlantıların birleşmesi beklenmedik ölüm ve yıkım dalgalarına yol açabilirdi. Bununla birlikte, Pinker'in eserinin etkisi yatıştırıcıdır. Kendisi, durumun değişebileceğini, belki bunun ansızın olabileceğini kabul ediyordu fakat bunun olacağını tahmin etmek için sebep yoktu: "Bulunduğumuz eğilim çizgisinden baktığımızda çoğu trend barışın korunduğuna işaret eder."[11]

Pinker, cinayet ve devlet vahşeti oranlarında ve her türlü savaşta görülen uzun vadeli azalmanın, empati sağlayan "iyilik melekleri"nin, özdenetimin ve ahlakın, araçsal şiddet, hükmetme, intikam, sadizm ve ideolojiden oluşan "iç şeytanlar" karşısında ilerleyen zaferini yansıttığını öne sürdü. Bu bir "uygarlaşma süreci" olarak gerçekleşmişti.[12] Katkıda bulunan etkenler şunlardı: sınırlar ötesi güveni teşvik eden "kurallı ticaret"; erkekler kadar savaşçı olmayan kadınlar sayesinde "feminizasyon"; daha kozmopolit toplumların kayıtsız kaldıkları ya da alt-insan olarak şeytanlaştırdıkları başkalarının acılarını ve duygularını küçümseyememeleri ve son olarak, bir zamanlar dehşet verici uygulamaları haklı çıkarmak için kullanılabilen iddiaların zekice ve bilgiyle eleştirilmesine izin veren "aklın yükselişi." Bu nedenle Pinker'ın tezinin temeli, devlet gücüne yönelik liberal bir kuşkuculuk, militarizme muhalefet, merkantilizmi küçümseme, ortak eylemin ve enternasyonalizmin desteklenmesi idi.

Pinker'in tezlerinde iki büyük sorun vardı. Birincisi metodoloji idi. Pinker'in odaklandığı yer şiddet eylemlerinin gerçek sayısı

değil, belirli bir zamanda hayatta olan bir bireyin şiddet yoluyla ölme olasılığıydı. Bu nedenle ölçüt, savaşların yanı sıra şiddetten ve cinayetten etkilenen dünya nüfusunun 100.000 kişide ölüm sayısı olarak ölçülen oranıydı.[13] Bu ölçümle Pinker, zamanımızın en kötü katliamı olan İkinci Dünya Savaşı dâhil yüzyıllar boyunca süren bir trendi göstermek istiyordu. Geçmiş şiddet eylemleri yaşandıkları dönemde daha az öldürücü olabildiyse de bunlar küresel nüfusun daha büyük oranlarını temsil ediyordu. Burada Pinker kendisini içinden çıkılmaz bir duruma soktu. Göreceğimiz gibi, İkinci Dünya Savaşı için değerlendirilen muazzam bir kayıp çeşitliliği vardı ve Pinker hiçbir şekilde en yüksek kayıp verilerine ulaşmadı. Ayrıca öldürme hızı da önemlidir. Geçmişte dehşet verici bir şiddet gerçekleşti fakat bu uzun bir dönemde oldu.[14] Daha vahim olarak, ölümlerdeki azalma sadece bir şiddet ölçüsü değil, aynı zamanda tıbbi ve sosyal hizmetlerdeki, dolayısıyla hayatta kalma süresindeki iyileşmenin ölçüsüydü. Ellili yaşları geride bırakan insanların çoğalmasıyla, nüfusun sokak savaşlarına ve askerlik hizmetine yatkın bölümünün oranı azaldı. Savaşta öldürülme riski zamanla düştü.[15] Pinker'in tutarlı biçimde dikkate aldığı yegâne şiddet ölümcül olaylardı fakat bedene zarar verme girişimlerini dikkate almış olsaydı grafikleri farklı görünebilirdi. Kasıtlı şiddetin neden olduğu toplam ölü sayısı niyetlerden çok sonuçları ölçer.

Toplam dünya nüfusunun savaşlarda (ve genel olarak şiddet yoluyla) öldürülen oranını bilmek, eğer maksat toplumsal ve politik süreçleri anlamaksa, faydasızdır. Sayıların belirli bağlamlarla ilişkilendirilmesi gerekir. Dünyanın bazı bölümleri İkinci Dünya Savaşı sırasında bile düşmanlıklardan pek etkilenmemişti. Hükümetler ve bireyler küresel olasılıkları değil, fiili durumları referans alarak riskleri değerlendirirler. Ağır silahlı bir düşmanla yüz yüze gelen bir kişinin savaşta ölme olasılığının yüzde birden az olduğunu bilmesinin, Afrika'da yeni bir annenin Kuzey Amerika'daki bebeklerin hayat beklentisini bilme isteği kadar değeri yoktur.

Pinker'deki ikinci sorun uygarlığın ilerlemesini kanıtlama arzusuydu. Sanayileşme ve ticaretin kolaylaşmasıyla birlikte sa-

vaştan kazançlı çıkmak zorlaşırken, maliyetler değişmez biçimde büyük ve riskler yüksekti.[16] Emperyal fetihler bir zamanlar ucuz kazanımlar vaat ediyordu fakat geçen yüzyılın ortalarında yeryüzünde daha fazla denetlenecek ve sömürülecek bölgeler arama dürtüsü genellikle tükenmiş ve sonuç olarak, sömürge olarak ele geçirilen bölgelerin çoğu yerel halka teslim edilmişti. Savaş ağır borçlanma yükümlülüğü getiriyor, sanayi faaliyetini yoldan çıkarıyor ve ticarî fırsatların kaybına yol açıyordu. Basitçe ifade etmek gerekirse, savaşlar sadece daha tehlikeli değil, aynı zamanda daha az kârlıydı.

Pinker bunu bir adım daha ileri götürerek, insanlığın uzun bir öğrenme eğrisi üzerinde ilerlemekte olduğunu, böylece pişmanlık uyandıran istisnalar ve zaman zaman ortaya çıkan engellere rağmen, şiddetten kaçınma konusunda önemli ölçüde daha iyi bir duruma geldiğini kanıtlamaya çalıştı. Tarih meleksi iyilik ile şeytansı kötülük arasında bir tür Manişeist mücadele olarak görüldüğünde, savaşların azalmasını ancak uygarlaşma süreci açıklayabilirdi. Silahlı güç, sorunu betimliyor, bu yüzden asla çözümün parçası olamıyordu. Güçler dengesini temel almak hoş olmayan bir durumdu, çünkü bu kibirli liderlerin "psikopat gibi davranmaları, sadece ulusal çıkarları düşünmeleri, duygusal (intihar benzeri) ahlak düşünceleriyle yumuşamamaları"[17] yüzünden ülkeleri sürekli anarşiye sevk ediyordu. Güç edinme kaygılarının yakın zamanlarda ülkeleri temkinli bir tutumla savaştan kaçınmaya teşvik ederek şiddeti azaltacak şekilde işlemiş olabileceği fikri reddedildi. Pinker, "silahların yıkıcı gücü ile ölümcül çatışmaların yol açtığı can kaybı arasında" tarih boyunca işleyen hiçbir tutarlı etkileşim, hiçbir korelasyon görmedi.[18]

Günümüzde devletlerin doğrudan darbe indirdikleri örnekler kesinlikle azdır fakat erken dönemlerde de azdı. Devletlerarası bütün savaşların sayısı 1945 sonrası dönemde düşük kaldı ve büyük güçlerin karıştığı büyük savaşlar olmadı (1950 Kore Savaşı yakın olsa da). Ne var ki iç savaşlar söz konusu olduğunda durum çok daha karmaşıktı. Kayıt altına alınan çatışmalar, 1945'ten itibaren, 1990'larda zirveye ulaşan ileri düzeyde bir

yükselişi gösteriyordu. 2013'te sayı otuz dörde çıkmıştı ve daha öldürücüydü; toplamın yaklaşık dörtte biri kayıpların yüzde birkaçı dışında tamamını oluşturuyordu.[19] Tutarlı ve güvenilir bir eğilim çizgisi yoktu. 1960'larda Vietnam, 1990'larda Demokratik Kongo Cumhuriyeti ya da 2010'lardaki Suriye gibi birkaç çatışma, herhangi bir zamanda yaşanan şiddet miktarına kıyasla muazzam bir etkiye sahipti.

Pinker'in kitabının yayımlandığı 2011 yılında beş Norveçli araştırmacı, mevcut bütün araştırmaları değerlendirerek, iç çatışmayı öngören bir model geliştirmeye çalıştı. Bu çalışma dikkate değer bir hassasiyetle yapıldı. Uygun bir politika oluşturmaya yardımcı olacak şekilde "silahlı çatışmanın başlangıcını, riskini ve süresini açıklayan en önemli yapısal etkenleri" dikkate aldılar. Mesela, 2030 civarında Tanzanya'da çatışma olasılığının yüksek olması durumunda, diyordu yazarlar, "BM, çatışmanın gerçekleşmesi hâlinde erken hareket edebilmek için bu ülkeyi sıkı gözetim altına almalı ve çatışmanın temel sebeplerine dikkati çekecek önlemleri araştırmalıydı." Vardıkları toplam sonuç iyimserdi: "2050'de çatışma durumundaki ülkelerin oranı şimdiki oranın yarısına inecektir."[20]

İç savaşın kökenlerine ve çatışmanın sürekliliğine ilişkin, büyüklük, demografi gibi öne çıkan etkenleri, işsiz genç nüfusun sayısını ve sosyo-ekonomik gelişme oranını da kapsama alarak incelediler. Ekonomik gelişme sayesinde iyileşen eğitim ve sağlık hizmetleri iç istikrarın bir ölçütü olarak alındı. Bu temelde "çatışmada azalmanın tahmin ettiğimiz esas etmeni," diyorlardı, "yoksullukta BM'nin gelecek on yıllarda devam edeceğini umduğu azalma" idi. Sadece birkaç yıl sürecek bir barış yıpranmış bir ülkenin şiddetten sonsuza dek kurtulma şansında gerçek bir farklılık yaratabilirdi. Araştırmacılar "çatışma sonrası ülkelere barışı koruma operasyonları biçiminde ve diğer müdahalelerle yardım etmenin önemi"ni gösterdiler. Bu müdahaleler, barış güçlerinin ateşkes düzenlemelerini gözlemlemelerinden itaatsiz taraflara çözüm dayatan daha güçlü girişimlere kadar bir dizi eylemi kapsayabilirdi.

Ne yazık ki çözümlemenin taşıdığı bir sorun hemen ortaya çıktı. Veriler 2010'da kesiliyor, bu nedenle araştırmada yer almayan ülkelerdeki, özellikle Suriye'deki çatışmaları kapsamıyordu. 2012'nin sonunda yapılan bir mülakatta projenin önderlerinden biri, Orta Doğu'daki çatışmaların sosyo-ekonomik kalkınma ile iç savaşın yokluğu arasındaki belirgin korelasyonu zayıflattığını kabul etti. Suriye ve Libya'daki çatışma, "modele demokratikleşme süreçlerini de katmak zorunda olduğumuzu"[21] göstermişti. Sorun aslında daha büyüktü. Devletleri iç savaşa sürükleyen etkenler üzerinde odaklanan model, politik gelişmeleri, özellikle yeni bir uzlaşmaz, sert hareketler dalgasının serbest kaldığı Müslüman dünyadaki altüst oluşları dikkate alamıyordu.

Bu nedenle savaşın gerçekleşme olasılığını öngörmek zordur. 2010'larda başlayan bir iyimserlik döneminin ardından kötümserliğe geri dönüldü. Ukrayna ve Suriye'deki korkunç çatışmalar manşetlere çıktı ve savaşın dehşet verici maliyetini hatırlattı. Çin'in tam bir büyük güç statüsüne yükselmesi uluslararası sistemde karışıklık vaat ediyordu. Rus liderliğinin tutumu Başkan Putin'in ülkesinin askeri gücünün önemini vurgulamasıyla sertleşti; Başkan Obama'nın yerini Başkan Trump'ın almasıyla da ABD'nin daha milliyetçi bir çizgiye geldiği görüldü. Refah devletlerinin ekonomik gerilemenin ve iklim değişikliğinin baskısı ve güçlükleriyle, iç savaşların parçası olmadan ya da kıt kaynaklar için verilen mücadelede kendilerini komşularıyla çatışma hâlinde bulmadan nasıl başa çıkacaklarına dair kaygılar vardı.

Gelecek savaşın risklerine ve olası karakterine ilişkin sorular uzun süredir politikacıların, askerî pratisyenlerin, diplomatların, hukukçuların, gazetecilerin ve romancıların zihnini meşgul etmektedir. Onlar güçlü devletlerin ihtiraslarıyla, müttefiklerin güvenilirliğiyle, savaşta potansiyel performansla, baskı altında tutulan halkların tutumuyla, en son silahların olası etkisiyle, savaşın zararlı etkilerini azaltma araçlarıyla ve en son uluslararası konferanstan ne umulabileceği gibi konularla ilgilenmektedirler. Bu sorular uzman düşünce kuruluşlarında, üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümlerinde, hükümetlerin üst düzeyde

planlama yapan kurullarında, komuta merkezlerinin özel kademelerinde, belli başlı savunma şirketlerinin yönetim kurullarına rapor veren araştırma gruplarında ele alınmaktadır. Onların bu sorulara verdikleri yanıtlar, müşterilerinin barış riskini göze alıp almayacaklarını, savaşın risklerini tahmin edip etmediklerini ya da kaçınabileceklerini ya da kazanabileceklerini düşündükleri bir savaşta sürprizle karşılaşıp karşılaşmayacaklarını belirler.

Dolayısıyla savaşın geleceği hakkında yazılanlar çok geniş bir gündemi kapsamaktadır. Niyet her zaman geleceği bilinçli olarak öngörmek değildir. Bu sadece bilinen nedenlerden –öngörmenin zorluğu, hata ihtimali– ötürü değil, aynı zamanda okurun pusuya yatmış tehlikelerin ya da heyecan verici beklentilerin farkına varmasını sağlama düşüncesinden ötürü böyledir. Amaç, hükümetleri askeriyeye daha fazla kaynak ayırmaya ya da öncelikleri değiştirmeye ya da yükselen bir güçten kaynaklanan tehdidi anlamaya ya da en acil anlaşmazlıkları çözme çabalarını artırmaya ya da bir yolunu bulup silah kategorilerini ortadan kaldırmaya, hatta savaşı yasa dışı ilan etmeye teşvik ederek, güvenliği sağlayacak ya da felaketi savuşturacak eylem çizgisini belirlemekti. Bazıları, savaşın bir çılgınlık olduğunu kanıtlayan, serinkanlı ve akılcı bir tutumla yapılan çalışmalardı. Diğerleri insanları savaşın dehşeti konusunda uyaran tutkulu bir tutum sergiliyordu. Bazıları sosyal bilim metodolojilerini daha fazla kullanarak mesajlarını analitik biçimde aktarırken, diğerleri daha edebî formlar kullanıyordu.

İster günümüzde bize saf bir iyimserlik gibi gelen Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönem kadar gerilere gidelim, ister İkinci Dünya Savaşı'nı önceleyen ürkütücü gerçekçiliği ya da nükleer bir çatışmanın dehşeti üzerinde mutabakat sağlama girişimlerini ele alalım, bütün bu yazın, erken dönemlerin varsayımlarını açığa çıkardıkları, korkulan şeyin ne olduğunu ve ondan neden korkulduğunu ve önerilen çarelerin ne olduğunu gösterdikleri için değerlidir. Bize savaşları tetikleyebilen anlaşmazlık türleri, önemli rekabetler, fark yaratabilecek imkânlar hakkında ne düşünüldüğünü anlatırlar. Geçmişimizin gelecekte

nasıl göründüğünü gözlemlemek, olayların neden öyle gerçekleştiğini, bireylerin nasıl olup da kendi deneyimlerinin tutsağı hâline geldiklerini, sonraki kuşaklara körlük gibi gelen şeyleri nasıl gözden kaçırdıklarını ve zaman zaman sadece çağdaşlarının görmezden geldikleri şeyin gelişini nasıl olup da Kassandra benzeri bir açıklıkla gördüklerini anlamamıza yardımcı olabilir. Özetle, savaşın geleceği ayırt edici ve açıklayıcı bir geçmişe sahiptir.

İleriye bakan düşsel kurgu örnekleri de vardır. Bunların en bilineni H. G. Wells'in romanlarıdır. Ne var ki gelecek savaşı yazanların çoğu yaşadıklarına benzer dünyaları betimlediler. Güncel gelişmelerden çıkardıkları olasılıkları yazdılar. Yazdıklarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, alınacak doğru önlemlere, basiretli askerî tedarik biçimlerine ya da anlaşmazlıkları çözmek için gerekli duyarlı çabalara bağlıydı. Savaşla ilgili kitapların genellikle, savaşı sonsuza dek ortadan kaldırma tasarılarını kapsayan barışla ilgili kitaplar olmasının sebebi budur. Nihayet onlar, gözlemlenebilen toplumsal, politik, ekonomik ve teknik trendleri topladıkları için geçmişle de ilgiliydi. Olaylara ve eğilimlere okurların uygun bulacakları makul bir açıklama getirdiler.

Bu yazında belli başlı iki tema tekrarlanır. Birincisi, savaşın zorluklarına, dolayısıyla onun yıkıcılığının zaman ve mekânda sınırlanabilmesine ilişkin giderek artan bir değerlendirmeydi; bununla bağlantılı olan ikincisi, düşmana tek bir indirici darbe vurabilecek, böylece savaşı hızla ve başarılı biçimde sona erdirecek bir belirleyici güç biçimi araştırmaktı. Düşman tek bir darbeyle yere serilemezse ortaya çıkacak sonuçlar ya da bir savaşın gidişatının, ittifakların kurulması ya da bozulması, temel ekonomik ve demografik güç ya da kamuoyunun özveriye ve kayıplara katlanmaya ne kadar hazır olduğu gibi askerî olmayan etkenler tarafından giderek nasıl belirlenebildiği pek düşünülmedi.

Yaklaşan bir savaşta ilk hamlelerin geçmiş savaşlarda yapılan benzer girişimlere kıyasla neden daha başarılı olabileceğine ilişkin açıklamalar yeni teknolojilere ve taktiklere işaret etme eğilimindeydi. Askerî malzemeyi öngörmek politikayı öngörmek-

ten daha kolaydı, zira doğal olarak, gelişmekte olana ilişkin bir fikir vardı. Makineli tüfekler, denizaltılar, uçaklar, zırhlı araçlar, radar, füzeler, nükleer silahlar, hassas güdüm, dijitalleşme ve yapay zekâ, savaşın alabileceği biçimlerle ve zafer için gerekli çabayla ilgili bir zamanların yerleşik düşünce tarzlarına meydan okuyordu.

Teknolojinin savaşın geçirdiği değişimin esas itici gücü olarak sunulmasına rağmen, onun etkisini politik bağlam biçimlendiriyordu. İmparatorlukların dağılması ve ardından Avrupa komünizminin içe doğru çökmesi, politik kurumları kırılgan, ekonomileri az gelişmiş ve toplumları bölünmüş pek çok yeni devletin ortaya çıkmasına yol açtı. Çağdaş çatışmaların çoğu, bu ülkelerin başındaki hükümetlerin sürekli istikrarsızlık koşullarıyla başa çıkmak için gösterdikleri çabalarla, boşa çıkan çabalarının yarattığı bölgesel etkilerle ve yabancıların bu çatışmaların sebep ve sonuçlarını saptama ve bunlarla uğraşma girişimleriyle bağlantılı olmuştur.

Bir büyük gücün nasıl oluşabildiğine ve oluştuğunda neler olacağına dair sürekli ve yoğun çalışmalara kıyasla, çok daha sık ve genellikle aşırı derecede öldürücü olmasına rağmen iç savaşlar konusunda 1990'lara kadar çok daha az çaba harcandı. Büyük güç savaşı, hatta büyük güç barışı konusunda daima elde hazır senaryolar vardı. Sıra iç savaşlara, bu savaşların etkisini azaltmak ve onları durdurmak için yapılan dış müdahalelere gelince, senaryolar neredeyse bütünüyle doğaçlama yazılıyordu. İçinde şiddet olan belirli toplumlarla ilgilenme zorunluluğu arttıkça savaşın tanımları esnetiliyordu. Bu kategori hem kısa süre içinde bütün uygarlıkları yok edecek nükleer bir savaşı hem de komşu ülkelerin fazla dikkatini çekmeden yıllarca devam eden habis bir yerel çatışmayı kapsayabiliyordu. Modern mega-kentlerin dış semtlerinde gözlerden uzak süren daha vahşi çete savaşlarının silahlı çatışma sayılıp sayılmadığını sormak mantıklı hâle gelmiştir.

Geleceği öngörmenin taşıdığı zorluğun sebebi, onun hükümetlerimizin kararlarını da kapsayacak şekilde, belirsizliği süren

koşullarda henüz yapılmamış tercihlere bağlı olmasıdır. Kaderciliğe kapılmamak için geleceğe ilişkin seçenekleri ortaya koyan sorular sorarız. Savaş, barış ve silah kullanımına ilişkin bu bakış açısını vurgulayan bu kitap, tarihin bir sonraki adımda ne olacağını bilmeyen insanlar tarafından yapıldığına dair bir uyarıda bulunuyor. Dehşetle ya da hevesle beklenen pek çok gelişme asla gerçekleşmedi. Gerçekleşenler geriye doğru bakıldığında zaman zaman kaçınılmaz görüldü fakat beklenirken pek de kaçınılmaz görülmüyorlardı. John Comaroff'un gözlemlediği gibi, "Tarih, şimdiki zamana ilişkin yanlış anlamalarımızı ve kavrayışsızlığımızı aydınlatmak için bir araya getirilen bir kesintili olaylar ardıllığı"[22] olarak yararlı biçimde incelenebilir.

Bu kitap gelecekteki savaşla ilgili yazılanları zamanın kaygılarına yerleştiriyor. Amaç sadece ileri görüşlü yazarların yeni silahları ya da yakın savaş deneyimlerini nasıl ele aldıklarını ya da bilgileri nasıl geliştirebildiklerini değerlendirmek değil, savaşların sebepleri, onların muhtemel yönetim tarzları ve gidişatı hakkında yaygın anlayışları keşfetmektir. İnsanların geleceğin savaşlarını hayal etme biçimi, bu savaşlar nihayet gerçekleştiğinde, onların yönetimini ve gidişatını etkiledi. Önceden hayal edilmeyen beklenmedik savaşlar katılımcıları ve yorumcuları bu savaşların nereden çıktığını, en iyi şekilde nasıl savaşılabileceğini anlama çabasına yöneltti. Odaklanma tek başına olmasa da genellikle İngiltere ve ABD üzerindedir. Bu ülkeler sadece en iyi bildiğim iki ülke oldukları için değil, bir süredir uluslararası hiyerarşinin zirvesinde yer aldıkları için seçilmişlerdir. Konumlarından ötürü bu ülkeler bir dizi tehditle çok daha fazla ilgilendiler; küresel bir perspektife sahiptiler ve kendilerine yakıştırdıkları statükoya ters düşen her kopuştan kaygılanıyorlardı.

Kitap üç bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm on dokuzuncu yüzyılın ortalarından yaklaşık 1990'dan itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar geçen dönemi ele alıyor. İki dünya savaşını kapsayan bu dönemde teknolojide ve savaş pratiğinde dramatik gelişmeler oldu ve çok daha dehşet verici bir üçüncü savaşla ilgili kaygılar oluştu. Ne var ki başlangıç noktası, kesin sonuç-

lu savaşlara uyumlu, büyük güçler arasındaki ilişkileri düzenlemek için kullanılabilecek idealleştirilmiş bir savaş modeliydi. Bu model, çatışmanın sınırlı ve kısa süreli olabileceği umuduyla ilk darbede azami etki yaratma çabalarını teşvik etti. Bu, sadece savaşları kısa tutmak zor olduğu için değil, aynı zamanda sivil alanın artan önemi –direniş kaynağı ama aynı zamanda hedef olarak– nedeniyle de baskı altındaydı. Sivillere yönelik saldırı, toplumu barışa zorlayarak ve en uç noktada düşman bir nüfusu yok ederek hasmı savaş faaliyetinden caydırma yöntemi oldu. Bu eğilimler İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazilerin Avrupalı Yahudileri yok etmeye çalışması, işgal altındaki bölgelerde verilen partizan savaşı, büyük kentleri hedef alan muazzam hava akınlarıyla zirveye çıktı ve Ağustos 1945'te iki atom bombasıyla sonuçlandı. Nükleer teknoloji bütün uygarlıkların yok edilme olasılığını yükseltti. Bu gelişme, savaş artık olağanüstü riskli bir girişim hâline geldiği için büyük güç ilişkilerinde dikkatli olmaya, nükleer tehditleri azaltacak yeni teknolojilerin kullanılacağı savaş tarzlarının araştırılmasına yol açacaktı. Bunlar Batılı ülkelerin hazırlanmak zorunda oldukları savaşlar olduğu için, gelecekteki savaş üzerine yazılanlara, hem hayalî kurguda hem de profesyonel yorumda hâkim oldu.

İkinci Bölüm 1990'dan sonraki dönemi kapsıyor. Büyük sürpriz, hasımların Batı'yı yakalamak için buldukları ince yöntemler değil, Sovyetler Birliği ve onun Varşova Paktı ittifakının dağılma hızı oldu. Gelecekteki savaşla ilgili kaygılarda ağır basan Sovyet tehdidi ansızın ortadan kalktı. Büyük savaş senaryolarının geçersiz kalmasıyla, bütün bir entelektüel ve politik çaba karaya oturdu. Dikkatler bu kez iç savaşlara yöneldi. Bunun sebebi, iç savaşların yeni bir olgu olması değil, Batılı güçlerin içinde gerçekleşmesiydi. O sırada iç savaşların niteliğini açıklayan, müdahaleye rehberlik edecek hiçbir teori yoktu. Geleceğe ilişkin örüntü oluşturmanın zorunlu olduğu düşünülüyordu. Akademisyenler ve uygulayıcılar, mevcut çatışmaları anlamlandırma çabasıyla, gelecekteki çatışmaların şartlarını saptamayı umuyorlardı. Fakat zorlandılar. Bu savaşların niteliğini ve özelliğini

daha iyi anlama çabası, onların sanıldığından çok daha karmaşık ve zor olduğunu ortaya koydu.

Afganistan ve Irak'a yoğun Batı müdahalesinin stratejik gereklilikleri yaratan şey, insanî kaygılar değil, 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan el-Kaide saldırısıydı. Deneyim iç karartıcıydı. İsyancıları yenilgiye uğratmayı ve savaşın yıprattığı ülkelere istikrar getirmeyi mümkün kılacak uygun bir silahlı kuvvet ve reform karışımı bulmanın zor olduğu görüldü. Sürekli çatışma tuzağından her nasılsa kurtulmak için ülkelerdeki kırılganlığın kaynaklarını ele almak gerekiyor fakat bu da çoğu durumda, özellikle güvenilir yerel politik liderliğin olmadığı koşullarda, sağlanması zor olan dışsal destek düzeylerini gerektiriyordu. Böylece Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra geçen çeyrek yüzyıl, Batılı olmayan çatışmalarda çatışmanın kaynaklarına ilişkin 1990'lara kıyasla daha derin ve daha gerçekçi bir akademik değerlendirme çabasını bir Batılı çatışma eğrisiyle birleştirdi. Bu eğri deneysel bir tutumla başladı, artan bir kararlılık ve azimle ateşlendi, ancak bu çatışmaları açıklığa kavuşturmak için benimsenen erken eğilimi doğruladığı için düş kırıklığıyla sonuçlandı. Savaşın geleceğine ilişkin yeni bir tür arayışı olmuş fakat bu tür bulunamamıştı.

Üçüncü Bölüm'de, denizaşırı müdahalelerin sönümlenmesi coşkuyla karşılanırken, büyük güç çatışmasının nasıl geri geldiğini görüyoruz. Rusya kendi çıkarlarını dayatırken, Çin hızlı bir ekonomik büyümeyle Asya-Pasifik bölgesindeki Amerikan hâkimiyetine meydan okuyabilecek konuma gelmeye başladı. Robotbilimde ve yapay zekâda görülen teknolojik ilerleme, otomatlarla verilecek bir gelecek savaş vizyonuna itibar kazandırdı ve ideal klasik savaş tarzının kolay ve neredeyse insandan arındırılmış türlerine ilişkin bir beklenti sağladı. Bu uygulama, büyük güçlerin birbirine karşı savaşmayı düşünürken kapıldıkları kararsızlığın sürdüğünü gösterdi ve savaşı tamamen ortadan kaldıran savaş biçimlerinin –belki siber sistemlerle yapılan saldırılar ya da savaş enformasyonunun silahlı kuvvetler kadar kullanılması– benimsenmesine yol açtı. Aynı zamanda, bu ide-

alleştirilmiş gelecekteki savaş modellerine ya da süregiden nükleer çatışma korkularına karşı, müdahale ederek sonuç almaya çalışan yabancıları da içine çeken, amansız, yıpratıcı bir gündelik iç savaş gerçekliği vardı. Artık gelecekteki savaşa ilişkin başat bir modelin yerini, bulanık bir kavram ve spekülatif bir olasılıklar dizisi almıştı.

BİRİNCİ BÖLÜM

[1]

Kesin Sonuçlu Savaş

> Onları kullanmamız hâlinde olabileceklere dair o sırada pek çok uyarı almıştık. Tehlike habersiz gelmedi. Ansızın üzerimizde patladı. Bu doğru, ama onun gelişi, isteyerek kör olmadıysak gözümüzü açmaya yetecek kadar belirgin biçimde önceden görülüyordu.
>
> **George Chesney**
> Dorking Meydan Savaşı, 1871[23]

1 Eylül 1870 günü bir Fransız ordusu Metz'de kuşatılan bir başka orduyu kurtarmak için çıktığı yolda sarıldı ve Sedan savaşında ezildi. Durumu bildiren rapora göre, "Savaş sabahın beşinde başlamış, öğleden sonra saat on yedide bir Fransız generalin Sedan istihkâm siperinin tepesinde bayrak sallayarak görünmesi Almanlara akla ziyan zaferlerini bildirmişti." Rapor, Fransa İmparatoru III. Napoleon'un Prusya Kralı Wilhelm'e gönderdiği şu notla devam ediyordu: "Kardeşim, birliklerimin başında ölmeyi beceremediğim için kılıcımı siz majestelerinin ayaklarının dibine bırakıyorum."[24]

Bu sözler ders kitaplarında yer alan klasik bir askerî zaferi betimliyordu. Avrupa'daki güçler dengesi tek bir gün içinde sonuçlanan bir savaşta doruk noktasına ulaşan silahlı çatışmayla dönüştürülmüştü. Yenilen taraf, sonucu ve yenilginin politik sonuçlarını –III. Napoleon'un Wilhelm'e verdiği onur sözünü tutacak konumda olmaması dışında– kabul etti. III. Napoleon tahttan indirildi ve 2 Eylül 1870 günü Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi. Yeni hükümet savaşın sonucunu kabul etmedi ve çatışmayı sürdürmeye karar verdi. Almanlar Paris'i kuşatırlarken Fransızlar ülkenin diğer bölgelerinde yeni ordular kurdular. Keskin nişancılar ya da *francstireurs* (serbest nişancılar) ikmal hatlarının düzenini bozdular ve düşmana ağır kayıp verdirdiler.

Alman Şansölyesi Otto von Bismarck uzun bir direnişin diğer ülkeleri Fransa'nın yanında savaşa girmeye yönelteceğinden kaygılanarak acımasız bir savaş istedi. Paris, iki ay süren kuşatmanın ardından, Ocak 1871'in sonunda düştüğünde, kentte devrimci bir ayaklanma gerçekleşti. Düzenli Fransız ordusu Paris Komünü'nü ezdi. Ancak ondan sonra Almanya cumhuriyetçi Fransız hükümetiyle anlaşmaya razı oldu. Savaşın ilk sonucu ortaya çıktığında kabul edilmiş olandan daha ağır şartlar öne sürüldü; Lorraine'in bir bölümü ve Alsace Almanya'ya bırakılırken, Fransa'nın beş milyar tutarında tazminat ödemesi kararlaştırıldı.

Sedan herkesin askerlik sanatıyla ilgili konulara dikkatini gerektiriyordu. Alman zaferi demiryollarının cepheye asker sevkiyatındaki rolü değerlendirilerek etkili güç intikalinin sağlanmasıyla mümkün olmuştu. Fransa'nın, Bismarck'ı harekete geçiren kendi savaş ilanına verdiği kaotik tepki, erken bir saldırı başlatma şansını kaçırdığı anlamına geliyordu. Modern topçunun gücü tam olarak kullanılmıştı. Feldmareşal Helmuth von Moltke'nin taktikleri, modern orduların nasıl manevra yapacaklarını daha sonraki askerî stratejistlere esin kaynağı olacak şekilde gösterdi. Fakat kaotik Sedan'ın hemen sonrasında düzenin sağlanamaması farklı biçimde hatırlanacaktı. Almanlar iki önemli ders çıkardılar. Birincisi, düzenli bir savaşta iyi bir strateji gerçekten

de hızlı bir zafere götürebiliyordu. İkincisi, acımasız adımlar atılmadıkça bu zafer, yenilgiye uğrayan ülkede başlayan düzensiz direniş yüzünden engellenebilirdi.

Bu örnekte direniş başarısız oldu. Aynı zamanda direniş, ülkenin ayaklanma geleneğini yansıttığı için Fransızlara özgü bir hareket olarak görüldü. Şimdilik kaydıyla çıkarılan esas sonuç, Almanya'nın düşmanlarına karşı cesaretle ve amansız biçimde harekete geçebilen çok güçlü bir devlet ve başarılı bir askeri oyuncu olmasıydı. Avrupa düzeni artık bozulmuş, Almanya'nın uzun vadeli niyetleri bilinmese de güçler dengesi onun lehine değişmişti. Von Moltke'nin şaşırtıcı zaferi klasik savaş modelini, modelin sınırlarına ilişkin bazı ipuçları verse de güçlendirdi.

Mayıs 1871'de, Frankfurt Antlaşması'nın imzalandığı ay, Fransız-Prusya savaşını resmen sonuçlandırdı, Londra'da çıkan *Blackwood Magazine, The Battle of Dorking* (Dorking Meydan Savaşı) başlıklı imzasız bir kısa öykü yayımladı. Kraliyet Mühendishânesi'nde albay olan Sir George Tomkyns Chesney'in yazdığı bu öykü büyük bir ilgi uyandırdı ve kısa süre içinde ayrı bir broşür olarak yayımlandı. Broşür 80.000 adet satıldı ve İngiltere'nin savaşa hazırlık durumu hakkında ülke çapında süren bir tartışmayı tetikledi. Yazarın amacı da buydu. Yayıncıya yazdığı özgün sunuşta açıklandığı gibi, Chesney, İngiltere'nin nasıl işgal edilebileceğini, bu durumda "gücümüzün ve sonuç olarak ticaretimizin çökeceği"ni göstererek İngiliz askerî sisteminin yeniden örgütlenmesini teşvik etmeye çalışıyordu. Yarattığı etki, dönemin başbakanı William Gladston'ın bu kaygı verici tartışmaların kamu maliyesini tahrip edecek kadar gereksiz bir askerî harcamaya nasıl yol açabileceğine dair açıktan şikâyette bulunacak kadar hiddetlenmesiyle ölçülebilir.

Chesney'nin tezlerine karşı çıkmaya çalışanlar, öykü uydurduğunuzda en azından kimin kazandığına karar verebileceğinizi göstererek, genellikle kendi kurgusal değerlendirmelerini ortaya koydular.[25] Geleceğe ilişkin bu öyküler eski seferlere ilişkin makul tez ya da tahlillerden daha güçlü polemik konuları oluşturmayı sağladı. *The Battle of Dorking*'in başarısı, 1871'in sadece

bir sansasyondan ibaret olmadığını gösteriyordu: Birinci Dünya Savaşı'na giden yıllarda yurtseverlikle ilgili kaygıların yükselebildiği, milliyetçiliğin beslendiği, askerî icatların tanımlandığı ve hazırlıkların değerlendirildiği bir araç sağlayan bütün bir yazınsal tür yaratıldı. Geleceğin savaşı üzerine yazılanlar, hükümetlerin yazarın mesajını almaması ve hemen harekete geçmemesi hâlinde neler olabileceğini göstermek için tasarlandı.

Chesney elbette bu konuda yazan ya da fikirlerini kurgusal bir formda dile getiren ilk kişi değildi. Napoleon Savaşları, dikkatsiz olanın kurnazca hazırlanmış tasarılara ve aygıtlara yakalandığı şu ya da bu yönde istilaları hayal eden geniş bir yazın üretmişti. Aynı zamanda "düşmanı alçak, adi ve zaten yenilmiş görme arzusu"nun[26] sağladığı bir rahatlık da vardı. Chesney'nin örneğinde farklılık yaratan, yetenekli bir yazar olması ve bu tür provokasyonlar için büyüyen bir okur kitlesi yaratmış olan popüler basının yükselişinden yararlanabilmesiydi. 1850'lerde Kırım Savaşı'nın ele alınışıyla ilgili tatminsizlik, savaş ve barış meselelerinin seçkinlerin tartışma alanından çıkarılarak demokratik tartışma alanına aktarılmasına zaten yardımcı olmuştu. Ayrıca zamanlaması da mükemmeldi ve rastlantısal değildi. Alman zaferinin ardından gelenler, eski düzenin istikrarını kaybettiğine ilişkin, geriye doğru bakıldığında kesinlikle haklı görülen yaygın bir inancı yansıtıyordu. Büyük güç ilişkileri bir süre akış halinde olacaktı. Ordusuyla ünlü Fransa böyle bir yenilgiye uğrayabildiyse, bir sonraki altüst oluşun kurbanı kim olabilirdi? Bu belirsizlik içinde, hazırlıksız ya da gönülsüz yakalanmayı önleyecek şekilde silahlarda ve askerî yöntemlerde sağlanacak hayati bir gelişme fark yaratabilirdi.

Chesney'nin öyküsü İngiltere'nin yabancı bir güç tarafından nasıl istila edileceğini anlatıyordu. İsim verilmiyordu fakat Almanya'nın kastedildiği açıktı (muzaffer istilacılar Almanca konuşuyorlardı). Düşman bir süredir plan hazırlıyordu. Britanya'nın gardı düştüğü zaman darbeyi indirme vakti gelmişti. Kraliyet donanması her zamanki gibi çeşitli koloni görevlerine dağılmıştı, ordu İrlanda'daki Fenianlarla, Hindistan'da patlak veren bir

ayaklanmayla, ABD'nin Kanada'ya meydan okumasıyla uğraşıyordu. Almanlar en azından savaş ilan etme formalitelerini dikkate alarak ansızın saldırıyorlardı. İngiltere'yle telgraf iletişimi kesildiği için gerçek bir uyarı yapılamıyordu. İyi hazırlanmış bir istila gücü hemen kanalı geçiyor, kıyıya ulaştığında çok az direnişle karşılaşıyordu. Kitaptaki anlatıcı, mevcut düzenli birliklerle düşman kuvvetlere karşı koymak üzere Guildford ile Dorking arasındaki bir bayırda toplanan pek çok askerden biri, bir gönüllü idi. Ne yazık ki düşmanın çok daha örgütlü ve disiplinli olduğu görülüyordu. İngilizler, kendilerinden beklendiği gibi, cesaretle savaşıyorlardı. Fakat doğru dürüst istihbarat, lojistik ve liderlik olmadığı için yeniliyorlardı.

İndirici darbeyi göstermek için Chesney, İngiliz ordusunun hazırlıksızlık durumunun gerçek bir fark yarattığı noktaya ulaşılmadan önce bile şartların saldırganlar için elverişli olmasını sağlamak zorundaydı. Alman zaferi için gerekli olan harekâtın anahtarı, İngiltere'yi istila edecek her gücün yüz yüze geleceği esas sorunun üstesinden gelmekte yatıyordu. İngiltere bir ada olmak ve dünyanın en güçlü donanmasına sahip olmak gibi bir çifte avantajdan yararlanıyordu. Napoleon istilası olasılığıyla ilgili daha erken kaygılar İngiliz Kanalı'nın oluşturduğu büyük hendeğin tünel ya da balon gibi yöntemlerle aşılabileceği gibi tahminlere yol açmıştı. 1784'te İngiliz karşıtı Amerikalı bir hiciv yazarı "Donanmalarıyla denize açılmaya kalkıştıkları takdirde, İngilizlerin bir anda çok sayıda balonla (nasıl) karşılaşacağı"nı hayal etti.[27] Napoleon'un yolcu edilmesinden çok sonra da İngilizler donanmalarının üstünlüğüne karşı olası meydan okumaları dert edinmeyi sürdürdüler. Gemilere daha büyük hız ve o zamana kadar hava koşullarının ve dalgaların yol açtığı sınırlamaların üstesinden gelme kapasitesi sağlayan buharlı gemiler de tehdit oluşturuyordu. Chesney'nin Kraliyet donanması, Alman donanmasının ustalıklı manevrasına maruz kalıyor ve en dramatik noktada "ölümcül motorlar gemilerimizi birbiri ardı sıra denizin dibine gönderiyor" idi. Chesney bu motorların torpido olduklarını açıklığa kavuşturur. Terim o sırada, daha sonra ma-

yın olarak bilinen yüzen bombaları anlatmak için kullanılıyordu. Amirallik günümüzde torpido dediğimiz pervaneli bombaları ilk kez 1870'de denedi.[28] Sonraki on yılda donanmalar onları hem ana savaş gemilerine hem de daha küçük teknelere uyumlu hâle getirmeye başladılar ve daha önce güvenilen uzun menzilli büyük toplar ile menzili artırılan fakat isabet derecesi belirsiz yeni torpidolar arasındaki ilişki hakkında bir tartışma başladı.

Chesney günceldi fakat en yeni deneyimin ötesine geçmedi. Mesela denizaltılardan söz etmedi ancak denizaltılar yakın gelecekte deniz savaşında kullanılan en önemli yenilik olacaktı. Kaba bir denizaltı formu yakın zamanda Amerikan İç Savaşı'nda kullanılmış olsa da, yüzyılın sonuna kadar Fransızlar daha güvenilir bir denizaltı formunu kullanıma sokacaklardı. Daha vahimi, Chesney'in Amerikan savaşının zorluklarla dolu doğasına fazla ilgi göstermemesiydi. Diğer Avrupalılarla birlikte o da disiplini yetersiz ve alkolik olduğu düşünülen Amerikan ordularından, gönüllülerden oluşan görece küçük orduların hızla ve doğaçlama yoluyla daha büyük bir şeye dönüşmesiyle olabilecekler dışında öğrenilecek pek az şey olduğunu düşünme eğilimindeydi.[29]

Chesney'ye göre İngiltere'nin yenilgisinin sonuçları muazzamdı. Bir zamanların o gururlu ülkesinin elinden sömürgeleri alındı, "ticareti çöktü, fabrikaları sessiz, limanları ıssız kaldı, cehalete ve çöküşe av" oldu. Önde giden deniz gücü olarak sahip olduğu konumu Almanya'ya devretmek zorunda bırakılmıştı. Bu vahim sonuç, tek başına, İngilizleri tam bir sürprizle karşı karşıya bırakan bir saldırının eseriydi. Bu sürprizin sebebi, sadece sinsi bir askerî harekât değil, aynı zamanda tetikleyici bir krizin yokluğuydu. Alman başarısı açık bir sebep olmaksızın saldırıya bağlıydı. Savaş saldırgan ve fırsatçı bir düşman yüzünden çıkmıştı. Sonuç olarak İngiltere'nin uluslararası hiyerarşideki konumu sonsuza dek değişmişti.

The Battle of Dorking ve ardından gelen taklitleri, kanlı bir katliamı ya da uzun süren zorlu bir çatışmayı değil, utanç verici bir yenilgiyi betimliyordu. Kısa süre içinde her şey kazanılabilir

ya da kaybedilebilirdi. Sürprizle karşılaşan bir ülke ilk zorluklardan sıyrılma umudu taşıyamazdı; bir kez yenilen merhamet bekleyemezdi.[30] Bu şekilde kaybedilen bir savaş egemenliğin, bir hayat tarzının ve bir ticaret örüntüsünün kaybı anlamına geliyordu. Bu melodramatik yaklaşıma göre, savaşın kesin sonucu uluslararası ilişkileri sonsuza dek yeniden biçimlendirecekti. Başbakan Gladston, Chesney'nin broşürünü endişe verici olarak kınar ve bunun kamu parasının israfına yol açacağını öne sürerken, şu gözlemde bulunuyordu: "İnsanlığın gözünde bizi nefret nesnesi hâline getiren böylesine şaşırtıcı bir eğilimin var olmadığına güveniniz."[31]

Sonunda Muhafazakâr Parti'den milletvekili olan Chesney, savaşa muazzam caydırıcılar sağlayarak barışı teşvik eden ekonomik karşılıklı bağımlılığı dört gözle bekleyen Gladstone gibi serbest ticaret yanlılarının liberal iyimserliğini paylaşmadı. Chesney'nin yerleşik askerî kurumun çoğuyla paylaştığı kendi dünyası hatalı bir askerî seferle her şeyin kaybedilebileceği bir dünya idi. Bu, aciliyeti rehavetle birleştiren bir savaş anlayışıydı. Askerî yenilgi politik felakete eş değerdi fakat savaşın kendisi o kadar kötü olmayacaktı. Bu ve buna benzer eserlerden çıkarılması gereken dersler, büyük güçlerin teyakkuzda kalmaları, yakın sınavlara gereğince hazırlanmalarıydı fakat savaşın bütün karakteri bir değişimden geçmiyordu.

Bu klasik bir savaş modeliydi; zamanın politikacıları, generalleri, amiralleri ve yorumcuları tarafından paylaşılıyordu. Savaşın ne olduğuna ve nasıl savaşılması gerektiğine dair derinlere yerleşmiş bir anlayışı temel alması bakımından klasikti. Bu anlayış Yunanlar ve Romalılar kadar gerilerden izlenebilirdi. Pratikte her savaşın modele uyum sağlamayabileceği ve bazı örneklerde sapmaların ağır olacağı fakat yine de savaş hazırlıklarına en iyi şekilde yol gösterdiğine dair bir anlayış nedeniyle o ideal bir tip oluşturuyordu. Ve uygun biçimde savaşılması hâlinde bu ideal tip hükümetlerin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edeceği için aynı zamanda normatif idi. Savaş kısa ve dar kapsamlı tutulabilirse, daha geniş, bozucu sosyal ve politik etkileri sınırlı kalan

yararlı bir politika aracı olarak görülebilirdi. Nihayet bu ampirikti, zira Almanya'nın Sedan'daki başarısı modelin sürekli geçerliliğini göklere çıkararak onu doğruluyor ve o sırada bilimde, sanayi yöntemlerinde, politik katılım biçimlerinde ve kitle iletişim araçlarının gelişiminde yaşanan muazzam değişikliklerin ışığında nasıl uyarlanabileceği önemsenmiyordu.

Alman birliği savaşları –1866'da Avusturya ile ve dört yıl sonra Fransa'yla yapılan– von Moltke'nin ani zaferlerinin geleceğin stratejik örnekleri olduğu kanaatine yol açtı. Alman genelkurmayı bu kanaati coşkuyla benimsedi ve gelecek savaşların o kadar iyi gitmeyebileceği, düşmanın imha edilmesini sağlayacak ani bir savaştan çok zaferin ancak zorlu bir yıpratma seferinin ardından gelebileceği uyarısında bulunanların görüşlerini reddetti. Bu inanç Avrupa'nın başka yerlerinde de gelecek savaşa ilişkin düşünceleri belirledi. Elbette savaşın bu şekilde verilmesi zorunlu değildi fakat Almanlar bunun nasıl yapılabileceğini göstermişlerdi ve pekâlâ bir kez daha yapabilirdi.

Zamanın en güçlü savaş teorileri Napoleon Savaşları'ndan çıkarıldı. En önemli teorisyen Napoleon ordusunda hizmet eden ve imparatorun örneklediği savaş ilkelerinin en ateşli savunucusu olan Baron de Jomini idi. Büyük Frederick ve Napoleon'un seferlerini inceleyen erken dönem yazılarının ardından gelen, ilk kez 1838'de yayımlanan *Savaş Sanatı* başlıklı eseri, Avrupa'daki silahlı kuvvetlerin en geniş çapta onaylanmış ders kitabı oldu ve ABD'de büyük bir etki yarattı. Bizzat Napoleon en mahrem sırlarını Jomini'nin açıkladığını iddia etti.[32] Yaşadığı dönemde Jomini, günümüzde daha büyük bir teorisyen olarak kabul edilen çağdaşı Prusyalı Carl von Clausewitz'ten çok daha fazla onurlandırıldı. Clausewitz'den yaklaşık kırk yıl daha fazla yaşadı ve 90 yaşında Chesney'nin broşürünün yayımlanmasından sadece iki yıl önce hayata veda etti. Jomini, kitabında[33] savaşın dinamiklerini politik bağlamından ayırarak inceledi. Tavsiyesi generallerin belirleyici anda güçlerini daha zayıf düşman güçlerine karşı nasıl birleştireceklerini açıklamayı amaçlıyordu. Almanya'da daha etkili olan Clausewitz, plan-

ların neden boşa çıktığına, savaşın nasıl farklı biçimler alabileceğine dair daha keskin bir sezgiye sahipti fakat onunki, esas olarak bir meydan savaşıyla ve kesin sonuç verebilecek koşullarla ilgili bir teoriydi. Jomini aracılığıyla Napoleon'dan gelip Clausewitz tarafından onaylanan ve daha sonra von Moltke tarafından kanıtlanan temel varsayım, büyük bir komutanın düşman ordusunu meydan savaşında imha etmesi ve bunu yaparken düşman devlete muzaffer egemenin uygun gördüğü her türlü aşağılama ve cezayı reva görmesiydi. Onların klasik formuna göre savaşlar günün ilk ışıklarıyla başlıyor, günün sonunda kazananın savaş meydanını işgal etmesiyle sona eriyordu. Kesin sonuçlu gerçek bir zafer, yenilgiye uğrayan ordunun kayıplarla önemli ölçüde azaltılmış ve askerlerinin esir edilmiş olmasını gerektiriyordu. Böylece düşman ordu etkin bir savaş gücü olarak artık görev yapamayacaktı. Bu durumda düşman devlet, dayatılan şartları kabul etmek zorunda kalacaktı. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph 1859'da Solferino Meydan Savaşı'nda Fransa ve Sardunya tarafından yenilgiye uğratıldığında, şu itirafta bulundu: "Bir meydan savaşı kaybettim, karşılığını bir eyaletle ödüyorum."[34]

Savaşların, kesin sonuçlu bir meydan savaşıyla zirveye ulaşan iyi düzenlenmiş bir seferle verilebileceği varsayımı dönemin kabul edilmiş bilgeliğiydi. 1851'de Sir Edward Creasy, *The Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo*'yu (Dünyanın On Beş Kesin Sonuçlu Savaşı: Marathon'dan Watereloo'ya) yayımladı. Kitabın başlığı ve savunduğu temel görüş, bazı meydan savaşlarının askerlik sanatının başyapıtı olmakla kalmadığı, yarattığı etkiler bakımından dünya tarihinde önemli bir etkinin kaynağı da olduğu görüşünü doğruluyordu. Creasy, "disiplinli cesaretin inkâr edilemez büyüklüğü ve savaşçıyı yaratan şan ve şeref düşkünlüğü acı ve yıkımla" ve aynı zamanda, en etkin komutanların entelektüel gücü ve cesaretiyle "karşı karşıya gelir" diyordu. Fakat ne yazık ki bu niteliklerin "insanların en soylusunun yanı sıra en alçağında da bulunduğu" gözleminde bulu-

nuyordu. Şair Byron'dan alıntı yapıyordu: "Tis the Cause makes all, Degrades or hallows courage in its fall" (Her şeyi oluşturan Sebeptir o, cesareti iki paralık eder ya da kutsar düşüşünde).

Creasy için önemli olan savaşların "sebepler ve sonuçlar zinciri"nin parçası olup olmadığıydı.

> Onlar bizi biz yapan şeylerdir ve ayrıca o savaşlardan biri farklı bir sonuç vermiş olsaydı, ne durumda olurduk diye düşünürüz.[35]

Tarihte dönüm noktaları düzenli biçimde savaşlarla belirlenmişti. Bu örüntünün gelecekte sürmeyeceğini varsaymak için hiçbir sebep yoktu. Creasy'nin kitabı, kendi favori ya da ihmal edilmiş savaşlarını bir davaya dönüştürmek isteyenlere meydan okuyordu. Daha yeni "kesin sonuçlu meydan savaşları"nı kapsayan düzenli güncellemeler yapıldı. Böylece kitap 1899'da yeniden yayımlandığında, Amerikan İç Savaşı'ndan Gettysburg ve Sedan, İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan çağdaş karşılaşmalarla birlikte kitaba eklendi.[36]

Savaşın çekiciliği iki ordu ya da donanmanın, on yıllarca biriktirilen kaynakları harcayarak bir anda karşı karşıya gelmesinin, birkaç saat içinde tarihin gidişatını değiştirebileceği düşüncesinde yatar. Uygarlıkların kaderi silahlanmaya, cesarete ve birkaç kişinin taktik zekâsına –Shakespeare'in Agincourt'tan önce verdiği söylevde V. Henry'e söylettiği gibi "Şen birkaç kişiyiz biz, kardeşler çetesiyiz"– bağlı oldukça, savaşlar yoğunlaşmış ve keskin bir drama oluşturuyordu. Fakat savaşların "kesin sonuçlu" olması, sadece çatışmayla geçen günün sonunda canlı ve muzaffer olarak kimin yürüyüp gittiğine değil, geniş bir olaylar zinciri üzerinde yarattığı etkilere bağlıydı. "Kesin" sözcüğü, büyük bir sorunun nihayet sonuçlandırıldığını doğrulayan bir sona erme anlamı taşıyordu fakat diğer bakımlardan –"zafer" ya da "yenilgi" gibi sözcüklerin aksine– belirsiz bir kavramdı. Sonuç, her iki tarafı da tatmin etmeyen, müzakereyle varılmış bir çözüm biçimini alabilirdi. Önemli olan her iki tarafın da sonucu kabul

etmesi ve bu sonucun genellikle askerî araçlarla kazanılan bir durumu yansıtmasıydı.

Tarihin dönüm noktası olarak görülen özgül savaşlar vardı. Napoleon'un 1805'te Austerlitz'de Ruslara ve Avusturyalılara karşı zafer kazandığı savaş farklı bir sonuç verseydi daha sonra olan hemen her şey farklı görünürdü ya da Gettysburg'un kaybedildiğini farz edelim ve bu durumda Birlik'in ayağa kalkıp kalkamayacağını düşünelim. Fakat gerçekten kesin sonuçlu bir savaş olağandışıydı. Tek bir karşılaşmaya bağlı bir savaş nadirdi. Genellikle tekil savaşların yarattığı farklılık ancak daha geniş bir savaş çabası bağlamında anlaşılabiliyordu. En önemli bazı savaşlar esas olarak savunma savaşı, yani kısa süre içinde sonuç vermeyen, sürüp giden bir savaş türüydü. Diğerleri, bir tarafın kaynakları, yetenekleri ve morali birbirini izleyen yenilgiler yüzünden sürekli biçimde eksilirken kümülatif bir etki yaratmıştı. Bazıları kuşatmalarla (savaşların biçimlenmesinde potansiyel olarak fiili savaş kadar önemli) ya da düzensiz, gerilla savaşlarıyla etkileştikçe sonuç verdiler. Askerî üstünlüğü belirleyen bütün diğer etkenler bilindiğinde, savaş bu etkenlerin kanıtlanabileceği bir araç, zaten var olan bir yeteneği gösterme tarzı oluyordu. Bu bakımdan bazı savaşlar, tarihi hızlandırdığı için değil, daha geniş bir kültürel ve maddi üstünlüğün dışavurumları olduğu için "dönüm noktası" olma statüsünü hak eder.[37] Bu üstünlüğü doğrulayan bir savaş, aksi hâlde ancak tahmin edilebilecek bir şeyin "kanıtlanmış" hâliydi; verilen mesaj ayrıntıya yer bırakmayacak şekilde herkes tarafından değerlendiriliyordu.[38]

O an gene de geçici olabiliyor, daha önce kaybedenin kendine belki müttefikler bulması ya da ulusal morali canlandırması sayesinde farklı bir duruma yol açabiliyordu. Temel soru tekil savaşların yarattığı fark değil, savaşların kısa sürede sonuçlanıp sonuçlanamayacağıydı. Savaşları başlatanlar için bu daima umut, bazı durumlarda beklentiydi. Düşmanın direnç göstermesi durumunda askerî olmayan etkenler zaman içinde ileri derecede önemli oluyordu. Kesin sonuçlu bir savaş spekülatif bir imkân ya da planlı bir direktif olarak düşünüldüğünde, ilk akla

gelen, ustalıkla tasarlanmış, dikkatle planlanmış olması, en azından son çatışmadan sağ çıkıp çıkmayacaklarını düşünen yorgun ve yaralı askerler tarafından değil, görevlerini yerine getirmek için sabırsızlanan zinde ve korkusuz askerler tarafından verilmesiydi. İlk savaşın düşmanda sürpriz etkisi yaratması ve telafi edilemeyecek bir darbe indirmesi uzun bir savaştan kaçınmayı sağlayabiliyordu. Devletleri saldırıyla kumar oynamaya yönelten "savaş ayartısı" buydu. Pek az devlet isteyerek uzun bir yıpratıcı savaşa girdi ancak çoğu kez bunu yapmak zorunda kaldılar ve sonuç olarak acı çektiler.[39]

[2]

Kesin Sonuçlu Olmayan Savaş

İngiltere'nin özgürlüğü için verilen bu son mücadelede istilacı ezildi ve gücü kırıldı; zira yürekli, cesur askerlerimiz sayesinde, amaçsızca evlerimizi yakarak, masum ve korunmasız insanları katlederek haftalar boyunca aç kurt sürüleri gibi güler yüzlü ülkemizi çiğneyen düşman, en nihayet hak ettiği ıssız topraklarla buluştu ve şimdi kilometrelerce uzanan boş, soğuk ve cansız çayırlara, mısır tarlalarına ve ormanlara yayılıyor.

William Le Queux
1910 İstilası[40]

Klasik modelin etkisi sadece *The Battle of Dorking*'de değil, onu izleyen pek çok kitapta, 1914'te Büyük Savaş'ın başlamasına kadar belirgin biçimde hissedildi. Konuya ilişkin yazın uluslararası politikadaki değişikliklere, askerî teknoloji ve taktiklerde kaydedilen gelişmelere uyum sağlamakla birlikte, esas çerçeve genellikle aynı kaldı. "Nadir istisnalar dışında" der I. F. Clarke, bu yayınlar "modern savaşın alacağı biçimi kestirmek bakımından

sergiledikleri tam bir başarısızlıkla ayırt ediliyorlar" idi. Gelecekte yaşanacak bir Avrupa savaşının kısa süreli çatışmalar ve kahramanlıkla belirlenme olasılığını savundular. Hayatın diğer pek çok alanında olduğu gibi, bilim daha iyi sonuçlar almak için bu alanda da geçerli olacaktı. Savaş daha şiddetli olabilirdi fakat yöntemler, anlaşmazlığı şu ya da bu biçimde fakat hızla sonuçlandıracak kadar etkili olacaktı. Bu savaş kurgusunun niteliği bir "kayıtsızlık, cehalet ve masumiyet bileşimi" idi. Savaş olasılığı yeterince gerçek görünüyordu, ancak onun özelliği hakkında pek az yol gösterici fikir vardı. Bu durum hüsnükuruntunun ya da gereksiz uyarıların yayılmasına yol açtı.[41]

Gazete ve dergi okurlarının hızla artmasıyla birlikte, savaş öyküleri önemli ölçüde dolaşıma girdi. 1891'de yeni bir girişim, *Black and White* adında ciddi bir dergi, bir sonraki Avrupa savaşını, belgesel tarzında, cepheden gelen kurgusal fakat makul raporlar, resmî telgraflar ve gazete başyazılarıyla, heyecan verici anlatılara ve teknik detaylara da yer vererek tasarlayan bir dizi hazırlama fikrine kapıldı. Ertesi yılın başında bu niyet ilan edildiğinde, editör diziyi şu açıklamayla tanıttı:

> Ortam savaş söylentileriyle doludur. Avrupa ülkeleri tepeden tırnağa silahlanmış ve ani seferberliğe hazır beklemektedir. Yetkililer bir BÜYÜK SAVAŞ'ın yakın gelecekte patlak vereceğini ve bu SAVAŞ'ın yeni ve sürpriz niteliğinde koşullar altında verileceğini kabul etmişlerdir.[42]

Editörler bu savaşın nasıl verilebileceğini açıklamak için deniz gücü konusunda pek çok yayını olan eski bir subayın, Amiral Sir Philip Colomb'un önderliğinde "uluslararası politika, strateji ve savaş konularında yaşayan belli başlı otoriteler"e danışmışlardı. Amiralin ekibi yerleşik askerî birlikleri ve donanmaların mevcut konumlarını kullandı. Öngörü bakımından en etkileyici olan savaşın Balkanlar'da Prens Ferdinand'a yönelik bir suikast girişimiyle (1914'ün aksine suikast başarısız oluyordu ve Prens Avusturyalı değil Bulgar idi) tetiklenmesiydi. Bu yaklaşım savaşların küçük devletler arasında büyük güçleri içine çekerek

çıkabileceğine dair bir anlayışı gösteriyordu. Bu örnekte İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Almanya'nın yanındaydı. Bunun dışında savaş, bilinen stratejileri izliyor, denizde ve karada bir dizi savaşla, büyük generallerin düşman hatlarındaki en zayıf noktaya ağır bir darbe indirmek için yaptıkları manevralarla sonuçlanıyordu. Yeni teknolojilere gelince, yazarlar telgrafın önemini değerlendirdiler (onun kullanımını önleyerek haberleşme kesintisi sağlama yeteneği dâhil) fakat makineli tüfek gibi diğer gelişmeler hakkında kararsız kaldılar.[43]

1894'te gazeteci William Le Queux yeni çıkan *Daily Mail* gazetesi için *The Great War in England in 1897* (1897'de İngiltere'de Büyük Savaş) başlıklı bir kitap yazdı. Savaş bir Fransız ve Rus istilasıyla başlıyordu.[44] Bu türden bir çatışmanın inanılırlığı, İngiltere ve Fransa'nın emperyal gündemleri Kuzey Afrika'da çatıştığı için savaşın eşiğine geldikleri 1898 Fashoda Olayı'yla dikkati çekiyordu. Altı yıl sonra Entente Cordiale'le (Dostluk Anlaşması) birlikte bu iki ülke anlaşmaya varıyor ve İngiltere'nin müttefiki Almanya bu kez onun en muhtemel düşmanı olarak öne çıkıyordu. Bu olasılık iki ülke arasında başlayan donanma silahı geliştirme yarışıyla güçleniyordu. Böylece Mart 1906'da Le Queux, *The Invation of 1910* dizisiyle konuyu *Daily Mail* için yeniden değerlendirdi. Almanlar bu kez düşmandı. Dramatik bir öykü yine mektuplar ve raporlarla geliştiriliyordu. Kitap büyük başarı kazandı, bir milyon adet satıldı ve yirmi yedi dile tercüme edildi. Öykü, hırpalanmış Londra'nın içinden geçerek ilerleyen Alman birliklerinin imgeleriyle çok daha ayrıntılı ve heyecan vericiydi. Temel strateji tek bir hızlı darbeyle Londra'yı almak ve yenilgiye uğrayan ülkenin dayatılan şartları derhal kabul etmesini sağlamaktı. Senaryo, hem istila gücünün mütevazı boyutları, hem de zorlandığı zaman bile düşük kayıplara uğraması bakımından gayet inandırıcıydı. *Daily Mail*'in talep ettiği belli başlı yazı işleri değişikliklerden biri, çatışmaların uzak yerlerde değil, daha çok okurların yaşadığı büyük kentlerin yakınlarında gerçekleşmesiydi. Alman ordusunun ertesi gün nereye yöneleceğini gösteren haritalar yayımlandı.

Okurun alacağı bir mesaj İngiliz toplumunun içine sinsice yerleştirilen casusların önemiydi. Le Queux, İngiltere'de ve başka yerlerde Gizli Servis'in geliştirilmesi bakımından yararlı oldu. Casuslar, yazarın 1894 kitabında da kentler bombalanırken katledilen masumlara ilişkin canlı tasvirlerle anlatılmıştı.[45] Önceki kitapta siviller düşmana karşı başlatılan direnişe katkıda bulunmak için öne çıkıyorlar fakat bunu düzenli güçleri destekleyen gönüllüler olarak yapıyorlardı. Yeni kitapta ise istila "Savunma Birliği" olarak geliştirilen direnişle yenilgiye uğratılıyordu. Bu direniş gücü, savaş ülkeye yayıldığı zaman, daha önemli ve etkili oluyordu. 1870'de aynı durumda kalan Fransız benzerlerinden bir bakıma daha başarılıydı. Le Queux'nun yaklaşımı bu bakımdan Feldmareşal Lord Roberts'ın savaşa hazırlık olarak genel asker alma uygulamasından ve ülkenin gençlerine verilen askerî eğitimi hızlandırmasından etkilendi.[46]

1906 kitabı Alman karşıtı duygulara (yabancı düşmanlığı bu dönemin Avrupa'sında savaş kurgularının çoğunun genel bir sonucuydu) katkıda bulunuyor fakat okuru gelmekte olan şeye hazırlamıyordu. Bu yazına yöneltilen temel eleştiri, Büyük Savaş'ın pat durumunu, siper savaşını ve bir savaşın ağır yenilgiye rağmen çok uzun sürebileceğini öngörememiş olmasıdır.

Peki öngörmek mümkün müydü? Napoleon Savaşları'ndan beri geçen on yıllar içinde silahların artan menzili ve öldürücülüğü daha etkili ulaşım ve iletişim biçimleriyle birleşti. Savunma kabiliyetlerini yenileyen kitlesel ordular parlak ve karşı konulmaz saldırı hamlelerini sürekli biçimde zayıflatan geniş bir insan ve malzeme rezerviyle destekleniyordu. Makineli tüfeğin erken türleri Amerikan İç Savaşı sırasında ortaya çıktı. Öldürücü Maxim tüfeği ilk kez İngiliz güçleri tarafından 1893-1894'te Rodezya'da Birinci Masai Savaşı'nda kullanıldı. Gene de 1914'ten önce bu ve benzeri silahlar dikkati çekecek kadar az miktarda satın alındı. Bu durum ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, bu silahların savunmada ne kadar değerli olduğu görüldüğünde değişti.[47] Tüfeklerin ve topların menzili, isabet derecesi ve kullanım kolaylığı, taarruz eden bir kuvvetin geçmek zorunda

olduğu zeminin uzunluğunu ve düşmanla yüz yüze gelmeden önce karşılaştığı tehlikeleri artırmıştı. Savunma mevziinin önünde yoğunlaşan bu öldürme mıntıkası Napoleon zamanında 150 metre kadardı. Fransa-Prusya Savaşı'nda yaklaşık 400 metreydi, 1890'ların ortasında 1500 metreye kadar çıktı. Bu zorluğu aşmak için geliştirilen taktikler de vardı. Topçu ateşini, savunanların başlarını eğmelerini sağlayacak şekilde yönlendirmek, taarruz edenlerin geçmek zorunda oldukları açık zemini kısaltmak için arazinin kullanılması bu taktikler arasında yer alıyordu. Daha büyük orduları ve daha fazla yedek güçleri olan generaller savaşta daha fazla kayıp bekleyebiliyorlardı fakat ilkesel olarak taarruz gene de başarılı olabiliyordu.[48]

Askeriye yeni gelişmeleri görmezden gelmekten çok onların sonuçlarını kavrama mücadelesi veriyordu. Savaş alanı daha öldürücü hâle geldikçe ve gelişen ulaşım imkânları cepheye daha çok asker ve malzeme taşıdıkça, aynı büyüklük ve kabiliyetlere sahip bir düşmana karşı erken sonuç almak giderek zorlaşıyordu. Fakat gelecekteki savaşın alacağı kesin biçim giderek spekülatif hâle geldikçe, onun üstesinden ancak eskisi gibi ihtiyatlı hazırlıklarla ve yeterli bir taarruz ruhu beslenerek gelinebileceği umuluyordu.

Teorinin zayıflığı, malzeme dengesi ve silahların kalitesi her ne olursa olsun, savaşın motivasyon ve irade gücüne bağlı olduğu iddiasında yatıyordu. Düşmanla karşılaşıp onu mevzilerinden sökmek için yeterli sayıda askeri savaş alanına sürmek, bir karakter sınavı, hızla ilerleme arzusu, ölüm karşısında bile bir cesaret ve ataklık atılımı idi. Nitekim 1907 tarihli bir eğitim elkitabında şöyle deniyordu: "Tüfek ne kadar etkili olursa olsun, ilkesel olarak atın hızının, hücumun cazibesinin ve soğuk çeliğin yarattığı dehşetin yerini tutamaz."[49] Her şey başarısız olursa, kitle fark yaratacaktı. Savunma zayıf tutulacak, taarruz tercih edilecekti.

Farklı bir savaş tarzını hayal etmek mümkündü. 1898'de Polonyalı banker Ivan Stanislavovich Bloch, *The Future of War in Its Technical, Economic and Political Relations* (Teknik, Ekonomik

ve Politik Yönden Savaşın Geleceği) başlıklı altı ciltlik yoğun bir inceleme yayımladı. Son cilt, *Is War Now Impossible?* (Savaş Artık İmkânsız mı?) gibi kışkırtıcı bir başlık taşıyordu. Bloch'un temel fikirleri, radikal gazeteci William Stread'le yapılan bir mülakat biçiminde kitabın ön kısmında yer alıyordu. Burada Bloch, taarruzun modern koşullarda başarılı olabileceği, yüksek moralli ve coşkulu birliklerin önlerindeki her türlü engeli aşabilecekleri görüşüne en müthiş meydan okumayı başlattı. Bloch, kara savaşında avantaj dengesinin saldırıdan savunmaya doğru değişmekte olduğunu savunuyordu. Birlikler açık alanda harekete geçtiklerinde, düşmanla karşılaşmadan biçileceklerdi. Savunma toprağı kazacaktı. "Asker için kürek, tüfek kadar vazgeçilmez olacak." Bu nedenle gelecek savaş, "büyük bir siperler savaşı" olacaktı.

Bloch'un araştırması özenliydi, pek az yorumcu yaptığı teknik analizde hata buldu. Zamanın silahlarını temel alan bu saptama onun mesajından hoşlanmayanların göz ardı edemeyecekleri kadar sağlamdı. Genellikle mantığın içerimlerine eleştiriler yöneltildi. Bloch 1899-1901 Boer Savaşı'nın savunmanın gücüne ilişkin görüşlerini nasıl güçlendirdiğini göstermek için Londra'ya geldiğinde, sadece "sözüm ona savaş çığırtkanlığına ya da militarizme karşı, sıkıcı insancılığa sözde taraftar" olmakla değil, aynı zamanda "personelin nitelikleri ve kişisel özellikleri pahasına "balistik" (atış bilimi) üzerinde durmakla suçlandı.[50] Gelenekçilere göre, onun günahı, süvari hücumunun ve süngülerin yoğun ateş gücüne karşı hâlâ geçerli olduğunu inkâr etmesiydi.

Bloch'un kötümser değerlendirmelerinin içerimleri derindi: "Kesin sonuçlu bir dizi savaşta sonuç almak için savaşmanın yerine, savaşçıların kaynakları üzerinde sürekli biçimde duracağımız uzun bir dönemi ikame edeceğiz.". "Savaşın Geleceği" sadece "çatışma"yı değil, "açlığı; insanların katledilmesini değil, ülkelerin çöküşünü ve bütün toplumsal örgütlenmenin dağılmasını" kapsayacaktı.[51] Böylece Bloch bir savaşın, savaşarak değil, ekonomik ve toplumsal çöküşle sonuçlanacağını iddia etmiş oluyordu. Büyük bir savaş başlayabilirdi fakat kısa süre içinde çatışmayı sonuçlandırma talepleri ortaya çıkacaktı.

> Ulusların hayati çıkarları daha önce görülmemiş ölçüde iç içe geçtiği ve insanlar vücuduna elektrik akımı alan tek bir kişiyle el ele tutuşmuş gibi olduğu için hepsi şoku hisseder. Zorlukların makul biçimde katlanabilecekleri düzeyin çok ötesinde olduğunu anladıkları anda, savaşanların düşüncelerini ve hissettiklerini dikkate almadan, savaşa hızla son verecek yöntemler ve araçlar bulacaklardır.[52]

Burada Bloch toplumların savaşın yaratacağı yoksunluklarla başa çıkamayacaklarını, maliyetlere katlanamayacaklarını öne sürmekteydi. Ancak o sırada askerî zorluklar karşısında hükümetlerin yenilginin acı sonuçlarını kabul etmektense savaşı sürdürdükleri Amerikan İç Savaşı örneği vardı. Bloch, bir savaşın neden karşılıklı yıpratmaya dönüşebileceğini anlıyor fakat her iki tarafın acıya rağmen savaşı sürdürebilmesini anlamıyordu. Her aşamada artan maliyetler yenilgiyi kabul etmenin maliyetlerinden daha az görülüyordu. Hükümetler yedekleri toplayabiliyor ve savaş faaliyetini sürdürmek için sanayi üretimini hızlandırabiliyorlardı.

O hâlde asıl risk, sadece kesin sonuçlu zaferin imkânsız olduğu görülene kadar gereksiz yere acı çekmek değil, aynı zamanda savaşın bir süre kadar uzayıp gitmesiydi. Savaş ne kadar uzun sürerse, askerî denetimin ötesindeki etkenler o kadar önem kazanacaktı. Bu etkenlerin en önemlileri, savaşanların göreli ekonomik ve demografik gücü, süregiden zorluklar ve fedakârlıklar karşısında sürdürülebilecek halk desteğinin derecesi ve ittifakları bölme ya da yeni müttefikler sağlama yeteneği idi. O hâlde düzensiz güçler sorunu vardı. Savaştan kaçınmak bir şey ve yerel düşmanlık karşısında düşman topraklarını işgal etmek tamamen başka bir şeydi.

Savaş kurgusu yazarları, modern koşullarda savaşın nasıl geliştirilebileceğine ilişkin sadece sınırlı bir kavrayışa sahip olabilmelerine rağmen bu kaygıların önemini kabul ettiler. Le Queux'un kurgusunun bütün teması, başarılı bir askerî sefere ancak bir halk ayaklanmasının, işgalci gücü her seferinde sert misillemelerle karşılaşmasına rağmen gerilla savaşına, hatta te-

rörist yöntemlerine başvurarak meydan okuyabileceği idi. Bu türden kitapların savaşın geleceğini yeni teknolojiler kadar belirleyen politik ve toplumsal değişimlerin önemini dikkate aldığı için resmî askerî stratejiden daha keskin görüşlü olduğu ortaya çıktı. Kurgu yazarları bunu elbette onaylamıyorlardı. Demokratik trendler karşısında çoğu kez dehşete kapıldılar. Bu trendler, hükümetleri ulusal iradeyi ve savunma gücünü tehlikeye atarak kitleleri popülist siyasetlerle yatıştırmaya yöneltiyordu.

Mesela Chesney, kitabını yazdığı sırada Paris Komünü'nün farkında olmasına rağmen düzensiz savaş biçimlerinin ya da iç boğuşmanın potansiyel önemi hakkında hiçbir sonuç çıkarmadı. "Yoksula fayda sağlamaksızın zengini yok eden" o "aptalca komünizm" Fransızları yere sermişti. Bu türden eğilimler liderleri ulusun kendisini savunması pahasına popüler, kısa vadeli, bencil taleplere yöneltmişti. Chesney, "Yönetme ve politik tehlikelerle yüzleşme alışkanlığı olan *sınıf*'ın elinden iktidar alındığı için matem tutuyordu. O sınıf, ülkeyi geçmiş mücadelelerden onuruna leke sürmeden çıkarmıştı. Şimdi iktidar "eğitimsiz, siyasî hakların nasıl kullanılacağı öğretilmemiş ve demagogların etkisi altındaki alt sınıfların eline" geçiyordu.[53] Gelecek on yıllarda artacak olan liberal zayıflık konusunda Tory umutsuzluğu, Le Queux'nun savaşçı ruhun zayıflamasıyla ilgili 1906 tarihli kitabındaki yakınmalarda yansıyordu. Ülkenin "sosyalizme batması" Alman istilasının verdiği zararın belirtisiydi.

> "Kendinden başka tanrı tanımama" ve "Yiyelim, içelim, yarın nasıl olsa öleceğiz" öğretisine sahip sosyalizm, yanlışa teslim olmadan acı çekmeyi ve ölmeyi bilen bir İngiliz kuşağının benimsediği dinî inançların yerini almıştı.[54]

Lord Roberts'ın ve onun ülke gençliğini yaklaşan mücadeleye hazırlama seferberliğinin bir diğer taraftarı General Baden-Power idi. 1908'de İzciler hareketini başlattığında, sorunu, savaşın ve imparatorluğu savunmanın gereklerini yerine getirecek şekilde donatılmamış, giderek zayıflayan bir ırk olarak ele alacaktı. İzci hareketinin ünlü sloganı "HAZIR OL" idi. Hazırlı-

ğın gerektirdiği tutum "ülke uğruna ölmeniz ... vakti geldiğinde öldürülecek olsanız da olmasanız da, vatan görevinin sorumluluğunu güvenle üstlenmeniz" idi.[55]

Bu militarizm, yabancı düşmanlığı ve alarm, politik yelpazenin öteki ucundan, birbirine düşman olması için hiçbir sebep olmayan insanlar arasında bir savaş hummasını teşvik eden gerçek bir tehlike olarak görülüyordu. İkinci Sosyalist Enternasyonal'in birbirini izleyen konferanslarında benimsenen çizgi buydu ve Ağustos 1914'te sınıf birliği yurtseverliğe dönüşene kadar sürdü. Savaşta sadece sefalet ve boşunalık görenler için akılcı tutum iyi niyetin hâkim olacağı beklentisini ve umudunu kanıtlamaktı. Bu da saldırganlığa, milliyetçi "savaş çığırtkanlığı"na varan popüler kavgacılık ve yıpratıcı eğilimlere karşı çıkmayı gerektiriyordu. Bu halk savaşçılığıyla yüzleşmek, saldırganlık ve milliyetçi "Jingoizm"i (savaş çığırtkanlığı) kınamak anlamına geliyordu.[56] Risk, bu türden tutumlar karşısında kriz zamanlarında ölçülü ve sakin tepkiler beklemenin gerçekçi olmamasıydı. Halkın coşkusu alevleri yatıştıracak yerde körükleyebilirdi. Akılcı kısıtlamalar aşıldıkça savaş daha yıkıcı olabilirdi.

Gelecekteki savaş konusunda kendi döneminin en etkili yazarı romancı ve deneme yazarı H. G. Wells idi. Sosyalist olmasına rağmen bakış açısını, yeni silah tiplerinin potansiyeline olan merakı kadar baskı altında kasvetli bir insanlık anlayışına da borçluydu. Bir dünya hükümetini savunan Wells fütüristik romanlarıyla savaşın ne kadar kötü olabileceğini ve onun ortadan kaldırılmasının ancak bu gerçeğin değerlendirilmesiyle gerçekleşebileceğini tutarlı biçimde göstermeye çalıştı. Kurguyu "böylesine enerjik bir halk yığını içinde çağdaş toplumsal gelişimimizin yarattığı sorunların çoğunu sayesinde tartışabileceğimiz yegâne araç"[57] olarak görüyordu. 1902'de *Mekanik ve Bilimsel İlerlemenin İnsan Hayatı ve Düşüncesi Üzerindeki Beklenen Etkisi* başlıklı bir manifesto çıkardı. Bu metin onun fütürolojinin ilk savunusu olarak görüldüğü iddiasının temelini oluşturuyordu. Manifestoda "Yirminci Yüzyılda Savaş" başlıklı bir bölüm yer alıyordu.

Wells'e göre, bilimi benimseme yeteneği, kadim ile modern arasında, eski uygulamalara adanmışlar ile en ileri yöntemleri benimseyenler –onlara "liyakatliler" diyordu– arasında bir ayırım çizgisini temsil ediyordu. 1902 tarihli denemesinde bu durumun savaş pratiğine nasıl yansıtılabileceğini değerlendirdi. "Birliklerine uygun bir taarruz histerisi aşılayan dramatik küçük general"in yerine geçen liyakatli, bir "merkezî örgütleyici" olarak çok geride temsil edilecek, "geniş cephesinin telefon merkezinde" oturacaktı.[58] Savaş, gerilla çetelerinin ilerlemeyi engelleme çabalarına rağmen, su şebekesi, elektrik üretim istasyonları, gıda maddesi dağıtımı gibi "hayati kent bölgesi aygıtları" sayesinde kazanılacaktı.

Sadece Wells'in önsezisi üzerinde durursak onun askerî hayal gücünü gözden kaçırırız. 1903'te tasarladığı "zırhlı araç," uzunluğu 30 metreden fazla olan, büyüklüğü ve silahları bakımından kara savaşında fark yaratabilecek bir araçtan çok savaş gemisini andıran (ismi de oradan geliyordu) muazzam bir şey olmasına rağmen, Wells tankı tasarlayan ilk kişi sayılabilir. Aynı zamanda uçağın potansiyelini gören ilk kişiydi fakat onu geliştirmenin çok daha uzun bir süre alacağını düşünüyordu. Bu arada denizaltıyı ciddiye almıyor, onun muhtemelen "mürettebatı boğmaktan ve denizin dibini boylamaktan" başka sonuç vermeyeceğini düşünüyordu. Balonlar ise onu heyecanlandırıyordu ve savaşın daha ilk günü onların her yerde görüleceğini düşünüyordu. Wells'in hayal gücünün yarattığı yeni silahlar nadiren mekanik bozulmaya uğruyor ya da karşı önlemlere kurban gidiyordu.

Daha etkileyici olan, Wells'in yeni silahların çözebileceği ya da yaratacağı sorunları değerlendirme tarzıydı. Generaller Bloch'un siper savaşının savunma gücüne doğal tepki olabileceği iddiasını tartışırlarken, Wells'in görüşleri daha çok tanınıyordu; onun anlayışı Büyük Savaş'ın ilk aylarında Batı Cephesi'ndeki pat durumunu aşma tarzlarını araştıranlara cesaret verecek kadar itibarlıydı.[59]

Fütüristler için en heyecan verici beklenti uçan makinelerdi. Balonların askerî amaçlarla kullanılması bazı imkânların varlığını göstermişti. Paris kuşatması sırasında savaşan yurttaşlar in-

sanları nakletmek, şehir içi ve dışı posta hizmetleri görmek, Almanları fazla olmasa da propaganda mesajlarıyla bombalamak ve ikmal sağlama girişimlerinde bulunmak için balon kullandılar. 1887 tarihli *The Clipper of the Clouds*'da (Fatih Robur) Jules Verne, helikopter benzeri kanatlı bir uçak olarak "havadan ağır" bir makine inşa eden gizemli kahraman Robur'la geçmişe bağlı balon düşkünlerini şaşırttı. İnsanlar icadı kötüye kullanmayacak, ondan kâr sağlayacak kadar eğitildiklerinde Robur geri dönecekti.[60] Romanın 1904'te yayımlanan devamında Robur sürat teknesi, denizaltı, otomobil ya da uçak olarak işleyen, uğursuz bir isimle Terör dediği yeni bir makineyle dönüyordu. Kitabın başlığı, *Dünyanın Hâkimi*, artık mucidin niyetini gösteriyordu. Bu icat onun, kendi sözleriyle, "bütün dünyaya hâkim olması"nı sağlıyordu; "koşullar her ne olursa olsun, insanlığın erişim alanı içinde bana karşı koyabilecek hiçbir güç yer almıyor." Fakat Robur dünyaya hâkim olamadan muazzam bir fırtınaya kapılarak makinesi ve sırlarıyla birlikte ölüyordu.[61]

1904 Wright Kardeşler'in ilk insanlı uçuş yaptıkları yıl oldu. Gelecek savaşta uçakların rol oynamasını bekleyen Wells, 1908'de *The War in Air*'i yayımladı.[62] Bu öyküde Alman hava gemileri teslim şartlarını kabul edene kadar Amerikan kentlerine dehşet saçıyordu. Ne var ki New York sakinleri korkarak teslim olacak yerde öfkeleniyor ve savaşçı bir tutumla Almanlara meydan okuyor, böylece kendi yıkımlarını davet ediyorlardı. Bu, Wells'in savaşın yoğun, şiddetli ve bulaşıcı duyguları tetiklediği, bu yüzden bir kez başladığında denetimden çıkacağı görüşünü yansıtıyordu. "Ülke ülkeye karşı ayaklandı ve hava filosu hava filosuyla kapıştı, kentler tutuştu ve insanlar kitle hâlinde öldüler."[63] Bu durumda hava gücü bir kesin zafer aracı değil, savaşın daha önce geçilmez olan sınırlarını geçerek hayatın bütün alanlarına yayılmasını sağlayan bir araçtı. Savaş özellikle klasik savaş olmaktan çıktığı, "sivilleri ve evleri ve toplumsal hayatın bütün aygıtlarını ayrımsız kapsadığı" için bir meydan okuma oluşturuyordu. Wells bunu, kıyamet benzeri tam bir kaos, uygarlığın çöküşü olarak görüyordu.

Wells, dehşet verici yeni bir savaş deneyiminin insanlığı savaşın artık geçmişte kaldığını kabul etmeye nasıl teşvik edebileceğini düşünen tek yazar değildi. *The War in the Air*'in yayımlanmasından bir yıl önce Amerikalı yazar Roy Norton *The Vanishing Fleets*'i yayımladı.[64] Wells'in birkaç yıl sonra yaptığı gibi (daha doğru olarak) Norton radyasyonun yeni keşfini ele aldı. Bunun yerçekimine karşı koyan bir silah olarak kullanılacağını düşündü. Amerika Birleşik Devletleri başkanına, "bugüne kadar bilinen en öldürücü motor"a ulaşmanın, onu "savaşı denetleme ve onu bütün zamanlar için sona erdirme aracı olarak" kullanma sorumluluğu yarattığını söyleyerek seslendi. Aynı yıl, *The Man Who Ended War*[65] başlıklı bir başka kitap da radyoaktiviteyi ele alıyordu. Kitapta, barış yanlısı bir bilim adamı olan John King radyoaktivitenin denizcileri felç eden ve savaş gemilerini eriten öldürücü bir ışına nasıl dönüştürüleceğini anlattı. King bir denizaltıyla dünyayı dolaşıyor, savaşı sona erdirmeyi kabul ettirene kadar büyük güçlerin her birinden tekil savaş gemilerini saf dışı bırakıyor, amacına ulaştığında kendisini ve icadını yok ediyordu.

Dolayısıyla Wells büyük bir karşılaşmada savaşın aptallık olarak görülmesini sağlayacak ölümcül bilimsel buluşlara düşkünlük bakımından yalnız değildi. Fakat Wells daha büyük bir edebî yeteneğe ve daha geniş bir toplumsal hayal gücüne sahipti.[66] Hava gücünün iki temel özelliğini değerlendirdi. Birincisi havacılar ile kurbanları arasındaki eşitsiz savaştı: "Ne heyecanlı, ne de herhangi bir tehlikeye maruz adamlar, aşağıdaki evlerin ve kalabalıkların üzerine ölüm ve yıkım yağdırıyorlardı."[67] İkincisi, hava gücünün yeni yıkım düzeyleri sağlarken, askerî başarısının sınırlı olduğunu kabul ediyordu. *The War in the Air*'in 1921 tarihli baskısına yazdığı önsözde şu gözlemde bulundu:

> Uçan makine savaşın karakterini değiştirmekle birlikte, onun bir cepheler meselesi olmasına son verir ve onu bir "alanlar" meselesi hâline getirir; ister kazanan, ister kaybeden taraf olsun, en ağır zarardan bağışık kalır ve savaşın yıkıcılığında büyük bir artış varken, artan bir kararsızlık da vardır.[68]

Uçak bölgeyi tutamadığı için savaşları tek başına kazanamıyordu. Savaş arası yıllarda hava gücünü coşkuyla savunanlar ele alacağımız bu noktayı genellikle gözden kaçırdılar.

Wells'e göre, dünyanın sorunları, dünya hükümetinin sağlayacağı "daha geniş kaynaşma"yı, "makul sentez"i ülkelerin kabul etmemelerinden kaynaklanıyordu. Ülkeler bu bilgeliğe ulaşamayacakları ölçüde ulusal çıkarlarıyla deliye dönmüşlerdi ve birbirlerinden kuşkulanıyorlardı. Bilgeliği benimseyecek yerde "kalabalık bir halk otobüsündeki görgüsüz insanlar gibi birbirlerini sıkıştırıyor, dirsek atıyor, itip kakıyor, tartışıyor ve kavga ediyorlardı." Bu zihin alışkanlıkları, Wells'e göre, uygarlığın ve barışın kırılgan şartları bir kez ihlal edildiğinde, neredeyse içgüdüsel bir şiddet ve intikam dürtüsü yaratıyordu. Bu nedenle Wells, sosyalizm ve dünya hükümeti olmadığı sürece zorlayıcı yıkımın gerçekleşeceği tezini savunuyordu. İnsanlar, hatta bütün uluslar tek başlarına bir şey yapamazlardı. İnancını ilk kez 1901 tarihli *Anticipations*'da ortaya koydu. "Nihai olarak mevcut uluslarımızın ve kurumlarımızın köşelerini silikleştirerek ve renklerini solduraraK gelişen, yetenekli ve akılcı insanların bir Dünya Devleti'ne dönüştüreceği bir Cumhuriyet" beklentisi içindeydi ve hayatının sonuna kadar bu davayı savundu.[69]

Wells'in yaklaşımı, yaşadığı dönemde sık rastlanan, kapitalizmin yerini alacak akılcı, bilimsel bir toplumun ve bir ulus-devletler sisteminin olası gelişimine ilişkin varsayımları yansıtıyordu. Mesaj, gelecek savaşların eğitimli ve disiplinli bir nüfus tarafından önleneceği idi. "Geleceğe hâkim olan hukuk apaçık ortadadır. Bir halk eğitimli ve liyakatli sınıflarını geliştirmeli ve güçlendirmelidir. Aksi halde kendi çıkarlarının daha yetenekli halkların çıkarlarıyla çatıştığı her noktada savaşıp yenik düşer ve çöker." Bu düşünce kaygı veren bir toplum mühendisliğiyle birleşiyordu. Avantaj, "kendi Uçurum Halkı'nı en kararlı tutumla seçen, eğiten, kısırlaştıran, ihraç eden ya da zehirleyen ulusa" ve kumarla ya da kadınların "ahlakî çöküşü"yle uğraşan, "yetersiz zengin aileler"i yok eden ve "sorumsuz şişmanlığının en büyük bölümünü toplumsal kas"a dönüştüren bir ulusa geçe-

cekti. Kitlelerin barış ve savaş konusunda bilinçli kararlar verme yeteneğine pek güvenmiyordu. Saldırıya maruz kaldığında toplumsal düzenin kısa süre içinde bozulacağını düşünüyordu. Romanlarındaki başat izlenim, gelecekte icatların ya da uzmanlaşmış seçkin rehberliğinin azalması ve kamuoyunun yeterince olgunlaşmama ve tehlikeli tutkulara av olma olasılığının artmasıdır.

İşçi sınıfının, ister üniformalı ister üniformasız olsun savaşa göstereceği olası tepki bu dönemde hem merak hem de kaygı konusuydu. Wells, Gustave Le Bon'un 1895'te yayımlanan, sıradan akılcı insanların kalabalıkların kitle psikolojisine bir kez kapıldıklarında akıllarını kaybedebilecekleri görüşünü savunan *The Crowd: A Study of the Popular Mind*[70] başlıklı eserine aşinaydı. Bu kitap askerleri savaşmaya neyin ikna edebileceğinin yanı sıra ateş altındaki sivillerin başına neler gelebileceği konusundaki mevcut görüşleri etkiledi. Savaşın geleceğine ilişkin belirsizlik modern savaşın tehlikelerinden çok insanların bunlarla yüzleşmeye nasıl yönlendirilebileceğiyle ilgiliydi. Bu bakımdan askerî sınıfın üzerinde durduğu en büyük kırılganlık yozlaşma ve moral çöküştü. Ivan Bloch, modern insanın savaş cesaretinden yoksun olduğu görüşüne katılıyor ve bunun militarizmin panzehri olduğunu düşünüyordu. Savaşın askerî bir buluşla değil halkın savaşın getirdiği sefalet ve maliyete tepkisiyle çıkmaza gireceğini düşünüyordu. Dolayısıyla, bu dönemde geliştirilen savaş teorilerinin çoğunun ardında, insanların bu deneyime kitle hâlinde nasıl tepki göstereceklerine dair varsayımlar yer alıyordu.

Avrupa çapında hükümetlere tavsiyede bulunan generallerin kaygısı bu değildi. Onlar savaşın kolay olacağını değil, taarruz edenin başarılı olacağını, onlar taarruz etmezlerse düşmanın taarruz edeceğini düşünüyorlardı. Dolayısıyla düşmanın henüz örgütlenmediği bir sırada hızla seferber olmak ve birlikleri yurtseverlik ve fedakârlık ruhuyla donatarak ileriye doğru sevk etmek üzerinde odaklanıyorlardı. Can kaybının çok fazla olacağını fakat bir pat durumunun olmayacağını düşünüyorlardı. 1908'de bir Alman askerî dergisi, 1908 Rus-Japon savaşının "iyi savunu-

lan tahkimat ve siperlerin, açık alanda bile, cesaret ve arazinin beceriyle kullanılması sayesinde aşılabileceğini kanıtladığı"nı belirtiyor ve şöyle diyordu: "Devletlerin mutlak bir tükeniş noktasına gelene kadar savaşmaları anlayışı Avrupa kültürel deneyiminin dışındadır."[71] Bir Rus askerî yorumcu, Bloch'un "modern, muazzam kitlesel ordular, teknolojik bakımdan gelişmiş malzeme ve toplumsal ilişkilerin varlığında bu türden sorunların silahla çözülmesi imkânsızdır"[72] iddiasını ciddiye almıyordu. Boer Savaşı sırasında mizah yazarı Hector Munro (Saki olarak bilinir) bir *Alice Harikalar Diyarında* parodisi yazdı. Kitabın bir yerinde, Beyaz Şövalye olarak karikatürleştirilen Savaş Bakanı, Alice'e şöyle der:

> "Biliyorsun, ben bir kitap okudum ... modern koşullarda savaşın imkânsız olduğunu kanıtlamak için yazılmış. Benim durumumdaki biri için bunun ne kadar şaşırtıcı olduğunu hayal edebilirsin..."
> Alice bir an düşünür. "Ama sen savaşa gittin..."
> "Evet, gittim ama modern koşullarda değil..."[73]

Munro, 1916'da savaşta öldü.

[3]

Çekişme Yuvası

Bir gün gelecek, mermiler ve bombalar oyların, ülkelerin genel oy hakkının, büyük bir egemen Senato'nun saygıdeğer hakemliğinin yerini alacak.

Victor Hugo,
İkinci Uluslararası Barış Kongresi'nde konuşma, 1849[74]

Wells'in felaket niteliğinde tam bir savaş deneyiminin insanlığı barışa yönlendireceği varsayımı, bütün savaşların belirgin biçimde kötü ve faydasız olduğuna inananlar için üzücüydü. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında barış hareketine katılanlar öğrenilmesi gereken çok şey olduğuna inanmıyorlardı. Yeni tip silahlar sorunları sadece ağırlaştırıyordu. Savaşı yasaklamak ve anlaşmazlıkları çözecek daha iyi araçlar bulmak için yapılması gerekenler yeterince biliniyordu.

1816'da Quaker'lar ilk resmî barış derneğini kurdular: Sürekli ve Evrensel Barışı Sağlamak İçin İngiliz Derneği. Bu hareket Avrupa ve Kuzey Amerika'da hızla yayıldı. Bütün farklılıkların

aşılabileceğine inananlar ile bir ölçüde şiddeti gerektirebilecek toplumsal adalet olmaksızın kalıcı bir barışın mümkün olabileceğini düşünemeyenler arasında sürekli gerilim vardı. Ne var ki onların esas gündemi bir uluslar kongresi ve uluslararası hakemlik aracılığıyla anlaşmazlıklardan kaçınılması üzerinde odaklanıyordu.[75] Bu aynı zamanda, politik eylem olarak başka insanları boğazlamaya hazırlanmanın rezillik olduğuna dair ahlaki bir değerlendirme temelinde kalıcı bir politik irade edimini de gerektiriyordu. Geçmiş pratikten böylesine dramatik bir kopuş umut verici görülebiliyordu fakat bu uygarlığın ilerlemesine ve gelişmesine inanç duyulan bir çağdı. Ticaretin gelişmesiyle birlikte ülkeler ortak ekonomik çıkarlarla birbirine bağlanıyordu; dolayısıyla, karmaşık müzakereler ve yeni anlaşmalar olmaksızın sağduyu savaşı hükümsüz kılmak için yeterliydi.

Ivan Bloch, gelecek bir savaşın cesur taarruzlarla kısa sürede zafer sağlamayacağına bir olasılık olarak işaret ederek savaşın artık geçersiz olduğu görüşüne katkıda bulundu. Ancak savaşa karşı çıkmanın onun "dehşet verici sonuçları"nı betimlemek için yeterli olduğu kanaatinde değildi. Buna ek olarak "inatçı militarizm fanatiklerinin planladıkları yoldan"[76] geri dönmeleri zorunluydu. Militarizm asker şahısların, silah imalatçılarının ve yurtseverlik temalarının kamu hayatına hükmetmesine izin vermek anlamına geliyordu. Savaştan yararlananların çıkarı onun devamındaydı; ulusal gelişme politikacıların, şan ve şeref beklentisi generallerin, kâr beklentisi ise imalatçıların gözünü kamaştırıyordu. Makineli tüfekten torpidolara ve ağır toplara kadar her yeni silah tipini bir iş fırsatı olarak gören, savaş humması yaratmak, böylece her iki tarafa da satış yapmak için sahte krizler çıkarmaya hazır silah tüccarları özellikle suçlu bulunuyordu.[77]

Bu nedenle savaşın kendiliğinden geçip gideceğine güvenmek yeterli değildi. Bunu sağlamak için en yüksek düzeyde eyleme geçmek zorunluydu. 1899'da Bloch'un teşvikiyle Rus Çarı II. Nikolay konuyu ele alacak bir uluslararası barış konferansı düzenlemeye karar verdi. Rus Dışişleri Bakanı meslektaşlarına konferansa katılmaları için mektup yazdı. Verimsiz silahlanma

çabalarının "ağır sorunlar" yarattığını belirtiyordu. "Dehşet verici yıkım makineleri" elde edildikçe, sahip oldukları değer diğerlerinin de onlara sahip olma çabalarıyla boşa çıkarılıyor, yeni bilimsel gelişmeler bu makineleri eskittikçe taraflar hep birlikte kaybediyorlardı.

O Mayıs ayında yirmi altı ülkenin delegeleri Lahey'in dışında bir kraliyet şatosunda toplandı. Toplantıya sadece Bloch değil, o sırada sivil toplum adına konuştuklarını iddia eden ve hükümet dışı örgütler olarak betimlenen çeşitli barış derneklerinin temsilcileri de katıldı. İnisiyatif sürpriz bir yerden gelmiş olmasına rağmen barış hareketi toplantıyı selâmladı. Konferansa katıldığı sırada oteline onun şerefine beyaz bayrak çekilen Avusturya Barış Derneği'nden Bertha von Suttner günlüğüne şöyle yazdı. "Şu andan itibaren hareket[imiz] hedefine sonsuz derecede yaklaştı; hareketin önünde yeni yollar açılıyor." İngiliz Barış Derneği, ideallerinin "uygulanabilir" olduğunu ve "böyle bir önerinin dünyanın en büyük hükümdarlarından biri tarafından yapılması"nı sağladığı için "Yüce Tanrı"ya şükretti. Tutkulu bir barış yanlısı ama aynı zamanda Çar'ın düşmanı olan Leo Tolstoy, askerî harcamaların artırılmakta olduğu bir sırada ortaya atılan bu "çocukça, saçma ve ikiyüzlü evrensel barış projesi"nden pek etkilenmedi. [78]

Aynı nedenle olmasa da benzer bir kuşkuculuk Amerikan heyetinin önderi Andrew White tarafından da dile getirildi. "Tuhaf mektuplar, garip öneriler"le, "bize baskı yapmak, zamanımızı almak için her türlü planı, tasarısı, nosyonu, her derde deva fikirleri ve kaprisleri"yle gelen çok sayıda insanla, onların yanı sıra "muhabir ve fotoğrafçı zararlısı"yla bunaltılmaktan şikâyetçiydi. Barış coşkusuyla kuşatılan White, delegeleri gözlemledi. "İyi bir sonuç alınacağına dair daha umutsuz bir kuşku havası"na sahip başka bir grup olamazdı.[79] Heyetler Çar'ın görüşlerini ciddiye aldıkları için değil, daha çok katılmamak nezaketsizlik olacağı için davete uymuşlardı.

Bir ilke ve aynı zamanda bir proje olarak barış coşkusu ile uluslararası politikanın katı gerçeklikleri arasındaki karşıtlık birinci Lahey Konferası'nın başarısını sınırladı. Konferans bir başarı olarak görülmedi. Anlaşmazlıkları çözmek için devletleri savaş yerine hakemliğe teşvik etmek için katılımcı devletler La-

hey'de bir Hakemlik Mahkemesi (hâlâ var olan) kurmaya karar verdiler. Mahkeme bazı başarılar kazandı fakat zorlayıcı bir mekanizma yoktu. Bu konu barış yanlılarının kafasını karıştırıyordu, çünkü baskı zor kullanmayı gerektiriyordu.[80] Askerî harcamalara ya da yeni silahlara kalıcı kısıtlamalar da getirilmedi. İyi silahları kötü silahlardan ayırmayı gerektiren bu sorun da barış yanlılarını üzdü. Ancak üçüncü alanda, savaşın yönetilmesine ilişkin bir yasa üzerinde sağlanan anlaşmayla ilerleme kaydedildi. 1899'da toplanan birinci Lahey Barış Konferansı'nı 1907'de ikincisi izledi. Bu toplantı 1904 için kararlaştırılmış fakat Rusya'nın Japonya'yla savaşması yüzünden ertelenmişti. 1915'de yapılması düşünülen üçüncü toplantı için bir Barış Sarayı inşa edildiyse de, Birinci Dünya Savaşı yüzünden doğal olarak üçüncü konferans yapılmadı. Bu önemli çabanın net sonucu, uluslararası ilişkilerde savaşın rolünü ve onun etkilerini hafifletmek için yapılacak pek az şey olduğunu doğrulamak olmuştu.

Kendi döneminin politik akımlarını keskin bir gözle izleyen romancı Joseph Conrad ses getiren bir eleştiride bulundu. 1905'te, Rusya'nın Japonya'yla savaşı kaybetmekte olduğu bir dönemde yazdığı bir denemesinde Conrad gelecekle ilgili kötümserliğini dile getirdi. İnsanlığın ahlaki bakımdan emekleme çağı, büyük güçleri rakip olmaya ve birbirini ezmeye yönelten zorlayıcı maddî çıkarlarla karşıtlık oluşturuyordu. Avrupa barışı ancak "geçici" olabilirdi; karşılıklı güvensizlik ve savaş hazırlıklarını temel alan ittifaklara bağlıydı. Ancak "yara alma korkusu" bir kısıtlayıcı olarak etkili oluyordu. "İmparatorlar, Krallar, Cumhurbaşkanları ve Bakanların konuşmaları" barışa bağlılığa ilişkin ateşli taahhütlerle monoton" biçimde sürüp giderken, pratikte savaş, daha önce asla şimdiki kadar "bu adamların iki dudağı arasında olmamış ve onların zihninde tartışmasız bir eğilim olarak yer almamış" idi. Bu eğilim egemen bir devletin hakkı olduğu ve korunması gerektiği için, savaş kurumuna karşı yöneltilebilecek insanî çaba, bunun yerine savaşın etkilerinin kısıtlanması üzerinde yoğunlaşmıştı. Savaş kurallarının yasalara bağlanmasıyla ilgili bu süreç, Conrad'ın dokunaklı bir cümleyle belirttiği gibi, "Yeryüzünü bir Çekişme Yuvası olarak" kabul etmeye yol açtı. Conrad bu "endişe verici gülünçlüğü" ve "acıklı

yaratıcılığı" kaydetti. Bu durumda savaşın sonuçlarını hafifletme çabası, savaşı bir kırbaçtan "sakin ve düzenli bir kurum"a dönüştürerek "yıldırımları kendi Jüpiterlerinden birer birer çalmaya" çalışıyordu. "İlk bakışta," diye ekliyordu Conrad, "değişim daha iyi görünmüyor, Jüpiter'in yıldırımı insanların elinde en tehlikeli oyuncak olarak görünüyor."[61]

Lahey konferanslarının mantığı, Conrad'ın kabul ettiği gibi, savaşı ortadan kaldırmak değil, sivri yanlarını yontarak onu daha makul hâle getirmekti. Bir tarihçinin kaydettiği gibi bu, savaşın "yasal prestijin zirvesi"ne ulaştığı bir zamandı:

> Düşmanlıkların başlangıcından barışın imzalanmasına kadar, aradaki bütün evreleri de –savaşın yönetilmesi, düşman bölgesinin işgali, tarafsız güçlerle ilişkiler, esirlere ve casuslara yapılacak muamele, yaralılara verilecek tıbbî hizmet vb. dâhil– kapsayacak şekilde bütün savaş fenomeniyle ilgili yasal kurallara ilişkin etkileyici biçimde ayrıntılı bir yapı (vardı).[62]

Kurallara uyulduğu sürece, bütün diğer koşullarda haklı olarak suç olduğu düşünülen eylemler yasal hâle geldi, hatta kutlandı.

Uluslararası sistem devletlerin özerkliğini ve egemenliğini tanıdığı için belirli bir savaşın haksız ya da uygunsuz olup olmadığına karar verecek yüksek bir otorite yoktu. Ölümcül Otuz Yıl Savaşı'na son veren 1648 "Vestfalya Barışı"ndan beri savaştan kaçınmanın en iyi yolu her bir devletin kendi işine bakması olarak anlaşılıyordu. Devletlerin çıkarları, belirli bir zamanda sorumlu olan kişi tarafından "*cuius regio eius religio*" ("kimin toprağı, onun dini") yani yöneten kendi dinini hâkim kılar) kuralına göre yorumlanıyordu. Ne var ki bu çıkarlar aynı zamanda kişilerin ve bazı hükümdarların kaprislerinin ötesinde anlam ve kalıcılık taşıyordu. Devletler kendi tüzel kişiliklerini, hükümdarlarının kişiliğinden ayırarak edindiler. Bundan sonra ahlaki tavsiyeden çok stratejik zorunlulukların gözetilmesi daha olasıydı ve iktidar biçimindeki değişiklikler yasal rehberlikten daha önemliydi. Hiçbir hiyerarşi ya da öncelik üzerinde anlaşmaya varılamadığı için bütün devletler, gerçek güçleri çok farklı olsa

bile ilkesel olarak benzer bir statüden yararlanıyorlardı. Savaş sebepleri bütünüyle egemenlerin takdirine bırakılmıştı.

Savaş fırsatçı bir tutumla haklı çıkarılabiliyor, doğal bir düşmanın zayıf olduğu düşüncesi, hakaret olarak algılanan bir tutuma gösterilen tepki ya da ittifak yükümlülüklerinin gerektirdiği onurlu tavır savaş nedeni olabiliyordu. Bir kez karar alındığında yapılması gereken, seçilen düşmanın dikkatini çeken bir bildirimde bulunmaktı. Bu da yapıldığında bir "savaş durumu" doğmuş oluyordu. Bu noktada hükümetler ve onların silahlı kuvvetleri daha önce yasa dışı, korsanca ve sakıncalı görülen fakat artık soylu ve övgüye değer bulunan uygulamalara geçebiliyorlardı. Savaş ilanına bir ültimatom eşlik edebiliyor, böylece hasım devlete son anda düşmanlığa son veren bir anlaşma yapma şansı veriliyordu. Bütün bunlar yeni düşmana savunma hazırlığı için zaman bırakmaktan kaçınmak için ilk askerî girişimle neredeyse eş zamanlı olabiliyordu. Resmi savaş ilanı zorunluluğu 1907 Lahey Anlaşması'nın, düşmanlıklar "makul bir savaş ilanı ya da şartlı savaş ilanı olan bir ültimatom biçiminde önceden ve açık uyarı yapılmaksızın başlatılamaz" denilen 1. Maddesi'nde yer alıyordu.

Savaş yasaları savaşı yasa dışı ilan etmeye çalışmadıysa da onu biraz daha katlanılabilir hâle getirmeyi denedi. Nitekim Çar'ın erken bir inisiyatifi olan 1868 St. Petersburg Bildirgesi, "içinde patlayıcı ya da yanıcı madde olan, ağırlığı 400 gramın altında mermilerin askeriye ya da donanma birliklerince kullanılması"ndan kaçınılmasını öngören resmî bir bildirimde bulundu. Gerekçe, savaşı denetim altına almak için pratikte oldukça faydasız bir önlemin nasıl düşünüldüğünü kanıtlıyor ve temel felsefeyi aktaran şu hassasiyetleri taşıyordu:

> Uygarlığın ilerlemesi savaşın felaketlerini mümkün olduğu kadar hafifletmelidir;
> Savaş sırasında devletlerin ulaşmak durumunda oldukları yegâne hedef, düşmanın askerî güçlerini zayıflatmaktır;
> Bu amaçla mümkün olan en çok sayıda insanı etkisiz hâle getirmek yeterlidir.
> Saf dışı bırakılan insanların acılarını gereksiz biçimde ar-

> tıran ya da onların ölümünü kaçınılmaz hâle getiren silah kullanımı bu hedefin sınırını aşmış olacaktır.
> Dolayısıyla bu türden silah kullanımı insanlık yasalarını ihlal etmiş sayılacaktır...

Sözleşmenin tarafları "savaşın gereklerini insanlığın ihtiyaçlarına tabi kılmak gerekir"[83] anlayışını yerleştirmek istiyorlardı.

Bu isteğin itici gücü savaşçıların savaş sonrası sefaletine ilişkin raporlarda yatar. 1859'da İsviçreli işadamı Henry Dunant yaklaşık 40.000 adamın öldürüldüğü ya da yaralandığı Avusturya-Fransa Savaşı'nın yapıldığı Solferino'ya geldi. "Kaotik kargaşa, anlatılmaz bir umutsuzluk ve her türlü sefalet"[84] karşısında şaşıran Dunant, ister kazanan ister kaybeden tarafta olsun, savaş nedeniyle acı çekenlerin kurtarılması için her türlü çabayı gösterdi. Bu çaba 1863'te sürekli faaliyet gösteren bir kurtarma kurumu olarak Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin oluşmasına ve "Sahrada Yaralı ve Hasta Silahlı Kuvvetler Mensuplarının Durumunu İyileştirme"yi amaçlayan birinci Cenevre Sözleşmesi'nin benimsenmesine yol açtı. Sonraki yıl "Yaralı Askerlerin Durumunu İyileştirme"yi amaçlayan birinci Cenevre Sözleşmesi bunu savaşçıları acı çeken insanlara dönüştüren bir statü olarak kabul etti. Bu yaklaşım yardım etmeye çalışanların tarafsızlığına saygı göstermeyi gerektiriyordu. Bu tarafsızlık beyaz zeminde Kızıl Haç sembolüyle tanınacaktı.

Savaşın yönetimiyle ilgili bu kurallar tarafsız bir tutumla uygulanmalıydı. Sorunun niteliği kuralları göz ardı etmenin mazereti olamazdı. Esas olarak "savaş daha çok bir spor ortamı gibi verilecekti; her iki tarafın çatışmadan önce kararlaştıracakları katı biçimde nesnel kurallar temelinde, aldatma gibi pratiklerin asgari düzeyde tutulmasıyla."[85] Bu, sınırlı savaş pratiğinin kalıntısıydı. Sınırlı bir savaş talihsiz fakat zaman zaman anlaşmazlığın çözümü için kaçınılmaz bir mekanizmaydı; sorun bir tür antlaşmayla sona erdiğinde bir ölçüde diplomatik ilişki bekleyen taraflar bunu üstleniyorlardı. Bu modele dönüş özlemi 1899 Sözleşmesi'nin 22. Maddesi'nde ifade ediliyordu: "Savaşan tarafların düşmanı yaralama araçlarını kullanma hakkı sınırsız değildir."[86] Savaşın yol

açtığı acıları en aza indirmek, esirlere ve yaralılara uygun tedavi sağlamak için yapılan sözleşmeler vardı. Bunlar eski şövalyelik yasasının kalıntıları, onur ve karşılıklı saygı meselesi, bugünkü düşmanın yarın müttefik olabildiği bir sistemde akılda tutulması gereken bir değerdi. Gene de bunlar savaşın en kötü etkilerini pek az hafiflettiler. Bu durum fiilen *hors de combat*, yani artık savaşamayacak olanlara bir ölçüde koruma sağlayacak yeni kurallar geliştirmek için baskı yapılmasına neden oldu.

Savaş yönetimi için sistematik bir yasa Amerikan İç Savaşı sırasında Birlik Ordusu için geliştirildi. Yazarı Columbia Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Francis Lieber idi. Buna sebep olan, Abraham Lincoln'ün isyancı on eyaletteki kölelerin özgürlüğünü ilan eden 1 Ocak 1863 tarihli Özgürlük Bildirgesi idi. Konfederasyon'un Birlik'e hizmet eden siyahların hain olarak kurşuna dizilmeyi hak ettikleri iddiasına karşı Lieber onların her savaşçıyla aynı korumayı hak ettiklerini savundu. Savaşan taraf "sınıfı, rengi ya da durumu ne olursa olsun, asker olarak uygun biçimde örgütlenmiş olan düşmanlara halk düşmanı muamelesi yapılmayacağını ilan" etmeliydi. Günümüzde bu gayet açıktır, ancak o dönemde savaşın özünde yer alan sorunu oluşturuyor, kölelere artık özel mülk olarak davranılamayacağı anlamına geliyordu.

Lieber savaş konusunda duygusal olmayan bir görüşe sahipti.[87] Kendi alanında savaşın kaçınılmaz biçimde acımasız bir iş olduğu kabul edilmeliydi. Sorun, çizginin nerede çekileceğiydi ve Lieber bu konuda esnekti. Zafer riskliydi, uygarlık değerlerini bir yana bırakmayı gerektiriyordu. Lieber'in çizgi çekmek için kullandığı temel kavram askerî zorunluluktu. Ne var ki, askerî zorunluluğu oluşturan şeyi nesnel bir sınamadan geçirmek zordu ve sonunda bir ordu komutanının kanaatine bağlıydı. Özgürlük Bildirgesi'nin kendisi askerî zorunluluğun bir örneği olabilirdi, çünkü neden savaşın gerekli olduğu değil, kararsız bir savaş faaliyeti canlandırılarak onun nasıl kazanılabileceği hakkındaydı.

Lieber askerî zorunluluğu, "savaşın sonuçlarını elde etmek için vazgeçilmez olan ve modern hukuk ile savaş kurallarına

göre yasal olan ölçüler" olarak tanımladı. Savaş "hayatın doğrudan yok edilmesi ya da silahlı düşmanın elinin kolunun kırılması"na izin veriyordu. Fakat aynı zamanda "savaşın silahlı çatışmalarında yok edilmesi rastlantı sonucu kaçınılamaz olan kişiler"i de kapsıyordu. Gene savaş "mülkün yok edilmesine, trafik, seyahat ya da iletişim yöntem ve kanallarının engellenmesine ve düşmanın her türlü gıda maddesi ya da hayat araçlarından yoksun bırakılmasına" izin veriyordu.[88]

Kaçınılmaz olanın öncelikli olması gerekirdi. Bu nedenle, mesela savaş esirlerinin idam edilmemesi gerekirken, Lieber bir harekâtın başarılı olması için başka bir seçeneğin olmadığı olağanüstü koşullarda istisnaya izin veriyordu. Sebebin makul olması hâlinde, insanî kısıtlamaların zaferi engellemesine izin verilemezdi. Lieber, mutlak yönetim standartlarının saptanması gerektiğini ya da sert uygulamaların hoşgörüyle karşılanabileceğini iddia etmiyordu.[89] Sonunda insanlığa en iyi şekilde, savaşın kısa tutulması hâlinde hizmet edilirdi ve "savaşları kısa tutmanın yolu mümkün olduğu kadar şiddetli savaşmaktı. Acımasız savaş beklentisi savaşların patlak vermesini bile engelleyebilirdi." Cenevre Konvansiyonu 1906'da canlandırılıp genişletildiğinde, askerî zorunluluk meselesi öne çıkacaktı. "Askeri mecburiyetlere izin verildiği ölçüde" ifadesi düzenli biçimde ortaya çıkıyordu. Konferans'ın başkanı ilkeyle ilgili şu gözlemde bulunuyordu: "Generalleri mutlak anlamda bağlayabilecek hiçbir kural yok; onları bağlayan aldıkları talimatlardır."[90] Bu gözlem savaşın geleceğini uluslararası yasalarla denetleme çabalarındaki kusura işaret ediyordu. En iyi uygulama ve en uygun kısıtlama üzerinde mutabakat ne olursa olsun, savaşların yönetimi onları harekete geçiren stratejik zorunluluklarla ve o sırada ortaya çıkmış olan askeri mecburiyetle biçimlenecekti. Ayrıca her türlü kısıtlama bundan böyle bahislerin öncekinden daha yüksek ve halkın tutkularının daha ateşli olduğu koşullarda test edilecekti.

[4]

Acımasızlıkla Gelen Zafer

> Gelecek yıllar İç Savaş'ın sayısız küçük sahnesini, iç mekânlarının kaynayan cehennemini ve kara şeytanî arka planını (generallerin yüzeysel nezaketini, birkaç büyük savaşı değil) asla görmeyecek ve en iyisi bunun hiç olmamasıdır; gerçek savaş asla kitaplara girmeyecek.
>
> **Walt Whitman**
> "The Million Dead, Too, Summ'd Up," 1881[91]

Askeriyeden ayrı bir kategori olarak sivil kavramı on dokuzuncu yüzyılın başına kadar izlenebiliyordu fakat yüzyılın sonuna kadar genel kullanıma girmedi. Savaşa anlam kazandıracak kadar geniş bir kavram değildi. Nüfus savaşın kazanılmasından ya da kaybedilmesinden etkilenebiliyordu fakat sıradan insanların savaşın yönetilmesiyle ilgili olduğu düşünülmüyordu. Onların düzenli profesyonel ordular arasındaki savaşlarda bile zaman zaman sorun oluşturdukları doğruydu. Yağmacı orduların önüne çıkabilecek, topraklarının yağmalandığını, evlerinin ellerin-

den alındığını görecek kadar talihsiz olabiliyorlardı. Daha kötüsü, kuşatma altındaki bir kentte ya da denizden ablukaya alınan bir ülkede yoksunluklara ve bombardımana maruz kalabiliyorlardı.

Savaş hukukunda bu konu fazla dikkate alınmadı. Esas ayırım savaşa katılanlar ile katılmayanlar arasındaydı. Bu ayırım doğal olarak, kendi devletlerini savunan profesyonel askerlerin uzmanlık gerektiren faaliyetleri olarak savaş düşüncesinin sonucuydu. Yasalar genellikle savaşçı olabilecek fakat yaralandıkları ya da esir alındıkları için artık savaşacak konumda olmayan kişilerin korunmasıyla ilgiliydi. Sorun savaşçı olan ile olmayan arasındaki ayırım çizgisinin nerede ve nasıl belirsizleşebildiği ve bu çizginin her iki tarafında bulunanlara bir tür korumanın nasıl sağlanabileceği idi. Lieber, hasım bir ülke yurttaşından "savaşın zorlukları"na maruz bir "düşman" olarak söz ediyor, ancak "silahsız" olması hâlinde "kişinin, mülkün ve onurun savaşın aşırılıklarından esirgenmesinin kabul edileceği"ni belirtiyordu.[92]

Savaşı uluslararası anlaşmaların kapsamına alma çabası ortak değerlere bağlıydı. Ne var ki bu değerler savaşı esinleyen fikirler daha ideolojik ve milliyetçi olduğunda baskılanıyordu. Demokrasi ne kadar fazlaysa halkın duyguları o kadar etkili oluyordu. Aslında siviller kendi hükümetlerinin aldığı kararların sonuçlarını gözlemleyen etkisiz seyirciler değildi. Bir savaşı zorlayabiliyorlarsa onun sonuçlarından korunmaları beklenebilir miydi? Ülkeleri yenilgiye uğradığında ve yabancı işgaline direnmek için silaha sarıldıklarında, askerî alanın parçası olmuyorlar mıydı? Düzensiz savaşçılar sığınmak ve yiyecek temin etmek için sivil nüfusa bel bağladığında bu partizan savaşı sorununun özellikle zor olduğu görüldü. En ünlü örnek Napoleon'a karşı savaşan İspanyol gerillasıydı fakat aynı zamanda orduları 1846-8 savaşında Amerikalılar tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra savaşmaya devam eden Meksikalıların verdiği örnekti.

Kendi yasasından önce Lieber, profesyonellerin çeteden farklı olmadığı düşünülen düzensiz güçlere yönelik genel bir küçümseme sergiledikleri gerilla savaşı üzerine bir tez yazdı. Düzenli

ve düzensiz güçler ayırımı onların savaş yasalarına bağlı olup olmadıklarına göre yapılıyordu. Savaş yasaları askerî profesyonellik görüntüsünün korunmasını gerektiriyordu: üniforma giymek (bazı adamlar İç Savaş sırasında düşman hatlarının gerisinde kusursuz üniformaları içinde faaliyet göstermişlerdi), bir komuta yapısı içinde yer almak ve savaş esirleriyle baş edebilmek. Lieber, silaha sarılanların "birbirlerine ve Tanrı'ya karşı sorumlu, ahlaklı varlıklar olmaktan çıkmadıkları"nı vurguladı; yasası, yağma ve tecavüzü, silahsız sivillerin katledilmesini men ediyordu fakat "askerî zorunluluk" hâlâ baskındı ve insanların aç bırakılabilmesine ya da evlerinden atılabilmesine gerekçe sağlıyordu.

Planların hazırlandığı, yönetim yasalarının geliştirildiği hipotetik savaşlar büyük güçler arasında yapılan, en modern silahlara sahip devasa orduları kapsayan, en yüksek politik bahisler için kritik savaşlara giren büyük güçler arasındaydı. Çok sayıda büyük gücün on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılda fiilen çatıştıkları savaşlar tamamen farklıydı. Bunlar, topraklarını işgal eden, halklarına boyun eğdiren ve kaynaklarını sömüren Avrupalıların yararlandıkları örgütlenmeden ve askerî teknolojiden yoksun halklara karşı verilen fetih savaşlarıydı. 1837'den 1901'e kadar İngiltere yaklaşık altmış sömürge seferinde 400'den fazla savaş verdi.[93] Yerli halk bazen alışmayı ve uyum sağlamayı başardı; bazen de direndiler ve ezildiler. Lahey Antlaşmaları sömürge çatışmalarını kapsamıyordu: gerek 1899, gerekse 1907 konferanslarında her türlü emperyal sorun bilinçli bir tavırla dışlandı.[94]

Bu savaşlar farklı tipteydi; kendi mantığı ve niteliği olan "küçük savaşlar" olarak betimleniyordu. Çoğu kez şiddetli çatışmalardı fakat asla bir diğer büyük güçle yapılan bir çatışmayla aynı ölçüde çaba ve kaynak gerektirmiyordu. Terim, sömürge savaşı deneyimlerinden sonuçlar çıkaran İngiliz ordusundan Charles Callwell tarafından, önce bir denemeyle, daha sonra 1886 tarihli bir kitapla tanıtıldı.[95] Sömürge güçleri zaman zaman pusuya düşürülerek zor durumda bırakılıyor fakat yüz yüze verilen savaş-

ta maddi üstünlükleri ve üstün olduğu varsayılan kültürleri ve zekâları sayesinde her defasında galip geliyorlardı. "Asyatiklerle uğraşma yöntemi," diyordu Callwell "onların üstüne gitmek ve sırf irade gücüyle onların gözünü korkutmak"tır.[96]

İkmali kolaylaştıran buharlı gemilerden, hem üstün hem de taşınabilir ateş gücü anlamına gelen makineli tüfeklere kadar askerî teknolojinin fiilen geliştirilmesi, abartılmasına rağmen, önemli bir fark yarattı. Makineli tüfekler çok fazla değildi. Sömürge ordularının çoğu sadece tüfek kullanıyordu. Dönemin hâkim görüşüne göre, küçük savaşların asıl sorunu düşmanlarla değil, ikmal ve hareket sorunları yaratan yabancı ve hastalıklara kırılgan yerlerde savaşma zorunluluğuydu. Callwell'in bunları "doğaya karşı savaşlar" olarak betimlemesinin ve hastalıkların denetim altına alınması dâhil tıbbî ilerlemenin genellikle yeni askerî teknolojilerden daha etkili olmasının sebebi buydu. Zaman içinde sömürgeciler bu savaşlara iyice gömüldüklerinde, yerel nüfusun en destekleyici unsurlarını başa çıkılması zor sorunlarda yardımcı olmaları için kendi saflarına çektiler.

Savaşın geleceği üzerine kafa yoranlar bu küçük savaşları pek dikkate almadılar. Bloch bu türden seferlerle ilgili bulguları önemsemedi. "Cephe olayları ya da cezalandırma harekâtları"nın ya da "yarı-barbar halklara karşı düzenlenen gösterişli seferlerin"[97] önem taşımadığını söylüyordu. Dikkate alınmaları hâlinde bunlar büyük bir savaşın potansiyel sebebi olurlardı. Daha sonra Lenin'in derlediği bir tezde, İngiliz liberal teorisyen John Hobson vicdansız silah imalatçılarının ve sömürgecilerin bileşimine ilişkin uyarıda bulundu. 1902'de Hobson, Boer Savaşı'nı incelerken kapitalizmin iç pazarlarla tatmin olamayacağını, kaynaklarını yağmalamak ve yeni ticaret yolları açmak için yeni bölgeler edinmesi gerektiğini öne sürdü.[98] Böylece sömürgecilik bir büyük güç savaşının potansiyel kaynağı olarak görüldü fakat savaşın yönetilmesine gerçek anlamda rehberlik edemezdi.

Sömürgecilik deneyimi çoğu kez aşırı derecede şiddet içeriyordu. Zaman zaman yerel liderlerin Avrupalıların fethine direnmeye çalıştıkları savaşlar olduysa da, bu direnişler genellikle

düşük düzeyli ve aralıklıydı, çok etkili değildi. On dokuzuncu yüzyılı kapsayan bir Queensland, Avustralya çalışmasında, kitlesel öldürmelerin "aşırı, gizli ve cezasız" olması nedeniyle 1820'lerden 1900'lerin başına kadar 65.000'den fazla Aborijin Avustralyalının öldürüldüğü sonucuna varıldı.[99] Tasmanya'da yerli topluluk 1820'lerin sonunda yerleşimcilerle kirli bir savaşa girdiler ("Kara Savaş"). Yerleşimcilerin hastalıklara yetersiz bağışıklığıyla birleşen bu çatışma onların neredeyse yok olmasına yol açtı.

Tasmanyalıların durumu Wells'i en büyük romanlarından birini yazmaya yöneltti. 1897 tarihli başeseri *Dünyalar Savaşı*'nda Wells okuru, uzaylı bir gücün tıpkı başka ülkeleri fethedenler gibi fetih amacıyla gelmelerinin nasıl bir şey olacağını hayal etmeye davet etti. Öyküde Yeryüzü'nde yaşayanlar uzaylıların üstün gücüne karşılık veremiyorlardı. Bu kitap istila edebiyatında ileriye doğru atılmış bir adımdı. Doğal olarak, bir "kara duman" biçiminde gelen zehirli gaz dâhil çeşitli yöntemler karşısında insanların kapıldıkları çaresizlikle kıyaslandı. Halkın öldürücü yöntemlerden kaçmak dışında bir seçeneği yoktu. Sonunda Marslılar insan direnişiyle değil, bağışık olmadıkları mikroskobik bakteriler sayesinde bozguna uğruyorlardı. Ancak Wells sömürgeleştirilen halkın kaderine sempati duyar ve sık sık ırkçılık karşıtı duyguları dile getirirken, 1908 tarihli *The War in the Air*'deki bir pasajda, gelecek savaşta asıl şok edici olan şeyin, sözde uygar halkın sömürge halklarıyla aynı kaderi paylaşabilmesi olduğunu gösterir. New York Broadway'in bombalanmasını şöyle betimliyordu: "Aşağıda enkaz, büyük yangınlar, yığılmış ve saçılmış ölüler bıraktılar; erkekler, kadınlar ve çocuklar Faslılardan ya da Zululardan ya da Çinlilerden farksız biçimde karışmışlardı."[100]

Sömürgecilik, nüfusun tamamının meşru hedef olduğu fikrine yol açtı. Yerel halkı katletmek, köyleri yakıp yıkmak, ürünü yok etmek ve evcil hayvanları boğazlamak genellikle stratejik sebeplerden ötürü artış gösterdi. Bunlar, Batılı orduların "gerilla savaşı uygulamalarına uyum sağlayan ele geçmez, yüksek düzeyde

hareketli halklar"ı yenilgiye uğratmaları için en iyi araçlar olarak görülüyordu.[101] "Yarı-barbar halklar"la bu şekilde uğraşılıyorsa, aynı stratejik mantık, benzer yöntemlerin daha uygar olduğu düşünülen halklara uygulanması durumunda da sonuç verebilirdi.

Bu mantık Amerikan İç Savaşı sırasında kanıtlandı. 1864 baharında Konfederasyon yenilgiye doğru gidiyordu. Yaşlıları ve çok genç olanları zorla askere aldı. Birlik'in orduları ise kendi bölgesine özgürlük getiriyor, böylece savaşçı olmayanları fazla dikkate almayan bir strateji uyguluyordu. Topraktan geçinme zorunluluğu mümkün olduğu kadar yağmalamanın gerekçesini oluşturuyordu. Birlikler arasında isyancılara duyulan düşmanlık derindi. Kölelere yapılan kötü muameleye ya da esir alınan askerlerin öldürülmesine ilişkin anlatılanlar düşmanlığı artırıyordu. Güney eyaletlerinde yaşayanlar ayrılma girişiminde bulunmakla ve savaşı sürdürmek için her yola başvurmakla suçlanıyorlardı. Buna ek olarak genç bir subay olan General Sherman, Seminole yerlileriyle onların savaşçılarından kaçınarak, tarım ürünlerine ve gıda maddelerine saldırarak savaşıyordu. Doğrudan sivillerin hayatını ve mallarını hedef alan önlemlerin sonunda isyancıları savaştan vazgeçmeye zorlayacağına ikna edilmişti. Böylece sahne, cezalandırma seferi için hazırlanmış oldu.

Sherman, Konfederelerin Georgia'yı savunmadan terk ettiklerini gördüğü zaman konuşma fırsatı buldu. Amaç kent sakinlerini katletmek değil, onlara geçimlik ekonomiye itilecek ölçüde servetlerinin tahrip edileceğini göstermekti. Sherman, Konfederasyon'un Birlik'in güçlerinden "korkmasını ve yılmasını" istiyordu. Yaptığı açıklamalar, Avrupa savaş tarzına uygun bulduğu ordulara karşı savaştan, halka karşı verilen savaşa doğru bir odak kayması olduğunu gösteriyordu: "Sadece düşman bir orduyla değil düşman bir halkla savaşıyoruz; örgütlü orduların yanı sıra, yaşlı ve gencin, zengin ve yoksulun savaşın ağır elini hissetmesini sağlamalıyız."[102] Georgia'nın ticaret merkezi olan Atlanta'nın yakılıp yıkılmasını bu yörenin savaştaki rolüyle açıklandı: "Geçmişte hep *Atlanta*'yla savaşıyorduk; sürekli biçimde, "Atlanta" damgasını taşıyan silahları, vagonları vb. ele geçiri-

yorduk; orada yapılıyorlardı. Bizi ve hükümetimizi yok etmek için çok şey yaptılar. Daha fazlasını yapmalarını önlemek için onları yok etmek zorundayız." Columbia, Güney Carolina'nın ateşe verilmesi üzerine Sherman, bunu ne arzulamış ne de emretmiş olmasına rağmen, "Bunun için gözyaşı dökecek değilim, zira bu olayın uğrunda savaştığımız şeyi, savaşın sona ermesini çabuklaştıracağına inanıyorum," dedi.[103] Her şey sona erdiğinde Atlanta halkına şöyle hitap etti: "Savaş zulümdür, onu kibarlaştıramazsınız... Fırtınaya ne kadar karşı çıkabilirseniz, savaşın dehşet verici zorluklarına da o kadar karşı çıkabilirsiniz." Tahliye emri verirken, onlara "yaşlı ve güçsüz" olanlara göz kulak olmalarını ve "insanların çılgın tutkuları yatışana" kadar beklemelerini söyledi.[104]

Sherman'ın stratejisinde önemli olan, onun işe yaramış olmasıydı. Atlanta'nın alınması Kuzey'de moralleri yükseltti ve Başkan Lincoln'ün 1864'de yeniden seçilmesine yardımcı oldu. Sherman'ın birliklerinin yol açtığı tahribat, askeri konumu giderek umutsuz hâle gelen Konfederasyon'u başkaldırıdan teslimiyete yöneltti. Bu başarı Alman stratejisini etkiledi. 1870 Sedan yenilgisinden sonra Fransız direnişinin boşa çıktığını belirtmiştik. Önceleri von Moltke bu direnişten hoşnuttu, çünkü uzun sürmeyeceğini düşünüyordu fakat "Halkın Savaşı"nın potansiyeli onu derinden etkilemeye başladı. Şansölye Bismarck önceleri hayal kırıklığına uğradı, çünkü savaş hızla sonuçlanmadan Fransa'nın başka ülkelerden yardım görmesinden kaygılanıyordu. O sırada Berlin'de bulunan, iç savaşın acımasız sonucunu sağlayan Amerikalı General Phlip Sheridan'dan tavsiye aldı. Sheridan "halkın barış istemesi ve hükümetlerini barışa zorlaması için büyük acılar çekmesi" gerektiğini savunuyor, "halka savaş yüzünden ağlayacak gözlerinden başka bir şey bırakılmamalıdır," diyordu. Bismarck etkilendi ve köylerin kuşatılmasını, gerilla faaliyetlerinin olduğu bölgelerde erkek köy sakinlerinin asılarak idam edilmesini emretti. "Öldürmede tembellik" olmamalıydı.[105] Von Moltke geleneksel Paris kuşatmasını kent tükeninceye kadar sürdürmek isterken Bismarck

beklemek yerine bombardımanı tercih etti. Bildiğini okudu. Amacı baskı yapmak, Fransızları tavize zorlamaktı. Daha sonra Fransız hükümetinin, Alman taleplerine razı oldukları sürece Paris'i elde tutmasına (bu arada Komün'ü ezmesine) izin verdi. Sivillere gerektiğinde acımasız davranmaya hazırdı fakat daha sonra Fransızlardan taleplerini politik düzen uğruna sınırladı. Von Moltke, tam aksine, savaş örüntüsünün tekrar ettiğini gördü. Fransa muhtemelen bu örüntüyü teşvik ediyor ve bir kez daha ayaklanmasını önlemek için Fransız halkına karşı topyekûn savaşı sürdürmek istiyordu.[106]

Bu savaşa katılan bir Alman subayı, Colmar von der Goltz bütün bunlarda gelecek savaşın yönünü, bütün uluslar arasında, birinin diğerine boyun eğdirmesiyle sonuçlanan "bir ölüm kalım mücadelesi" gördü.[107] Özellikle Clausewitz'i izliyordu. Bunun istisnası, savaşın yönelimini bir ideal olarak değil yeni bir pratik gerçeklik olarak, "mutlak" görmesiydi. Çıkar çatışması bir savaşı tetikleyebilirdi fakat belirleyici olan "ulusların tutkuları" olacaktı. Goltz, stratejiyi, "savaşta generallik" fikrine verilen aşırı dikkatten uzaklaştırarak "savaşan ülkelerin tükenmesi"yle belirlenecek olan gelecek savaşlara yöneltmek istiyordu. Yenilgiye uğradığında bile halk öylesine "inatçı" olabilirdi ki yıllarca ona "olağanüstü baskı yapma" ihtiyacı doğabilirdi.

Bu acımasız yaklaşım en açık biçimde Avrupa'dan uzakta gerçekleşen sömürge savaşlarında görülüyordu. Bütün nüfusun acı çekmesine getirilecek her kısıtlama, yenilgi kabul edilmeyecekse, bilinçli olarak göz ardı edilmeliydi. Filipin Cumhuriyeti'nin ABD'den bağımsızlık kazanmak için mücadele ettiği İkinci Filipinler Savaşı (1899-1902) sırasında isyancılara verilen destek çok sayıda sivilin sağlıksız koşullar yüzünden hayatını kaybettiği tecrit kamplarıyla zayıflatıldı. ABD 4000 asker kaybetti ve 20.000 kadar isyancı öldürdü fakat savaş bir bütün olarak yerli nüfusta genelde tahrip edici bir etki yaratmış, yaklaşık 200.000 kişi genellikle bulaşıcı hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmişti.[108] O sırada İngilizler Afrikaner (Boer) Güney Afrika Cumhuriyeti ile Özgür Orange Devleti'nin İngiliz İm-

paratorluğu'yla birleştirilmeye direndiği İkinci Boer Savaşı'nı veriyordu. İngiliz başkomutan Herbert Kitchener taktiğini şu sözlerle betimledi:

> Spor amaçlı avlanma gibi örgütlenen, öldürülen, esir alınan ve yaralanan "avı" haftalık olarak tanımlayan bir dizi sistematik harekâtla gerillaları defetmek, kadınlar ve çocuklar dâhil gerillaya yardım edebilecek her şeyi ülkeden süpürmek... Bu, savaşın son evresine hâkim olacak şekilde sivillerin temizlenmesi –bütün bir ulusun kökünden sökülmesi– idi. [109]

Yaklaşık 28.000 kadın ve çocuk toplama kamplarında öldü. Bunun sebebi kasıtlı bir yok etme siyaseti değil, gıda ve ilaç yetersizliğiyle birlikte yetersiz beslenme ve salgın hastalıklara yol açan kötü koşullar ve sağlık koşullarıydı. İlkel tıbbî uygulamalar çare olmuyordu. Alman birlikleri, ister savaşçı ister kadın ve çocuk olsunlar esirlerin ve yaralıların nüfusun dörtte üç kadarının öldürülebileceği noktaya kadar infaz edilmesi emriyle 1904'ten 1907'ye kadar Güneybatı Afrika'daki Herero Ayaklanması'nı ezmek için gönderildikleri zaman, askerî zorunluluk kavramı soykırım boyutlarına ulaştı.[110]

Sömürge bölgelerinde yaşanan muazzam vahşet, Avrupalı güçler arasında verilen her savaş sınırlanabilir şeklindeki ortak görüşten kopuş anlamına geliyordu. Böylece, sömürge savaşlarında geliştirilen uygulamalar, Sherman'ın Seminole'yle ilişkisinde kazandığı deneyimin onun Konfederasyon'a yaklaşımını etkilemesi gibi, Avrupa savaşının gidişatını biçimlendirdi. Düşmanın topyekûn imhası için uygulanan aşırı şiddetin hoşgörüyle karşılanması Birinci Dünya Savaşı'na eşlik etti.

Nüfusun baskı altına alınması savaşın kısa süre içinde sona ermesini sağlayabilir temel ilkesi, askerî zorunluluk olarak haklı çıkarılabilirdi. Von Moltke bu görüşü 1880 tarihli bir mektupta özlü biçimde ifade etti:

> Savaşta yapılacak en iyi iş, *suç olarak görülmediği* sürece açık tutulması gereken her aracı amaç için kullanarak savaşı hızla sona erdirmektir. Savaşta yegâne yasal önlem "düşmanın

> askerî gücünü zayıflatmaktır" diyen St. Petersburg Bildirgesi'ni onayladığımı asla söyleyemem. Hayır, düşman hükümetin bütün destek kaynakları, maliyesi, demiryolları, gıda kaynakları, hatta prestiji dikkate alınmalıdır.[111]

Ordunun güvenliği ve refahı öncelikliydi. İkinci Lahey Konferansı'nda bir Alman general, gayet ciddî bir tavırla, "askerler de insandır ve insan muamelesi görme hakkına sahiptir," dedi. "Uzun bir yürüyüş ya da bir savaş"ta tükenen askerler "bir köyde dinlendikleri" zaman, "barışçı köy sakinlerinin ansızın öfkeli düşmanlara dönüşmeyeceğinden emin olma hakkına sahiptirler."[112] Gerektiğinde partizan savaşı vermeyi düşünen küçük ülkeler buna itiraz ettiler. Sonunda uzlaşıldı. Siviller esas olarak düzenli asker gibi örgütlendikleri birliklerde gönüllü olarak hizmet ettikleri sürece statüleri kabul edilebilecekti. Kendi evlerini savunanlara bir istisna tanındı.[113]

Bu düşünce trendinin içerimleri tam olarak kabul edilmedi. Uyulması gereken kuralları olan bir spor yarışması gibi savaş fikrinin yasaklanması henüz gerekmiyordu. Sıradan insanlar kendi iradeleri dışında savaşa sokulabilirler ve büyük acılar çekebilirlerdi fakat onların bilinçli bir strateji olarak hedef alınabilecekleri fikri, en azından savaş uygar olduğu düşünülen ülkeler arasında gerçekleşiyorsa genellikle itici bulunuyordu. Sherlock Holmes öyküleriyle ün kazanan Arthur Conan Doyle, 1914 savaşından hemen önce, İngiltere'yi aç bırakıp teslimiyete zorlamak için altı Alman denizaltısının ticaret gemilerini batırdığını anlatan bir öykü yayımladığı zaman, amiraller tarafından teknik yetersizlikler nedeniyle değil, sivil gemileri hedef alan bir savaş biçimini kabul etmedikleri için dikkate alınmadı: "Uygar bir ülkenin silahsız ve savunmasız ticaret gemilerini torpilleyeceğini düşünmüyorum."[114] Uygar ülkelerin neden kendi aralarında savaşmakta oldukları sorusu yanıtlanmasa da, savaş her nasılsa daha geniş toplumsal güçlerden ayrı tutulacaktı.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Almanların savaşma yeteneği olan her erkeğin savaşmayı kabul edeceği konusundaki kaygıları sürüyordu. Ağustos 1914'de Belçika istila edildikten

sonra Alman güçleri sivil direniş varmış gibi davranarak sivilleri toplayıp infaz ediyorlardı. Bu infazlar savaşma yetkisi olmayan fakat bunu yapabilecek olanlara uygulanan bir ön-misilleme idi. 1871'den itibaren varlık gösteren keskin nişancı çetecilerden duyulan korku askerlik yaşına gelmiş erkeklerin henüz gerçekleştirmedikleri eylemlerden ötürü infaz edilmelerine yol açtı. Yaklaşık 5500 kişi öldürüldü, evler ateşe verildi, Belçika nüfusunun büyük bölümü ülkeden kaçtı. [115]

Savaşın gidişatı beklentileri bozdu. İki koalisyon arasında gerçekleşecek bir savaşta "yaklaşan dengenin ... uzun sürmesi ve aynı hizada oluşması" gerekiyordu.[116] Alman savaş planı hızlı bir taarruzla Fransız güçlerini gafil avlayarak bu dengenin mantığından kaçmaya çalıştı. Bu yaklaşım erken bir kazanım sağlamak için hızlı seferberliğe dayanan 1870 ruhunu onurlandırıyordu fakat başarılı olamadı. Seferberliği hızlandırmanın esas etkisi, sivil liderliğe acil durumu dayatmak, planların anlatıldığı gibi işleyip işlemeyeceği, işlememesi hâlinde ortaya çıkacak sonuçlar, diplomasiye zaman kalıp kalmayacağı ve bunların politik hedeflerle en iyi şekilde nasıl ilişkilendirileceği konusunda stratejik tartışmaya zaman bırakmaması oldu. Politikacılar zorlanırlarsa askerî saflardaki kuşkuları daha iyi anlayabilirlerdi. Alman genelkurmayı Fransa'yı yerinden sökmek için topyekûn taarruz başlatarak kumar oynadığını biliyor fakat zaman kaybetmenin daha büyük bir kumar olmasından korkuyordu. Aslında kumar, Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edilmesiyle, Fransa'nın yerinden sökülmesi için değil, sadece İngiltere'nin savaşa girmesi için yeterli oldu. Planın Alman birliklerine yüklediği taleplerin ve lojistik desteğin aşırı olduğu görüldü. Savaşın Noel'de sona ereceğini gerçekten düşünmüş olsalar da olmasalar da, savaşan tarafların hiçbiri böylesine yoğun biçimde bu kadar uzun sürecek bir savaşa hazırlanmamıştı. Aylar içinde cephaneleri tükendi. Kayıp listeleri beklediklerinden çok daha uzundu. Batı Cephesi, kesin sonuçlu bir savaş yerine siper savaşına kilitlendi. Topçu ateşinin ardından "insansız bölge"yi geçmek için piyadenin ileriye doğru koşması gereksiz katliamla eş anlamlı hâle geldi.

Hayal kırıklığına yol açan pat durumunun sonucu zamanla isyanlara, devrimlere ve iç savaşlara yol açan toplumsal ve politik baskıların oluşmasıydı. Zehirli gaz, havadan bombalama ve ticaret gemilerine saldırılar gibi hoş olmayan yenilikler vardı. Bütün bunlar çıkışı olmayan Alman hüsranının ve onun düşmanlarının uzun bir savaşla daha iyi başa çıkabilecekleri duygusunun bir sonucu olarak 1915'in baharında boy gösterdi.[117] Savaş öncesi askerî planların pratik olmaktan çok retorik olma özelliği taşıyan "saldırı kültü"nün sınırları görünür hâle gelmişti.[118] Denizden abluka Alman gücünün ve kaynaklarının tükenmesine katkıda bulundu. Sınırsız denizaltı savaşıyla denizde inisiyatif kazanma girişimleri, cesur askerî hamlelerin ABD'nin savaşa girmesi gibi daha büyük politik sonuçlar yaratan bir diğer örneğiydi. Ancak klasik savaş modeli değişmedi. Savaş, birincisi Almanların 1918 baharında yaptıkları, tükenmelerine yol açan, ikincisi ise Müttefiklerin sonbaharda yaptıkları ve Almanya'nın resmen teslim olmasına yol açan iki büyük saldırıyla sonuçlandı. Ek olarak tank ve uçağı kapsayan yeni savaş imkânları doğmuştu. Bunlar gelecek savaşların indirici darbelerle kısa süre içinde sona ereceği umutlarını canlı tuttu.

[5]

Barışın Başarısızlığı

Savaşı önleme tutkusu çalışmanın başlangıç noktasını ve yönelimini belirledi. Emekleme çağındaki diğer bilim dalları gibi uluslararası politika bilimi de dikkate değer ve açık biçimde ütopyacı olmuştur.

E. H. Carr
Yirmi Yıl Krizi, 1939[119]

Daily Mail'in Paris editörü Norman Angell, önce 1909'da *Europe's Optical Illusion* (Avrupa'nın Optik Yanılsaması) olarak, ertesi yıl dünya çapında *The Great Illusion* (Büyük Yanılsama) olarak yayımlanan bir kitapta savaşın bir mantık taşıdığı fikrini çürütmeye çalıştı. "Bir ulusun göreli refahı genel olarak onun politik gücüyle belirlenir; uluslar rakip birimlerdir; hayat mücadelesinin diğer biçimlerinde olduğu gibi, son tahlilde avantaj üstün askerî güce sahip olana geçer, zayıf olan duvara toslar" şeklindeki yaygın varsayıma işaret etti. Daha sonra, "bu bütünlüklü öğretiye" şu görüşlerle meydan okumaya koyuldu:

O, (savaş) geride bıraktığımız bir gelişme evresine aittir; bir halkın ticaret ve sanayisi artık politik sınırlarının genişlemesine bağlı değildir; bir ülkenin politik ve ekonomik sınırlarının çakışması artık zorunlu değildir; askerî güç toplumsal ve ekonomik olarak yararsızdır ve bu gücün kullanılması halkın refahıyla ilişkilendirilemez; bir ülkenin güç kullanarak bir diğerinin servetini ya da ticaretini ele geçirmesi, zor kullanarak bir diğerine boyun eğdirmesi ya da kendi iradesini ona kabul ettirmesi imkânsızdır; özetle savaş, zaferle sonuçlansa da artık halkın uğrunda mücadele ettiği hedeflere ulaşamaz...

Daha sonra başlıktaki Illusion (Yanılsama) sözcüğüyle hem savaşın yararlı olabileceği, hem de bir daha yaşanmayacağı fikrini kastettiğini belirtti.[120] Bununla birlikte, kitabın savaş öncesi dönemde kazandığı şöhret ve güven dolu mesajı Angell'den bir sahte kâhin örneği, ekonomik mantığın dar ulusal çıkar kavramı ve sert jeopolitik mantığa karşı zafer kazanabileceğini varsayan biri olarak söz edilmesine yol açtı.[121] Angell, savaşın ekonomik sonuçlarının aslında çok kötü olduğu ve bankerlere, sanayicilere ve tüccarlara 1914 yazında danışmak mümkün olsaydı, bu kişilerin savunacakları görüşlerin hükümetlerin risk almadan önce duraksamalarına yol açacağını, fakat onlara danışılmadığını iddia etti.

Sorun, hükümetlerin 1914 yazında savaşın ekonomik sonuçlarını dikkate almamış olmaları, potansiyel olarak yönetilebilir, son tahlilde yerel bir krizin, tam bir savaşa yol açan bir dizi yanlış anlayış, yanlış kanaat ve yanlış hesaplamayla ele alınmış olmasaydı. Kriz başladığında savaş kaçınılmaz olmaktan çok uzaktı. Görülmemiş derecede yetersiz karar almanın sonucuydu. Hükümette yer alan kişiler o sırada o güçler arasında patlak verecek bir savaşın pratikte ne anlama geleceğine ilişkin hiçbir fikre sahip değildiler. Margaret McMillan, "böyle bir çatışmanın ne kadar yıkıcı olabileceğini görmeyen hayal gücü yetersizliği"ni betimledi. Clark onlara sorumlu "uyurgezerler" diyordu. "Bakıyor fakat görmüyorlar, düş kuruyorlardı; ancak dünyayı sürüklemekte oldukları dehşetin gerçekliğine kör" idiler.[122]

Zamanın sınamasına dayanamayan bir diğer kehanet savaşın ilk döneminde H. G. Wells tarafından öne sürüldü. Onun büyük bir felaket dünya ülkelerini savaşı ortadan kaldırmaya ikna edecektir kanaati akılda tutulduğunda, o ânın geldiği görülüyordu. "Kötü düşüncelerin yuvası" olan Almanya bir kez yenilgiye uğradığında sağduyu hâkim olacaktı. Wells, bunun "savaşa son verecek savaş" olacağını yazdı:

> Bu bir ülkeler savaşı değil, insanlık savaşıdır. Dünya çapında bir çılgınlıktan kurtulma ve bir çağa son verme savaşıdır... Dolayısıyla bu kez barış için verilen bir savaştır. Hedefleri silahsızlanma yönündedir. Hedefleri bu işi ebediyen sona erdirecek bir anlaşmadır. Almanya'ya karşı savaşan her asker artık savaşa karşı bir savaşçıdır. Bütün savaşların en büyüğü olan bu savaş, sadece yeni bir savaş değildir; son savaştır![123]

O sırada Almanya'nın sorumlu tutulduğu kötü fikirlerin en kötüsü uluslararası işlere ahlak dışı bir yaklaşım olarak nitelendirilen, sadece gücü ve ulusal çıkarın en dar tanımını dikkate alan "reel politik" fikriydi. Özgün reel politik anlayışı, potansiyel olarak hâlâ yapıcı olmakla birlikte, uluslararası meselelere katı ve duygusuz yaklaşımdan başka bir şey değildi. Zaman içinde bu, bütün normları ve yasaları sinik bir tutumla göz ardı etmekle ve güce güvenmekle ilişkilendirildi. Emekli bir Prusyalı General, Friedrich von Bernhardi, 1911'de yayımlanan *Germany and the Next War* başlıklı bir kitapta reel politiği sosyal Darwinizmin kapsamına aldı. Anlaşmazlıklarda arabuluculukla ilgili nosyonlar idealizmleri bakımından saflık olarak değil, gerçekte "ahlak dışı" olarak göz ardı edilmişti. Savaş bir "biyolojik zorunluluk"[124] olarak gösterilmişti. Etkili emperyalizm incelemesinde Hobson, reel politiği "bütün diplomasi sanatının yeniden modellenmesi ve dış politikanın bilinçli yönlendirici gücü olarak ulusal büyümenin acımasızca ya da tereddütsüz dayatılması" olarak tanımladı.[125]

1919'da, günümüzde itibarını kaybeden ve destekleyicileri yenilgiye uğrayan, zehirleyici olduğu düşünülen bu ideolojinin

yanı sıra, daha aydınlanmış ve uygar bir alternatif yaklaşım fırsatı da vardı. İngiltere ve ABD'deki kültürlü liberaller tarafından uzun süredir geliştirilen bu alternatif yaklaşım, kendi çözümlemesi ve öngörüleriyle ortaya çıkmaya hazırdı. Bu, geçen yüzyılda eski Başbakan William Gladston'la birlikte anılan bir yaklaşımdı. Gladstone, Avrupa'nın zulme uğrayanları adına ve bu kez Başkan Woodrow Wilson'la birlikte güçlü bir kampanya yürüttü. Oldukça peşin hükümlü bir yaklaşımdı bu; savaşın sadece suç niteliğinde bir saldırganlık olarak çözümsüz çıkar çatışmalarının sonucu değil, çok yanlış hesaplamanın, fesatçılığın ve suçluluğun sonucu olduğuna ilişkin bir görüş sunuyordu. Bu nedenle her askerî eylem, bencil olmayan bir ruhla, maddi avantaj beklentisi olmaksızın vicdanla güdülenmeliydi. Bu, "dış çatışmalara, yapılmış olan hataları düzeltebilen kefaret stratejileriyle müdahale konusunda temel bir iyimserlik"le canlandırılan bir "liberal vizyon" idi.[126]

Büyük Savaş sonrası için geliştirilen liberal proje, dünya hükümetine yönelerek, demokrasiyi geliştirerek ve silahlanma yarışı yerine silahsızlanmayı geçirerek kurulacak yeni bir uluslararası düzeni kapsıyordu.[127] 1919'da felç geçirene kadar bu gündemi kararlı bir tutumla geliştiren kişi Amerikan Başkanı Woodrow Wilson oldu. Ocak 1918'de kendi barış gündemi olarak Kongre'ye sunduğu On Dört Madde'yle dünyayı eski kötü yöntemlerden uzaklaştırmak için rehberlik etmeye çalıştı:

> Birincisi, nihai çözümün her bir bölümü, o vakayla ilgili temel adaleti ve kalıcı barışı sağlaması en muhtemel olan düzenlemelere dayandırılmalıdır;
> İkincisi, halklar ve şehirler artık ebediyen gözden düşmüş olan güçler dengesi oyununda, hatta büyük oyunda kullanılan kaleler ve piyonlar gibi, bir egemenlikten diğerine geçecek şekilde takas konusu yapılmamalıdır;
> Üçüncüsü, bu savaşın gerektirdiği her bölgesel çözüm, hasım devletler arasında yapılan düzenleme ya da varılan uzlaşmanın bir parçası olarak değil, orada yaşayan halkın çıkarına ve yararına olmalıdır ve

> Dördüncüsü, iyi tanımlanmış bütün ulusal özlemler, Avrupa ve nihayet dünya barışını bozması muhtemel yeni ya da tekrarlayan eski anlaşmazlık ve çatışma unsurlarını kapsamaksızın, en yüksek düzeyde tatmin edilmiş olacaktır.[128]

Açık diplomasiye, denizlerin serbestliğine, ticaret, silahlanma ve "özerk gelişme"nin önündeki engellerin azaltılmasına ek olarak, Wilson ülkelerin siyasî bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne güvence sağlayacak bir uluslar birliğinin kurulması için uğraştı. Bu, "özel antlaşmalar"la olacaktı. Bunun anlamı güvencelerin uyulması gereken ekonomik ve askeri müeyyidelere bağlanmasıydı.[129] Diğer liderlerin temkinli tutumuna rağmen (Fransız Başbakanı George Clamenceau, Wilson'ın On Dört Maddesi'yle kıyaslandığında, "Yüce Tanrı'nın bile sadece on maddesi var" diye espri yapıyordu), bu yaklaşım müttefiklerin savaş hedeflerini belirledi ve Alman teslimiyetinin temelini oluşturdu.

Wilson'ın dili bir ruh hâlini yakaladı; uygarlığın gerektirdiği hukuk kurallarını getirebilecek güçlü küresel kurumlar lehine güç siyasetlerini reddetme eğilimine uygundu. Bu eğilimin temeli, insan doğasına ve potansiyeline ilişkin olumlu fakat seçkinlerin uluslararası işleri gizli kapaklı yürütme kararlılığı yüzünden inkâr edilmiş bir anlayıştı. "Hukukun üstünlüğü" anlayışının devlet yönetiminde düzeni adaletle birleştirme yöntemi olarak kabul edilmesi gibi, kolektif bir güvenlik sisteminin kurulması da uluslararası güvensizliğe verilen bir yanıt olarak sunuldu. Silahsızlanma, silahlanma yarışı mantığından kurtulmayı sağlayacaktı. Bu mantığa göre bir devlet, kuşkuları artırarak ve sonunda istenmeyen bir savaşı kışkırtacak şekilde kendi askeri gücünü bir diğer devletin hamlelerine karşı inşa ediyordu. Savaş başladığında Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey yüzyılın başında İngiltere ile Almanya arasındaki donanma rekabetini hatırladı. "Aşırı silahlanma" dedi kederli bir tavırla, "kaçınılmaz biçimde savaşa götürür."[130]

1919 Versay Antlaşması'ndan çıkan, uluslararası düzeni sağlamaktan çok uzak yeni düzenlemeler giderek bozuldu. Reel politik Emperyal Almanya'nın sona ermesini fakat ülkenin muzaffer güçler tarafından kucaklanmasını gerektiriyordu; Alman-

ya'ya dayatılan cezalandırıcı şartların meşru görülemeyeceği anlaşıldı; ABD'nin katılmadığı Milletler Cemiyeti otoritesini kabul ettirmek için mücadele ediyordu. Versay'ın yeni bir büyük savaşa yol açması kaçınılmaz değildi, çünkü politik liderlerin önünde pek çok belirleyici seçenek vardı. Bununla birlikte birbiriyle çelişen pek çok baskı ve birbirine ters düşen taleplerle ilgili çok fazla girişim vardı.[131]

Pek çok ülkenin kendi kaderini tayin talebi, bu talebin Wilson tarafından desteklenmesi ve emperyal Avrupa devletlerinin içindeki karışıklığın bu talepleri gerçekleştirme zamanının geldiğini göstermesi özellikle önemliydi. On dokuzuncu yüzyılda Avusturya Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarında ulusal grupların bağımsızlık mücadeleleri Avrupa ve Kuzey Amerika'daki liberal düşünceyi canlandırmıştı. Bu talepler savaşa yol açan gerilimlere katkıda bulundu, hatta tetikleyici oldu. Liberalizm ile milliyetçilik arasında yapısal bir gerilim vardı, ancak bu gerilim 1815 Viyana Kongresi'nde muhafazakârlığa ve baskıya karşı cisimleşen ortak muhalefetle ve ortak özgürlük talebiyle gizlendi. Liberaller evrensel haklar ve ulusal sınırlara yönelik giderek artan kayıtsızlık temelinde bir düzene inanıyorlardı; milliyetçiler ise kendi ulusları için özgürlüklerin en fazlasını istiyorlardı.[132]

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Almanya ve İtalya'nın birleşmesi, ABD'nin kurulması ve büyük imparatorlukların ulusal bir kader adına yapılandırılması sırasında, milliyetçilik yayılmacı bir ideoloji olarak boy gösterdi. Ancak devletlerin içinde tamamen farklı kültürleri olan gruplara bir örneklik dayatma girişimleri milliyetçiliği aynı zamanda potansiyel bir parçalanma kaynağına dönüştürdü. Gruplar, ülkelerinin geri kalanından tamamen farklı kimlikler edindiler. Liberaller için bu durum bir tür ikilem oluşturmaya başladı. Devletlerin anlaşmazlıkları çözmek için savaşa başvurmamaları gerektiğini öne sürüyorlar fakat bu tezi baskıcı güçlere açık çek vermeden, kendi kaderini tayin hakkı talep eden ulusal azınlıkları kapsayacak şekilde genişletmenin zorluğunu görüyorlardı.

Kendi kaderini tayin hakkı, Wilson'a göre, "sadece bir söz" değil "zorunlu bir eylem ilkesi" idi. "Ulusal özlemlere saygı gös-

termek gerekir; insanlar ancak rıza gösterirlerse yönetilebilirler ve onlara ancak bu şartla hükmedilebilir,"[133] diyordu Wilson. Aslında onun kastettiği şeyi gerçekleştirmek asla kolay değildi. Milliyetin "çok iyi tanımlanmış," makul bir özyönetim talebi içerdiğini düşünüyordu. Bu talep kendisini ifade edecek demokratik araçlardan yoksun olanlara gayet uygundu (İrlandalıların bağımsızlık taleplerine biraz sempati duymasının sebebi budur). Ancak bu yaklaşım, temel bir ilke olarak benimsendiğinde, uygulama potansiyel olarak çok daha genişledi. Wilson'ın Dışişleri Bakanı Robert Lansing bunun nereye gidebileceği konusunda derin kaygılar taşıyordu. Kaderini belirleyecek olan "kendi"nin tanımlanmasında sorunlar vardı. Wilson, "bir ırkı mı, bir bölgeyi mi, yoksa bir topluluğu" mu kastediyordu? Kavram çok belirsiz olduğu için Lansing, gündemden düşene kadar bunun "asla gerçekleşmeyecek umutlar yaratması"ndan ve "binlerce hayata mal olması"ndan korkuyordu.

Kendi kaderini tayin hakkını Wilson yaratmadı fakat ona sınırsız bir genişleme imkânı sağladı. İlke kabul edildiğinde iddia sahipleri, benzer iddiaları değerlendirecek belirgin bir yöntem olmaksızın harekete geçtiler. Orta Avrupa halkının yarısı kendisini ulusal bir azınlığın mensubu olarak tanımlayabiliyordu ve başkan, kendi devletini kurmak isteyen herhangi bir grubun onu kurması gerektiğini söylemişti.[134] Milliyetçilik çok daha güçlü bir ideolojiye dönüştü. Bunun sebebi Wilson'ın geliştirmeye çalıştığı liberal demokrasi değil, milliyetçiliğin yerel ihtiyaçlara uygun düşmesiydi. Yenilgiye uğrayan güçlerin büyük çokuluslu imparatorlukları savaştan sonra dağılınca süreç kargaşaya dönüştü. Özgürleşme ihtiyacı duyan bir grup aynı ölçüde ikna edici ve tarihsel kanıtları olan bir başka grupla karşılaştığında, mutsuzluk veren bir eğilime sahip oluyordu.

İhtişamlı bir an olarak zihinlere kazınan 11 Kasım 1918 günü Büyük Savaş'a son veren ateşkes, galiplerin ordularını terhis etmelerine ve kendi yaralarıyla meşgul olmalarına imkân verdi. Fakat bu süreç Avrupa'nın diğer kısmında olağanüstü altüst oluşlarla birleşti. İmparatorlukların yerini cumhuriyetler aldı,

bölgeler ya parçalandı ya da enkazın içinden yeni devletler çıktıkça ortadan kalktı ve yeni ideolojiler daha iyi bir dünya vaadinde bulundular. 1917 ile 1920 arasında Avrupa şiddet yoluyla yirmi yedi kez politik iktidarın el değiştirdiğine tanık oldu.[135] Yenilen güçlere uygulanan ve barış şartları kabul edilene kadar süren, sefalete ve açlığa yol açan ekonomik ablukaya ek olarak, İspanyol gribinin bünyesi zayıflayan insanlar üzerinde yarattığı mahvedici etki, savaşların doğrudan sonucu olarak, ateşkesin ardından Avrupa'da dört milyon kişinin ölümüne yol açtı.

İlkesel olarak kendi kaderini tayin hakkının gelecek savaşları zorlaştırması gerekiyordu. Ulusların kendi devletlerine sahip olmaları durumunda, gelecekte daha az savaş olacaktı. Fakat ortaya çıkan şey yeterince düzenli değildi. Yeni devletler, Ukrayna (bir süreliğine), Polonya ve Çekoslovakya örneklerindeki gibi, eskinin enkazından çıktılar fakat türdeş değildiler ve eski dikey hiyerarşileriyle kendi etnik karışımlarını içeriyorlardı ve daha önce ezilen gruplar artık tepedeydiler. Sonunda Yugoslavya'ya dönüşen bölgede Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin Krallığı, yapısal birlik yoksunluğunu ortaya koyan bir isim taşıyordu. Sayısız Alman, Macar ve Bulgar, içinde azınlık olarak bulundukları yeni devletlerde sıkışıp kaldılar. Sınıf ve ideoloji sorunları, farklı dizilimlerle, toprak, dil ve dine göre tanımlanan milliyet sorununun önüne geçiyordu. Rusya ile Polonya, Yunanistan ile Türkiye, Romanya ile Macaristan arasında savaşın yanı sıra Rusya, Finlandiya, Macaristan, Almanya ve İrlanda'da iç savaşlar vardı. Sınırların belirsizleşmesi ve sadakatlerin sorgulanmasıyla birlikte devletlerarası savaş ile iç savaş arasındaki ayırım belirsizleşti ve milis kuvvetleri ulusal ordulara dönüştü. Bu savaşlar, sınıfsal ya da etnik sebeplerden ötürü bütün nüfus kesimlerinin düşman olduğu fikrini güçlendirdi.

Bütün bunlar yaklaşan çatışmaların habercisiydi; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük deniz imparatorlukları da parçalandı ve daha sonra, Avrupa komünizminin çöküşüyle Soğuk Savaş sona erdi. Bu savaş setleri arasında belirgin bağlantılar vardı. Aynı topraklar üzerinde gerçekleştiler ve aynı ulusal kimlik ve

egemenlik sorunlarıyla ilgiliydiler. Bunlar aynı zamanda, sivil ve askerî kesimler arasındaki sınırları belirsizleştiren ve çoğu kez paramiliter gruplar tarafından verilen ve sadece insanlar savaşta yer aldıkları için değil, kötülüğü ve tehlikeyi temsil eden canavarlaştırılmış insan kategorileri olarak görüldükleri için sivilleri hedef alan savaşlardı. Bu türden görüşler katliamlara ve sürgünlere imkân verdi. 1920'lerde gelecek savaşı anlamak isteyenler bu nedenle daha dikkatli olmak için ellerinden geleni yapacaklardı. Fakat gelecek savaşları anlama vakti geldiğinde, bunlar göz ardı edildi. Odak, büyük güçler ve bir sonraki büyük savaşı önlemek için yapılması gerekenler üzerinde kaldı.

Bu çelişkilerin çoğu 1923'e kadar ya bir tarafın tükenmesi nedeniyle ya da zaman zaman uluslararası arabuluculuk sayesinde fark edilmedi. O sırada dünyayı daha iyi bir yer hâline getirmek için yapılan vaatlerin uygulanması için kısa bir dönem vardı. Büyük güçler evreler hâlinde yeni bir çalışma tarzı gereğini kabul ettiler. Barışçı uygulamaları kurumsallaştırmak için inisiyatifler alındı. Milletler Birliği Sözleşmesi'nin ilk kalıcı maddesi uyarınca silahsızlanma vaatleri yapıldı. Mevcut askerî yetenekler öz savunma için yeterli olmalıydı, fazlasına gerek yoktu. Avrupa'nın yeni sınırlarını onaylayan 1925 Locarno Antlaşmaları'nın özel bir "ruh" yaratacağı söylendi. Alman Dışişleri Bakanı Gustav Streseman "Nihayet Avrupa devletlerinin genel tahribata yol açmadan birbirleriyle savaşamayacaklarını anladıkları"nı ilan etti.[136] ABD ve Fransa dışişleri bakanlarının parlak fikri olan 1928 Kellogg-Briand Paktı uyarınca altmış üç imzacı devlet, "niteliği ve kökeni her ne olursa olsun aralarında çıkabilecek anlaşmazlık ve çelişkiler"i çözmek için savaşa başvurmayacaklarını bildirdiler. Sonunda bunun yeterli olmadığı anlaşıldı.

Salvador de Madariaga Y Rojo mühendislik eğitimi gördü, gazeteci olarak çalıştı, 1921'de yeni kurulan Milletler Cemiyeti'ne geçti, önce basın sekreteri, daha sonra Silahsızlanma Bölümü Başkanı oldu. 1928'de Oxford Üniversitesi'nde İspanyolca profesörü olarak çalışmak üzere görevinden ayrıldı ve silahsızlanma sürecinin neden bu kadar yavaş olduğunu açıklamak için

bir kitap yazdı. Silahsızlanma gereğinden kuşku duymuyordu. Destekleyici tezi, taraftarlarınca geniş çapta kabul edilecek bir tezdi. Askerî harcamalar savurganlıktı. Büyük meblağlar savaş hazırlığı için harcanırken, barışa sadece küçük bir tahsisat ayrılıyordu. Silahlanma, vergi gelirlerini, kıt kaynakları tüketiyordu; en gelişmiş savaş teçhizatı ne üretkendi ne de kalıcı değer taşıyordu. Bunlar başkalarına bağımlı olma korkusu, hammadde ve toprak rekabeti yüzünden "bir güvensizlik ruhu"nu güçlendiriyordu. Silah şirketleri kendi ürünlerine talebi artırmak için çatışmayı teşvik ederken, genelkurmaylar kendi varlıklarını haklı çıkarmak için uygun hasımlar arıyorlardı.[137]

Gene de Madariaga, tezini, silahlanmanın savaşın yegâne sebebi olduğunu öne sürecek kadar ileri götürmedi. Sebep silahlanma olsaydı ve bütün silahlar yok edilseydi elbette barış olurdu fakat bazı silahlar hem ulusal hem de uluslararası politik amaçlarla gerekliydi. Hiçbir devlet kendini savunma dışında herhangi bir sebeple davrandığını kabul etmeyeceği için savaş asla yasa dışı ilan edilemezdi. Kellogg-Briand Paktı, 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı, 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı istilasının gösterdiği gibi sadece ilan edilmeden başlatılan savaşlara yol açıyordu.

Tekil devletler en ılımlı silahsızlanma önerilerini bile güvenlik kaygılarıyla sulandırıyor ve anlamsızlaştırıyorlardı. Aynı sistem ülkelerin stratejilerinde farklı roller oynadığı için fakat aynı zamanda ülkelerin büyüklüğünü, hasımlarının niteliğini, kaynakları savaşa yönlendirme yeteneğinin yanı sıra cepheye malzeme ikmalini sağlayan lojistik kabiliyetleri hesaplama yöntemleri nedeniyle, kuvvet seviyeleri sadece ihtiyaç duyulan tank ve uçakların sayısıyla hesaplanamayacak kadar karmaşıktı. Bütün ülkeler yüz yüze geldikleri tehditler nedeniyle asgari tedarik seviyesinde olduklarını iddia ediyorlardı. Hepsi ihtiyaçlarını "en savurgan tarzda" hesaplıyorlardı. De Madariaga, 1932 Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda, silahlı kuvvetleri saldırı ya da savunma amaçlarına uygun olup olmadıklarına göre ayıran bir yaklaşım bekledi. Ne yazık ki amaç, kendi ifadesiyle, her silahı saldırı aracına dönüştürmekti.

Bu pratik ve politik sorunların bir sonucu olarak silahsızlanma konferansları göreli avantajlar için yeni bir mücadele arenasına dönüştü. Bu yüzden güvensizlik azalacak yerde artmıştı. Ne var ki de Madriaga'nın çözümlemesi barış projesini terk etmeye değil meydan okumanın zorlayıcı niteliğini vurgulamaya yöneltti. De Madriaga anlaşmazlıkları çözümlemek ve küçük devletleri korumak için iyi örgütlenmiş bir "Dünya Topluluğu"nu savunmayı sürdürdü. Rekabetin yerini iş birliği almalıydı: "Dünya tektir. Tek olarak düşünülmeli, tek olarak yönetilmeli, tek olarak barışı korumalıdır." Onunki idealist bir sonuca götüren sağlıklı bir gerçekçi çözümlemeydi.

Milletler Cemiyeti'nin temelini oluşturan idealizm, engellere rağmen, 1930'lara kadar değişmeden kaldı. 1930'larda bu idealizmi sürdürmek giderek zorlaştı. Bu zorluk 1933'te yayımlanan bir kitapta görülebilir. *The Intelligent Man's Way to Prevent War* (Zeki Adamın Savaşı Önleme Yöntemi) başlıklı kitapta çeşitli yazarlar bir barış projesi girişiminde bulundular. Kitabın editörü Leonard Woolf savaşı "yamyamlık, cadı yakma, cinayet, sarhoşluk" gibi toplumsal fenomenlerle kıyasladı. Bu fenomenler ancak onlara sebep olan ve onları "kesinlikle ihtimal dışı ya da imkânsız" hâle getirecek koşulların keşfi mümkün olursa önlenebilirdi.[138] *The Great Illusion*'ın yazarı Norman Angell'in yazdığı bir bölüm çerçeveyi belirliyordu. 1918'den sonra Angell savaşın aptallık olduğunu kanıtlama çabasını sürdürmüştü. Başarısından çok gösterdiği çaba nedeniyle 1933'te Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Barış kampanyası yürüten pek çok kişi gibi o da felsefi bir akılcıydı ve kendisini potansiyel akıl dışılığın kaynaklarını anlatmaya adamıştı. Savaştan sonra Angell izolasyonist ve enternasyonalist politikalar arasında, savaşları önlemenin en iyi yolunun başka devletlerin işlerine fazla karışmamak olduğu inancı ile ancak başka devletlerle ilişkinin savaşı imkânsız hâle getiren yeni bir sistem yaratabileceği inancı arasında gidip geldi. 1933'te "Uluslararası Anarşi" başlıklı denemesini yazdığı sırada enternasyonalist bir ruh hâli içindeydi. Sorun ne insan doğasında ne de kapitalizmdeydi. "Savaş suçlusu ülke teorisi"ni reddederek

bazı devletlerin doğal olarak diğerlerinden daha kötü olduğunu öne sürdü. Savaşa giden bütün ülkeler düşmanlarının korkunç, kendi davalarının ise adil olduğunu düşünürlerdi. Kendi "hakları" için savaşıyor olsalar da, bu hakların anlamı genellikle tartışmalıydı ve uyuşmaz taraflarca belirlenmemeliydi. Gerçek sorun "ulusal egemenliği tanrılaştırmış, milliyetçiliği dine dönüştürmüş olmamız" idi. Bu durum uluslararası iş birliğinin dürtüsel olarak reddedilmesine yol açıyordu. "Zorun evreler hâlinde yok edilmesi"ni sağlamak için en iyi alternatif, gücün sadece hukuku savunmak için kullanılacağına dair bir güvence idi.

Kitap yayımlandığı sırada bu öneri Ocak 1933'te Alman Şansölyesi olan Adolf Hitler'in yarattığı muazzam engelle yüz yüze geldi. Woolf'un kitabına katkıda bulunanlar kanaatlerini desteklemek için ne gerekiyorsa yaptılar. Versay Barış Konferansı'ndan kaynaklanan akıl dışı baskılar nedeniyle Almanya'nın özel durumunu değerlendirmeye hazırdılar. Bu durum Nazi propagandasına verimli bir zemin sağlamıştı. Kitaba katkıda bulunanlardan biri, Hitler'in Reichstag'da yaptığı bir konuşmada savaşa karşı verilmiş bir güvence buldu: "Avrupa'da ne politik ne de ekonomik olarak kullanılabilecek herhangi bir güç biçimi günümüzde var olandan daha elverişli bir durum yaratabilir." Bir diğer yazar, sorumluluğun "bu adamlara sağduyulu davranmayı öğretebileceği"ni umuyor, "ekonomik zorunluluk onları ihtiyatlı ve ılımlı bir siyaset izlemeye zorlayabilir," diyordu. Ancak Hitler'in manifestosu olan *Mein Kampf*'ta (Kavgam) yer alan şu sözleri göz ardı etmek zordu:

> Ezilen bölgeler ateşli protestolarla değil vurma yeteneği olan bir kılıçla yeniden ana ülkenin bağrına alınırlar. Bu kılıcı biçimlendirmek iç politika liderlerinin görevidir; kılıcın rahatsız edilmeden biçimlendirilmesini güvence altına almak ve yoldaşları silahlandırmak dış politikanın görevidir.

Savaş talimleri yapılıyor ve çocuklara nefret ve intikam öğretiliyordu. Bu nedenle Almanya "dünya barışı için bir tehlike" olarak görülmeliydi. Woolf giriş bölümünü "Faşizm'e ve Hitle-

rizm'e dönüş"e göndermede bulunarak bitiriyordu. Kitabın ilk kez planlanmasından bu yana "milliyetçilik, şiddet ve diktatörlüğe yönelen harekette muazzam bir hızlanma, enternasyonalizm ve Birlik fikrinden uzaklaşma" olmuştu. Ters yöndeki bu görüşleri savunanlar savaşı kaçınılmaz hâle getirebilirler fakat başka bir yolu da tercih edebilirlerdi. Woolf, "Barbarlarla birlikte hurra demeyi reddetmekte utanç duyulacak bir şey yoktur," [139] diyordu ısrarla.

Birkaç yıl içinde bazı sınırlı taleplerinin karşılanması hâlinde Hitler'in hırsını tatmin edecek ılımlı bir yol izlemeyi öğreneceği umut edildi.[140] Yatıştırma çizgisini en hararetli biçimde savunan adam, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain, beceriksizliğin ve saflığın simgesi oldu. Hitler'le Münih'te buluşup Almanya'nın Çekoslovakya'nın Sudetenland bölgesine girmesini kabul ettikten sonra Chamberlain, "çağımızın barışı"ndan söz ederek şu gözlemde bulundu: "Halkına dair hiçbir şey bilmediğimiz uzak bir ülkeyle yaşadığımız anlaşmazlık yüzünden siper kazmamız ve gaz maskelerini denememiz ne kadar dehşet verici, fantastik ve inanılmaz."[141] Eylül 1939 başında Naziler, Polonya'ya yürüdüler. Felaketlere yol açan bir Avrupa savaşının sona ermesinden tam yirmi yıl sonra Avrupa ikinci bir savaşa yuvarlanıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebeplerine ilişkin sonu gelmez tartışmaların aksine, İkinci'sinin sebepleri hakkında pek az anlaşmazlık vardır.

Savaş başlarken, eski diplomat Edward Hallett Carr savaş arası dönemin barış projesine dokunaklı bir eleştiri olan *Yirmi Yıl Krizi*'ni yayımladı. Carr, Aberystwyth Üniversite'sinin Woodrow Wilson'ın adını taşıyan ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsünün dördüncü sahibiydi. Üniversitenin bağışçılarından, Milletler Cemiyeti'nin faal ve coşkulu destekçisi liberal milletvekili David Davies, uluslararası sistemin nasıl işlediği yeterince bilinirse, yeni bir savaşın önlenmesini sağlayabilecek ölçülerin saptanabileceğini umuyordu. Bu yüzden en kutsal inançlarına Carr'ın yöneltiği eleştiri karşısında hayretler içinde kaldı. *Yirmi Yıl Krizi*, genel havası kesinlikle gerçekçi olmakla birlikte, "ütopyacılık"a fazla

"gerçekçi" bir alternatif sunmuyordu. Kendi alternatifini "varlığı kabul edilen olguların vurgulanması ve bu olguların sebep ve sonuçlarının çözümlenmesi," "örtük ya da açık olarak düşüncenin işlevinin etkilemekte ya da değiştirmekte güçsüz kaldığı bir olaylar ardıllığını incelemek" olarak betimledi. Ancak amacın bu şekilde reddedilmesiyle Carr gerçekçilikle ilişkisini kesti.

Carr'ın eleştirisi önceki yirmi yılın ütopyacılığındaki üç temel soruna işaret ediyordu: birincisi, insanlık kendi yönetim formlarını geliştirmek zorundaymış gibi sebepsiz bir ilerleme inancı; ikincisi, güç etkenlerine ilişkin bir kayıtsızlık; ve üçüncüsü, "uluslararası ahlakı, bütün uluslar topluluğunun çıkarını bu topluluğa mensup her tekil üyenin çıkarıyla özdeşleyen bir sözde çıkarlar uyumu üzerinde temellendirme" girişimi. Hükümetler, ilkelerden, adaletten ve haklardan söz ettiklerinde, diye uyarıyordu Carr, belki bilinçaltında hepsi aslında kendi ulusal çıkarlarından söz ediyorlardı.[142] Yeni uluslararası düzenlemelerle savaş sorununun üstesinden gelme çabaları üzücü biçimde başarısız olmuştu.

[6]

Topyekün Savaş

"Bir sonraki savaş neye benzeyecek?" "Sonuncusu gibi mi olacak?" Şimdiki kavrayış düzeyinde ya da olağan merakla zaman zaman savaş bilimi denilen kasvetli bilgi dalını öğrenmek isteyen kişinin hemen her gün zihnine üşüşen sorular bunlardır.

Basil Liddell Hart,
Europe in Arms, 1937[143]

Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden dönemin aksine, İkinci'sine giden yıllarda savaşın doğasıyla ilgili hayali düşünceler yoktu. Ürpetici kayıpların belleklerdeki anısı, yüceltilen, karakter oluşturan savaş fikirlerini gülünçleştiriyordu. Savaş, önceki fiziksel normatif sınırlamalardan kurtulmuştu. 1918'in galipleri hüsrana uğrayanlarla birlikte çürümüşler ve tükenmişlerdi. Gelecek bir savaş aşağı yukarı aynı, fakat yeni öldürme yöntemleri ve siviller için hiçbir belirgin koruma önlemi olmadığı için daha kötü olacaktı. "Savaşçı olmayanlar" artık korunmayı hak eden kişiler olarak görülmüyorlardı, siviller ayrı bir kategori olarak strateji sözlüğüne girmişlerdi. Endüstrileşmiş savaş makinesinin mer-

kezinde, dolayısıyla "zayıf ve kritik önem taşıyan" hedef durumundaydılar. 1923'te, hava savaşıyla ilgili kaygılar bağlamında, hukukçular eski savaşçılar/savaşçı olmayanlar ayrımının yerine asker ve sivil ayrımını geçirmeye başladılar.[144]

Ortaya konulan planlar gelecek savaş beklentilerini biçimlendirerek, önceki savaşın en kötü icatlarının, özellikle hava akınlarının başından itibaren çatışmaya hâkim olacağını öngörüyordu. 1915'te zeplinlerle ve 1917 yazında uçaklarla İngiltere'ye yapılan saldırılardan sonra ve panik olmamasına rağmen, hükümet halkın gelecek saldırılara tepkisinden kaygılanmaya başladı. 1918 yazında Güney Afrikalı General Jan Christiaan Smuts, çok uzakta olmayan bir günü tahayyül ederek İngiliz kabinesi için bir rapor yazdı.

> Düşman bölgelerde ağır tahribat yaratan hava harekâtları, sanayi bölgelerinin ve kalabalık merkezlerin büyük çapta imha edilmesi başlıca savaş harekâtları hâline geldiği zaman, kara orduları ve donanmaların eski harekât tarzları ikincil ve tabi hâle gelebilir.[145]

Wells'in savunmasız insanlara karşı hava gücünün kullanılmasıyla ilgili görüşlerine savaştan önce karşı çıkılmıştı. Bir eleştirmen şu gözlemde bulunuyordu: "Emin olabiliriz ki hava akını geleceğin stratejisinde kullanılacak olsa da, diğer yöntemler karşısında ikinci sırada kalacaktır." Diğerleri uygar ulusların bu türden dehşet verici yöntemlere başvurmalarının pek muhtemel olmadığını düşünüyor, anarşistlerin bu türden silahlarla yapabileceklerinden daha fazla kaygı duyuyorlardı.[146] 1918'den sonra hava savaşıyla ilgili kaygılar bir ulusal savaş faaliyetinde sivillerin önemine ve özel olarak onları hedef alan indirici tek bir darbe imkânlarına ilişkin fikirlere yol açtı. Dolayısıyla Wells savaşın havadan kazanılabileceğinden kuşkulanır ve umutsuzluktan dünya hükümeti çıkana kadar çılgın yıkım rekabeti uyarısında bulunurken, daha genel bir görüşe göre bu zafere giden yol olabilirdi. 1909 gibi erken bir tarihte gazeteci R. P. Hearne kentlere karşı ulusal morali çökertecek bir "ezici darbe"yle başlayan bir savaş betimlemesi

yaptı.[147] Diğerleri artık "kritik altyapı" olarak betimlenen şeye karşı "doğru yönlendirilmiş tek bir darbe"den kaynaklanacak "felç durumu"ndan kaygılanıyorlardı. Modern toplumlar arasındaki karmaşık bağlantının giderek farkına varılması, sistemin bir bölümünün devre dışı kalmasının daha geniş bir çöküşe yol açma olasılığını artırıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında zeplin akınları "hazırlığı yetersiz bir düşmanın sinir merkezleri ve hayati arterleri"ne yönelik bir savaşın belirleyici olabileceği düşüncesini teşvik etti. Bu gelişme uzun bir yıpratma mücadelesinin yarattığı çıkmaza bir yanıt sağlıyordu. Eğer savaşlar geleneksel araçlarla, "sayı hesabıyla" kazanılamıyorsa hızlı bir sonuç sağlamak için hava akınları gelecek savaşın tek yöntemi olabilirdi.[148]

Savaştan sonra askerî plancılar, yakıcı maddelerden zehirli gazlara kadar havadan atılabilen çeşitli mühimmatı maddî etkilerinden çok psikolojik etkilerine göre değerlendirdiler. Hava gücünün ABD'de Billy Mitchell ve İtalya'da Giulio Douhet gibi en ateşli savunucuları, düşmanları dize getirecek güçlü saldırılarla savaşların nasıl kazanılabileceğini göstermeye çalıştılar. Düşman yurtlarına karşı kitlesel akınlara getirilen alternatifleri küçümsediler. Deniz gücünün erken savunucuları da kıyı savunmasıyla ilgili kaygının ya da kara harekâtlarını desteklemenin, denizin komuta altına alınması için gösterilen çabaları yoldan çıkardığını öne sürmüşlerdi. Kitlesel akından yana olanların iddiaları, 1921'de yayımlanan *The Command of the Air* başlıklı kitabında Douhet tarafından tanıtıldı. Douhet, uçağın savaşı düşmanın kalbine taşıyarak kara savaşını nasıl önemsizleştireceğini, felakete uğrayan sivillerin kısa süre içinde hükümetlerinden teslim olma talebinde bulunacaklarını gösterdi.[149]

Bu türden saldırıların halkın ruh hâlinde yaratabileceği etki daha çok savaş sırasında İngiltere'ye yapılan akınlara, sınıfsal önyargıya ve baskı altında insanların ilkel duygulara duyarlı olduğunu öne süren le Bon'unki gibi, o sırada yaygın olan kitle psikolojisi teorilerine dayanıyordu. Bulguların titizlikle incelenmesi kitle tepkilerine ilişkin daha ayrıntılı bir görüşü teşvik edecek ve halkın başa çıkamayacağı fikrini biraz güçlen-

direcekti. Bu çözümlemeye göre havadan gelecek bir darbenin kaçınılmaz sonucu toplumsal kaos olacaktı. 1926'da, söz gelimi Hull'a yapılan zeplin akınlarının etsini gözlemleyen askerî stratejist Basil Liddell Hart, Londra dâhil pek çok büyük kentin potansiyel yıkımını düşündü: "iş merkezleri ve Fleet Street tahrip olmuş, Whitehall bir enkaz yığını, dış semtler kaçıp kurtulma ve yağmalama dürtüsüne kapılmış, demiryolları tahrip olmuş, fabrikalar yıkılmış." Bu koşullarda Liddell Hart soruyordu: "Genel direniş iradesi yok olmayacak mı ve ulusun hâlâ kararlı olan bölümü, örgütsüz ve merkezi yönelim olmaksızın ne yapacak?"[150]

Holman hâkim düşünceyi şöyle betimledi: "tek darbede indirme teorisi 1920'lerde asker entelektüeller arasında mutabakat benzeri bir durum yarattı ve 1930'larda bir ortodoksi olarak hem barış savunucuları hem de militaristler tarafından kabul edildi ve geliştirildi." Teori sivillerin savaş ekonomisi için vazgeçilmez fakat aynı zamanda en kırılgan unsur olduğu varsayımına ve değişmez bir senaryoya bağlıydı. Buna göre savaşın, Almanya'nın binleri belki milyonları bulan muazzam sivil kayıplara yol açan dev bir hava akınıyla başlayacağı tahmin ediliyordu. Ek olarak kent ortamına verilecek zarar temel hizmetlerin kesintiye uğraması ya da kaybıyla sonuçlanacaktı. Aynı durum açlığın ve hastalıkların yayılması nedeniyle sığınak sağlayan kırsal kesim için de geçerliydi. "Savaş kabiliyeti ağır bir hasar gören hükümetin sadece haftalar, günler, hatta saatler sonra teslim olmak dışında pek az seçeneği kalacaktır."[151]

Böylece savaşın etkisine ilişkin savaş öncesi rahatlığın yerini savaş sonrası kaygılar aldı. Talihsiz insan kitlelerini vuran hava filolarına ilişkin fanteziler olarak görülen gelişme, artık kaçınılmaz gerçeklik olarak görünüyor, siperler ve endüstriyel ölçekte boğazlanan piyadeyle ilgili anılar buna ekleniyordu. Büyük hayal gücü ya da mantık sıçramaları gerekmiyordu. Siviller cepheye yeni yedekler sağlayarak ve fabrikalarda işçi olarak savaşın devamını sağlıyorlarsa, meşru hedef olarak görüleceklerdi ve askerlere kıyasla daha zor başa çıkacakları için onlara saldırmak

daha değerli olacaktı. Savaş daha kısıtlı ve sınırlı olacak yerde, bunun tam tersi daha olası görülüyordu.

1918'de Almanya'nın yenilgisine tanık olan adam, General Erich Ludendorff, sorunun, savaşın "topyekûn" verilmesi gerektiğini anlama başarısızlığında yattığı sonucuna vardı 1935'te Ludendorff, sonraki savaşta bütün ülkenin düşman ülkeye karşı seferber edilmesi gerektiğini savundu. Ona göre savaş artık topyekûn olacaktı, çünkü sadece silahlı kuvvetleri değil, devletin bütün topraklarını ve nüfusunu kapsayacaktı. Bu da düşmanlıklar başladığı andan itibaren erken hazırlığı ve halkın moralini yüksek tutmayı gerektiriyordu. Ayrıca topyekûn savaş bütün askerî eylemler üzerinde yüksek otorite olan tek bir kişi tarafından, Hitler'in örneklediği bir rolle yönetilecekti. 1914 öncesi imha savaşında taarruz eylemi kavramları hâlâ geçerliydi, ancak bu sizin imhanızla sonuçlanmayacaksa, savaşta düşman ülkenin tamamını hedef almayı gerektiriyordu. İhtiyaçlar askerî gücün çok ötesindeydi. "Zafer maneviyatla yaratılır."[152]

Gelecek savaş beklentisine özellikle zehirli gazla birleşen kitlesel hava akınları hâkim oldu ve bu yaklaşım dönemin yazınına arka plan sağladı. Clarke, temanın soğukluğuna ve yaygınlığına ilişkin bir fikir veren bazı başlıkları listeler: *Zehir Savaşı, Kara Ölüm, Tehdit, Boş Zafer, Havadan İstilâ, Kadınlar Üzerinde Savaş, Kaos* ve *Hava Misillemesi*."[153] Hızlı ve kolay zafer fikri pek desteklenmiyordu; senaryolar bunun yerine silahsızlanma ihtiyacına işaret ediyordu.

İngiliz feminist eylemci ve yazar Cicely Hamilton 1922'de *Theodore Savage*'i yayımladı. Daha sonra ABD'de *Lest Ye Die* adıyla basılan kitapta, Balkanlar'da çıkan bir kriz yıkıcı bir savaşa dönüşüyordu. Londra vurulduktan sonra "kuzeyi, ansızın ve körlemesine bir başıboş yoksulluk dalgası vurdu. Patlamaların yarattığı harabelerden, alevlerden ve boğularak ölmekten her nereye olursa olsun uzaklaşmak istiyorlardı. Yetkililer dizginlerinden boşalan bu sefalet akınını denetlemek ve yönlendirmek için boş yere uğraştılar." 1933'te Stephen Southwold'un Miles takma adıyla yazdığı *The Gas War of 1940* tekinsiz bir dünyadan esirgemek

için oğlunu yörüngeye gönderen bir diktatörün anılarıydı. Nevil Shute'nin *What Happened to the Corbetts*'inde öykü, savaşı ve ardından gelen hastalıkları, hayatta kalma ve kaçma ihtiyacını anlatmakla birlikte, hava saldırısı barbarlığı dünyayı saldırgana karşı harekete geçirdiği için uygarlığın yok olmaya mahkûm olmadığı gibi politik bir mesaj veriyordu.[154] Bu türün en tanınmış örneği H. G. Wells'in 1933 tarihli *The Shape of Things to Come* adlı romanıydı. 1940 Noel'inde bir "savaş korkusu"nun yerleşmesiyle başlayan roman, birkaç yıl sonra aynı ismi taşıyan şok edici bir filme konu oldu. Wells bilinen mesajını veriyordu. İlk anda kaba güç zafer kazanmış gibi görünse de savaş on yıllarca sürüyor, sonunda dünya hukuktan ve sağduyudan yana Birleşik Havacıların müdahalesiyle kurtarılıyor, yeni bir bilim ve aydınlanma çağı başlıyordu.[155]

Londra'da çıkan *Evening News*, otuz yıl öncesinin savaş kurgusu geleneği içinde, S. Fowler Wright'ın *The War of 1938*'ini "görev" duygusuyla serileştirdi.[156] Sonunda bunlar, karmaşık aşk ve macera öykülerinin kasvetli savaş ortamının karşısında yer aldığı bir kitaplar üçlemesine dönüştü. Wright derinden muhafazakârdı, bilimin etkisinden korkuyor, H. G. Wells'in ilerleme anlayışını küçümsüyordu. 1934'de Nazi Almanya'sında bulunmuştu ve kitapları gördükleri karşısında kapıldığı umutsuzluğu yansıtıyordu. İlk romanı Almanya'nın 1938'de Çekoslovakya'yı talep etmesiyle açılıyordu. Prag bir hava akınıyla yanıp yıkılıyor ve Çekler, Alman taleplerini kabul etmemeleri durumunda daha kötüsünün geleceği konusunda uyarılıyorlardı. Onlara Almanya'nın "büyük kaderinin bir gereği olarak iradesini dayatmaya hazır" olduğu söyleniyordu. Zararlı icatlar arasında insanın kanını donduran, körlüğe ve zekâ geriliğine yol açan bir gaz vardı. Ülkenin gaz savaşına hazır olmadığı uyarısına rağmen, inatçılıkları ve "askerlik biliminin insanları cezalandırmak için kullanılması"nın yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle İngilizler ikinci romana kadar savaşa girmiyorlardı. Almanya Süveyş Kanalı'nı teslim etmesini talep ettiği zaman İngiltere bunu reddediyor ve "dünyaya boyun eğdirmek için çekilmiş acımasız bir kötü kılıç" hâline gelmiş olan bu ülkenin karşısında disiplin ve hazırlık ba-

kımından ne kadar yetersiz olduğunu keşfediyordu. "Derinlere işlemiş komünizm kanseri"yle aksayan ve her ne pahasına olursa olsun savaştan kaçınılması gerektiği propagandasıyla ikna edilen Amerikalılar daha kötü durumdaydılar. Üçüncü romanda, ABD'nin zihni tamamen Pasifik'le meşgulken, Almanya ve Rusya birleşiyordu. Almanya'yı uyaran ve havacılık merakını güçlendiren bu romanlar beklenen hava savaşının ne kadar caydırıcı olduğunu gösteriyordu. Almanların zırhlı birliklerle ileriye doğru baskı yapmaları gerekmiyordu çünkü düşmanlarının karşılık veremeyecekleri yıkıcı silahlara sahiptiler.

Alman ve İtalyan hava kuvvetleri 26 Nisan 1937 günü isyancı İspanyol milliyetçileri adına hareket ederek Bask kasabası Guernica'yı bombaladı. Daha sonra dolaşıma giren rakamlar nüfusu yaklaşık 7000 olan kasabaya düzenlenen saldırısı sırasında 1600'den fazla kişinin öldürüldüğünü gösteriyordu. Gerçek sayı muhtemelen 300'e yakın olsa da bu sayılar Guernica'nın anlamıyla ilgili kamusal tartışmaya katkıda bulundu. Geriye doğru bakıldığında bu olay halka dehşet saçma ile askerî harekâtları destekleme girişimleri arasındaki ayırımın belirsizleştiğini gösterir. Hedef Cumhuriyetçi güçleri tuzağa düşürmek ve onların Bilbao savunmasını desteklemek üzere geri çekilmelerini önlemekti. Cumhuriyetçi direniş saldırıdan sonra çöktü, böylece hava akınlarının halkın iradesini kırmanın etkili bir yolu olduğu görüşü güçlendi. Ne var ki en dolaysız etki vahşete duyulan öfke oldu. Londra'da çıkan *Times*'ın muhabiri George Steer birkaç gün içinde bütünlüklü ve canlı bir değerlendirme yaptı:

> Hedef seçiminden çok cezalandırma biçimi ve yarattığı yıkımın ölçeği bakımından Guernica'ya yapılan akın askerlik tarihinde görülmemiştir. Guernica askerî bir hedef değildi. Savaş malzemesi üreten bir fabrika kasabanın dışındaydı ve ona dokunulmadı. Kasabadan epey uzakta iki kışla da vardı. Kasaba hatların çok gerisindeydi. Bombardımanın hedefi sivil nüfusun moralini bozmak ve Bask ırkının beşiğini yok etmek gibi görünüyordu. Harekâtın yapıldığı günden başlayarak her olgu bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.[157]

Sanatçı Picasso bu olayı Paris Uluslararası Fuarı'ndaki İspanyol stantı için yaptığı bir tabloyla canlandırdı. Tablo, yaşanan felaketi her savaşın dehşetini güçlü biçimde betimleyen dramatik, çarpıcı ve özgün bir imgeyle aktarıyordu.

Çok geçmeden Çin ile Japonya arasında içten içe kaynayan bir çatışma topyekûn savaşa dönüştü. Çinliler Japon ilerleyişini durdurmaya çalıştılar fakat başkentleri Nanking'i koruyamadılar. Aralık 1937 sonunda Japonlar kente girdiler. Bu arada bütün kısıtlamalar bir anda ortadan kalktı. Yaklaşık altı hafta boyunca Japon birlikleri öldürdüler, yağmaladılar ve tecavüz ettiler. Çinli askerî personeli aradıklarını iddia ediyorlardı fakat uyguladıkları vahşeti, haklı çıkarmak şöyle dursun, açıklamayı bile başaramadılar. Tanık olduğu dehşeti anlatan kişi bu kez *New York Times* muhabiri F. Tillman Durdin idi. Yoğun şiddeti stratejik olarak betimledi: "Çinlilerde Japonya'ya karşı direnmenin korkunç sonuçlarına ilişkin mümkün olduğu kadar uzun süreli bir izlenim bırakmak için dehşet yaratmak istedikleri görülüyor." Sonuç, Nanking'in artık "yabancı hâkimiyeti altında ölüm, işkence ve soygun korkusu yaşayan dehşete kapılmış bir nüfusu barındırması" idi. "On binlerce Çinli askerin mezarları aynı zamanda bütün Çinlilerin Japon fethine direnme umutlarının mezarı olabilir."[158] Hedef bu idiyse, bir ölçüde başarılı olmuştu. Japon güçleri ilerlemeye devam ettiler fakat Çin fethin tamamlanmasına imkân vermeyecek kadar genişti ve büyük bir nüfusa sahipti.

İkinci bir dünya savaşı beklentilerine rağmen savaş önceleri ihtiyatlı bir tutumla verildi. *The Shape of Things to Come*'da Wells Almanya ile Polonya arasında 1940'ta başlayacak ve ikisi arasında on yıl sürecek bir savaş öngörmüştü. Savaş gerçekten de Eylül 1939'da başladı fakat sadece altı hafta sürdü. Fransızlar ve İngilizler büyük taarruzlar olmadan Alman iradesinin kırılabileceğini umuyorlardı. Fransız ordusu "Maginot Hattı"nın arkasında savunmaya çekilmiş beklerken, Kraliyet donanması bir kez daha Alman savaş ekonomisini sakatlayacak bir ablukaya hazırlandı. Polonya'nın işgalinden sonra göreli bir sükûnet oldu, hatta "sahte savaş"tan söz edildi. Hollanda ve Belçika'nın düştü-

ğü ve nihayet Fransa'nın teslim olduğu 1940 baharında savaşın 1914'te beklenen tipe geri döndüğü görüldü. Almanya haftalar içinde hızlı ve etkili saldırılarla ülkeleri teker teker fethetti. Süreç düzenli orduların savaştığı ülkelerin politik kaderini belirleyen klasik yöntemleriyle tamamlandı.

Gelecek savaşta tankın potansiyel rolü, bu silahlar ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda görüldüğünden beri hararetle tartışılıyordu. Belli başlı bütün güçler zırhlı araç geliştirirken onların en iyi şekilde nasıl kullanılabileceği tartışılıyordu: düşman bölgesine tek başına hızla hareket etmek ya da düzenli taarruzda piyadeyi desteklemek ya da savunmada hareketli ateş gücü olarak. Tank profesyonel ordular arasında klasik ideal savaşa nasıl dönüleceği gibi zor bir soruyla boğuşanlar tarafından hep elverişli bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nın gereksiz cepheden taarruzları yerine hızlı hareketi ve kuşatma manevralarını tartıştılar. Şimdi onlar tahrip edici etkileriyle gerçeklik kazanmışlardı. Ancak uçağın savaş kazandıran stratejik bir rol oynayacağını coşkuyla savunanların aksine, Almanlar uçağın kara harekâtlarını nasıl destekleyebileceğini görmüşlerdi.

1939-40'ta gerçekleşen başarılı Alman taarruzları Hitler ile Komünist Sovyetler Birliği'nin lideri Josef Stalin arasında kurulan bir paktla mümkün olmuştu. O sırada bu olağanüstü sinik görüldü. Her iki ülke de önceki savaşta kayıplara uğramış ve sonuç olarak radikalleşmişti. Her ikisi de totaliterdi, yönetici elit hayatın her yönünü denetim altında tutuyordu. İdeolojik olarak farklı kutuplarda ve tamamen antagonist idiler. Karikatür sanatçısı David Low paktın sinizmini yakaladı. İki diktatör ıssız bir ortamda buluşurlar. "Dünyanın baş belası olduğuna inanıyorum," der Hitler. "Ben de senin kitlelerin kanlı katili olduğunu düşünüyorum," der Stalin. Eğer Hitler, Stalin'in kendi fetihlerini yapmasına rıza göstermiş olsaydı, iki adam Avrupa'yı kendi aralarında bölüşebilirlerdi fakat o kıtayı nefret ettiği bir ideolojiyle ve küçümsediği bir halkla asla paylaşamazdı. Hitler daima bir noktada Doğu'ya doğru hareket ederek Alman halkı için "Lebensraum" (hayat alanı) elde edeceğini düşünmüştü. 1940'ın

sonunda İngiltere savunma konumuna sıkışıp kaldığında ve ABD'nin henüz savaşa girmediği bir sırada zamanın geldiğini düşündü. Bir Sovyet yenilgisi İngilizleri kendi konumlarının umutsuzluğuna ikna edecek, daima bütün ideolojisinin itici hedefi olan şeyin gerçekleştiğini görecekti. 18 Aralık 1940 günü görüşünü netleştirdi: "Alman Wehrmacht'ı İngiltere'ye karşı savaş sona ermeden hızlı bir seferle Sovyet Rusya'yı ezmek için hazır olmalıdır."[159]

Yönteme gelince, Hitler 1940'da kendisine gayet iyi hizmet eden blitzkrieg'e (yıldırım savaşı) bel bağlamak niyetindeydi. Sovyet güçlerinin ani bir saldırıyla başa çıkabilecek durumda olduğuna inanmıyor, onların hızla ufalanacağını umuyordu. Onun ulusu zayıf olanın karşısında güçlü, demir iradeli bir ulustu. Generalleri bundan pek emin değildiler fakat Fransa'nın istilasından önce de pek emin olmamışlardı ve hatalı oldukları kanıtlanmıştı. Her şeyin sürate bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Moskova'nın direnişi başarması hâlinde bütün girişim muhtemelen çökecekti. Dört milyonluk büyük bir Alman ordusu hazırlanmıştı fakat Sovyet ordusu yeniden gruplaşma fırsatını yakalaması hâlinde çok daha büyük sayılara ulaşabilirdi. Savaş yeterince hızlı olmazsa Alman güçlerinin sert Rus kışına uygun giysi ve donanım olmadan yakalanması ciddî bir sorun yaratacaktı.

O an geldiğinde, Barbarossa Harekâtı 22 Haziran 1941 günü başladığında, sürpriz etkisi neredeyse kusursuz oldu.[160] Stalin uyarılmış fakat uyarıları görmezden gelmeyi tercih etmişti. Uyarılarda her iki taraf için de tatmin edici olduğu kanıtlanan ve kendi nüfuz alanlarını kurmalarını sağlayan bir ilişkiyi bozma girişimi görmüştü. Önce bocaladı fakat daha sonra soğukkanlı bir tutum aldı ve direniş başladı. Direniş komünizmin değil anavatanın savunulması için Büyük Vatanseverlik Savaşı'na dönüştü. Alman vahşetiyle ilgili bulgular, kendi rejimlerinden pek hoşlanmayanların bile istilacıya karşı var güçleriyle savaşmalarına yol açtı. Almanlar Moskova ve Leningrad'a yaklaştılar. Müthiş bir kuşatma oluşturdularsa da yeterince yaklaşamadılar.

Hitler'in stratejisinin önemli özelliği sanıldığı gibi askerî konsept ve taktiklerinin özgünlüğünde yatmıyordu. Aslında Hitler blietzkrieg'in Batı Avrupa'daki doğaçlama niteliğini ve hâlâ önceki savaşın siper savaşına uygun savunma anlayışını benimseyen bir Fransa karşısında edindiği şansı yeterince değerlendirmemişti. Bu strateji Rus steplerine uygun değildi. Hitler'in özgünlüğü, başka bir halkı sadece fethetme değil onu köleleştirme ve imha etme çabasını kapsayan savaş hedeflerinde yatar. Düşmanın toplumuna zarar vermek sonuca ulaşmayı gerektirmiyordu: her şeyi kapsayan bir savaştı bu. İşgal edilen bölgelerde Yahudilerin cezalandırılması Nazi ideoloji ve pratiğinin temellerinden birini oluşturuyordu fakat Alman güçleri Sovyetler Birliği topraklarına girdiklerinde ayrım gözetmeden öldürme ve örgütlü imha politikası resmen kabul edildi. Ocak 1942'de üst düzey Naziler Berlin'in banliyösü Wansee'de toplandıktan sonra "Yahudi Sorununa Nihai Çözüm"ün sadece Doğu'daki Yahudilerin değil aynı zamanında Batı Avrupa'nın işgali sırasında ele geçirilen Yahudilerin de sistematik imhasını gerektirdiği düşünüldü.[161] Bu, Doğu'daki savaşa anlam kazandıran bir mutabakattı fakat başarısızlığa yol açan da buydu. Sovyetler Birliği'ni işgal etme kararlılığı "Nazi DNA'sına durdurulamayacak kadar derin yerleşmişti." Fakat imha amacıyla kaynak tahsisi ve anti-Sovyet bir savaşın kazanılmasını sağlayabilecek milliyetleri yabancılaştıran vahşi işgal koşulları Hitler'in savaşı kazanma şansını önemli ölçüde "frenledi."[162]

Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırma kararlılığı yanlıştı fakat Japonların Pearl Harbour üssündeki Amerikan Pasifik donanmasına saldırısı daha büyük bir yanlıştı. Bu girişimin bir açıklaması –Hitler'in Barbarossa'sı gibi– Japonların sürpriz bir saldırıyla zafer kazanma kabiliyetlerine olan güvenleriydi. Geçmişte 1894 birinci Çin-Japon savaşında ve Kore'nin statüsüne ilişkin anlaşmazlığın ancak savaş yoluyla çözüleceğine ilişkin kararın ardından Şubat 1904'te Japonlar Port Arthur'da demirlemiş Rus Uzakdoğu Filosu'na saldırdıkları zaman bu yöntem olumlu sonuç vermişti. İkinci saldırı Rus gemilerini limandan

çıkmalarına imkân vermeden imha etmiş ya da karaya oturmalarını sağlamış, böylece Japon güçleri engelle karşılaşmadan Kore'ye hareket etmişlerdi. Çar durumu kurtarmak için Baltık donanmasındaki gemileri bölgeye sevk etti fakat onlar geldiklerinde Port Arthur düşmüştü ve Japon donanması Rusları karşılamaya hazırdı. Rus gemilerinin Tsuşima Boğazları'ndan geçecekleri tahmin edildi ve sürpriz saldırı düzenlendi. "Kesin sonuçlu" olarak tanımlanabilen nadir bir savaşta Rus donanması gemilerinin üçte ikisini kaybetti ve daha büyük bir yıkıma uğramamak için Japonlara teslim oldu. Çok geçmeden Rusya barış şartlarını kabul etti. Zafer Japonlara cesaret kazandırdı ve diğer deniz güçlerinin ders almalarını sağladı. Japonların başarısı savaş gemilerinin hızı, güçlü topları ve telgrafın potansiyelini kavramaları sayesinde gerçekleşmişti.

Bir gözlemci bu başarının Japonların ABD donanmasına saldırma ayartısına kapılmalarına yol açabileceğini erken bir tarihte gördü. Hector Bywater deniz yayıncılığını zaman zaman İngiliz Amiralliği için casusluk faaliyetiyle birleştirdi. Düşüncelerini ilk kez 1921'de *Sea-Power in the Pacific: A Study of the American-Japanese Naval Problem* (Pasifik'te Deniz Gücü: Amerikan-Japon Deniz Anlaşmazlığına İlişkin Bir İnceleme) başlıklı bir kitapta sergiledikten sonra, 1925'te gelecekte bir ABD-Japon savaşının nasıl olabileceğini ve gelişebileceğini anlatan *The Great Pacific War* başlıklı bir romanla görüşlerini geliştirdi.[163] Haklı olarak, Japonya'nın hammadde kıtlığının önemine, ihtiyaçlarını karşılamak için Asya anakarasına girme ihtiyacına ve Çinlilerin "esir alınması"na ABD'nin karşı koyacağına işaret etti. Bywater, tıpkı Rusların Tsuşima Boğazları'nda yakalandığı gibi, ABD donanmasının da Manila Körfezi'nde sürpriz bir saldırıyla karşılaşacağını hayal ediyordu. En büyük hasarı donanma topçusu veriyordu.

7 Aralık 1941 günü altı uçak gemisinden havalanan Japon uçakları dalgalar hâlinde Pearl Harbor'daki ABD Pasifik donanmasına saldırarak beşi savaş gemisi olan on sekiz gemiyi ve Hawaii'deki Amerikan uçaklarının çoğunu imha ya da tahrip

etti. Bir önceki yıl ölen Bywater kâhin benzeri biri olarak yeniden keşfedildi.[164] Kitapları Japoncaya tercüme edildiğine göre, Japonlar Bywater'ın farkındaydılar. Fakat Pearl Harbor planlarının geliştirilmesinde esas etken Japon donanmasının donanma hava gücünün sağladığı imkânların giderek farkına varmış olmasıydı.[165] Bywater uçak gemilerinin rolünü görmüştü ancak onların olası etkilerini tam olarak değerlendiremedi. Ne var ki Bywater'ın öngörüsünde önemli olan, savaşın bir sürpriz saldırıyla başlayabileceği görüşünden çok, sonunda savaşı Japonya'nın kaybedeceğini öne sürmesiydi. Pasifik boyunca adadan adaya sıçrama stratejisini benimseyen Amerikalıların sonunda Japonları geri püskürteceğini düşünüyordu. Amerikan hava kuvvetlerinin Tokyo'ya "daha fazla can kaybı" yerine teslim olmayı telkin eden broşürlerle "bombardıman" uygulayarak yaptığı, "gösteri" niteliğinde bir hava akınının ardından Japonya teslim oluyordu. Yazarın amacı esas olarak Japonların başarısızlığını göstermekti. Bywater bunu "kurgu aracılığı"yla yapmayı tercih ettiğini açıkladı; "savaş asla herhangi bir ulusal bakış açısıyla değerlendirilmez" görüşünü kanıtlamak istiyordu.

Japonlar, Bywater'ın savaşın ilk evresine ilişkin betimlemesini değerli bulurlarken, sonunda ortaya çıkan başarısızlığa ilişkin betimlemesinden (bir subay kitaba yazdığı girişte bunu "hakaret" olarak niteledi) çok etkilenmediler. Ancak bir saldırının başarısızlığına yol açabilecek sebepler Tokyo'daki savaş yanlısı bir hizip tarafından bile tam olarak değerlendirildi. Daha önce gerçekleşen Çin istilası saldırı eyleminin tehlikeleri hakkında bir uyarı olarak yeterince hizmet etmiş olabilirdi. ABD'yle ilişkilerin Washington'ı ekonomik yaptırımlar uygulamaya yöneltecek ölçüde kötüleşmesinin sebebi buydu. 1941 yılı boyunca kesintisiz süren diplomatik görüşmeler, Japonya'nın Çin'deki karışıklığı yatıştırma çabalarına rağmen çıkışsızlığı gideremedi. Yaptırımların sürmesi hâlinde ekonomileri sonunda sakatlanacaktı. Fakat Japonya, Çin'de yanlış yaptığını kabul etmedi. Bunu kabul etmek onursuzluk anlamına geliyordu ve muhtemelen Washington'dan gelen akıl dışı talepleri çoğaltacaktı.

Bu konumun mantığı zafere giden yol kesin olmasa da savaşın kaçınılmazlığını kabul etmekti. Kıtasal ABD'nin istilası ya da işgali düşünülemezdi. Hedef, Doğu Asya'da Japon hegemonyasına Amerikan muhalefetini ortadan kaldırmaktı. Bu nedenle Pearl Harbor'a saldırı komplosu, başarılı olunsa da ABD'yi askerî olarak yenilgiye uğratamayacağı ve ABD'nin Japon kayıplarına son vermeye ve Japonların şartlarına uygun bir barışı müzakere etmeye karar vermesi hâlinde bile sahip olduğu üstün kaynakların Amerikalıları sonunda zafere götüreceği düşüncesinden çıkıyordu. Amerikalılar sonunda savaşı kazanacaklarından asla kuşku duymamışlar ve neden böyle olacağını Japonlara da açıklamışlardı. Bu yüzden Japonları sıkıştırmaya devam ettiler ve Japonlar daha fazla dayanamayacaklarını anladıkları zaman sürpriz saldırıyla karşılaştılar.

İmparator ile Emperyal Japon Ordu ve Donanması'nın Şefleri (sırasıyla General Hajime Sugiyama ve Amiral Nagano Osami) arasında yapılan açıklayıcı bir görüşme, Eylül 1941'de zafer olasılığının tartışıldığı kritik bir konferans sırasında gerçekleşti. İmparator askerlerin anlattıklarını dinledi. Çin istila edildiğinde "üç tümenle indirdiğimiz tek bir darbenin ardından kısa süre içinde barışı sağlayabildik" dediler. Sugiyama özür dileyerek araya girdiğinde ("Çin pek çok giriş çıkış yolu olan geniş bir hinterlanda sahip bir kıtadır ve beklenmedik büyük zorluklarla karşılaştık") İmparator öfkelendi. "Ben bu konularda seni her defasında uyarmadım mı? Sugiyama, bana yalan mı söylüyorsun? Çin hinterlandına geniş dediğinde, Pasifik'i çok daha geniş olarak betimlemiş olmuyor musun?" Şaşıran Sugiyama'nın yanıt verememesi üzerine Osami devreye girdi. Yüzde yüz zafer olasılığının olmadığını kabul ediyordu. Bunu söyledikten sonra bir metafor yaptı:

> Hasta bir kişi olduğunu ve onu yalnız bıraktığımızı düşünelim. Bu kişi kesinlikle ölecektir. Fakat doktorun teşhisi ameliyat edilmesi şartıyla yüzde yetmiş hayatta kalma şansını gösteriyorsa, ameliyatı denememiz gerektiğini düşünmez misiniz? Ve ameliyatın ardından hasta ölürse, elden gelenin

> yapıldığını söylemek gerekir. Bugün yüz yüze geldiğimiz durum aslında budur... Zaman kaybeder ve günlerin geçmesine izin verirsek ve savaşmak için çok geç olduğunda savaşmak zorunda kalırsak, bir şey yapamayız.
>
> Bu metafor İmparator'u tatmin etti: "Tamam, anlıyorum ... Değişiklik yapmaya gerek yok."[166]

Saldırının planlanmasından sorumlu olan Amiral Yamamato şuna inanıyordu: "Japon donanması ilk gün savaşın kaderini belirlemelidir." Yöntem, "şiddetle saldırmak ve ABD ana filosunu savaşın başlangıcında imha etmek, böylece ABD donanmasının ve halkının moralini düzelemeyecek ölçüde bozmak" idi. Zorluk, gemileri batırmanın moralleri batırmaktan daha kolay olmasıydı. Yamamato "düşmanın anayurdumuza saldırmaya cesaret etme, başkentimizi ve diğer kentlerimizi yakıp yıkma imkânı" dâhil, risklerin var olduğunu kabul ediyor ancak Japonya için o anki stratejik açmazda başka çıkış yolu göremiyordu. Bu cesur bir plandı fakat "umutsuzluk içinde tasarlanmış" idi. Pratikte Japonya en iyi durumda müzakerelerin öncekinden daha iyi şartlarda yeniden başlamasını umabilirdi fakat bunun Amerikalıların çıkarına uygun olduğunu düşünmek için hiçbir sebep yoktu. Başbakan Tojo bu yaklaşımın spekülatif olduğunu kabul ediyordu: "Savaşın nasıl sonuç vereceğini, denemeden bilemezsiniz."[167]

Barbarossa ve Pearl Harbor, bir diğeriyle savaşmaya kararlı bir devletin ilk hamlede azami etki yaratmaya çalışması gibi basit bir mantığı yansıtıyordu. Saldırganlık ve sürpriz saldırı el ele gidiyordu. Her iki örnekte de saldırganlık bir kaçınılmazlık duygusunu yansıtıyordu. Savaş kaçınılmazdı ve bu yüzden mümkün olan en iyi şartlarda başlatılmalıydı. Hitler için Bolşeviklerle boş ölçüşmek tarihsel kaderdi; Tojo için ABD ile Japonya arasında temel bir uyuşmazlık vardı. Bu kaçınılmazlık duygusu olmasaydı her iki örnekte de savaş sebebi zayıf kalacaktı çünkü bu sadece muazzam kaynakları olan ülkeleri ele geçirmek anlamına gelecekti. Hitler, Sovyetler Birliği'nin yenilebileceğine inanıyor-

du; Tojo, ABD konusunda bu kadar emin değildi. Gene her iki durumda, cesur bir ilk hamlenin hızlı bir zafer sağlayabileceği şeklinde önceki savaşlardan kalma bir düşünce yakın dönemde yaşanan deneyimlerle çelişmişti. Almanya ve Japonya yerleşik düşmanları yenilgiye uğratılmadan yeni düşmanlar kazanıyorlardı.

Saldırı vakti geldiğinde, biri karada diğeri denizde olmak üzere her ikisi de kurbanların rehavetinden yararlandı. Stalin, Hitler'in saldırmak üzere olduğu uyarısına güvenmediği kadar Hitler'e de güvenmiyordu. Erken bir saldırının gayet muhtemel olduğunu bilen Amerikalılar hedef olarak Filipinler'i görüyorlar ve Japon kabiliyetlerini olduğundan az değerlendiriyorlardı. Pasifik filosunun sahip olduğu gücün caydırıcı olacağı kanaatindeydiler. Moskova ve Washington yüz yüze oldukları riskleri yanlış hesaplıyorlardı, çünkü diğerlerinin almaya hazır oldukları riskleri çok yanlış hesaplayabileceklerini değerlendirmiyorlardı.[168] Nihayet her iki durumda da kazanılan askerî hız, savaşı hızla sonuca ulaştırmak için yetersizdi ve Sovyetler Birliği ile ABD'nin daha büyük güçleri öne çıktı ve sonunda bu iki gücün üstünlüğü kanıtlandı.

İkinci Dünya Savaşı, tıpkı Birinci'si gibi sonucu kesin askerî zafere bağlı olan klasik modeli doğruladı. Avrupa ve Pasifik Savaşları yenilgiye uğrayan silahlı kuvvetlerin resmen teslim olmasıyla sonuçlandı. Gene de klasik model dağılma noktasına doğru gidiyordu. Fark yaratan, Müttefikler'in kazandığı muazzam avantajdı. Düşmanın karada savaşma yeteneğini zayıflatarak savaşma gücünü yok etmelerini sağlayacak şekilde hava ve deniz gücünü birleştirmeyi başardılar.[169] Savaşın askerî ve sivil alanları arasındaki sınırların belirsizleşmesi özellikle klasik modele meydan okudu. Almanlar Avrupa'nın işgal bölgelerinde partizan direnişiyle yüz yüze geldiklerinde acımasız bir görüş edindiler. Bu görüş, savaşçı olmayanların silaha sarıldıkları ya da düşman güçlere doğrudan yardım ettikleri zaman almak zorunda oldukları risk bakımından klasik modelle hâlâ uyumlu olabiliyordu. Naziler bir kez nüfusun tamamına karşı harekete

geçmeye karar verdiklerinde model terk edildi. Sivillere yönelik saldırılar sadece yasalara uyma ve düzeni sağlama ya da askerî hedeflere yönelik saldırıların zarar veren talihiz sonuçları ya da hepsi başarısız olduğunda düşmanı zayıflatmak için girişilen umutsuz çabalarla ilgili bir mesele değil, toplam savaş mantığının bir parçası, üstün ırkların aşağı ırklara hükmetmesinin ya da onları topluca yok etmenin bir aracı hâline geldi.

Almanya'da Naziler ve Japonya'da militaristler için topyekûn savaş bir stratejiden çok bir dünya görüşü meselesiydi. Mantık sadece ekonominin ve toplumsal ilişkilerin bütün yönlerini devletin denetlemesi açısından değil, aynı zamanda bütün bireylerin devletin hizmetinde olduğu varsayımı nedeniyle de totaliter idi. Fransa 1940'ta ele geçirildiğinde Vichy rejimi altında denetim sağlayan sağcılar yenilgiyi ülkenin "çoğulcu, maddeci ve yumuşak" yapısının bir sonucu olarak gördüler. Savaş ulusun sağlık sınavıydı ve Fransa bu sınavı geçememişti. Bu mantık, İkinci Dünya Savaşı içinde açığa çıkan hâliyle, Birinci Dünya Savaşı'nın en "sinsi mirası" idi.[170] Savaş, en azından Avrupa'da beklendiği kadar vahşi biçimde başlamadıysa da, sonunda bütün bir halkı katletme girişimi, işgal bölgelerindeki nüfusa karşı pervasız şiddet, bütün kentleri yıkabilen bombardımanlarla sürecin başında hayal edilemeyecek kadar büyük bir vahşete dönüştü.

[7]

Dehşet Dengesi

Askerî bilimin en büyük zaferiydi bu, savaşa "sonuç alıcı dokunuş"ta bulunan en büyük patlayıcı...

H. G. Wells
The World Set Free, 1914[171]

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında H. G. Wells, benimsediği *reel politik* kendi dünya hükümeti görüşüne ters düştüğü için Almanya'nın yenilmesi gerektiğini düşünmüştü. İkinci Dünya Savaşı sırasında benimsediği çizgi çok farklı değildi. George Orwell, bu çizginin Wells'in "bu kadar belirgin bir şeyi kavrayamayan insanlara karşı her zaman öfkeli bir şaşkınlık içinde son kırk yıldır neredeyse kesintisiz olarak telkin ettiği müjde" olduğunu gözlemledi. "Planlı bir dünya devleti için çalışmakta olan bilim adamı ile karışık bir geçmişi geri getirmeye çalışmakta olan gerici arasında varsayılan bir antitez" daima vardı. Orwell, bunun Wells'i gelecekteki tehdidin ve görevin doğasını kavrayamaz durumda bıraktığını söyleyerek, onun "milliyetçiliğin, dinî bağnazlığın ve feodal sadakatin kendisinin sağduyu

olarak betimlediği şeyden çok daha büyük güçler olduğunu anlama konusunda tam bir yeteneksizlik" sergilediği uyarısında bulunuyordu. "Karanlık çağlardan çıkıp gelen yaratıklar şimdiki zamana yürüyorlar ve birer hayalet olduklarına göre, her durumda onları ancak güçlü bir sihirle yakalamak gerekir."[172] Bu, devlet adamlarının hesaplarıyla ya da ulusal çıkarlara ilişkin dar görüşlerle kavranabilecek bir savaş değildi.

Ne var ki olası bir Üçüncü Dünya Savaşı geldiğinde Wells'in kâhinliği daha da güçlenecekti. Onun en etkileyici kehanetlerinden biri gelecekte etkili olacağı için daha da önemliydi. Politik ilerlemeye yardımcı olacak bilimsel yenilikleri daima dikkate alan Wells, 1900'lerin başında atomik yapılarla ilgili gelişmeleri içeren raporlarla uğraştı. Rehberi, Kanada'daki McGill Üniversitesi'nde görevli fizikçi Ernest Rutherford'la çalışırken ün kazanan öncü radyoaktivite öğrencisi Frederick Soddy idi. Bu ikili muazzam miktarda enerjiyi açığa çıkaran bir işlemle atomların parçalanabileceğini gösterdi. Rutherford ve Soddy az miktarda maddenin içinde büyük bir potansiyel enerjinin nasıl depolanabildiğini anlıyorlar fakat bu enerjinin nasıl serbest bırakılacağını bilmiyorlardı. Normal koşullarda radyoaktivitenin serbest bırakılması yüzyıllar hatta belki bin yıl sonra gerçekleşecekti. Bu bilgi kullanılarak bir silah geliştirilecekse, işlemin saatlere hatta daha kısa süreye sıkıştırılması gerekecekti. Rutherford bunun mümkün olabileceğinden kuşkuluydu fakat Soddy pek öyle düşünmüyordu. Daha sonra konuyla pek ilgilenmediyse de, bu türden patlayıcı gücün savaşlar için taşıdığı hipotetik önemi ilk anda kavramıştı. 1904'te Kraliyet Mühendisleri Topluluğu'na verdiği bir konferansta Soddy, ağır maddede bulunan enerjinin –gizil ve atomun yapısıyla bağlı– açığa çıkarılabilmesi hâlinde, "dünyanın kaderini biçimlendirecek bir etken ortaya çıkacak" diyerek tahminde bulundu. Büyük bir enerji deposuna ulaşmak için "elini manivelaya götüren adam isterse dünyayı yok edebilecek bir silaha sahip olacaktır." Ne var ki Soddy doğanın sırrını koruyacağına güveniyordu.[173]

1909'da yayımlanan *The Interpretation of Radium*[174] başlıklı popüler bilim kitabında Soddy, bu türden hoş olmayan beklen-

tileri genellikle göz ardı eder. Böylesine cömert bir enerji kaynağı insan türünün "alın teriyle ekmeğini kazanması"nın artık gerekli olmadığı anlamına gelecekti. Daha mutlu bir beklentiyle "çölleşmiş bir kıtanın dönüşmesi, donmuş kutupların çözülmesi ve bütün dünyanın gülümseyen bir Cennet Bahçesi olması"[175] mümkün olabilecekti. Soddy silahlardan söz etmiyor fakat içerim ilk paragraflardan birinde ortaya konuluyor, maddeyi inşa eden yapı taşları olarak atomlar evlerin inşasında yapı taşı olarak kullanılan tuğlalarla kıyaslanıyordu. Soddy, hayal edin diyordu, bir mimara inşaatta kullanılan tuğlaların "tamamen farklı biçimde, söz gelimi süsleme amacıyla kullanılabildiği, etkileri bakımından ise dinamitten kıyaslanamayacak kadar daha güçlü bir patlayıcı olarak kullanılabileceği" kanıtlanıyor.[176]

Wells, Soddy'nin en dikkatli okurlarından biriydi. 1914'te bilim adamının *The World Set Free* başlıklı yeni bir romanın esin kaynağı olduğunu kabul etti. Bu roman dünya hükümetinin erdemleri üzerine yeni bir uzun söylevdi. "Atom Bombası" adında şaşırtıcı ölçüde yıkıcı bir silah sayesinde dünya hükümetinin evrensel olarak nasıl kabul edileceği anlatılıyordu. 1910'da Edinburg'da Soddy'nin sözcüklerini kullanarak konferanslar veren kitaptaki bilim adamı, Profesör Rufus adını taşıyordu. Daha sonra Wells, yirmi yıl sonrasına, 1933'e uzanıyordu. O tarihte bir başka bilim adamı, Holsten, "tümevarım, sezgi ve şans"tan oluşan bir bileşim sayesinde atom enerjisine nasıl hükmedileceğini keşfediyordu. İngiltere, Fransa ve ABD ittifakı ile Almanya ve Avusturya'ya karşı verilen bir savaşta atom silahları kullanılana kadar bir yirmi yıl daha geçiyordu. Bu savaşta Müttefik Yüksek Komutanlığı'nın Paris karargâhı bir hava saldırısıyla vuruluyor ve kontrol neredeyse kaybediliyordu. Bu gelişme, savaşın sonu olacak yerde, Fransız özel bilim gruplarından sorumlu olan "oldukça kaba bir genç havacı"nın özgürleşmesini sağlıyordu. Denetimden kurtulan pilot büyük bir coşkuya kapılarak şöyle diyordu: "Yeryüzünde bizi Berlin'e gitmekten ve tam bir misillemede bulunmaktan alıkoyacak hiçbir şey yok ... Devlet stratejisi ve aklı; bunlar artık yok ... Gel oğlum, biz de kendi başımıza kaldığımızda neler ya-

pabileceğimizi bu yaşlı kadınlara gösterelim." Atom bombalarını aşağıya bıraktıklarında, ağır "karolinyum" elementi içeren büyük siyah toplar volkanik patlama etkisi yaratıyordu: "Korkunç bir ihtişamla titreyen bir kötülük yıldızı ansızın püskürdü, dumanlar ve alevler bir suçlama gibi fışkırarak yükseldi."[177]

Wells'in değerlendirmesinde, iki yüz büyük kent bu şekilde yok oluyor ve radyasyon kalıntısı kentleri yaşanamaz hâle getiriyordu. Wells'in anlatıcı tarihçisi şu gözlemde bulunuyordu: "Erken yirminci yüzyıl insanları için hiçbir şey savaşı imkânsız hâle getiren hızdan daha aşikâr olamazdı. Bunu kesinlikle görmemişlerdi. Atom bombası beceriksiz ellerinde patlayana kadar da görmediler. Neyse ki bu korkunç deneyim insanların "eski yerleşik düşünce alışkanlıkları"ndan sıyrılmalarını sağladı ve böylece "dünyayı özgürleştirme"ye yöneldiler.

Rutherford ile Soddy'nin 1902'den sonraki iş birliği kuşkulu olmayı sürdürdü. Romanı ilk kez yayımlandığında Wells nükleer enerjiye hükmetme ihtimalini "umut verici" görmüyordu.[178] 1933'te görüşü değişmemişti. O yılın Eylül ayında British Association'da konuşma yapan Wells tutumunu bir kez daha açıkladı: Atomları dönüştürmek enerjiyi açığa çıkarmak için çok "yetersiz ve etkisiz" bir yöntem olacaktı. Onun bir güç kaynağı olabileceği fikri "saçmalık" olarak küçümseniyordu. Görüşleri tam zamanında *The Times*'ta yer aldı. Leo Szilard bunları okudu. Macar bilim adamı Szilard, Naziler yüzünden Almanya'dan Londra'ya kaçmış parlak bir mucit ve bir Wells hayranıydı. Wells'le tanıştı. *The World Set Free*'yi henüz okumuştu. Rutherford'un kuşku dolu ifadeleri zihni hâlâ kitapla meşgul olan Szilard'ın canını sıkıyordu. Enerjinin nasıl serbest bırakılabileceğine ilişkin açıklama, kendi ifadesiyle London Square'de dolaşırken aklına geldi. Tarihçi Richard Rhodes'e göre, meydanı geçip kaldırıma ulaştığında "zaman yarıldı ve geleceğe giden yolu, dünyaya gelen ölümü, bütün sıkıntılarımızı gördü, gelecek gözlerinin önünde canlandı."[179] Sezgileri ona bir nötronla bombardıman edildiğinde iki nötronun serbest kalmasını sağlayan bir elementin bulunması halinde olağanüstü miktarda enerjiyi serbest bırakabilecek

bir zincirleme reaksiyonun olabileceğini söylüyordu. 1933'te biri kurgusal, diğeri gerçek olan Wells'in Holsten'i ile Szilard ansızın hem dehşet verici hem de muhteşem gelişmelerle sonuçlanabilecek bir sezgiye kapılmışlardı. 1934'te Szilard kendiliğinden zincirleme reaksiyonu betimleyen bir patent başvurusunda bulundu fakat sorumluluk gereği bunu gizli tutmaya karar verdi.

Aralık 1938'de nükleer bilimci Lise Meitner ile yeğeni Otto Frisch İsveç'te buluştu. Bir uranyum atomunun ikiye bölünebileceğini gösterebileceklerini anladılar ve bu işleme fizyon dediler. Bu haberi işiten nükleer bilimciler topluluğu bunun yeni bir patlayıcı formu olabileceğini hemen anladılar. Atom bombası sırrının gizli kalacağını umut eden Szilard, Nazi Almanyası'nın bombayı ilk patlatan ülke olabileceğinden korkmaya başladı. Arkadaşı Albert Einstein'ı Başkan Roosevelt'e bir mektup yazmaya ikna etti. Einstein, Başkan'ı "olağanüstü güçlü bombalar" üretme imkânının araştırılması için yetki vermeye zorlayacaktı. ABD'nin Avrupa savaşına katılması için henüz vakit vardı. O sırada İngiltere'de olan Frisch, bir başka göçmen bilim adamı Rudolf Peierls'le birlikte İngiliz hükümetine bir atom bombasının yapılabilir olduğunu kanıtladı. 1942'de İngiliz ve Amerikan projeleri Manhattan Projesi'ni oluşturacak şekilde birleştirildi.

Atom bombaları askerî bir harekâtta ilk ve son kez Ağustos 1945'te Hiroşima ve Nagasaki'de kullanıldı. Her iki kent, sakinlerinin çoğuyla birlikte yok edildi. Bu olay savaşları değiştiren bir adım olarak kabul edildi. Ne var ki bunun bir dönüşüm olarak görülmesi gerekmiyordu. O iki kentin yok edilmesi İkinci Dünya Savaşı'nın acımasız hava akınlarının doğal devamı olarak gösterilebilirdi. Bu akınlarla kalabalık kent merkezlerine düzenli ve acımasız biçimde saldırı düzenlenmiş, ancak kentlerin sosyal yapılarının ve üretim kapasitelerinin sürekli darbelere önemli ölçüde direnebildiği görülmüştü. Ağustos 1945'te Japonya'nın uğradığı hasar düzeyleri başka araçlarla da sağlanabilirdi. Mart 1945'te Tokyo'yu hedef alan hava akını daha fazla ölüme yol açmıştı. Ancak yeni araç göz alıcıydı ve hemen sonuç verdi. Bomba kullanıldıktan hemen sonra Japonya teslim oldu.

Olanların bütün içerimleriyle değerlendirilmesi zaman aldı. 1946'da *New Yorker*, gazeteci John Hersey'in atom bombasının etkileri üzerine, hayatta kalanların üzücü ifadelerini de kapsayan çarpıcı değerlendirmesine yer verdi.[180] Hersey, bir Alman Cizvit rahibinin Roma'daki Kutsal Makam'a yazdığı, yeni silahların yarattığı ahlaki ikilemi anlatan bir rapordan alıntı yapıyordu:

> Bazılarımız bombanın zehirli gazla aynı kategoride olduğunu düşünüyor ve onun sivil nüfus üzerinde kullanılmasına karşı çıkıyor. Diğerleri, Japonya'yla yapılan savaş gibi topyekûn bir savaşta sivil-asker farkı olmadığını, bombanın daha fazla kan dökülmesini önleyen, Japonları teslim olmaları için uyaran, böylece topyekûn felaketten kaçınılmasını sağlayan etkili bir güç olduğu görüşündeler. İlkesel olarak topyekûn savaşı destekleyen biri mantıksal olarak sivillere karşı savaştan şikâyet edemez. Meselenin esası, şimdiki biçimiyle topyekûn savaşın, amaca hizmet ettiğinde bile haklı görülüp görülemeyeceğidir. Sonuçları bakımından bu savaş verebileceği iyi sonuçların çok ötesinde maddi ve manevi bir kötülük taşımıyor mu? Ahlakçılarımız bu soruya ne zaman açık bir yanıt verecekler?

Sonraki on yıl içinde nükleer bir savaşın olası niteliği, yeni ve çok daha güçlü silahların denenmesiyle açıklığa kavuştu. Patlamanın geniş etki alanı içinde kalan insan basınç ve ateş etkisiyle öldürülecekti. İlk anda ölmeyenlerde ağır yanıklar, radyasyon hastalığı ve psikolojik travma oluşacaktı. Radyasyonun etkileri infilakın yayılma derecesine ve hava koşullarına bağlı olarak çok uzaklarda hissedilebiliyordu. Zamanla bu lösemi ve kanser vakalarında artışla sonuçlanacaktı. Kayıt altına alınan uzun vadeli toplumsal sonuçlar daha ağırdı. Sağlık sisteminin dehşet verici bir durumda kalacağı, kurbanların küçük bir bölümüne bile hizmet sunamayacağı açıktı. Altyapı tahrip olduğu için dışarıdan da yardım sağlanamayacaktı. Tarım ve imalat duracak, kültürel miras ebediyen yok olacaktı. Önemli sayıda silahın kullanılması hâlinde uzak ülkelerde de bulaşma olacaktı. Kısa süre içinde in-

san hayatının sürüp sürmeyeceğine dair tahminler başladı.

Ağustos 1949'da, Amerikalıların ve İngilizlerin beklediklerinden çok daha erken bir tarihte Sovyetler Birliği atom silahını test etti. Tepki olarak Amerikalılar nükleer teknolojinin bir sonraki aşamasına, nükleer fizyona bağlı atom silahlarından füzyona bağlı hidrojen ya da termonükleer silahlara geçti. Bunlar neredeyse sınırsız bir yıkım tehdidi taşıyordu. 1940'larda Amerikalıların hemen kullanabilecekleri çok az atom bombası vardı. 1950'lerde bu kıtlık, her iki süper gücün pek çok silah elde etmesiyle bolluğa ulaştı. Bir sonraki savaşın kentleri yıkan silahların karşılıklı kullanılmasıyla başlayacağı varsayımı yerleşti. Daha da endişe verici olan, sonuçların sadece savaşan taraflarla sınırlı kalmayacağı gerçeğinin anlaşılmasıydı. Nükleer serpintinin yoluna çıkan, ateşleme mıntıkasının çok uzağına rüzgârla taşınan radyoaktif toz ve küle maruz kalan herhangi biri etkilenebiliyordu. Nükleer atıklar, kişisel sorumluluklar şöyle dursun ulusal sınırlara bile saygı göstermeyecekti. Bunların salınması için bir savaşın olması da gerekmiyordu 1950'lerde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin atmosferik nükleer testleri hiç istenmeyen radyoaktif kalıntıların görülmesine yol açtı.[181] Mart 1954'te ABD Bikini Adası'nda (Marshall Adaları'ndan biri) füzyonu fizyonla birleştirerek 15 milyon ton TNT'ye (megaton) eşit bir bombayı ateşlediğinde, patlamaların etkileri ülkeye kadar geldi. Bu bombanın gücü, Hiroşima'yı yok eden 15 bin tona (kiloton) eşit bombanın yaklaşık bin katı kadardı. Bombanın etkisi beklendiğinden daha büyük olduğu için Bikini'den doksan mil açıkta seyreden *Lucky Dragon* adlı bir Japon balıkçı gemisi radyoaktif serpintiye maruz kaldı ve sonuç olarak mürettebat radyasyon hastalığına yakalandı, biri öldü. Bu olayın Japonya'da yarattığı tepki nükleer serpinti farkındalığını gazetelerin ön sayfalarına çıkardı.

Atom bombasından hidrojen bombasına geçildikten sonra bilim adamları daha kötüsünün –kobalt bombası– geleceğinden korkmaya başladılar. Kullanımının fiilen intihar olması kobalt bombasının temel özelliğini oluşturuyordu. Bu fikri ilk kez Leo Szilard 1950'de ortaya atmış, bir radyo programında kobaltla

"tuzlanma"sı hâlinde nükleer serpintiyi en yüksek düzeye çıkarabilecek silahların hükümetler tarafından bilinçli olarak yapılabileceğini söylemişti. İnsanlar birkaç ay sonra en planlı silahların yaydığı nükleer serpintinin vurduğu bölgelere döndüklerinde, kobalt bombasının yaydığı radyasyonun yarı ömrü çok artmış olacak ve böylece her yer bir yüzyıl kadar iskân edilemeyecek hâle gelecekti. Kobalt bombasının kıyamet aygıtı olarak görülmesinin sebebi buydu.

Szilard bu fikri bir savunu olarak değil sınırsız silahlanma yarışının olası sonuçları hakkında uyarıda bulunmak için ortaya attı. 1956'da başkan adayı Adlai Stevenson "bu çılgın silahlanma yarışının kıyısında dehşetle titreyen milyonlar"dan söz etti ve Başkan Eisenhower'dan hükümetin kobalt bombasıyla ilgili planlarını açıklamasını talep etti. Yetkililer bombanın intihar niteliğinde olduğuna işaret ederek, inşası şöyle dursun tasarısının bile rafa kaldırıldığını söyleyerek dedikoduları boşa çıkardılar. Pek başarılı olamadılar. İnşa edilebilecek olanın inşa edileceğine dair artan bir kanaat vardı. Pratikte hiçbir plan yoktu ve kobalt bombaları asla yapılmadı. Gezegenin bütünüyle nüfustan arındırılması, hayatta kalanların da sefalet içinde yaşaması zorunlu olmadıkça, bombayı yapmak ve kullanmak gereksiz olacaktı.[182]

Kobalt bombaları kıyamet kurgusu yazarları için bir armağandı ve kısa sürede nükleer Armageddon olasılığını işleyen distopya edebiyatının değişmez bir özelliği oldu. Drama genellikle insanların bombanın yapılmasına karşı çıkmaları kadar onun yol açacağı felaketle nasıl başa çıkacaklarını keşfetmek üzerineydi. Bu yüzden felaketin kökenleriyle ilgili betimlemeler kusurluydu; akla yatkın olmayan çatışmaları bazı şaşırtıcı yanlış anlamalarla bir araya getiriyordu. Nevil Shute'nin çok satanlardan apokaliptik eseri *On The Beach* örneklerden biridir. Shute, Avusturya'ya göçmüş bir İngiliz mühendisti ve bombardıman akınları üzerine savaş öncesi edebiyata *What Happened to the Corbet*'le katkıda bulunmuştu.[183] Yeni roman o zamana kadar anlatılmış en kasvetli öykülerden biriydi. Bunun sebebi ana karakterlerin hepsinin ölmesi değil, bütün insanlığın yok olarak ardında ışınlanmış,

cansız bir gezegen bırakmasıydı. Shute, Aralık 1954'te *Time* dergisinde "Termonükleer Patlamaların Yerkürenin Yüzeyindeki Kümülatif Etkileri" başlıklı bir raporu okuduğu sırada konunun taşıdığı potansiyeli görmüştü. Raporda bomba testlerinden kaynaklanan nötronların ve atmosferik kalıntıların "hayatın uyum sağladığı doğal koşulları bozabileceği" kaydediliyordu.[184] Kitabın anlatım gücü sıradan insanları, kaçmanın ya da direnmenin mümkün olmadığı dehşet verici bir kesin ölüm beklentisiyle karşı karşıya bırakan sakin ve olağan tarzından geliyordu. Shute kitabın girişine T. S. Eliot'un muazzam patlama imgelerinin ışığında biraz ironik kaçan şu mısralarını koydu. "İşte böyle son bulur dünya / Patlamayla değil, iniltiyle."

Melbourne, otuz yedi gün süren "kısa, şaşırtıcı savaş"ın ardından nükleer serpintinin henüz etkilemediği ortamı oluşturuyordu. Öykü 1962 Noeli'nde başlar. Savaşın üzerinden on dört ay geçmiştir. Shute felaketin başlangıcını çılgın bir adamdan söz ederek değil, 47.000 silahın kullanıldığı bir savaşa yol açan, yanlış hesaplamalarla birleşen kasıtlı bir stratejik kötülüğün birleşmesiyle açıklar. Birinci bölümde "bir Rusya-NATO savaşından çıkıp alevlenen, daha sonra Arnavutluk'un başlattığı İsrail-Arap savaşını doğuran bir Rusya-Çin savaşı"na gönderme yapılır. Bu arada Ruslar ve Çinliler kobalt bombaları kullanmışlardır. Son bölümde, romanın başkahramanlarından biri, olup bitenlerin parçalarını birleştirmeye çalışır ve bu olayların artık kimsenin okumayacağı tarihini yazmanın zahmete değer olup olmadığını düşünür. Avustralya Başbakanı tarafından ülke sahillerinin durumunu incelemekle görevlendirilen bir denizaltıda bulunmaktadırlar. O sırada yaygın olan Çin ile Sovyetler Birliği'nin dev bir Komünist Blok oluşturacağı düşüncesine karşı çıkan Shute, esas çatışmayı bu iki güç arasında kurgulamaktadır. Rusya bir sıcak su limanının, tercihen Şanghay'ın peşindedir ve radyolojik savaşla Çin'in nüfusunu azaltmaya çalışmaktadır. Çinliler ise Rusya'nın sanayi bölgelerini yok etmek için radyasyon kullanmak istemektedirler. Tartışma denizaltında sürerken tahminlerin tam tersi gerçekleşir ve Rusya'nın misillemeye maruz kalması-

na rağmen Ruslar Washington ve Londra'ya saldırmazlar. Bu, "dehşet verici" olduğu kadar inanılmaz da olan bir düşünceye yol açar: Rusya "yanlışlıkla" bombalanmıştır. Esas suçlu Mısır olarak belirir (Shute'nin yazdığı sırada 1956 Süveyş Krizi devam etmekteydi). Mısır, Rusya'dan satın aldığı uzun menzilli uçakları kullanmıştır. Bu arada Arnavutluk'tan gelen bir bomba Napoli'yi vurur ve hiç kimse Tel Aviv'i vuran bombayı kimin fırlattığından emin değildir.

Shute'nin politik senaryosunda dikkati çeken, gerçekçiliğinden çok teknik senaryosudur fakat açmazın deliliğin ya da tamamen akıl dışı kararların sonucu olduğu görüşü reddedilir. Tartışmaya katılanlar telaşla ve körlemesine alınan kararları geriye bakarak gözden geçirirler. ("Bütün devlet adamları öldürüldüğü zaman savaşı durdurmak zor olabilir.") "Savaşa hazır ve savaşmak için bol miktarda silahı olan" birilerine sempati duyuluyordu. Müzakereyle çözüm bulması önerildiğinde, denizaltının Amerikalı kaptanı itiraz ediyordu: "ABD'yi yok etmek ve halkımızı öldürmek isteyen bir düşmanla mı? Elimde hâlâ silah varken mi? Savaşmayıp teslim olacağım, öyle mi? Bu kadar yüce gönüllü olmak isterdim fakat... Bilemiyorum." Esas olarak suçlama savaşı başlatan küçük ülkelere yöneltiliyordu. Bunu silahların çok ucuz ve kolay ulaşılabilir olması sayesinde yapabilmişlerdi. Denizaltındaki bilim adamı şu açıklamada bulunur: "Özgün uranyum bombası savaşın sonuna doğru sadece elli bin sterlin ediyordu. Arnavutluk gibi küçük ve zayıf her ülke bunları depolayabiliyor ve bunu yapan her küçük ülkenin büyük bir ülkeyi sürpriz saldırıyla yenilgiye uğratabileceğini düşünüyordu. Asıl sorun buydu." Böylece senaryo tek bir indirici darbenin mümkün olduğuna dair süregiden inancı yansıtıyordu. Esas etkisi, Shute'nin 1957'de sıcak bir konuya dönüştürdüğü nükleer serpinti konusuydu. Fakat bu aynı zamanda nükleer silahların yayılmasının sonuçları hakkında bir uyarıydı.[185]

İki yıl sonra Stanley Kramer kitabın filmini yaptığında herkes insan aptallığını suçlamaya hazırdı. Fred Astaire'in canlandırdığı Julian Osborne savaşın nasıl başladığı sorusuna "basit bir

yanıt" olduğunu kabul etmiyordu. Savaş "barışın ancak intiharı göze almadan kullanılamayacak silahlarla savunma yapılabileceğine dair aptalca ilke"nin insanlar tarafından kabul edilmesinin sonucuydu. Sorun hâlâ silahların çoğalmasıydı. "Herkes bir atom bombasına ve karşı bombalara ve karşı bombalara karşı bombalara sahipti." Fakat bu "bizden daha hızlı çoğalan aygıtlar" üzerindeki denetimin kaybıyla birleşiyordu.

> "Bir yerlerde zavallı bir adam...
> Muhtemelen bir radar ekranına bakıyor ve orada bir şey görüyordu.
> Bir saniyenin binde biri kadar tereddüt etmesi hâlinde...
> Ülkesinin haritadan silineceğini biliyordu, bu yüzden...
> Bu yüzden, bir düğmeye bastı...
> Ve... Ve...
> Dünya... Çıldırdı..."[186]

Şimdilik rastlantısal savaş olasılığı öne çıkıyordu. Büyük trajedinin insan hatasından ya da mekanik sorunlardan çıkabileceği düşüncesinin yaratıcı hayal gücü üzerinde bir izlenim yaratması gerekiyordu.[187] 1958'de *Red Alert*[188] adlı bir romanda hayal dünyasında yaşayan bir havacı general hükümetin artık işlevi olmadığı varsayılan bir savaş planına göre saldırı başlatıyordu. Bu durum fark edildiğinde başkan felaketi önlemek için Sovyetler Birliği'yle çalışmaya karar verir fakat ABD hava kuvvetlerinin aldığı önlemler Sovyet savunması için fazla iyidir. General bombardıman uçaklarını geri çağırma kodunu açıklamaya zorlanmadan önce kendini öldürüyor, fakat kod bir masaüstü bloknotta bulunuyordu. Hava savunmasının hasar verdiği biri dışında bütün uçaklar geri çağrılıyordu. En kötüsünün gerçekleşmesinden korkan başkan, Atlantic City, New Jersey'i tazminat olarak teklif ediyor ancak bir hidrojen bombasının ateşlenmesi ve şans eseri kırsal kesime düşmesi bu teklifi geçersiz hâle getiriyordu.

Bir diğer roman, *Fail-Safe*, benzer bir tema taşıyordu. Öyle ki *Red Alert*'in yazarı intihal suçlamasıyla dava açtı. Bu örnekte güzergâhından çıkan bir sivil yolcu uçağı, kimliği belirsiz bir uçak

Amerikan hava sahasına girdiği için alarm verilmesine yol açıyordu. Alarm erteleniyor fakat bir "saldırı kodu" yanlışlıkla bir bombardıman uçağı grubuna gönderiliyor, uçaklarla karargâh arasındaki iletişimi başarılı biçimde önleyen yeni bir Rus sistemi yapılan hatayı ağırlaştırıyordu. Sinyal bozma girişimi sona erdiğinde bile hava kuvvetleri mürettebatı bağlı olduğu protokolün görevi sürdürmeyi gerektirdiğine karar veriyordu. *Red Alert*'teki gibi başkan bir diğer şehri, bu kez New York'u Moskova'ya teklif ediyordu.[189] Biraz ürpertici roman Ekim 1962'de Küba Füze Krizi sırasında *Saturday Evening Post*'da üç bölüm hâlinde, ertesi yıl da kitap olarak yayımlandı. Yazarlar kitabı tanıtırken şöyle diyorlardı: "İnsanlar, makineler ve matematiğin bir araya geldiği bu kitap ne yazık ki 'gerçek' bir öykü. Bizim betimlediğimiz gibi bir kaza olmayabilir fakat olasılık yasaları bize bu kazanın sonunda gerçekleşeceğini söylemektedir." Sonuç olarak basit, görünüşte küçük bir mekanik bozukluk düşünülemeyecek kadar felaket sonuçlar yaratabiliyordu. [190]

Her iki roman da çok izlenen filmlere konu oldu. İlk ve en çok akıllarda kalan *Red Alert* oldu. Ancak yönetmen Stanley Kubrick öyküyü bir kara komediye dönüştürerek ona *Dr. Strangelove* adını verdi.[191] Felaketten sorumlu olan dengesiz General Jack D. Ripper, Rusya'nın Amerikalıların "hassas beden sıvıları"nı zehirlemeye çalıştığını düşünüyordu. Kendisi, Rusya'ya saldırı emri verdiği nükleer silah taşıyan B-52 bombardıman uçaklarından oluşan bir filonun komutanıydı. Başkan Sovyet büyükelçisini tehlike konusunda uyarıp becerebilirlerse Rusların uçakları düşürmelerine yardımcı olacağını söylerken, Sovyetler Birliği'nin nükleer bir saldırı karşısında kendiliğinden ateşlenen, kobaltla inceltilmiş pek çok yeraltı bombasından oluşan bir kıyamet günü aygıtına sahip olduğu öğreniliyordu. *On the Beach*'teki gibi, sonuç insan ve hayvan hayatının tamamen yok edilmesi olacaktı. Kıyamet günü sistemi halkın bilgilendirilmesi hâlinde caydırıcı bir etki yaratabilirdi. Ne yazık ki bu sistemin varlığı bir sonraki hafta açıklanacaktı. George'un *Red Alert*'te vardığı sonuca benzer biçimde, geri çağırma kodu Ripper'ın üssünden sağla-

nıyordu ve uçakların çoğu başarılı biçimde geri çağırılırken, biri görevi sürdürüyor ve Rus savunması tarafından uyarı yapılmaksızın tahrip ediliyordu. Ne var ki o sırada uçaktan salınan bomba Kıyamet Günü aygıtını tetikliyordu.

Kubrick, Nazi geçmişi olan sivil bir stratejisti, Dr. Strangelove'u yarattı. *Red Alert*'te böyle bir karakter yoktu, ancak *Fail-Safe*'de aynı ölçüde meşum bir karakter olan Profesör Groteschele vardı. Hem Groteschele, hem de Strangelove, 1960'da *On Thermonuclear War* başlıklı çoksatan bir nükleer strateji değerlendirmesinin yazarı olan Herman Kahn'ı model alıyordu. Kahn'ın kitabı, içerdiği kışkırtıcı çözümleme ve belirgin biçimde kitlesel ölüm fikriyle oynaması nedeniyle önem kazanmıştı. Kahn gözde bir eleştiri hedefi oldu ve insanlığı sorgulandı: "kimse böyle bir şey yazamazdı; kimse böyle bir şey düşünemezdi."[192] Kitabını, nükleer stratejinin gizemini açıklayan en ünlü düşünce kuruluşlarından RAND Corporation'da yazmıştı fakat kısmen RAND'daki meslektaşlarının onun şovmenliğine karşı çıkmaları, kısmen de kendisinin kurumu fazla bürokratik bulması nedeniyle, kitabın yayımlanmasından hemen sonra kendi Hudson Enstitüsü'nü kurdu.[193]

Her iki filmde de Kahn karakteri soğukkanlı bir akılcılıkla, her türlü insanî duygudan arınmış olarak nükleer savaşın tartışılmasını sağlar. Rol, kitle katliamı planlarının arkasındaki sapkın mantığı ve bu planların nasıl uygulanabileceğini kanıtlayarak onlardan stratejik yarar sağlama açmazını canlandırmaktadır. Groteschele, ABD "ölümcül düşman" olduğu için Japonların Aralık 1941'de Pearl Harbor'a saldırmakta "kendi bakış açılarından haklı" olduklarına işaret ederek, ilk darbenin ardındaki mantığı soğukkanlı bir tutumla açıklar. "Var olduğumuz sürece onlara yönelik ölümcül bir tehdit oluşturduk. Onların tek hatası daha başında işimizi bitirmeyi başaramamış olmalarıydı. Ve bu hatanın bedelini Hiroşima'da ödediler." Bu yaklaşım tek darbede yere sermenin önemini gösteriyordu. Elinize geçen fırsatı kullanmayı başaramayışınızdan daha kötü olan, şansı kullanmanız ve başarısız olmanızdı. Groteschele bir Amerikan kıyamet günü

makinesi riskinin, yetkisiz uçakların görevlerini sürdürmelerine izin verilse bile, Rusları geri durmaya ikna edeceğini düşünüyordu. Misilleme sadece kayıpları artıracaktı. Komünistleri ölümcül düşmanlar olarak görüyor, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını istiyordu. "Onlar öfke ve merhamet gibi insanî duygularla güdülenmezler. Onlar hesap yapan makinelerdir; bilançoya bakacaklar ve kazanamayacaklarını göreceklerdir."

Kahn *On Thermonuclear War*'da bir kıyamet günü makinesi fikrini ortaya atmıştı. Onu şöyle betimler:

> Düşman eyleminden korunma (belki yerin binlerce metre derinlerine yerleşerek) ve sonra ABD'nin her yerindeki yüzlerce sensör aygıtına bağlı bir bilgisayara güvenilir bir iletişim sistemiyle bağlanma. Bilgisayar, söz gelimi ABD'nin üzerinde beş nükleer bombanın patlaması hâlinde, aygıtın tetiklenerek yeryüzünü imha edeceği şekilde programlanmış olacaktır.

Kahn, böyle bir aygıtın muhtemelen bir hükümet tarafından asla benimsenmeyeceğini açıklar ve pahalılığın yanı sıra operasyonel kaygıları sebep gösterir[194]. Filmde Dr. Strangelove "kıyamet günü makinesi" hakkında "Bland Corporation"dan aldığı bir çalışmayı açıklıyordu. Buna göre, makine "düşmanın zihnine saldırıya uğrama korkusunu yerleştirme sanatı" olan caydırıcılığı güçlendirecekti. Tetikleme koşulları derin bir bilgisayar belleği deposunda programlanmış olacaktı.[195]

Nükleer çağ henüz gençlik dönemindeydi. Caydırıcılık stratejisi sert fakat intihar anlamına gelmeyen bir tarzda, kışkırtma olmaksızın sağlanan çözüm olarak benimsenmişti. Silahların saldırıyı desteklemesine izin verilmeyecek, onlar saldırıya tepki göstermek için hazır ve alarmda tutulacaktı. Her iki taraf da riskleri anladığı sürece ki 1950'lerin sonunda kesinlikle anlamışlardı, dikkat isteyen fakat sürekli bir pat durumu olabilirdi. *Red Alert*'in insan hatasıyla mekanik hataların birleşmesinden kaynaklanan önceden programlanmış bir nükleer soykırıma ilişkin ortaya attığı kaygılar, herhangi bir politik krizden bağımsız

olarak, sadece derin popüler kaygılara değmekle kalmıyor, aynı zamanda caydırma stratejisindeki gerçek bir zayıflığa da işaret ediyordu. Kahn, George'un romanının eğitim kurslarında kullanıldığını gayet iyi biliyordu ve "generalin, yetkisiz davranışı önlemek için kurulan gelişmiş sistemi akıllı bir tutumla boşa çıkarması"nı övüyordu.[196]

RAND'da bir süre vakit geçiren ve nihayet bir Nobel Ekonomi ödülü kazanan Thomas Schelling senaryoyu ciddiye aldı ve Kubrick'e *Dr. Strangelove* senaryosu üzerine tavsiyelerde bulundu. Romanı okuduktan sonra, kitapta anlatılan tehlikeleri azaltmak için Moskova ile Washington arasında bir iletişim hattı fikrini geliştirdi.[197] Kubrick'e ilettiği 1960 tarihli bir makalede Schelling kaza olarak görülebilecek şeyin o sırada olası denetim kaybını mümkün kılan, geçmişte kalan seçenekleri yansıttığını gözlemledi. "Sorun şudur ki kazalar savaşa sebep olmaz. Kararlar savaşa sebep olur." İnsanları bu kararların daha az tehlikeli olmasını sağlayacak bir nükleer ilişki yapısı hakkında düşünmeye zorluyordu.[198] Bu nükleer strateji meselesiydi. "Bütün yetenekleri tam denetim altında tutan akılcı hesap makinesi"ne sahip olarak değil, aynı zamanda "bir krizin zirvesinde sinirli, kafası karışmış, korkmuş insanların alabilecekleri umutsuz kararın bir kazanın ya da sahte alarmın sonucu olabileceği, uygunsuz bir eylemle yaratılabileceği" için de caydırıcılığa ihtiyacımız var, diyordu. Bunu yapmak için bir düşman korkutulmuş olsa bile savaşı başlatmanın hiçbir durumda cazip olmayacağını açıkça göstermek gerekiyordu. Politika oluşturanlar pratikte nükleer savaşa doğru gelişen bir tırmanmanın yaratabileceği tehlikelerin farkındaydılar. Böyle bir savaşın ihtiyatsızlıktan çok çaresizliğin sonucu olarak gerçekleşeceğini biliyorlardı. 1961'de, Berlin krizinin zirvesinde, Schelling sorunun nasıl ele alınması gerektiğini hükümet mensuplarını da kapsayacak şekilde göstermeyi amaçlayan bir kriz oyunu geliştirdi. Çalışma arkadaşlarından birine göre, "en çarpıcı tek sonuç bir savaşı başlatamayışımız" idi.[199]

[8]

Nükleer Çağa Saplanıp Kalmak

Resmettiğim dünya manzarası oldukça kasvetliyse, felaket derecesinde daha kötü de olabilir.

Albert Wohlstetter
"The Delicate Balance of Terror," 1959[200]

1958'de boş yere geçen altı hafta boyunca beş NATO ve beş Varşova Paktı temsilcisi Cenevre'de bir araya geldi. Toplantıya verilen isim "Sürpriz Saldırıyı Önlemeye Yardımcı Olabilecek Olası Önlemleri İnceleme ve Bu Konuda Hükümetlere Rapor Hazırlama Amaçlı Uzmanlar Konferansı" idi. İki tarafın sürpriz saldırının olası kaynağı hakkında farklı görüşleri yansıtarak tamamen farklı gündemler üzerinde çalışmakta olduğu ortaya çıktığı için daha başından itibaren toplantıya bir umutsuzluk duygusu hâkim oldu. Bir gözlemciye göre, gündemler o kadar farklıydı ki tarafların "nasıl olup da aynı konferans için hazırlanmış olduklarını anlamak zor" idi.[201]

Başkan Eisenhower her türlü sürpriz saldırı hazırlığını açığa çıkaracak bir soruşturma rejimi için konferans önermişti. O sıra-

da ABD silahlanma yarışını hızlandıran korkuların orta yerinde Sovyetler Birliği'nin neyle meşgul olduğunu anlamak için U-2 casus uçaklarına güveniyordu. Bu yaklaşımın üç sorunu vardı. Birincisi, başkanın düşündüğü keşif türünün uzun menzilli bombardıman uçaklarının yol açtığı tehlikeleri saptayabilmesi fakat hızla rampaya konulabilen ve hedeflerine saatler içinde değil dakikalar içinde ulaşabilen katı yakıtlı roketleri yeterince değerlendirememesiydi. İkincisi, ketum Sovyet sisteminde bu türden keşif harekâtlarının, bir espiyonaj biçimi, hatta bir sürpriz saldırının hazırlayıcısı olarak görülmesiydi. Dolayısıyla bu keşif türünün kesinlikle reddedilmesi gerekiyordu.

Üçüncü ve en vahim sorun, Amerikan ve Sovyet liderliklerinin tamamen farklı saldırı türlerinden duydukları korkuydu. Her ikisi de 1941'de sürprizle karşılaşmıştı ve yine aynı şeyin olmasından kaygılıydı. Amerikalılar ani bir saldırıyla en hayati nükleer varlıklarını yok ederek onları misilleme araçlarından yoksun bırakacak nükleer bir Pearl Harbor'dan kaygı duyuyorlardı. Sovyet düşüncesi ise tam aksine Barbarossa Harekâtı kadar gerilere gidiyordu. Batı Almanya'nın NATO üyeliğinde ve yeniden silahlanmasında o sırada tehlike görmeye başladılar. Konferansın henüz başlangıcında Nikita Kruşçev Doğu Almanya'ya "karada, denizde ve havada egemenlik" verme tehdidinde bulunarak, Batı Berlin'in özel statüsüne meydan okuyordu. Yarım yüzyıl içinde iki kez Almanya'nın saldırısına uğradığı için hedefi bunun üçüncü kez ve daha öldürücü bir blitzkrieg'le olmasını önlemekti. Sovyetler füze mevzilenmelerinde, farz edilmiş bir avantaj alanında (yanılsama olduğu anlaşıldı) değil, sınırda asker yoğunlaşmasının önlenmesinde ve Almanya'nın nükleer silah edinmesinde odaklanıyordu. "Temel olarak," diyordu Jeremi Suri, "Sürpriz Saldırı Konferansı'nda Doğu ile Batı arasındaki çarpıcı ideolojik farklılıklar kapitalizm ve komünizmden çok, coğrafyayla ve önceki savaşların hatıralarıyla ilgiliydi."[202]

Dolayısıyla her iki taraf diğerinin yapabileceklerinden korkuyor ve kendi hazırlıklarının tamamen savunma amaçlı olduğunu iddia ediyordu. Bu durum bir kez daha "karşılıklı kuşku ve

karşılıklı korkudan türeyen" güvenlik ikilemine yol açarken, başarısızlığa mahkûm ve potansiyel olarak trajik olsa da devletler "daha fazla güvenlik sağlamak için daha fazla güçlenme rekabeti"ne zorlanıyorlardı.[203] Yanlış anlamalar, hatta kazalar bile bir rol oynayabilir, bir Üçüncü Dünya Savaşı kasıtsız olarak başlayabilirdi. Eldeki bütün silahlarla ve yeni ülkelerin nükleer program başlatmalarıyla güven nasıl sağlanabilecek, gelecekte dehşet verici bir hatanın yapılması nasıl önlenecekti? 1960'ta İngiliz bilim adamı ve romancı C. P. Snow plütonyumun kolayca elde edilebileceği ve pek çok devletin bu sayede bomba yapabileceği uyarısında bulundu. "İstatistiksel bir doğrulukla biliyoruz ki" diyordu, "bu silahların yeterli miktarda –yeterli sayıda devlet tarafından– yapılması hâlinde, bunların bir kısmı patlayacaktır. Rastlantıyla ya da aptallık ya da delilik yüzünden olması, hangi dürtüyle olduğu fark etmez... Riskleri gerçekten biliyoruz. Bir "ya/ya da" durumuyla yüz yüzeyiz ve fazla vaktimiz yok."[204]

Dünya liderlerinin çarpıcı bir seçimle –bombayı denetim altına almak için uluslararası eylem ile tam bir trajedi arasında– yüz yüze geldikleri kanaati nükleer çağın başlangıcında ortaya çıktı. Bombayı yapan bilim adamları, girişimlerini, Nazi Almanyası'nın bombayı yapan ilk ülke olmasını ve dünya hükümetinin gereklerini uluslararası toplumu şok edecek şekilde kabul ettirmesini önleme çabası olarak akla uydurmuşlardı. Savaş sona erdiğinde, zorlanmaya başladılar. Hedef 1946'da, Wells'i hatırlatan *One World or None* gibi bir başlık taşıyan bir kitapta ortaya konuldu.[205]

Fakat dünya umutsuz biçimde bölünmüştü. Haziran 1946'da ABD, Birleşmiş Milletler'e nükleer enerjinin sadece sivil amaçlarla kullanılmasını, askerî kullanımının yasaklanmasını öngören bir plan sundu. Fakat ilişkiler kötüleştiği için Sovyetler Birliği bu girişimde bir komplo aradı. Moskova girişimin kendi yeteneklerini oluşturma fırsatını engelleyebileceğini, ABD'nin ise kendi tekelini sürdürmek için boşluktan yararlanacağını düşündü. Amerikalılar ise zorlayıcı güçlü mekanizmalar olmazsa Sovyetler Birliği'nin ihanet ederek, herkes silahsızlandıktan sonra gizli cephaneliğini ortaya çıkaracağından kaygılanıyordu. Daha

iyi düşünülmüş öneriler bu evrede nükleer silahlanma yarışını önleyebilecek olsa da olmasa da, bu çaba kısa süre içinde tavsadı. Yakınlarda yaşanan dehşet verici savaş deneyimi ve ansızın korkunç bir silahın ortaya çıkışı, hükümetlerin farklılıklarını aşarak herkesin yararına iş birliği yapmalarını önlemişti. Gerçekten tek dünya ya da dünyanın yok olması gibi bir tercihin varlığına rağmen, dünya hükümetinin ve ciddî silahsızlanmanın kasvetli alternatifi ufukta belirlemeye başladı.

Silahsızlanmaya kararlı bir tutumla inananlara durum her zamankinden daha zor göründü. Mesele artık silahsızlanmanın israf niteliğindeki harcamaların kısılmasıyla azaltılması ya da güvensizlik düzeylerinin aşağıya çekilmesi değil, insan türünü acilen imhadan kurtarma zorunluluğuydu. Mesela Philip Noel-Baker uzun süre genel ve tam bir silahsızlanmanın azimli savunucusu olmuştu. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna, daha sonra İngiliz hükümetinin bir bakanı olarak Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna katkıda bulundu. Savaş arası dönemin kasvetli deneyimi sırasında bile hiçbir şey davasının haklılığına olan inancını azaltmadı. Tek sorun bu davanın yeterince güçlü bir tutumla savunulmamasıydı. Noel-Baker 1958'de inançlarını *The Arms Race: A Programme for World Disarmament* (Silahlanma Yarışı: Dünya Silahsızlanması İçin Bir Program) başlıklı bir kitapta oraya koydu. Ertesi yıl çabalarından ötürü Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Ödül töreninde yaptığı konuşmada uzun süredir savunduğu ilkeleri belirtti:

"Savaş, *her türlü* savaş ortadan kaldırılmadıkça, silahsızlanmadan söz etmek hiçbir anlam taşımaz." İnançlarının temeli buydu. Savaş anlaşmazlıkları çözmek için kullanılan korkunç bir yöntemdi: çok daha iyi anlaşma biçimleri vardı ve bunları şimdi uygulamak gerekiyordu. "Bunu uluslararası politikanın yüksek hedefi olarak saptamak ve şimdi gerçekleştirmek için demir bir kararlılık olmadıkça," diye ısrarla belirtiyordu, "silahsızlanmayla ilgili bütün görüşmelerin başarısız olacağına inanıyorum." Ancak bu demir iradeyle başarı sağlanabilirdi. Silahsızlanma evreler hâlinde gelebilirdi ve nihai bir genel ve tam silahsızlanma

antlaşması "uzun ve karmaşık bir doküman" olacaktı fakat kendisi şeytanın ayrıntıda olacağı görüşünde değildi. Burada Salvador de Madariaga'dan şu alıntıyı yapıyordu: "Teknik zorluklar birörnek politik itirazlardır."[206]

Noel-Baker kitabını hazırlarken genç ve parlak bir Avustralyalıdan yardım aldı. Ortaklıkları çok sürmedi. Hedley Bull kısa süre içinde Noel-Baker'ın yaklaşımının hem eskimiş hem de hatalı olduğu kanaatine vardı. Asla sürdürülemezdi. Haklı olabilirdi, ancak kötü durumu daha da kötüleştirecekti. 1959'da *The Arms Race* başlıklı dokunaklı bir inceleme yayımladı. Özünde silahsızlanma ile barış arasındaki ilişkiyi çözümlüyordu. Bull, genel ve kapsayıcı bir silahsızlanmanın neden imkânsız olabileceğine ilişkin kısa ve özlü bir açıklama yaptı:

> Savaşın politik rekabet içindeki devletlerarasında olası bir sonuç olduğu ve yüksek bir zorlayıcı otoritenin olmadığı bir uluslararası toplumda bir devlet ancak kendisinin ve müttefiklerinin silahlı gücüyle kendi güvenliğini sağlayabilir ve çıkarlarını koruyabilir: devletlerin silahlandıkları ve silahların düzeyi üzerinde denetimlerini sürdürdükleri bağlam budur.

Bull, Noel Baker'ın devletlerin kendi güvenlikleri temelinde bir sistemin yerine kolektif güvenliği temel alan alternatif bir sistemi geçirme hedefini önemsemiyordu. Bu hedef "herhangi bir yerde herhangi birinin herhangi birine karşı her türlü saldırgan eylemine sistemin bütün üyelerinin kolektif olarak direnmelerini; bu ezici gücün tehdidiyle yüz yüze gelen hiçbir devletin saldırganlığa başvurmamasını" gerektirecekti. Bull, bu yaklaşımı tamamen soyut ve tarih dışı bir uluslararası ilişkiler anlayışı" olarak betimliyordu. Bu anlayışa göre, devletler kansız, tutkusuz birimlerdir; doğal sempatileri ya da antipatileri, sadakatleri ya da düşmanlıkları yoktur ve tıpkı Victoria Çağı yurttaşlarının temsili hükümet hakkında yazdıkları gibi, sadece akılcı hak ya da çıkar düşüncesiyle hareket ederler.

Bull neyin arzulandığı sorusunu, Batı'da "nükleer pat durumunun barışın koruyucusu olduğu ve buna dokunulmama-

sı gerektiği" görüşünün giderek güçlenmesini işaret ederek yanıtladı.

Bu açıklama Noel-Baker'ın neden tek bir ses gibi algılandığını açıklıyordu. Odaklanma artık nükleer denemeler gibi ikinci sırada yer alan sorunlar üzerindeydi. Noel-Baker'ın silahlanmaktan vazgeçmek mümkündür çünkü savaş bir anakronizmdir görüşünün aksine Bull, dehşet verici silahlanma yüzünden anakronistik olanın sadece nükleer güçler arasındaki savaş olduğunda ısrar etti. Bu bakımdan ele alındığında "şimdiki zamanda uluslararası sistemde nükleer silahlanmanın işlevi savaşın oluş sıklığını sınırlamaktır." Bu durum tatmin edici olmayabilirdi fakat bir yenilenmeye güven duyulmaksızın bundan vazgeçme olasılığı yoktu." Bull, şu sonuca varıyordu: "Şimdiki dünyada devletlerin sadece genel ve kapsayıcı bir silahsızlanma anlaşmasına varmaları değil, bunu akılcı biçimde reddedecek şekilde davranmaları da olası değildir."[207]

Burada Bull on yılın ortalarından itibaren sürmekte olan bir düşünce değişikliğini dile getiriyordu. Uluslararası sistem artık şaşırtıcı biçimde istikrarlı görünüyordu. Bunun bir sebebi durumun çarpıcı biçimde açık olmasıydı. Çok sayıda büyük gücün rekabet ettiği, ittifakların akışkan olduğu bir sistemin karmaşıklığı, yerini, her biri korkunç bir yıkıcılık içeren kendi cephaneliğine sahip iki "süper güç"ten (1944'de ABD ile Sovyetler Birliği'ni, daha sonra Britanya İmparatorluğu'nu da kapsayan bir terim[208]) oluşan tek bir sisteme bırakmıştı. Avrupa, kırığı Almanya'nın içinden geçen iki belirgin parçaya bölünmüştü ve her bir taraf yönettiği süper güçle kendi politik ve ekonomik düzenlemelerinde önemli özellikler taşıyordu. Sadece bölünmüş fakat Doğu Almanya'nın ortasında sıkışıp kalmış Berlin'de durum belirsizdi. Berlin'in esas anlaşmazlık alanı olmasının sebebi buydu. Bölünmenin keskinliği kolay bir uzlaşmanın olmadığı ama aynı zamanda saldırgan bir hareketin belirsizlikten uzak olacağı ve anında çatışmayı tetikleyeceği anlamına geliyordu. Nükleer silahlar yüzünden böyle bir çatışmanın kısa süre içinde felaket niteliğinde bir savaşa yol açacağı kesindi.

NATO tarafında Varşova Paktı'yla yüz yüze gelen konvansiyonel güçler, saf anlamda savunma güçlerinden çok bir "tuzak

teli" olarak betimleniyordu. Daha geniş bir savaşı iç Alman sınırında herhangi bir hamlenin tetikleyeceği konusunda uyarıda bulunmak gerekiyordu. Bu beklenti uluslararası işlere bir ölçüde basiret getirdi. Radikal yaklaşımları deneme zamanı değildi. Bunun yerine amaç statükoya saygı gösterilmesini sağlamaktı. Birinci Dünya Savaşı istikrarlı bir güç dengesi imkânına duyulan güveni sarstıysa, nükleer çağ bu güvenin yeniden canlanmasına yardımcı olmuştu. Başbakan olarak yaptığı son konuşmaların birinde Winston Churchill, "güvenliğin şiddetin sağlam çocuğu ve hayatta kalmanın imhanın ikiz kardeşi olacağı" bir evreye varılmasıyla ortaya çıkan "olağanüstü ironi"yi yorumladı.[209]

1961'de yeni Avrupa düzeni bir Batı Berlin krizinde en ağır meydan okumayla karşılaştı. Sovyet lideri Nikita Kruşçev komünizmden kaçmak isteyen on binlerce Doğu Alman'a bir çıkış noktası sağladığı için Batı Berlin'in özel konumuna karşı çıkıyordu. Başkan Kennedy sert bir tutum aldığında gerilim arttı. O yılın ağustos ayında Komünistler Doğu'dan ayrılmak isteyenleri durdurmak için kenti boydan boya kat eden bir duvar inşa ederek sorunu çözdüler. Gerilim yatıştı. Fakat ertesi yılın Ekim ayında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya nükleer füze yerleştirmeye çalıştığı anlaşıldığında daha büyük bir kriz çıktı. Kennedy'nin Küba'yı istila etmeme sözü vermesinin de etkisiyle Sovyetler Birliği bir kez daha geri çekildi.[210] Her iki olayda da caydırıcılık mantığının işlediği görüldü.

Nükleer bir savaşı kesin olarak kazanmanın tek yolu düşmanın misillemesine fırsat vermeden ilk vuruşu yapmaktı. Bunu önlemenin yolu ikinci vuruş yeteneğini geliştirmekti. Bu da yeterli gücün misillemede bulunmak için ilk vuruştan sağ çıkmasını gerektiriyordu. Bu durumda saldırının yol açacağı riskler çok büyük olacaktı. Fakat her iki taraf da ilk vuruş yeteneğine ulaşmaya çalışıyorsa, yanlış hesaplama yüzünden savaşa yol açabilecek kriz zamanlarında tehlikeli bir tedirginlik gelişebilirdi. Bu nedenle ilk vuruşa prim verilmediğini belirsizliğe yer bırakmadan kanıtlamak gerekiyordu. Bu, her iki tarafı da daha temkinli olmaya ve kriz durumunda diplomasiye ağırlık vermeye teşvik etmeliydi.

Schelling'in, nükleer ilişkinin yanlış hesaplamanın yol açacağı savaştan kaçınmanın anahtarı olarak saptadığı yönü buydu.

İlk vuruş yeteneğini geliştirebilmek ya da geliştirememek dönemin en yakıcı sorunuydu. 1954'te Albert Wohlstetter önderliğinde bir RAND Corporation ekibinden ABD'nin stratejik bombardıman gücü için optimum bir konfigürasyon geliştirmesi istendi. Ekip sürpriz bir saldırıya duyarlılığı temel kriter alarak ABD'nin Sovyetler Birliği'nin hesapladığı önleyici bir saldırıya nasıl maruz kalabileceğini göstermeye çalıştı.[211] Bu, karakter geliştirme ve anlatı gerilimi dışında savaş kurgusunun güncellenmiş, modern versiyonuydu. Eldeki en iyi veriler temelinde bu yaklaşım sağlam biçimde çözümseldi (Sovyet yetenekleri hakkında bilinenlerin eksikliği kabul edilerek). Ne var ki olay örgüsü ilkesiz bir dış düşmanın ABD'yi nasıl gafil avlayabileceği üzerinde odaklanmayı sürdürüyor, büyük bir güce sahip olduğu için güvenli görünen bir ülkenin sanıldığından daha kırılgan olmasının sebebini göstermek için varsayım üzerine varsayım bindiriyordu.

ABD'nin bu şekilde gafil avlanabileceği fikri 1957'de ilk kıtalararası balistik füze ve ilk yapay yeryüzü uydusunun (Sputnik 1) testinde görülen dikkate değer Sovyet başarılarıyla güç kazandı. Wohlstetter kendi araştırmalarını temel alan, "Hassas Dehşet Dengesi" başlıklı önemli bir makalede, her iki taraf diğerini yok etme kapasitesi edinmekte olduğu için nükleer pat durumu düşüncesine karşı uyarıda bulundu. Taraflardan birinin zafere giden gerçekçi bir yol görmesi hâlinde tehlike ortaya çıkacaktı. Başarısız olması hâlinde nükleer ilk vuruş fail için ağır sonuçlar doğuracaktı fakat bu vuruş tartışmasız bir başarı da sağlayabilirdi; misilleme araçlarından yoksun bir ülkenin teslim olmaktan başka seçeneği olmayacaktı. Böyle bir saldırı düşünenler için intihar niteliğinde saldırı ile dünya hâkimiyeti arasındaki farklılık ancak ince hesaplarla görülebilirdi. Bu nedenle sistemin gerçekten sabit olup olmadığı, menzil, tesir, isabet derecesi, hedeflerin zorluğu ve hareketliliğinin yanı sıra uyarı ve zamanlama meseleleri gibi pek çok etkene bağlı olacaktı.[212]

Bu çözümleme kitleler için değil politika oluşturanlar için tasarlanmıştı. Kahn'ın *On Thermonuclear War*'ında görüldüğü gibi,

nükleer bir savaşın bu şekilde hayal edilip tartışılabileceği fikri pek çok kişiye ürpertici ve kitlesel imha fikrinin normalleştirilmesi gibi geldi. Ancak bu çözümsel çerçeve nükleer savaş ve caydırıcılık konularının on yıllar boyunca profesyoneller topluluğunun tartışma tarzını biçimlendirdi. Bu da bir ölçüde teknik uzmanlık gerektiriyor, politik dürtü ve sonuçla ilgili sorunları araştırma dışı bırakıyordu. Nükleer alan dışındaki pek çok politik meselenin "en kötü durum senaryosu" ve "sınırlı hasar" gibi terimlerin yanı sıra "kesin imha" gibi daha çarpıcı terimlerle tartışılması da bundan etkilendi.

Bu çözümsel yazın formunun kökleri resmî kayıtsızlığa meydan okuyan *The Battle of Dorking*'in tarzına benzemiyor olsa da, bu örnekte çözümleyicilerin oluşturdukları çerçeve, yeni bilgiler geldikçe, tehlike derecesinin ölçülebileceği anlamına geliyordu. Önceleri uzun menzilli bombardıman uçaklarının sürpriz bir saldırıyla imha olmayı önlemek için sürekli alarmda tutulması gerekiyordu. 1960'ların başında kıtalararası balistik füzelerin (ICBM'ler) seri üretimine geçildiğinde, beklenmedik ve doğrudan bir saldırıyla imha edilmemeleri için bu füzeler sertleştirilmiş yeraltı silolarına yerleştirildi. Denizaltılardan fırlatılan balistik füzeler (SLBM'ler) o kadar kırılgan değildi; düşman saldırısından gizlenmek, böylece ikinci vuruş kapasitesi sağlamak için okyanus genişliğinden yararlanabiliyordu. Bu arada nükleer saldırıya karşı etkin savunma geliştirme girişimlerinin boşa çıktığı görüldü. Nükleer çağda uçaksavar savunma standartlarının konvansiyonel hava akınlarına kıyasla çok daha yüksek olması gerekiyordu, çünkü savunma perdesini aşan her girişim savunanı felaketle tehdit edecekti. İlerleme devam etti; bombardıman uçaklarına karşı savunma amaçlı yerden havaya füzeler (SAM'lar) geliştirildi fakat vuruştan önce en kısa uyarı süresi olan ICBM'lere geçiş, savunma görevinin umutsuz görünmesine yol açtı. Nükleer patlamalara karşı sivil nüfusa pek az koruma ya da en azından nükleer serpintiden kaçınma şansı sağlayabilen sivil savunma önlemleri, her iki tarafın biriktirdiği ezici yıkıcı güç karşısında içler acısı görünüyordu.

1950'lerde ve 1960'lar boyunca bu çözümlemeler geliştirilirken, düzenli ve istikrarı bozan atılımlar bekleniyordu. Bilimkurgudan esinlenen Kahn, *On Thermonuclear War'ın* son kısmını askerî alanda gerçekleşecek devrimler biçiminde, dördü gelecek on üç yıl içinde beklenen kehanetlerle doldurdu. Doğru tutum alanlar –1969'dan beri Ay'da olan bir adam– hatalı olanlara karşı çıkmak zorunda kalıyorlardı. Sorun, büyük buluşlar olağanüstü çaba olmadan gerçekleşirmiş gibi, gerekli olan mali çabanın ve mühendislik çabasının abartılmasıydı. 1965 yılı için tipik bir gözlem, rakam vermemiş olmasına rağmen "görece düşük maliyet marjlarının bizi buzulları eritmek ve okyanus akıntılarının yönünü değiştirmek gibi olağanüstü projelerden vazgeçireceğini tahmin ediyorum" şeklindeydi.[213] Nükleer alanda, kurtarılabilir bir toplum ile tamamen kaybetmiş bir toplum arasında fark oluşturabileceği inancıyla daha savunmacı sistemler bulmaya çalıştı.

Soğuk Savaş'ın dış uzaya taşınacağı tahmini, sanki stratejistlerin her zaman sevdikleri yükseklik buymuş gibi, ateşi yeryüzüne yönlendiren yörünge bombaları ve uzay istasyonlarıyla birlikte geniş çapta paylaşılıyordu. Belki de bu, bilimkurgu yazarlarını büyüleyen yeni sınır olduğu için orada askerî hazırlıklar yapmak doğal görünüyordu. En azından bir yazar, süper güçlerin uzayda savaşmaya ikna edilebileceklerini; böylece yeryüzünün esirgenebileceğini umuyordu.[214] 1959'da ordu araştırmacıları, askerî potansiyelinden pek emin olmasalar da Sovyetler birliğinin aynı yönde girişimde bulunmasından önce bir Ay üssü kurmanın hayati önemini açıklıyorlardı. 1965'te ABD Ordu Silahları Komutanlığı Geleceğin Silahları Bürosu şöyle yazıyordu:

> İnsanın uzayda yüz yüze geldiği tamamen yeni ve farklı ortam ve koşullar nedeniyle, başarı umudu olan bir silah programını "hemen başlatmak" için on birinci saate kadar bekleyemeyiz, çünkü şu anda bile Armageddon meydan savaşının kıyısında duruyor olabiliriz.[215]

Sonunda, yeryüzündeki hedeflere yöneltmek üzere yörüngeye silah göndermek pratikte fazla yarar sağlamayacağı için uza-

yı silahlardan arınmış tutma yönünde güçlü bir eğilim oluştu. Uzayın askerî harekâtlar için hayati önemi, silahlarla değil, keşif, navigasyon ve iletişim uydularıyla ilgiliydi.

Armageddon beklentilerine rağmen, 1960'ların ortasında, korkular karşı tarafı sürpriz bir saldırıya teşvik edebilecek teknolojik bir silahlanma yarışını kolaylaştırdı. Görülebilir gelecekte her iki taraf diğerini modern bir sanayi toplumu olarak tasfiye edebilirdi. ABD Savunma Bakanı Robert McCamara bu on yılın büyük bölümünde iki süper gücün, birbirinin nüfusunun yüzde 25'ini, sanayisinin ise yüzde 50'sini hedef alacak şekilde "kabul edilemez hasar" verebileceğini savundu. Karşılıklı Garantili İmha (MAD), aktarılması gereken düşünceyi tam olarak aktarıyordu. Yıkım, garantili, karşılıklı ve kesinlikle kabul edilemez olacaktı. Bu nedenle garantili olan şeye karşı sistem istikrara yönelme eğilimi gösterdi. Bu hassas bir politika seçimi olmaktan çok, indirici bir vuruşla kesin sonuçlu zafer kazanmak için yapılacak her girişimin taşıdığı riskleri doğrulayan bir durumun kabul edilmesiydi.

Ancak cesur ve yetenekli bir düşmanın kritik bir kırılganlığı kullanabileceği fikri ortadan kalkmadı. 1962'de Albert Wohlstetter'ın eşi Roberta, Amerikalıların Pearl Harbor'da nasıl gafil avlandığına ilişkin özgün bir eleştiri yayımlayarak tanındı. Gerek ABD gerekse Japonya, politika tasarlarken tamamen farklı biçimde tepki gösterip göstermeyeceklerini dikkatle sorgulamadan diğerinin tahmin ettikleri şekilde tepki göstereceğini düşünmüşlerdi. Yazarın "dürüst, adanmış ve zeki adamlar"ın nasıl bu şekilde gafil avlanabildikleri sorusuna yanıtı, gerçek ipuçlarını değerlendirmelerini önleyen yanıltıcı sinyallerin "gürültüsü" idi. Sonuç olarak, kendi düşüncelerini destekleyen sinyaller üzerinde yoğunlaşmışlardı. Yazar, Pearl Harbor'da benzersiz bir durum olmadığını öne sürüyordu. ABD, Kuzey Kore'nin 1950'de Güney'i istilası gibi bir sürprizle karşılaşmış, yine daha sonra Çin, General MacArthur'un ihtimal vermediği bir girişimle aylar sonra Kuzey'in yanında savaşa girmişti. Kitap yayınlandığı sırada, Küba'da Sovyet füze tesislerinin keşfiyle ABD bir kez daha şaşırdı. Termonükleer silahların gelişmesi bahisleri yükseltmişti.

"Avantaj dengesinin Pearl Harbor'dan beri sürpriz saldırganın lehine değiştiği belirgin biçimde görülüyor" idi. Yazarın çıkardığı ders, uyarı sistemleri ne kadar gelişmiş olursa olsun, en güvenli yol, ülkenin savunma sistemlerinin gelebilecek yeni bir sürpriz saldırıyla başa çıkabilmesini sağlamaktı.[216]

1950'lerde bu görüşler Roberta'nın eşini sıkıntıya soktu. Albert'in uyarıları 1960'larda ABD stratejik güçleri dizayn edilirken ciddiye alınmıştı fakat ardından gelen MAD (karşılıklı garantili imha) sürpriz saldırıda hiçbir getiri olmadığı bir evreye ulaşılmış olduğunu gösterdi. Ne var ki on yılın sonunda Albert Wohlstetter bu yaklaşımın ima ettiği rahatlığa yönelik ilk meydan okumaya geri döndü. Teknik söylem olarak sunulan ancak fantezi unsurları taşıyan bir senaryo geliştirdi. Yavaş bir başlangıcın ardından Sovyet ICBM programı büyük bir atılım yapmıştı. Wohlstetter'ın senaryosuna göre, sayılar kısa süre içinde sürpriz bir Sovyet ICBM saldırısının Amerikan ICBM gücünü etkin biçimde ortadan kaldırabileceği bir noktaya ulaşabilirdi. Bu durumda ABD misillemede bulunacaktı fakat uzun menzilli bombardıman uçak üslerinin vurulacağı düşünüldüğünde, bunu ancak denizaltılardan fırlatılan füzelerle yapabilirdi. Ne yazık ki bunlar hatalıydı, çünkü Sovyetler askerî hedeflere saldırırken, ABD misillemesi kentleri hedef alacaktı. Bu da Amerikan kentlerine yönelik bir Sovyet tepkisine yol açacak, böylece durum daha da kötüleşecekti. Bu senaryo önce ABD füze silolarını koruyabilecek yeni bir anti-balistik füze (ABM) sisteminin geliştirilmesini gerektiriyordu. Tehdidin doğrulanamaması hâlinde ABM gereksiz olacaktı. Öte yanda, tehdidin iddia edilenden daha büyük olması durumunda, ABM onunla başa çıkamayacaktı.

Bu senaryolar temel güvenilirlikten yoksundu. Böyle bir vuruş silahların daha önce denenmemiş bir saldırıda beklenen görevi yerine getireceğine; tahrip edilmeden fırlatılması için füzelerin zamanında tespit edilmeyeceğine ve başarılı olması halinde, kitlesel kayıplara rağmen saldırı bir bütün olarak toplumu değil nükleer gücü hedef alacak şekilde yapılacağı için kurbanın baskı altında tutulacağına emin olmayı gerektiriyordu. Böyle bir kıyım karşısında bir Amerikan başkanı şok edici bir felç durumunda kalabilirdi. Fa-

kat Sovyet lideri böyle bir kısıtlamaya güvenmeyebilir ve elde kalan ABD mühimmatının kullanılması hâlinde ülkesinin modern bir sanayi toplumu olarak artık var olamayacağını fark ederdi.

Neredeyse bu fikir ortaya atılır atılmaz, ABD ve Sovyetler Birliği 1972 ABM Antlaşması gereğince sınırlı savunma konuşlandırması için anlaştı ve önerilen çare kullanım dışı kaldı. Kara temelli ICBM'lerin kırılganlığını azaltmak için tasarlanan planlar daha karmaşık hâle geldi. Biri pek çok kışkırtmaların olduğu geniş bir alanı kapsıyordu, bu yüzden Sovyet hedefçiler füzelerin nerede saklandığından asla emin olamazlardı. Uzun menzilli füzeleri gizlemenin en kolay yolu onları suyun altında, giderek daha hassas olan denizaltılarda tutmaktı. Esas olarak sorun olmayan bir konu için yıllarca süren kaygıların ve harcamaların ardından resmî bir komisyon bunun kaygılanacak bir sorun olmadığına karar verdi. Kaygılar hemen sönümlendi.[217]

İdeolojik olarak karşıt ve nükleer silahlara sahip iki dev ittifakın yer aldığı bir durumdan daha kötüsünü hayal edemeyenlerin matemlerine karşılık, uluslararası ilişkiler teorisyenleri Bull'u izlediler ve bunun olası dünyaların neredeyse en iyisi olduğunu savundular. Değişen ittifaklar sorun çıkarmadıkça, nükleer silahlar iki devasa gücün savaştan uzak durmalarını sağladıkça, iki kutupluluk açıklık ve odak sağlıyordu. Savaşın birlikte intihar olacağından kuşku duyulamazdı. Kenneth Waltz 1981'de uluslararası sistemin "değişiklikleri özümseme, çatışmaları ve düşmanlıkları sınırlama" konusunda yüksek bir yetenek geliştirdiğini gözlemledi. Nükleer silahların bu mutluluk durumuna katkıda bulunduğundan kuşku duymuyordu. Nükleer silahlar "savaşın maliyetini kaldırılamayacak kadar yüksek gösteriyor, böylece devletleri bu türden silahların kullanılmasına yol açabilecek savaşları başlatmaktan caydırıyor" idi. Bu güven duygusuyla Waltz, anlaşmazlıklar karşısında nükleer silahların yayılmasını bir barış kaynağı olarak hoşnutlukla karşılıyordu.[218]

Üst düzey İngiliz nükleer stratejist Michael Quinlan nükleer silahların "önceki kavramların ve değerlendirme kategorilerinin –hem askerî hem politik– çoğunu uygulama dışı bırakan, hatta

anlamsızlaştıran bir sınır çekme" potansiyeli taşıdığını vurguladı. Bu silahlar "pratik amaçlarla sınırsız yıkıcı gücün, her insanî düzeyde durdurulamaz ve engellenemez" olmasını sağlamıştı. En ucunda nükleer savaşın olduğu bir güç kullanma yelpazesi vardı. Eşikler oluşturmak için bunu bölme girişimi oldu. Fakat böyle bir bölme güvenilmez olacaktı: "hiçbir kavramsal sınır büyük savaşın gerilimi altında tam olarak güvenli olamaz" idi. Dolayısıyla savaşın etkisi sınırlanacaktı: "Nükleer olmayan savaş tek başına dehşet verici değildir. Bu savaş aynı zamanda nükleer savaşa giden en olası yoldur; pratikte tek olası yol, çünkü kazanın ya da teknik arızanın başlattığı Holokost senaryoları saçmalık derecesinde olasılık dışıydı."[219]

1983'te altı üst düzey Harvard bilim adamı "kristal küre etkisi"nin –nükleer savaşın olası etkilerinin önceden bilinmesi– bir sonucu olarak uluslararası topluluğun nükleer çağa uyum sağladığını açıkladılar. Bu bilginin bir sonucu olarak zekice bir savaştan kaçınma arzusu gelişti.[220] Biraz daha düşünen Harvard ekibi bu bilginin güvenilir olduğuna ilişkin tam bir kanaate ulaşamadılar. Nükleer savaştan kaçınma konusunda geliştirdikleri programla bağlantılı bir projede tehdidi azaltmak için caydırıcılığa on senaryolu bir alternatif geliştirdiler. Bunlar ülke nüfuslarının kırılganlığını azaltmak, nükleer silahlara bağımlılığın azaltılması ya da onların tamamen yasaklanmasından, Sovyetler Birliği'yle uzlaşma, hatta dünya federalizmine kadar değişen çeşitli politik olasılıkları kapsıyordu.[221] 1962 Küba Füze Krizi sırasında "kristal küre etkisi" hakkında yapılan çalışmaları inceleyen James Blight, bu etkinin gerçekleşebilecek olan "içgüdüsel bir korku"yla birleştiği zaman işlediğini öne sürdü. Tehlikeleri gerçek ve çok yakın gösteren duygu olmaksızın bilgi sadece "kabul edilmiş bilgeliğin çöp yığını"na düşecek, "kanaatle değil ezberle" kabul edilecekti. Sorumlu davranmaları için hükümetlere gerekli olan, sadece "kristal küre" değil, aynı zamanda giderilmesi gereken korkuydu.[222] Daha sonra, kitap yayımlandığı sırada, Soğuk Savaş sona erdi ve korku yok oldu.

[9]

Sürpriz Bir Barış

Aslında sözcüklerin bütün hükümet yapısını sarsabildiği, sözcüklerin on tümen askerden daha güçlü olabildiği bir sistemde yaşıyorum.

Vaclav Havel,
Barış ödülü konuşması, 15 Ekim 1989[223]

Büyük güçler basiretli bir tutum alarak felaketten kaçındılar. Neyse ki konvansiyonel silahlı güçleri tasarlayan, oluşturan ve sürdürenleri beklenmedik bir görevle yüz yüze bırakan savaşların çıkması pek mümkün değildi. "Konvansiyonel" sözcüğü klasik savaşın geçmiş "konvansiyonları"yla bir bağlantı sağlıyordu fakat nükleer silahları olan bir düşmana karşı kesin sonuçlu bir meydan savaşına giden belirgin bir yol olmadığı zaman bu savaşları anlamlandırmak zordu. Konvansiyonel gücün arta kalan rolü ancak caydırıcılığı güçlendirmek, düşman saldırısına karşı savunma hattını tutmak ya da düşmanın ilerlemesinin pahalı ve acılı olmasını sağlamaktı. En iyi durumda bu, şartları gözden geçirmek ve fiili

müzakereler için yeterli zaman sağlayacaktı; en kötü durumda ise savaşı patlayıcı zirveye taşıyacak bir barut yolu oluşturacaktı.

Soğuk Savaş sırasında Varşova Paktı'nın sayısal ve coğrafi olarak avantajlı olması dolayısıyla nükleer savaşa başvurmadan Batı Avrupa'ya doğru genişleyebileceği düşünülüyordu. Esas seçim NATO'ya düşecekti. Teslim olmak ya da nükleer intiharı kabul etmek. Amerikalılar, Atlantik'in öteki tarafında, Avrupa'da patlak verecek bir savaşın ülkelerini doğrudan tehlikeye atabileceği düşüncesinden derin bir rahatsızlık duyuyorlardı. Özelde bir başkanın gerçekten nükleer inisiyatif alıp almayacağını kuşkulu bulurken, kamuoyu karşısında caydırıcılığın güvenilirliğini zayıflatmamak için kendi kaygılarını baskılıyorlardı. Bu ikilemden kurtulmanın en açık yolu konvansiyonel güçleri geliştirmek, böylece en azından saldırıya alternatif tek imkâna sahip olmaktı. Amerikalılar araya bir engel koyarak nükleeri konvansiyonelden ayırmaya ve düzenli güçler oluşturması için NATO'yu cesaretlendirmeye çalıştılar. Nihayet 1967'de "esnek mukabele" denilen bir uzlaşma doktrini benimsediler ve böylece Avrupalılar da ABD'nin genişletilmiş konvansiyonel evre ihtiyacını kabul ettiler. Bu durumda Demir Perde'nin ötesine yapılan ilk atışlar kendiliğinden nükleer holokost'a varmayacaktı. Buna karşılık ABD, Avrupa'da bir kara savaşı ile kendi stratejik nükleer cephaneliği arasında belirgin bir bağlantı kurma gereğini kabul etti.[224]

Esnek mukabelenin pratikte nasıl işleyeceğini bilmek imkânsızdı. Fakat tepkiye esneklik kazandırmak en azından büyük bir savaşın sanıldığı gibi kendiliğinden nükleer çatışmaya yol açmaması için bir olanak anlamına geliyordu. Bir Üçüncü Dünya Savaş'nın kâbus benzeri imgeleri yazına hâkim olmuştu. Süper güçler arasında bir savaş riski ortadan kalkmış gibi görünürken, ortalama aklı başında bir liderin nükleer bir savaşa yetki vermesi şöyle dursun, büyük bir savaş riskine gireceği bir senaryoyu hayal etmek bile zorlaştı. Bu yaklaşım arada bir ortaya çıkan savaş korkularını gidermedi. 1970'lerin ortasından itibaren şahin yorumcular Sovyet istilasını kapsayan senaryolar oluşturmaya başladılar. Bu senaryolar da destek gören anti-nükleer hareketle-

rin sahip çıktığı korkulara yol açtı. Yersiz kaygılara abartılmış bir tepki nükleer bir felakete yol açabilirdi.[225]

1976'nın sonunda eski bir NATO komutanı olan Sir John Hackett, *The Economist*'in editör yardımcısının da aralarında yer aldığı, İngiliz askeriyesinden bir grup emekli meslektaşını bir araya getirdi. Bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın nasıl gerçekleşebileceğini betimlemenin mümkün olup olmadığını görmek istiyordu.[226] Amaçları, *The Battle of Dorking* geleneği içinde, daha büyük bir askerî hazırlık için kurguyu kullanmaktı. *The Third World War: A Future History*, İngiltere başbakanları ve Amerikan başkanlarının da okudukları şaşırtıcı bir satış başarısı kazandı (dünya çapında 3 milyondan fazla).[227] Hackett'in ekibi haritaları ve örneklemleri kullanarak silahlar ve doktrinler hakkında kamusal alanda hazır olan bilgiyle sınırlı kaldı. Çok kısa süre içinde, 1985'te başlayacak bir savaş tasarladılar. Hâlâ o kadar çok beklenmedik olay vardı ki sadece birkaç yıl ileriye bakıldığında, 1982'de yeni bir versiyon getirmek gerekiyordu.[228] Hackett'e göre kısa zaman ölçeğinin bir sebebi, bilimkurgu yazmaya çalışmaması ve geleceğin silahlarına ilişkin sırları açığa vurmak istememesiydi.

"Karakterler ya da komplo olmazsa," diyordu Brians "kitaplar neredeyse okunmaz olur; fakat onlar NATO'yla bağlantılı askeri stratejistlerden birinin zihninde büyüleyici bir ışıltı sağlıyor."[229] Haberci bir çalışma 1977'de Tuğgeneral Robert Close tarafından yazıldı. Kitap Sovyet konvansiyonel kabiliyetlerindeki gelişmelerle ilgili kaygıları yansıtıyordu. En kaygı verici senaryo, ittifakın Varşova Paktı'nın asgari seferberlikle birkaç gün içinde Avrupa'ya yönelteceği "sürpriz bir saldırı"ya maruz kalabilmesiydi.[230] Bu mesaj Close'un kitabının çarpıcı başlığına yansıdı: *Europe Without Defence?*[231] (Savunmasız Avrupa?). Hackett'in seçtiğine benzer bir başlıkla 1978'de yayımlanan potansiyel rakip bir diğer kitap, aynı ölçüde kasvetli bir mesaj taşıyordu. Buna göre nükleer çatışma başlamadan önce ittifaka sadece dört günlük bir zaman kalıyordu.[232]

Soğuk Savaş'ın otuz yılının ardından Sovyetler Birliği'nin Batı'ya saldırma hevesi duyması ya da Moskova'nın ikna edi-

ci bir indirici tek darbe planına sahip olması pek olası değildi. Hackett'in görüşüne göre iki ittifak sistemi arasında savaşın "tasarlanarak değil, yanlış hesaplama ve kazanın çakışmasıyla" çıkması daha olasıydı. Tehlike, bir dizi krizin birlikte gelişmesi, ardından 1914'te Arşidük Ferdinand'ın katledilmesine benzer bir kıvılcımın yangını başlatmasıyla gelecekti. Bunun gerçekleşmesi hâlinde NATO zor durumda kalacaktı, çünkü elindeki güçler azalırken Varşova Paktı güçlerini inşa etmeyi sürdürüyordu. NATO yüksek yoğunluklu bir savaşa uzun süre dayanabilirdi. Senaryoya göre Batı Almanya kısa sürede ele geçirilecekti. Her şey bir anda kaybedilmeyecekti, çünkü sonunda, birkaç yıl içinde ABD deniz hâkimiyetini sağlayacak, Ortadoğu'yu halledecek ve Fransa'dan bir kurtarıcı saldırı başlatacaktı. "Sorumlu kişiler" Hackett'e inandırıcı olsa da bu beklentinin fazla kasvetli ve ittifak için zararlı olduğunu söylediler. Close'un kitabı ise çözümü güçlendirecek yerde moralleri bozuyordu. Close, "daha iyisini yapma cesareti verecek yerde çocukların yataklarını ıslatmalarına yol açan uyarıcı bir masal, hedefine ulaşmayı başaramamıştır"[233] diyerek bu eleştiriyi kabul etti. Böylece Hackett yeniden başladı. Bu kez Batı'nın doğru bir şey yaptığını, savunmasını güçlendirmek için ciddi çaba harcadığını, Varşova Paktı'nın ise biraz yetersiz kaldığını farz etti. Bu kez savaş birkaç hafta içinde sona erebiliyordu. Nükleer çağ kurgusunun özelliği olan büyük felaket yerine, kitap oldukça geç bir zamanda sadece deneysel bir nükleer kullanım tasarlıyordu. Sınırlı bir karşılıklı nükleer saldırı, bu silahların tamamen gündemden çıktığını yazmanın hâlâ zor olduğunu gösteriyordu fakat bu silahların yer aldığı ikna edici bir savaş senaryosu yazmak da hâlâ zordu. Sovyetler Birliği'nin sınırlı saldırı hedefi İngiltere'yi savaş dışı bırakmak için Birmingham'ı vurmaktı. Misilleme olarak Minsk vurulduğunda, girişim başarısızlığa uğruyor ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını tetikliyordu. Chesney'in İngiltere'nin Dorking'de neredeyse yenilgiye uğraması türünden olumsuz varsayımlar derlemesi gibi, Hackett de NATO'yu 1985'te tam bir başarıya ulaştırarak olumlu varsayımlar derliyordu. Mesaj, savunma har-

camaları artırılmadıkça NATO'nun başarısızlık riski taşıyacağını gösteriyordu. Bir diğer mesaj ittifakları sağlam tutmaktı.

Önemli bir askerî deneyimi olan Hackett'in aksine Tom Clancy boş zamanlarında yazan bir sigorta memuruydu. 1984'te bir gerilim türü olan *The Hunt for Red October*'la atılım yapana kadar bu durum sürdü. Kitabın cazibesi teknik ayrıntılarda yatıyordu. Clancy bu ayrıntıları sürekli okuduğu donanma yazınından almıştı. Öykü Sovyet sisteminden nefret eden Litvanyalı bir kaptanı olan Typhoon sınıfı bir Sovyet denizaltısının ihanetini anlatıyordu. Drama Sovyet donanmasının en ileri sonar teknolojisini kullanan denizaltının Amerika'nın eline geçmesini önleme çabasından oluşuyordu.

Bir sonraki kitap, *Red Storm Rising*, Hackett'in çizgisine daha yakındı.[234] Hackett gibi Clancy de geleceğe fazla girmiyor, zamanın politikası ve teknolojisiyle sınırlı kalıyordu. Askerî konularda eski bir deniz subayından ve açık kaynaklarda yer alan malzemeden yararlanmıştı. Radara yakalanmama teknolojisi kullanan yeni bir uçak olasılığı (F-117 olarak ortaya çıktı) 1988'de, Clancy'nin kitabından iki yıl sonra varlığı kabul edilene kadar uzman teknik basın tarafından uzun süre tartışılmıştı. Entrika karmaşıktı. Hayati Sovyet petrol tesislerine sabotaj yaparak bir enerji krizi yaratan ve Körfez petrol sahalarının Sovyetler tarafından ele geçirilmesine yol açan Azerbaycanlı İslami teröristler harekete geçiyor; Batı Almanya'ya yönelik doğrudan bir Varşova Paktı saldırısı Batı Alman eylemcilerin Moskova'da bir okula ölümcül saldırısına gerekçe oluşturuyor ve İzlanda, Keflavik'teki NATO hava üssünün Sovyet denizaltılarının ikmal konvoylarını kesmek için Atlantik'e çıkmasına (yine aldatmaya başvurarak) izin veriyordu. Karşı saldırı radara yakalanmayan bombardıman uçaklarını, seyir füzelerini ve İzlanda'yı geri alan deniz kuvvetlerini kapsıyor; bu arada Sovyet güçlerinin yakıtı bitiyor ve NATO cesur bir hamleyle durumu tersine çevirme fırsatı elde ediyordu. Sovyet liderliğinde meydana gelen bir bölünme çatışmanın hızla ve müzakereler yoluyla sona ermesini sağlıyordu. Nükleer silah kullanılmıyor ve sonunda hiçbir kara parçası el değiştirmiyordu.

Başkan Reagan, Clancy'nin hayranıydı. *The Hunt for Red October*'ı "mükemmel bir öykü" olarak betimledi. Kendi önyargılarını doğruladığı için *Red Storm Rising*'i daha büyük bir coşkuyla karşıladı.[235] Başkan, Clancy'nin betimlediği aldatma türünü Sovyet liderliğinin tam olarak gerçekleştirebileceğinden, Amerika silah indirimine giderken planlı bir savaş yürütebileceğinden kuşkulanıyordu. 1983'te bir Sovyet füze saldırısına karşı katmanlı bir savunma geliştirmek için "stratejik savunma inisiyatifi" dediği bir uygulamayı başlattı. Amerikalıların hayatını nükleer bir saldırıdan korumanın saldırı gerçekleştikten sonra öç almaktan daha iyi olduğunu söylüyordu.[236] Clancy'nin öteki mesajının, yani NATO'nun nükleer tehdide başvurmaksızın kendini savunabileceği görüşünün ona cazip gelmesinin sebebi buydu. 1986'da Sovyet lideri Mihail Gorbaçov'la zirve toplantısı yapmak üzere İzlanda'nın başkenti Reykjavik'e giderken danışmanlarıyla kitabı tartıştı. İki olağanüstü günün sonunda iki adam nükleer cephaneliklerde büyük bir indirim yapma konusunda neredeyse anlaşmışlardı. Reagan'ın stratejik savunma inisiyatifinden vazgeçmemesi anlaşmanın başarısızlığına yol açtı. Nükleer caydırıcılığın kararlı savunucusu İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, nükleer olmayan yolda Reagan'ın daha da ileri gidebileceği konusunda kaygılıydı. Ekim 1986'da bir araya geldiklerinde Reagan onu korkularını gidermesi için Clancy'nin kitabını okumaya teşvik etti. Bir İngiliz görevli şunu kaydetti: Kitap "Sovyetler Birliği'nin niyetleri ve stratejisi hakkında mükemmel bir görünüm sunuyordu. Kitaptan (Reagan'ın) çok etkilendiği belli oluyordu."[237]

Her iki kitap da nükleer silahların yol açtığı huzursuzluğu ve büyük bir savaşın karşılıklı yıkım olmaksızın kazanılma olasılığını yakalamıştı. Hackett artan bir savunma bütçesine güveniyordu. Clancy ise konvansiyonel güçlerde ABD'nin niceliksel bir eşiğe nasıl geçeceğini ve bunun nükleer tehditlere bağımlılık ihtiyacını nasıl azaltabileceğini daha açık biçimde görüyordu. Her iki kitap da Sovyet sistemindeki krizlere duyarlıydı, ancak ikisi de bu sistemin on yılın sonunda içe doğru çökmesini, hele

ki bunun savaşta yenilgiden çok bir meşruluk kaybıyla tetikleneceğini hiç beklemiyordu. Clancy, 1991'de, Varşova Paktı'nın çökmesinden sonra bile, ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir savaş hayal ediyordu.[238] Hackett, neredeyse dönemin bütün yorumcuları gibi, Moskova'nın görüş ayrılığına karşı sert bir tutum alacağını tahmin ediyordu. Ancak komplosunun özünde, Kremlin'deki eski muhafızın "zamanın dolmakta olduğu"nu bildiği varsayımı yatıyordu. Gerçekte, Sovyet blokunu bir arada tutmak için başlatılan bir savaş yerine 1985'de Mihail Gorbaçov'un başkan olduğu ve kısa süre içinde Sovyet blokunun barışçı biçimde dağılmasına yol açan bir sürecin başladığı görüldü.

Bolşevik Devrimi'nin eski rejimin savaşla başa çıkma kabiliyetsizliğine bir tepki olması gibi, kriz yaratan bir savaşın da Sovyet sistemini dağıtacağını varsaymak akıl dışı değildi. Konumuna yönelik derin tehdit gören bir rejimin başka koşullarda çılgınlık olarak reddedeceği riskleri göze alma olasılığı daima vardı. Soğuk Savaş diplomasisinin Sovyet liderliğini ihtiyatsız tutuma kışkırtabilecek bir noktaya itmemeyi en iyi tutum olarak benimsemesinin sebebi buydu. Ne var ki jeopolitik nüfuz alanları dikkate alındığında bu ilkeye uymak bir şeydi; Doğu-Batı bölünmesinin çekirdeğinde ideolojik rekabete başvurmak ise tamamen başka bir şeydi. Batılı ülkeler Sovyet liderliğini altüst etme korkusu yüzünden liberal bir politik felsefe geliştirme tutumuna son vermeyeceklerdi. 1980'lerde savaş senaryolarının Sovyet sistemi içinde, muhtemelen uydu devletlerden birini kapsayan bir meşruluk krizini kapsama eğiliminde olmasının sebebi buydu. Gelişmekte olan istikrarsızlık, bir yanda Soğuk Savaşı tatmin edici bir sonuca taşıyacak bir yol vaat ediyordu, ama öte yanda savaşı tetikleyebilecek koşullara yol açabilecekti.

Komünist yönetim şu ikili varsayıma bağımlıydı: Herhangi bir meydan okuma amansız biçimde karşılık bulacaktı ve Batı bu konuda hiçbir şey yapmayacaktı. Bu varsayımlar deneyimle geçerli kılınmıştı. 1956'da komünistleri kovan bir isyanın ardından kurulan yeni bir Macar hükümeti Varşova Paktı'ndan ayrılmak istediğini bildirdi. Sovyetler Birliği isyanı ezmek için

tankları gönderdi. Ayaklanma ülkenin içinde geliştiyse de, Amerika'nın Sesi tarafından fiilen teşvik edilmişti.[239] Yine de ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Amerikan askerî eyleminin "tam ölçekli bir dünya savaşı başlatacağı ... ve sonuç olarak bütün bu insanların yok edileceği" uyarısında bulundu.[240] Vahşi bir bölünmüş Avrupa mantığı 1968'de bir kez daha vurgulandı. Bu kez Çek Komünist Partisi sistemi liberalleştirme hamlesi yaptı, ancak Varşova Paktı'ndan çıkma tehdidinde bulunmayacak kadar dikkatli davrandı. Fark etmedi. 20 Ağustos 1968 günü yine tanklar ülkeye girdi. Bu üzücü olayın ardından NATO ülkeleri Avrupa'daki politik bölünmenin sürekli olduğuna karar verdiler ve kıtanın iki yarısı arasındaki ilişkileri düzenlemek için détant politikaları geliştirmeye başlandı. Bu politikanın içerimleri ABD Başkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği'nin başındaki Leonid Brejnev'in imzaladığı, yeni bir süper güç ilişkisinin temel ilkelerini belirleyen bir dokümanda dile getirildi: "ABD ve SSCB'nin ideolojilerindeki ve sosyal sistemlerindeki farklılıklar, egemenlik, eşitlik, içişlerine karışmama ve karşılıklı avantaj ilkeleri temelinde ikili normal ilişkiler geliştirmeye engel değildir."[241]

Ancak bu anlaşma yapılırken, Varşova Paktı'nın resmî Marksizm-Leninizm'inin yıkılmasını teşvik eden bir değişiklik oldu. 1972'nin sonunda Avrupa'da bir Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nda (CSCE) müzakereler başladı. Üç yıl süren yoğun tartışmalar (bir gündem dört ayda onaylanıyordu) hiçbir yasal gücü olmayan bir deklarasyonla sonuçlandı. 1 Ağustos 1975'te otuz dört devletin (ek olarak Vatikan) liderleri Nihai Senet denilen belgeyi imzalamak için Helsinki'de toplandı. Sözleşme dört "sepet"ten oluşuyordu. Birincisi, politik ve askerî sorunları, toprak bütünlüğünü, sınırların tanımlanmasını, anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözülmesini ve karşı askeriyeler arasında güven sağlayıcı önlemlerin uygulanmasını kapsıyordu. İkincisi, ticarî ve bilimsel iş birliği gibi ekonomik konular üzerinde odaklandı. Üçüncü sepet göç serbestliği, uluslararası sınırlarla bölünmüş ailelerin birleştirilmesi, kültürel alışveriş ve basın özgürlüğünü kapsayan insan haklarını

vurguluyordu. Dördüncü ve sonuncu paket ileride yapılacak toplantılara ve uygulamaya ilişkindi.

Moskova'nın istediği şeylerin çoğu ilk iki sepette yer alıyordu. Üçüncüsü en tartışmalı olanıydı. Bir bakıma yersiz görünüyordu, çünkü Sovyetler her türlü ciddi liberalleşmeye derinden muhalifti. Nixon yönetiminin hiçbir etkisi olmayan "jestler"e politik yatırım yapmakta duraksamasının sebebi buydu. Batı Avrupalı hükümetler bu konuda baskıyı sürdürmek istediler. Sovyet bloku direndi, onun yerine zor kullanmaktan geri durma, toprak bütünlüğüne saygı gösterme, anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözme ve özellikle "iç işlerine karışmama" vaatlerini öne sürdü. Sonunda Moskova ilk iki sepeti üçüncüsüyle olan sorunlarının bir engel oluşturmasına izin verecek ölçüde benimsedi. Daha sonra göz ardı etme niyetiyle bu dili kabul etmeyi tercih ettiler. Bunun anlamı "doğuştan gelen insan onurundan türeyen" insan haklarına, sadece bu haklara saygı gösterilmesine değil, aynı zamanda bu hakların devletler arasında barışı ve dostluk ilişkilerini gerçekleştirme aracı olarak geliştirilmesi gereğine ilişkin bir bildiriyi imzalamaktı. Moskova bunların hiçbirinin uluslararası hukuka göre bağlayıcı olmayacağını ve sosyalist devletlerde herhangi bir yasa değişikliği yapılmayacağını da kaydetti.[242]

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın görüşleri, uluslararası anlaşmazlıkları giderme aracı olarak ortak egemenliğin ya da değerlerin benimsenmesi gibi önerilere pek güvenmemesini sağlayan kendi savaş ve karışıklık deneyimiyle biçimlenmişti. Kissinger'a göre, ideal olan barış idiyse, bütün diğer idealleri baskılamak, zor ve genellikle ezici uzlaşma ve bağdaşmaya hazır olmak gerekiyor, bu da sabır, incelik ve bazen de kurnazlık gerektiriyordu. ABD'de doğal bir tercih olduğu için bu bir dış politika değildi. Faydacılığa, ulusal çıkarlara ahlak dışı odaklanmasıyla liberal idealizme ters düşüyor; detant dâhil anlaşmazlıkların ve silahsızlanma sorununun hukukla çözülmesini tamamlayıcı bir vurgu olmaksızın onaylamasının yarattığı sonuçlarla onları rahatsız ediyordu. Batı blokunu Doğu blokundan ayıran temel bir ilkeden uzak durarak muhafazakârlara ters düşüyordu. İn-

san haklarını önemsememek Sovyetlerin temel insan haklarını tanımamasının yanı sıra, bütün ulusları baskı altında tutması gerçeğine rağmen bir büyük gücün diğeri kadar iyi olmakla, eşit saygıyı hak etmekle kibirlenmesine izin verecekti.[243]

Kissinger, 1975'te "Dış Politikanın Ahlaki Temelleri" üzerine adlı konuşmasında büyük bir savaşın feci sonuçlarını ve bunun yarattığı "değerlerimizin temel antagonizmine rağmen daha üretken ve istikrarlı bir ilişki arama" yükümlülüğünü hatırlattı. ABD artık tarih içinde diğer uluslarla ne dünyadan kaçabileceği ne de ona hükmedebileceği ortak bir konumda yer almaktaydı. İnsan haklarını ilerletmek için nüfuz kullanmak elbette imkânsız değildi fakat en iyisi bunu "sessizce, sorunun hassasiyetini akılda tutarak ve açık yüzleşmeden çok sonuçları vurgulayarak" yapmaktı.[244]

Buna karşılık 1976 seçimlerini kazanan Başkan Jimmy Carter insan haklarını başkanlık töreni konuşmasının temalarından biri yaptı. Ahlaki ile pragmatik olan arasındaki gerilimi reddetti. ABD'nin özel bir yükümlülüğü vardı: "üstlenildiğinde, her zaman kendi çıkarlarımıza uygun olduğu görülen ahlaki görevleri benimsemek." İnsan haklarına "mutlak" bir bağlılığı, başkalarına "bizim demokratik sistemimizin öykünmeye değer" olduğunu kanıtlama gereğini betimledi. Bu, yeni bir dış politika vaadine varıyordu: "Yabancı ülkelerde yurdumuzdaki kendi kural ve standartlarımızı ihlal edecek şekilde davranmayacağız, çünkü ulusumuzun kazandığı güvenin gücümüzün esasını oluşturduğunu biliyoruz." Zaman değişiyordu:

> Dünyaya artık yeni bir ruh hâkim. Gittikçe daha çok sayıda ve politik olarak daha bilinçli insan, sadece kendi fiziksel şartları için değil, temel insan hakları için de güneşin altındaki yerini arzuluyor ve talep ediyor.[245]

O sırada 1975 Nihai Senedi komünist ülkelerdeki muhaliflere yeni bir taktik sağlıyordu. Kendi hükümetlerinin samimi olduğunu varsayabiliyor, Helsinki şartlarına uyum sağlamaları için onları zorlayabiliyor ve Batılı hükümetlerden kendi hükümetle-

rine bu yönde destek sağlamalarını istiyordu. Çekoslovakya Hareketi ve 77 Bildirgesi için durum buydu. Bildirge, Helsinki Nihai Senedi'ne özellikle dikkati çekerek hükümetin çeşitli anayasal ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirmesine yardımcı olmak için sunulan 242 imzaya sahip dört sayfalık bir belgeydi.[246] Rejim "devlet karşıtı, sosyalizm karşıtı ve demagojik" bulduğu belgenin itibarını sarsmaya çalıştı. İmzacılar kınanır ve görevlerinden alınırlarken, uluslararası öfke arttı. Helsinki Batılı hükümetlere bu kez yorum imkânı vermeyerek, Nihai Senet'in ihlâline göndermede bulunarak içişlerine müdahale konusunda temkinli bir tutum aldı. Bu yaklaşım, en azından şimdilik, rejime zaman kazanma imkânı sağladı, ancak ikiyüzlü gösteriler yapmak ile onları devirebilecek bir halk hareketine izin vermek arasında seçim yapmayı asla kabul edemiyorlardı.

Bu "yeni ruh"un en ateşli savunucularından biri, başarılı bir oyun yazarı ve 77 Bildirgesi'nin arkasındaki hareketin liderlerinden biri olan Vaclav Havel idi.[247] İnsan haklarının barış uğruna feda edilip edilemeyeceğini soruyordu. Başlangıç noktası totalitarizm altında hayatın bir tür ölüm olmasıydı. Çekoslovakya'nın "savaştan ve cinayetten özgür" olduğu görüşünün doğru olmadığını yazdı. Bunlar farklı biçimler almış ve "gözlemlenebilir kamusal olayların gün ışığından uzaklaştırılarak, gözlemlenemeyen iç yıkımın alacakaranlığına aktarılmış" idi; "yavaş, kapalı, kansız, asla mutlak olmasa da günlük eylemsizliğin, öyküsüzlüğün, cansızlığın ve zaman dışılığın şimdiki dehşet verici ölümü"nü yansıtıyordu. Böylece barış uğruna komünizmi kabul etmenin daha iyi olacağını, "kızılın ölümden" daha iyi olduğunu öne sürmek, sadece "konuşanın insanlığından vazgeçtiğini gösteren şaşmaz bir belirti" sağlamaktaydı. Böyle biri "hayatı anlamlı kılanı feda etmeye ve şahsi olmayan gücü kabul etmeye" hazırdır. "Batı Alman meslektaşlar ve dostlar"a, hükümet yanlısı olmayanlarla temas kurmanın "hükümeti gereksiz yere kışkırtacağı, böylece henüz kırılgan olan detantın temellerini tehlikeye atacağı" korkusuyla 1970'lerin başında kendisinden uzak durduklarını hatırlattı. Havel, özgürlükten bu gönüllü vazgeçişin

"iyi niyetli bir davaya iyi niyetle ihanet etme"nin kolaylığını gösteren bir örnek olduğunu söylüyordu.[248]

Mihail Gorbaçov 1985'te Sovyet lideri olduğunda, amacı insan haklarını ilerletmek değil, her bakımdan çökmekte olduğunu görebildiği katı sistemi reformdan geçirmekti.[249] Yerini aldığı kişilerin aksine Gorbaçov'un dünya görüşü Almanya'yla yapılan savaşta biçimlenmemiş ve kendisi ekonomiye hükmeden askerî-endüstriyel kompleksle yakın çalışma ilişkisi içinde olmamıştı. Bu kompleksin zararlı ve bozucu etkisini, bütün diğer sektörleri kaynak ve yetenekten yoksun bıraktığını keşfettikçe, onu budamanın zorunlu olduğu kanaatine vardı. Eğer bu gerçekleştirilecekse, Batı'yla ilişkileri bir şekilde yatıştırmak, yeni ve daha iş birlikçi bir yol izlemek zorunluydu.

Başından itibaren Gorbaçov Batılı liderlerle buluşmaya ve ileriye doğru yeni bir güzergâh oluşturmaya istekliydi. Birbirini izleyen zirve toplantıları yorumcuların sağlıklı bir diyalogun gerçekleştiği ve Doğu-Batı ilişkilerinin gelecekte daha sakin olabileceği inancını güçlendirdi. Gorbaçov'un sorunu hâlâ kıtasal bir imparatorluğun başında olmasıydı. Bu sadece her birinin kendi Komünist Partisi olan Doğu Avrupa uydu devletlerini değil, aynı zamanda geçmişte Rusya'nın ele geçirdiği ve Baltık Devletleri örneğinde onların iradesine karşı tutum alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ni kapsıyordu.

İmparatorluğu bir arada tutmak yerel parti şeflerinin Sovyetler Birliği'nde başlattığı reform yolunu izlemelerini gerektiriyordu. Ancak pek çoğu onu izleme konusunda isteksizdi ya da bunu yapacak yetenekten yoksundu. Pratikte ya parti denetimini sürdürmek için güvenlik aygıtına bağımlılığı kabul etmek ya da imparatorluğun parçalanmasına izin vermek gerekiyordu. Bu tercih ancak 1989'da kesinlik kazandı. Çok sayıda Varşova Paktı ülkesinin eski yöntemlerden uzaklaşması ve bağımsızlık eğilimi göstermesi üzerine Gorbaçov sertlik yanlılarıyla, özellikle Batı'nın "insan hakları demagojisi"ne direnilmesini talep eden Doğu Almanya'dakilerle aynı safta yer alamadı. Macaristan'daki gibi iktidarda olan reformcular bağımsızlık tutumlarının askerî eylemle sonuçlanmayacağına güveniyorlardı.[250]

Aralık 1988'de Birleşmiş Milletler'de yaptığı dönüm noktası niteliğinde bir konuşmada Gorbaçov güç kullanımını kesin bir dille reddetti ve "politik sorunlar ancak politik araçlarla çözümlenmelidir ilkesi"ni onayladı.[251] Gorbaçov, Stalinist bir sistemi benimsemek zorunda kalan ülkelerin reform yoluna girebileceklerini gerçekten düşündüyse, hata yapmıştı. Sistemi yerli yerinde zor kullanmadan tutma çabası, sadece Varşova Paktı'nın değil, Sovyetler Birliği'nin de parçalanmasıyla sonuçlandı. Sistemin çürüdüğü açığa çıktı. Sovyet liderleri kuşağının çok kalın biçimde yaymaya çalıştığı ideolojik yapıştırıcı, onları bir arada tutamadı.[252] Gorbaçov'un eski ABD büyükelçisi Anatoliy Dobrinin, Sovyet liderinin "Doğu Avrupa'nın tamamının birkaç ay içinde Sovyet yörüngesinden çıkacağını ya da Varşova Paktı'nın kısa süre içinde dağılacağını asla öngörmediği"ni söyledi. "Kendi politikasının sonuçlarının çaresiz tanığı oldu."[253]

Şaşkınlık, kuşku, rahatlama ve şükran duygularıyla karşılanan bu hızlı gelişmelerin Batılı istihbarat ve dış politika topluluklarını bu kadar şaşırtmış olmasının sebebi neydi? Bu soru sürpriz bir askerî saldırıyla karşılaşmış olsalardı da aynı yoğunlukla sorulurdu. Tahmin sorunları da vardı: Liderliğin halka açık ifadelerinin (öncekiler hep aldatıcı olmuşlardı) nasıl yorumlanacağına karar vermek, çelişen sinyallerin çıkardığı gürültünün içinden değişimin gerçek göstergelerini ayıklamak, durumun mantığını açıklamak ve böylece yüz yüze gelinen seçenekleri değerlendirmek. Fiilen nasıl seçim yapacağına ilişkin kesinlik olmaması bir yana, Gorbaçov ancak günün sonunda seçeneğin niteliğini açıkça görebildi. Bu olayları değerlendirirken, aynı 1989 yazında Avrupa'da gerçekleşen dramatik olayları, Çin Komünist Partisi'nin kendi kriziyle yüz yüze geldiğini, Beijing'in Tiananmen Meydanı'nda reform talebiyle kitlesel gösteriler yapıldığını akılda tutmak gerekir. Bu durumda parti liderliği, sistemi liberalleştirme riskini almamaya, onun yerine acımasız bir tutum almaya karar verdi.

Askeri güç Sovyetler Birliği'nin her zaman en büyük varlığı olmuş ve rejimi sorundan kurtarmak için son çare olarak hazır-

lanmıştı. Karşıt kanıtlar üretilebilse de, Sovyetler Birliği'nin muazzam kabiliyetlere sahip olduğu ve kendi güvenliğini sağlamak için mümkün olan her şeyi yapacağı gibi yerleşik bir düşünce vardı. Zamanı geldiğinde Moskova'nın, Batı'nın uzun süredir vurguladığı gibi, uluslararası konumunu zayıflatacak felaket niteliğinde bir altüst oluşu önlemek için silahlı güçlerini kullanmayacağı hayal edilemezdi. Sovyet askerî gücü on yıllarca övülmüştü. 1980'ler Reagan yönetiminin o gücün daha da arttığını gösteren bir dizi kaygı verici ve sayısız örnek içeren yayın çıkarmasıyla başlamıştı. 1985 versiyonunda "yeni nükleer ve konvansiyonel Sovyet askerî yeteneklerinin kesintisiz gelişimi"nden söz ediliyordu. Savunma bakanının önsözü, Varşova Paktı'nın "sürpriz unsuru ve hızlı saldırı harekâtı zorunluluğu" vurgusuna gönderme yapan bir NATO belgesinden alıntıyla başlıyordu.[254] Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra yayımlanan Eylül 1990 baskısında aşırı derecede büyük askerî kurumun oluşturduğu sorunlar tartışılırken, Moskova'da daha fazla açıklık olduğu ve değişikliklerin olacağı kabul ediliyordu. Ancak "ne kadar istesek de" bunun "bir güç yapısı temizliği ve tehdidin kalkması" olduğu sonucuna varmanın yanlış olacağı ısrarla belirtiliyordu.[255] SSCB'nin "diğer zayıflayan güçlerin tarihte yapmak zorunda kaldıkları" şeyi yapabileceğini, "ne ayakta tutabileceği ne de denetlemeyi umabileceği bir imparatorluktan vazgeçmek" durumunda kalacağını kabul etmek zordu."[256]

1988 tarihli bir Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi, Gorbaçov politikalarının "Doğu Avrupa'daki istikrarsızlık potansiyelini artırmış" olduğuna fakat gelecek olanlarla kıyaslandığında en uç noktada görece ılımlı senaryolar sunduğuna dikkati çekiyordu. Değerlendirmede Gorbaçov'un "Doğu Avrupa'da askerî müdahaleye karşı öncellerinden daha büyük kısıtlamalar"la yüz yüze gelmesine rağmen, "en uç noktalarda parti hâkimiyetini ve bölgede kesin Sovyet nüfuzunu korumak için müdahale" edeceği düşünülüyordu. 1989'da esas drama başladığında bile CIA gelecek değişimi görüyor fakat hâlâ bunun haftalarca değil yıllarca süreceğini düşünüyordu. İstikrarsızlık başladığında istihbarat

topluluğu hâlâ bunun nasıl gerçekleşebileceğini tartışıyordu.[257]

Sorun kısmen, ekonominin zayıflığı, olumsuz demografik tahminler ve ileri derecede meşruluk kaybına ilişkin kanıtlara rağmen sistemin derin yapısal zaaflarının değerlendirilememesiydi. Başarısızlıklar gayet iyi biliniyor ve sistemin sürdürülemeyeceğine ilişkin pek çok tahmine yol açıyordu. Bunların en ünlülerinden biri, muhalif Andrey Amalrik'in 1970 tarihli *Will the Soviet Union Survive Until 1984?* (Sovyetler Birliği 1984'e kadar Yaşayacak mı?) başlıklı broşürüydü. Belirtilen tarihin George Orwell'le ilgisi yoktu. Amalrik kendi enerjisini "sayısı milyonları bulan kendi tebaasını fiziksel ve psikolojik olarak denetim altında tutmak için harcayan" hiçbir devletin sonsuza kadar hayatta kalamayacağını söylüyordu. Sonunda "Sovyetler Birliği Stalin'in toprak ilhaklarının ve yeni-Stalinistlerin ülkeyi içine yerleştirdikleri tecrit durumunun bedelini tam olarak ödemek zorunda kalacak" idi.[258] Daha önemlisi Ronald Reagan, başkanlık döneminin başlangıcında, ABD'yle ideolojik rekabette Sovyetler Birliği'nin kaybedeceğini güçlü biçimde dile getirmişti.

> Burada gördüğümüz kendi ekonomik temeline artık denk düşmeyen bir politik yapı, üretim güçleri politik güçleriyle engellenen bir toplum ... özgürlüğü boğan ve halkın kendini ifade etmesini engelleyen başka zalimlerin başına geldiği gibi, Marksizm-Leninizm'i tarihin küllerine savuracak özgürlük ve demokrasi yürüyüşüdür.[259]

Hem akademi hem de hükümette ağırlığı olan Sovyetoloji topluluğu çok daha temkinli ve sistemin önemli ölçüde esnek ve uyum yeteneğine sahip olduğu kanaatindeydi. Çöküş uyarılarını başıboşların ve sağcıların temennisi olarak göz ardı etme eğilimi vardı. Pek çoğu rejimin son anına kadar dayanacağını düşünüyordu. Kariyerlerini sistemin devrim, iç savaş, açlık, tasfiyeler ve istila dâhil trajedilerle dolu on yıllardan nasıl çıktığını araştırmakla geçirenler, onun ekonomik sorunla başa çıkabileceğini düşünüyorlardı. Merkezde yer alan görüşe göre, "beklenmedik bir felaket dışında Sovyet ekonomisinin çöküşe yaklaş-

ması olası değildir... Sonunda Gorbaçov, öncelleri gibi, yaratıcı potansiyelinden çok doğal zenginliklere bağlı ekonomiyi yoluna sokmak zorunda kalacaktır."[260] Gorbaçov, sistemi reformdan geçirerek canlandıracak adam olarak görünüyordu. Burada bir sorun Sovyet ekonomisini inceleyen ekonomistlerin resmî istatistikler genellikle kurgusal olduğu için durumun ne kadar kötü olduğunu anlamamış olmalarıydı. İyimser görüşün tek istisnası Sovyetler Birliği'nde sistemin politik gerilimlerle başa çıkmak için mücadele etmekte olduğunu anlayan "milliyetler sorunu" öğrencilerinden geldi.[261]

1989'un başında gelen Bush yönetimi, Reagan'ın olası Sovyet başarısızlığına ilişkin iyimserliğini paylaşmıyordu. Onların kaygısı, reformdan geçirilmiş bir Sovyet sisteminin daha tehlikeli bir muhalif olarak ortaya çıkmasıydı. Bu, önceki Başkan Nixon'ın görüşüydü. 1988'de bir gelecek değerlendirmesi yayımlayan Nixon, Gorbaçov'u Sovyet imgesini özünde olmasa da değiştirecek kişi olarak görüyordu. "Refahı daha yüksek, üretken bir Sovyetler Birliği"nin en azından bugünküne kıyasla daha güçlü bir düşman" olabileceğini düşünüyordu.[262] Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft, bütün bir Gorbaçov fenomeninin Batı'yı sahte bir güvenlik duygusuyla uyuşturabileceğinden kaygılıydı. Reformların Sovyetler Birliği'ni canlandırması hâlinde Gorbaçov, "bazı saldırgan hamlelere rağmen her biri Batı'yı kendi kuruntularından kurtarmış olan öncellerinden potansiyel olarak daha tehlikeli" olacaktı. Dışişleri Bakanı James A. Baker III, Gorbaçov'un stratejisinin "ittifakı bölmeyi ve bizi Batı Avrupa'dan koparmayı öngördüğü" inancını hatırlatıyordu.[263] Kısa süre içinde fikirlerini değiştirdiler. Aralık 1989'da, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının üzerinden çok geçmeden, Başkan George H. W. Bush ile Mihail Gorbaçov arasında, Malta'nın dalgalı sularında demirlemiş bir teknede bir zirve toplantısı yapıldı. Soğuk Savaş'tan artık geçmiş zaman olarak söz ediliyordu. Gorbaçov'in sözcüsünün dediği gibi, sonunda "Yalta'dan Malta'ya" gelinmişti.[264]

İKİNCİ BÖLÜM

[10]

Bir Savaş Bilimi

> Savaş sistematik biçimde betimlenene kadar yeterince anlaşılamaz ve ancak bu anlayışla birlikte onu denetleme konusunda ilk anlamlı olanak ortaya çıkar.
>
> J. David Singer ve Melvin Small,
> *The Wages of War*, 1972[265]

Yeni durumun ortaya çıkış hızı dikkati çekiciydi. Yok oluş olasılığı ortaya çıkar çıkmaz Sovyet sistemi geçip gitmişti. Değişim ani oldu ve uyum sağlamaya vakit kalmadı. Gelecek savaşlara ilişkin, kurgudan kurgu olmayana kadar katkılarıyla birlikte bütün bir yazın ardında pek bir şey bırakmadan ıskartaya çıktı. On yıllardır en büyük altüst oluş başkaları kadar akademik topluluğu da gafil avlamıştı. Uluslararası ilişkilerin en temel disiplin uğraşının –bir büyük güç savaşı riski– geçerli olup olmadığına ilişkin sorular varken, kısa süre içinde gündemi belirleyen iç savaşlar hakkında o sırada neredeyse hiçbir şey söylenmediği görülmüştü. Devletlerin davranışının genellikle uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan stratejik zorunluluklara gön-

dermeyle açıklanabileceği, bu nedenle rejimlerin yapısının olsa olsa ikinci derecede önem taşıdığı görüşü Sovyet deneyimiyle itibarını kaybetmişti. Kısa süre içinde, etnik çatışmaları kabullenmenin ve barışa giden yol olarak demokrasinin yetersiz kaldığı anlaşıldı.

Uluslararası işlerde görülen ani değişim ve dönüşleri açıklarken güç ve çıkar etkenlerini vurgulayarak 1945'ten beri uluslararası ilişkilerin teori ve pratiğine hükmeden gerçekçiler en çok itiraza uğrayanlardı. Gene de onlar istedikleri dünyaya ilişkin idealist ve duygusal nosyonlarla yoldan çıkmamış olmakla, onun yerine dünyayı olduğu gibi ele almakla övünüyorlardı. Gerçekçilik genellikle E. H. Carr'ın zihnindeki gibi, entelektüel bir mizaç olarak betimlenebilirdi. Fakat o, politika ve devlet üzerine savaş arası dönemin sert ve uzlaşmaz Alman tartışmaları içinde okullaşan Chicago Üniversitesi'ndeki Hans Morgenthau gibi şahsiyetlerin etkisiyle güçlü bir teoriye dönüşmüştü. Morgenthau'ya göre uluslararası politika "bütün politikalar gibi ...bir iktidar mücadelesi" idi.[266] Yaygın metafora göre, devletler tıpkı pek çok bilardo topu gibi bir iç fail tarafından yönlendirilmeden masanın üzerinde seken ve çarpışan diğer topların etkisiyle yönlenen kendine yeterli birimler olarak görülüyordu. Bu yolla sistem kendi savaş güdülenmelerini yaratıyordu. Büyük güçler için de bu geçerliydi. Kenneth Waltz'ın gözlemine göre, "Malezya ya da Kosta Rika" temelinde bir uluslararası ilişkiler teorisi inşa etmek, "ekonominin bir sektöründeki küçük firmalar temelinde ekonomik bir oligopolist rekabet teorisi inşa etmek" kadar "gülünç" olurdu. "Sistemin içindeki bütün devletlerin ve firmaların kaderi küçük olanlardan çok büyük olanın edimleri ve etkileşimlerinden etkileniyor" idi.[267] Teorinin vaadi uluslararası tarih ya da yaşanmakta olan olaylara ilişkin yorumun ötesine geçerek geleceğe ilişkin önermelerde bulunabilmekti. Bunların kehanet niteliğinde olması şart değildi fakat en azından sebep sonuçla ilgili iddialar öne sürebilmeliydi. Mesela teori, tehlikede olan bir müttefikten çok ülkeye yönelik tehditlerle ilgilendiği zaman caydırıcılığın neden daha iyi olabilece-

ğini açıklayabilir ya da başka bir devletin askerî inşasına nasıl tepki gösterilmesi gerektiğine ilişkin önerilerde bulunabilirdi. Fakat sistemin merkezinde bir büyük güç çatışması olmadıkça gerçekçiler zarar görüyorlardı.

1990'da gerçekçilik pek çok eleştiriye konu oldu: ekonomi ve ideolojiyle, karar oluşturma pratiğiyle ve ulusötesi örgütlerle ilgilenmemek.[268] Gerçekçilik askerî güce ve zorlayıcı önlemlere fazla ağırlık verirken, uluslararası sistemin yeni koşullara uyum kapasitesini azımsamakla suçlanıyordu.[269] Gerçekçi teorisyenler Soğuk Savaş'ın sona erme beklentisi bakımından herhangi birinden daha iyisini yapmamışlar, hatta bir tür yeniden değerlendirmenin gerekli olduğunu kabul etmekte zorlanmışlardı.[270] Eski düzen çökerken bile önde giden bir gerçekçi teorisyen ideolojik ya da uygarlıkla ilgili etkenlerin anarşik bir uluslararası sistemin güvensizlikleri kadar önemli olduğu fikrini göz ardı ederek, onun yerine Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sadece büyük güç çatışmasının bir biçiminin bir diğeriyle yer değiştireceği uyarısında bulunuyordu. Yeni çok kutupluluk muhtemelen eski Doğu-Batı kutupluluğu kadar şiddetli olacaktı.[271] Ne var ki bu teşhisin olayların geçersiz kıldığı –ya da daha küçük güçlerle çatışmanın büyük güçler arasındaki ilişkilerden daha fazla dikkati çektiği bir dünyada söylenebilecek– öncekilerden daha doğru olmasının sebebi açık değildi. Bu nedenle gerçekçilik, büyük güçlerin geçirdiği ideolojik değişimlerin etkisi ya da küçük devletlerdeki istikrarsızlık etkenleri ya da kendi sınırları içinde güvenli ciddi bir büyük gücün bu istikrarsızlığı gidermekle neden uğraşmak durumunda olduğu konusunda söyleyecek pek az şeyi olduğu için mücadele içindeydi.

Buna bir tepki, dünyada olup bitenlerin dikkatle gözlemlenmesi üzerinde yoğunlaşarak ve uygun görüldüğünde ve bağlam daima dikkate alınıp nedensel ilişkiler üzerinde önermeler getirerek teoriyi hafifletmek olabilirdi. Ancak sahada başat olan trend teoriyi ortadan kaldırmamak, onu daha da güçlendirmek yönündeydi. Ancak bu yapılırsa teori daha öngörebilir olabilirdi. Bir süre kadar sağlam bir ampirik temel ve yüksek kalitede ista-

tistiksel çözümlemeyle teoriyi ekonomik çizgide geliştirerek bilimi en üst düzeye çıkarma girişimi oldu. Bu yaklaşım kesintileri öngörmeye, karşı çıkılan gerçekçi yaklaşımdan daha uygundu.

Uluslararası ilişkiler disiplinini daha bilimsel bir temele yerleştirme arzusu yeni değildi. Quincy Wright'ın yazımına 1927'de başladığı fakat 1942'ye kadar yayımlanmayan önemli eseri *A Study of War* savaş hakkında bilinmesi mümkün olan her konuda bilgi derledi ve bunu sistematik biçimde sundu. Wrigt'ın saptamasına göre savaşın kökenleriyle ilgili temel etkenler teknoloji, hukuk, politik örgütlenme formu ve temel değerler idi. Bu etkenlerin birinde meydana gelen bir değişiklik sistemin dengesini kaybetmesine neden olabilirdi. Her biri, ilkesel olarak, mesela silahlanmaya, demografiye, kamuoyu yoklamalarına, devletlerin sayısına ve onların uluslararası hukuka olan bağlılığına bakılarak ölçülebilirdi. Bu ölçülerden çıkarım yapılabilirdi. Bilgilerden birini dışlamak istemediği için Wright'ın çözümlemesi ölçülebilir olana tam olarak dayanmıyor, zarif bir matematik yaklaşıma yol açmıyor fakat savaş araştırmalarına daha bilimsel bir temel kazandırma imkânlarıyla uğraşanlara cesaret veriyordu.[272]

Wright, savaş istatistiklerinin öncüsü Lewis Fry'ın eserini değerlendiren ilk kişilerden biriydi. Richardson ödüllü bir meteorolojist, aynı zamanda bir Quake* idi. Ambulans şoförlüğü yaptığı Birinci Dünya Savaşı karşısında dehşete kapılan Wright savaşın doğasını bir hastalığı inceliyormuş gibi araştırmaya çalıştı. 1940'a kadar bütün zamanını bu konuya ayırmadı. O sırada özel bir bilim adamı olarak, başkalarıyla pek az ilişki içinde tek başına İskoçya'da yaşıyordu. Yaptığı araştırma onun bilimsel eğitimini yansıtıyordu. Mümkün olan en iyi bilgiyi araştırırken onu niceliksel olarak ifade etme yöntemleri geliştirerek, daha sonra istatiksel çözümlemeye başvurarak görüşlerini sınadı. Yaptığı modelleme hava tahmine bir zemin oluşturmasına rağmen, Richardson savaşların da aynı şekilde öngörülebileceğinden kuşkuluydu fakat belirgin örüntülerin

* 17.yüzyıl ortalarında İngiltere'de ortaya çıkmış bir Hristiyan mezhebi (ed.).

ve ilişkilerin saptanabileceğini umut ediyordu. *The Statistics of Deadly Quarrels* (Ölümcül Çatışmaların İstatistikleri) başlıklı, ölümünden sonra 1960'ta yayımlanan kitabı 1820 ile 1949 arasında gerçekleşen 300 savaşla ilgili bilgileri içeriyordu. Bu alanda daha sonra yapılan çalışmalar açısından ele alındığında, Richardson bir savaşı diğerinden ayıran sebepleri aydınlattı. Aynı zamanda, silahlanma yarışı gibi bozucu uluslararası süreçleri diferansiyel denklemleri kullanarak betimlemeye çalışan ilk kişidir. Denklemlerinin verdiği sonuçlar, kendi açıklamasına göre, insanların "düşünmekten vazgeçmeleri," "içgüdü ve geleneğin denetim dışı eylemlere izin vermesi" hâlinde olacakların betimlenmesiydi.[273] Bu yaklaşım onun amacını açıklığa kavuşturuyordu: denetimli bir zihnin savaşı önlemek için ele alacağı tehlikeli eğilimleri saptamak.[274]

Richardson'ın fikirlerinin derlenmesi ve ciddiye alınması Wright'ın yardımına rağmen zaman aldı. Bu çabada kilit bir etken, kanaat bakımından aynı zamanda bir barışçı olan, Michigan'da profesör iktisatçı Kenneth Boulding idi. Şöyle düşünüyordu:

> Savaşı ortadan kaldırmak için geliştirilen kapsamlı hareketin entelektüel çerçevesi onu yönlendiren güçlü moral motoru desteklemek için yeterli olmamıştır ve hareketin ilerlemesini sık sık kesintiye uğratan kopuşlar esas olarak benimsediği sosyal teorideki kusurdan ötürüdür.[275]

1955'te Boulding, Richardson'dan etkilenen (henüz yayımlanmamış olsa da yazılarına ulaşmışlardı), Michigan'da yerleşik bir grupla birlikte çalıştı. Kantitatif yöntemlerin barış araştırmalarında yeni bir alan açabileceği sonucuna vardılar. "Bilgi ile felaket arasındaki yarış"ta, "felaketin defedilmesi ne kadar uzun sürerse, onu önlemek için gerekli olan bilgiyi edinme şansımız o kadar artar." Yeni bir *Journal of Conflict Resolution*, tasarıyı gerçekleştirmek için kuruldu. Boulding bir başyazıda bu yayın organını "zamanımızın en büyük sorununu –savaşın önlenmesi– ele almak için yeterli gücün entelektüel motoru" olarak tanımladı. İkinci büyük barış araştırmaları merkezi, Johan Galtung tarafın-

dan 1959'da Oslo'da kuruldu. Kurumun *Journal of Peace Research* adlı yayın organı ilk kez 1964'te yayımlandı.[276]

Bilimsel yaklaşım sadece barış gündemi olanlarla sınırlı değildi. Nükleer Çağ'da askerî politikaya rehberlik etmek için kurulan, caydırma teorisinin çözümsel temellerinden sorumlu RAND gibi yeni düşünce kuruluşlarında da aynı durum geçerliydi. Titiz bir tutumla veri toplamanın ve dikkatli çözümlemenin önemi, İkinci Dünya Savaşı deneyimiyle belirlenmişti ve bilgisayarların gelişmesiyle birlikte büyük miktarda bilgiyi depolamak ve ileri istatistiksel teknikleri desteklemek giderek kolaylaşıyordu. Kütüphanedeki yalnız bilim adamları araştırma ekipleriyle yer değiştirmeye başladıkça, olağanüstü pahalı projeler için fon bulmak zorunlu oldu. Sosyal bilimciler fonlara ulaşmak için kendi nesnellikleriyle doğal bilimlerle kıyaslanabilir ve sistematik yasalar geliştirebilecek araştırmalar yapabileceklerini kanıtlamaya çalıştılar.[277]

Bu türden yasaların geliştirilmesi hâlinde, savaşın geleceği ilkesel olarak denetim altına alınacaktı. Politika oluşturanlar belirtileri saptayabilir, teşhisi koyabilir ve ardından felaketi savuşturabilecek tedavi biçimleri geliştirebilirlerdi. 1950'de Harold Guetzkow şu iddiada bulundu:

> Dünya barışına giden en emin ve kestirme yol, dolaylı olandır: temel bir uluslararası ilişkiler teorisinin yıllarca, sabırla inşa edilmesi. Savaşlara son vermek ve uluslararası ilişkilere yol göstermek için bu teoriden yeni ve daha önce düşünülmemiş çözümler çıkarılabilir.[278]

2012'de yayımlanan bir kitapta siyaset bilimci John Vasquez bir denemeler derlemesinden esinlendiği Getzkow'dan alıntı yaptı. Kitap "devletlerarası savaşın patlak vermesine yol açan ve barışı geliştiren etkenleri saptamak için bilimsel yöntem"in uygulanmasında araştırmacıların ne kadar ileri gittiklerini saptamaya çalışıyordu. Vasquez altmış yıldan sonra bile hâlâ kat edilecek yol olduğunu kabul ediyordu fakat şimdi barış ve savaş teorileri için açıklanması gereken çekirdek bir bilgi vardı.[279] Giriş

bölümünde Vasquez, bilim adamlarının bilimsel yöntemi uygulama hamlesinin "entelektüel savaş bilmecesini çözme konusunda insanlığın en büyük umutlarından biri" olduğunu açıkladı. Bunun sebebi, "geçmişin büyük düşünürlerinin tek başlarına gösterdikleri çabalar"ın –burada Thukydides ve Freud'dan söz eder– "insanlığın icat ettiği en iyi araştırma yöntemini kullanmayı amaçlayan çok sayıda araştırmacı"yla yer değiştirmesiydi.[280] Sadece bulguların titizlikle incelenmesiyle test edilebilen hipotezler geliştirmek "spekülasyon ya da entelektüel argüman"dan daha iyi olacaktı.

Fakat Vasquez bilimsel okulun vardığı esas sonuçlara ilişkin bilgi verdiğinde, ciddi bir uluslararası işler gözlemcisine aşikâr olanın ötesinde pek bir şey olmadığı görüldü. "Bahis konusu mesele"nin önemini, ittifak oluşumunun ve silahlanmanın karşılıklı olarak birbirini nasıl güçlendirebileceğini ve "başka tip devletlere kıyasla hasım devletlerin savaşmasının çok büyük bir olasılık olduğu"nu belirtiyordu.[281] Başka yerde sunduğu yetmiş altı genel önermede, bilimsel okulun gerçekçi okula meydan okuma kapsamının daha erken idealistlerin çizgisini izlediğini kaydetti: "Güç politikalarının gerçekçi normları ve pratikleri barıştan çok savaşla ilişkilenmiştir." Ayrıca bu çalışma "küresel kurumsal bağlam"da enternasyonalist çarelere işaret ediyordu. Devletlerin oyunu kurallara göre oynama yükümlülüğü hissettikleri daha düzenli bir sistem, tek taraflı eylemi sınırlayacak ve anlaşmazlıkların çözümlenmesini kolaylaştıracaktı.[282] Dolayısıyla bu çözümlemenin büyük bölümü güç politikalarının tehlikelerine ilişkin eski tartışmaların bir devamıydı. Rekabetin, bahis konusuna bağlı olarak silahlanmaya, ittifak oluşumuna ve nihayet savaşa yol açabileceği görüşü pek de benzersiz sayılmazdı. Bütün devletlerin kaba güç politikası mantığından kaçınması ve uluslararası kurallara uyması hâlinde, barışın daha büyük bir olasılık olacağına dair genel önerme, ikna edici olmakla birlikte, kurallara uymayan devletlerle karşı karşıya kalan ve oyunu kurallara göre oynamaya çalışan devletlere pek bir şey sunmuyordu.

Devletlerarası savaşta bilimsel yaklaşımın krizlere neyin yol açabileceğine ve hangi davranışların onu ağırlaştıracağına ilişkin genel bir kavrayıştan daha fazlasını üretemeyeceğini gösteren çok az örnek ve çok fazla etken vardı. Gözlemleri sezgisel ya da spekülatif olarak göz ardı edilen tarihçiler metodolojileri inceltme ve verileri sorgulama çabasından sağlanacak verimin yetersiz olduğunu söyleyebiliyorlardı. Bir maliyet de vardı. Bilimsel arzu savaş konusunda güvenilir, nesnel bulgulara bağlıydı. Bu bulguları toplamak ve yorumlamak her zaman aydınlatıcı olmuyordu. Bunun sebebi sayıların bir ifadeyi, daha edebi biçimde dile getirilen bir ifadeden daha doğru hâle getirmemesiydi ve ayrıca sahte istatistiklerin dolaşıma girebilmesi, hatta politikayı etkilemesi gibi bir tehlike vardı. Bu yaklaşım kayıt altına alınabilen her olayın potansiyel önemini vurguluyor fakat her kaydı basitleştirmek gibi bir maliyete yol açıyordu. Kusurlu veri setlerine dayanan, nicelik olarak ifade edilemeyen trendleri göz ardı ederek çatışmaları, süresi sınırlı iki taraflı şiddet ilişkilerine dağıtmaya çalışıyordu. Büyük güç çatışmasından, çok sayıda alt-grubu kapsayan içsel savaşlara doğru bir odak kaymasıyla birlikte, uluslararası işlerde ortaya çıkan kritik bir dönüm noktasında akademik topluluk meydan okuyacak kadar iyi bir donanıma sahip değildi.

Sayıların tehlikeli cazibesine, hatta temelsizliğine ilişkin bir örnek, *Saturday Review*'in editörü ve önde giden bir nükleer silahsızlanma yanlısı olan Norman Cousins'in muzipliğinde bulunabilir. 1953'te Cousins, "eski bir Norveç Bilimler Akademisi Başkanı"nın MÖ 3600'den sonra dünyanın "sadece 292 barış yılı" yaşadığına ilişkin yaptığı sözde gözlemi içeren muzip bir gazete makalesi yazdı. Bu sayının "elektronik bilgisayar" kullanan bir uluslararası araştırma ekibinin savaş tarihi üzerine yaptığı çalışmadan çıktığı söyleniyordu. Tek buluş bu değildi. Aynı derecede dramatik ve şüpheli başka sayılar da vardı. Görünüşe bakılırsa bu dönemde toplam 14.531 savaşta 3 milyar 64 milyon insan öldürülmüştü. MÖ 650'den bu yana 1656 silahlanma yarışı olmuştu. Bunların sadece 16'sı savaşla sonuçlanmamıştı.[283] Cousins bu

sayıları *Saturday Review*'deki bir başyazıda ve son olarak *In Place of Folly* başlıklı 1960 tarihli bir kitapta tekrarladı.[284] Cousins'in gönderme yaptığı araştırma "hayali," bir "fantezi"den ibaretti. Sayıların ciddiye alınacağını düşünmemişti. Yine de bunlar hiç yoktan ortaya çıkmamıştı. "Bazıları" diyordu Cousins, "geneldi, bazıları gözlem dışı tahminlerin sonucu, bazıları kestirim, bazıları da hayali idi. Kayıtlı tarihin başlangıcından beri bütün savaşların toplam kayıpları ya da toplam maliyetine ilişkin herhangi bir yerde var olan, tam olarak belgelenmiş sayılar yoktur."[285]

"Sadece 292 barış yılı" iddiasının bir başka türü de vardı. 1968'de *The Lessons of History*'de Will ve Ariel Durant, kayıtlı tarihin 3421 yılı içinde savaşsız sadece 268 yıl olduğunu öne sürdüler.[286] 1995'te yayımlanan *On the Origins of War* başlıklı kitabında Donald Kagan, Durantlar'dan alıntı yaparak aynı istatistiği kullandı.[287] Daha sonra sol polemikçi Noam Chomsky ve şahin eski Savunma Bakanı ve yakınlarda Başkan Yardımcısı Richard Cheney gibi farklı insanlar aynı rakamları kullandılar.[288]

Durantlar hiçbir göndermeye yer vermediler. İki Hollandalı bilim adamı bu iddianın, yanı sıra Cousins'in 292 yıl sayısının en olası kaynağını saptadı.[289] Bloch'un kapsamlı eseri *The Future of War*'da bol keseden bir gözlem vardı. Buna göre, "MÖ 1496'dan MS 1861'e kadar, 3357 yıllık bir dönemde, sadece 227 yıl barış, 3130 yıl ise savaşla geçmiş ya da her barış yılına 13 savaş yılı düşmüştü." Gerek Cousins'in, gerekse Durantlar'ın kullandıkları sayılar kolayca bu kaynaktan çıkarılmıştı. Ne var ki bu, Bloch'un hesabı da değildi. Bu rakamları bir Rus askerî ansiklopedisinde yer alan bir Fransız filozofu Odysse Barot'dan almıştı. 1864 tarihli *Lettres sur la Philosophie de l'Histoire*'da Barot kendisini 1861'e kadar geçen 3357 yılda 227 yıl barış ve 3130 yıl savaş olduğu sonucuna götüren bir "kaba aritmetik" uygulamıştı.

Barot fiili savaşları değil, barış antlaşmalarını, aynı zamanda ittifak ve dostluk anlaşmalarını hesaba katmıştı. Varsayımına göre, ittifak oluşumu savaşın başlangıcını gösteriyordu ve bütün savaşlar barış antlaşmalarıyla sonuçlanıyordu. Antlaşmalarla ilgili kaynaklarının kapsayıcılığı ya da güvenilir olup olmadığı bir

yana, Barot'nun bunları savaşın başlangıç ve sonuçlarını saptamak için kullanması kesin olarak güvenilmezdi.[290] Sayılar doğru olsa bile, bunlardan anlamlı bir sonuç çıkarmak zordu. Bundan sorunsuz bir yılın kısa, yerel ve görece küçük bir çatışmanın sonucu olarak barış sütunundan kaybolduğu anlamı çıkmıyor muydu? Çağlar boyunca yaşanan çatışma vakaları üzerine eldeki sayılarla savaş tarihini anlamlandırmak ciddi fakat yanıltıcı bir çabaydı. Daha iyisi olmadığı için bu rakamları 100 yıl sonra aldılar, biraz güncellediler ve savaşla ilgili derin bir görüş oluşturmak için, asla kaybolmayan gerçekçi bir sonuç ya da olması gereken idealist bir sonuç olarak kullandılar.

Bu tarz yanlış kavrayışı önlemek için 1963'te Michigan Üniversitesi'nde Carneige Foundation'dan alınan bir bağışla siyaset bilimci J. David Singer'in önderliğinde Correlates of War (COW) Project olarak bilinen kapsamlı bir program başlatıldı. 1972'de ilk sonuçların bir kısmı yayımlandığında Singer ve çalışma arkadaşı Melvin Small bunun "kabile katliamı"na karşı başlatılan ilk "entelektüel vaat saldırısı"nı temsil ettiğini gözlemlediler.[291] Small malzemeyi toplarken ve düzenlerken mümkün olduğu kadar dikkatli olmaya kararlıydı. Araştırmanın başlığında "correlation" (korelasyon) sözcüğünün yer alması herhangi bir nedensellik iddiasının bulunmadığını gösterir. Araştırma, daha sonra teorilerin inşa edileceği istatistik olarak anlamlı ilişkilere işaret edecekti.

Ne var ki araştırmanın yapılanması Singer'in o sırada başat olan gerçekçilerin her şey uluslararası iktidar mücadelesiyle ilgilidir iddiasına başvurma kararlılığıyla biçimlendi. Önceliği devletlerin içindeki değil devletlerarasındaki savaştı. Devletlerin fiili seçimlerinden ve bu seçimlerin yapıldığı bağlamlardan çok, kabiliyetler ve ittifaklar gibi girdiler ile çatışmanın süresi ve kayıplar gibi çıktılar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler kurulup kurulamayacağı sorunuyla ilgileniyordu.

Büyük savaş üzerinde odaklanma yüksek bir içerme eşiğini yansıtıyordu. Savaş, biraz keyfi biçimde "örgütlü silahlı kuvvetleri kapsayan, savaşla ilişkili kayıpların asgari 1000 kişi olduğu

uzun süreli mücadele" olarak tanımlandı. Daha sonra savaşla ilişkili 1000 kaybın on iki aylık süre içinde gerçekleşmesi şeklinde bir düzeltme yapıldı, böylece ansızın ortaya çıkan ve sönümlenen bir çatışma kapsama alınmayacaktı. Bu savaşlardan birinde katılımcı olarak saptanması için bir devletin 500.000 kadar nüfusa sahip olması, en az 100 kayıp vermesi ya da en az 1000 silahlı personeli fiilen çatışmaya sokmuş olması gerekiyordu. Böylece daha büyük bir çatışmayı tetiklemeyen küçük çatışmaları ya da sınır çatışmalarını dışarıda bırakmak amaçlanıyordu.[292] Fakat bir kez eşiğe ulaşıldığında daha fazla ayırım yoktu. Böylece üç aydan kısa süren bir çatışmayla eşiği geçen Arjantin ile İngiltere arasındaki 1982 Falkland Savaşı, sekiz yıldan fazla süren ve yüzbinlerce kaybın olduğu İran-Irak savaşıyla aynı zaman diliminde yer aldı. Bu şemanın bir diğer önemli özelliği savaş üzerinde odaklanmasıydı. Siviller savaşın doğrudan sonucu olarak ölmedikleri sürece ölümleri konu dışı sayılıyordu.

Veri seti 1816'da, Napoleon Savaşları'nın sonuçlanmasından sonra başlıyordu. Bu, on dokuzuncu yüzyılın en yoğun çatışma döneminin ve sonraki çatışma koşullarını belirleyen dönemin dışlanması anlamına geliyordu. Ayrıca COW sömürge savaşlarına ya da iç savaşlara ilgi duyulmasını da caydırıyordu. "Sistemik olmayan (daha sonra "devlet dışı") savaşlar kategorisi büyük devletler ile bu devletlerin kendi topraklarının dışında olan devlet dışı gruplar arasındaki çatışmaları, dolayısıyla sömürge savaşlarını dışarıda bırakıyordu. Fakat sadece sömürgeleştiren devletlerin kayıpları toplanıyordu, çünkü sömürgeleştirilenin verdiği kayıpları toplamak zordu.

On dokuzuncu yüzyıl için malzeme ağırlıklı olarak Batı Yarıküre'ye uyumluydu, çünkü dünyanın geri kalan büyük bölümü o sırada sömürgeleşmişti. Yüzyılın ilk yarısında Afrika, Ortadoğu ve Okyanusya'da sadece üç bağımsız devlet vardı, ikinci yarıda bu sayı ona çıktı. Avrupalı güçlerin denizaşırı toprakları ele geçirme ve elde tutma çabaları sistemik olmayan ya da devlet dışı savaşların sıklığını açıklıyordu. Yirminci yüzyılda bu imparatorluklar dağılırken, bu kategoride yer alan savaşlar azalmaya

başladı. Bunlar Afganistan ve Irak nedeniyle yirmi birinci yüzyılın ilk on yılını kapsayan COW veri tabanında yer aldı, ancak bu müdahalelerin geçmişin sömürge savaşlarıyla kıyaslanması, önemli politik ve ahlaki sorunların yanı sıra yasal uygunluk sorunlarına da yol açtı.

COW bir "metropol"ün içindeki, hükümet denetimi altında bütünleşmiş bölgelerdeki iç savaşlar ile metropol ve bütünleştirilmemiş çevre bölgeler arasındaki iç savaşları birbirinden ayırdı.[293] Söz konusu olan, çatışmanın maliyetlerini toplamaktan çok devlet sisteminin işlemesiydi. Devletlerarası savaşlar üzerinde odaklanma COW çalışanlarının ve aynı görüşteki araştırmacıların iç savaşları çok sonra ciddiye aldıkları anlamına geliyordu.

İç savaşların yeterince ele alınmaması, özellikle bu savaşlar 1990'larda başlıca ilgi alanı olmaya başladığında, COW'a yöneltilen esas eleştirilerden biriydi. Bu ihtiyacı karşılamak için yeni veri tabanları geliştirildi. Uppsala Çatışma Veri Programı (UCDP) iç savaş verisi toplamanın ilk örneklerinden biriydi, ancak gene savaş ölümleri üzerinde odaklandılar. Kapsama eşiğini yılda yirmi beş olarak saptadılar. Çoğu çağdaş iç savaşın en kalıcı ve rahatsız edici özelliğinin sivil kayıplar olmasına rağmen böyle oldu.[294] Önceleri sadece 1989'dan sonraki çatışmalar kayıt altına alındı fakat 2001'de Oslo'daki Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'yle (PRIO) iş birliği içinde 1946'dan sonraki dönemin tamamı için bir veri seti geliştirildi. 1993'te de Maryland'da bir *Minorities at Risk* veri seti devlet-altı şiddete katkıda bulunan bir etkenler dizisiyle ilgili bilgilerle birlikte yayımlandı.[295] Verileri sorgulamak için artan coşku temel sorunları çözmekten çok ağırlaştırdı. Silahlı çatışmanın en iyi göstergeleri ile bulguların niteliği üzerine yol gösterici veri tabanları arasında uyuşmazlıklar vardı. Daha iyisi olmadığı için eldeki tahminler kabul edilebilir miydi? Çarpıtılmış olduğu bilinen hükümet istatistikleri kullanılmalı mıydı? Yapısı gereği karmaşık olaylara ilişkin kimin değerlendirmesine güvenilebilirdi? Yegâne güvenli varsayım, iç savaşlarla ilgili "bilgi"nin "yetersiz ve tartışmalı" olmasıydı.[296]

İstatistiksel çözümlemeler, karmaşık çatışmaların birbiriyle kıyaslanabilir temel savaş birimleri olarak düşünülen şeye dağıtılmasını gerektiriyordu. Bu birimler belirgin bir başlangıç, orta ve sona sahip olmaları ve diyadik (ikiz işleyicili) olmalarıyla ayırt edildiler, yani sadece iki savaşçı vardı ve devletlerarası, sistemik olmayan ve iç savaş olarak sınıflandırılmaları da mümkündü. Belirsiz olan ya da ölçülemeyen etkenler dışlandı. Bu, devletlerarası savaşlar bakımından oldukça sorunsaldı fakat iç savaşlar bakımından asimetrik çözümlemeyi bütünüyle riske sokuyordu. Bu çatışmalarda "savaş ölümleri" çoğu kez anlamsız bir ölçüdür, çünkü çok az savaş ve pek çok şiddet yoluyla ölüm vardı. Bireyler çoğu kez rastlantıyla ve resmî olmayan temelde katılıyorlardı, askerî ya da suç niteliğinde faaliyet iç içe geçiyor ve komşu devletler çoğu kez bu çatışmalarla yakından ilişkili oluyorlardı.[297]

Bu metodoloji, genel açıklamalardan çok özel açıklamalara eğilimli olan, olayların nasıl kodlandığından çok zaman ve mekânda çatışmalarla ilgilenen tarihçilerin metodolojisinden keskin biçimde ayrılıyordu. Örnek vermek gerekirse, dağıtma temelinde bir yaklaşım 1914-1945 dönemini, devlet sınırlarını aşan liberal demokrasi, komünizm ve faşizm/Nazizm arasında etkileşimin hâkim olduğu bir Avrupa iç savaşı olarak değerlendiremezdi.[298] Büyük çatışmaları bir bütün olarak da ele alamıyordu. Aralık 1941'e kadar, 7 Temmuz 1937'de Japonya'nın Çin'i istila etmesiyle başlayan Asya'daki savaşlar ve Avrupa'da 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı istilasıyla başlayan savaş ayrı tutuldu. Bunlar Pearl Harbor'dan sonra birleştirildi. Adolf Hitler 11 Aralık günü ABD'ye savaş ilan ettiğinde Başkan Roosevelt'in halkını Pasifik karşısında şimdilik Avrupa'ya öncelik vermek gerektiğine ikna etmesi kolaylaştı. Bu noktaya kadar ABD savaşa resmen katılmadı fakat Roosevelt savaşı "demokrasi cephaneliği" olarak betimlediği ve savaş stratejisinde İngiltere'yle yakın iş birliği yaptığı için gerçekten tarafsız sayılmazdı. Bütün bu savaşların hep birlikte sona erdiğini düşünmek mümkündü: Alman güçleri 8 Mayıs 1945'te, Japonya o yılın 14 Ağustos gününde tes-

lim oldu, ancak Çin'deki Japon güçlerinin teslim olması Eylül'e kaldı. Ne var ki Başkan Truman "hâlâ bir savaş durumu var" diyerek 1946'nın sonuna kadar Japonya'yla düşmanlığın resmen sona erdiğini ilan etmedi. İşgalci bir güç olmayı sürdürdü. Nisan 1952'ye kadar bir barış antlaşması imzalanmadı. Japonya işgalci bir güç olmaya devam etti. Almanya'yla savaş durumu önceki yaz sona ermişti. Bunun sebebi kısmen savaş durumunun, ABD hükümetine aksi hâlde vazgeçmek zorunda kalacağı yasal yetkiler vermesiydi fakat bir diğer sebep savaş sonrası koşulların kaos eğilimi taşıması ve sonuca varmak için erken olduğu görüşüydü. COW'a göre her şey 1945'te sona ermişti, çünkü bu tarihte savaş ölümleri 1000'in altına düşmüştü.

İkiliklerde odaklanmanın sorunu Irak olayında da görülebilir. Irak kırk yıl komşularını istila etti ve istila edildi, iç savaşlara ve isyanlara maruz kaldı, ardından Suriye'nin de önemli bir bölümünü kontrol eden İslamcı IŞİD militanlarıyla çatışmanın bir parçası oldu. Bu çatışmalar bir dizi ikiliğe dağıtılabilirdi. Hepsi değilse de en önemlileri şunlardı: İran'a karşı Irak, Kuveyt'e karşı Irak, ABD'ye (ve müttefiklerine) karşı Irak ve IŞİD'e karşı Irak. Üç Amerikan başkanı Irak'ta çatışmanın sona erdiğini ilan etti: Mart 1991 başında George H. W. Bush, 1 Mayıs 2003'te oğlu George W. Bush ve 31 Ağustos 2010'da Barack Obama. Her defasında duyurunun erken yapıldığı anlaşıldı. Dağıtma işlemi bütün bu farklı bölümleri kodlayabilir ve bir dizi ayrı çatışma olarak çözümleyebilir ve ikili değerlendirmeden kaçınabilirdi fakat pratikte bunlar bir çatışma akışının parçası olarak iç içe geçiyordu. Aynı şekilde 1970'lerin ortasından itibaren Afganistan farklı oluşumlarla fakat dış güçlerin etkili biçimde katıldığı sürekli bir savaş yaşadı. 1980'lerde, daha sonra iç savaşa (Kuzey İttifakı'na karşı Taliban) dönüşen fakat El-Kaide destekli Taliban'ın ABD'ye saldırma fırsatı kolladığı bir başka şeye dönüşmeye başlayan bir dış müdahale (Sovyetler Birliği) oldu. Eylül 2001'de başarılı olmalarından sonra yerleşik iç savaş ve devletlerarası bir savaşa (Taliban rejimine karşı ABD) dönüştü. Tekil bölümleri kodlamak, kayıpları hesaplamak ve tahsis etmek için onları dağıtma girişimi, durumun anlaşılma-

sına katkıda bulunmuyordu, çünkü ortak kaynaklarla çatışmaların nasıl dönüştüğünü, zamanla nasıl geliştiğini ve daha karmaşık hâle geldiğini değerlendirmeyi zorlaştırıyordu.

Savaşları sadece belirli bir kayıp eşiğinin geçilmesine göre değerlendirmenin bir diğer sorunu, oluşum hâlindeki çatışmaları atlamasıydı. 1990'larda savaşların olduğu ya da onlardan kaçınılamadığı dönemin çözümlenmesini kolaylaştırmak için COW ekibi bir Askerîleşmiş Devletlerarası Anlaşmazlıklar (MID) veri tabanı geliştirdi. Bu veri tabanı 1816'dan bu yana yaşanan bütün anlaşmazlıklar hakkında bilgi içeriyor, "savaş dışı tehdit, askerî güç sergileme ya da kullanma, özellikle hükümete, resmî temsilcilere, resmî güçlere, bir başka devletin mülküne ya da toprağına yöneliyor" idi.[299] Potansiyel olarak sayısız olay MID'e uyuyordu; veri seti birinci versiyonda 1816-1976 için 1000'in altını, ikinci versiyonda 2000'in üstünü kapsıyordu.[300] Dolayısıyla COW'un kapsama eşiği oldukça yüksekken, MID'inki oldukça düşüktü. Sadece devletlerarası çatışmaya uydurulduğu ölçüde, sömürge savaşlarının ve iç savaşların kökenlerinin çözümlenmesine katkı sağlamıyordu.

MID verilerinin büyük bölümü modern araştırma motorlarından önce toplandı, dolayısıyla kütüphanelerde bulunan malzeme kullanıldı. 2010'larda tekil vakaları ele alan bir araştırmacılar ekibi özenli bir çalışmayla, güvenilmez sözcüğünü kullanmadıysa da, MID veri tabanının güvenilmez olduğunu gösterdi. Veri tabanını hazırlayanların çabasını ve çalışmanın yararını övdüler, ancak sistematik eğilimleri gösteren hiçbir bulguya ulaşılmadığını belirttiler ve yüz yüze gelinen sorunların düzeltilmesi için ayrıntılı öneriler sundular.[301]

Tartışılan pek çok olay, mesela savaşan bir tarafın gemilerine karşı tarafı desteklemek için yapılan saldırılar gibi, süregiden ya da önemli savaşların kıyılarında gerçekleşmişti. 1980'lerde İran-Irak savaşı sırasında savaşan tarafların biri ya da diğeri sayısız tankere saldırdı. Bunlar MID'de tekil olaylar olarak kodlandı. Oysa bunlar tekil olaylar olarak görüldüğünde hiçbir anlam taşımıyordu. Öteki uçta yer alan, esas olarak önemsiz meseleler

ise kapsama alınıyordu. 300'den fazla anlaşmazlık (toplamın yüzde 13'ünden fazla) denizdeki teknelerin "ele geçirilmesi" olarak kodlandı. Kuzey Kore'nin 1968'de *USS Pueblo* ve 83 mürettebatını ele geçirmesi gibi bazı ünlü olaylar da vardı. Bu olay pekâlâ daha ciddi bir çatışmaya doğru tırmanabilirdi. Ne var ki teknelere genellikle devletlerarası ilişkilerle pek ilgisi olmayan, ancak sahiplerinin tekneleri gerektiği gibi kaydetmedikleri veya suç faaliyetlerinde bulundukları için yetkililer tarafından el konuluyordu. Bu türden olaylar ilkesel olarak kapsama alınmamalıydı ve yukarıda anılan araştırmada bu olayların 53'ünün düşülmesi öneriliyordu.

Ayrı bir araştırma tartışmalı okyanus alanlarında balıkçılıkla ilgili anlaşmazlıkların MID'de nasıl ele alındığını inceledi.[302] Bu tipteki anlaşmazlıklar askerîleşmiş tepkileri değil olgun demokrasileri kapsama eğilimi gösteriyor ve nadiren tırmanıyordu. Eylemler genellikle bir diğer devletin yurttaşlarına (balıkçı teknelerinin sahipleri) karşı gerçekleştiriliyordu. Fakat büyük olaylar pek yoktu. Bir olayda, bir Kanada destroyeri Kanada sularında seyreden bir Amerikan trol balıkçı teknesini ateş ederek ikaz ettikten sonra kovalamıştı. Bu bir savaş eylemi olarak kodlandı fakat ABD'nin olayı bu şekilde değerlendirdiğine ilişkin bulgu yoktu. Bu türden olaylar "savaş göstergesi" taşımıyordu. Bu eleştirinin yazarları balıkçılıkla ilgili MID veri tabanında 567 anlaşmazlığın 69'unun demokrasiler arasında gerçekleştiğini kaydettiler. Konuyla alakasızlık demokrasi ile savaş ilişkisi hakkında bu veri tabanından hareketle varılabilecek her sonucu çarpıtıyordu. Ne var ki Soğuk Savaş başladığında ve devletlerarası büyük bir askerî anlaşmazlık olarak betimlenebilen bir uluslararası ilişkiler sahnesi açıldığında MID, sadece Doğu-Batı geriliminin en göze batan dışavurumlarını, mesela askerî birliklerin fiilen karşı karşıya geldikleri ve büyük bir savaşa tırmanma riskinin yüksek olduğu Berlin'in 1961'de ikiye bölünmesini kapsadı.

1969'dan sonra gerçekleşen iki olay çatışmaları kategorileştirmenin zorluğunu ortaya koyar. Bu olayların biri kayıp eşiğini geçti ve bu nedenle COW veri tabanına ulaştı ve MID'de yer aldı.

Betimleme olayı önemsiz gösterse de "Futbol Savaşı" olarak bilinen bir olayda El Salvador ile Honduras çatıştı. Çatışmanın sebebi ülkelerindeki baskıdan kaçmaya çalışan Salvadorlu göçmenlerin Honduras'ta uğradıkları muameleydi. İki ülke arasındaki gerilim 1970 Dünya kupası için yapılan, El Salvador'un kazandığı bir maçta karşı karşıya geldiklerinde şiddete dönüştü. Şiddet El Salvador'un Honduras'la diplomatik ilişkilerini kesmesine, ardından, Temmuz ayının ortalarında hava ve kara saldırısına başlamasına ve Honduras'ın da karşılık vermesine yol açtı. Kısa süre içinde ateşkes yapıldıysa da iki ülke arasındaki gerilim sürdü. Savaşın etkisi küçük değildi fakat genellikle Orta Amerika'yla sınırlı kaldı.

Gene 1969'da Çin ile Sovyetler Birliği arasında derin bir çatışma dönemi oldu. İki ülke arasındaki gerilimler on yılın başlangıcından itibaren oluşmuş ve 1963'te sert bir polemikle açığa çıkmıştı. Anlaşmazlık dünya komünist hareketinin ruhu ve liderliğiyle ilgiliydi fakat aynı zamanda, zayıflama döneminde Rusların topraklarını çaldığı ve geri verme zamanının geldiğine dair bir Çin kanaatini kapsıyordu. 1968'in başlarında Sovyet zırhlı araçları Ussuri Nehri'ndeki Qiliqin Adası'nda çalışan Çinlilere saldırdı. Bu olayın ardından sınır o yılın sonuna kadar sessiz kaldı. Daha sonra Çenbao Adası'nda daha çok Sovyet tarafının başlattığı bir dizi olayın ilki gerçekleşti. Mart ayı başlarında Çinli lider Mao Zedung Rus askerlerinin pusuya düşürüldüğü bir olayla inisiyatif almaya karar verdi. Söylemini sertleştirmekle birlikte daha ileri düzeyde eylemden geri durdu. Mao, gerilimin Kültür Devrimi'nin radikalleşme sürecine katkıda bulunacağını düşünüyordu. Ne var ki bu noktada Sovyet liderliği ciddi biçimde alarma geçti ve Çin'e karşı büyük bir savaşın hazırlığına başladı. Sertlik yanlıları, Çin'in nükleer programı operasyonel aşamaya gelmeden önleyici bir nükleer vuruşu tartışıyorlardı. Bu gelişme Pekin'deki liderliği alarma geçirdi. Başkenti tahliye etmeyi düşündüler. Bu arada Sovyet dışişleri bakanlığı Ruslara ülkelerine dönmelerini tavsiye etmeyi tartışıyordu. Sonunda üst düzey görüşmeler için bir fırsat doğdu ve kriz yatıştı.

Bu çatışmalarda pek çok kişi ölmesine rağmen, COW eşiğine ulaşılmadı. Dolayısıyla bu olay, Askerîleşmiş Devletlerarası Anlaşmazlıklar veri tabanında, marttan aralığa kadar az sayıda kaybın olduğu "olay 349" olarak görünür. Kaynak malzeme 1983'e kadar yayımlanan kitaplardı. Bu zamana kadar 2 Mart'ta gerçekleşen ilk büyük çatışmada otuz bir Rus'un öldüğü ve Çinlilerin bu karşılaşmayı muhtemelen soruşturmuş oldukları biliniyordu.[303] Daha önce atıf konusunda mutabakat olmamıştı.[304]

Bu olay bir savaşla sonuçlanabilirdi ama öyle olmadı; ancak askerî planlama ve uluslararası ilişkilerin gelişimi üzerinde muazzam bir etki yarattı. Karşılıklı kuşkular devam etti ve 1970'lerde her iki tarafın büyük güçler inşa etmesine yol açtı. İki komünist dev arasındaki çatlak Pekin'le yakınlaşma imkânları aramaya başlayan ABD için fırsatlar yarattı. Tecrit duygusu yaşayan ve Sovyetler Birliği karşısında kırılgan olan Çinliler Amerikalıların girişimlerine olumlu karşılık verdiler. Böylece 1969 tarihli zengin bir araştırma, gerilimlerin yükselmesine yol açan iç meselelerden bu gerilimlerin yatışmasına yol açan nükleer savaş kaygılarına kadar savaşın kökenleriyle ve güçler dengesinin ansızın nasıl değişebileceğiyle ilgilenenlerin dikkatine sunuldu.[305] COW bu yaklaşım tarzını desteklemek için tasarlanmamıştı; onun yerine olayları tarihi ve coğrafî bağlamından çıkarmayı esas alan bir metodolojiydi.

Geleceği daha iyi görebilmek için geçmişi daha iyi bir yöntemle daha iyi anlama isteği akıl dışı değildi. Fakat tarihin akışı içinde savaşı anlamak, böylece belirli örneklerin bağlam içinde anlaşılabilmesi yerine geçmiş çatışmalar, yüksek ve sıklıkla sıradan bir genelleme düzeyinde kıyaslamaları kolaylaştırmak gibi yapay bir tarzda listelendi ve kategorize edildi. Gelecek olanı anlamlandırmaya çalışanlar için soyut olarak benzer oluşumlara ilişkin bölük pörçük bulguların kıyaslanması temelinde metodolojik olarak sağlam çok sayıda gözlemden öğrenilebilecek olanın sınırları vardı. Hannah Arendt'in şiddet hakkında yazarken gözlemlediği gibi:

> Geleceğe ilişkin kestirimler şimdiki otomatik süreçlerin ve yordamların, yani insanlar beklendiği gibi davranırlar ve beklenmedik bir şey olmazsa muhtemelen gerçekleşecek oluşumların yansıtılmasından başka bir şey kesinlikle değildir; daha iyisi ya da daha kötüsü için yapılan her eylem ve her rastlantı, beklenen hamlelerin çerçevesini oluşturanların ve elde edilen bulguların sağladığı bütün örüntüyü tahrip eder.[306]

Yapılmış olan tercihleri sezmeye çalışarak bir olasılık ve belirsizlik dünyasını keşfetmeye çalıştıklarını kabul eden uluslararası ilişkiler öğrencileri için bu büyük bir kaygı konusu değildi. Fakat bu gerçek bir bilim oluşturmanın mümkün olduğuna, bunun için biraz tahmin yeteneğinin önemli olduğuna inananlar için anlamlı sayıda olayı ele alacak ya da daha geniş uluslararası sistemdeki bazı büyük süreksizliklerle altüst edilmeyecek inandırıcı nedensel ilişkilerin saptanmasında ortaya çıkan sorunlara işaret eder. Metodoloji ne kadar gelişmiş ve veriler ne kadar dikkatle toplanmış olursa olsun gelecek gene de sürprizlerle dolu olacaktır.

[11]

Ölüleri Saymak

Tarih yuvarlak rakamlarla sayar iskeletlerini.
Bin bir, bin olarak kalır,
Sanki bir hiç var olmamış gibi:
hayali bir embriyo, boş bir beşik,
asla okunmayan bir ABC,
gülen, ağlayan, büyüyen hiçlik
bahçeye doğru inen boş basamaklar,
sırada artık kimse yok.

Wislawa Szymborska
"Hunger Camp at Jaslo," 1993[307]

Ölü sayısı savaşların ölçeğine ilişkin en basit ölçü birimi, ödenen bedelin en saf betimi ve fedakârlığın en güçlü göstergesidir. Sayıların ayrıntısı savaşta düşenlerin matemle anılmasını, anıtların dikilmesini, tarih kitaplarının yazılmasını ve ulusal efsanelerin sürüp gitmesini sağlar. Ölü sayılarının sembolik doğası, o rakamlar sayesinde kolayca politik bagaj sağlanabileceği anlamına gelir. Sayılar moral vermek için küçültülebilir ya da öfke

yaratmak için abartılabilir; soylu bir dava uğruna ölmeye hazır olanların cesaretini ya da aptalca bir askerî maceranın yükünü aydınlatmak için kullanılabilir. Kayıp verenler düşmanı rahatsız etmek için sayıları abartabilirler, ancak Cenevre sözleşmelerine uyduklarını göstermek için onları küçültmek de isteyebilirler. Geçmişin ölü sayıları eski düşmanlara suçlarını hatırlatmak ve nedamet talep etmek için ortaya konulur. Çin hükümeti kendi halkına 1937 istilasından sonra Japonların yaptıkları vahşeti hâlâ düzenli olarak hatırlatır; Rus hükümeti uluslararası koşulların ne kadar zorlu olabileceğini açıklarken erken 1940'ların zorluklarından söz eder; daha olumlu olarak Alman hükümeti geçmiş Nazi vahşetinin ceremesini çeker. Bu anıların ve efsanelerin önemi, fedakârlıkların yersiz olduğunu ya da halkın bilincini saptırmak için abartıldığını öne sürerek onları bozmaya çalışanlara öfke duyulabilmesi anlamına gelir.[308]

Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyan Ermenilerinden Rusya taraftarı oldukları inancıyla kurtulmak istedi. Bu yöndeki çabaları savaşın sonuna kadar sürdü. Bazı değerlendirmelere göre 1,5 milyon kadar Ermeni öldü, diğerleri ülkeden sürüldü. Başka hesaplamalar sayıyı daha düşük, neredeyse bu miktarın yarısı kadar gösterir. Kaç kişinin öldüğü sorusu ülkede kaç kişinin yaşadığına, kaçının kaçtığına ilişkin inançlara bağlıdır. Ne zaman bu olaylara gönderme yapılsa Türkiye sert bir dille şikâyet eder. İddia edilen sayıda olmasa da pek çok Ermeni'nin öldüğünü kabul eder fakat ortada kasti bir tutum olmadığına ve aynı dönemde Ermenilerin de Müslümanları öldürdüğüne işaret eder. Türkiye'nin bu konuda izlediği kararlı tutumun bir sonucu da, bulguları tasnif etme girişimlerinin hemen çapraz ateşe yakalanmasıdır.[309]

Pek çok hesaplama sorunu, 1910'da savaşın yok edilmesini sağlamak için kurulan bir örgütün, Carneige Endowment for International Peace'in 1923'te yayımladığı bir kitapta araştırıldı. Yazarların bir gözlemine göre, "İnsanlar şan şeref, yağma ve fetih arzusunun gerçekte neye mal olduğunu değerlendirmeye

başladıkları zaman bedelin çok yüksek olacağını göreceklerdir; ve işte o zaman barış ebediyen sürecektir."[310] Bu kitap, savaşın insanî maliyetine ilişkin, COW'un aksine, hem Yedi Yıl Savaşı'nı, hem de Napoleon savaşlarını kapsayan mevcut kaynakların çözümlenmesi temelinde son savaş sırasında gerçekleşen kayıplara ilişkin oldukça baştan savma, "giriş niteliğinde" bir değerlendirmeden ibaretti. Napoleon savaşları için 11 milyondan fazla askerî ölüm hesabı günümüzde genellikle kullanılan sayılara yakın düşmektedir. Samuel Dumas adında bir Fransız profesör, geçmiş savaşları tartışırken, bulguların az sayıda ve genellikle güvenilmez olduğunu kabul ediyordu. Kanıtların azlığı ve güvenilmezliği çoğu kez kasıtlı yanıltmaya neden olmaktaydı. Dumas, savaştan değil de hastalıklardan kaynaklanan askerî kayıpların çok daha büyük olduğunu da vurguladı. Bu durum siviller için de geçerliydi. Çözümlemede kullanılan bir ölçü azalan doğum oranlarıydı.

Özellikle savaşla sınırlı olduğu zaman ölüm sayıları savaş trajedisinin sadece bir yönünü ortaya koyar.[311] Kişiler öldüklerinde aileleri mateme bürünür; yaralananların bir kısmı daha sonra ölecektir ve bazıları fiziksel ya da psikolojik olarak zarar gördükleri için normal hayata dönemeyeceklerdir; evler yıkılır, toplumsal altyapı çöker. Savaş hastalıklara ve yetersiz beslenmeye ya da hukukun ve düzenin çöküşüne yol açar ve bütün bunlar toplumu her düzeyde kuşatan şiddete eklenir. Kalabalık bölgelere giren ordular beraberlerinde cinsel saldırıları getirirler. Savaşın dolaysız etkisinden kaçmaya çalışanlar, ister ülke içinde yer değiştirmiş, ister mülteci olsunlar çoğu kez dehşet verici zorluklarla karşılaşırlar. Savaşın gidişatı değiştikçe bunların bir kısmı eve dönebilirken, diğerleri ebediyen sürgünde yaşarlar. Savaş, baskıcı hükümetleri ve doğal felaketleri kapsayarak bir ülkede hayatı sefalete dönüştüren pek çok kötülüğün en kötüsü olabilir. Dolaylı sebeplerin getirdiği ölümlerin kasıtlı cinayetin neden olduğu ölümler kadar yüksek olması gayet mümkündür.[312]

Sivillerin kaderini, sanki onların hesaba katılması kararsızlık ve belirsizliğe yol açacakmış gibi göz ardı etmek savaş gerçek-

liğini çarpıtır. Sivilleri dışlamanın sonuçları, Kore'deki toplam savaş ölümlerini COW listeleri 909.000'i gösterirken, sivillerin hesaba katılması hâlinde ölümlerin yaklaşık 4 milyona çıkabileceği belirtilerek görülebilir. 1970'lerde Pol Pot yönetimindeki Kamboçya'da hayatını kaybeden iki milyon insanın çoğu açlık ve hastalıktan öldü. Doğrudan öldürülen 80.000 ila 100.000 arasında insan her standarda göre yeterince fazlaydı fakat toplamın sadece yüzde dördünü oluşturuyordu.

On dokuzuncu yüzyılda sivillere yönelik vahşi saldırılar, direnmeleri hâlinde düşman halkların nasıl acı çektiğini göstermenin bir yoluydu. Yirminci yüzyılda aşağı ırktan sayılan ya da tehlikeli inançlara sahip olduğu düşünülen bütün grupların tasfiyesi bir savaş hedefi olarak benimsendi. Yirmi birinci yüzyılda aşırı İslamcı gruplar din değiştirenlerin ve imansızların katledilmesini hayati bir politik hedef olarak gördüler. Direnme kabiliyeti olmayan sivillerin büyük sayılarla öldürülmesi, başlıca örneğini Yahudilere karşı Nazi Holokostunun oluşturduğu, savaş benzeri fakat savaşı kapsamayan bir öldürme kategorisidir. Yakın zamanların en dehşet verici olaylarından biri 1994'te yaşanan Ruanda soykırımıdır. Bu olayda öldürülenlerin sayısı 500.000 ila 1 milyon arasında hesaplandı.[313] Ancak bu standart COW ya da PRIO veri tabanlarında yer almadı. PRIO bu türden olayları uyumlu hâle getirmek için yeni bir "tek yanlı şiddet" kategorisi geliştirdi fakat bunlar ölümleri mümkün kılan koşulları savaş yarattığı için savaştan ayrı olarak düşünülemezdi.[314] Ruanda'da fiili direnişin yokluğu milis saldırısının hızını ve tek hedefliliğini gösteriyordu. Birkaç köyde meydana gelen ciddi fakat küçük çaplı çatışmalar bütün olayı bir anda savaşlar listesine aktaracak mıydı? Baskıcı bir hükümetin eliyle gerçekleşen ölümler zaman zaman savaş kayıplarıyla kıyaslanmış fakat örgütlü direniş yokluğu yüzünden savaş veri tabanlarının dışında tutulmuştur.[315]

Bütün bunlar araştırmalarını doğru kayıp ölçümlerine dayandırmak isteyenler için sorun yarattı. Amaç savaşların dehşetini aktarmaktan çok farklı savaşları kıyaslamak idiyse, en dar ve en güvenilir olduğu düşünülen ölçüleri, yani savaşta ölenlerin sayı-

sını kullanmak gerekirdi. COW'un yaklaşımı buydu. Fakat burada bile özen gerekiyordu. Bir savaş sırasında gerçekleşen pek çok askerî ölüm fiili savaşın uzağında olur. COW veri tabanında Amerikan savaş ölümleri Birinci Dünya Savaşı için 116.516, İkinci Dünya Savaşı için 405.400, 1950'lerin başında Kore Savaşı için 54.487, 1965'ten 1973'e kadar Vietnam Savaşı için 58.153, 1991 Körfez Savaşı için 376 fakat 2001 Afganistan işgali için sadece 2 ve 2003 Irak işgali için 140 idi. Bu sayılar savaşta öldürülenleri ama aynı zamanda kazalar, hastalık ya da savaş esirliği yüzünden ölenleri de kapsıyordu. COW bu iki sebep tipi arasında ayırım yapmıyordu fakat bunlar ilişkiliydi. Savaş ölümleri Birinci Dünya Savaşı'ndaki toplamın yarısından azdı ve İkinci'de, 1991 Körfez Savaşı'na kadar süren bir oranla, toplamın neredeyse yarısı kadardı.[316]

On dokuzuncu yüzyılın başında Haiti'de sarıhummadan ölen 22.000 Fransız askerini ve Kırım Savaşı sırasında koleradan ölen yaklaşık 18.000 İngiliz ve Fransız askerini, 2002'de Afganistan'da bulaşıcı hastalığa yakalandıkları için hastaneye kaldırılan 29 asker arasında sıfır olan kayıpla karşılaştırın. O sırada askerler belki daha sağlıklıydılar, bu yüzden hastalıklarla daha iyi başa çıkabildiler. Bilmedikleri bir bölgeye sevk edilirken bir zamanlar öldürücü olan hastalıklara karşı aşılanmışlardı. Çelik yelek daha iyi koruma sağlıyordu ve savaşta yaralanmaları hâlinde askerler hızla bir sahra hastanesine tahliye ediliyorlardı. Geçen yüzyılın ortalarına kadar Hastalık ve Savaş-Dışı Yaralanma (DNBI) savaşa sevk edilen askerin başlıca ölüm sebebiydi. Yaralı bir askerin günler süren sedyeyle taşınması yerine, modern orduda savaşan bir askerin bir saat içinde helikopterle alınarak iyi donatılmış bir hizmete ulaştırılması gerekiyordu. Dolayısıyla, Tanisha Fazal'ın dediği gibi, savaş artık "daha az öldürücü" idi. 1946 ile 2008 arasında bilinen savaş ölümlerinde yüzde 50 kadar azalma oldu. Buna karşılık, hesaplanan savaş kayıplarındaki azalma sadece yüzde 20 idi. Bu nedenle savaş ölümleri savaş kayıplarından iki kat daha hızlı azalıyordu. 1860'da 1200 kayba yol açan savaş 1980'de muhtemelen 800 kayba yol açacaktı.[317]

Modern silahlı kuvvetlerle birlikte ölüm, yaralanma ya da kayıplar için kurallara bağlanmış ve güvenilir kayıt tutma yöntemleri oluşmuştur. Geçmişe bakıldığında hesaplama biçimleri, ister savaşan birliklerden gelen sahra raporlarından, gazete haberlerinden, yardım çağrılarından ya da tıbbi kayıtlardan sağlansın, her türlü bilgiden oluşuyordu fakat bunlar genellikle yetersiz ve belirsizdi. Zamanla ölüm oranlarının savaşın etkilerinden önce ve sonra saptanması mümkün oldu. Nüfus sayımı verileri bir ülkenin nüfusunda meydana gelen bir azalmanın boyutunu belirlemeye yardımcı olabilir. Savaş sonrası anketler ailelerin uğradıkları kayıpları ve savaşla ilgili yaralanmaların yaygınlığını örnekleyebilir. Bütün bu ölçümler kendi kapsayıcılık, temsil ve güvenilirlik sorunlarını gündeme getirir.

Zorluklar konusunda Amerikan İç Savaşı örnek gösterilebilir. Savaştan hemen sonra ölüm sayısı 620.000 olarak saptandı; bunun 360.000'den fazlası Kuzey'den, geri kalanı Güney'den geliyordu. Bunlar COW'un kullandığı sayılardı. İki Birlik Ordusu askerinin, William Fox ve Thomas Livermore'un titiz çalışmasının sonucuydu. Savaş sırasında ölü, yaralı ve kayıpları saptamak ve saymak için belirlenmiş bir yordam olmadığından, Fox raporlar ve bulabildiği kayıtlar üzerinde çalıştı. Kuzey'de emeklilik ve dul/yetim yardımı talepleri vardı fakat Güney'de bu türden bulgular yoktu. Fox'un konfederasyon tarafındaki ilk ve kaba çözümlemesi 94.000 gibi yuvarlak bir rakam veriyordu. Livermore, kaza ve hastalıkla bağlantılı ölümlerin savaşla ilgili ölümlere oranının konfederasyon tarafında birlik tarafındaki gibi olduğu tahminiyle bu sayıyı 258.000'e yükseltti.[318] 620.000 sayısı uzun süre sorgulanmadı.[319] 2011'de nüfus bilimci J. David Hacker Güney'in kayıplarının, olduğundan az gösterildiğini kanıtladı.[320] Güney daha az kentleştiği için hastalıklar olasılıkla Kuzey'dekinden daha yüksekti; oradaki genç adamlar bulaşıcı "kamp" hastalıklarına bağışıklık kazanmamış olmalıydılar. Tıbbi hizmet ve gıda maddesi tedariki zorlaştığı için savaşın son yılında bu durum daha da ağırlaşmış olmalıydı. Toplam nüfus üzerindeki etkiyi ölçmek için nüfus sayım verilerini kullanan

Hacker, savaştan kaynaklanan "ek" erkek ölümlerinin, 750.000 makul ortalamayla 650.000 ile 850.000 arasında olduğu sonucuna vardı. Bu sonuç önceki hesaplamadan yaklaşık yüzde yirmi daha yüksekti.

Ayaklanmaların yarattığı daha karmaşık ve belirsiz durumlar farklı sorunlara yol açıyordu. Kelly Greenhill görece küçük ölçekli olsa da sayma sorunlarını örneklemek için terörist grup Boko Haram'ın 2015 yılının başlarında Kuzeydoğu Nijerya'daki bir köyde 150 ile 2000 arasında insan katlettiğine ilişkin bir raporu inceledi. Olay ayaklananların denetlediği tehlikeli bir bölgede gerçekleşmiş, modern iletişim bağlantılarının olmadığı koşullarda sadece uydu resimlerinden sağlanan görsel bulgularla saptanmıştı. "Morglar, hastaneler ve adlî makamlar"dan güvenilir bilgi edinmek zordu, çünkü bunlar "içsel olarak isabetsiz, dışsal olarak engellenmiş, yapısal olarak yetersiz ya da düpedüz çarpıtılmış" idi. Görgü tanığı ifadelerinin de dikkatle ele alınması gerekiyordu, çünkü kişiler sorulara "kendilerini psikolojik ve fiziksel zarardan koruyacak" şekilde yanıt verebiliyorlar ya da uydurma ya da abartılı yanıtlar verince ödüllendiriliyorlardı. Ölüm hâlinde aynı göründükleri için düzensiz savaşçıları sıradan yurttaşlardan ayırmak zordu. Aynı zorluk doğrudan ölümleri dolaylı olanlardan ayırma konusunda da geçerliydi. Kaçmaya çalışırken nehre düşüp boğulan bir çocuk savaş kurbanı mıydı, yoksa bu talihsiz bir kazanın sonucu muydu?

Greenhill, hastanelerden, morglardan ve STK'lerden gelen sayıları ölümlere ilişkin medya haberleriyle karşılaştırarak kayıpları azami dikkatle hesaplayanların, savaştan etkilenen bölgelerde yaşayan ya da oralardan kaçan bireylerin ve hane halklarının istatistiksel olarak temsili seçiminden veri sağlayan daha aktif yöntemlere kıyasla daha düşük sayılara ulaşmasının olası olduğunu kaydetti. Buradaki risk fazla sayma yüzünden olabilir. Bu özel vakada Greenhill hem hükümetin harekete geçmesini isteyen yerel görevlilerin, hem de güç göstermek isteyen Boko Haram'ın rakamları şişirmeye yatkın olduklarını gözlemledi. Böylece sayılar kamusal alana ulaştığında "denetimden kurtuluyor" idi.[321]

Bunun belirli bir zamanda yaşanan tek bir olay için doğru olabilmesi, gerçekten büyük savaşlar için güvenilir sayılar geliştirme sorunlarına dikkatlerin çekilmesini sağladı. İkinci Dünya Savaşı, Asya ve Avrupa çatışmalarının iç içe geçmesiyle, milyonlarca sivilin seri hâlinde katledilmesiyle, deniz savaşlarından, muazzam hava akınlarından, yıldırım saldırılardan, azimli savunma ve partizan direnişinden oluşan ve atom bombalarıyla sonuçlanan bütün savaş tipleriyle öngörülemeyen düzeyde öldürmeyle sonuçlandı.

Savaş sırasında Almanlar pek çok tarzda öldüler; savaşta ve hava akınlarında, kendi hükümetlerinin cezalandırmasıyla ya da savaşın sonunda kitlesel sürgünler sırasında. Bütün bunlar yaklaşık 7,5 milyonu bulan bir toplama yol açtı fakat bileşen bölümlerin her biri sorgulandı. Askerî sefer sırasında 4,3 milyonu bulan toplam kayıplar Alman Yüksek Komutanlığı'nın savaş dönemi sayılarını temel alsa da toplama sistemi savaşın sonraki evrelerinde bozuldukça sayılar giderek güvenilmez olmuştur.[322]

Bu belirsizlikler Sovyet kayıplarını kuşatan belirsizlikle kıyaslandığında ılımlıdır. Belki de hatalı kararları yüzünden Hitler'in ülkesini gafil avlamasını sağladığı düşüncesiyle Stalin toplam ölü sayısını 7 milyon olarak verdi. 1961'de 20 milyon gibi daha yüksek bir sayı resmî düzeyde kabul edildi, ancak bu sayının da düşük olduğu anlaşıldı. 1990'da Başkan Mihail Gorbaçov "yaklaşık 27 milyon"dan söz etti. Askerî ölümler, daha sonra 1960'ların ortasında hazırlanan ve o zamana kadar gizli tutulan bir genelkurmay raporu temelinde sayı 8.668.400 olarak verildi. Bu sayı, savaşta ölen ya da yaralanıp ölen 6.329.600, savaş dışı nedenlerle ölen 555.000, savaşta kaybolan ve bulunamayan ya da esir düşüp dönmeyen 1.783.300 kişiden oluşuyordu.[323] Bu sayılar da yetersiz bulunarak eleştiri konusu oldu.[324] Sivil ölümler konusunda Rus Bilimler Akademisi 1995'te Alman işgalindeki bölgeler için 13,7 milyon sayısını veren bir değerlendirme yayımladı. Bu sayı, 7,2 milyon soykırım eylemleri ve misillemelerden; 2,2 milyon köle emeği kullanma amaçlı yurtdışı sevkiyatlardan; 4,1 milyon açlık ve hastalıklardan oluşuyordu. Ek olarak, işgal edilmeyen

bölgelerde açlık ve hastalıktan kaynaklanan ölümlerin 3 milyon olduğu hesaplandı.

Bu sayılar genel kullanıma aktarıldıysa da, daha sonra Rusya'nın içinden ve dışından bunları kesinleştirmek için çok çaba gösterildi. Ancak bu hesaplamalardaki hata payları ayrı bir trajedi olacaktı. Almanlar tarafından esir alındıktan sonra kaç kişi ölmüştü? Esir alınan fakat kaçarak kendi birliğine dönenler, savaştan sonra dönmekten kaçınanlar, dönen ve lekelendikleri için hapsedilenler ya da Almanlar tarafından savaş esiri muamelesi gören fakat sıradan yurttaş ya da partizan olanlar hesaba katıldığında sayılar karışıyordu. Bu dönemde yaşanan pek çok ölüm, silahlı çatışmanın yanı sıra, Sovyet devletinin ekonomi ve politikasının ve ölümcül Nazizm ideolojisinin sonucuydu. Savaş politik cezalandırma ve felaket niteliğinde toplumsal ve ekonomik politikaların, esas olarak toplama ya da emek kampları olarak oluşturulan "gulag" ya da 1930'larda Ukrayna'da yaşanan kıtlık gibi olayların arkasından gelmişti. Aleksander Yakovlev'e göre baskı nedeniyle ölenlerin sayısı 35 milyon kadardı.[325] Savaş sırasında Gulag kapatılmadı. Yaklaşık 1 milyon kadar çok sayıda kişi cezaevinde ya da zorunlu yer değiştirmeler sırasında yolda öldü.[326] Savaş öncesinde yapılan son nüfus sayımı rakamlarıyla 1930'lardaki zorunlu kolektifleştirmenin etkisini azaltacak şekilde oynanmış olduğu için demografik çözümleme sorunluydu.[327]

Bu yüzden savaşın Sovyetler Birliği'ne maliyetiyle ilgili çoğu hesaplamalar 28 milyona yaklaşırken, bazı itibarlı çözümlemeciler 35 milyon gibi yüksek bir miktarın akla uygun olduğunu düşündü.[328] Askerî ölümlere ilişkin değerlendirmeler 5'ten 14 milyona ve sivil ölümleri 7'den 18 milyonun üzerine kadar değişiyordu. COW'un 7,5 milyon olarak verdiği, sivil ölümlerini dikkate almayan savaşta ölüm sayısı kesinlikle çok düşüktür ve Sovyet deneyiminin bir yönünü pek aktarmaz. *The Better Angels of Our Nature*'da Steven Pinker, İkinci Dünya Savaşı için toplam 55 milyon ölü sayısı verdi fakat sayılar Almanya ile Sovyetler Birliği'nin yanı sıra gerçek sayıları hesaplamanın zor olduğu fa-

kat en az 14 milyon olarak saptanan Çin'in belirlediği daha yüksek uçtan alınırsa toplam 85 milyona yaklaşıyordu.[329]

Irak ve Afganistan'da yakın zamanda gerçekleşen çatışmalarda, bu ülkeleri işgal maliyeti ayaklananlarla ilgili rakamların çok gerisindeydi. COW'un metodolojisi çözümlemeyi daha karmaşık hâle getirdi, çünkü Afganistan ve Irak'taki yerel direniş sırasıyla 552 ve 3985 kayba yol açtıysa da, karşı ayaklanma harekâtları devletlerarası savaştan çok devlet dışı savaşlar olarak ayrı tutuldu. Kayıplar isimleriyle ve ölüm koşullarıyla saptanabildi. Aynısı genellikle sivil üstleniciler ve uluslararası örgülerin üyeleri için de geçerliydi.

İrak tarafında durum daha karmaşıktı. 1991 savaşında koalisyon bombardımanı nedeniyle doğrudan öldürülen sivillerin sayısı Irak tarafından 2278 olarak bildirildi. Askerî kayıplar hakkında kesin hesaplamalar yoktu. Savaş sona ererken ABD komutanları Irak ordusunun hesaplanan büyüklüğü ile esir alınan sayılar arasındaki farklılık karşısında şaşırdılar. Aradaki açıklığın Iraklı ölümleri olduğunu tahmin ettiler; yaklaşık 100.000 kişi öldürülmüş, 300.000 kişi yaralanmıştı ve 150.000 kaçak vardı.[330] Fakat Irak ordusunun büyüklüğünü savaştan önce olduğundan fazla değerlendirmişler, Irak birliklerinin tam donanımlı olduğunu tahmin etmişlerdi. Fakat raporlara bakılırsa çok sayıda birlik görev yapmamış, daha da fazlası ilk fırsatta firar etmişti. Böylece koalisyon hava saldırılarına başladığında savaşacak asker sayısı belki sadece 200.000-300.000 kadardı. Bu durum, bir çözümlemeciyi, Irak savaş ölümlerini hava harekâtında 750-1500 ve kara harekâtında azami 6500 ölü olarak vermeye yöneltti.[331] Bir diğer değerlendirme öldürülen Iraklı asker sayısı olarak 20-26.000 sayısını tercih etti.[332] Bunun çok azı gerçek sayıları temel alıyordu.[333]

Değerlendirilmesi en zor alan sivil ölümlerine ilişkindi. Bir değerlendirme 1991 için 100.000 rakamını verir.[334] 2003'ten sonra bu tartışmalı bir konu oldu. Irak toplumunun, İran'la girdiği savaşı, hoşnutsuzluğun, yaptırımların ve sürgünlerin baskısını da kapsayarak 1970'lerden beri yaşadığı zorlukların, altyapı kaybının ve kaynaklarını tüketmesinin boyutları sorunu karmaşık hâle getiriyordu. Buna, işgal, isyan, iç savaş ve sonraki yılları etkileyen genel hukuksuzluğu da eklemek gerekir.[335] Bu ölümle-

rin çoğu doğrudan koalisyon güçlerinin eliyle olmadı, ancak bu eski rejimin hukuk ve düzeninin altüst edilmesinin yarattığı etki nedeniyle onları aklamaz. Iraklı Ölü Sayısı adlı bir örgüt Mart 2003'ten sonraki Iraklı ölümleriyle ilgili ulaşabildiği bütün bulguları derledi. Aralık 2012'ye kadar geçen dönem için, az olabileceği kabul edilerek 110.937 ile 121.227 aralığında ölüm olduğu öne sürüldü.[336] Ancak onların değerlendirmesi, Birleşmiş Milletler'in yanı sıra Uppsala Çatışma Veri Programı gibi örgütlerin verdiği rakamlardan daha yüksekti. [337]

Tıp dergisi *The Lancet*'te yayımlanan bir diğer yaklaşım çok sayıda hane halkıyla yapılan, aile ölümlerinin sorgulandığı mülakatları kapsıyordu. Bu çalışma, Mart 2003'ten Haziran 2006'ya kadar normal şartlarda olabileceklerin ötesinde, yaklaşık 655.000 kişinin öldüğü sonucuna vardı.[338] Örneklemin temsil gücü, 26 milyonluk bir nüfusa uyarlanma boyutu ve savaş öncesi ölüm oranları üzerine yapılan tahminin doğruluğu hakkında sorular soruldu. Sayı neredeyse kesinlikle olduğundan fazlaydı.[339] Benzer fakat daha gelişmiş bir yöntemle, Irak'taki durumun daha az kaygı verici olduğu 2013'te yapılan daha iyi bir araştırma, 2003'ten 2011'e kadar 461.000 fazla ölüm olduğu sonucuna vardı. Bunun yaklaşık yüzde 60'ının şiddet yoluyla gerçekleştiği saptandı. Bunun da üçte biri koalisyon güçlerine atfedildi (yaklaşık 90.000). Savaşın zirvesinde erkekler savaş öncesine kıyasla yüzde 2,9 daha yüksek ölüm riski taşırken, bu oran kadınlar için yüzde 0,7 kadardı.[340] Elbette sadece savaşın maliyetleri yoktu. 2003'ten beri ülke dışına göçen Iraklıların sayısından çıkarılan hesaplamalar 1,7 milyondan (Birleşmiş Milletler rakamı) 2,3 milyona kadar değişen bir aralıktaydı.[341] Bir milyondan fazla insan da Irak'ın içinde daha güvenli yerlere kaçmıştı.[342]

Ölüm oranları işgal öncesi hayatlarla karşılaştırıldığında Iraklıların başına gelenin ne kadar kötü olduğunu gösterir fakat Irak toplumundaki gerilimler başka bir zamanda ve başka bir tarzda da aynı ölçüde kötü biçimde gerçekleşebiliyordu. Herhangi bir Ortadoğu ülkesi kadar istikrarlı görünen komşu Suriye 2011'de hız kazanan bir iç savaşla tükeniyordu. Bu savaşlarda

genellikle rejimin kendisini savunurken kullandığı kaba taktiklerin bir sonucu olarak hızla ortaya çıkan olağanüstü bir şiddet sergilendi, çok sayıda oyuncunun karışmasıyla ve dışsal aktörlerin müdahalesiyle ağırlaştı. Birleşmiş Milletler ölüm sayılarını tutmaya, ılımlı bir değerlendirme yapmasına rağmen, ölümlere ilişkin makul bir doğrulama sağlamaya çalıştı.[343] Ağustos 2014'te 191.369 ölüm olduğu bildirildi. Bir yıl sonra 250.000 olarak yuvarlak bir rakam verildi ve yeterli bilgi eksikliği nedeniyle sayıların güncelleştirilmesinden vazgeçildi. Suriye İnsan Hakları Gözlem Örgütü Mart 2017'de 321.358 birey ölümünü belgeleyebildi. Fakat 85.000 kadarının belgelenmediği tahmin ediliyordu. Belgelenenlere göre hükümet güçleri ve hükümete karşı olan çeşitli fraksiyonların kaybı 112.000 kadardı. Yaklaşık 96.000 sivil öldürülmüştü. Bunların yüzde sekseninden fazlası hükümet eyleminin sonucuydu. Ek olarak 2 milyondan fazla Suriyeli yaralanmış ve sakat kalmış, yaklaşık 12 milyon kişi de yer değiştirmişti. Savaşın başlangıcında nüfus 20 milyondan fazlaydı.[344]

Ölüm kayıtları kişisel trajedi derlemeleridir. Her bireyin ve ailenin anlamı sayılar yükseldikçe ve sayım işlemi zorlaştıkça kaybolur. Rakamlar büyüdükçe anonimleşme başlar ve sonunda istatistikler hata paylarıyla birlikte insan kavrayışını büyük kentlerin nüfuslarına eşitleyerek daraltır. Çözümlemeciler ne kadar kusurlu olursa olsun ellerindeki en iyi sayıları kullanmak zorundaydılar fakat burada bilim yoktu ve büyük belirsizlikler politik manipülasyon ve kasıtlı çarpıtma fırsatı yaratıyordu. Acıları ölçmeye çalışmak önemliydi fakat yalnızca sayılar kesin olduğu ve varsayımlar güvenilir olduğu zaman. Kayıplar konusunda, Suriye'de olduğu gibi, rapor hazırlandığında bile, bir noktada sayılar ağır basıyordu. Sayıları tutmak imkânsız hâle geliyordu. Hep hesaplama yapmak gerektiği için, özellikle altyapının çöküşünden, hastalık, yetersiz beslenme ve yoksulluktan kaynaklanan acıların yapısı gereği yeterince ölçülebilir olmayan yönlerini dışlamak için uygun hiçbir sebep yoktu. Ne var ki ham sayılar dikkatle birleştirilse de savaş öyküsünün sadece bir bölümünü anlatıyordu.

[12]

Demokrasi ve Savaş

> Savaş ilanı yurttaşların rızasını gerektiriyorsa ... onların böylesine kötü bir oyunu başlatırken, savaşın bütün felaketlerini kendi yazgıları hâline getirirken çok temkinli olmalarından daha doğal bir şey yoktur.
>
> Immanuel Kant
> "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch," 1795[345]

Bol rakamlı uluslararası ilişkiler bilimi geliştirmenin ve Soğuk Savaş sonrası siyaset gündeminin en önemli kesişme noktası, daha fazla demokrasinin aynı zamanda daha fazla barış anlamına gelip gelmediği sorusuyla birlikte anılır. Batı'nın komünizm karşısında zaferi demokratik hayat tarzının zaferi olarak görüldü. Diğerlerinin de aynı yolu izlemesi durumunda, uğruna savaşılacak bir şey kalmayacağı için barışa yol açacak ortak değerlere sahip aşkın bir topluluk olasılığı vardı. Fakat demokrasinin yayılması tartışmalı olacak ve otokratların direnişiyle karşılaşacaktı.

Avrupalı komünizm içe doğru çökerken RAND Corporation'dan Francis Fukuyama, bu gelişmenin sadece "Soğuk Savaş'ın

sonu ya da savaş sonrası tarihin belirli bir döneminin geçip gitmesi" değil, "aslında tarihin sonu" olduğunu ilan etti. Fukuyama bunu "insanlığın ideolojik evriminin son noktası ve Batı liberal demokrasisinin nihai bir insanlık hükümeti formu olarak evrenselleşmesi" olarak anlamlandırdı.[346] "Tarihin sonu" sözü yanlış yoruma yol açtı. Fukuyama artık çatışma ya da başka dönüşümler olmayacağını değil, sadece Batı dünyasının benimsediği politik ve ekonomik modele, bu modelin sağladığı muazzam faydaya ciddi bir ideolojik alternatifin kalmadığını söylüyordu.

Sovyet imparatorluğunun çöküşü ve hepsi demokrasiyi savunma iddiasında bulunan devletlere bölünmesi ılımlı bir trendin son evresi olarak göründü. Samuel Huntington demokrasinin dalgalar hâlinde nasıl üstün geldiğini betimledi. Birincisi on dokuzuncu yüzyılda başladı ve yirmi dokuz demokrasiyle zirveye ulaştı fakat daha sonra, 1920'lerde, diktatörlerin ağır ekonomik koşullardan yararlanmasıyla gerilemeye başladı. 1942'de sadece on iki demokrasi vardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yükselen ikinci dalga sayıyı otuz altıya çıkardı fakat ardından yaşanan düşüşle birlikte 1970'lerin ortasına kadar sayı otuza düştü. Daha sonra üçüncü dalga, demokratik hükümet biçimlerini benimseyen Latin Amerika ve Asya Pasifik ülkelerinde başladı.[347] Nihayet eski Varşova Paktı devletleri Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmiş olan Baltık Devletleri'yle birlikte Batı ideolojisini benimsediler ve NATO ile Avrupa Birliği'ne katılarak bağlılıklarını kanıtladılar. Eski komünist ülkelerin mevcut demokrasilere katılmalarıyla birlikte sayı seksene (ve bazı değerlendirmelere göre daha da yukarı) çıktı.

Demokrasinin hız kazanmasının uluslararası sonuçları oldu. Komünist deneyim temel özgürlükleri olmayan rejimlerin istikrarsızlık eğilimi taşıdığını fakat bu özgürlüklerin yayılmasıyla birlikte bölünme ve çatışmanın azaldığını kanıtladı. Bu gelişme uluslararası düzen muhafaza edildiği sürece hükümet sistemlerinin önemsiz olduğu fikrine ters düştü. 1945'te San Francisco'da hazırlanan BM Sözleşmesi'nin merkezinde yer alan fikir buydu. Öncelik, esas olarak yeni saldırı savaşlarını önlemekti. Giriş bölümü hem devletin haklarını, hem de insan haklarını kabul

ediyordu. "Gelecek kuşakları savaş felaketinden koruma" kararlılığının belirtilmesiyle başlıyor, "temel insan haklarına, insan onuruna ve değerine, kadınların ve erkeklerin, büyük ve küçük ulusların eşit haklarına bağlılık" bir kez daha onaylanıyordu. Ancak Birleşmiş Milletler'in çalışma ilkeleri betimlenirken, esas amaç açıklığa kavuşturuldu. "Örgüt," deniyordu sözleşmede, "bütün üyelerinin eşit egemenlik ilkesini temel almaktadır." Her ülke anlaşmazlıkları barışçı yöntemlerle çözme ve "uluslararası ilişkilerde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasî bağımsızlığına yönelik tehdit ya da zor kullanmaktan kaçınmakla" yükümlü olduğunu kabul etmeliydi. Devletler halklara karşı adaletsiz ya da ayrımcı bir tarzda davransalar bile, uluslararası barış ve güvenliği bozmadıkları sürece, yalnız bırakılmalıdırlar.

> Bu sözleşmenin hiçbir hükmü Birleşmiş Milletler'e bir devletin kendi yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermez ve üyeleri bu türden konuları bu sözleşme uyarınca çözümlemeye zorlayamaz.[348]

Adalet ve insan haklarına dair her ne söylerse söylesin, özünde sözleşme mazereti her ne olursa olsun fetih savaşlarının ortadan kaldırılması ve egemenliğin kabulüyle ilgiliydi. Devletlerin kendi sınırları içinde yaptıkları onlara kalmıştı. 1991'de bir "yeni dünya düzeni"nden söz ettiği zaman Başkan Bush, bu anlayışa karşı çıkmıyordu. Bush'un açıklamasına göre bu:

> büyük küçük bütün ulusların ilişkilerimizin esasını oluşturan ilkelere -anlaşmazlıkların barışçı çözümü, saldırganlığa karşı dayanışma, silahlanmanın azaltılması ve denetlenmesi ve bütün halklara adil muamele- ortak bağlılık temelinde bir dünya umutlarından kaynaklanır.

"Yeni" sözcüğünün kullanılmasına rağmen bu vizyon aslında muhafazakârdı. Sunulan yeni dünya, anlaşma sağlanmayan bazı özellikleri eksik olmakla birlikte eskisine oldukça benziyordu. Başkan "sürekli bir barış çağı" vaat etmekten dikkatli bir tutum-

la kaçınmıştı. Mesele "karışıklık tehlikelerini uzak" tutmaktı.[349] Bush adalet arayışının düzen ve istikrarın korunmasından önce gelmesini beklediğine dair hiçbir belirti vermedi.

Fakat henüz meydana gelen güçler dengesi değişimi temkinli bir başkanın kabul etmeye eğilimli olduğundan çok daha uzun vadeli etkiler yaratacaktı. ABD ve müttefikleri artık hegemonik konumdaydılar. Dünya askeri varlıklarının büyük bir bölümüne, en güçlü ekonomilere ve muazzam bir politik manevra alanına sahiptiler. Uluslararası düzenin kurallarını yeniden yazabilecek durumdaydılar. Yetmiş yıldan fazla bir süre faşizme ve komünizme karşı iç ve dış savaşlar vermişler ve nihayet zafer kazanmışlardı. Anayasaları liberal felsefeyi yansıtıyor, "devlet kararlarının sadece bireyin ya da grubun politik gücüyle değil, tarafsız hukuk kurallarıyla uygulanması" gerekiyordu. Artık "bir bütün olarak devletler toplumunun oluşması" için çalışma fırsatı vardı.[350] Esas değişim, devlet haklarının daha az, birey ve azınlık grup haklarının daha çok vurgulanmasıydı.

Kasım 1990'da otuz dört Avrupa ülkesinin hükümet başkanları 1975'te Helsinki'den bu yana ilk kez Paris'te yapılan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nda bir araya geldiler. Almanya'nın yeniden birleşmesini kutladılar ve Avrupa'daki Konvansiyonel Güçler hakkında yeni bir silahlanma denetimi antlaşması imzaladılar. Paris Sözleşmesi onaylandı. Bu "yeni çağ"da demokrasi, "düzenli olarak yapılan serbest ve adil seçimlerde ifadesini bulan halk iradesi" temelinde "ülkelerimizin yegâne hükümet sistemi" idi. Sözleşme aynı zamanda "her bireyin ayrım gözetmeksizin düşüncelerini, vicdani kanaatlerini, din ve inançlarını özgürce ifade etme; örgütlenme, barışçı toplantı ve gösteri yapma özgürlüğüne sahip olma hakkı"nı onaylanıyordu. Ayrıca hiç kimse "keyfi tutuklanma ya da alıkonmaya, işkence ya da kaba, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve cezaya maruz" bırakılmamalıydı.[351] Eski düzene meydan okumak esastı. En iyi uluslararası pratiğin, iç işlerini nasıl yönettiğine bakılmaksızın diğer devletlerin egemenliğine saygı göstermek olduğu anlayışının yerine, artık bütün devletlerin liberalizmi ve

demokrasiyi benimsemesini teşvik etmenin sadece uygun değil aynı zamanda zorunlu olduğu düşünülüyordu.

Bu kritik anda yapılan demokrasi hamlesi istatistiksel savaş çözümlemesinden kaynaklanan en zorlayıcı iddialardan biriyle güçlendirildi. 1986'da Michael Doyle bu fikre güven kazandırmıştı.[352] Bu dönüştürücü 1986 yılı Jack Levy tarafından belirgin biçimde ortaya konuldu. "Demokrasiler arasında savaşın yokluğu uluslararası ilişkilerde ampirik bir yasaya sahip olduğumuz herhangi bir şey kadar yakın."[353] Bu yaklaşım, yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan demokratik atılımla cesaret kazanan, gelişmiş demokrasinin sadece daha iyi yönetimin değil aynı zamanda daha fazla barışın yolu olduğu düşüncesiyle iyice rahatlayan Batılı liderler tarafından benimsendi. Nihayet Alman filozof Immanuel Kant'ın zordan çok akıl ve hukuka dayanan hükümetler temelinde bir sürekli barış ütopyasının gerçekleşmesi mümkün görünüyordu.

Akademik saygınlık ile politik coşkunun bu bileşimini daha yakından incelemek gerekir. Demokrasiler kendi yurttaşlarına otokrasiler kadar kaba davranmamışlardı. Kendi halklarını sistematik biçimde bölen hükümetler –Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası ve Kamboçya'da– çoğu zaman totaliter bir ideolojinin baskısı altındaydılar. Fakat ABD'nin, İngiltere'nin ve Fransa'nın sicili, onların düzenli olarak savaştıklarını, acımasız ve demokratik olmadıkları düşünülen ülkelerle savaşırken yeterince hassas davranmadıklarını kanıtlıyordu. Ortaya atılan tezin demokrasinin ülkeleri barışçı yapmasını değil, sadece onların artık birbiriyle savaşmayacaklarını öne sürmesinin sebebi buydu.

Bu doğru muydu? Önerme, bulguların istatistiksel olarak sanıldığı kadar önemli olup olmadığını kontrol etmek için demokrasilerin birbirleriyle savaştığı örnekleri bulma çabasına yol açtı. Devletlerin çoğu uzun zaman birbiriyle savaşmazken, demokratik devletlerin birbiriyle savaştığı tek bir örnek teorinin geçersiz olduğunu göstermez miydi?[354] Çözümleme COW verilerini kullandığında, yüksek savaş eşiği teoriyi ne kadar etkiliyordu? COW, 1000 savaş ölümü eşiğini geçmediği durumda demokratik devletlerin

diğer demokratik devletlerin iç işlerine müdahale ettiği örnekleri dışlayabiliyordu.[355] Ya da belki de benzer rejimleri olan devletler, otokratik de olsalar, birbirleriyle nadiren savaşa girmişlerdi.[356] Savaş olmadığında bu, kapasite ve temkinli olmak gibi demokrasiyle alakası olmayan sebeplerden ötürü olabilir miydi?[357]

Bu tartışma demokrasinin tanımıyla ilgili oynak bir sorunu, savaşın tanımlanmasıyla ilgili bilinen sorunlara ekledi.[358] Çoğunluk yönetimi ve seçilmiş liderlerle tanımlanan demokrasi daima açıklık ve azınlıklara hoşgörü gerektiren liberalizmle birlikte gelmiyordu. Geç on dokuzuncu yüzyıldan beri yaşanan standart korku, özellikle demagogların, popülistlerin ve basının savaşçı bir kamuoyu yaratmasıydı. Kitlelerin politikaya girişi on dokuzuncu yüzyılda milliyetçiliğin yükselme koşullarından biriydi. Kitlelerin bu yükselişi hangi noktada demokrasiye dönüştü? Dönüşme anının genel oy hakkının kazanılmasıyla gelmiş olduğu söylenebilir fakat bunun üst sınıftan çalışanlara, kadınlara ve nihayet genç yetişkinlere ulaşması evreler hâlinde gerçekleşti.

Belki de en önemlisi demokratik yöntemlerle seçilmiş politikacıların savaş kararları üzerinde fiilen denetim kurabilmeleriydi. Birinci Dünya Savaşı'nın başında Almanya'da eksik olan tam da buydu.[359] Ayrıca bir ülke demokrasiye geçtiğinde, politik süreçler yozlaştığı ve özgürlükler nitelik kazandığı için bu statü kaybedilebiliyordu. Mesela 2010'larda Rusya, Türkiye kadar az demokratik idi. Bununla birlikte demokrasinin tuzakları her ikisinde de görülmekteydi. İran oldukça çekişmeli başkanlık seçimleri yapıyordu fakat bu seçilmiş bir adaylar grubu arasında oluyor, kamusal tartışma alanı kısıtlanıyor ve her yerde yüksek iktidarın varlığı hissediliyordu. Savaş eşiği yükseldikçe, demokrasinin tanımı daraldıkça, demokrasi teorisinin doğrulanma olasılığı artıyordu.

Nedensellik sorunu da vardı. Demokrasi mi barışa, yoksa barış mı demokrasiye neden oluyordu? Barış demokratikleşmeyi destekleyen ticareti, yatırımı ve ekonomik büyümeyi mümkün kılıyordu.[360] Demokrasi barışa neden oluyorsa, aksi hâlde savaşa eğilim gösterecek bir ülkenin geri dönüş mekanizması neydi? Bir hipotez demokrasilerin iç çatışmaları çözmek için farklılık-

lara başvurması, böylece empati, uzlaşma ve karşılıklı olmanın değerini bilmesiydi. Uluslararası anlaşmazlıklar ele alındığında bunlar etkili oluyordu.[361] Bir diğeri, demokrasilerde icra makamının yasama aracılığıyla denetlenmesi ve tedbirsiz savaşlara girmesi hâlinde görevden alınabilmesiydi.[362] Diğer demokrasiler güvenilir ve uygun müttefikler olarak görülebilirdi.

Bütün bunlar birbirini destekleyen pek çok etkenin var olma olasılığını artırıyordu. Bruce Russett ve John Oneal demokrasilerin diğerlerinden çok daha az savaşa girdiğini öne sürdü. Askerîleşmiş Devletlerarası Anlaşmazlıklar veri tabanını kullanarak ve 1886'yı, bu tarihten önce demokrasiler nadir olduğu için başlangıç noktası alarak, savaşa girebilecek ülke çiftlerini araştırdılar. Her birini bir demokrasi indeksine göre değerlendirdiler, ittifakları ve iktidarı ele aldılar. Sonuç demokrasinin fark yarattığını ortaya koydu. Ortalama bir ülkeler çifti arasında askerî çatışmaya yol açacak gerilim olasılığını temel alan bu yaklaşım, bir demokrasi bir otokrasiyle karşılaştığı zaman savaş olasılığının ikiye katlandığını, bir demokrasi bir başka demokrasiyle karşılaştığı zaman ise yarıya indiğini gösteriyordu. Fakat bu etkinin ancak 1900'den sonra devreye girdiğini saptadılar. Ayrıca uluslararası ticarete ekonomik bağımlılığı ele aldılar ve bağımlılık ne kadar fazlaysa askerîleşmiş bir anlaşmazlığa düşme olasılığının, potansiyel hasımla yapılan ticaretten bağımsız olarak o kadar azaldığını saptadılar. Bu aynı zamanda barışçı tepkileri teşvik ediyordu.[363]

Demokrasiler arasında savaş olmaması, bu durumda, pek çok sebepten kaynaklanmış olabilirdi. Bir alternatif, genellikle bunun bir "kapitalist barış" olmasıydı. Nitekim Michael Mousseau ileri kapitalist ülkeler arasında barışın savaşın yüksek maliyetlerinden çok daha fazlasıyla, aynı zamanda diğerlerini de aynı şekilde davranmaya yönelten bir çıkarla ilgili olduğunu düşünüyordu. Bu ülkelerin zenginliği savaşta sadakat ve kapitalist olmayan devletleri iyileştirme kapasitesi yaratıyordu. Bu yaklaşım, "bireyler, gruplar ve devletler arasında en kesin barış ve dostluk davası" olarak kapitalizmin teşvik edilmesine yol açtı.[364] Bir diğer temeli daha sağlam alternatif, "bölgesel barış" idi.

Douglas Gibler'e göre, "yerleşik uluslararası sınırlar devletlerin toprak bütünlüğüne tehdit düzeyini azaltır." Bu da devletlerin silahlı güçlerinde indirime gitmelerini, kamuoyunu sakin tutmalarını sağlıyor, gücü merkezileştirme ihtiyacını azaltıyordu.[365]

En kolay durum büyük anlaşmazlıkların olmadığı durumdu. Çeşitli açıklamalar, sorunu bu kitabın başında ele alınan çöküş tezi kadar gerilere, tek bir belirleyici etkenin gayet karmaşık ve genellikle çelişkili trendleri açıklayıp açıklamayacağı sorusuna taşıdı. Azar Gat, özellikle Batı toplumlarında, Sanayi Devrimi'yle başlayan "modernleşme" gibi, şiddet düzeyinde fark yaratan temel süreci saptadı. Bu gelişme, insan arzularını savaşa başvurmadan doyuma ulaştırma imkânı sağlıyordu.[366] Maliyetler yükseldikçe savaşın yararları azalıyordu. Fakat bu, şiddet içeren çatışmanın yayılan ve tırmanan dehşet verici olgularını önlemiyordu. Gayet akılcı olanların yanı sıra korkunç ve hayalperest olabilen politik tercihlerle birlikte toplumsal ve ekonomik gelişmeler arasındaki etkileşim sorunun merkezinde yer alıyordu.

350 Demokratik barış teorisi özünde 1945 sonrası Kuzey Amerika ve Batı Avrupa deneyiminden çıkarılan bir genellemeydi. Liberal demokrasi ve açık ekonomileri kapsayan ülkeler arasında karşılıklı ilişkiler güçlendirildi. Bu belirlemenin en dikkate değer örneği, Fransa ve Almanya'nın, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'la birlikte kurdukları özgün Çelik ve Kömür Topluluğu'nun geçmişin kötü alışkanlıklarından kopuşa yol açmasıydı. Bu Topluluk tam bir gümrük birliğine doğru gelişti ve nihayet bir dizi yetkinlik ve Avrupa Birliği'ne dönüşen çok daha fazla üye kazandı. Evreler hâlinde kazanılan her ne olursa olsun, bu gelişme Avrupa tarihindeki en yıkıcı ilişkilerden birini yatıştırdı.

Fakat liberal demokrasiler arasındaki ilişkiler ısınır ve kaynaşırken, bir diğeri düşmanca ve donmuş hâle geldi. Sovyet sisteminin 1945'te Orta ve Doğu Avrupa'ya yayılması ABD'yi bir kez daha Avrupa güvenliği için sorumluluk üstlenmeyi kabul etmesine yol açan bir tehdit duygusu yarattı. 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruldu. 1954'te Sovyetler Birliği, Avrupa'daki uydu devletler üzerinde zaten kurmuş olduğu de-

netimi temel alarak kendi ittifakını kurdu. Batı Avrupa'da gelişen olumlu barış böylece Atlantik İttifakı'nın sağladığı güvenliğe bağımlı oldu. Batı Almanların kendi politik ve ekonomik ilişkileri için batıdan çok doğuya bakma ayartısı her defasında, kıtayı iki ideolojik ve askeri bloka ayıran hatla, Demir Perde'yle kesildi. Demokrasinin Soğuk Savaş'ta böylesine ağırlaştırıcı bir etken olmasının sebebi buydu. Bu tarih, kıtayı bölen kırığı iyileştirme ve bunu eski komünist devletlere demokrasi getirme temelinde yapma şansı doğduğunda yaşanan coşkuyu açıklamaya yardımcı olur.

Fakat bu çabanın genellikle başarılı olduğu Avrupa'da bile temkinli olmak için sebepler vardı. Mesela Balkanlar'da yaşanan şiddet ve istikrarsızlık, bağımsızlık ve demokrasi hamlelerinin milliyetçilik ve sınır anlaşmazlıklarıyla birleşmesinden kaynaklanıyordu. Kapitalist barışla ilgili, kapalı ekonomik sistemlerden açık sistemlere geçişin hukukun üstünlüğünden yoksunluk ve bu yüzden yolsuzluğa duyarlı olmak gibi başka sorunları olduğuna ilişkin kanıtlar da vardı. Jack Snyder "bir ülkenin güçlü seçkinleri halkın enerjisini savaş ve ekonomik kalkınma görevlerine yöneltme ihtiyacı duydukları zaman" demokratikleşmenin nasıl milliyetçilik üretebildiğini gösterdi.[367] Bir ABD görev gücü, geçiş dönemi devletlerinin ya da tam demokrasi olmayan ülkelerin, özellikle politik katılım dar çıkarlara bağlı olduğu zaman çatışmaya yatkın olduklarına işaret etti.

> İstikrarsızlık riskleri bakımından şimdiye kadar görülen en kötü durum, derin biçimde kutuplaşmış ya da hizipleşmiş rekabeti açıktan uyuşmazlıkla birleştiren bir politik alanda geçerliydi. Kazanan her şeyi alır gibi bir çıkar yaklaşımının merkezi devlet otoritesini denetlemek için rekabet fırsatlarıyla birleşmesi, politik krizlerin barut fıçısını temsil eder.[368]

Neredeyse demokratik barış teorisi savunulurken, demokrasi olan devletler çatışmalar ve iç şiddet yaşadılar. Böylece demokratikleşme sorunu 1990'ların diğer büyük sorunuyla ilişkilendi: iç savaş sayısında gözle görülebilen artış.

[13]

Yeni Savaşlar ve Batık Devletler

> Bir devlet belirli bir bölgede meşru fiziksel güç kullanma tekeli iddia eden (başarılı biçimde) bir insan topluluğudur.
>
> **Max Weber**
> Politics as Vocation, Aralık 1918[369]

Beşinci Kısımda Birinci Dünya Savaşı'nın eski devletlerin altüst olduğu ve yenilerinin kurulduğu artçı şoklarına işaret ettik. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da aynı ülkelerde bazı durumlarda benzer bir gelişme oldu. Yunanistan'daki iç savaş 1947'ye kadar sürdü. Yugoslavya ancak hem ideoloji hem de etnisite unsurlarını birleştiren ağır hizip çatışmasının ortasında bir arada tutuldu.[370] En önemli ve kalıcı altüst oluşlar Avrupalı güçlerin denizaşırı imparatorluklarında meydana geldi. 1945'ten sonra kendi sömürgelerini elde tutmak için yapabilecekleri çok az şey vardı. Almanya ve Japonya'ya karşı erken askerî başarısızlıklar onları karşı konulmaz güç havasından arındırmıştı. Halk hareketlerini geriletmek için gerekli olan enerji ve kaynaklardan yoksundular. Bazıları pek çok kayba uğrayarak ve kayıp verdirerek diğerlerin-

den daha fazla uğraştılar. Fransızlar Hindiçin ve Cezayir'i elde tutmak için çabalarken kanlı savaşlara girdiler. Nihayet vazgeçtiler. Sömürgesizleştirme sürecini tamamlamak yaklaşık otuz yılı aldı. Portekiz çok uzun süre savaştıysa da sömürge savaşlarının baskısı 1974'te otokratik rejimin devrilmesine yol açtı.

İmparatorluğun sonu çok daha fazla devlet anlamına geliyordu. Birleşmiş Milletler 51 kurucu üyeden şimdiki 193 üyeye çıktı. Bu yeni devletlerin bazıları birbiriyle savaştı fakat pek çoğu kendi sınırları içindeki çatışmalar yüzünden acı çekti.[371] Böylece Batı demokrasileri arasında daha yakın ilişkilere yol açan Soğuk Savaş'la yan yana başka bir süreç oluştu: Avrupa komünizminin uygun ifadeyle içe doğru çöküşüyle zirveye ulaşan sömürgesizleştirme.

Çok sayıda yeni devlet kronik istikrarsızlığa, sonuç olarak şiddete maruz kaldı. 1990'ların ortasında bu şiddet olağanüstü yoğunlaştı, yayıldı ve dikkati çekti. Büyük güç savaşı riski ortadan kalkmış olsa da, diğer savaş tipleri artık haberlere hâkimdi. Emekli bir ABD deniz piyadesi generalinin 1999'da kongreye söylediği gibi, iyi haberler şöyleydi: "ulus-devletler arasındaki silahlı çatışma günleri sona ermektedir."[372] Kötü haberler ise bu gelişmenin olağanüstü oynak ve kötücül çatışmaların ansızın yükselmesiyle birlikte gerçekleşmesiydi. Bir araştırma, 1990'larda saptanan 108 silahlı çatışmanın 92'sinin, birbiriyle ya da hükümetle çatışan örgütlü topluluk gruplarını kapsadığını öne sürüyordu.[373] 1980'den itibaren herhangi bir zaman diliminde iç savaşa maruz kalan ülkelerin sayısı 15 ile 25 arasındaydı.[374]

Mary Kaldor, hedeflerine ve finansmanına gönderme yaparak, geçmişte kalan eski savaşlarla kıyasladığı, "Yeni Savaşlar" olarak betimlediği şeyin gelişini duyurdu. Yeni savaşlar, "ulusal, klan, din ya da lengüistik" çatışmalardan çıkıyor ve "modern devlet yapılarının dağılması ya da yıpranması" nedeniyle mümkün oluyor[375] ve gerilla savaşı ile ayaklanma yöntemleriyle veriliyordu. Diğerleri de farklı biçimde ifade etseler de meydana gelen değişiklikleri kaydediyorlardı. Kalevi Holsti, "Halkların Savaşları"ndan söz etti. Bu savaşlar genellikle "iki ya da daha fazla

devletin örgütlü silahlı kuvvetleri"yle kıyaslandığında, "merkezi otoritesi zayıf olan ya da hiç olmayan yerel savaş ağalarının gevşek dokulu, düzenli, düzensiz, hücre yapılı grupları" tarafından veriliyordu. Eski NATO Komutanı Sir Rupert Smith "insanlar ile makine arasında sahrada savaş" ve "uluslararası anlaşmazlıklarda esas belirleyici olay" olarak anlaşıldığında, "savaşın artık var olmadığı"nı ilan etti. Bunu yerini, devlet dışı aktörleri kapsayan ve sona ermeyecekmiş gibi görünen "halk arasında savaş"a doğru bir değişim almıştı.[376] Martin van Creveld "1648'den önce var olanlara benzeyen, çok daha küçük, daha güçsüz ve pek çok bakımdan daha ilkel politik varlıklar"la belirlenen bir "yeni silahlı çatışma formunun gelişmesi" hakkında yazdı.[377]

Bu yeniliği sorgulamak için sebepler vardı. Genellikle bölünmüş ya da kırılgan devletlerde gerçekleşen pek çok geçmiş çatışma kitle katliamına kadar giden hassas gruplara tanık oldu, politik eylemcilerin yanı sıra suçlular ve maceracılar için fırsatlar yarattı ve göreneksel olmayan askerî yöntemleri kapsadı.[378] Ayrıca, 1990'larda öne çıkan pek çok kişinin Soğuk Savaş'ın bitimi öncesinde kökleri vardı ve 1945 sonrası sömürgesizleştirmeden kalan zayıflıkları yansıtıyordu.[379]

Kaldor'un iddia ettiği gibi, bu savaşlar kötülükleri bakımından benzersiz de değildiler. "Yirminci yüzyılın başında," diyordu Kaldor, "savaşlarda askerî kayıpların sivil kayıplara oranı 8:1 idi. Günümüzde bu oran neredeyse tam tersine dönmüştür; 1990'lardaki savaşlarda, askerî kayıpların sivil kayıplara oranı yaklaşık olarak 1:8'dir."[380] Geçmiş savaşların sivillere pek dokunmadığı iddiası temelsizdi. Şimdiki savaşlar için başkaları da benzer iddialarda bulundular. 1996'da Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) şu bildirimde bulundu: "Bu yüzyılın son on yıllarında, sivil kurbanların oranı sürekli biçimde yükselmiştir; II. Dünya Savaşı'nda bu oran ikiye üç idi ve 1980'lerin sonunda oran neredeyse yüzde 90 oldu."[381] Bu, güçlü bir politik etkisi olan fakat kaynakları olmayan bir istatistik idi.[382]

Bu iddialar, 1988-89'da süren belli başlı 36 silahlı çatışmada ölümleri ve mültecileri ayrıntılandıran 1991 tarihli bir belgeye

kadar izlenebilir. Bu belgede, "beş milyondan fazla insan ...büyük silahlı çatışmalarda öldürüldü" deniliyordu. Ölenlerin yaklaşık 4,4 milyonu -ya da neredeyse yüzde doksanı- sivillerdi. Ne var ki çözümleme hatalıydı. Çatışmaların yerinden ettiği kişiler ölenlere eklenmişti. Bu kalem bir kez dışlandığında, ölü ya da yaralı sivillerin sayısı yaklaşık yüzde 60 oluyordu.[383] 1989 tarihli bir araştırma 1700'den bu yana savaşla ilgili sivil ölümü oranının tutarlı biçimde yüzde 50 civarında olduğunu ortaya koymuştu.[384] Uluslararası Kızılhaç Komitesi 1999'da kendi değerlendirmesini hazırlarken, çatışma kayıplarının yüzde 30-65'i arasında sivillerden oluştuğunu bildirdi.[385] Bosna'da 1992-1996 çatışmasına ilişkin çalışmalar savaşla bağlantılı ölümlerin sayısını 97.207 olarak verir; 39.684 (yüzde 41) sivil, 57.523 (yüzde 59) asker idi.[386] Dolayısıyla sivil ölümleri dehşet verici düzeylerde olmakla birlikte, görülmemiş bir yüksekliğe ulaşmamıştı.

Ancak daha yeni iç savaşlar ile daha önce yaşanmış olanlar arasında farklar vardı. Geçmiş iç savaşlar çoğu kez devletlerarası savaşlar gibi (Amerikan ve İspanyol İç Savaşları'ndaki gibi) düzenli hatlarla örgütlenmiş güçlerle yönetilmişti.[387] Pusu ve terörizme dayanan gönüllü milisle başlayan seferler bile bir noktada bir devletin yeterince disiplinli ve iyi donatılmış ordusuna dönüşmeye çalıştı. Ancak savaşan taraflar arasında nadiren, yabancıların ihlâl ettiği kararsız barış anlaşmaları oldu. Hükümetler tanımı gereği isyancılarla uzlaşma anlamına gelen ilişkileri kabullenmekte duraksadılar. Düşmanlarını ezmeyi tercih ettiler. İsyancılar da aynı şekilde meşru olmayan rejimleri desteklemekte duraksadılar. Bir değerlendirmeye göre, 1946 ile 1989 arasında sadece 12 iç savaş barış anlaşmasıyla sonuçlanırken, 82'si ya hükümetin ya da isyancıların askerî zaferiyle sonlandı. Bu değişim 1990 ile 2005 arasında aniden olmadıysa da, 27 savaş barış anlaşmalarıyla, sadece 20'si askerî zaferle sonlandı.[388] Normal şartlarda bu savaşlar savaşan tarafların ansızın akıllanmasından ya da kan dökmeye son verme arzusundan değil taraflar tükendikleri için sona erdi. Anlaşma metinleri genellikle zayıftı ve çatışmalar yeniden başladı. 1990'larda başlayan (ve bugüne kadar süren) savaşların ayırt edici özelliği, genellikle uzun sürmesi, tarafların

bir sonuca varamamaları ve karma başarılarla sonuç almaya çalışan uluslararası topluluk boyutu idi.[389]

Konuya hemen ilgi duyulurken, iç savaşların uzun tarihine rağmen akademik çalışmaların bebeklik çağında kaldığı görülüyordu. Devletlerarası savaşlar yoğun teorileştirmeye maruzken, aynısı devletlerin içindeki savaşlar için geçerli değildi. Uluslararası ilişkilere dair temel metinler büyük güçlerle uğraşıyor, veri tabanları devletlerarası savaşlara uyarlanıyordu. İç savaşlar dikkati çekmeye başladığında bilgi ve anlayış açığı üzücü biçimde ortaya çıktı. 1993'te Alman yorumcu Hans Magnus Enzensberger "yararlı tek bir iç savaş teorisi" olmadığını gözlemledi. Altı yıl sonra David Armitage, devletlerarası savaşlardan daha fazla olmasına, daha uzun sürmesine ve daha çok insanı etkilemesine rağmen bu çatışmaların hâlâ "yoksul bir araştırma alanı"[390] olduğunu bildirdi. Bill Kissane bunu "bir sürpriz, düşünmeye değer bir ihmal" olarak betimledi; iç savaşlar "siyaset felsefesi tarafından ihmal edilmiş" idi. Kissane bunu, devletlerarası savaşa daha fazla ağırlık verilmesine, devletlerin içindeki gerilimler söz konusu olduğunda devrimci teorinin önemine ve kardeş katline duyulan nefrete yordu.[391] Teoriler geliştirilirken, onlar siyaset ve devlet klasiklerine, Leviathan'ı doğa durumundan çıkaran Hobbes'a ve daha sonra düzenin sürekli rızayla nasıl sağlanacağına ilişkin demokratik teorilere geri döndüler.

Zorlu bir sorun olarak iç düzen hakkında pek az şey yazıldı. Bunun zor kullanılarak ya da razı ederek çözülebileceği ve bozulduğu vakaların istisna olduğu düşünüldü. İktisadi kalkınma teorileri güvenliğin önemini nadiren dile getiriyordu. Sömürge sonrası pek çok ülkenin, tek parti yönetiminden insan hakları ihlallerine kadar değişen sorunlu özellikleri olgunlaşmamışlık gerekçesiyle maruz gösterildi ya da kalkınma yolunda acı dolu bir erken evre olarak görüldü. Kural, karışmamak, devletlerin hata yapmalarına, gayret göstermelerine ve zaman içinde olgunlaşmalarına izin vermekti. Amerikalıların 1960'larda ulusal kurtuluş savaşlarıyla meşgul olması bazı araştırmalara yol vermişti. Bu yaklaşım, savaşların dıştan yönlendirildiği, öfkeli milliyetçilikten çok sosyalist vaatlerle ateşlendiği düşüncesi dâhil Soğuk Savaş kaygılarından etkilendi. Bu çaba 1970'lerde Vietnam'dan

ayrılmayla birlikte yatıştı fakat hâlâ kendi şartları içinde şiddetli ve büyük güçleri içine çekebilecek, süregiden çatışmalar vardı. Ulusal kurtuluş savaşlarına sempati duyanlar, iç savaşlar kadar sık olmamakla birlikte daha kahramanca olan devrimler üzerinde yoğunlaşma eğilimi gösterdiler. Otoriteye meydan okumak baskıya tepki olarak anlaşıldı.[392] 1945'ten sonra devletlerarası savaşların beş katı olmasına rağmen iç savaş verisi toplamak için daha az çaba gösteren Savaş Projesi Korelasyonları bu durumun düzeltilmesi gerektiğini gecikerek de olsa değerlendirdi.[393]

1990'larda "iç savaş araştırmalarında bir patlama" oldu.[394] Fakat bu ani ilgi ve geçmişteki ihmal, başat bir tekil, yerleşmiş disipliner yaklaşımın ya da bütün iç savaşların sebeplerini, gidişatını ve sonuçlarını kapsadığını iddia edebilecek bir model olmadığı anlamına geliyordu. Devlet sistemine ya da onun nasıl reformdan geçirileceğine ilişkin gerçekçi teoriler ve idealist önermelerle kıyaslanabilecek hiçbir şey yoktu. İç düzenin bozulmasına yol açabilecek olayların çeşitliliği evrensel bir teori oluşturmaya çalışanları zorluyordu. Veri tabanları geliştirildi fakat askerî, sivil alanlarla suç alanının çoğu kez iç içe geçtiği ve "savaş ölümleri" kavramının belirsiz olduğu çatışmalar vardı. Karşılaşmalar genellikle yerelleşmiş ve küçük ölçekliydi. Savaşçılar zamanlarının çoğunu sivil olarak geçiriyorlardı. Nasıl ölçülmesi gerektiği ya da ölçülüp ölçülemeyeceği soruları, özellikle veri toplamanın tehlikeli ve güvenilmez olabildiği oynak durumlarda zorlaşıyordu. Pek çok ortak özellik taşımasına rağmen iç savaşlar, çoğu kez kendi çatışmalarını yaşayan komşu devletlerle etkileşim dâhil kıyaslanabilir olmalarını sınırlayan çok farklı özellikler taşıyorlardı. Geniş malzeme toplandı fakat analitik bulgular çoğu kez kısmî ve çelişkindi; yapısal ya da içsel etkenlere verilen ağırlığa göre çeşitleniyordu. Bazı teorisyenler sorunu iç şiddete az ya da çok yatkın olan devletler açısından değerlendirdiler; diğerleri, şiddete neden olanların güdülerinin ve karakterlerinin derinliklerini kazıp açığa çıkarmak istediler. Temel alınan araştırmalara bağlı olarak, etnik türdeşliğin ya da demokratik reformların ölçüsü abartmaya ya da azımsamaya neden olabiliyordu.[395]

1990'ın hemen sonrasında bilim dünyası uluslararası ilişkilerin yerleşik devlet-merkezli yaklaşımından olumsuz etkilendi. Artık devlet düzeyinden daha geniş sisteme bakacak yerde, aşağıdaki çatışmaya bakıyorlar ve benzer bir karmaşık çerçeve bu şekilde oluşturuluyordu.[396] Bağımsız olarak devlet-altı aktörler üzerinde ciddî soruşturmaların başlaması zaman aldı.[397] Zaman içinde en iyi araştırmalar, istatistik verileri üste koymaktan çok el altında tutan, onu saha çalışması ve arşiv araştırmasıyla birleştirenler oldu. Vardıkları sonuçlar, çoğu kez kesin olmasa da, daha güvenilirdi.

Başlangıçta en fazla yorumlanan şey yeni savaşların yüzeysel özellikleriydi; vahşiliği, etnik kutuplaşması, suç niteliğindeki faaliyetlerle bağlantıları. Bu yaklaşım, devletlerin parçalanmasına yol açan etkenler üzerinde odaklanmayı sağladı. Haziran 1992'de BM Genel Sekreteri Boutros-Boutros Ghali, *Bir Barış Gündemi* başlıklı bir doküman hazırladı. Pek çok konu arasında doküman "çatışmanın yeniden başlamasından sakınmak için barışı güçlendirecek ve destekleyecek yapıları saptama ve destekleme eylemi"ni araştıran "çatışma sonrası barış inşası" sorunlarını ele aldı.[398] Ertesi yıl, kesinlikle çare bulamayan devletleri desteklemek için yeni BM vesayet biçimleri tartışılırken, Gerald Helman ve Steven Ratner makalelerinin girişinde dramatik bir uyarıda bulundular:

> Batı Yarıküre'deki Haiti'den Avrupa'daki Yugoslavya'nın kalıntılarına, Afrika'daki Somali, Sudan ve Liberya'dan Güneydoğu Asya'daki Kamboçya'ya kadar rahatsız edici bir yeni fenomen oluşuyor: uluslararası topluluğun bir üyesi olarak varlığını hiçbir şekilde sürdüremeyen batık ulus-devlet... Bu devletler şiddet ve anarşiye düştükçe –kendi yurttaşlarını tehlikeye atarak; mülteci akınları, politik istikrarsızlık ve arada bir savaşla komşularını tehdit ederek– bir şeyler yapma zorunluluğu belirgin biçimde ortaya çıkıyor... Gelişmekte olan dünyanın acılarını hafifletmek uzun süreli büyük bir görev olmakla birlikte, batık devletleri kurtarmak yeni –ve pek çok bakımdan farklı– bir zorlu görev olacaktır.[399]

Başkaları "çökmüş devletler,"[400] "sorunlu devletler," "kırılgan devletler," "riskli devletler" ya da sadece "zayıf devletler" üzerine yazdılar. Bu koşullar arasında ince ayrımlar yapılabilirdi fakat bazı devletlerin kendileri ve komşuları için tehlike oluşturdukları ve uluslararası bir girişimle yoğun bakıma alınmaları gerektiği temel fikri olduğu gibi kaldı. 2002'de, 11 Eylül 2001 terör saldırısının ardından AB Ulusal Güvenlik Stratejisi şu gözlemde bulunuyordu: "Amerika artık fetihçi devletlerden çok batık devletler tarafından tehdit ediliyor."[401]

Bir devletin batmakta olması ne anlama geliyordu? Alman sosyolog Max Weber'in devlet tanımı şiddeti tekelleştirebilmenin ve belirli bir toprak parçası üzerinde otorite kullanabilmenin önemine işaret ediyordu. Meşru güç tekeli, savaş olmaksızın, askerî bir darbenin sonucu olarak ya da ordunun gıda isyanları ya da grevler gibi şiddet içermeyen protestoları bastırmayı reddetmesi nedeniyle kaybedilebiliyordu. Bir rejim ne zaman halk hoşnutsuzluğu, açık bir isyan, bir darbe girişimi ya da ayrılıkçı hareket yüzünden sorunla karşılaşırsa, silahlı kuvvetlerin sadakati kısa süre içinde kilit sorun hâline gelir. Devlete yönelik şiddet hükümet güçlerinin esas görevinin onları ezmek olduğu noktaya ulaştığında ortaya çıkan durum iç savaştı. İsyancılar bu noktada ya üstün geliyorlar ya da eziliyorlardı.

Denklemin karasal tarafı ve savaşların devletlerarasında mı yoksa devletler içinde mi olduğu, sınırların nasıl çizildiğine bağlıydı. "Önceden var olan içsel ya da dışsal idarî sınırlar boyunca çizilmeyen" sınırlar, "uluslararası hukuk açısından yeterli olmayan sınırlar"ın yanı sıra, özellikle anlaşmazlıklara yol açtı. Toft'un gözlemlediği gibi, halklar toprakla özdeşleştikleri ve kendi yurtlarına başka ülke topraklarından daha özenli oldukları için "toprak savaşlarının başka sorunlara kıyasla savaşlarla çözülmesi daha uzun sürme ve daha zor olma eğilimi"ndeydi.[402] Bu nedenle, yeni savaşlar için yapılan açıklamanın büyük kısmı, sınırların belirlenme ve 1945'ten sonra devletlerin oluşma tarzında yatıyordu.

BM'nin kabul ettiği temel ilke, sınırların sabit olması ve sömürgesizleşmeden doğan yeni devletlerin devralınan sömürge

sınırlarına denk olması gerektiğiydi. Ülkeleri farklı topluluklara ya da ideolojilere uydurmak için bölme girişimleri olduğu zaman ortaya çıkan sonuçlar cesaret verici değildi. Mesela İngiltere'nin sorumlu olduğu ve sınırlar sorununa dokunmayan 1947 tarihli iki sömürgesizleştirme anlaşması oldu. Hindistan Racalığı'nın Hindistan ve Pakistan, Filistin'in İsrail ve Araplar arasında bölünmesi dolaysız çatışmalara neden oldu ve henüz sonuçlandırılamayan bir dizi savaşa yol açtı. Almanya'nın ve Kore'nin Batı yanlısı ve Sovyet yanlısı rejimler arasında ideolojik bölünmesi, Soğuk Savaş Avrupası'nda en tehlikeli sorunu yarattı ve Doğu Asya'da, ateşkesin üzerinden altmış yıl geçmesine rağmen hâlâ çözümlenmeyen tehlikeli bir savaşa yol açtı. Gerilimlerin yerleşik sınırlara uydurulması zorunlu olduğu zaman iç savaş riski doğdu.

Devlet kapasitesi, sabit sınırlar ve politik gerilimler arasındaki etkileşim en keskin biçimiyle Afrika'da görülebiliyordu. Kıta 1950'lerden itibaren hızla sömürgesizleştirildi, geniş, kalıcı ve karmaşık bir dizi savaş eğilimi oluştu. 1960'lardan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar on iç savaş varken, devletlerarası seksen savaş vardı. 1960'tan bu yana herhangi bir zamanda bütün Afrika devletlerinin üçte biri iç çatışma yaşıyordu. 1990'ların başında, kıtanın çatışmaları düzenli biçimde "yeni savaşlar"ın en yıkıcısı olarak değerlendirildi. Bazı değerlendirmelere göre, on yılın sonunda dünyadaki çatışma ölümlerinin yüzde seksen kadarının Afrika'da gerçekleştiği görüldü.

Sömürgesizleştirmeyi biçimlendiren ilkeler BM Sözleşmesi'ni izlediği için sınırlar sabit kaldı ve kendi kaderini tayin talepleri saptırıldı. 1960'ta Asya, Afrika ve Ortadoğu'da otuz yedi yeni devletin oluşmasıyla süreç hız kazanırken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu "Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Güvencesi Hakkında" dönüm noktası niteliğinde bir bildirge çıkardı. Bildirge, kendi kaderini tayin hakkının farklı milliyetlerin toprak iddialarının kabul edilmesine değil, mevcut sınırlar temelinde sömürgelere özyönetim sağlanmasına ilişkin olduğunu onayladı. Ayrılıkçılığa destek yoktu.

Çok sık ihmal edilen konu devlet kapasitesiydi. Sömürge zamanlarında ülkeler işgal edildi, sömürüldü ve yabancılar tarafından yönetildi. Günün sonuna kadar yetkililer halkları yönetime hazırlamaktansa, bağımsızlık taleplerini bastırma eğilimi gösterdiler. Yakın zamanda bağımsız olan devletlerin liderleri ve bürokratları nadiren yeterli deneyime sahiplerdi; geçmiş kariyerlerini sömürge hükümetlerinde küçük rollerle ya da politik ajitasyonla geçirmişlerdi. Bu kusurlara özyönetime daha uzun ve daha dikkatli bir geçişle çare bulunabilirdi fakat bu yaklaşım dayatmacılık ve bağımsızlığın ertelenmesi olarak reddedildi. 1960 bildirgesinde Genel Kurul, özyönetim kapasitesinin belirleyici bir kriter (BM Sözleşmesi'nde yer almasına rağmen) olmaması gerektiğini belirtti. Bunun yerine: "Politik, ekonomik, toplumsal ya da eğitimsel hazırlığın yetersizliği asla bağımsızlığın ertelenmesi için bir mazeret olarak kullanılmamalıdır."[403] Her durumda, bağımsızlık gündeme geldiğinde, sömürgecinin kalmasını teşvik edecek bir şey yoktu.

Büyük güçler on dokuzuncu yüzyılda Afrika'yı sömürgeleştirmek için nasıl "birbirlerine girdiler" ise 1950'lerde aynı aceleyle "çözüldüler." Birbirine girmekten çözülmeye geçiş döneminin en çarpıcı özelliklerinden biri, Afrika'nın elli beş ülkesinin sınırlarında çok az değişiklik yapılmasıdır.[404] Onların hakemliklerine rağmen böyle oldu. Sömürge yetkilileri sınırları etnografi ya da coğrafyaya pek saygı göstermeden, düz çizgilere ağırlık vererek çizmişlerdi. Lord Salisbury süreci değerlendirirken şunu kaydetti:

> Sınır çizgilerini harita üzerinde, beyaz adamın ayağını basmadığı yerlerde çizmeye koyulduk. Dağların, ırmakların ve göllerin tam olarak nerede olduğunu asla bilemediğimiz durumlarda küçük engellerle karşılaşarak dağları, ırmakları ve gölleri paylaştırıyorduk. [405]

Ancak bu sınırlar erken yirminci yüzyılda İngiltere, Fransa, Belçika ve Almanya'nın rakip iddialarını düzene sokmak için ve gene 1963'te Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) tarafından onaylandı. ABÖ üyeleri "ulusal bağımsızlıklarını kazanmalarıyla oluşan sınırlara saygı gösterilmesi"ni istediler.

ABÖ bu devletleri parçalama girişimlerini caydırması düşünülen belirgin bir norm da oluşturdular. İlk ciddi test gerçekleştiğinde –1960'ların sonunda Biafra'nın Nijerya'dan ayrılmaya çalışması– ABÖ ağırlığını Lagos'taki merkezî hükümetten yana kullandı. Savaşın yol açtığı zorluklara rağmen, 1967'de ABÖ her türlü ayrılma girişimini kınadı. Böylelikle kendi kaderini tayin mantığı sınırlanmış oldu. Hükümetler daha fazla özerklik, hatta ayrılma talep eden hoşnutsuz azınlıkların taleplerine direndi. Devlet olma durumu ulusallığa üstün geliyordu.

Ülkeler toprak oluşumlarını korurlarken, ekonomik zayıflıklar ve toplumsal gerilimler gelişti ve politik çözüm bulmak için mücadele edildi. Bu, Robert Jackson'ın paralel olmayan durum olarak betimlediği oluşuma yol açtı. Bu durumdaki devletler, içsel olarak kaotik olsalar da, dış saldırganlığa ya da küçük de olsa dış müdahaleye maruz kalmayacakları güvencesine sahip olabiliyorlardı. Onlar yarı-devletlerdi, "etkin bir devlet (ampirik devlet olma durumu) olarak içsel sosyo-politik varoluşun yokluğunda egemen bir varlık (hukuk devleti olma durumu) olarak uluslararası hukukun sağladığı olanak"tan[406] yararlanabiliyorlardı. Devlet olma durumu, sağlam ve kolektif bir ulus olma duygusuyla desteklenmiyordu.

Devletler aynı politik yolu izlemediler fakat kısa süre içinde bazı patolojiler ortaya çıktı. Ne etkin devlet kurumlarının temellerini devraldıkları ne de bunları inşa edebildikleri için genellikle bağımsızlık kampanyalarına önderlik edenlerden oluşan liderlik konumundakiler güvenlik hissedemiyorlardı. İlk başlarda karizmatik liderlerin prestiji ve bağımsızlık gururu itibarlı muhalefet partilerine pek yer bırakmadı. Büyük kalkınma zorlukları karşısında bölünmenin yaratacağı tehlikelere ilişkin uyarılar tek parti yönetimini akla uydurmaya yardımcı oldu. Adam kayırma ve yolsuzluk riskleriyle birlikte güçlü iktidar, seçkinleri zenginleştirmek ve muhalifleri satın almak için kullanıldı. Yönetim kapsamına alınamayan diğer belirgin ya da o kadar belirgin olmayan iktidar rakipleri sürgün, cinayet ve hapsetme gibi yöntemlerle yerel politikanın dışına sürüldüler.

İlk kuşak liderlerin çoğu etkin yönetimi başardılar ve genellikle on yıllarca iktidarda kaldılar.[407] Diğerleri için alınan önlemlerin sağladığı güvenlik duygusu geçiciydi. Afrika'daki silahlı kuvvetler genellikle geleneksel Avrupa çizgilerine uygun biçimde, önceleri Avrupalı subaylar tarafından örgütlendiler fakat küçüktüler ve donanımları yetersizdi. Politikacılar bu orduları reformdan geçirmeye çalıştıkça ve zaman zaman muhalifleri ezdikçe, asker-sivil ilişkileri gerilebiliyordu. Alternatif politik çıkış yolları olmadığı için askerî liderler sorunları bizzat ele almaya başladılar. Afrika'da 1963 ile 1978 arasında otuz sekiz başarılı darbe oldu.[408] Bunlar ülkeyi kurtarmak olarak sunulduysa da genellikle kişisel hırslardan yakın tasfiye korkusuna kadar başka güdülerin etkili olduğu görüldü. Bu risk nedeniyle yetkinliğin yerine geçen sadakat, hükümetlerin askerî lider seçiminde esas ölçüt oldu. Bu da orduların harekât etkinliğini azalttı, komuta birliği zayıflattı ve seçkin birlikler hükümeti korumak için kullanıldı.

Şikâyetler adrese gitmiyordu. Azınlık kabile grupları dışlandıklarını, merkezî hükümette temsil edilmediklerini ve gelir dağılımında ayrımcılığa uğradıklarını düşünebiliyorlardı. Sonuç olarak bölgeler ihmal edilebiliyor ve fırsat düştüğünde açıktan isyan ediyordu. Sınırlı kapasiteleri ve politik yönlendirmeler yüzünden ordular bu isyanları etkin biçimde bastıramadılar, denedikleri zaman da durumun daha da kötüleşmesine neden oldular. Bunların hiçbiri ülkenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmadı. Hesap vermeyen iktidar ve taraftarları destekleme ihtiyacı, yolsuzluğu besliyordu. Soğuk Savaş sona erdiğinde sadece beş alt-Sahra ülkesinin kısmen demokratik olduğu düşünülüyordu.

Uzlaşmaya yer bırakmayan bu ortamlarda, politik olarak hayatta kalma talepleri liderlerin politikalarını biçimlendirdi. Başkenti asgari düzeyde denetim altında tutmak gerekiyordu. Uzak bir bölgede meydana gelen bir isyan göz ardı edilebiliyordu fakat hükümet en dokunulmaz görünen devlet binalarından atıldığında ve doğrudan halka hitap edebileceği yayın olanakla-

nından yoksun kaldığında, devriliyordu. Başkentten bir sonraki öncelik, başka bölgelerin aç kalması pahasına gelir getiren bölgelerdi. İster petrol alanları, elmas madenleri ya da başka emtianın bulunduğu alanlar olsun, doğal kaynakların bulunduğu yerler, bölgesel denetim için öncelik oluşturmakta temel etkendi. Bütün önlemlerin yetersiz kalması hâlinde, dışarıdan destek sağlamak gerekiyordu. Çürümüş rejimler dış finansmanla, askerî donanım ikmali, eğitim ve en uç durumlarda yabancı birliklerle ayakta tutulabiliyordu. Fakat isyancılar da dış destek alabiliyorlardı. "Ulus ötesi ittifaklar" sayesinde komşu ülke liderleri bitişik bir bölgede nüfuz sağlayabiliyor ya da bazı önemli kaynaklara erişebiliyorlardı. İsyancı gruplarına sığınak sağladıklarını inkâr ederken bağlantı kurdukları grupları destekleyebiliyorlardı Önceleri ilgilendikleri bölgeyi fethedebiliyorlardı fakat bu sabit sınır ve saldırmazlık normlarıyla engellendi.[409] Bu nedenle pek çok durumda, gruplar ve eylemler ulusal sınırları dikkate almadığı için iç savaşlardan çok "bölgesel savaş mıntıkaları"ndan söz etmek daha uygun düşüyordu. Sınırlar ileri derecede önemsizleşmişti.[410]

[14]

Kadim Kinler ve Maden Laneti

> Ulus devletler dünya meselelerinde en güçlü aktörler olmaya devam edecekler fakat küresel politikanın esas çelişkileri farklı uygarlıklara mensup uluslar ve gruplar arasında olacak. Uygarlıklar çatışması küresel siyasete hâkim olacak. Uygarlıklar arasındaki fay hatları geleceğin savaş hatları olacak.
>
> Samuel Huntington,
> "The Clash of Civilization?, 1993[411]

1990'larda bir çatışma patlaması olduğuna ilişkin erken bir açıklamaya göre, gözlemlenen şey aslında neden yeni değildi; sadece derin kökleri olan düşmanlıkların canlanmasıyla gerçekleşmişti. 1993'te Samuel Huntington eski öğrencisi Fukuyama'nın iyimserliğine meydan okudu. İdeolojik bölünmeler sönümlenirken, yüzyıllarca oluşan farklı kültürleri ve gelenekleri yansıtan daha temel etkenlerin devreye gireceğini öne sürdü. Bu bölünmelerin kökenleri dirençleri, sömürge sonrası çağın karmaşık jeopolitik ortamında artan önemleri kadar ilgi çekmiyordu. Huntington Batı uygarlığının gücünü inkâr etmiyor fakat onun zirveye ulaştığını düşünüyordu.

Çatışan uygarlıkların dinî kökleri vardı fakat dinin gerçek önemi olan dinsellik pek çok farklı biçim alabildiği için belirsizdi. Din kolay bir kimlik etiketiydi fakat bu kimliğin dinî uygulamaları asgari düzeyde sergileyebilen insan gruplarına bağlanması fazla anlam taşımıyordu. Din aynı zamanda hayatın bütün yönlerini biçimlendiren inançların derinden benimsenmesini de sağlayabiliyordu. Biri diğerinden ayrılmadıkça tez kolayca döngüsel olabiliyordu. Bir tür dinî kimlik bütün politik aktörlere atfedilebilir, böylece bütün çalışmalar hemen dinî bir davaya sahip görülebilirdi.[412] Daha ayrımcı bir yaklaşım Huntington'ın tezini zayıflatma eğilimi gösteriyordu. Bu tez geçmiş savaşlara ilişkin güvenilmez bir açıklama sağladı.[413]

Uygarlıklar Çatışması başlığı 1990'ların çatışmalarında milliyetçiliğin ve kültürel kimliğin artan önemini yansıtan bir sloganа dönüştükçe tezin nüansları, tıpkı Fukuyama'da olduğu gibi kayboldu. Bu da katliamın nihilist ve neredeyse içgüdüsel olduğu, bütün toplulukları tüketen kadim kinleri yansıttığı izlenimini güçlendiriyordu. Yüzlerce yıllık bir çatışmanın içerimleri muhtemelen gelecekte de devam etmeye mahkûmdu ve onu sona erdirmek için yapılabilecek çok az şey vardı.

Eski Yugoslavya'daki savaşların Huntington'ın tezine uygun düştüğü görülüyordu, çünkü bunlar Avrupa'nın fay hatlarında ya da çevresinde, eski Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının, Katoliklik ve Ortodoks Kilisesi'nin ve İslam'ın buluşma noktalarında ve ulusal kimliklerin kendi kaderini tayin hakkıyla birlikte geçen yüzyılda oluştuğu yerde meydana geldi. Bosna'nın başkenti Saraybosna'da sıkılan bir kurşunla damgalanan bir iddia Birinci Dünya Savaşı'nı tetiklemişti. 1990'ların başında insanlar etnisiteleri yüzünden zorla yerlerinden ediliyorlardı. Bu süreç "etnik temizlik" olarak adlandırılacaktı. Bu gelişme bölge tarihindeki kıyaslanabilir olaylarla, özellikle Almanların Yugoslavya'yı işgali sırasında Hırvat Ustaş'ın çoğu kez hareket hâlinde katledilen Sırplara yönelik saldırısında kullandığı "mıntıka temizliği" örtmecesiyle bağlantılıydı. Almanların çekilmesinden sonra, aynı ölçekte olmasa da, Sırpların Hırvatlara yönelik vahşi saldırıları gerçekleşmişti.

Böylece 1990'larda benzer bir davranış gözlemlendiği zaman bunun derin kökleri olan bir süreç olduğu, etnik olarak türdeş bölgeler yaratılana kadar bir sonuca varılamayacağı ortaya çıktı: Herhangi bir devletin içinde hatırı sayılır azınlıkların kalması ve savaşan hiziplerin güvenli biçimde "ulusal" sınırların ardına çekilmesiyle birlikte umulabilecek en iyi durum, çatışma motorlarının etkisiz kalması ve Balkan tarihini bozan ölümcül şiddet çevrimlerinin nihayet sona erecek olmasıdır.[414]

ABD Dışişleri Bakanı Lawrence Eagleburger Yugoslavya çatışmasını akıl dışı olarak betimledi. Etnik çatışmayı "içgüdüseldir, kindarlıktır; herhangi bir değerler ya da amaçlar seti için değildir; sadece devam ediyor," diyerek açıkladı.[415] 1993'te yazar Robert Kaplan *Balkan Ghosts* başlıklı kitabını yayımladı. Mevcut çatışmanın "vahşi kinlerle dolu, yoksulluk ve alkolizmle mayalanmış bir dinden" kaynaklandığını, "etnik olarak karma dağ köylerinin karmaşası"ndan çıktığını söyleyerek bu görüşü güçlendirdi.[416] Bir içerim aslında yapılacak çok az şey olmasıydı. Başkan Clinton'ın çatışmaya müdahalede duraksamasının Kaplan'ın kitabını okumasından ötürü olduğu söylendi. Kaplan'ın kitabında "bu insanların yüzyıllardır birbirini kabile ve din savaşlarında katlettiklerinin öne sürüldüğü" söyleniyordu.[417]

Clinton'ın onaylayarak okuduğu 1994'te çıkan bir makalede Kaplan "yaklaşan anarşi" uyarısında bulunuyordu. Ulus-devletler yerine, "sınıflandırıcı ulus-devletler sisteminin yerini kent devletlerinin, gecekondu devletlerin, karışık ve anarşik bölgeciliğin kırık cam parçaları örüntüsünün almakta olduğu temasız bir bitişme çağı"ndan söz ediyordu. Beklenti kasvetliydi:

> Gelecek savaşlar çevresel kıtlığın şiddetlendirdiği ya da pek çok durumda neden olduğu komünal hayatta kalma savaşları olacak. Bunlar, devletlerin ve yerel hükümetlerin yurttaşlarını fiziksel olarak korumakta zorlanacakları yerel savaşlar olacak. Sorun, nihayetinde kaç devletin öleceğidir.[418]

Daha sonra Clinton "kadim kinler tezi"ni benimsediği için pişman olduğunu açıkça söyledi. 1999'da bu kez Kosova üzerin-

den Yugoslav lider Slobodan Miloseviç'e karşı bir sefer başlatan Clinton çatışmayı amansız kin duyguları temelinde sonsuz etnik kan davalarına yol açan "bir Balkan hastalığı" olarak gördüğü için özür diledi. "Bizzat ben bir ya da iki kez bunu söylediğim için suçluyum ve şu anda dile getiremeyeceğim kadar pişmanım."[419]

Bu çatışmaların komşunun komşuyu katletmesiyle belirlendiği sık sık öne sürüldüyse de, sayılar yetişkin erkek nüfusun sadece küçük bir bölümünü kapsıyordu. Ayrıca kurbanlar çoğu kez aynı gruplaşmanın aşırılara karşı olan ılımlılarıydı. Toplulukların uzun süreli karşılıklı çatışması olduğunda bile, çatışmanın belirli bir zamanda gerçekleşmesinin sebebi açıklanmaya muhtaçtı.[420] Benzer gerilim düzeyleri olan diğer çatışmalarda şiddetten kaçınılıyordu.

"Kadim kinler" görüşüne yöneltilen bir eleştiriye göre, Hırvatistan ve Bosna'da yaşananlar bir "milliyetçilik çılgınlığı" –ister kadim ister yeni doğmuş olsun– değil, daha çok "yakın zamanda yetki edinen ve kovuşturulmayan katiller"in eseriydi.[421] Yugoslavya'da ABD elçisi olarak görev yapan Warren Zimmerman, "toplumun tortusunun –zimmetçiler, caniler, hatta profesyonel katillerin– balçıktan çıkarak özgürlük savaşçıları ve ulusal kahramanlar"a nasıl dönüştüklerini gözlemledi.[422] Canileri kimin yetkilendirdiği sorusu ortada duruyordu. Bir amaç için kullanılmışlardı.[423] Çözümleme seçkin bir düzeyde teşvik edilmiş ve geliştirilmiş bir şeyden çok, toplumun içinden çıkıp gelişen karşılıklı nefrete ne kadar işaret ederse, yaşanan olay "tanımlanabilir bir failler grubu tarafından yürütülen yatıştırılabilir, kasıtlı bir vahşet" olarak değil, çözümsüz bir şiddet olarak görülüyordu.[424] Bu, faillerin her zaman kolayca saptanabildiği anlamına gelmiyordu. Tarafların her biri kendi savaşının neden haklı ve kendi kaderini tayin ilkeleriyle uyum içinde olduğunu açıklama amacını taşıyan kendi anlatısına sahipti.[425]

Bosna çatışmasının geçmişi uzun ve karmaşıktı fakat yakın krizin kökenleri Sırbistan devlet başkanı Slobodan Miloseviç'in milliyetçiliği araç olarak kullanmasında yatar. Bu gelişme Yu-

goslavya'nın birliği üzerinde baskı yarattı. Ülke dağılırken Sırp stratejisi, Sırp bölgelerindeki Sırp olmayan nüfusu tasfiye etmek ya da sürmekti. Şiddet rastlantısal değil kasıtlıydı. "Ölçek, kapsam ve kullanılan yöntemlerin yeknesaklığı," James Gow'un gözlemine göre, "anlamlı bir eş güdüm ve planlamayı gerektiriyordu."[426] Milliyetçiliğe itibar kazandırmalarının koşulları ele alınmaksızın seçkinler üzerinde odaklanmak çok uzağa götürebiliyordu. Bu yaklaşım, çatışmanın sebeplerini basitleştiriyor ve aynı zamanda "insanların çocuklar gibi genellikle iyi oldukları ve sonuç olarak kötü davranışın en uygun biçimde kötü liderler, öğretmenler ya da ana babalarla açıklandığına ilişkin derinden benimsenen bir kanaati" övüyordu.[427] Yugoslavya'daki olayların hâlâ ülkenin, milliyetçi mesajlar için tema ya da tepkiyi koşullayan toplumsal yapılar sağlayan tarihine göndermeler yapılarak anlaşılması gerekiyordu. Gene de sonuçta ülkenin harap olmasına yol açan politikaydı. Çatışmayı çözmeye çalışanlar bu politikayı anlamlandırmak zorundaydılar.

Eski Yugoslavya'daki ve başka yerlerdeki çatışmalar, halkın taşkınlıkları yüzünden değil, bazı politik ve askerî liderler bunları istedikleri için gelişiyordu. İç savaş esas olarak baskı ile hoşnutsuzluk arasında bir yarışma olduğu için, her ikisinin, özellikle güvenliksiz bir rejimin baskısıyla şiddetlenmesinin iç savaşın başlangıcına götüren (bu biraz tümörlerin ortaya çıkışının kanserin gelişini haber vermesine benzese de) en iyi rehberlerden biri olması belki de şaşırtıcı değildi.[428] Yugoslav savaşları dikkate değer biçimde önceden görüldü. Ekim 1990 tarihli bir ABD Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi, sınıflandırmadan ve karşı çıkmadan şu gözlemde bulundu: "Bir yıl içinde Yugoslavya federal bir devlet olarak işlevini kaybedecektir ve muhtemelen iki yıl içinde dağılacaktır. Ekonomik reform dağılmayı önlemeyecektir." Bosna "en büyük şiddet tehdidi" olarak görülüyordu.[429] "Altı cumhuriyeti, beş milliyeti, dört dili, iki alfabesi ve tek partisi" olan bir ülkenin birliği uzun süredir kaygı konusuydu. Yugoslavya'nın hayatta kalma şansına ilişkin kötümserlik 1980'lerde artış göstermişti ve 1990'da ülkenin "belayı savuşturabileceği" inancı sa-

vunulabilir değildi. Ancak bu değerlendirme eyleme dönüşmedi. Politika oluşturanlar bu değerlendirmeyi dikkate almadılar. Diplomatik gündemin en üst sırasında değişmez biçimde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Körfez çatışması yer alıyordu. Fakat verilen mesaj felaketi önlemek için hiçbir manivelaya işaret etmeyecek kadar kesindi. Bu kitapta yer alan pek çok uyarının aksine hiçbir çare gösterilmedi.[430]

Çatışma bir kez başladığında, etnik kimlik duygusu büyüyebiliyor ve daha katı bir anlam kazanabiliyordu. "Ulus" ile "devlet" arasında doğal bir bağlantı yoktu. "Ulus-devletler"den söz etmenin nadiren doğru olmasının sebebi budur. Bir devlet hukukî bir yapıydı; bir ulus, kabile ya da etnik grup sanıldığı kadar yerleşik olmayan "ilkel" bir toplumsal bir yapıydı.[431] Pek çoğu görece yakın köklere sahipti, geçmişte böl ve yönet stratejisinin parçası olarak sömürge hükümetleri tarafından teşvik edilmiş ya da öfkeli entelektüeller ve fırsatçı politik liderler tarafından beslenmişti. Ancak ne zaman ve nasıl oluşmuş olursa olsun kimlikler hâlâ politik hayatın belirleyici olguları hâline gelebiliyor ve bir kez harekete geçirildiğinde sanılandan daha katı olabiliyordu. Onlar, sanki gerilimler ancak bir noktaya kadar şiddetlenebilir, daha sonra ileride sağlanacak uyum uğruna hafifleyebilirmiş gibi, politik gündem değiştikçe isteğe bağı olarak değiştirilemiyorlardı.

Hükümetler kimlik temelinde, özellikle ayrımcı ya da baskıcı bir tarzda davrandıklarında, kimlik giderek daha fazla öne çıkıyordu.[432] Çatışma şu ya da bu biçimde uzadıkça, geçmişte kalan şikâyetler, vahşet ve ihanetler grup kültürlerinin bir parçası hâline geliyor ve onları gelecek hamlelere hazırlıyordu. Etnik ve dinî bölünme her zaman savaşa yol açmayabilir fakat savaş bir kez gerçekleştiğinde, düşmanlıklar şiddetleniyor ve uzuyordu. Ayrıca, farklı gruplar adına konuşanların başlangıçtaki şiddetten sorumlu olsalar bile, barış sürecinden dışlanmaları zordu. Onlar bizzat yarattıkları bir sorunda çözümün parçası olmayı gene de talep edebiliyorlardı. Pratikte etik bir odaklanma ile kendi kaderini tayin ilkesinin birleşik mantığının bölünme ve görece

türdeş devletçikler önerilmesine yol açmasının ve etnik olarak kutuplaşmış çatışmaların bir taraf yenilgiyi açıkça kabul etmedikçe sonuçlandırılması en zor çatışmalar olmasının sebebi budur.[433] Ulusal gruplar farklı devletlere dağıldığı zaman (mesela Ortadoğu'daki Kürtler) bir komşu ülke ortak kimliği olanların yenilgisini önlemek için elinden geleni yapabiliyordu. Toplumsal ve politik yapılar arasındaki etkileşim bu nedenle karmaşıktı. Bununla birlikte iç savaşların yaygınlığını ve çözülmelerinin zorluğunu anlamanın başlangıç noktası, devletlerin zayıflığında ve bölünmeyi politik olarak istismar etmesinde yatar.[434]

Afrika, Robert Kaplan'ın 1994'te yaptığı "yaklaşan anarşi" uyarısının esas olarak sergilendiği yerdi. Kaplan, "Afrika'nın yakın geleceği çok kötü olabilir," diyor; "yabancı ülke elçiliklerinin kapatılması, devletlerin çöküşü ve dış dünyayla temasın, tehlikeli, hastalık yayan sahil ticaret noktalarıyla sağlanması"na işaret ediyordu.[435] 2000'de *The Economist*'in bir manşetinde "Umutsuz Afrika"dan söz ediliyordu.[436] Kıta iç savaş olasılığını artıran pek çok özellik sergiliyordu. Kronik olarak zayıf devletlere ek olarak, yoksulluk, eşitsizlik vardı ve gençler için yeterli istihdam imkânları bulunmuyordu. Karasal yapı gerilla savaşına uygundu, pusu kurmak ve zaman zaman bölgesel kazanım sağlamak için fırsatlar sunuyordu.[437]

En kötü Afrika şiddetinin merkezinde, hepsi kanlı savaşlardan geçmiş olan Merkez Orta Afrika Cumhuriyeti, güneyde Güney Sudan, doğuda Ruanda, yine güneyde Angola gibi sorunlu ülkelerle çevrili, kıtanın en büyük ikinci ve merkez ülkesi Kongo yer alıyordu. Kongo havzasının çevresindeki bölge ilk kez Belçikalı Kral Leopold'un neredeyse özel girişimiyle kuruldu. Kral'ın hükümeti 1908'de bölgeyi ele geçirmişti. 1960'da ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra bağımsızlık hareketinin içindeki farklı hizipler arasında mücadele başladı. Mücadele Belçika hükümetini de içine çekerek beş yıl süren tam bir iç savaşa dönüştü. Belçika kendi yurttaşlarını, süper güçler ve Birleşmiş Milletler unsurlarını tahliye etmek için, barış olmadan barış gücü oluşturmanın erken sorunlarını kanıtlayarak bölgeye düzenli olarak askerî

güç gönderdi. 1965'te bir darbenin ardından Mobutu Sese Seko Kongo'da iktidara geldi ve ülkenin adını Zaire olarak değiştirdi. Etkisiz ve yozlaşmış silahlı kuvvetleri ve muazzam borçlarıyla, görünüşte güçlü olan bu ülke içi boşalmış bir varlığa dönüştü. Mobutu'nun gücü başkent Kinşasa'nın ötesine uzanamıyordu. Potansiyel muhalifleri bölmek için topluluklar arası şiddeti teşvik etti. Ülkenin sorunları evreler hâlinde komşularının sorunlarıyla iç içe geçti.

Angola ancak 1974'te bağımsızlığını kazandı, ardından Portekizlilerle savaşmış olan üç farklı gerilla grubu birbiriyle savaşmaya başladı. Marksist MPLA başkent Luanda'da bir hükümet kurdu. Sovyet kazanımından korkan Birleşmiş Milletler, Zaire ve Güney Afrika'yı diğer iki grup, FNLA ve UNITA adına müdahaleye teşvik etti. Küba'nın yardımıyla MPLA Luanda'yı elde tuttu fakat ülkenin geri kalanı üzerinde denetim kuramadı. 1990'dan sonra süper güç düşmanlıkları artık iç savaşı ateşlemese de, hiziplerin kendi ordularını fonlamak için kullandıkları maden zenginliği sayesinde ülke ayakta kaldı. UNITA genellikle elmas satışına dayanıyordu. 2002'ye kadar süren savaşın gidişatı bütün taraflar için dehşet vericiydi. Genç adamlar savaşmaya zorlanıyor, kadınlar tecavüze uğruyor ve kaçırılıyordu. Kaç kişinin öldüğünü kimse bilmiyordu. Olağan biçimde dile getirilen 500.000 sayısı belirsizliği gösterecek kadar yuvarlaktı.

Kongo'nun öteki tarafında Afrika'nın en küçük ülkesi olan Ruanda yer alıyordu. Komşusu Burundi'yle birlikte Ruanda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra koloniyi Almanya'dan devralmış olan Belçika tarafından yönetiliyordu. Belçikalıların kayırdığı Hutu ile dezavantajlı ve yabancılaşmış Tutsi arasında gerilim vardı. Hutu, çoğu kez vahşi yöntemlere başvurarak ülkeyi denetim altında tutmayı sürdürdü fakat militanları genellikle komşu ülkelerden gelen Tutsi'yi baskı altına almakta zorlandı. 1973'te askerî bir darbenin ardından Juneval Habyarimana iktidarı ele geçirdi ve ülkede istikrarın sağlandığı görüldü fakat hızlı nüfus artışının yetersiz topraklar için yol açtığı rekabet gerilimleri artırdı. Paul Kagame'nin Uganda'dan tam destek gören Ruanda

Yurtsever Cephesi'nin (RPF) önderliğinde başlayan bir Tutsi isyanıyla birlikte 1990'da iç savaş başladı.[438] 1993'te geçici ateşkes yapıldı fakat Habyarimana ertesi yıl bir uçak kazasında öldü. Kigali'de onun yerini alan radikal Hutu rejiminin başlattığı soykırımda dehşet verici üç aylık bir süre içinde 800.000 Ruandalı öldürüldü.

Zaire içinde süren gerimler ile Ruanda çatışmasının etkileşmesi kusursuz bir cinayet ve kargaşa fırtınası yarattı.[439] Soykırıma katılan Hutu dâhil Ruandalılar sınır boyunca Zaire'ye sızıyordu. Yeni Ruanda hükümeti Mobutu rejimine karşı saldırıya geçmek için Uganda, Angola ve yerel Tutsi güçleriyle birlikte çalıştı. Mobutu nihayet Mayıs 1997'de görevden alındı. Laurent-Desire Kabila bir hükümet kurdu ve ülke Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) oldu. Kabila Hutu milislerini silahsızlandıracak güçten yoksundu. Ruanda, isyancıların DKC'ye sığınmalarıyla ilgili kendi kaygıları olan Brundi ve Uganda'nın katılımıyla ülkeyi tekrar işgal etti. Zimbabve ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'nun (Çad, Sudan, Lesoto ve Namibya) diğer üyeleri Kabila'yı desteklediler. Mobutu'nun aksine Kabila, UNITA'yı desteklemediği için Angola'nın saf değiştirmesi, sorunu daha karmaşık hâle getirdi.

Bu artık ayrılıkçı hizipleri, öldürücü anlaşmazlıkları ve taraflarıyla birlikte olağanüstü karmaşık bir hibrit çatışmaydı. Dış güçler DKC topraklarında birbiriyle çatışıyordu; BM barış güçleri birleştirildiyse de fark yaratmayı başaramadı. Nihayet Kabila öldürüldü, yerine oğlu geçti. Temmuz 2002'de DKC ile Ruanda arasında bir barış anlaşması imzalandı. Ertesi yıl bir geçici hükümet kuruldu. Komşular ve özellikle Ruanda'dakiler kendi istikrarlarına yönelik tehditlerden hâlâ kaygılıydılar ve sürekli müdahale ediyorlardı.[440]

Etnik ve dinî farlılıklara göndermede bulunarak çatışmayı ele alan sosyolojik açıklamalar en çok Balkanlar'daki savaşlarla ilgilenme eğilimindeydi. Afrika'daki savaşlarla da ilgilenmişlerdi fakat burada ekonomik açıklamalar daha etkili oldu. 1990'lara kadar ekonomistler, kalkınma alanında çalışanlar bile, iç savaşla-

ra fazla önem vermediler. Ders kitaplarında savaşa ve çatışmaya yapılan göndermeler çok azdı. Alan, kalkınan ülkelerde sıradan insanların hayat standardının nasıl yükseleceğiyle ilgileniyordu. Askerî darbeler ve aşırı silah satışları ekonomik öncelikleri çarpıtıyor ve savaşlar kalkınma süreçlerini sekteye uğratıyordu fakat bunun ötesinde pek bir şey yoktu. Öncelik değerlendirebilecek devletlere tavsiyede bulunmak ve uluslararası kurumların onların kalkınmasına yardımcı olmasıydı. 1994'te ekonomistlerin insanî sorunların "karanlık yanı"nı, çatışma, suç, devrim ve savaşı ne kadar az dikkate aldığını gözlemleyen Jack Hirsleifer, onları bütün "entelektüel kıta"yı araştırmaya zorladı. Böyle yapan ekonomistlerin, "entelektüel olarak ilkel yöntemleriyle bizi insan faaliyetinin karanlık yanıyla önceden tanıştıran çok sayıda yerli kabileyle –tarihçiler, sosyologlar, psikologlar, felsefeciler vb– karşı karşıya geleceği"ni ekledi. Ekonominin emperyal eğilimlerinde bir şeylere ihanet ederek, güvenli bir tutumla, bu "teorik olmayan aborijinler"in kısa süre içinde bir kenara itileceğini tahmin ediyordu.[441]

Ekonomistler sahaya ilk girişlerini yapmaya başladıklarında, özel bir konu dikkatlerini çekti: yetkili olmayan gruplar kendilerini zenginleştirmek için zayıf devletlerdeki doğal kaynakların denetimini nasıl ele geçirebiliyorlardı? Arka planda petrol ve elmas zengini ülkelerdeki çatışmaların sayısında sürekli bir artış vardı. 1974'e kadar bu çatışmalar ortalama olarak yılda bir kez gerçekleşti fakat sonraki on sekiz yıl içinde bu oran yılda beşe yaklaştı. Bunun bariz bir nedeni 1974'te OPEC'in fiyat artırmasının ardından petrol zengini ülkelerin sayısındaki, on beşten 1980'de kırk ikiye çıkan artıştı. Bu devletlerde şiddet olaylarının sıklığı keskin bir yükseliş gösterdi. Daha sonra, 1985 ile 1995 arasında, petrol fiyatlarıyla birlikte düştü, ardından yine keskin bir yükseliş gösterdi. Elmas üreticilerini kapsayan çatışmalar da, özellikle 1986'dan sonra büyüdü. Bir diğer trend, isyancıların kıymetli taşlar, kereste ve narkotik dâhil yaptıkları kaçakçılıkta görülen artıştı. Kaçakçılığın fonlanması, 1945 ile 1988 arasında başlayan doksan iki savaşın yedisinde fakat 1988'den sonra baş-

layan otuz altı savaşın sekizinde açığa çıktı.[442] DKC'de, Namibya başkanının kendi ailesinin maden çıkarlarını korumakla ilgilendiği, Çad'ın ise Kongo altın madenleriyle bağlantıları olduğu iddia ediliyordu. Zimbabve, Kabila'ya borçluydu ve aynı zamanda DKC'nin elmasları, altını ve bakırında ekonomik fırsatlar gördüğü anlaşılıyordu. (Zimbabve birlikleri önemli maden şehirlerinin çevresinde toplanıyordu). Öte yanda Ruanda ve Uganda elmas ihraç etmek için bölgeyi sömürüyordu.[443]

İç savaşları tetikleyen koşullar yoğun akademik koşullara konu oldu. Fearon ve Laitin'in 2003 tarihli önemli bir araştırmasında şöyle deniyordu:

> Ayaklanma lehine koşullar –özellikle yoksulluk, fazla nüfus ve istikrarsızlıkla belirlenen devlet zayıflığı– hangi ülkelerin iç savaş riskine maruz olduklarına ilişkin, etnik ve dinî farklılık ya da ekonomik eşitsizlik, demokrasi ya da yurttaşlık haklarının eksikliği ya da devletin azınlık dinlere ve dillere yaptığı ayrımcılık gibi şikâyetlerden daha iyi göstergelerdir.

Geçmişte olduğu gibi ayaklanmalar kırsal gerilla savaşıyla belirlenmişti (kent savaşı bu kez daha önemli olsa da) ve bu 500-2000 kadar faal gerillayla sürdürülebiliyordu. Sorun, "faal isyancıların hükümet güçlerinden gizlenip gizlenemeyecekleri ve ekonomik fırsatların bir isyancının hayatının 500 ya da 2000 genç adamı cezbedecek kadar kötü olup olmaması" idi. Bu düşünce çizgisine göre, iç savaşların neredeyse bütünüyle fırsatçı, bilinçli bir politik tasarıdan çok bir dizi koşula sürpriz olmayan bir tepki olmasıydı. Bu yaklaşım, özgün çatışma kaynaklarını anlamak ya da devlet-altı aktörleri dikkate almak için sorunlu bir toplumun daha geniş göstergelerine bakma girişimlerini caydırıyordu. Böylece savaşanların dürtüleri ve özlemleri, sanki bir sebep varmış gibi, önemsenmiyordu.[444]

Dürtülere bakıldığında bile, insanların umursadıklarını söyledikleri şeyi bile aslında umursamadıklarını öne sürmek mümkündü. Oxford ekonomisti Paul Collier, Dünya Bankası'yla birlikte çalışarak iç çatışmaların sıklığını açıklarken "hırs"ın

"şikâyet"ten ve bu nedenle "yağma"nın da "adalet"ten daha önemli olduğunu öne sürerek yol gösterdi. Doğal kaynakların, özellikle petrol ve elmasın varlığı ülkeleri savaşa daha eğilimli hâle getiriyordu. Kişi başına geliri artırmaya çalışan ve ağır eşitsizlikler yaşayan ya da yapacak başka işi olmayan gençlerin ordulara ve çetelere katılmaya hazır olduğu ülkelerde şiddet eğilimleri bulmak şaşırtıcı sayılmazdı. Collier ve çalışma arkadaşlarına göre, gerçekte fark yaratan para kazanma fırsatıydı. İsyanın özendiricisi ve bir çatışmayı sürdürebilmenin aracı buydu. Bu fırsat tek başına yeterliydi. "Bizim modelimiz aslında temel mal avcılığı fırsatlarının çatışmaya neden olduğunu göstermektedir."[445]

En sarsıcı sonuç, belirli bir çatışma durdurulabilse bile, daha sağlıklı bir ekonomik kalkınma örüntüsü yaratacak yöntemler bulunamadığı sürece çatışmanın tekrarlanmasıydı. Collier çatışmadan mustarip ülkelerin yaklaşık yüzde kırkının, savaşın bittiği farz edildikten sonra on yıl içinde tekrar şiddete döndüğünü öne sürdü. Bir dünya bankası raporunda şunu kaydetti:

> Bir ülke bir kez iç savaşa yuvarlandığında, daha ileri düzeyde çatışma riski ortaya çıkar. Çatışma ekonomiyi zayıflatır ve bir vahşet mirası bırakır. Aynı zamanda yalnızca şiddet için kullanılabilecek yeteneklere ve ekipmana yatırım yapan liderler ve örgütler yaratır. İç savaşın etkilediği bir ülkede iç savaştan etkilenen nüfusun ezici çoğunluğu acı çekerken, şiddetin faili olan askerî örgütlerin liderleri şaşırtıcı biçimde çatışmadan kazançlı çıkarlar.[446]

Hırsın gücü ezici olabiliyordu: "Ne iyi işleyen politik kurumlar, ne etnik ya da dinî türdeşlik, ne de yüksek askerî harcamalar büyük ölçekli şiddete karşı anlamlı savunma sağlar."[447] Collier ardından daha da ileri giderek daha belirlenimci bir görüşe ulaşır. "Gerçekleşebilir olduğu yerde ayaklanma olacaktır: Dürtü belirsizdir, geçerli bir ihtiyaçla meşgul olan ilk sosyal girişimcinin benimsediği gündem üzerinden oluşur."[448] Bu düşünce çizgisi "aşırı indirgemeci, yüksek düzeyde spekülatif ve derin biçim-

de yanıltıcı" olmakla eleştirildi.[449] Bizzat Collier hırs üzerindeki odağını kültürün etkisi dâhil geniş bir dizi etkene kaydırdı.[450]

Temel bir unsur doğal kaynaklar ile çatışma arasındaki ilişkinin nasıl açıklanacağı idi.[451] Elmaslar sadece birkaç çatışmada önemliydi ve bunlardan hareketle genelleme yapma girişimleri güvenilmezdi.[452] En tehlikeli sonuçlar yaratan etki petrolün kıyıya yakın ve marjinalleşmiş etnik grupların yaşadığı görece yoksul yerlerde bulunup bulunmamasına (kıyıdan uzak rezervlerin savaş etkisi azdı) bağlıydı. Petrol serveti otokrasiler tarafından iktidarda kalmak içi kullanıldı ve bu yüzden yolsuzluk ve baskıyı teşvik etti.[453] Koşullara bağlı olarak doğal kaynaklardan yararlanma arzusu darbeyle, ayrılıkçı bir hareketle, yerel bir isyanla, komşu ülkenin doğrudan ya da vekâlet yoluyla müdahalesiyle, rantların kaynaklardan sorumlu olanlardan toplanabilmesini sağlayan zorbalık biçimleriyle ya da bu olasılıkların farklı sıralanmasıyla sonuçlanabiliyordu. Özellikle tek bir emtiaya aşırı derecede bağımlı ülkelerde hammadde fiyatları yükseldiği zaman olabilecekler, düştüğü zamana kıyasla farklı olacaktı. Halk ansızın yoksullaşınca şikâyetler yükselebiliyordu.

Ekonomik odağın içerimi, düzgün işleyen bir imalat sektörüne sahip daha dengeli bir ekonominin, daha az eşitsizlik ve ülke içinde daha fazla ticaret sayesinde daha istikrarlı olmasıydı. Bu, 1914'ten önce ekonomilerin savaş teşviklerini nasıl azalttığına ve böylece bir barış gücü olabileceğine dair yorumlara benzer bir durumla ilişkiliydi[454]. Etnisite sorunundaki gibi, ekonomik teşvikler sorunu da savaşın nasıl sürdürüldüğünden çok savaşın kökenleri dikkate alındığında fark yaratıyordu. Devletlerarasında olduğu gibi devletlerin içinde gerçekleşen bütün savaşlarda da hızlı bir zafer kazanılamaması, askerî faaliyeti finanse etme ve sürdürme yeteneğinin savaşta üstün gelme yeteneği kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Her iki savaş tipinde de fırsatlar suç niteliğinde faaliyetler, özellikle kaçakçılık ve uyuşturucu trafiğiyle yaratılıyordu. İç savaşla birlikte bunlar söz konusu olan kavramsal sorunlardan daha önemli olabiliyordu. Bu bakımdan isyancı gruplar, yıkmakta oldukları devletler kadar "kaynak la-

neti"nden sıkıntı çekebiliyorlardı. Yağma fırsatları asker almaya yardımcı oluyordu fakat bu davaya derin bir ideolojik bağlılık ve örgüte sadakatle aynı şey değildi. Daha yoksul ortamlarda eylemciler yarar sağlayana kadar uzun bir mücadele vermek gerektiğini anlıyorlardı.[455] Kaynaklar ulaşılabilir olduğunda, savaşan gruplar kaynakları yağmalayarak, silah, uyuşturucu, insan ve elmas trafiğine girerek, yanı sıra diasporadan döviz sağlayarak ve insanî yardım amaçlı fonları hortumlayarak mümkün olan her yerden para sağlıyorlardı. David Keen, "silahlı çete üyelerinin yağmadan nasıl kazanabildiklerini; rejimlerin muhalefeti saf dışı bırakmak, taraftarları ödüllendirmek ya da kaynaklara ulaşımı sürdürmek için şiddeti nasıl kullanabildiklerini" betimledi. "Kazanmak istenmeyebilir: Savaş düzeyinde kalmak barış zamanında cezalandırılabilen eylemleri tamamen meşrulaştırabilir."

Bu nedenle "başlangıçta politik hedeflerle başladığı görülen iç savaşlar kısa vadeli ekonomik çıkarların zirvede olduğu çatışmalara doğru dönüşüm geçirmiştir."[456] Bu, çağdaş iç savaşların kararsızlığına ilişkin bir açıklamaydı: Bunlar savaşarak çözülmüyorlar, genellikle suçla sürdürülüyorlardı.[457]

[15]

Müdahale

Yüz yüze geldiğimiz en zorlayıcı dış politika sorunu başka halkların çatışmalarına fiilen katılmamızı gerektiren koşulları saptamaktır.

Başbakan Tony Blair,
Chicago, Nisan 1999[458]

Batı ülkeleri 1991'de gelişmekte olan iç savaşlara müdahale etmeye başlayana kadar, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin çatışan uydu devletleri destekleme zorunluluğunu ortadan kaldırmasıyla, bu müdahalenin kaçınılması gereken umutsuz bir vaka olacağını düşünmek için her türlü sebep vardı. Hem gerçekçilik hem de uluslararası hukuk, hükümetleri ötekilerin iç anlaşmazlıklarından uzak durmaları için uyarıyordu. BM Sözleşmesi'nde somutlaşan karışmazlık ilkesi, öteki devletlerin kendi sınırları içinde kalmaları şartıyla taciz edici ve kışkırtıcı davranışları, ekonomik maliyetlere yol açarak ve yüksek tutulan değerleri aşağılayarak sürdürebilmesi anlamına geliyordu. Böylece en kötü tiranlıklar en uyumlu demokrasilerle aynı haklardan

yararlanıyorlardı. Bu rahatsız ediciyse, uzak ve içinden çıkılmaz anlaşmazlıklarla uğraşmak da öyleydi. Bu yaklaşım pek az yarar karşılığında acı ve hayal kırıklığı vaat ediyordu. Devletlerarasında barış, devletlerin içindeki barışa öncelik kazandı.

Bu uluslararası normun gücü müdahale edenlerin azarlanmasına yol açtı. 1971'de Hindistan eylemi Batı Pakistan'la kötü bir savaşı sürdüren Doğu Pakistan'ın Bangladeş'e dönüşmesine yardımcı oldu. Sekiz yıl sonra Pol Pot'un Kamboçya'daki "ölüm tarlaları" bir Vietnam işgaliyle sonuçlandı. Gene 1979'da Tanzanya, Uganda'nın zalim lideri İdi Amin'i devirdi. Her durumda, müdahaleler güvenlik gerekçeleriyle açıklandıysa da net bir insanî kazanım (daha doğrusu az bir kayıp) vardı. Hepsi müdahale etmeme normu ihlal edildiği için uluslararası olarak kınandı.[459] 1977'nin başlarında Michael Walzer'in devletlerin değil bireylerin şiddet kurbanı olduklarını öne sürerek insanlığa karşı işlenen en dehşet verici suç örneklerinde müdahaleyi savunmasına rağmen, bu yaklaşım Soğuk Savaş sona erene kadar ilgi görmedi.[460] 1990'dan sonra Rusya ve Çin kendi azınlıklarına uygulanabileceği bilinciyle kendi kaderini tayin ilkesinden sakınmayı sürdürdü.

Peki, Batılı tutumlar neden böylesine keskin biçimde değişti? Kendi çıkarlarıyla ilgili sebepler vardı: Göçmen toplulukların yarattığı riskle ilgilenmek; zararlı ve baskıcı ideolojileri ötelemek; ve savaşın yıprattığı devletlerin teröristlerin yanı sıra örgütlü suç ve uyuşturucu, silah ve insan dâhil çeşitli kaçakçılık biçimlerine sığınak olarak hizmet etmelerini önlemek. Savaşın şiddeti insanların normal olarak yurtlarından ayrılmalarına yol açtığında, mülteciler komşu devletler üzerinde muazzam bir yük oluşturuyordu. Ne var ki bu sorunları doğrudan müdahale olmaksızın ele alma yöntemleri de vardı. Bunlar sınırların denetim altında tutulmasını, silahların ve fonların hükümete, bazen de isyancılara aktarılmasını, mültecileri özümseme çabasını ya da bu insanların kendi ülkelerinde güven içinde olmalarına yardımcı olmayı kapsıyordu. İç savaşlar kesinlikle daha görünür hâle geldi ve TV kanalları artık uzak yerlere ulaşabiliyordu ve

CNN gibi sürekli haber kanallarına acı veren görüntüler geliyordu. Vahşet ve sefalet haberleri 1990 iyimserliğini, yaklaşan bir barış çağı ve iyi yönetişim umutlarını azalttı. Bu aynı zamanda bir kapasite meselesiydi. Batı dikkate değer bir askerî üstünlüğe sahipti. Tek başına ABD kendi silahlı kuvvetlerine dünyanın geri kalanından daha fazla harcama yapıyordu. Harekete geçmeyi seçmesi hâlinde bunu yapabilecek konumdaydı.

Bu ani vites değiştirmenin esas sebebi müdahale etmemenin zor olduğu bir durumdu. Süreç, Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline sert muhalefetle başladı. Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için silahlı kuvvet kullanma kararı kendi başına dikkate değerdi fakat aynı zamanda bir dizi BM kararıyla doğrulanan yerleşik uluslararası normlarla tam olarak tutarlıydı. Mart 1991'de Kuveyt kurtarıldı fakat Irak tanınmış sınırları içinde ve hâlâ var olan sorunlara sebep olan rejimiyle üniter bir devlet olarak kaldı. Hayal kırıklığına uğrayan Şii ve Kürt bölgeleri isyan etti ve bu bir süre kadar rejimi sarstı. Batılı güçler müdahale etmediler. Saddam Hüseyin yeterli rezervleri elde tutmuştu, isyan acımasızca bastırıldı. Bu da Kürtlerin Kuzey Irak'tan Türkiye ve İran'a doğru kaçtıkları muazzam bir göç krizine yol açtı. ABD ve müttefiklerinin ilk tepkisi bu durumun kendilerini ilgilendirmediği, müdahale yükümlülükleri olmadığı şeklindeydi. Müdahale etmeme normu bir an için ağır bastı. Fakat daha sonra direnç kırıldı. Savaşın ardından bölgede kalan medya yerinden edilen insanları ve söylediklerini kayıt altına aldı. Bu durum onların Batı'dan destek beklentilerini güçlendirmiş olabilirdi.[461] Nihayet ABD, İngiltere ve Fransa sorumluluğu üstlendiler ve Kuzey Irak'ta Kürtlerin evlerine dönmelerini sağlayan güvenli bir bölge yarattılar.

Bu olay bir örnek oluşturdu. Bir müdahale gerçekleşmiş ve başarılı olmuştu. Hemen ardından Yugoslavya'daki gerilimler açığa çıktı. Batılı içgüdü, tarafsız ya da yine arabulucuk tekliflerine açık kalmaktı. Fakat orası Avrupa'nın geçmişte çatışmaların yayıldığı önemli bir bölümüydü. Çatışma tanınmış tatil güzergâhlarında ve çevresinde gerçekleşiyordu. Ayrıca TV yayınları insanların acılarını anında oturma odalarına aktarıyordu. İngil-

tere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd "savaş suçları, etnik temizlik, şehir ve köylerin ateşe verilmesi, kitlesel tecavüz vakaları ve sivillerin kurşuna dizilmesi" gibi olayların yeni olmadığını gözlemledi. Yeni olan, "bu trajedilerin artık dünyanın her yerindeki insanlara saatler içinde gösterilmesi" idi. "İnsanlar daha görünür hâle geldiği için bildikleri olayları reddediyorlar ve öfkeleniyorlar."[462] Trajedinin yürek parçalayan sahneleriyle yüz yüze gelindiğinde bir şeyler yapılması talep ediliyordu.

Kayıplar çoğaldıkça ve Sırp hâkimiyetindeki Yugoslav hükümeti kısıtlama getiren BM kararlarına kayıtsız kaldıkça talepler arttı. Ayrıca Alman birleşmesinin ve Sovyetler Birliği'nin bileşenlerine ayrılmasının ardından mevcut karasal sınırların ne pahasına olursa olsun savunulması gereği eskisi kadar belirgin değildi. Kendi kaderini tayin ilkesi, ne kadar keyfi olursa olsun yerleşik sınırlara basit bağlılığa alternatif bir devlet kurma gerekçesi olarak geri döndü. Diplomatik ifadelerde "devletlerin toprak bütünlüğü" ifadesi "halkların eşit hakları ve kendi kaderini tayin hakkı"yla birlikte anılıyordu. Avrupa hükümetleri, "ulusal, etnik ve dinî gerekçelerle kişilere ve gruplara yönelik ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet" eylemlerini topluca kınadılar. Komşu ülkelerde dehşet verici olaylar gerçekleşirken "bütün katılımcı devletlerin doğrudan ve meşru kaygısına ve (bu olayların) söz konusu devletin iç işleri kapsamında olmadığına ilişkin sorunlar" ortaya çıktı.[463]

Ekonomik yaptırımlar ve yasaklarla desteklenen arabuluculuk çabalarının ardından Batılı ülkeler evreler hâlinde daha zorlayıcı bir tutum aldılar. Önce Hırvatistan'da, daha sonra Bosna-Hersek'te deneme niteliğinde girişimlerle başlayan dış müdahale, silahsız gözlem faaliyetlerinden silahlı barış güçlerine ve hava gücüyle desteklenen daha güçlü kara kuvvetlerine doğru gelişim kaydetti. Müdahaleye önderlik eden İngilizler ve Fransızlar müdahaleyi geliştirmek ile çatışmayı durdurma kabiliyetsizliklerinin insanî misyonu sürekli biçimde zayıflattığına ilişkin farkındalık arasında bocaladılar. Srebrenitsa'da Hollanda barış güçlerinin pasif bir rolde sıkışıp kaldıkları Müslüman katliamı-

nın ardından, Hırvat ve Müslüman kara saldırıları yüzünden de baskı altında olan Sırp mevzilerine karşı hava akınları başladı. Ardından Bosna'yı bölen ve yerel Sırp özlemlerini perdeleyen bir anlaşma yapıldı. Sırp lider Slobodan Miloseviç'in gözü, Müslüman nüfusun fazla olduğu fakat Sırp kimliği için önem taşıyan bir eyalete, Kosova'ya kaydı. Miloseviç'in Müslüman nüfusu komşu bölgelere sürmeyi amaçladığı anlaşıldı. Bu kez daha sert bir tepki gösterildi. Mart 1999'da başlayarak NATO Sırbistan'a karşı, sonunda Miloseviç'i deviren kapsamlı bir hava saldırısına girişti.[464]

Müdahale etmeme normundan çıkıp gelişen rehberlik gayet açıktı; herhangi bir yerde hiçbir şey yapmamak anlamına geliyordu. Olası müdahale normu için yapılan rehberlik çok daha sertti; bir yerde bir şey yapmak anlamına geliyordu. Bütün bir olasılıklar yelpazesi kabul edilmiş kurallar ya da yardımcı ilkeler olmaksızın açılmaktaydı. Ne zaman, nerede ve nasıl müdahale edileceğini olayları tek tek ele alarak çalışmak gerekiyordu. Nisan 1999'da Kosova seferi sırasında İngiliz Başbakan Tony Blair yol gösterici bazı pragmatik kriterler getirdi: haklılık, diplomasinin tükenmesi, uygun askerî seçenekler, uzun süreli zorluklara hazır olmak ve ulusal çıkarlara uygunluk.[465] Bazı örnekler askerî harekâtı gerektirecek ölçüde açık olabiliyordu. Başka zamanlarda örnek daha belirsiz ve askerî seçenek zayıf olabiliyordu.

Sadece sınırlı ve genel olarak etkileyici olmayan deneyimler vardı. Esas olarak elde, ikisi de müdahale etmeme normunu ihlal etmeyen iki model vardı. Birincisi, "sivil iktidara yardım" idi. Bu model polis artık görevini yapamadığı için hükümetin yasa ve düzeni sağlamasında düzenli askerî güç kullanımını gerektiriyordu. Bu, sömürgecilik döneminde bağımsızlık hareketlerini yenilgiye uğratma girişimlerine zemin sağlıyor ve hem Vietnam'daki ABD'nin, hem de Afganistan'daki Sovyetler Birliği'nin mantığına uygun düşüyordu. Bu örneklerdeki sorun, yeterince meşru olmaması ya da bağımsız gücü olan sivil iktidarlarla anılmasıydı. Dolayısıyla bu modelde başarı, yerel hükümeti kendi silahlı kuvvetlerine ve polisine güvenerek sorunu tek başına çö-

zebileceği şekilde güçlendirmek anlamına geliyordu. 1960'ların başında İngilizlerin olağanüstü elverişli koşullarda yürütülen Malezya'ya müdahalesi bu türden bir çabanın nasıl başarılı olabileceğini gösteren bir örnekti.

İkinci model barışı sürdürmekti. Bu model BM tarafından geliştirilmişti ve genellikle ateşkesin sürmesini sağlamak için yabancı ülkelerin askerî birliklerini kullanmakla ilgiliydi. 1960'ların başında Kongo'ya barış getirmeye çalışan BM girişimi, Genel Sekreter Dag Hammarskjöld'ün ölümü dâhil öylesine kaotik olmuştu ki daha sonraki benzer girişimler temkinli bir yaklaşımla ele alındı. Bu modelde tarafsızlık, esası oluşturuyordu: birlikler çatışan tarafların rızasıyla yerleştiriliyordu. Üst güç sınırının ayaklananların gücüyle belirlendiğinde ve çatışma konvansiyonel savaşı andırdığında, sivil bir iktidara yardımcı olmanın aksine barışı sürdürme modeli, kışkırtıcı olmayan ve sadece kendini savunmaya yeten hafif silahlarla donatılmış güçleri gerektiriyordu. Bu güçler genellikle kesin bir ateşkes hattı oluşturulduğu zaman başarılı oluyordu, ancak bu hatların sabit olması, yani güçlerin sabit yerlerde bulunması gerekiyordu. Mesela Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNIFICYP) 1964'te getirilmiş, Rum ve Türk toplulukları arasında kesin bir barışma beklenerek geri gönderilmemişti. Barışı sürdürme modeli hem devletlerarası hem de iç savaşlar için, sadece BM tarafından değil, aynı zamanda 1980'lerin başında Sina (Mısır-İsrail barış anlaşmasından sonra) ve Beyrut'ta olduğu gibi, çokuluslu gruplar tarafından da kabul edildi.[466]

Barışı sürdürme modeli ilk kez tarafsızlığı, rızayı ve kışkırtıcı olmayan güçleri gerektiren Yugoslavya'daki çatışmada kullanıldı. Model yetersiz kaldı. Sürdürülecek bir barış yoktu ve hafif silahlı güçler barışı sağlayamıyorlardı. Ayrıca bu güçlerin yaptığı zorlama çatışmanın gidişatı sırasında genişlemeye başladı. Model savaşan tarafların ayrı tutulmasını gerektiriyordu. Bosna'daki misyon, 1991'de Kuzey Irak'ta Kürtlere sağlanan sığınak alanları gibi imkânların sağlanmasıyla sivilleri korumaya dönüştü. Zorluk bu tutumun taraf tutmayı gerektirmesiydi. Bir savaşın orta yerinde

saf anlamda insanî pek az eylem vardı. Kuşatılmış bir şehirdeki insanları rahatlatmak için gıda maddesi ve tıbbi yardım ekipmanı taşıyan bir konvoy göndermek için duyulan acil ihtiyaç, kuşatmayı sürdüren ve halkın umutsuzluğa kapılmasını isteyenlerin stratejisini zayıflatıyordu. Bir ateşkese arabuluculuk ya da gene bir barış anlaşması söz konusu olduğunda, başlangıç noktası normal olarak tarafsızlıktı. Bir tarafın inatçı tutumu daha zorlayıcı önlemlere yol açabiliyordu. Bütün bu nedenlerden ötürü, eski barışı sürdürme modeli giderek "ikinci kuşak barışı sürdürme" modeli ya da "daha kapsamlı barışı sürdürme" ve daha sonra "barışı destekleme" gibi ifadelerin ağırlığı altında kaldı; sonunda barışın var olduğu ya da sağlanabilir olduğu görüşü belirsizleşti, böylece hedef "istikrarı sağlama operasyonları"na dönüştü.[467]

1990'ların sonunda insanî amaçlarla müdahale sadece kabul edilebilir değil aynı zamanda neredeyse zorunlu hâle geldi.[468] 1999'da BM Genel Sekreteri ilk kez Silahlı Çatışmada Sivillerin Korunması konusunda bir rapor hazırladı.[469] Müdahaleci norm "koruma sorumluluğu"nun doğrulanmasıyla benimsendi.[470] Daha sonra bu öylesine düzenli biçimde gündeme getirildi ki kendi stenosu (R2P) oldu. Savaş suçlarında bireysel sorumluluk üzerinde odaklanma, faaliyete 2002'de başlayan yeni bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (ICC) ifadesini buldu.

2003'te Afrika Birliği, önceki Afrika Birliği Örgütü, yeni bir anlaşmayla kuruldu. Bu gelişme, "demokratik uygulamalara saygıyı; iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarının korunmasını ve temel özgürlükleri; hayatın kutsallığına saygıyı" teşvik ediyordu. Savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi vahim durumlar karşısında, Genel Kurul kararıyla Birlik'in üye bir devlete "müdahale hakkı" kabul edildi. "Son çare (olarak) askerî müdahale" hakkı da vardı.[471] 2005'te Genel Meclis'in onayladığı bir belgede uluslararası topluluk "nüfusları soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu" alacaktı.[472]

Sivilleri koruma ihtiyacı sahnenin merkezinde yer alırken koruyucuların güçlü biçimde harekete geçebilmesi gerektiği açıktı.

Bu da tehlikeli ve zor durumlarda, fonlama, komuta yapısı ve çokulusluluk gibi yapısal sorunlarla birlikte barış gücünü harekete geçirmek anlamına geliyordu. Ekim 1999'da bir Sierra Leone misyonunda BM barış güçlerine "yakın fiziksel şiddet tehdidine maruz sivillere koruma sağlama" görevi verildi.[473] Ekim 2014'te Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki şiddetle ilgilenmek için başka bir misyon tanımlandığında, başkan Güvenlik Konseyi'ne şöyle dedi: "Sivillerin korunması zorunlu bir görevden daha fazlasıdır, bu bizim DKC'deki raison d'etre'imiz (varlık sebebimiz) ve BM'nin ahlaki bir zorunluluğudur."[474]

Ne kadar çok Afrika ülkesi kendi bölgesindeki barış güçlerine katkıda bulunuyorsa, sonuçları etkileme konusundaki çıkarları o kadar görünür oluyordu. Barış gücünün bölgeden sağlanması fikri, hem yerel uluslar hem de Güvenlik Konseyi tarafından Afrika için teşvik edildi. Maliyet ve sevkiyat kolaylığının ve müdahaleye hazır olmanın sağladığı avantajlar açıktı. Fakat bunun sağladığı fayda karmaşık olabiliyordu.

> Bazıları "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri"ni savunmanın daha iyi olduğunu öne sürebilirken, Afrikalı yurttaşlar için bunun sonuçları, kaynak ve ödeme yetersizliği, düşük eğitim ve sivillere saygı düzeyi, ayrıca despot rejimleri güçlendirme ya da mevcut çatışmaları bölgeselleştirme gibi sorunları kapsayacak şekilde olumsuz olabiliyordu.[475]

Yüzyıllar boyunca kendi yurdundan uzak olan ordular için geçerli olduğu gibi, cinsel faaliyet yardım edilmesi düşünülen toplulukların sefaletine ekleniyordu. Bu özellikle HIV-AIDS'in yayıldığı sırada geçerliydi. Barış güçleri, katkıda bulunan ülkeye döndüklerinde hastalığın yayılmasına aracı oldular.[476]

Zaman zaman sağlayamayacakları bir güvenlik vaadinde bulundular. Nitekim 2006'dan sonra DKC'de BM gücü hükümetin müttefiki gibi göründü fakat bu hâlâ disiplini yetersiz ve yağmacı bir orduyla birleşme anlamına geliyordu.[477] Tehdit altındaki nüfus korunmak için büyük sayılarla BM kamplarına taşınırken kendilerini daha kırılgan hâle getiriyorlardı. Sadece DKC'de de-

ğil, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan'da da BM birlikleri "yayılımı zayıf, lojistik olarak başarısız, yedeklerden ve çarpan etkisi yaratacak kritik güçlerden yoksun" olduğunda, umutsuz insanların toplandıkları mekânlar "cazip saldırı hedefleri sağlıyordu." Bu bakımdan uluslararası çabanın çatışma tuzağını yatıştıracak yerde onu ağırlaştırması gibi bir risk vardı.

Belirgin başarısızlıklara rağmen etkili olan müdahaleler de oldu. 2000'de İngiltere Sierra Leone'de istikrar sağlamak için bir ölçüde fırsatçı olmakla birlikte başarılı bir müdahalede bulundu.[478] Bir BM gücünün varlığına rağmen isyancı bir grup başkent Freetown'a doğru ilerliyordu. İngiliz hükümeti yabancı ülke yurttaşlarını tahliye etmek için bir tim gönderdi. Bu, havaalanında güvenliği sağlamak anlamına geliyordu. Tek başına bu hamlenin istikrar sağlayıcı bir etki yarattığı görüldü ve kısa süre içinde İngiliz ordusu Sierra Leone güçleriyle birlikte isyancıları geri püskürttü. Bu harekât isyancıların silahsızlanmasını ve dağıtılmasını sağlarken geniş çapta insani müdahalelerin doğruluğuna ve yeterince örgütlü olmayan milise karşı az sayıda yüksek düzeyde profesyonel düzenli askerin potansiyeline ilişkin örnek olarak gösterildi.

Liberya'da, Sierra Leone'deki isyancıları kısmen yasa dışı elmas ve kereste kaçakçılığıyla desteklemiş olan kanlı Charles Taylor rejimi, isyancı grupların ağır baskısı altında çöktü. Taylor, demokratik bir hükümete, BM barış gücünün güvenliği sağlamasına ve kendisinin ICC'de savaş suçlarından yargılanmasına yol açarak Nijerya'ya kaçtı. 2011'de Fransız ve BM güçleri Fildişi Sahili'nde seçimleri kazanan kişinin yenilen tarafın direnmesine karşı iktidarı almasını sağlamak için birlikte çalışırken, her iki tarafın uyguladığı vahşete karşı sivilleri de koruma altına aldı. Bir sonraki yıl İslamcı hareketler Afrika'da ciddi bir istikrar bozucu etken olarak ortaya çıkmaya başladı. İslamcı bir hareket Kuzey Mali'nin denetimini ele geçirmeyi başardı. 2013'ün başında bir Fransız müdahalesi İslamcıları yenilgiye uğratmak için Mali hükümetine yardım etti.

Barış gücü harekâtları savaşa dönüşme riskini azaltabiliyor-

du fakat bu çatışmanın tipine bağlıydı. Dayatılacak yerde rızayla sağlanan bir barış doğal olarak daha uzun sürebiliyordu. Rızayla yapılan harekâtlar yöntem bakımından zorlayıcı olanlara kıyasla daha etkiliydi. Rızanın sınırlı olduğu zayıf harekâtlar, yine doğal olarak, başarısız olabiliyordu.[479] Bu daha çok yerel durumun kavranmasına, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve ekonomik kalkınma gibi görevler söz konusu olduğunda diğer misyonlarla birlikte çalışma yeteneğine, komşu devletlerin verdiği desteğe ve milisleri dağıtma başarısına bağlıydı.[480]

Olumsuz öyküler olumlu kazanımları karartma riskine yol açıyordu. Eleştirenlere yöneltilen bir eleştiride Roland Paris, temsili hükümetlerin geliştirilmesi dâhil "liberal barış inşası" için hâlâ güçlü bir davanın var olduğunu öne sürdü. Irak ve Afganistan'ın işgalinden sonra müzakereyle varılan anlaşmalarla sürdürülen çabaların sonuçları ve ahlaki olarak karmaşık ve abartılı emperyal imaların aşırı basitleştirici sonuçları hakkında uyarıda bulundu.[481] Gerekli olan, deneyimden öğrenmek ve girişimlerden tamamen vazgeçmekten çok pratikleri uyarlamak idi.

Fransız diplomat Jean-Marie Guéhenno sekiz yıl kadar Birleşmiş Milletler barış gücü başkanı olarak hizmet ettikten sonra, bir BM misyonunda çalışmak üzere Suriye'ye gitti. Anılarında 1 Ekim 2000 günü kıdemli BM görevlileri ve son yıllarda en önemli harekâtlara katılanlarla geçirdiği ilk günü betimledi. Gözden geçirdiği kayıtlar karışıktı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Güvenlik Konseyi'nin yeni misyonları onaylamasını kolaylaştırmış, aynı zamanda Kamboçya, Namibya, Mozambik ve El Salvador gibi, BM "Mavi baretliler"in barışın güçlendirilmesine katkıda bulundukları geçmişin süregiden bazı çatışmalarını çözme fırsatı sağlamıştı.

Fakat daha sonra Yugoslavya, Ruanda ve Somali'de işler kötüye gitmişti. Buralarda barış güçleri trajedilere seyirci kalmışlar ve müdahale anı geldiğinde etkisiz olmuşlardı. 1999'da bu durum BM'nin nihayet gününün geldiğini düşündüğü örgütün gölgelenmesine yol açmıştı. Gene de BM üyeleri ansızın faaliyetlerine yeni bir hız kazandıran üç yeni misyon belirlediler.

Bunlar, merkezi yönetimden kopmak için çatışan iki bölgeydi: Sırbistan'da Kosova ve Endonezya'da Doğu Timor. Üçüncüsü DKC'deydi. Hepsi de sorunları açığa çıkarmıştı: New York'taki Genel Karargâh'tan gelen ve saha sorumluluğuna sahip olanları engelleyen komuta hataları ve barışı koruma çabalarıyla birlikte sürdürülmesi gereken kalkınma çabalarını kapsayacak bütçelerin oluşturulması.

Guéhenno, bir diğer Fransızdan, Bernard Kouchner'den alıntı yaptı. Kosova'daki BM faaliyetinden sorumlu olan Kouchner, "insanî müdahaleler politik müdahalelerdir," diyor ve bunun nasıl olduğunu açıklıyordu. En insani eylem, politikaları onarmaktı fakat bu adaleti onarma ihtiyacını unutmak anlamına gelemezdi.[482] Her düzeyde barışı sağlama sorununun özü buradaydı. Barış, politik bir ortamı gerektiriyordu fakat bu o zamanki güçler dengesinin hesaplanmasına ve çatışmaya yol açan ve olasılıkla hâlâ geçerliliğini koruyan şikâyetlerin ele alınmasını sağlayacak bir doğrular ve yanlışlar anlayışını temel almayacak mıydı? Aynı zamanda BM'nin savaşın yıprattığı bu ülkelerin etkin hükümeti hâline gelip gelmeyeceği ya da egemenliği mümkün olan en kısa süre içinde sağlamak ve etkin bir hükümet kurmak için çalışıp çalışmayacağı meselesi vardı.

2000'in baskısı on yılın ortalarında kaybolmuştu. Güvenlik Konseyi, örgütü sahada olanları desteklemek amacıyla çalıştırmak zorunda olanlar için hayatı zorlaştırarak, Soğuk Savaş'ın sona ermesine kıyasla daha fazla bölündü. Ayrıca ABD önderliğindeki işgalin ardından Irak'a gönderilen tartışmalı bir misyon, BM'nin en deneyimli şahsiyetlerinden biri olan Sergio Vieira de Mello, yirmi iki meslektaşıyla birlikte bir terör eylemiyle öldürüldüğü zaman üzücü biçimde sona erdi. DKC'deki misyon, barış gönüllüleri yaygın cinsel tacizle suçlandığında itibarını kaybetmiş ve kendi skandalından zarar görmüştü, ancak örgüt kapsama alanını genişleterek Haiti'de ve Fildişi Sahili'ndeki yeni misyonları onayladı. Fazladan kaynak ayrılmadan yerine getirilebilecek görevler eklendi.

2000'de kıdemli BM görevlisi Lakhdar Brahimi temkinli olma

çağrısında bulundu. Güvenlik Konseyi, barışı koruma amacı dışında misyon göndermekten kaçınarak, açıklık, güvenilirlik ve başarılabilir görevler oluşturarak hevesini sınırlamalıydı.[483] Ancak kısa süre içinde "Koruma Sorumluluğu" bağlamında yirmi bir yeni harekât kararlaştırıldı.[484] Brahimi'nin rehberliği genellikle göz ardı edildi. Başarı kazanmak için yapılacak pek bir şey olmasa da eylem görüntüsü veren bu misyonları kararlılık gösterisi olarak kullanmak ayartıcıydı.[485] Hevesi ifade etmenin değil, sadece onu gerçekleştirme çabasının maliyeti vardı. Batı müdahaleleri pek iyi sonuç vermemişti. Ne Irak'ta ne de Afganistan'da istikrarlı barış sağlanmıştı. 2011'de her iki ülkeye de bir ölçüde düzen gelmiş olsa da, politik düzen Batılı güçlerin çekilmesini sağlayacak ölçüde istikrarlı değildi. Aynı yıl Libya'ya yapılan BM destekli bir müdahale sonuçsuz kaldı.

2015'te seksen yıl önceki de Madriaga gibi Guéhenno da ulusal bir topluluğun tutarlılığına asla sahip olmayan ve soylu amaçları olsa da onlara ulaşabilecek araçlara her zaman sahip olmayan bir uluslararası topluluğa kederle bakıyordu.

> Büyük planlar hazırlandı ve ansızın yardım etmeye karar verdiğimiz insanlarda muazzam umutlar yaratıldı. Fakat umut çoğu kez boşa çıktı ve iç cephede heveslerin yerini baskın bir valizleri toplayıp gitme arzusu alırken, düpedüz düşmanlıkla değilse de hoşnutsuzlukla yüz yüze kaldık.[486]

Sorun ihtiyaç ya da değer eksikliği değil, çok fazla hayal kırıcı deneyimin varlığıydı.

[16]

Ayaklanmaya Karşı Mücadeleden Teröre Karşı Mücadeleye

> Basit şeyleri bilmiyorlardı: zafer duygusu ya da tatmin ya da zorunlu fedakârlık. Bir yeri ele geçirme ve elde tutma duygusunu, bir köyü güvenli hâle getirmeyi ve ardından bayrak dikip zafer ilan etmeyi bilmiyorlardı. Safta toplanma ya da hız duygusu yoktu. Ne cephe, ne cephe gerisi, ne de paralel siperler vardı. Ren'e doğru hızla taarruz eden bir Patton yoktu... Hedefleri yoktu... Strateji bilmiyorlardı... Ne hissedeceklerini bilmiyorlardı... Hangi öyküye inanacaklarını bilmiyorlardı... İyiyi kötüden ayırmayı bilmiyorlardı.
>
> **Tim O'Brien**
> Going after Cacciato, 1978[487]

İngilizler ve Fransızlar müdahaleci rolünü benimserken, ABD çok daha temkinli olmuştu. Bunun bir sebebi Vietnam'daki uzun savaşın gölgesiydi. Sonuç, sadece Vietnam'ın harap olması ve bir komünist zaferin etkisiyle değil, aynı zamanda Amerikan

kayıpları ve gazilerin yetersiz tedavisiyle de ilgili kolektif vicdan azabıydı. Vietnam'da savaşanlar acı çektiler ve yaralandılar, ancak kahramanca bir mücadeleye katılmış olmanın huzurunu bulamadılar. Yaşananların çoğunun utanç verici olduğu düşünülüyordu. Bu travmatik deneyim Amerikan kültüründe hayati bir referans noktası oluşturdu ve hem bu savaşın neden verildiğini ortaya koyan anıları hem de ABD'nin gelecekte benzer savaşlara girmesi hâlinde neler olabileceğine ilişkin beklentileri biçimlendiren romanlara ve filmlere konu oldu.

Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş'ın bir ürünüydü fakat bu yön çeşitli kurgusal ifadelerde genellikle gözden kaçıyordu. Savaşın zirvesinde ortaya çıkan ve bir mantık oluşturmaya çalışan yegâne sinema filmi John Wayne'ın yönetip oynadığı *Yeşil Bereliler* idi. Bu arsız bir propaganda filmiydi. Wayne hükümetten destek istemişti, çünkü bu film "sadece ABD halkının değil bütün dünyanın (Vietnam'da) olmamızın neden zorunlu olduğunu bilmesini sağlayacak" idi.[488] Wayne, hükümetten yardım almak için savaşın adil biçimde resmedilmesini talep eden Pentagon'la kapsamlı müzakereler yaptı. Bunun anlamı, filmin nihayet dolaşıma girdiği 1968'de Vietnam'da çok az sayıda *Yeşil Bereliler*'in (özel kuvvetler) kalmış olması ve savaşın ülke içinde derin bir hoşnutsuzluk yaratmış olmasıydı. Wayne, Westernlerde kanun dışı insanlarla mücadele eden dürüst fakat sert hukuk adamı olarak bilinen rolünü tekrarlıyordu. Buna bir "kalpler ve zihinler" yönü ekledi. Film "ölümü göze alarak görev yapan ama aynı zamanda küçük topluluklara yardım ederek, onlara tıbbi hizmet sağlayarak, çocuklara oyuncak ve insanlara oralarda çok önemli olabilen sabun gibi küçük şeyler dağıtarak görev dışı işler –üniformalı diplomatlar– yapan" profesyonel askeri gösterecekti.[489] Westernlerde bile iyiler ile kötüler arasındaki basit dikotomi tarihsel olarak şüpheliydi. Bu çatışmada aynı dikotomi daha da sorunsaldı.

Savaş sona erdikten ve Saygon komünistlerin eline geçtikten sonra, çatışmaları neredeyse gerçeküstü bir tarzda ele alan Vietnam temalı çok sayıda film yapıldı. Savaş farklı yerlerde ve zamanlarda oluşturulabilen öykülere arka plan olarak hizmet etti.

Pensilvanyalı çelik işçilerinin istemeden savaşa gitmelerini anlatan *Avcı* (*Deerhunter*, 1978) filminin yönetmeni Michael Cimino, konuyu "Vietnam'daki Amerikan deneyimiyle pek az ilişkili" olarak betimledi ve şöyle dedi: "Herhangi bir savaş da olabilirdi. Film aslında cesaret ve dostlukla ilgilidir." Francis Ford Coppola *Kıyamet* (*Apocalypse Now*, 1979) filmiyle, politik olması gerekmeyen, "savaşa ve insan ruhuna dair" bir tasarım geliştirdi.[490] Diğer filmler daha gerçekçiydi fakat savaşı mikro düzeyde, büyük strateji kaygılarından uzak, politikadan çok kişilik sınavları olarak betimliyordu. *The Boys in Company C* (1978) temel eğitimin insanlık dışı niteliğini, savaşın yetersizliğini ve duyarsızlığını vurguluyordu. Filmin sloganı şöyleydi: "Çılgın bir savaşta akıl sağlığını korumak için çıldırmaları gerekiyordu." Yönetmen Oliver Stone'un Vietnam'daki deneyimini yansıtan *Müfreze* (*Platoon*, 1986) filmi bir piyade erinin yaşadıklarını anlatıyordu ve "Savaşta ilk kayıp masumiyettir" sloganını taşıyordu. *Hamburger Hill* (1978) bir kara parçasını elde tutmak için ödenen muazzam bedeli anlatıyordu. Sloganı, "Savaşın en kötüsü, askerlerin en iyisi" idi. Kümülatif etki savaş karşıtı duyguları güçlendirmekti. Bunlar sadece savaşın zorluklarını ve acılarını değil, belirgin bir amacın yokluğunu anlatıyordu. Savaş karşıtı bir eylemci olan Jane Fonda, *Müfreze*'yi topluca izleyen eski askerlerin ağladıklarını hatırlıyordu. Bir mülakatta şöyle dedi: "Böyle bir film (başka bir Vietnam'ın) bir daha asla olmamasına katkı sağlar."[491]

1984'te savaş deneyimlerinden çıkan pek çok romanı inceleyen C. D. B. Bryan bir "Kapsamlı Vietnam Savaşı Anlatısı" saptadı. Anlatı Vietnam'a giden ve hemen bir müfrezedeki boşluğu dolduran hevesli ve yurtsever bir genç adamla başlıyordu.

> Genç kahramanımız müfrezesinde sürekli sarhoş Gezgin'le; öldürmeyi seven çılgın beyaz adam İsyancı'yla; pusuların ve bubi tuzaklarının kokusunu alabilen soğukkanlı siyah kanka Meyve Suyu'yla; bir ara Ho Şi-minh'in neden düşmanımız olmaması gerektiğini açıklayan Profesör'le tanışır. Ve dikkatli muhalif hekim Dok'la (Kemikler); Gezgin ya da Meyve Suyu tarafından mahvedilen (yani öldürülen)

psikotik bölük komutanı Bascomb'la; hayatı Gezgin, İsyancı ya da Meyve Suyu tarafından kurtarılan iyi kalpli çavuş Bailey'le; deneyimli fakat kitabın sonuna doğru Dok'la (ya da Kemikler) birlikte öldürülen genç teğmen Williams'la tanışır. Kitabın sonunda genç kahraman (genellikle anlatıcıdır) ve yeniden askere alınan Gezgin ya da Meyve Suyu dışında bütün karakterler öldürülmüştür.

Bryan simgesel anları betimliyordu: İlk devriye, "ilk çatışmanın ayartıcı heyecanı," masum sivillerin gereksiz yere öldürüldüğü vahşet anları, helikopter kayıpları, uyuşturucu kullanım sahneleri, Saygon'da bar kızı Susie'yle dinlenme." Kahraman eve döndüğünde sıkıntılı bir durumda kalır, iş bulamaz, girdiği işte tutunamaz. "Kâbuslar görüyor, eşyaları kırıp döküyor, Nam'daki arkadaşlarını özlüyor ve nihayet bütün olup bitenlerin sebebini anlamaya çalışıyordu. Bu ne anlama geliyordu? Ne işe yaramıştı?" Anlatı, "düzenin evreler hâlinde bozulmasını, idealizmin kayboluşunu, karakterin çöküşünü, evdekilere yabancılaşmayı ve nihayet duyarlılık kaybının hayatta kalma isteğini kurtardığını" anlatıyordu.[492]

Mutlu sonu olmayan bir savaştı bu.[493] Sinema filmleri ve romanları daha kapsamlı konuları ele alıyordu fakat esas mesaj katılımcıların hepsinin bir biçimde zarar görmüş olmasıydı. Vietnam'dan esinlenen kitaplar ve filmler hakkında ortak bir şikâyet, ister müttefik ister düşman görünsünler, gözlemci ya da kurban olsunlar Vietnamlıların nadiren düzgün şahsiyetler olmalarıydı.[494] Genellikle onlar ABD'nin onlara sahip çıkmasını gerektirmeyecek ölçüde düzenbaz ve kötü niyetli olarak resmediliyorlardı. Ülke, bireysel bir melodramlar çeşitliliğinin arka planı olarak görünüyordu. Tema, sadece ölümde değil, fiziksel ve ruhsal yaralarda da nedenseldi. 1978'de Vietnam anması Washington'da göze çarptığı sırada, bir ölçüde onurlandırılan 57.692 kişilik bir ölü listesi dışında savaşın sebebini gösterme çabası yoktu.

Stratejik bir ders çıkarmak gerekirse, önceki savaşların ahlaki açıklığından ve askerî mantığından yoksun olan Vietnam gibi çatışmaların düz hatlardan çok dairesel olarak geliştiği çatışma-

lardı. Bu türden savaşların hem düş kırıklığına hem de halkın tepkisine yol açtığı fikri, bir ABD barış gücünün Hristiyan hükümete fazla yaklaştığı için radikal Şii grup Hizbullah tarafından Ekim 1983'te arabalı bir intihar bombasıyla cezalandırıldığı Beyrut'ta yaşanan kısa fakat mutsuz bir dönemle daha da güçlendi. Bu olay 241 deniz piyadesinin ölümüne ve devam etme iradesinin zayıflamasına yol açtı. Amerikan yurttaşlarının kaçırılması 1984'ün başında geri çekilmeye yol açarak bu durumu pekiştirdi.[495] ABD Dışişleri Bakanı George Shultz ve Savunma Bakanı Caspar Weinberger politika tartışmalarının öteki yanında yer almışlar ve ABD'nin çekilmesinden önemli dersler çıkarmışlardı. Ekim ayında müdahale yanlısı Shultz uyarıda bulundu: ABD "karşılık verip vermeme ya da nasıl karşılık verileceği konusunda sonsuz kaygılara kapılarak ulusların miğferi olması"na fırsat vermemeliydi. "Küresel sorumlulukları olan büyük bir ulus kargaşa ve kararsızlık içinde başarısız olmaya katlanamaz."[496] Kendi hamlesini yapan Weinberger de uyarıda bulundu: "Gri çatışma alanları" dediği şeye fazla girmenin tehlikelerinden söz etti. ABD'nin bu çatışmalara girmesi için belirlediği şartlar, bu çatışmalara girmenin hayati ulusal çıkarlarla ve son çare olması, savaş birliklerinin "bütün kalbiyle ve kesin kazanma arzusu"yla, "Amerikan halkının ve kongredeki seçilmiş temsilcilerin makul desteği sağlanarak" kullanılmalarıydı.[497]

Somali'ye yapılan bir insani müdahale girişimi Weinberger'in mesajını güçlendirdi. 1991 başında Somali hükümetinin devrilmesi politik kaos yarattı. Kuraklık halkın aç kalmasına, şiddetin yanı sıra hastalıklara yol açtı. Küçük bir BM barış gücü bu durumla başa çıkamazdı. 1992'nin sonunda kısmen eski Yugoslavya'da gelişmekte olan krize karışmanın bir alternatifi olarak Başkan Bush, kurtarma faaliyetleri için güvenliği sağlama amacıyla kalıcı bir güç gönderdi. Başkan Bill Clinton fazla istekli olmadan görevi devraldıysa da, ABD güçlerinin savaş ağalarından biri olan General Muhammed Farah Aidid'le çatışmasıyla başlayan bir tırmanmayı yönetmek zorunda kaldı. Ekim 1993'te başkent Mogadişu'da Aidid'in yardımcılarını yakalamak için yapılan bir

harekât kötü gitti. Milis iki helikopteri düşürdü ve on sekiz ABD askeri öldü. Bazı askerlerin cesetleri kentin sokaklarında sürüklendi. Savaşta yüzlerce Somalili hayatını kaybetti.[498] Clinton önce bu olayın ABD'nin faaliyetini etkilemeyeceğini söylediyse de, birkaç ay içinde Amerikan birlikleri geri çekildi.

Clinton bu olaydan en iyisinin Afrika çatışmalarından uzak durmak olduğuna dair bir ders çıkardı. Ne yazık ki bir sonraki sınav 1994'te Ruanda'da yaşanan ağır katliamlarla geldi. Soykırım bulgularına rağmen ABD müdahaleden kaçındı. Şaşırtıcı sayılara ulaşan ölümler uluslararası vicdanda (ve Clinton'ın vicdanında) ağır bir yük oldu.[499] Bir araştırmaya göre 5000 kişiden oluşan küçük bir barış gücü şiddetin çoğunu önleyebilirdi.[500]

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin yanı sıra ABD'nin Somali'den çekilmesinden ders çıkaran bir diğer kişi Afganistan merkezli İslamî terör grubu el-Kaide'nin lideri Usame bin Laden idi. 1997'de CNN'den Peter Arnett'e verdiği mülakatta şöyle dedi:

> Küçük bir direnişin ardından Amerikan birlikleri hiçbir kazanım sağlamadan çekildiler. Yeryüzünün en büyük gücü olduklarını iddia ettikten sonra ayrıldılar. Yegâne silahı Yüce Allah'a inanmak olan ve Amerikan medyasının yalanlarından hâlâ aynı yerde duran, çatıştıkları ve öldürdükleri savaşçılardan kaçtılar. Peş peşe gelen Vietnam, Beyrut, Aden ve Somali yenilgilerinin ardından ABD hâlâ bu türden bir güce sahip olduğunu düşünüyor ve bununla övünüyorsa, bırakın geri dönüşünü bekleyenlere geri dönsün.[501]

Onun temel stratejisi Ortadoğu'dan ayrılana kadar ABD'ye mümkün olan en büyük acıyı çektirmekti. 11 Eylül 2001'de ABD gücünün ünlü sembolleri el-Kaide üyelerinin kaçırdıkları uçaklarla doğrudan hedef alındı. New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri, Washington'daki Pentagon binası ağır hasar görürken yerle bir edildi. Dünyanın en yoksul ülkelerinden olup en zengin ülkelerden birini hedef alan saldırganlar uçakları kaçırmak için dünyanın en eski silahlarından

birini, bıçağı kullandılar ve onu öldürücü bir katliam aracına dönüştürdüler.

Bu noktada dramatik bir tutum değişikliği oldu. Olay genellikle olağanüstü rahatsız edici ve zaman zaman sıkıntılı olduğu düşünülen terörizmi ulusal bir travma sebebine dönüştürdü. Daha önce hayal bile edilemeyen bir saldırı en canlı görüntülerle verildi. Bir zamanlar inanılmaz bulunup göz ardı edilen şeyin artık ciddiye alınması gerekiyordu. Terörizm, Filistinli grupların uçak kaçırmaları ya da ülke dışındaki Amerikan güçlerine saldırılar gibi olaylarla uluslararası gündeme girdiğinde göz ardı edilen şikâyetler olmaktan çıkarak, doğrudan ülke güvenliğine yönelik bir tehdide dönüştü. Geçmişte terörizm şiddetti ve amaçlıydı fakat onu savaş olarak düşünmek zordu. Oysa 9/11 bir savaş eylemi olarak yaşandı. İslamcı aşırılık yanlılarından oluşan küçük bir grubun bir süper güce açtığı tuhaf bir savaştı. Düşmanın politik dürtüleri, azami hasar yaratmak isteyenlerin açık toplumlarda buldukları fırsatlardan daha az dikkati çekiyordu. Enerji imkânlarından gıda maddesi tedarikine kadar her şey artık tehlikeli bir kırılganlık içinde görülebiliyordu.

1980'lerde, önceleri "İslamî Köktencilik" denilen şeyle ilgili kaygılar, daha sonra 1979 devrimini izleyen fırtına nedeniyle İran'la birlikte anıldı. Terim daha sonra İslam'ın yüksek düzeyde politikleşmiş bir formundan çok sorunun aşırı dindarlık olduğunu ima etmesi nedeniyle kullanım dışı kaldı; sonunda "İslamcılık" ya da "Cihatçılık" gibi terimler daha geniş çapta kullanıldı. Soğuk Savaş sırasında bu inanışa sahip olanlar Batı'dan çok ateist komünistler için tehdit edici görülmüşler, bu yüzden Afganistan'da desteklenmişlerdi. En aşırı Sünni yazarlar Batı'ya açıktan düşmandı ancak bu düşmanlığın savaşa nasıl dönüşebileceği bilinmiyordu.[502] Bernard Lewis 1990'da Batı'ya karşı Müslüman öfkesine yol açan "kadim önyargılar"ın canlanmasından söz ederek uyarıda bulundu.[503] *Uygarlıklar Çatışması*'nda (ilk kez Lewis'in kullandığı bir terim) Huntington "Batı ile İslam arasındaki yüz yıllık askerî etkileşim" daha "öldürücü" hâle gelebilir uyarısında bulundu.[504] Anthony Dennis komünizmin çöküşü-

nün İran'ın önderlik ettiği köktenci İslam'a boşluğu doldurmak için nasıl fırsat verdiğini anlattı. Onun beklentisine göre, "şiddet içeren, gerici, köktenci tarzıyla İslam dünya barışına ve insan türünün hayatını sürdürmesine yönelik bir numaralı tehdit olmaya devam edecek" idi.[505] Suudi Arabistan'ın geliştirdiği hoşgörüsüz Vahabizm köktenciydi fakat Batı'ya yönelik pragmatik politikalarla birleşiyordu. Radikaller genellikle Batılı hedeflere yönelirken Suudiler dâhil Arap hükümetlerini de taciz ediyorlardı. Lübnan iç savaşının özel koşullarından ayrı olarak Ortadoğu'daki terörizm, genellikle seküler Filistin davasıyla birleşmişti.

1991'de Tom Clancy'nin *The Sum of All Fears* başlıklı romanının kurgusu, kıdemli ABD yöneticilerini öldürerek ve Superdome'daki bir nükleer silahı (aslında kayıp bir İsrail aygıtı) ateşleyerek ABD ile Sovyetler Birliği arasında savaşı tetikleyen bir Filistinli grubu anlatıyordu. Ertesi yıl yazar karton kapaklı baskıya bir sonsözde şu gözlemde bulundu: "Bu romanda silah teknolojisi ve imalatıyla ilgili malzemenin tamamı onlarca kitabın herhangi birinde bulunabilir... Meselenin aslı, yeterince zengin bir kişinin beş on yıllık bir dönemde çoklu bir termonükleer aygıt üretebileceğidir."[506] Teknik zorluklar, fizyonu gerçekleştirmek için yeterli malzeme ve yetenekli mühendislerin bulunabilmesi hâlinde pratikte önemsizdi ve ilkel bir silahı imal etmeye çalışan birinin yüz yüze geleceği riskler biliniyordu. Böyle bir girişimin en terörist grupların stratejilerine uygun düşebileceği düşünülmedi. Bu mantığa göre az sayıda kişinin siyasî görüşlerini kanıtlaması için kitlesel kayıplara sebep olması gerekiyordu.[507] Kitle imha silahlarının teröristlerin tercih edecekleri silahlar olduğu düşünülmemişti. Geçmişteki önceliklerinin "çok sayıda insan öldürmek değil, çok sayıda insanın seyretmesini sağlamak" olduğu varsayılmıştı.[508]

Ancak edinilen deneyimi tam olarak değerlendirme çabasıyla 9/11'den sonrasına bakılarak örüntü 1990'larda değişmeye başlamıştı. Değerlendirmeler neredeyse bir *Yıldız Savaşları*'na giriş biçiminde "terörle savaş" anlatısında bütünleştirildi. 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan erken bir saldırı az

sayıda kayba yol açtığı için sınırlı bir etki yaratmıştı. Daha sonra El-Kaide yüksek kayba yol açan saldırı girişimlerinde bulunmuştu –Kenya ve Tanzanya'daki ABD elçiliklerine ve Yemen'de *USS Cole*'a– fakat buraları ABD'den uzaktaydı.[509] Şubat 2001'de CIA Direktörü George J. Tenet terörizm tehdidinin kendi önceliği olduğunu söyleyerek, teröristlerin "operasyonel olarak daha uzmanlaşmış ve teknik olarak daha gelişmiş" hâle geldiklerini, askeri hedefler korunaklı oldukça daha yumuşak sivil hedeflere yöneldiklerini bildirdi. "Usame bin Laden ve onun militanlardan ve birliklerinden oluşan küresel şebekesi ... küçük uyarılarla ya da hiç uyarıda bulunmadan çoklu saldırı planlama yeteneğine sahip en dolaysız ve ciddi tehdit olmaya devam etmektedir." [510]

Çok sayıda üst düzey rapor korunmasız Amerikan kentlerine karşı kullanılacak kitle imha silahlarının yol açtığı tehdide dikkati çekmişti. İkiz varsayımlar, bu türden silahların en iyi durumda nüfusu terörize edeceği fakat aynı zamanda bu silahları kullanmanın en muhtemel olarak yetenekli bir devlet tarafından örgütlenebileceği ve gerçekleştirilebileceği şeklindeydi. Böylece, "Amerikan kentlerine ani saldırılar" saptamasında bulunan Hart-Rudman Komisyonu şunu öne sürdü:

> Terörizm belli başlı güçleri köreltmek için cazip, asimetrik bir seçenek olarak pek çok zayıf devlete çekici gelecektir. Dolayısıyla, devlet destekli terörist saldırılar bağımsız, bağlantılı olmayan grupların saldırıları kadar olmasa da en azından olasıdır. [511]

Kuzey Kore ve Irak olası suçlular olarak görüldü, dolayısıyla bu tehdidin en güvenilir biçimi aslında savunma planlamasında kullanılan standart senaryoların bir türeviydi.

Bütün farklılık ne kadar makul olursa olsun bir uzmanlar ve seçkin şahsiyetler panelinden gelen potansiyel tehdit spekülasyonu ile kaygısız insanları ansızın vuran ürkütücü gerçeklik arasındaydı. 9/11'le ilgili düşünceler kaçınılmaz biçimde, Amerikan toprağının son kez denizaşırı saldırıya uğradığı ve ABD ne zaman sürprizle karşılaştıysa akla gelen Pearl Harbor'a kaydı.

9/11 saldırıları örneğinde gelecekte olabilecek saldırılara ilişkin keskin bir psikolojik etki ve kaygı vardı. Anlamlı bir yenilgi riski yoktu fakat yeni bir kırılganlık tipine ilişkin keskin bir farkındalık vardı. Başkandan başlayarak aşağılara doğru inen mesaj, "her şeyin değişmesi" ve her türlü güvenlik sorununu yeni bir bakışla ele alma zorunluluğu idi. Ancak bu yapılırsa ABD bir kez daha bu şekilde gafil avlanmazdı. Öncekilerden tamamen farklı bir gelecek savaş imgesi doğmuştu.

Bu gelecek savaş imgesinde radikal İslâm'ın kaçınılmaz biçimde büyüdüğü görülüyordu. Huntington uygarlıkların en savaşçısı olarak İslâm'ı işaret etmişti. Bu vahşet ve diğerleri İslâm adına girişimde bulunup başarılı oldukça, Huntington'ın en azından bir yorumunun haklı olduğu görüldü. Diğerleri için bu tehlikeli bir sonuçtu ve teröristlerin ana akım İslâm'ı hiçbir şekilde temsil etmediklerini göstermek için mümkün olan her şey yapılmalıydı. Her durumda bu dinin öğretilerinin çatışmadan sorumlu olup olmadığına ilişkin zorlayıcı bir ilgi oluştu. İslâm hakkında daha çok kitap yayımlandı ve 2001'den sonra bu kitapların sayısı konuya ilişkin bütün insanlık tarihinde görülenden daha fazlaydı. Konuya ilişkin bilimsel makalelerin yaklaşık yüzde 80'i 9/11'den sonra yayımlandı. Bu gelişme akademinin hükümetlerle birlikte sürpriz yaratan bir olguyu ele alma çabasının bir başka örneğiydi. Savaşa Hristiyan, Yahudi ya da Hindu yaklaşımları kıyaslanamayacak kadar daha az ilgi uyandırıyordu. İslam'dan artık aşırılık ve şiddet bağlamında söz ediliyordu.[512]

Artık bütün sorunların daha açık biçimde "zayıf" ya da "batık" devletlerle bağlantılı olarak ele alınması gerekiyordu. ABD'nin harekete geçmesi için yapılan zorlamalar 1990'ların başındaki insanî kaygılardan çok daha derindi. Bin Laden'in 9/11 saldırılarının ardındaki niyet ABD'yi Ortadoğu'daki kargaşalıktan sakınmaya ikna edebilirdi. Beyrut ve Mogadişu'ya gösterilen tepkiler dikkate alındığında bu bütünüyle gerçekdışı bir beklenti değildi. Daha önceleri, kitlesel imha terörizmi daha soyut bir tehlike olduğu zaman, Ortadoğu siyasetinde giderek rahatsızlık uyandıran öfkeli grupları fazla kışkırtmaktan sakınmanın akıl-

lıca bir tutum olabileceği kaydediliyordu.[513] Ne var ki 3000'den fazla ölüme (ilk değerlendirmeler daha yüksekti) yol açan saldırıların ardından gösterilen tepkiler ABD'nin askerî yeteneklerini aralıksız sergilemesi biçimini aldı. Kuralları ihlâl eden rejimler önce Afganistan'da, daha sonra 2003'te Saddam Hüseyin'i devirme fırsatı doğduğunda Irak'ta yıkıldı.

[17]

Teröre Karşı Mücadeleden Ayaklanmaya Karşı Mücadeleye

Bir şeyin olmadığını söyleyen haberler hep ilgimi çeker, çünkü bildikçe bildiğimizi biliriz; bildiğimizi bildiğimiz şeyler olur. Bilmediğimizi bildiğimiz şeyler olduğunu da biliriz; yani bilmediğimiz bazı şeylerin olduğunu biliriz. Fakat aynı zamanda bilmediğimizi bilmediğimiz şeyler vardır; bunları bilmediğimizi bilmeyiz. Kendi ülkemizin ve diğer özgür ülkelerin tarihine bakarsak, ikinci kategori zorluk taşıma eğilimindedir.

ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld,
Şubat 2002[514]

ABD Afganistan ve Irak'ı işgal ettiği zaman bunu Vietnam zamanında kavramlaştırılan donanımla fakat hâlâ çoğu zihinde var olan bir büyük güç savaşıyla yaptı. Daha nankör denizaşırı bataklıklara bulaşma isteksizliği silahlı kuvvetlerin en uygun olduğu düzenli savaşlara bağlı kalma kararlılığıyla birleşti. 1970'lerin başından itibaren olanca dikkat bir kez daha

Alman iç sınırı ve bir Varşova Paktı istilasını geri tutma planları üzerinde toplanıyordu.[515] Akademik strateji araştırmaları ayaklanmaya karşı mücadelenin yarattığı kafa karışıklığından Avrupa'nın ortasında konvansiyonel savaş hazırlıklarının daha aşina alanına rahatlıkla geçebiliyordu. Yeniden inşa çabası nükleer tehdide bağımlılığı azaltma kararlılığından kaynaklandı fakat bu çaba daha sonra bilgiyi alarak onu işlenebilen, depolanabilen ve dijital devreler, ekipman ve ağlarla aktarabilen yeni teknolojilerin potansiyeliyle harekete geçirildi. Yeni bir gelecek anlayışı açılıyordu.

Bunun nasıl gelişebileceği 1968'de anlaşıldı:

> Hedeflerin karadan, havadan ya da uydu radarıyla nokta olarak saptanması, karanlığın ya da kapalı havanın sağladığı gizlenme imkânını azaltmak için kızılötesinin kullanılması ve minyatür savaş alanı bilgisayarları, hep birlikte, merkezî konvansiyonel ateş gücü denetimini sağlayacak; hedefi arayıp bulan zaman ayarlı ileri mühimmat sistemlerinin kullanılması etkinliği daha da artıracaktır.[516]

Teknolojik gelişmenin pek çok farklı aşaması bir araya geldi. Uydular 1961'de keşif, 1965'te iletişim için kullanılıyordu. Karmaşık süreçlerin daha küçük paketlerle yönetilmesini sağlayan entegre devreler geliştirme çalışması 1950'lerde başlamıştı. 1965'te Gordon Moore, yoğunlaştırılmış bir entegre devrede çok sayıda transistörün her iki yılda katlanacağına ilişkin ünlü ve dikkati çeken öngörü yasasını geliştirdi. Bu teknolojilere dayanan ilk "akıllı" bombalar Vietnam sahnesinin kapanış evresinde ABD Hava Kuvvetleri tarafından kullanıldı.[517] Bir zamanlar önemli bir köprüyü imha etmek için sayısız sorti gerekirken, artık bu tek bir silahla yapılabiliyordu. Ekim 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın ilk aşamalarında hava savunma ve anti-tank silahların başarısı, trendin sabit hedeflerin yanı sıra hareketli hedefleri de kapsayabileceği görüldü.[518] Artık düşman güçlerinin olduğu ve faaliyet gösterdiği yerde netice almak ve yüksek olasılıkla başarılı vuruş yapmak mümkün oluyordu.

1980'de fütürolog Alvin ve Heidi Toffler toplumdaki temel değişimleri gösteren bir şema oluşturdular. Tarım çağından sanayi çağına bilinen geçişin ardından enformasyon çağı –"üçüncü dalga"– gelmişti. İkinci dalgayı oluşturan sanayileşme sırasında kitle, standartlaşma ve bürokratik örgütlenme üzerinde odaklanılmıştı.[519] Üçüncü dalgayla birlikte bilgi bütün kararların merkezinde yer alacak ve örgütler daha esnek olacaktı. Askerî alanda bu gelişme silah tasarımı geliştirmenin ötesine geçiyor fakat bütün diğer insan faaliyetleriyle birlikte daha sistematik ve bütüncül bir anlayışla savaş hakkında yeni bir düşünce tarzına da açılıyordu. Karmaşık bir ortamda düşmanın zayıf yanlarını saptama ve hedef alma yeteneği, tam bir yıkımın yanı sıra kesintiye uğratma ve yönsüzleştirme imkânlarını da artırıyordu. Tofflerler daha sonra "savaşma tarzımız servet oluşturma tarzımızı etkiler" anlayışını onaylayarak ABD ordusunun enformasyon çağına uyum sağlama yöntemini araştırmaya yöneldiler. Aynı zamanda gelecek savaş üzerine yazılan kitaplar için alışılmış olmayan bir tarzda, savaşı daha büyük şiddeti önleme aracı olarak düşünme ihtiyacı yaratarak ve bu amaçla Balkan savaşlarının etkisini göstererek, barışın geleceğini ya da "savaş karşıtlığı"nı araştırdılar.[520]

Değişimin boyutları Liddell Hart'ın Pasifik Savaşı sona ererken, 1945'te tamamladığı *The Revoluton in Warfare*'le kıyaslama yapılarak gösterilebiliyordu. Liddell Hart o sırada savaşın "çatışmadan yıkım süreci"ne dönüşmesinden üzüntü duymuştu. Hava akınlarının belirlenmiş askerî hedefleri değil geniş sivil bölgeleri vurmak için kullanılabileceği anlaşıldığında, çürümenin modern savaşa girdiği yargısında bulundu. "Bomba hedefinin isabetsizliği savaş hedefinin insanlık dışı olmasıyla sonuçlandı." Savaş bir kez daha çatışmadan daha fazlasına dönüşebilirdi.[521]

Önceleri gelişmiş isabet ve öldürücülüğün savunmayı güçlendirdiği görüldü. İster uçak, tank ya da savaş gemisi olsun görünür ve menzilde olan her şey isabetli füzelere duyarlı olacaktı. Bu güçlü savunma mevzilerini aşmanın en iyi yolu olarak manevra yeteneği güçlendirildi. Varşova Paktı'nın tatbikat ve askerî

yazını üzerinde incelemelerde bulunan NATO plancıları, hasımlarının kendi savunma hatlarına cenahtan hızla harekât yapmasını sağlayan zırhlı birlikler ve planlar geliştirmeye çalıştıkları sonucuna vardılar.[522] Bu sonuç NATO'nun Varşova Paktı'nı karşılamak için hareketliliği artırarak aynı çizgide hazırlıklara başlamasına yol açtı. Sadece hassas silahlarla değil, keşif ve iletişimi çok daha kolaylaştıran gelişmiş bir altyapıyla daha akışkan ve karmaşık savaşlar tasarlanıyordu.

1991 öncesinde bile yeni nesil teknoloji imkânlarına ilişkin belirtiler olmuştu. Bunlar ilk kez Körfez Savaşı'nda az kayıpla (özellikle koalisyon saflarında) hızlı ve kesin sonuç almak için esas olarak klasik bir konvansiyonel savaşta kullanıldı. Bereket Irak güçleri aynı şekilde olmasa da Varşova Paktı çizgisinde (geçmişteki eğitimleri nedeniyle) çatışmaya girdiler. Amerikalı komutanların sensörler, veri yönetimi ve iletişimde sağlanan iyileştirmelerin yanı sıra isabet sayesinde yararlandıkları avantajlar kanıtlandı. Seyir füzeleri meskûn bölgelerin ortasındaki tekil hedeflere ulaşıp onları çevredeki diğer binalara asgari düzeyde zarar vererek tahrip ederken, Irak birlikleri hareketsiz kaldılar ve teker teker vuruldular. Çöl Fırtınası dünyanın ilk "enformasyon savaşı" olarak ilan edildi.[523] Irak askeriyesi kör, sağır ve dilsiz hâle getirildi. Silahlar başlangıçta yapılan propagandanın gösterdiği ölçüde etkili olmadıysa da, bu savaş biçiminin ileride nasıl geliştirilebileceğini görmek için fazla hayal gücü ve teknolojik fantezi sıçramaları gerekmiyordu. Amerikan silahlı kuvvetlerinin geleceği parlak görünüyor, tam bir hâkimiyet sağlaması umulabiliyordu. "Askerî işlerde devrim"den (revolution in military affairs / RMA) söz ediliyordu.[524]

Betimlendiği kadarıyla, devrim bilginin toplanması, işlenmesi, birleştirilmesi ile iletişim sistemlerinin askerî güç sistemleriyle etkileşmesinden kaynaklanacaktı.[525] Sonuç olarak gelecekte askerî bir güç, üzerine gelen ateşle sarsılırken ne yapacağını bilemeyen kafası karışık bir düşmana yöneltilecekti. Hızlı ve kesin bir zafer, ülke nüfusu ve toprakları şöyle dursun, askerî birlikleri bile tehlikeye atmadan kazanılabilirdi. Bir zamanlar "savaş ala-

nı" olan şey artık çok boyutlu "savaş uzamı" olarak bilinecekti. "Başat Savaş Uzamı Bilgisi"yle enformasyon "Mükemmelliğe Yakın Görev Belirleme"yi, böylece "Hassas Şiddet"i mümkün kılan harekât ortamını gerçek zamanlı betimlemeyi sağlayabiliyordu. Bu tarz yetenek ABD Donanması tarafından geliştirilmekteydi, çünkü havada olduğu gibi denizde de savaşanlar dışında hiçbir şeyin bulunmadığı bir savaş uzamı düşünmek mümkündü. RMA'nın yarattığı imkânlar, bu yaklaşımın savaşın daima daha büyük bir dizi etkiye maruz kaldığı kara güçlerinde de etkili olabilirdi.

Tarihsel olarak piyade, toplam gücün sadece yüzde 4'ü olmasına rağmen, ABD savaş ölümlerinin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturuyordu.[526] Bu nedenle karada birlikleri aşırı riske sokmadan kullanılacak yöntemlerin geliştirilmesine büyük önem verildi. Doğal olarak bu, savaşın gidişatını birliklerin savaşa çok erken girmelerini önleyecek şekilde ateş gücünü özellikle havadan yönlendirmeye daha fazla güven duyulmasına yol açtı. Fikir, uzak mesafelerde isabetli vuruş sayesinde zaman ve mekânın daha az kısıtlayıcı olabilmesiydi. Savaş uzamındaki düşman birlikleri dışarıdan çatışmaya gireceklerdi. Komuta sistemleri eş zamanlı olarak pek çok hedefe saldırıyla başa çıkabiliyordu.[527] Düşman güçlerine yaklaşmak kara güçleri için artık daha az önemli olacaktı fakat yaklaşmaları gerektiğinde çevik kalabiliyor ve manevra yeteneğine sahip olabiliyor, savunma için gerekli ateş gücünü sağlayabiliyor ve dışarıdan her türlü takviye alabiliyorlardı. Artık büyük, hantal, kendine yeterli tümenlere ve onların potansiyel yüksek kayıplarına gerek olmayacaktı. Bütün toplumları seferber etmek için gerekli olan savaş altyapısı azaltılabilirdi. Silahların hassasiyeti sayıca daha az silahı gerektirecek, bu da endüstri ve ulaşım alt yapısı üzerindeki yükü azaltacaktı. "Limanlara, mühimmat depolarına ve büyük bir ulaşım ağına ağır bağımlılık" azalacaktı.[528]

RMA'yı belirleyen teknolojik iyimserlik abartılıydı. Enformasyon teknolojisi Moore'un yasasına hâlâ uygun olsa da, diğer trendler, mesela sevk sistemleri ve ordonat daha az dramatikti.

Pek çok bakımdan bu, çoğu durumda ezici ateş gücü avantajından yararlanan ABD için büyük bir sorun değildi. Ne var ki Amerikan gücünün daha kaba olan bu özelliği niceliksel gelişmeler üzerinde odaklanıldığında gözden kaçabiliyordu. Teknoloji ne kadar akıllı olursa, seçenekler de o kadar net oluyordu. Zamanla isabet artarken odağı büyük askerî oluşumların ve tesislerin ötesine, özel birliklere, hatta belirli binalara kaydırmak, çevrelerinden umabilecekleri her türlü korumadan soyutlanan hedef bireylere bile ulaşmak mümkün oluyordu. Mesafe bir kısıtlama olarak önemsizleşti. Önce kısa mesafede ve havadan fırlatılan füzelerle sağlanabilen isabet, kısa sürede uzun menzilli seyir füzeleriyle de sağlandı. Daha sonra uzun mesafeden kontrol edilen insansız dronlar bir bölge üzerinde uçabiliyor, hedefleri saptayabiliyor ve komutla onlara saldırabiliyordu.

Bütün bu gelişme trendi idealleştirilmiş klasik savaş anlayışına doğru gelişerek sivil nüfusa fazla dokunmadan düzenli güçleri karşı karşıya getiriyordu. Hackett ve Clancy, engellerle ve günü kurtarmak için ucu ucuna denk getirilen kaba güç, politik kararlılık ve stratejik kesinlik bileşimiyle dünyanın her yerinde savaşan büyük orduları ve donanmaları harekete geçirecek savaşlar tasarlamışlardı. Şimdi gereken her şeyi süratle ve az kayıpla yapacak yeni bir savaş vizyonu geliştiriliyordu. Acıyı savaştan çıkarmak projenin esasıydı. Savaş hem yüksek etkili hem de az kayıpla verilebilirse, toplumsal olarak sınırlı olabilir ve politik bir araç olarak kullanılabilirdi.

Savaşlar endüstriyel ölçekte verildiği zaman acılar hem geniş çapta paylaşılıyor, hem de genellikle anonim oluyordu. Yeni sistemlerle birlikte askerî olduğu kadar sivil de olan, geçmişte katlanılabilir görülen kayıpların düzeyi artık aşırı ya da orantısız görülüyordu.[529] Dokunaklı görseller ve üzücü kişisel öyküler bir kayıp demokrasisi yarattı. Öldürülenler, kendi kişiliklerinin ötesinde, kurbanlar olarak eşitleniyorlardı, çünkü –genellikle– onlar kişisel olarak kendilerini tüketen şiddetten sorumlu değildiler. Daha küçük uzmanların, gönüllü güçlerin savaştıkları harekâtlarda yaşanan tekil ölümler ve yaralanmalar dikkati

çekecek kadar çoktu. Daha kapsamlı stratejik kaygılarla hareket etmek acımasızlık olarak görülebiliyordu.

Kayıp sorununa Batılı duyarlılığın kendi stratejik mantığı vardı. Bu mantık büyük sayılarda kayıp verilmeye başlanması hâlinde halk desteğinin azalacağına dair güçlü bir askerî varsayıma yol açıyordu.[530] Muazzam sayıda hayat kaybının artık savaşın kaçınılmaz bir sonucu olarak olağan görülmemesi asgari güçle düşmanın askerî yapısını saf dışı bırakabilmeyi odağa yerleştirdi. 1993'te ABD Genelkurmay Başkanlığı şu karara vardı: "Her durumda ABD askerî güçleri harekâtları hızla, yüksek bir başarı olasılığı ve ABD kayıpları için asgari riskle gerçekleştirebilmelidir."[531] Belirli politik hedeflere ulaşmak için daha fazla kaynak harcanmamalı, varlıklar tahrip olmamalı ya da zorunlu olmadıkça kan dökülmemeliydi. Sonuç olarak kişinin kendi gücünü korumasına fiili görev hedefinden daha fazla önem veriliyordu. Bu tutum ABD'nin, tahripten uzak tutulmaları gerektiği için güçlerin mevzilenme tarzına yaklaşımını etkiledi.[532] Afganistan ve Irak'ta olduğu gibi, hükümetin askerî başarıyı hayati bulduğu, sakınma önlemlerinin azaldığı harekâtlarda bile, kayıp vermekten kaçınılması, karada görece daha az hareket etmeyi ve hava gücüne daha fazla güvenmeyi teşvik ediyordu.

Askeriyede devrim yapılmasını sağlayan yeni teknolojiler düzenli güçler arasındaki savaşlara dönüş vaadi olarak kutlandı. Bu türden savaşlarda sadece siviller esirgenmekle kalmıyor, aynı zamanda her iki tarafın kayıpları asgari düzeyde oluyordu. Hassas silahlarla sadece askerî önemi olan hedefler seçilebiliyordu. Bunlar uzak mesafeden, düşman saldırısına görece maruz olmayan yerlerden fırlatıldığı için fırlatma işini yapanların karşılaştıkları risk asgari düzeyde oluyordu. Silahlar denizaltılardan atılan seyir füzeleri ya da uçaklardan atılan füzeler olduğu zaman bu durum geçerliydi. Bu yaklaşım, silahlı kuvvetlerin kör bir araç olarak değil, hassas bir araç olarak kullanılabileceği, sivil hayata ve maddi varlıklara asgari düzeyde zarar verecek şekilde tam olarak düşmanın silahlı kuvvetlerine yöneltilebileceği görü-

şünü destekliyordu. Kazara ya da kasıtlı olarak masumları riske atmaya gerek olmayacaktı.

İdealleştirilmiş bir savaş biçimi olarak, bu, Amerikan tercihlerine tam olarak uyuyordu. Fakat tam da bu nedenle diğerleri tarafından benimsenmesi muhtemel değildi. RMA'nın arkasındaki teknolojiler ve kavramlar önceleri tasarlanmış olanlardan çok uzak ortamlarda uygulandı. Michael O'Hanlon 2000'de, sorun acı biçimde ortaya çıkmadan çok önce, bu yararları sağlayabilecek durumlar yerine, ABD güçlerinin "sivil halkın arasına karışan, imkânları görece sınırlı düşman birliklerinin savaş ortamlarında Amerikan askerlerine pusu kurma ya da onların geçiş yollarına bubi tuzakları ve mayın yerleştirme fırsatı bulan" düşmanlarla yüz yüze gelebileceklerini gözlemledi.[533] Büyük bir savaşta düzenli güçlerle karşılaşacak yerde, onlar Afganistan ve Irak'ta terörizm ve gerilla savaşıyla başa çıkabileceklerini kanıtlamak zorundaydılar.

Ayrıca gelecek savaşa ilişkin RMA çevresinde yapılan soyut çözümlemeler kent bölgelerindeki çatışma sorununu aslında ele almamıştı. Modern zamanlara kadar kentler, duvarları ve gelişmiş savunmalarıyla orduların bir ülkenin içinden geçerken durup kuşatma yapma düşüncesine ciddi bir stratejik direnç noktası oluşturmuştu. Kent genişlemesinin bir sonucu olarak ve orduların küçülmesiyle birlikte kentler kuşatılamayacak ve tecrit edilemeyecek kadar büyümüştü. Alternatif olarak caddelerde ve sokaklarda savaşma düşüncesi hiç cazip değildi. Binalar düşman savaşçılara gizlenme, pusu kurma ve keskin nişancı fırsatları sağlıyordu. Onları toplarla, bombalarla ya da havan toplarıyla yerlerinden sökme girişimleri sadece harekâtı zorlaştıran ve savunanlara yeni fırsatlar sağlayan bir enkaz yaratabiliyordu.

Böylece kentler RMA özlemlerine meydan okudu. Onların yapıları sensörleri engelliyor ve manevra harekâtlarının alanını daraltıyordu. Caddelere girerken güçlerin bölünmesi gerekiyor, bu da eş güdümü zorlaştırıyordu. Kent savaşı fazla cephane gerektirdiği için ek lojistik zorluklar çıkarıyordu. Çoklu oyuncular

ve ani hamleler yüzünden ortam stresli ve hayal kırıcıydı. Ancak modern çatışmada kentleri sakınmak zordu. "Yeşil arazilerde verilen cesur mücadeleleri özlüyoruz," diyordu Ralph Peters fakat artık "en muhtemel 'savaş alanları' insan kaybının giderilemediği, ortamın dehşet verici ve insanlığın çürümekte olduğu kent uzamlarıdır." Eskiden vahşi ormanlar ve dağlar olabiliyordu fakat artık kentler "ıssız ve uzlaşmaz kaleler" idi. Buralarda savaş yatay olmaktan çok dikey olacak, "çelikten ve çimentodan kulelere uzanacak, kanalizasyon sistemine, metro hatlarına, karayolu tünellerine, iletişim tünellerine ve buna benzer yerlere inecek" idi.[534]

Bu, coşkuyla karşılanan bir beklenti değildi. Büyük kent savaşları tarihsel olarak acı verici olmuştu. Stalingrad inatçı savunmayı kırmanın ne kadar zor olduğunu gösteren örneklerden biriydi. Vietnam'da deniz piyadeleri Hue kentini ele geçirme mücadelesinde Pasifik Savaşı'nın en şiddetli çatışmalarıyla kıyaslanacak kadar ağır kayıplar vermişti. Daha yakın zamanlarda Beyrut ve Mogadişu Amerikan güçlerinin hazırlıksız yakalandığı yerlerdi. Bütün yorumcular, 1990'ların ortasında isyancı milisi yenilgiye uğratma çabasıyla korkunç kayıplar veren Çeçen başkenti Grozniy'de Rusların yaşadığı acı dolu deneyimden söz etti. 2001 tarihli bir araştırma savunma yapan bir kent blokunu yaklaşık 12 saat içinde ele geçirmek için bir piyade bölüğü (100-200 kişi) gerekeceğini öne sürerek hem tarihsel örnekleri hem de eğitim tatbikatlarını değerlendirdi. Bu durum yüzde 30-45 gibi katlanılamaz bir kayıp düzeyine yol açacaktı. Hayatta kalanlar hem fiziksel hem de duygusal olarak tükenecekler ve kura askerlerinden çok gönüllülere dayanan Batılı ordular yedek güç sıkıntısı çekeceklerdi. Posen, faal ABD ordusunda "belki de sadece 180 piyade bölüğü" ve 60-70 kadar da deniz piyadesi bölüğü olduğunu kaydetti. Bir kara ya da deniz piyade tümeni 27 bölükten, bir mekanize tümen ise bir düzine bölükten oluşuyordu.[535] 2016'da benzer bir gözlemde bulunuldu: "Amerika'nın yakın muharebe asker varlığı New York Kent Polisi Teşkilatı'ndan sadece biraz daha büyüktür."[536]

Amerikalılar yanılıp kentlere girecek olurlarsa, diye uyarıyordu General Robert Scales 1996'da, sahip oldukları her türlü askerî avantaj devre dışı kalacaktır. Batılı güçlerin bir kenti ateş gücüyle yaşanamaz hâle getirebilme olasılığını reddediyordu. Bunun yerine, bir düşman gücün bir kente çekilmesini önlemek mümkünse, mümkün olan her şeyi yaparak doğrudan kent savaşından kaçınmak gerektiğini; eğer bu mümkün değilse, "kentin çevresinde gevşek bir kordon" oluşturmak ve "kırsal çevrenin denetimi"ni sağlamak gerektiğini söylüyordu. Amaç kenti dış dünyadan tecrit etmek olacaktı. "Hava, deniz ve kara arterleri dahil bütün bulvarlar kapatılacak," bu arada "koalisyon gıda, elektrik, su ve sağlık hizmetlerini denetlemeye çalışacak" idi. Kente bilgi akışı da denetlenecekti. Uzaktan fırlatılan füzeler kentin içindeki hedefleri vurabilirdi. Özetle Scales, kuşatmanın modern türünü tasarlıyordu[537] ancak bu girişim, büyük metropollerde ve düşmanın büyük bir propaganda avantajına sahip olması hâlinde zor bir girişim olacaktı.

RMA'nın testi konvansiyonel bir harekâtta değil "terörle savaş"ta gerçekleşti. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Afganistan'ın "ülkemizin daha önce karşılaşmadığı" yeni tipte bir savaş olduğunu söyledi.[538] Gelecek savaşın, en ileri "dönüşümsel" kabiliyetlerle desteklendiği sürece en mütevazı güçle kazanılabileceğini kanıtlama fırsatı görüyordu. Bunun yerine ABD, Afgan ve Irak savaşlarında kendisini müttefikleriyle birlikte, onların kendi Vietnamlarına benzer koşullarda savaşırken buldu. Dolayısıyla bu savaşlar "asimetrik" olarak betimlendi.[539] Simetrik savaş, benzer kabiliyetleri olan iki savaşçı gücü gerektiriyordu. Sonuç üstün eğitim, taktik yetkinlik, stratejik hayal gücü, teknik yenilenme ya da ülke kaynaklarını seferber etme kapasitesi gibi önemli olabilen küçük farklılıklarla belirleniyordu. Bu gibi durumlarda galip ancak yıpratma yoluyla, hasarın dayanıklılığın sınırlarında küçük farlılıklar yaratabildiği noktaya ulaşmasıyla ortaya çıkıyordu. Asimetrik savaşta ise, tam tersine, tamamen farklı kabiliyetleri ve öncelikleri olan taraflar sava-

şıyorlar ve sonuç, bir tarafın üstün kabiliyetinin diğerine baskın çıkmasıyla belirleniyordu.

Başlangıçta hepsi planlı hareket ediyordu. Görece küçük bir işgal gücü, ileri hava gücünün desteğinde, zayıf ve silahları yetersiz hasımlarına üstün gelebiliyordu. Gerek Afganistan'da, gerekse Irak'ta savaşın ilk evreleri, Taliban ve Iraklılar dünyanın yegâne süper gücüne karşı düzenli ordular gibi savaşmaya çalıştıkça, tamamen tek yanlı olma anlamında asimetrik idi. Her iki durumda düşman kent savunması yapmak için bile örgütlenmeden, moralden ve sayılardan yoksundu. Çatışma beklendiği kadar şiddetli olmadı. Daha sonra isyanlar patlak verdikçe kentler farklı tehlike biçimleri sergilemeye başladı. İsyan, pusu ve el yapımı bombalar, askerleri taciz etme ve morallerini bozma, zaman zaman orantısız ve zarar verici tepkiler gösterme imkânı sağlayan ortam gerilla savaşına uygundu.

Sonunda ABD askeriyesi elindeki senaryonun karşılaştığı savaş türü için yanlış olduğunu anladı.[540] ABD hükümeti, Irak rejimi devrildikten sonra düzeni sağlamak için 500.000 kişilik bir güce ihtiyaç duyacağı konusunda işgalden önce uyarılmıştı.[541] Uyarılar göz ardı edildi. Sonuç olarak ABD ve müttefikleri, 2007'de daha elverişli bir politik durumdan yararlanabildikleri "ani hızlanma"ya kadar, gerekli olan gücün ancak bir bölümünü kullanarak mücadele ettiler. Çıkarılan ders, Amerikan güçlerinin elindeki ileri ekipmana rağmen bu savaş türünde sayıların önemli olduğunu gösteriyordu.

Çoğu kez önemli bir yerel destek gören düşmanları yerleşik politik hareketlerle bağlantılıydılar ve büyük bir hareket serbestliğinden yararlanıyorlardı. Yüksek nitelikli düzenli güçlerin profesyonel bir tutumla yönettikleri görece uygar bir savaş yerine, mücadele karanlık ve yıkıcı isyan biçimleri ve terörizme karşı veriliyordu. Düşman hassas ateşle saldırılacak şekilde hedef olmaya zorlanamıyordu. Bunun yerine, toplumun mağdur kesimlerinden çıkan milis azami zarar vermek için tasarlanan stratejilerle, sivil toplumun içinde ve dışında hareket hâlindeydi. Kıdemli politik şahsiyetlere suikast düzenliyorlar, uyarıda

bulunarak ya da bulunmayarak ayrım gözetmeden sivillere saldırıyorlar, kritik altyapıya sabotaj eylemleri düzenliyor, ordu ya da polis devriyelerine pusu kuruyorlardı. Saklanmayı tercih ediyorlardı ve bazı durumlarda canlı bomba olarak şehit olmaya hazırdılar. Geleneksel orduların aksine isyancılar belirli bir bölgeyi elde tutmak istemiyorlardı, çünkü öncelikleri alanı tutmaktan çok zamana oynamak, böylece düşman sabrını ve itibarını kaybettikçe, destek sağlamaktı. 1960'lardan bellekte kalan, gölgelerde gizlenen düşmana, vur kaç taktiklerine kadar bütün gerilla savaşı klişeleri geri dönmüştü. Amerikalılar ve müttefikleri uzun, sıkıntılı ve hayal kırıcı bir savaş tarzına sıkışıp kaldılar. Bu tarz, askerî devrim kavramıyla idealleştirilenin tam tersi ve tam da kaçınmayı umdukları tarzdı.

ABD rejimi devirmek için inisiyatif almış olduğu için zaten sıkıntılı olan durumu yatıştırma çabasıyla müdahale etme yükümlülüğü çok daha büyüktü. İngiltere'yle birlikte bir işgal gücüydü ve Irak hükümetleri yönetimi ele aldıktan sonra bile kendi başına durumla başa çıkana kadar onları destekleme sorumluluğunu kabul ediyordu. Irak hükümetleri desteklenmeye değer politik standartları karşılayacaktı. Baskıcı yönetim ve yarattığı felaketler yüzünden yıllarca acı çekmiş, bölünmüş bir ülke olmasına rağmen, insan haklarına saygı gösterecek temsili bir hükümete sahip olmak çok yüksek bir hedefti. Bu nedenle başarı bölgenin geri kalanı için Irak'ı yol gösterici bir örneğe dönüştürecekti. Başkan George W. Bush ve İngiltere'de Başbakan Tony Blair bu temayı işlediler. 2004'te Irak dâhil Ortadoğu'daki sayısız soruna çözüm olarak demokrasiyi savunan Bush şöyle diyordu: "Demokrasi konusunda bu kadar ısrarcı olmamın nedeni demokrasilerin birbirleriyle savaşmamalarıdır... Ortadoğu'da, daha geniş Ortadoğu'da izlenen yolu böylesine kuvvetle savunmamın sebebi demokrasiyi geliştirmektir."[542]

2005'te, Irak'ın yol alması bir yana ülkenin çoklu sorunlarla karşılaştığı açıktı. Toplulukların içinde ve topluluklar arasında ve kayıplara yol açacak şekilde koalisyon güçleriyle bir dizi çatışma devam ediyordu. Bu deneyimle bir ölçüde kendine gelen

ABD ordusu ve deniz piyadeleri, Ayaklanmayla Mücadele Sahra Talimnamesi'ni (FM-3-24) yenilemeye karar verdiler. ABD Ordusu Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde profesör olan Conrad Crane girişime eş güdüm sağladı.[543] ABD'nin Irak'ta savaşa girmesinden önce Crane, ABD ordusunun Vietnam'dan ders almadığını söyleyerek uyarıda bulunmuştu. Vietnam'ın bir daha asla tekrarlanmaması gereken bir sapma olarak görülmesi yerine benzer olaylara hazır olmak için çalışmak gerekiyordu.[544] Irak savaşı hazırlığın yetersiz olduğunu gösteriyordu. "Irak toplumuna hâkim olan derin dinî, etnik ve kabile bölünmeleri"nin etkisi yeterince dikkate alınmamıştı. Crane uyarıyordu: "ABD güçleri Iraklılar arasındaki pek anlayamadıkları çatışmaları yönetmek ve hakemlik yapmak zorunda kalabilirler." Çıkış stratejisi, Irak'ın "bölünmüş nüfusu, zayıf politik kurumları ve şiddet kullanarak yönetme yatkınlığı" dikkate alındığında, sağlanması zor bir politik istikrar ölçüsü gerektirecekti.[545]

Crane aynı görüşte olduğu meslektaşlarından bir ekip kurarak yeni bir talimname tasarlama sorumluluğunu üstlendi.[546] Bu, ana sponsor olan, işgal sonrası Irak'taki durum yeterince yönetilemediği için düş kırıklığına uğrayan General David Petraeus'un çevresinde toplanmış bir gruptu. Talimname katı bir senaryodan uzak duruyor ve yorumda esnekliğe izin veriyordu. Verdikleri mesajın özü, bunun esas olarak politik bir girişim olduğu idi. Askerî rol halkın hükümete desteğini sağlamaktı. Bu da öğrenmeyi ve uyum sağlamayı gerektiriyordu.

Girişimde alışılmış olmayan, akademisyenleri kapsaması ve sonunda ortaya çıkan metnin bir akademik kurum tarafından yayımlanmasıydı.[547] Harvard'dan insan hakları uzmanı Sarah Sewell gelişen uluslararası insan hakları hukukunun askerî güç kullanımında kısıtlamayı ve daha çok göreneksel politikanın temel alınmasını gerektirdiğini savundu. Daha sert bir tutum alan antropolog Montgomery McFate aptalca hatalardan kaçınmak için kültürel farkındalığın geliştirilmesini savundu. Askeriyeyle yakın iş birliği içinde çalışmak diğer antropologlar tarafından olumlu karşılanmadı ve savaşın zararlı etkilerini azaltmanın onu

daha kabul edilebilir ve daha kolay hâle getirip getirmediğine ilişkin eski anlaşmazlığı canlandırdı.[548] Ancak bir grup akademisyen eksikti. Stathis Kalyvas "talimname siyaset bilimi araştırmalarının sıfır etkisini ele veriyor," diyerek soruna dikkati çekti. Kalyvas, bunun sebebinin, siyaset bilimcilerin genellikle sebepleri, kalıcılığı, süreyi ve iç savaşların anlamından çok sonrasını dikkate almaları olduğunu kaydetti. Ayrıca, "örneklem uygulamacıları dâhil siyaset bilimciler şimdiye kadar sarsıcı sonuçlar üretmeyi başaramamışlardı." "Ekonometri yazınının en sağlam bulgusunun, yani yoksul ülkelerin daha yüksek bir iç savaş riskine maruz olmalarının, talimname yazarlarını etkilemiş olacağı"ndan (ya da ondan yararlandıklarından) kuşkuluydu. Onlar "yakınma" varsayımına sıkıca bağlı kalmışlar, "açgözlülüğü" önemsememişler, doğal kaynakların önemli olduğu varsayılan merkezi rolünü ise anlamamışlardı.[549]

Bunun yerine Ayaklanmayla Mücadele Sahra Talimnamesi, T. E. Lawrence ve Mao Zedung kadar gerilere giderek, 1950'lerde Fransızların Cezayir'i elde tutmak için verdikleri savaş sırasında ayaklanmaya karşı teoriler geliştiren Fransız subayı David Galula'nın da onaylanmasıyla, devrimler, ayaklanmalar ve gerilla savaşına dair bir düşünce geleneğine sıkıca yerleştiriliyordu.[550] Bu geleneğin odağı düşman militanları halktan ayırmaktı. Ayaklanma davası umutsuz göründükçe hükümet reformlar sayesinde daha cazip görünecekti. Bunu kazanmak için, içgüdüsel askerî yaklaşımla mümkün olduğu kadar çok sayıda militanın öldürülmesinden uzaklaşılarak ve politik sonuçlar üzerinde yoğunlaşarak şiddet denetim altına alınmalıydı. Öldürücü ateş gücü kullanımı artık daha yumuşak iktidar biçimlerinden ayrılarak "kinetik/hareketli" olarak betimleniyordu.[551] "Kinetik" yerini aldı fakat aşırı biçimde kullanılması hâlinde, daha çok insanı düşman saflarına sürme riski taşıyordu.

Yazarlar "kalpler ve zihinler" sözüne gönderme yapmaktan dikkatle kaçındılar. Bu söz artık başarısız bir toplum mühendisliği olarak Vietnam'dan kalma birçok kötü anıyı uyandıran düşünceleri ifade ediyordu. Amaç davranış değişikliğiydi fakat

daha kesin olabilen "ödül- ceza sistemi" gibi sözlerden de fazla basitleştirici olduğu için kaçınılıyordu. Kinetik yaklaşım, vurguyu belirtmek için "düşman merkezli" kavramına karşı "nüfus merkezli" olarak betimlendi. Katı ve hemen uyulması gereken kurallar olmayacaktı. Eylemin bağlama duyarlı olması gerekiyordu. Subayların insanların güvenliğini bozmadan kendi güçlerini nasıl koruyabileceklerini ve ağır provokasyon karşısında bile en iyisinin hiçbir şey yapmamak olduğunu düşünmeleri gerekiyordu. Doküman aynı zamanda konumu en azından ilk anda üstün askerî güce bağlı olan yabancıların karşılaştığı yapısal sorunu kabul ediyordu. "Nihayet bütün yabancı ordular istenmeyen misafir ya da işgalci olarak görülürler; esas çaba ev sahibi ülkenin kurumlarına kabul edilemez bir itibar kaybı olmadan ne kadar kısa süre içinde aktarılabilirse, o kadar iyi olur." Esas hedef, kısmen reformlar aracılığıyla hükümeti daha cazip hâle getirirken ayaklanma davasının umutsuzluğunu kanıtlayarak nüfusu kazanmak, böylece düşmanı tecrit etmekti.

Belgenin güvenilirliği, Sünniler arasında El-Kaide'ye yönelik hoşnutsuzluğun artması ve Petraeus'un liderliğiyle birleşen "dalgalanma"yla birlikte devreye sokulan yeni kaynaklar sayesinde 2007'de Irak'ta görülen iyileşmeyle artış gösterdi. Bu gelişme, Irak toplumunun, devrimci teorisyenlerin çözümlerini ya da Batılı politika yapıcıların anlamlandırmaya çalıştıkları geniş etnik ayırımları temellendirdikleri basit seçkin-kitle ayırımından çok daha karmaşık olduğunu gösterdi. Geniş Sünni, Şii ve Kürt gruplaşmalarına ek olarak kabile ve köy sadakatleri ve daha kıdemli şahsiyetlerle kendi bağlantıları olan yerel liderler vardı. Sadakatler akışkan ve esnek, gruplaşmalar hizipleşmeye yatkın ve politik otorite çok katmanlı olabiliyordu. Bu durumda, El-Kaide'ye karşı verilen savaşa artan Sünni desteğine yol açan şey bir bütün olarak halkın tutum değiştirmesi değil, bazı yerel Sünni liderlerin risklere ve işgale tepkili olmalarına rağmen ABD askeriyesiyle iş birliği yapma kararıydı.

Belge pek çok eleştiriye uğradı. En temel eleştiri, gereğince uygulanması hâlinde ayaklanmanın sonsuz dinamiklerini ele ala-

bilen ayaklanma karşıtı teknikler var olsa da, pratikte bütün bu çatışmalarda işleyen koşullara bağlı muazzam etkenlerin varlığıydı.[552] Tekrar döneceğimiz bir diğer eleştiri, belgenin politik eylem için imkânsız olan hedefler belirlemesiydi. Daha sonra yapılan uygulama eleştirileri, Petraeus'un ve izlediği stratejinin yeterince denetlenemeyen politik koşullarla, İngilizlerin Malaya'daki başarılarına, Amerikalıların Vietnam'daki hatalarına ilişkin yanıltıcı anlatıların geliştirilmesiyle hak edilmeyen bir övgü almasıydı.[553] Düşmanı amansız ve fanatik görenler için bu yaklaşım çok yumuşaktı.[554] Onlar, yegâne uygun stratejinin sayıları azalana kadar militanları öldürmek ve morallerini bozmak olduğunu öne sürüyordu. Fakat Irak'taki olayların daha sonra kanıtladığı gibi, askerî başarılar düşmanı politik olarak tecrit etmeye bağlıydı. 2007'de isyancılara karşı görünüşte kazanılan zafer kalıcı yararlar sağlamadı, çünkü sonrasında politikacılar kötü yönettiler.[555]

Pratik karşı çıkışlar hükümetin halkla ilişkileri çevresinde gelişti. Senaryo, eğitim ve yerel kültürün değerlendirilmesi ve şikâyetlerin dikkate alınması için daha fazla çaba harcanmasını öngörüyordu. Böylece insanlar o zamana kadar sevilmeyen bir hükümeti desteklemeye ikna edilebilirdi. Temelde yatan bir iyimserlik bu yaklaşımı destekliyordu. Bütün bunlar "geri âdetlere ve otoriterlik bataklığına saplanıp kalmış toplumları sosyo-ekonomik gelişme ve demokratik kalkınma yolunda ilerletme" çabasının parçasıydı.[556] Bunun zorluğu reformların ancak reform gerektiren yapılardan yararlanan yerel seçkinler tarafından yapılabilecek olmasıydı.

Bir görüş daha vardı. Buna göre, nüfusun tamamı değilse de bir kesimi daima hükümete düşman olacak fakat hayatın yeterince sefil hâle getirilmesi durumunda isyanı desteklememeye ikna edilebileceklerdi. Bu, temelde isyancılarla ilgili en etkili strateji halkı kazanmak değil, "onları daha fazla terörize etmek" idi. Bu gözlemi yapanlar bunu ABD ve müttefikleri için savunmuyorlardı. Amerikalılar böyle bir stratejiyi benimseyemeyecekleri için çabaları, özellikle alternatifleri, yani halkın rızasını kazanma başarılı olamayacağı için başarısızlığa mahkûmdu.

[18]

Barbarlığın Rolü

Canlı olun zaman gibi, ateş olun ateşle,
Tehdit edin tehdit edeni,
Korku salın kibirlenen dehşetin üzerine.

Shakespeare,
Kral John, V. Perde, 1. Sahne

Irak Savaşı ve Vietnam sırasında yapılan filmler arasında ilginç bir karşıtlık vardı. Vietnam döneminde yapılan esas film, *Yeşil Bereliler* propaganda amaçlıyken, 2004 Felluce Savaşı hakkında bir film yapılacağına dair düzenli söylentiler olsa da Irak üzerine kıyaslanabilecek bir film yapılmadı. Vietnam'ın aksine sürmekte olan savaşlarda nasıl çatışıldığını anlatan pek çok film yapıldı. Martin Barker yirmi üç Irak savaş filmi saptar. Bir bomba imha uzmanını anlatan *Ölümcül Tuzak* (2008) gibi bazıları genellikle apolitik olsalar da olumlu eleştiri aldılar ve Oscar başarısı kazandılar. Çoğu fazla dikkati çekmedi ve genellikle zarar etti. Bunlar Irak'ın yaşattığı çelişkin duyguları anlatıyordu. 9/11 sonrasında yurtseverlik duyguları canlandı fakat bu duygular savaşın gerek-

liliği ve muhtemel sonucu hakkında derin kaygılarla birleşiyordu. Vietnam'a gösterilen tepki ABD dürtülerine ve askeriyenin rolüne meydan okumaktaydı. Irak'la birlikte hükümetin stratejisine ilişkin kuşkular kaçınılmazdı fakat askeriyenin yetkinliğine ve dürtülerine meydan okumak daha sorunsaldı. Iraklılara yönelik kaba davranışlara ilişkin tartışma savaş gerilimine gösterilen tepkiler olarak akla uyduruluyordu. Barker'ın gözlemine göre, "en çok Amerika'nın Irak'ta oynadığı rolün krizi, Amerikan 'askeri' imgesindeki çatlaklarla birlikte gösterilmektedir..." Askerler görevde olmadıkları zaman "kaba, kadın düşmanı ve ırkçı" görülebiliyorlar fakat "Irak sokaklarına adım attıkları anda masum, şaşkın ve umutsuz hâle geliyorlardı." Sonuç, tıpkı Vietnam'da olduğu gibi, savaşın ülkelere olduğu kadar bireylere verdiği zararı vurgulamaktı, ne var ki pek çok eski asker alışılagelmiş biçimde "uyuşturucu kullanan, yakıp yıkan, aşırı gergin" kişiler olarak gösterilmekten şikâyet edebiliyordu.[557]

Irak ve Afganistan seferlerine ilişkin daha olumlu değerlendirmeler çoğu kez büyük bir savaşın kıyısında ya da özel bir görevle, tehlikeli düşmana karşı üstün yetenek ve en iyi teknolojiyi kullanarak ve kişisel risk almayı kabul ederek belirli hedeflere karşı harekete geçen bireyleri ya da küçük birlikleri yansıtma eğilimindeydi. Bu konuya ilişkin yazın 2001'in sonunda Afganistan'daki Taliban karşıtı güçlerle çalışan CIA unsurlarıyla başladı ve on yıl kadar sonra bir Donanma Sızma Birliği'nin Pakistan'daki sığınağında Usame bin Laden'i öldürmesine ilişkin anılarla zirveye çıktı. Bu gelişme, aksi hâlâ pek çok belirsizliği ve karışık unsuru olan seferlerin arka planında açıklık ve kişisel değer taşıyan karşılaşmaları aydınlatma fırsatı sağladı. Aynı zamanda, daha geniş nüfusa zarar vermekten kaçınma gereğinin daha amansız bireyleri biyometrikle (parmak izinin yanı sıra, iris tanıma, DNA) saptama ve izleme çabalarını nasıl güçlendireceğini kanıtladı. Bu türün en iyi kitaplarından biri olan, Brian Castner'ın *All the Ways We Kill and Die*'da bu malzeme, belirli bir yoldaşın ölümüyle sonuçlanan pek çok bombanın tasarlanmasına ve yerleştirilmesine yardımcı olan bir düşmanı insanileştirme

çabasının parçası hâline gelir. Bir tür alaşım kişiliğe sahip sorumlu adamı Castner, "mühendis" olarak tanımlıyordu.[556]

Daha kişiselleştirilmiş bu harekâtlar masumlara zarar veren hareketlerden pratikte kaçınmayı, her zaman değilse de ilkesel olarak mümkün kıldı. Militanların kendi içlerinde yaşamasına izin veren daha geniş nüfusu cezalandırmayı olasılık dışına çıkaran bir ayaklanmayla mücadele stratejisi veri alındığında, trend militanları gittikçe daha çok saptama ve alma stratejisine yöneldi. Bu yaklaşım geçmişten kopuşu vurguluyordu. Daha erken savaşlarda pişman da olunsa her türlü araçla kazanmak zorunda oldukları ve zaman zaman sivil nüfusa da zarar verilebileceği anlaşılıyordu.

Boyun eğdirmek için halka dehşet saçmak uzun süre hem fetih hem de düzeni sağlama mantığının parçası olmuştu. Yirminci yüzyıl hava gücü intikam dürtüsüyle ya da yıldırma amacıyla güdülenen bağımsız seferlerle sivillere saldırılmasına izin veriyordu. Bu süreç yıkımı fetihten tamamen ayıran nükleer silahlara vardı. Bu silahların kullanılması fethedilebilecek olanın imhasına yol açıyordu. Bunlar caydırma teorisiyle akla uydurulan, başka toplumları dehşet verici bir yıkıma uğratabilecek yıldırıcı bir rezerv olarak muhafaza edildi fakat burada caydırma dışında hiçbir belirgin stratejik değer yoktu. Sivillerin kasten katledilmesi hiçbir askerî amaca hizmet etmediği için değer taşımıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın büyük hava akınlarının bombalanan kentlerde pek az kazanım sağlandığını doğrulayan etki çözümlemeleri bu yargıyı güçlendirdi.[559] Temel dersler toplumların teslim olmaktansa acıya katlandıklarını ve masumların öldürülmesi hâlinde halkın bu işi yapanlara karşı tavır alacaklarını gösteriyordu. Savaşa kötücül ve sınırsız yaklaşım sadece kınanması gereken bir tutum olarak görülmüyordu, faydası da olmuyordu.

İç savaşlar için de benzer bir düşünce çizgisi gelişti. Önceki yüzyıllardan gelen pek çok eğilimin varlığına rağmen, halka bazı durumlarda vahşice davranmak gerektiği görüşü on dokuzuncu yüzyıl sömürge seferleri ve Amerikan İç Savaşı bağlamında gelişti. Hava gücünün zorlayıcı özellikleri ilk kez sömürge isyanla-

nyla bağlantılı olarak incelendi (ilk bombalar 1911'de Libya'nın denetlenmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İtalyanların mücadelesi sırasında uçaktan atıldı). İngilizler 1920'de Irak'ta bir ayaklanmayla karşılaştıklarında kalkışmayı bastırmakta yeterli birlikleri olmadığı için hava gücünü tercih ettiler. Strateji, "cezalandırılması istenen en önemli kabilenin en ele geçirilmez köyünü saptamak" olarak betimlendi. İnsanlara, evlere, mahsul ve sığırlara karşı "acımasız ve aralıksız" saldırının vahşi olduğu kabul ediliyordu fakat bu bir ders verme yöntemiydi. *The Use of the Air Arm in Iraq* başlıklı bir el kitabında, 45 dakika içinde "bütün bir köy... Tamamen yok edilebilir, köy sakinlerinin üçte biri gerçek bir hedef ve şan ya da hırs fırsatı vermeyen dört ya da beş makineliyle öldürülebilir ya da yaralanabilir," deniyordu.[560] Birlik Komutanı Sir Aylmer Haldane Arapları ancak sert bir cezalandırmanın etkileyebileceği şeklinde konvansiyonel bir görüşü benimsedi. En gözde yöntemi köyleri yakmaktı. Bunu yapmanın en iyi yolu sefer anılarına yaptığı bir ekte tartışılıyordu. Bu ekte Haldane gruplara ayrılarak evlerin ateşe verilmesini, tahılın ve eşyaların toplanıp yakılmasını tavsiye ediyor ve bütün bunların tam bir saat içinde yapılabileceğine dikkati çekiyordu.[561] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile, ister Cezayir'deki Fransızlar, ister Kenya'daki İngilizler ya da Vietnam'daki Amerikalılar olsun, Batılı güçler ayaklanmalara karşı çok sert olabildiler.

Ayaklanmaya karşı mücadele doktrini zamanla değişti. "Nüfus merkezli" stratejiler rağbet kazanırken, keyfi öldürme ve toplu cezalandırmadan vazgeçildi. Ancak koşullar çoğu kez doktrine meydan okudu. Niyetler ne olursa olsun, yetersiz istihbarat ya da hedeften sapan bombalar yüzünden siviller ateşe maruz kaldılar ya da vuruldular. Bu olasılığı kabul etmek için "kollateral hasar" kavramı Vietnam sırasında kullanılmaya başlandı. "Savaşçı olmayan bağışıklığı," yani sivillerin esirgenmesi gerektiği kabul ediliyordu fakat aynı zamanda tamamen askerî hedeflere yöneltilen silahlar bile savaşta rolü olmayan insanları etkileyebiliyordu. Sivillerin kasıtsız öldürülmesi kasıt olmasından bir ölçüde daha kabul edilebilir, dolayısıyla "tamamen önem-

siz" idi.[562] Fakat zamanla, "savaşta böyle şeyler olur" mazereti daha az kabul edilebilir hâle geldi, çünkü çağdaş konvansiyonel savaşta rastlantısal ayırım gözetme, komutanların olağanüstü bir denetim sağlamasını bekledikleri yeni silahlarla mümkün olabiliyordu. Bu nedenle sivil ölümleri muhtemelen yanlışlıkla yapılan kazalardan çok, önceden tasarlanmış seçenekler olarak görülüp kınanacaktı. [563]

Uluslararası insan hakları hukuku giderek devletlerin değil bireylerin hakları üzerinde odaklanıyordu. Savaş yasaları genellikle faydalı ve askerî ihtiyaçlara tabi olsa da, insan hakları yasası çok daha güçlü biçimde bireyden yanaydı.[564] Göreneksel savaş hukukuna göre yasal olan eylemlerin bireyler için tehdit edici olması halinde hukuk onlardan yanaydı. Bu değişiklik Batılı ordular için sorunsaldı. 2001'de hava kuvvetleri albayı Charles Dunlap, katı hedef alma kurallarının ve sivillerin zarar görmesinden kaçınma ihtiyacının Batı'nın askerî harekâtlarını engellemek için kullanıldığı inancıyla bir yöntem geliştirmek amacıyla "uzlaşmazlık" (lawfare) kavramını getirdi. Tanımı "bir harekât hedefine ulaşmak için geleneksel askerî araçların yerine hukuku kullanma –ya da kötüye kullanma– stratejisi"ne doğru geliştirdi. Bu, savaşçılar ile savaşçı olmayanlar arasındaki ayırımın ihlal edilmekte olduğuna dair haksız da olsa bir izlenim yaratılarak yapılacaktı. Bu bakımdan o, militanların kendi harekâtlarında aynı normatif çerçeveyi dikkate almadan Batılı düşmanlarının değerlerini –ve mahkemelerini– istismar etmelerine izin veren bir asimetrik savaş formu olarak görüldü. Bir örnek olarak Dunlap, Afganistan'da 2007 tarihli bir NATO bildirisinden alıntı yaptı. Buna göre NATO güçleri, "yakınlarda sivillerin olduğunu bilmeleri hâlinde mevziden ateş" açmayacaklardı. Dunlap, bunun, mevzilerini dikkatle seçmeleri hâlinde Taliban güçlerine müdahale olmaksızın hareketlerini sürdürebilecekleri bir rahatlık sağladığını öne sürdü.[565]

Batılı ülkeler sivillerin acıları için sorumluluk gösterdiyse de daha sonra bu seferlerinin masumları koruma arzusuyla yapıldığına ilişkin zayıflayan iddiaları riske soktu. 1990'larda Batılı

müdahalenin sebepleri Irak hükümetinin Şiilere ve Kürtlere kötü davranması ve eski Yugoslavya'da "etnik temizlik" idi. Bu insanî odağın stratejik sorunları oldu. Savaşın acılara sebep olma sorununun ele alınması ve her müdahalenin kırılgan olanların korunmasıyla haklı çıkarılması, odağı sebeplerden sonuçlara, politikadan şiddete kaydırdı. Bir çatışmanın doğruları ve yanlışları kimin davranışının en zalim olduğu sorununa indirgendi. Kanaatler en son vahşetle birlikte değişebiliyor ve dünün kurbanları bugünün hainlerine dönüştüğü zaman karmakarışık olabiliyordu. Çatışmayı sona erdirmek savaşta çıkarı olmayan tarafsız fakat dikkatli gözlemcinin hayati hedefi olabilirdi fakat başka durumlarda, çatışmada çıkarı olanların varlığı hâlinde, sorun en vahşi yöntemleri kimin uyguladığı değil kimin kazançlı çıktığı idi.[566] Bu odak kaçınılmaz biçimde savaşan tarafları kendi kırılganlıkları ve gördükleri zararı vurgulamaya teşvik etti.

Müdahalenin esas mantığı sivillerin acılarını temel aldığında yardımın dışında kalmak isteyenlerin kötü niyetlerine yol açıyordu. Savaşmak dışında pek az seçeneğin olması durumunda, hedef düşmanı yumuşak bir temasa değil şiddetle savaşmaya ve zarar vermek isteyenlere darbeler indirmeye ikna etmiş olacaktı. Fakat dış destek şansı olan bir taraf, özellikle kilit etken acıların medya haberleriyle algılandığı durumda kendisini zayıf gösterebiliyordu. Bu eğilim 1991'de Hırvat kenti Vukovar'ın savunulmasında açığa çıktı. O sırada kentin uluslararası sempati kazanmaya çalışan hükümetin stratejik amacına hizmet ettiği için Sırp saldırısına karşı yeterince savunulamadığına ilişkin görüşler vardı. Eski Yugoslavya'da savaş kurbanı olunduğunu kanıtlama ihtiyacı, Gow'un sözleriyle, "medya manipülasyonunun askerî girişimin bir tamamlayıcısı olmaktan çok onun yerine geçen bir güç hâline gelmesi" anlamına geliyordu.[567] 1995'te Bosna kenti Srebrenitsa'daki gibi açık katliamlar Batı'nın çatışmayı daha da tırmandırdığını gösteriyordu. NATO Kosova'daki eylemlerinden ötürü 1999'da Sırbistan'a karşı savaşa girdiğinde anlaşmazlıklar genellikle kötü yetkililerin Müslüman nüfusu tam olarak nasıl cezalandırdığına ilişkindi.

Cezalandırma stratejileri tarihine sahip olmasına rağmen Batılı ülkeler, bu türden stratejilerin etkisiz kaldığı ölçüde insanlık dışı olduğunu ve buna karşı çıkılması gerektiğini düşünmüşlerdi. Akademik araştırmalarla desteklenen ve kıdemli ABD askerî liderliği tarafından benimsenen mutabakat tutumu "arzulanan hedef uzun vadeli politik denetim ise barbarlık kaçınılmaz biçimde geri teper" şeklindeydi.[568] Sahra Talimnamesi 3-24 üzerine yapılan tartışmalarda eleştirmenler bu yaklaşımı saflıkla suçladılar. Hoşnutsuz bir nüfusu kimseye inandırıcı gelmeyen politik reformlarla kazanmanın zorlukları dikkate alındığında, isyancı bir nüfusla ilgilenmenin optimum yolu, sükûnete dönülene kadar insan hayatlarını olabildiğince perişan edecekti. Batı, sömürge seferleri ve sınırsız hava akınlarıyla bu görüşü benimsediğinde, savaşları hızla sona erdirmenin bir yönteminin de bu olduğu düşünülmüştü. Birkaç katliam olsa bile bu asla sona ermeyen uzun bir savaştan daha iyi –biraz rahatsız edici bir değerlendirmeyle– olabilirdi. Eleştirmenler, demokrasilerin "şiddet ve vahşet düzeyini tırmandırmayı ve bu yolla zafer kazanmayı olağanüstü zorlaştıracağı"nı[569] ve böyle bir stratejinin aynı zamanda uluslararası insan hakları hukukuna ters düştüğünü kabul ediyorlardı. Peki, bu stratejinin başarısızlığa mahkûm olduğu gerçekten bu kadar açık mıydı?

Devrimci savaş klasikleri kadar gerilere giden bu stratejik akıl yürütme gerilla gruplarının yerel nüfusa bağımlılığıyla başladı. En ünlü formül Çinli lider Mao Zedung'a aitti. Mao, halktan "su", askerlerden ise "suyun içindeki balık" diye söz ediyordu.[570] Özellikle halkın sadakatine başvurmanın mümkün olduğu noktanın ötesine geçen bir isyanla mücadele edenler için "denizi kurutma" fikri bir ölçüde çekicilik taşıyordu. Sivil nüfus militanlar hareketliyken sabitti. Sadece sivillerin taşınabilmesi hâlinde, militanlar açığa çıkarılıyordu. Bu türden bir strateji uluslararası kınama riski taşıyordu ve gelecekte açığa çıkacak sorunları biriktiriyordu. Fakat düşmanlarını katletmek için daha büyük kabiliyete sahip ve daha iyi alternatiflerden yoksun umutsuz hükümetler için bunun hâlâ stratejik bir anlamı olabiliyordu.

1945-2000 döneminde önemli ayaklanmalarla yüz yüze gelen çoğu hükümet bu yola girmedi fakat yaklaşık üçte biri (75'inin 24'ü) bunu yaptı. Bölüm 14'te halka yönelik saldırıların eski Yugoslavya'da oynadığı role işaret ettik. Bir diğer örnekte, Guatemala'da 1970'lerin sonunda başlayan bir savaşta, halkın gerillaya geniş destek vermesi ordunun bocalamasına yol açtı. Sonunda hükümet "gerillanın içinde yüzmekte olduğu insan denizini kurutma"ya ant içti.[571] Sonuç sivillere de savaşçılar gibi davranılması oldu. Öldürmeler "rastlantı, "istismar" ya da "aşırılıklar" değildi; daha çok bunlar, bilimsel bir kesinliği temsil ediyor, sistematik, kasıtlı bir kitlesel yok etme kampanyası olarak sürüyordu."[572] Bazı bölgelerde yerel nüfusun yaklaşık üçte biri katledildi, toplamda yaklaşık 750.000 kişi öldürüldü. Yaklaşımın araçsallığını gözler önüne seren bir diğer örnekte, Eritre'nin bağımsızlık için Etiyopya'ya karşı verdiği mücadelede, sivil nüfus esas olarak açlığı dayatan hükümet tarafından hedef alındı.[573] Eritre 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1988'de Etiyopya'yla bir daha savaştı fakat bu kez mücadele kanlı olmakla birlikte genellikle ordular arasında oldu.[574] Valentino ve diğerleri 1990'larda Cezayir'de sivillere dehşet saçan gerilla gruplarının faaliyetini ele aldılar. Şiddet, "bir halk kategorisinin yok edilmesini haklı çıkaran" radikal bir ideolojiyle ya da pek çok gözlemcinin öne sürdüğü gibi tam bir kana susamışlıkla yönlendirilmedi. Bunun yerine halkı hükümeti desteklemekten vazgeçirmek için hesaplandı.[575] Kitlesel öldürmelerin araçsallığı, onların komünist ülkelerdeki tasfiyeler ya da düşman nüfusları, özellikle onları yeterli sayılarla sürgüne yollamak zor olduğu zaman ortadan kaldırma girişimlerinde olduğu gibi ya da sivil destek kaynaklarını yok etme aracı olarak oynadığı kendi rolünde yatmaktadır.[576]

2000'lerde en fazla dikkati çeken ve sert yaklaşımın başarılı olabileceğini göstermek için kullanılan örnek Sri Lanka İç Savaşı idi. Çatışmanın kökleri İngiliz sömürge yönetimi ve azınlığa, giderek hoşnutsuz Tamillere karşı ayrımcılığın görüldüğü bağımsızlığın ilk günlerine kadar gerilere gidiyordu. Bağımsız bir Tamil devleti talebiyle 1983'te başlayan çatışmaya Tamil Elam Kur-

tuluş Kaplanları ya da Tamil Kaplanları önderlik ediyordu. Tamil Kaplanları'nın taktikleri, Sri Lanka güçlerinin kısıtlanmasını zorlaştıracak kadar sertti. 1980'lerin sonunda Hindistan barışı sürdürmeye çalıştı fakat 1991'de bir Tamil, Başbakan Rajiv Gandhi'yi katlettikten sonra bu çabadan vazgeçti. Kaplanlar kendi bölgelerinde Tamil olmayanlara, hatta alternatif milislere karşı bile acımasızdı. İntihar bombacılığını düzenli taktik olarak kullanıyordu. 2001'de bir ateşkes anlaşması yapıldıysa da düşmanlıklar kısa sürede yeniden başladı. Sonunda hükümet 2006'da acımasız bir saldırı başlattı. Kaplanlar ülkenin doğusundan, daha sonra kuzeyinden sürülüp çıkarıldı ve 2009'da yenilgiyi kabul ettiler. Tamillere ayrılma hakkı yerine daha fazla özerklik tanıyan bir anlaşma yapıldı.

2009'da "insanî operasyonlar" olarak betimlenen çabanın sonuçlanmasından sonra Başkan Rajapaksa'nın adıyla anılan bir Sri Lanka Modeli tanımlandı. Temel öncül şuydu: "terörizmin askerî olarak yok edilmesi gerekir, politik olarak durdurulamaz." "Zaferin sekiz dayanağı"ndan biri düşmanı yok etmek için gerekli olan "politik irade" idi. Alternatif olarak müzakere önerildiği zaman uluslararası topluluğa "cehenneme kadar yolun var" demek gerekiyordu. Geçmişte düşmanla yapılan ateşkes anlaşmaları onun yenilenmesine ve güçlenmesine neden olduğu için müzakere reddediliyor; operasyonlar hakkında sessiz kalınarak medyanın uluslararası baskıların artmasına yol açacak şekilde sivil kayıpları haber yapması önlenerek ülkeyi dünyaya kapatmaya hazır olmak gerekiyordu.[577] Sri Lanka hükümetinin müzakere baskısına direnme kararlılığı seferin kısıtlama olmaksızın sürdürülmesini sağlayabilirdi fakat Tamil Kaplanları'nın çöküş sebebi katliamın acımasızlığı yüzünden zayıflamış olmasıydı. Örgütün hâkim olduğu bölge yoksullaştırıldı ve örgüt artık "eski hâlinin bir gölgesiydi; iflas etmiş, tecrit olmuş, meşruiyetini kaybetmiş, bölünmüştü ve her türlü güçlendirilmiş hükümet saldırısını karşılayamıyordu."[578]

Bir diğer önemli harekât Rusya tarafından Çeçenya bölgesinde ayrılıkçı isyancılara karşı yapıldı. 1994'ten 1996'ya kadar

Rus güçleri ayrılıkçılara karşı sert ve sonuç olarak boşa çıkan bir savaş yürüttü. Anayasal bir anlaşmanın yapılmadığı koşullarda Çeçen başkenti Grozniy ayrılıkçılara bırakıldı. Ağustos 1999'da yeni başbakan Vladimir Putin'in başkanlığında Ruslar sert bir tutum almaya karar verdiler. Çeçen isyancılarından oluşan bir çetenin komşu Dağıstan'a geçmesiyle birlikte isyanın yayılma tehlikesi vardı. Bu arada Çeçenler Moskova'da bazı apartmanlarda meydana gelen patlamalardan suçlu bulundu (bu olayın Rus güvenlik güçlerinin bir operasyonu olduğuna ilişkin derin kuşkuların varlığına rağmen).[579] Bu kez Rus yöntemleri acımasızdı: hava akınlarını zırhlı birlik konvoyları izledi. Savaşta bir dizi yenilginin ardından isyancılar gerilla taktiklerine başvurdular fakat kendi içlerinde kaba hatlarıyla İslamcı ve milliyetçi hiziplere bölündüler. Zaman zaman gerçekleştirilen terör eylemlerine rağmen direniş evreler hâlinde bastırıldı.

Rusya'nın ikinci girişiminde başarılı olmasının pek çok nedeni vardı. Bir neden, savaşta ülkeyi tanıyan, denetimi sağlayabilen ve diğer muhalif gruplara acımasız davranan bir yerel liderlik eliyle çatışmanın bir iç-Çeçen savaşına dönüşmesiydi.[580] İkinci bir etken ateş gücünün amansız bir tutumla kullanılmasıydı. İlk savaşta Ruslar kenti tanklar ve piyadeyle almaya çalıştılar, ardından yeterince hazırlıklı olmadıkları kent savaşlarına sıkışıp kaldılar. İkinci savaşta Grozniy, savunmacıların hiçbir tepki gösteremedikleri toplar ve hava gücüyle ezildi.[581]

2011'de Beşar el-Esad Suriye'de bir reform hükümeti kurarak uzlaşmayı reddetti ve iç savaş derinleşmeye başladı. Batı, bazı isyancı gruplara geçici yardım sağlamanın biraz ötesine geçti. Rejim, özellikle halk desteği kazanabileceği daha sınırlı taktikler uygulama şansının olmadığı açığa çıktığında, en ufak bir pişmanlık belirtisi göstermeden sivil direnişi en ağır biçimde bastırmaya çalıştı. Eylül 2015'te Rus güçleri Beşar el-Esad'ı iktidarda tutmak için Suriye'ye müdahale etti. Mark Galeotti izlenen taktikleri Grozniy'den çıkarılan derslerin uygulanması olarak betimledi: "Bütün savaşlar dehşet vericidir; zaman zaman savaş en dehşet verici sanat olmaktadır."[582] 2016 sonunda kısa süre içinde

ilan edilen bir ateşkesin hemen bozulmasından sonra Rus uçakları kuşatma altındaki Halep kentine yardım malzemesi taşıyan bir konvoya saldırdı. İsyancıları kentten çıkarmaya çalışırlarken, hastanelerin sistematik bombalanması dâhil, hayatı kent sakinleri için zorlaştırmaya çalıştılar. Sonunda hem kent sakinleri hem de savaşçılar kenti tahliye ettiler. Rus hava seferi geliştirilen hassas silahların etkisine ilişkin tartışmalarda genellikle ihlâl edilen bir noktayı vurguladı. Bu sadece sivil yerleşim yerlerinden daha kolay kaçınılabileceği anlamına gelmiyordu; istendiğinde buraların daha etkin biçimde hedef alınabileceği anlamına da geliyordu.

Çekilen acıların insanların vazgeçmelerine neden olacağına dair hiçbir yasa olmadığı gibi, kayıpların halkı sert bir savaşı sürdürmeye teşvik edeceğini gösteren bir yasa da yoktu. Aksi hâlde boyun eğebilecek ya da hükümete pasif destek verebilecek bireyler akrabalarının kaybı nedeniyle militana dönüşebiliyorlardı. Öte yanda isyancılara hayati destek veren topluluklar kaçmaktan başka pek az seçenekleri olduğunu hissedebiliyorlardı. Sivil nüfusa saldırı üzerine yapılan mikro-çalışmalar bir eğilim olarak bu saldırıların başarılı olabileceğini gösteriyordu. Titiz bir araştırmada Jason Lyall, Rusların köyleri topa tutarak Çeçenistan'da ayırım gözetmeksizin şiddet kullanmalarının isyanın bastırılmasıyla sonuçlandığını kanıtladı. Şiddet yerel örgütlenmeyi ve güç toplama yeteneğini zayıflattı, isyancıların kendi halklarını koruyamadıklarını gösterdi ve onların saflarında bölünmeye neden oldu. Lyall topçu saldırısının ardından, vurulmayan benzer köylere kıyasla, isyancı saldırılarında bir azalma olduğunu saptadı.[583] Süleymanov ve Sirokiy bu zeminde Çeçen Savaşı'na maruz kalanlar hakkında daha ileri düzeyde bir araştırma yaptılar. Ruslara karşı halkın tutumunu sertleştiren rastgele şiddet ile isyancıların eylemlerine yönelik, sonuçları genellikle kısa vadeli olmasına ve çoğu kez misilleme amaçlı şiddetin başka bölgelere kaymasına rağmen, daha araçsal ve etkili olan "cezalandırıcı" şiddet arasında ayırım yaptılar.[584]

Başka araştırmalar yabancılar kasıtlı olmasa da sivillere karşı şiddet uyguladıkları zaman halkın tutumunda oluşan farklılığı gösterdi.[585] Yabancıların neden olduğu kayıplara yönelik bağışla-

yıcı tutumun yerel güçlerin neden olduğu kayıplara kıyasla daha az olduğu görüldü. Afganistan'da yapılan bir araştırma, Batılı güçler zarar verdikleri zaman desteğin azaldığını, Taliban'a verilen desteğin ise arttığını gösterdi. Ne var ki bunun tersi geçerli değildi. Taliban şiddeti her iki durumda da pek az fark yarattı. Taliban'ın bir "ev sahibi takım indirimi" vardı ve bağışlanması daha olasıydı.[586]

Stratejinin etkinliği sorunu bazı bakımlardan konu dışıydı. Strateji dikkate alındığı ölçüde ortaya çıkan sonuçlar, sivillere yönelik kasıtlı saldırıları içeren bir stratejinin zarar gören nüfusun kararlılığını artıracağı yönündeki Batılı politik ve askeri çevrelerdeki genel görüşü yansıtıyordu. Kısa vadeli yararlar acı bir miras ve halkın intikam arzusuyla çelişecekti.[587] Saldırı stratejisi savaşan hükümetler daha etkili olduğunu düşündükleri için değil, daha iyi bir strateji bulamadıkları için seçiliyordu. Bir kez başladıklarında yarattığı acıyı görmelerine rağmen stratejiyi sürdürmekten başka seçenekleri olmuyordu. Görseler de bir düzeyde stratejinin işe yaradığı söylenebiliyordu. Konumunu sürdürmek için terör kullanmaya hazır bir rejim, suçluluk duymaması ve dış müdahalenin olmaması şartıyla bunu yapabiliyordu.

Ayaklanmaların çoğu kez başarılı olmasına ilişkin nadir bir araştırmada Seth Jones, konvansiyonel güç olarak değil, istihbarat ve hava gücü biçiminde dış desteğin önemini vurguladı. "Yerel nüfusu aşırı biçimde cezalandırma" taktiklerinin yarar sağlamadığını saptadı.[588] Barbarlık öfke ve acıya neden oluyordu. Bu nedenle isyan bastırılamazsa hükümet daha da derin sorunlarla karşılaşıyordu. 2010 tarihli bir RAND araştırması 1978'den beri otuz ayaklanmaya karşı mücadele vakasını ele aldı. Bunların sadece sekizi hükümetin kesin zaferiyle sonuçlanmış, diğerleri karmaşık sonuçlar yaratarak, mesela isyancılara önemli tavizlerle sona ermişti. Araştırma baskı ve zaman zaman cezalandırmanın hükümete geçici yarar sağladığını fakat bu durumun uzun sürmediğini gösterdi. Gerçek bir farklılık yaratan, komşu ülkelerden sağlanan personel, malzeme, para, istihbarat ya da sığınma imkânı gibi somut destekti.

Bu çalışma ABD'nin iki sonuçsuz harekâta katıldığı on yılın sonunda yapıldığı için ABD hükümeti için büyük dersler içeriyordu. Pek çok şey "ev sahibi ülke hükümeti"ne bağlıydı; ayaklanmanın başarılı olması hâlinde batacak olan oydu. Araştırma "demokrasi, meşru hükümet ve stratejik iletişim"i ev sahibi ülke hükümetine bağlı olarak tanımlıyordu. Bunlar olmadan zafer güvencesi olmayacaktı: "ABD kendine faydası olmayan hükümetlere yardım tercihinde bulunmadan önce iki kez düşünmelidir."[589] Sorunla ilgilenen öğrencilerin çoğu yabancı bir gücün desteklediği rejimin meşruluğunu kaybettiği bir ülkede yapılabileceklerin sınırlarına geri döndü. Ayaklanmalarla uğraşan ordularda örgütlenme kültürünün önemine ilişkin hipotezler geliştiren bir bilim adamı Afganistan'da hizmet etme fırsatı buldu. Afgan yerel polisi ve ABD özel kuvvetleriyle çalıştıktan sonra komuta yapıları, doktrin ve eğitim hakkı edinmenin etkin yerel ittifaklar olmadıkça pek fark yaratmadığı sonucuna vardı: "Program tekrar tekrar hükümetin sevilmediğini ve uzlaşmaz olduğunu gösteren yerel gerçeklikle karşı karşıya geliyordu."[590]

[19]

Engelleme Değil Tedavi

Çoğu kez Sudan iç savaşını anlamak için bir tür ... katmanlı harita gerektiğini düşünmüşümdür. Yüzeysel bir politik çatışma haritası, mesela –kuzey hükümetine karşı güneyli isyancılar; onun altında bu kategorilere giren bütün mezhep bölünmelerini gösteren bir harita– Müslüman'a karşı Hristiyan ve pagan; onun altında bir etnik bölünmeler tabakası –Arap ve Araplaşmış olana karşı Nil'li ve Ekvatorlu– çoklu klan ve kabilelerden oluşan alt bölümleriyle; ve onun altında bir dil farklılıkları tabakası; ve onun altında bir ekonomik bölünmeler tabakası, az sayıda doğal kaynağı olan daha gelişmiş kuzeye karşı zengin maden fosil yakıt depoları olan daha yoksul güney; ve onun altında bir sömürge bölünmeleri katmanı; ve onun altında kölelikle bağlantılı bir ırksal bölünmeler tabakası. Ve böylece devam edip gider, ta ki savaşın da ülke gibi tek değil de çok olduğu, uğruna savaşılacak, eski sebepleri bozmadan sonsuz yeni sebep üretme yeteneği olan bir şiddet ekosisteminin var olduğu anlaşılana kadar.

Deborah Scroggins,
Emma's War, 2004[591]

Weber'in tanımı, devlet olmanın esas özelliğinin gücün belirli sınırlar içinde tekelleştirilmesinde olduğuna işaret etti ve devlet başarısızlığına sınırlı da olsa belirgin bir açıklık getirdi. Bu yaklaşım ABD hükümetinin devlet başarısızlığı görev gücü tarafından kabul edildi. Bu kurum 1955 ile 1998 döneminde 136 devlet başarısızlığı saptadı. Dört tür iç kriz olduğu düşünülüyordu: devrimci savaş, etnik savaş, olumsuz rejim değişimi ve soykırım. Görev gücü 1990'larda ülkelerin yüzde 20'si ile 30'unun "başarısız" olduğunu saptadı.[592]

Ne var ki modern devletin pek çok başka ölçütle değerlendirilmesi bekleniyordu. Devletlerin yönetim kapasitesine ve gelirlere ihtiyacı vardır (savaşmak için bile). Zamanla devletlerin işlevleri sağlık, eğitim ve refahı kapsayacak şekilde genişledi. Yönetişimleri hükümdarlardan çeşitli derecelerde hesap verebilen politik liderlere, yasama meclislerine ve kamuoyuna geçti. 1990'dan sonra Orta ve Doğu Avrupa demokrasiyi benimseyip ekonomik büyümeden yararlanırken benimsenen düşünce, bu deneyimin yumuşak bir küreselleşme süreci içinde erdemli refah, demokrasi ve barış çevrimleri yaratarak bütün dünyada tekrarlanabileceği yönündeydi. Aslında en başarılı yeni devletler, özellikle Asya'dakiler, liberal kapitalist modele doğru çekildiler; böylece daha istikrarlı bir gelecek arzulayan herkes için en iyi yolun bu olduğuna ilişkin büyük bir güven oluştu.

Bu durumda modern bir devletin bir dizi ölçüte göre başarısız olduğu ilan edilebiliyordu. Uluslararası örgütler bir erken uyarı sistemi olarak daha karmaşık başarısızlık ya da kırılganlık indeksleri geliştirdikçe kavramın bir dizi sorunu olan pek çok farklı devleti kapsayarak genişlediği görüldü. Kendi halkının ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar başarısız bir devlet olan Kuzey Kore gibi devletler kendi sınırları içinde hâlâ gücü etkin biçimde tekelleştiriyorlardı. Batılı deneyimden türeyen başarılı devlet kavramı pek çok devletin ulaşmak için mücadele edeceği bir kavramdı. Devletler işlevlerini sürdürmekle birlikte kendi halklarını pek çok bakımdan başarısızlığa uğratabiliyordu. Devletler Weber'in tekelleşmiş şiddet ve sınırları kapsayan temel

tanımından uzaklaşan ölçütlerle değerlendirildikçe, daha çok devlet başarısız bulunabiliyordu.[593]

Başarısız olan devlet şiddeti sona erdirmek için yeterli değildi. Başarı hiçbir azınlığı dışlamadan, herkesin kendisini politik ve kültürel olarak ifade etmesini sağlayarak kurumların güçlendirilmesi, yetkin ekonomik yönetim, yolsuzluğun yokluğu ve esnek yönetim anlamına geliyordu. 1997'de Uluslararası yüksek Carneige Öldürücü Çatışmaları Önleme Komisyonu, isminin ima ettiği zorluğa manşetlik bir yanıt verdi:

> Bu ancak hukuku temel alan, elde edilebilir geniş ekonomik fırsatları, sosyal güvenlik ağı, temel insan haklarına bağlı ve güçlü sivil toplumları olan yetenekli devletlerle yapılır.

Bu yorum, çerçevesini belirttiği soruyu yanıtlamıyordu. Hızla tepki gösterilmesi gereken sorunun belirtileri ortaya çıktığında, çatışmayı tetikleyen baskıları yatıştırmak için benimsenen kapsayıcı ve dengeli bir yaklaşım, bir kez daha "bütün yurttaşlar için temel güvenlik, refah ve adalet"i gündeme getiren, "çatışmanın temel sebeplerini çözmek için kapsamlı bir çaba" gerektiğinde önem kazanan tavsiyeler için de aynı şey geçerli olabiliyordu.[594] Temel ihtiyaç devleti şiddetle başa çıkacak, güvenlik sağlandıktan sonra vergi toplayacak ve altyapıyı yeniden inşa edecek ölçüde güçlendirmekti. Francis Fukuyama'nın gözlemi üzerinde mutabakat sağlandı. Buna göre, devlet kurumlarının oluşturulması ve güçlendirilmesi açısından tanımlanan devlet inşası, "dünyanın en ağır pek çok sorununun kaynağı" olduğu için dış politikada büyük bir zorluğa yol açıyordu.[595] "Kalıcı barışı sağlamak için yegâne yöntem" olarak çok daha sistematik bir küresel çaba öneren bir makalede şu gözlem yer alıyordu: "Devletin zayıflamasına yol açan unsurlar bir ormanda biriken kuru yapraklar gibi yapısal tehditler oluşturur. Hangi kıvılcımın onları ne zaman tutuşturacağını kimse bilemez."[596]

Devletlerin isteyebilecekleri standartlar oluşturmak kolay ve bunu yapamadıkları zaman sorunların çıkabileceğini belirtmek

akla uygundu. Önleyici bir tedbir olarak yönetişimin kalitesini artırmak ve bu temelde ekonomik ve toplumsal reformları geliştirmek anlamlı olacaktır, ancak bu konularda Batılı tavsiyelerin her zaman istenen sonucu vermediğini de kaydetmek gerekir. Ne var ki devlet başarısızlığı meselesi ayaklanmaya karşı mücadele ve barışı koruma bağlamında ele alındığı zaman sorun şiddet ve aşağılamanın zemini oluyordu. Sürekli çatışmanın sonuçları ardında hasarlı ve asla onarılamayan altyapıda, ekonomik faaliyetin azalmasında, yasaların zorlayıcılığının asgari düzeye inmesinde ve yolsuzluğun artmasında, insanların dönemeyecek şekilde yerinden edilmesinde, sağlık ve eğitim hizmetlerinin gerilemesinde, şikâyetlerin artmasında ve her türlü politik faaliyete yönelik güvensizlikte görülebiliyordu. Buradaki zorluk engellemede değil, iyileştirmedeydi. Wendy Brown Ayaklanma Karşıtı Sahra Talimnamesi 3-24'e eleştirisinde bu durumun yaratabileceği beklentilerin gerçekdışı olduğunu söylüyordu:

> Özetle bu –ABD ordusunda– Rousseau'nun Kanunkoyucusu'na yaraşan bir politik zekâ ve ileri görüşlülüğü, komünist hayal gücünün çok ötesine yaraşır bir insan ihtiyaçları anlayışını, Thomas Hobbes'a, hatta Immanuel Kant'a yaraşır bir yönetişimle sağlanacak istikrar ölçüsünü, eğitimli bir etnologa yaraşır bir "kültürel anlatılan deşifre" etme (talimnamenin sözleri) yeteneğini ve bu anlatıları Platon'a yaraşır biçimde manipüle etme kabiliyetini gerektirir. Bu aynı zamanda, çoğu kez kukla rejimlerin gücünü ve meşruluğunu güçlendirmeyi ve bunu işgalcilerin hâlâ sahada olduğu bir sırada yapmayı gerektirir. Ve bütün bunlar bir isyan ve şiddet ortamında, karmaşık biçimde bölünmüş, devletleri zayıf ya da var olmayan toplumlarda yapılacaktır.[597]

Böylesine umutsuz koşullarda yeniden inşa edilen bir devletin, en yüksek standartlara göre değerlendirildiği zaman hayal kırıklığından başka sonuçlar vereceğini beklemek fazla iddialı

olurdu. En iyi durumda buna işlevini bir ölçüde yerine getirebilen fakat liberal demokrasinin gerisine düşen güçlü bir adam önderlik edecekti. Yeterince güçlü bir fail olduğunda yeni rejimin, kendi çıkarlarını korumak ya da yolsuzluk yapmak için dışarıdaki patronuyla çatışmaya başlaması olasıydı. ST 3-24 gibi dokümanlar, Amerikan çıkarları ile ev sahibi hükümetin çıkarlarının, hem Irak hem de Afganistan'da olduğu gibi bağdaşabileceğini her zamanki iyimserlikle varsayıyordu. Bir uydu devletin davranışını değiştirme, böylece onun aldığı desteği hak ettiğini gösterebilme niyeti, yardımın koşullu olmasını gerektiriyordu. Ne yazık ki uydu devleti korumak ve onu kalkındırmak için büyük kaynaklar bir kez seferber edildiğinde, patron, desteklediği devletin uygulamaları içler acısı olsa bile, onun bir kez daha başarısız olmasına rıza göstermeye cesaret edemez.[598]

Her duruma uygun formül yoktu. Farklı ülkeler farklı yerlerde kendi ekonomik ve politik kapasiteleriyle ve geçmiş çatışmaların mirasıyla başlıyorlardı. Bazı örneklerde, topluluklara ya da gelir getiren emtiaya ulaşabilen politik liderler vardı. Bazı devletler, petrol üreten devletlerde görüldüğü gibi, merkezileşme tarihine sahipti; diğerlerinde ise başkentten gelen talepler genellikle göz ardı ediliyor ve yerel liderlere daha fazla özen gösteriliyordu. İlk önceliğin devletin işlevini yerine getirmesi olduğunu, şiddetin böylece sınırlanabileceğini ve ekonomik faaliyetin örgütlenebileceğini öne sürenler vardı. Diğerleri daha çok ulus inşası üzerinde duruyorlardı; böylece bölünmeler giderilecek ve bir ortak amaç duygusu yerleşebilecekti. Ve demokrasi sorunu bunun ardından geliyordu. Parlamento seçimleri için düzenli oy kullanmak ve daha önce eksik olan bir politik katılım duygusu meşruluk sağlayabilir miydi, yoksa bu bölünmeleri mi artırırdı, partiler dinî ve etnik hatlarda örgütlendikçe yeni politik sınıfın kendi açgözlülüğünü tatmin edeceği fırsatlar mı sağlardı?

Daha önce belirtildiği gibi, istikrarlı demokrasiler pek çok avantaja sahip olmalarına rağmen, politik kargaşa dönemlerinde demokratik uygulamalar her zaman düzen ve istikrar amacına hizmet etmiyordu. Demokrasi, seçimleri gerektiriyor; bu da bü-

tün yurttaşların katılabileceğini ve bir seçeneğe sahip olduğunu gösteriyordu. Fakat seçimlerle ilgili sorunlar vardı. Siyasî partiler ulusal bölünmeleri yansıtabiliyor ve kampanyaları hoşnutsuzluk duygusunu artırabiliyordu. Bağımsız yargı dâhil güçlü kurumlar olmadan bir seçim kazanmak hâkimiyet ve yolsuzluk fırsatı olarak görülebiliyordu. Bir seçimi almak iyiydi fakat bu koşullarda zor olan daima ikincisini almaktı.[599] Demokrasiyi yerleştirmek bir ülkede istikrarın sağlanmasına yardımcı olsa da, bu ancak demokrasinin güçlendirilmesi ve sürdürülmesi hâlinde mümkündü. Aksi hâlde ülke otoriterliğe sürükleniyor, böylece bir kez daha iç savaşa ve askerî darbelere maruz kalabiliyordu.[600]

Halkın görüşlerinin daha fazla dikkate alınmasını talep etmek özgür bir halkın sahip olduğu hakların ifadesi olarak kendi kaderini tayin ilkesini teşvik ederken, devlet egemenliğinin ve belirlenmiş sınırların daha az dikkate alınmasına yol açıyordu. Bu ilke bir kez benimsendiğinde, ne zaman duracağını bilmek zordu. Uzak ve baskıcı bir başkentten yönetime karşı özyönetim ihtiyacını kabul etmek bir şey, fakat herhangi bir azınlığın kendini yönetmesine izin verilmesini ısrarla istemek başka bir şeydi. Kendi ana devletinden ayrılarak kurulan yeni bir devlet kısa süre içinde küçük bir azınlığın kendi haklarını kazanmaya başlaması, böylece yeni sınırlar istemesi durumunda ortaya çıkan sorunla yüz yüze gelebiliyordu. Hırvatistan ve Bosna'nın Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bölünme biçimlerine maruz kalması gibi olaylarda bu durum acılara yol açıyordu.

Bütün bu sorunların çevresinde bazıları hükümetler için bazıları çeşitli BM kuruşları, IMF ve Dünya Bankası dâhil uluslararası örgütler içinde çalışan yeni bir uzmanlar kadrosu gelişti. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi ve Oxfam gibi büyük NGO'lar (Hükümet dışı kuruluşlar) ve belki eğitim üzerinde duran ya da cinsel taciz kurbanlarını iyileştirmeyi amaçlayan daha küçük yardım kuruluşları vardı. Bunlar, en iyi uygulamalar için tavsiyelerde bulunarak ve eğitim vererek, yapılması gerekenlerle ilgili teoriler geliştirerek, projeler ve sözleşmelerle ellerinden geleni yaptılar. Ve gene güvenlik konularını ele alan Birleşmiş Milletler

kuruluşları, dost hükümetler ve özel yükleniciler vardı. Diğerleri milisleri dağıtmaya, silahsızlandırmaya ve onları ulusal bir orduyla bütünleştirmeye, ücreti yetersiz polis güçlerini rüşvetten uzaklaştırarak suçla savaşmalarını sağlamaya, isyanların ve isyancıların harekete geçeceklerini gösteren belirtilerle mümkün olduğu kadar çabuk ilgilenecek yerel güçlerle iş birliği yapmaya çalıştı.

Bütün bunlarda biraz ironi vardı. Kendi zayıflıkları yüzünden tükenmekte olan devletlerin çoğu sömürgecilik döneminden çıkmıştı. Ancak dış müdahaleyle istikrar sağlayabilen bir ülke, tanımı gereği artık tam olarak egemen değildi ve olasılıkla uyum, adalet ve mutabakat temelinde uzun vadeli çözümden bir ölçüde uzak olacaktı. Bu durumu düzeltmek için yetkiyi uluslararası güçlere ve çatışma sona erdiğinde düzeni sağlayacak ve yeniden inşayı başlatacak yöneticilere vererek yeni bir güven sağlamak mantıklı mıydı? Bir Oxford seminerinde Jennifer Welsh, "insanî müdahaleler ilgili ülkelerde emperyalist içerimleri kapsar" şeklindeki "tekrarlayan tema"ya işaret etti. "Kalıcı istikrar" sağlamak için zorunlu olan "sadece kendi kaderini tayinle değil, aynı zamanda batının kefil olduğu geçiş dönemi yetkililerinin hesap verebilirliğiyle ilgili zorlu sorular"a yol açacaktı.[601]

Ne var ki emperyal bir rol denetimle ilgili sorunlara yol açıyordu, oysa gerçeklik çoğu kez iyi niyetli olanlarla yapılan uzlaşmalarla değil denetlenmesi zor durumlarda ortaya çıkıyordu. Deborah Scroggins Batı'nın yardım çabalarının şaşırtıcı güdülerini ve karmaşık sonuçlarını araştırma aracı olarak Emma McCune'nin öyküsünü kullandı. McCune insan haklarını coşkuyla savunan ve önceleri okul açma işiyle uğraşan, bu amaçla 1988'de Sudan'a giden ve 1993'te Kenya'da bir araba kazasında ölen bir İngiliz yardım kuruluşu çalışanıydı.

Sudan 1956'da bağımsızlığını kazandı ve daha sonra sürekli çatışmanın bütün belirtilerini sergilemeye başladı: Ülkenin Müslüman kuzey ile Müslüman olmayan güney (1946'ya kadar İngilizler tarafından yönetilmiş olan) bölgeleri arasında bölünmesi; başkent Hartum'da Marksist, Marksist olmayan ve nihayet

İslamcı rejimlerle sonuçlanan peş peşe darbeler; Güney'de, Kuzey'in denetlemek istediği petrol sahaları; farklı sürelerde geçerli kalan barış anlaşmaları; sayısız can kaybı (yaklaşık iki milyon kadar); Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'nu (SPLA) destekleyen Eritre, Etiyopya ve Uganda'yla birlikte kuzeye karşı savaşa yol açan dış güçlerin müdahalesi.[602]

McCune öldüğü sırada bir SPLA komutanı olan Riek Machar'la evliydi. Riek, şiddetli savaşa yol açan "seküler, demokratik bir Sudan" adına SPLA lideri John Garang'ı devirmeye çalışmıştı. 1991'in sonunda ona bağlı güçler Bor'da köyleri yağmaladı, sığırlara el koydu, 2000 sivili öldürdü, birkaç bin kişiyi yaraladı. Bunu izleyen kıtlıkta 25.000 kişi öldü, 100.000 kişi daha bölgeyi terk etti. Ancak idealist Emma bağlı olduğu yardım kuruluşunun karşı çıkmasına aldırmadan kocasının saflarına bağlı kaldı.

2011'de Güney Sudan nihayet Sudan'dan bağımsızlığını kazandı fakat ekonomik beklentileri sınırlı, yoksul, tepeden tırnağa silahlı ve savaşçılarla dolu bir ülke olarak kaldı. Ülke bağımsızlıktan sonra bir araya getirmek için başından beri pek az çaba gösterilen Dinka ve Nuer kabileleri temelinde oluşan hizipler arasında bölündü. BM bir güç paylaşımı anlaşması düzenledi ve 12.000 kişiden oluşan bir barış gücü gönderdi. Süregiden bu trajedide Riek'in rolü devam etti. Bağımsız olan Güney Sudan'ın başkan yardımcısı oldu, 2016'da başkan tarafından görevinden azledildi ve dönmeye ant içerek İngiltere'ye kaçtı.[603] Çatışma yeniden alevlenince bir BM üssü dış yardım çalışanlarıyla birlikte saldırıya uğradı, dövüldüler ve tecavüze uğradılar.

Scroggins'in vardığı, düş kırıklığını yansıtan sonuç, daha geniş olan bu ayrılmış topluluğun kendi tarzında riske girmiş ve pek anlayamadığı çok yönlü bir çatışmaya kapılmış olmasıydı. Bu insanların "kurtuluş fantezileri" eyleme geçerek değerli bir şey yaptıkları ve etkin oldukları kanaatine yol açmıştı. Dağıttıkları yardımın bir sonucu şiddeti yatıştırmaktan çok sürmesini sağladıysa da bu tutumu sürdürdüler. Scroggins, sorunları giderdiği inancını haklı çıkaran hiçbir gerekçe sağlamayan dış yardımın faydasını sorguladı.

Bağımsızlıktan sonra Sudan'a gelen yardım kesinlikle yetersiz değildi; eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanı sıra yönetimi düzenlemek için ülkeye bir danışman akını oldu. *The Economist* sorunu şöyle açıkladı:

> Fakat bu sadece havuçtu, sopa yoktu.* Bağlayıcı hiçbir koşul yoksa para altyapı projelerine ve kamu hizmetine giden yolu pek bulamıyordu. Danışmanların yönetimi etkinleştirmek ve orduda reform için yaptıkları tavsiyeler göz ardı edildi. Esas olarak devlet inşasında odaklanan Batı yardımı da düşman toplulukları birleştirmeyi başaramadı. Bütün bunlar hizip şeflerine gerilimi artırma ve iktidarlarını güçlendirme fırsatı sağladı, düşmanlıklar 2013'te tam bir iç savaşa yol açacak şekilde zirveye çıktı.[604]

Bu durum Monica Toft'un geliştirdiği genel teze uygundu. Bu teze göre, bir iç savaşın başarılı sonucu sadece faydaların etkin biçimde sağlanmasını, savaşan taraflardan parasal ve diğer desteklerin çekilmesini değil, aynı zamanda "anlaşmadan cayanlara hatırı sayılır bir zarar ya da ceza verilmesi"ni gerektiriyordu.[605]

Böylece dış müdahalenin sadece kötü durumu daha da kötüleştirdiğine ve doğal iyileşme formlarını zayıflattığına dair bir görüş oluştu. Bu görüşe göre, savaşın kötülüğü, özellikle de onun olumsuz insanî etkileri üzerinde odaklanmak, onların politik çatışmaları kalıcı bir barışa yol açabilecek şekilde çözme aracı olarak taşıdığı değeri gözden kaçırıyordu. Tarihçi Ian Morris "Savaş neye yarar?" sorusunu barışa diye yanıtladı. "Dünyayı daha güvenli hâle getiren şey bizatihi savaştır."[606] Savaş, daha yerelleşmiş, düzensizleşmiş, daha "ilkel" zamanların yaygın şiddetine son vererek iç şiddeti durdurabilecek güçlü devletlerin gelişmesine yol açmıştı. Savaşlardan sonra kazananlar çoğu kez kaybedenleri daha geniş devletlerle bütünleştirmeyi başarmışlardı. Charles Tilly, "Geçmişe bakıldığında," diyordu, "kavga-

---

* İngilizcede iyi davranışı ödüllendirme, kötü davranışı ise cezalandırma anlamına gelen *carrot and stick (havuç ve sopa)* deyimi kast ediliyor (ed.).

cı hasımların yatıştırılması, kapsanması ya da tasfiye edilmesi, halka barış getirmeye yazgılı, şaşırtıcı, soylu, ileri görüşlü bir girişim olarak görünür."[607] Güçlü devletlerin uzun savaşlardan fonları artırma, disiplini muhafaza etme ve karmaşık harekâtları yönetme yeteneklerini geliştirmek zorunda kalarak çıktığını gösteren daha yakın zamana ilişkin bulgular vardı. Dolayısıyla, savaşların kesintiye uğratılması ve kesin sonuca ulaşmasının önlenmesi durumunda, güçlü devletlere asla gelişme şansı verilmeyeceğini öne sürmek akla uygundur.

Edward Luttwak bir sonuca varılana kadar savaşların doğal akışına bırakılması gerektiğini öne sürdü. Uluslararası müdahale, ateşkes talebinden savaşa müdahaleye kadar her ne çeşit olursa olsun bu süreci kesintiye uğratıyor, böylece kalıcı anlaşmaları önlüyordu. Bu müdahaleler çoğu kez savaşta bir duraklamadan başka kazanım sağlamıyor, savaşan taraflar bu sayede toparlanma ve güç toplama fırsatı ediniyorlardı. Barış için gerekli tavizleri vermeye yatkın olan zayıf taraf uzlaşmazlığa bahane sağlıyordu. Bosna'daki hizipler kendi toplumlarını yeniden inşa edecek yerde, gelecek savaşa hazırlanmalarını sağlayacak teşviklerden yararlanmışlardı. "Kesintisiz süren savaş kesinlikle daha fazla acıya neden oluyor ve şu ya da bu bakış açısından âdil olmayan bir sonuç yaratıyor fakat aynı zamanda daha istikrarlı bir duruma yol açıyordu... Barış ancak savaş gerçekten sona erdiği zaman yerleşiyordu.

Ayrıca barış güçleri, kaçmalarının akıllıca olacağı tehlikeli durumdaki sivillerde bir güvenlik yanılsaması yaratmıştı. Luttwark, çelişkili gibi görünse de, yenilgiye uğrayan tarafın öfkeli nüfusunun toplandığı büyük sürgün kamplarından şikâyet ediyor, bunların sürekli direniş için birer üs hâline geldiğini öne sürüyordu. Luttwark, "hem kesin zaferin, hem de tükenişin dönüştürücü etkileri dış müdahaleyle tıkandığı" için çatışmaların sona ermediğini öne sürüyordu.[608]

Luttwark'ın çözümlemesine ters düşen örnekler elbette vardı: En azından toplumları kaplayan şiddetin ölçeği ya da kendi çıkarlarını gözetmek zorunda olan komşu ülkelerin oynadığı

müdahaleci rol. Ancak araştırma bir iç savaşın bütün sonuçları içinde sadece belirgin bir askerî zaferin çok büyük olasılıkla istikrarlı bir barışla sonuçlandığını öne sürüyordu. İç savaşlar askerî bir zaferi deneyimleyen ülkelerin yüzde 85'inde tekrarlanmamış, çatışmaların müzakerelerle yatıştığı ülkelerin yüzde ellisinde tekrarlamıştı.[609] Toft benzer bulguları bildirdi ve aynı zamanda en tatmin edici sonuçların isyancıların zaferini izleyen sonuçlar olduğunu kaydetti.[610] Müzakerelerle varılan anlaşmaların sorunu, bunların güç mücadelelerini çözmemesi, bir hükümetin birleşik ve tutarlı bir tarzda davranmasını zorlaştırarak, onları askıya alınmış bir animasyon durumunda bırakmasıdır. Tek bir taraf hükümete hâkim olduğu zaman daha kararlı ve tutarlı davranabiliyordu.[611] Sert çatışmalardan çıkan güçlü liderler dış yardım olmasa bile ekonomik iyileşmeyi başarabiliyorlardı.[612]

Bazıları ülkelerin dış yardım olmadan çaresiz kalacakları inancıyla, sahip oldukları ekonomik gelişme kapasitesini çoğu kez gözden kaçırdıklarına işaret ettiler. Bu, refah bağımlılığıyla ilgili olan, bireyleri –ve devletleri– kendine yeterli olmaya teşvik etmek ile fazla bağımlı olabilecekleri bir güvenlik ağı sağlamak arasında doğru denge kurmaya çalışan tezlere benziyordu. Bu tezin zorluğu çatışmaları coğrafi olarak sınırlı tutma imkânı ima ederken, komşuların ve daha geniş uluslararası topluluğun onların mahvolmalarını ya da bir tarafın kazanmasını beklemek durumunda kalmalarıydı. Pratikte sınır anlaşmazlıkları, yağma fırsatları ve göçmen akınları nedeniyle onların komşu ülkelere yayılmaları için her türlü sebep vardı.

Weinstein Ocak 1986'da Uganda'daki Ulusal Direniş Hareketi'nin (NRM) zaferinden sonra, hareketin başında olan Yoweri Musevini örneğini kullandı. O zamana kadar darbeler (İdi Amin'in feci yönetimi dâhil) ve iç savaşlar gibi bir dizi felaket olmuştu. Musevini, ordunun denetim altına alındığı, refahın arttığı ve yoksulluğun azaldığı bir politik istikrar dönemine nezaret etti. Batı'nın rehberliğiyle, politik yöntemlere fazla yer verilmeden ekonomik reformlar yapıldı. Musevini'nin başarıları ona

"aydınlanmış otokrat" unvanı sağladı.[613] Ve zamanla bütün otokratlar gibi, o da kendisi olmadan ülkenin nasıl yönetilebileceğini hayal etmekte zorlanmaya başladı. Siyasî partilerin mezhep ayrılıklarını ağırlaştırdığını düşündü ve geniş tabanlı bir hareketle yönetmeye çalıştı.

Batı demokrasisinin ayırt edici özelliği rekabeti sağlayabilen, iktidar aktarımlarıyla başa çıkabilen ve yönetimin belirli bir liderden bağımsız olarak sürmesini sağlayabilen güçlü kurumların varlığıydı. Daha kırılgan yapıları olan diğer devletlerde istikrar, sağladığı yararlar kişilik kültünün yol açtığı maliyetin gerisinde kalan bireylerin yönetimiyle sağlanma eğilimindeydi. Zaman zaman sadece isyanların ve darbelerin hükümet yapılarını yenileme umudu yaratmasının sebebi budur. Böylece Weber'in tanımına dar biçimde bağlı kalan devletler, halkın şikâyetlerini ele almak için pek bir şey yapmadan ve geleceğe yönelik sorunlar yaratarak güçlü liderlerin desteklenmesini gerektiren iç düzen ve istikrara öncelik verdiler. Neticede Orta Doğu'daki şiddet eski kuşaktan, sömürgecilik karşıtı, genellikle seküler güçlü adamların denetimi kaybetmelerinin ya da devrilmelerinin sonucuydu. Ne var ki gelenek gücünü korudu. Mısır'ın devlet başkanı Mübarek'in devrilmesinden sonra, seçimle göreve gelen Başkan Mursi'nin İslamcı politikaları hoşnutsuzluğu artırdı ve "güçlü adam" modelini benimseyen askerî şef Abdülfettah el Sisi bir hükümet darbesiyle onun yerini aldı.

2014 gibi geç bir tarihte dile getirilen "son 15 yıldır Afrika dramatik biçimde daha barışçı oldu" [614] iyimserliğine rağmen, bu trend tersine döndü. Yenilgiye uğrayan liderlerin iktidarın demokratik ve barışçı yollarla el değiştirmesini kabul edecekleri umudu düzenli biçimde boşa çıktı. 2008'den itibaren ifade özgürlüğünde dikkati çeken bir azalma, eş zamanlı olarak yolsuzluk ve bürokratik yetersizlikte bir artış oldu. Darbeler yaygınlaştı.[615] Hesap verebilirliğin olmaması zayıf bir barış döneminin ardından isyanların geri gelmesi, çoğu savaşın "tekrarlaması" anlamına geliyordu. Bu tekrarlama, Afrika dâhil bütün iç savaşların yaklaşık yüzde 90'ının bir özelliğiydi.[616] En büyük olaylar

yıllarca şiddet yaşayan ülkelerde gerçekleşti. Bunun bir sonucu, hastalık, açlık, yoksulluk, çok sayıda mülteci ve ülke içinde insanların yer değiştirmesi oldu.[617] Nisan 2017'de sürekli çatışmayla yüz yüze gelen dört ülkede –Nijerya, Güney Sudan, Yemen ve Somali– 20 milyon insanın açlık riski yaşadığı bildirildi. İsyancılar genellikle gıda maddesi sevkiyatını kasıtlı olarak engellerken, hükümetler ya yetersiz kalıyorlar ya da kaynakları daha fazla denetledikleri bölgelere aktarıyorlardı. Çatışmalar yardım görevlilerinin etkilenen insanlara ulaşma imkânını sınırlamıştı ve çalışanlar da hareket etmekten korkuyorlardı.[618]

Afrika'da yegâne yeni savaş Arap Baharı'nın etkisine giren Libya'da oldu. Olaylar Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan otoriter rejimlere karşı gösterilerle patlak verdi. 2011'de Libya devlet başkanı Kaddafi devrildi.[619] Burası petrol kaynakları olan küçük bir ülkeydi ve kendine yetebileceği varsayılıyordu. Bunun yerine, devlet parçalandı; İslâmcı grupların mevzi edinmesiyle iç savaş gelişti. Batılı müdahaleciler ülke kaos içinde çökerken dehşet içinde izlediler. Gene 2011'de başlayan Suriye iç savaşının parçası olarak İslâmcı IŞİD grubu bir üs elde etmeyi başardı, savaşı şiddetlendirerek ve umutsuz insan akınını özümsemeye çalışan Avrupa politikalarını olumsuz yönde etkileyen kitlesel bir göçmen krizine yol açarak, Irak'ın (Saddam Hüseyin'in 2003'te yıkılması İslamcılara açılım fırsatı sağlamıştı) içlerine doğru hareketlendiler. İnsanlar Musul gibi kentlerden muazzam bir çaba ve büyük acılarla, arkalarında harabeler ve enkaz bırakarak ayrıldılar.

Kenya'da el-Şebab ve Nijerya'da Boko Haram gibi İslâmcı gruplar Afrika çatışmalarında başka yerlere kıyasla daha önemli bir özellik hâline geliyordu. Barbara Walter "yeninin yenisi iç savaşlar"ı yazdı. Sadece çatışmaların sayısı artmakla kalmamıştı; çatışmaları başlatanların ya da canlandıranların çoğu Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu ülkelerdeydi ve radikal İslâmcı hedefleri benimseyen isyancılardan oluşuyordu. Bu farklı gruplar birbiriyle bağlantılı, hedefleri ise ulusal olduğu kadar ulus ötesiydi. Bu çatışmaların kısa ömürlü olacakmış gibi görünen meşum

özellikleri, barış müzakerelerine kapalı olmalarını sağlıyor ve komşu ülkelere yayılma riski taşıyordu.[20] İslâmcılığın aşırı türü güçlü bir katılım ve fon sağlama aracı olmanın yanı sıra, potansiyel olarak çoğunluğun inancı ılımlı olsa da bütün Sünni Müslümanları (toplamın yüzde 90'ı) etkileyebiliyordu. Bu durum dinden dönenlere ve inançsızlara karşı, şiddetin yoğunluğunu artıran katı önlemleri haklı çıkarıyordu. 1990'larda habis fakat marjinal görünen gruplar artık önemli oyuncular olmuşlardı.

Büyük güçlerin önündeki seçenekler öncekinden daha zordu. İnsanî krizlerin ele alınamaması muazzam acılara seyirci kalmak, aşırılığın fırsat edinmesini seyretmek ve sürgünleri alma baskısı ve terörizm riskleri bakımından ortaya çıkan sonuçlarla uğraşmak anlamına geliyordu. Askerî müdahaleler ise çıkılması zor olan sonuçsuz ve çoğu kez vahşi savaşlara katılmak anlamına geliyordu. Tavsiye ve hava gücü katkılarının sınırlanması ise politik etkiyi sınırlıyordu. Başarı giderek yerel ortakların niteliğine bağımlı hâle geldi. Sorunların başka halkların devletlerini dönüştürmekle bağlantılı olduğu bir kez kabul edildiğinde, ortakların bütün temel değerleri paylaşmaları beklenemiyordu. İlk öncelik onların itibarlı ve yetenekli olmalarıydı. Bu da genellikle İslamcı hareketlere karşı eldeki en iyi dayanak olarak eski tarz "güçlü adamlar"la çalışmayı gerektiriyordu. Hedefler çoğu kez, toplumları yeni bir gelişme düzeyine çıkararak çatışmayı azaltmasa da durumun daha kötüye gitmesini önlemekle ilgiliydi. Zorlukla uzlaşma sağlanıyor ve sonuçlar nadiren meydan okumanın ölçeğine denk olabiliyordu. Bütün bunlar erken Soğuk Savaş sonrası dönemin liberal iyimserliğinden çok uzaktı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

[20]

Hibrit Savaşlar

> Göreli doktrin, eğitim, taktik, düşman kesinliğinin ve bilinen Soğuk Savaş alanının ertesinde askeriyemiz, günümüzde bir savaş konsepti olmaksızın harekât duygusu içindedir ve çatışma konusunda var gücüyle yeni bir "birleşik alan teorisi" aramaktadır.
>
> General David Barno
> "Military Adaptation in Complex Operations," 2009[621]

Yirmi birinci yüzyılın başında gelecek savaş için geçmişten gelen senaryoların yetersiz kaldığı görüldü. ABD askeriyesi klasik modelden türetilmiş ideal bir tipe bağlı kalmış ve ardından yeterince hazırlıklı olmadığı ve kendisini kurtarmak için mücadele ettiği daha kuralsız bir savaş biçimiyle yüz yüze gelmişti. Onların İngiliz müttefikleri Irak'ta yapılması gerekenleri Bosna'daki barış gücü deneyimi ve Kuzey İrlanda'daki sivil iktidara yardım temelinde kavradıklarına inanıyorlardı fakat onların senaryoları da yetersiz kaldı; kendilerini Amerikalılardan da fazla mücadele ederken buldular. [622]

Gelecekte yüz yüze gelebilecekleri meydan okuma türü için güçlerin daha iyi hazırlanabileceği savaşa ilişkin bir düşünce tarzı var mıydı? Batılı orduların savaşmak istedikleri savaş tipi için yapılan hazırlıkların yeterli olmadığı açıktı. Peki, bu her biri kendi özel senaryosu olan çok çeşitli ve beklenmedik durumlara hazırlıklı olma zorunluluğu anlamına mı geliyordu, yoksa aynı anda farklı savaş biçimlerinin sürdürüldüğü başka bir şey olabilir miydi? 1997'de ABD deniz piyadeleri komutanı General Charles C. Krulak modern savaş alanının özel gereklerini aktarmak için "Üç Blok Savaş" terimini icat etti.

> Zamanın bir anında hizmet mensuplarımız yerinden edilmiş insanları besleyerek ve giydirerek insanî yardım sağlayacaklardır. Hemen ardından savaşan iki kabileyi ayıracaklar –barış harekâtlarıyla– ve nihayet yüksek derecede öldürücü bir savaşa gireceklerdir. Bunların hepsi aynı gün içinde ... hepsi üç kent bloku içinde olacaktır.[623]

Çok sayıda farklı görevi aynı zamanda yapmak gerektiği fikri bir hasmın kafasını karıştırabilen bir strateji biçimine dönüştü. Bu sadece konvansiyonel savaşa güvenen bir hasmı gerektirecekti. Irak'taki sorunlarla birlikte, düzenli ve düzensiz güçlerin bu iç içe geçişi daha fazla ilgi çekti. 2005'te General James Mattis ve Yarbay Frank Hoffman kavramı "psikolojik ya da enformasyon harekâtları yönleriyle" ilgili yeni bir blok ekleyerek tanımladı. Bunu "hibrit savaş" olarak betimlediler.[624] 2007'de Hoffman sadece düzensiz güçlerin düzenli güçlere baskı yapmak için nasıl kullanılacağını değil, daha eş güdümlü ve harmanlanmış bir uygulamanın söz konusu olduğunu belirterek terime daha fazla önem kazandırdı.[625] Zamanla terörizm, ayaklanma, suç ve konvansiyonel harekâtları kapsamlı enformasyon harekâtlarının kullanılmasıyla kapsayan en geniş yelpazeden araçlar çıkarma yaklaşımına gönderme yapıldı.

Hoffman'ın kavramın işlerliğiyle ilgili esas örneği Hizbullah'ın 2006 İkinci Lübnan Savaşı'nda İsrail'e seferiydi. Bu savaşta İsrail silahlı kuvvetleri Hizbullah sığınaklarına karşı hava sal-

dırısına güveniyordu fakat Lübnan'dan gelen roket saldırılarıyla karşılaştı. Daha sonra milisle mücadele etmek için Lübnan'a girdiler. Hoffman bunu "hibrit bir tehdidin klasik örneği" olarak tanımladı:

> Milis birliklerinin, özellikle eğitimli savaşçıların ve anti tank güdümlü füze ekiplerinin birleşmesi, Hizbullah'ın modern enformasyon operasyonlarını, sinyal istihbaratını, operasyonel ve taktik roketleri, silahlı İHA'ları ve gemilere karşı öldürücü seyir füzelerini kullanmasıyla birlikte sahaya hâkim olur. Hizbullah liderleri kendi güçlerini bir ordu ile bir gerilla gücünün kesişmesi olarak betimliyorlar ve yeni bir model geliştirdiklerine inanıyorlar.[626]

Hizbullah ilginç bir vakaydı; hem kendi topluluğunun içine sağlam biçimde yerleşmişti, hem de para ve silah sağlayan İran'dan destek görüyordu. 2006'da uyguladığı taktikler, karada güçlü bir varlık göstermeden hava gücüne fazla bel bağladığı için savaşın gereklerini yerine getiremeyen İsrail'in hatalı taktiklerini açığa çıkardı. Fakat savaş çok sayıda savaşçısı öldürülen ve kent sığınakları İsrail tarafından dövülen milise de pahalıya mal oldu.[627]

2014'te Rusya'nın Ukrayna seferinde bu yaklaşımı benimsemesi konuya olan ilgiyi canlandırdı. 2013 başında Rusya'nın Genelkurmay başkanı Valeriy Gerasimov bunun nasıl işleyebileceğini betimledi. Orta Doğu çatışmalarında, savaş ile barış ve üniformalı personel ile örtülü faaliyet yürütenler arasındaki ayırımların ileri derecede erozyona uğradığını kaydetti. Savaşlar "ilan edilmeden başlıyor" idi; böylece "gayet zengin ve istikrarlı bir ülke ... aylar hatta günler içinde en şiddetli çatışma alanı"na dönüşebiliyordu. Bu koşullarda askeriye "politika, ekonomi, enformasyon, insanî ve diğer önlemler"i kapsayarak askerî olmayan araçlarla birleştiği zaman daha etkin hâle geliyordu. Bunlar örtülü ve bu nedenle inkâr edilebilir askerî önlemlerin yanı sıra stratejik amaçlara hizmet edecek barışçı yardımlarla tamamlanabiliyordu. "Yeni enformasyon teknolojileri" önemli bir rol oyna-

yacaktı. Sonuç olarak, "büyük askerî oluşumların cepheden çatışması ... evreler hâlinde geçmişte kalmaktadır." Önemli olan, bu kabiliyetlerin, verecekleri destekle seferi şu ya da bu yöne sevk edebilecek yerel nüfusla nasıl ilişkilendiği idi. Gerasimov onların beşinci kol olarak ve "gizlenmiş" silahlı kuvvetler tarafından harekete geçirilebileceğini öne sürdü.[628] Ruslar aynı zamanda klasik savaşta üstün bir güce bel bağlamadan çatışmada üstün gelmek için bir yöntem arıyorlardı.

Bir yıl sonra Kiev'de Ukrayna devlet başkanının ülkeden kaçmasına ve Rusya karşıtı bir hükümetin kurulmasına yol açan bir ayaklanmaya tepki olarak Moskova Kırım'ı ilhak etmek için ilk hamlesini yaparken, Doğu Ukrayna'nın bazı bölgelerine girmeye başladı ve bütün bunların Rus askerî personelinin müdahale etmediği yerli halkın kendiliğinden hareketleri olduğunu iddia etti. Rus iddialarının gerçek olmadığı anlaşıldı. Rütbe işareti olmayan üniformalı profesyonel askerler önemli rol oynuyorlardı. Ayrılıkçıların rolü ise Hizbullah'la bazı benzerlikler taşıyordu. Aynı zamanda kaynak ve modern silah sağlayan bir devlet desteğinden yararlanıyorlardı. Ancak Rus çıkarlarına bağlı vekâlet savaşçılarının sayısı daha çoktu. Hizbullah'ın aksine onlar en azından Doğu Ukrayna'daki yerli halkın içlerinde derin köklere sahip değildiler.[629]

Bu deneyim hibrit savaşların sınırlarının yanı sıra imkânlarını gösterdi.[630] Karmaşık komuta düzenlemeleri Rusların sahadaki durumu denetleme girişimlerini zorlaştırırken, aldatma çabaları etkisiz kaldı ve girişim önemli ölçüde şeffaflaştı. Amaç, dış gözlemcilerin doğru olduğunu varsaydıkları gelişmelerin politik ve yasal içerimlerini kabul etmekten kaçınmaktı. Rus güçlerinin Ukrayna'daki fiili varlığını kabul etmek saldırıyı kabul etmek anlamına gelecekti. Bu nedenle bölgedeki kişiler gönüllü ya da tatildeymiş gibi davranıldı. Onlara ait bir uçaksavar füzesi Temmuz 2014'te bir Malezya yolcu uçağını vurarak 298 kişinin ölümüne yol açtığı zaman sorumluluğu kabul edecek yerde, olayı daha da tuhaflaştıran açıklamalar yaparak Ukraynalıları üstü kapalı biçimde suçlamaya çalıştılar. Bu yaklaşımın olası başarısı

Batı'yı çatışmayı tırmandırmaktan caydıracak şekilde Rusya'nın gerçek gücünün ötesinde bir tehdidin varlığını göstermesiydi.

Ne var ki ortaya çıkan sonuç genellikle Rus subaylarına doğruyu söylediklerinde bile artık inanılmaması oldu. Rus propagandası Rusya'da olağanüstü etkili oluyor fakat dışarıda dikkate alınmıyordu. Bu durum Rusya'nın nüfuzunu artıracak yerde tecrit duygusunu artırdı. "Rusya'nın elinde bir megafon olabilir," diyordu Mark Galeotti, "fakat bu verdiği mesajın gülünç olmasına ya da saldırısının daha çok insanı yabancılaştırmasına yol açıyor."[631] Sahadaki hareket açısından Rus operasyonu Eylül 2014'te tıkandı ve bir barış sürecine rağmen çatışmayı askerî ya da diplomatik olarak sona erdirme yönünde pek az girişim oldu. Sahadaki çatışma havan topu ya da küçük ateşli silahların kullanıldığı eski ya da yeni pek çok savaşı andırıyordu.

Bu bakımdan "hibrit savaş," düzenli savaşın sorunları nedeniyle öne çıkan küçük bir savaş formu, halk direnişi imkânlarına ilişkin bir değerlendirme olarak oluştu. Bu da daha çok özel amaçlı ve doğaçlama niteliğinde düzenlemelerin ötesine geçmeyen bir uygulamaya tutarlılık kazandırdı. Simetrik savaş gibi pek çok benzer kavramda olduğu gibi, "hibrit savaş" sanatı terimi de bir kez kabul edildiğinde, daha geniş bir tanıma doğru gelişme eğilimi gösterdi. Terimin ABD silahlı kuvvetleri tarafından benimsenmesi üzerine teori farklı unsurlar arasındaki toplumsal ve kültürel bağlantıların araştırılmasıyla daha da geliştirildi.[632] İleriye doğru itildiğinde bu neredeyse her şeyi kapsayabiliyordu. Pek çok çağdaş çatışmada görülen harekât ve güç tiplerinin karışmasını tanımlayabiliyordu. Hiçbir çatışma "saf" olarak düşünülemezdi. Düzenli ve düzensiz unsurları kapsama eğilimindeydi ve geçmişte bunun pek çok örneği vardı.[633] Komutanlar bir yanda klasik konvansiyonel savaş biçimlerini partizan harekâtlarıyla birleştirmenin zorluklarıyla, öte yanda sivil yıkım biçimleriyle (hava akınları) yüz yüze gelmişlerdi.

Bilinçli bir strateji olarak bu yaklaşım kendi ihtiyaçlarını yarattı. Farklı faaliyet tiplerini birleştirmek için, onları birbiriyle çeliştirmeyen, takviye eden birleşik ve geniş bir komuta yapısı

gerekiyordu. Daha önemlisi, savaşın hedeflerine ulaşmak için zorunlu olan, normal şartlarda mücadele bölgesini ele geçirip tutabilecek, makul ölçülerde disiplinli ve kalıcı güçleri gerektiren kabiliyetler ile düşmanın yönünü ve moralini bozabilecek, çatışmayı sürdürme yeteneğini zamanla aşındırabilecek fakat tek başına politik denetim sağlamayan destekleyici kabiliyetler arasında bir ayırım vardı.

Bununla birlikte NATO bu yeni savaş tipine hazırlıklı olmadığı için oldukça kaygılıydı.

Gelecekte karşılaşacağı zorlukların üstesinden nasıl geleceğine ilişkin kendi raporunu hazırladı. Böylece 2015'te NATO Genel Sekreteri şu bildirimde bulundu:

> Rusya kalın bir sis perdesi yaratarak, Ukrayna'da gerçek amacını gizlemek ve gerektiğinde faaliyetini inkâr etmek için vekil askerler, işaretsiz özel kuvvetler, sindirme ve propaganda yöntemleri kullanmaktadır. Bu nedenle NATO nereden gelirse gelsin bu yeni gerçekliğin her yönüyle ilgilenmeye hazır olmalıdır. Ve bu nasıl hazırlanacağımız, caydıracağımız; ve gerektiğinde hibrit savaşa karşı nasıl savunma yapacağımız konusunu titizlikle ele almak zorunda olduğumuz anlamına geliyor.

Genel Sekreter, hibrit savaşı "bir sorgulama, direnme ve kendimizi savunma azmimizin sınanması" olarak betimledi. "Çünkü," diyordu, "her hibrit savaşın arkasında baskıyı artıran ve her açıklığı kullanmaya hazır konvansiyonel güçler var."[634]

Karmanın bir bölümünün –enformasyon harekâtları– en özgün bölümü oluşturduğu ve daha fazla dikkati gerektirdiği düşünülüyordu.[635]

Rusya uzun bir medya denetimi tarihine sahipti fakat aynı zamanda denetlenmeyen ve yıkıcı yabancı medyanın Sovyetler Birliği'nin meşruluk krizinin artmasında ve Sovyet sonrası devletlerde kurulan hükümetlerin Batı'nın desteklediği "renkli devrimler"le yıkılmasında oynadığı role de duyarlıydı.[636] Marksizm artık resmî ideoloji olmasa da kitle bilinci ve bu bilincin nasıl

biçimlendirileceğiyle ilgili meselelerde entelektüel bir miras bırakmıştı. Ek olarak savaş ve çatışma durumlarında dezenformasyon imkânları Sovyet askerî doktrininin parçası olmuştu.[637] Rusya sosyal medyayı sahte mesajlar yayma ve düşmanları, özellikle de kendi kamuoyunu zayıflatma amacıyla yanıltıcı izlenimler yaratmak için kullandı. AB de "hibrit tehditler"den söz ediyordu, çünkü bu tehdit türünün göreceli barış zamanlarında bile güvenliğin zayıflamasına katkıda bulunabilen bir faaliyet biçimi olduğunu görmüştü. Rusya'nın 2016 başkanlık seçiminde rol oynadığına ilişkin, ABD istihbaratı tarafından doğrulanan bulgulara ulaşıldı. Bulgulara göre Rusya, Demokrat Parti adayı Hillary Clinton'ı zayıflatmak için dezenformasyon yöntemlerine başvurmuş ve ele geçirilen e-postaları sızdırmıştı.

"Enformasyon savaşı" 1990'ların başından beri iki farklı ve kolayca karıştırılan anlam kazanarak dillerde dolaşmaya başladı. Birincisi bilgi akışı sağlayan sistemleri bozmak için tasarlanan önlemlerle ilgiliydi; ikincisi, bilginin içeriğini etkileyerek algıları etkileme girişimiydi. Birincisi mühendislikle, ikincisi ise bilişle ilgiliydi. Propaganda olarak enformasyon savaşı, kitlesel olarak dolaşıma giren gazetelerin, daha sonra radyo ve televizyonun gelişmesiyle birlikte gelişen uygulamaların bir devamıydı. Bunların her biri kendi tarzında seçkinlerin savaşa yönelik kitle tutumlarını, hem savaş başladığında oluşan beklentiler, hem de düşmanların mesajlarını engellemek bakımından biçimlendirme yeteneğine ilişkin yeni fırsatlar ve sınırlamalar getirmişti.

Dijital çağı mümkün kılan iki büyük değişiklik, ulusal olduğu kadar uluslararası da olan çoklu bilgi kaynaklarına ulaşımın kolaylaşması ve düşünceler ile planları başkalarıyla paylaşma yeteneği idi. Herhangi bir yönlendirici örgüt olmaksızın enformal ağlarla iletişim, bazıları korunan bazıları açık sayısız çıkış noktasından sağlanabiliyordu. RAND analistleri John Arquilla ve David Ronfeldt "ağ savaşları" denilen ve "toplumsal düzeylerde geleneksel askerî savaşın dışında kalan, öncüleri örgütün iletişim ağlarını, ilgili doktrinleri, stratejileri ve enformasyon çağına uyumlu teknolojileri kullanan, oluşum hâlinde bir çatışma

(ve suç) tarzı" olarak betimlenen şeyin nasıl bir fırsat yarattığını gördüler. Ayaklanmalarla bağlantılı özellikler, mesela düşman saldırıları çeşitli ve çoğu kez beklenmeyen yönlerden gelirken oluşan dağınık ve sınırlı merkezi denetim üzerinde duruldu. Arquilla ve Ronfeldt'e göre:

> En güçlü ağ savaşçıları sadece yüksek ağ tabanlı ve kümelenme kapasitesine sahip olmayacak, aynı zamanda güçlü sosyal bağlarla bir arada tutulacak, güçlü iletişim şebekelerine sahip olacak ve neden bir araya geldikleri ve ne yapmaları gerektiği konusunda ortak bir "öykü"yü yansıtacaklardır. Bunlar en ciddi düşmanlar olacaktır.[638]

Bunlar radikal toplumsal hareketlerin yanı sıra terörist ve isyancı grupları da tanımlayan özelliklerdi.

Bu çözümlemedeki ortak "öykü"nün ya da "anlatı"nın önemi sadece politik mücadeleye ideolojik bir mantık değil, aynı zamanda bir tarafın kazanmasının neden muhtemel olduğunu açıklayarak mücadelenin gidişatına ilişkin bir değerlendirme sağlamasıydı. Bu nedenle anlatı olaylara anlam kazandırıyor ve böylece tepkileri biçimlendiriyordu. Ayaklanma karşıtı harekete girişenler için bu düşmana sığınak, asker ve ikmal sağlayabilen taraftaki topluluklara ihtiyaç duydukları için çok büyük bir meseleydi. Düşman saflarında yer almasalar da kuşku uyandıran sıradan insanları kazanmanın zor olduğunu değerlendirdiler. David Kilcullen, isyancıların yarattıkları "ölümcül etki"yi nasıl "tek bir anlatı"ya indirgediklerini gözlemledi. Bu anlatı basit, birleşik, ifade edilmesi kolaydı, deneyimi örgütleyebiliyor ve olayların anlaşılmasını sağlayan bir çerçeve sağlayabiliyordu. Bu durumda en iyisinin insanların doğal olarak değer verdikleri öyküler katarak "isyancıları dışlayan mevcut bir anlatıya ulaşmayı" başarabilmek olduğunu düşünüyordu. Aksi hâlde daha etkili olacak alternatif bir anlatı geliştirmek gerekiyordu.[639]

Bu yaklaşım, ayaklanmayla mücadelenin bir parçası olarak hoşnutsuz nüfusu kazanma ihtiyacıyla ilgili uzun süredir devam eden kaygılara ve hükümet saflarını destekleyerek onların

isyancılardan korunabileceklerini ve hayatın genellikle daha iyi olacağını kanıtlamaya uygundu. Popüler algıların önemine ve bu algıların sosyal medya tarafının yanı sıra basın yayınla nasıl etkilenebileceğine ilişkin bir değerlendirme tek başına onların yeniden biçimlendirilmesine hazır olabilecekleri anlamına gelmiyordu. Farklı düşünceleri teşvik etme girişimleri gelişmiş propaganda biçimlerinden yararlanabilir fakat verilen mesajlar yerel kültür açısından bir anlam taşımıyorsa ya da günlük deneyimlere uymuyorsa başarısız olur. Bir mesajlar setini sürdürmek, sadece söylenenler bakımından değil, aynı zamanda sahada iddia edilenlere uygun davranışın sağlanması bakımından da önemli ölçüde disiplini gerektiriyordu. Yerli nüfusa cazip gelecek itibarlı bir anlatı oluşturmakta yabancı bir güce bağlı olanlar için bu özellikle zordu.[640] Ne söylenirse söylensin ülkenin kamuoyunun yanı sıra yerel kaygılara yakın olması gerekiyordu. En büyük zorluk halkın şikâyetlerini etkin biçimde ele almak, yerel hükümetin gerçekleştirmeyi çoğu kez başaramadığı ve ilk anda isyanın sebebini oluşturan reformlar ve askerî başarı hakkında vaatlerde bulunmaktı.

Askerî harekâtlarla birlikte medyayla sürekli ve huzursuz bir ilişki kuruluyordu. En azından orduların geri çekilişi, gelişigüzel gaddarlık ya da savaşın getirdiği sefalete ilişkin imgelerin farkında olmak gerekiyordu. Akıllı telefonlar 2007'de ortaya çıktığında, olaylar videoyla kayda alınabiliyor ve saniyeler içinde bütün dünyaya aktarılabiliyordu. Askerî harekâtlar saydamlaşmıştı. Komutanların geçmişte talep ettikleri gizlilik türü artık mümkün değildi. Yegâne sürpriz umudu, önemli bilginin internette fazla gürültülü konuşmalarla, ıvır zıvır içinde dağılarak kolayca gözden kaçırılmasıyla sağlanıyordu. İnternetten gönderilenler artık denetlenemediği için kamuoyunu manipüle etme fırsatları da artıyordu. Enformasyon kampanyaları sadakat ve sempati duygularını bozmak için tamamen sahte izlenimler yaratarak yanıltıcı bulgular yayabiliyordu. Belirgin bir hareket olmadan savaşın enformasyon yönlerini kavramak çok daha zordu. Öldürücü saldırılardaki aynı dikkat ve kesinlikle inanç sistemlerini yeniden

biçimlendirmek mümkün değildi. Bilinmeyen kaynaklardan gelen uzak mesajlar dikkati çekmek için doğrudan savaş deneyimi ve onun insanî sonuçlarıyla rekabet ediyordu. İnsanlar komşu bölgelerdeki birliklerin eylemlerini gözlemledikçe ya da politikacıların söylediklerine ilişkin tahrif edilmiş haberler işitildikçe ya da internetten önyargıları güçlendiren korkunç öyküler yayıldıkça en dokunaklı mesajlar kendiliğinden verilmiş oluyordu.

"Hibrit savaş" kavramı, zihni kontrol eden, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren farklı etkinliklerin mümkün olduğunu gösteriyordu. Pratikte bu etkinlikler, her biri kendi dinamikleriyle hükümetlerin ve askerî komutanların denetim kurma girişimlerini küçülterek bambaşka faaliyetler olmaya devam edecekti.

[21]

Sanal Savaş

> Sanal uzam. Her ülkeden milyarlarca operatörün, matematik kavramları öğrenen çocukların her gün deneyimlediği rızaya dayalı yanılsama... İnsan sistemindeki her bilgisayarın kasasından soyutlanan verilerin grafik olarak temsili. Akıl almaz karmaşıklık. Zihnin boşluğunda veri kümelerinde ve takımlarında dizilen ışık çizgileri. Uzaklaşan kent ışıkları gibi.
>
> William Gibson,
> *Neuromancer*, 1984[641]

Enformasyon savaşının diğer biçimi modern askerî ve sivil sistemleri işler durumda tutmak için gerekli bilgi akışlarına müdahale etmekti. Bu bakımdan enformasyon "hibrit savaş" kadar "sanal savaş"ın da bir yönü oldu. Sanal savaş düşüncesi dijital devrimden doğal bir çıkarımdı. Her türlü askerî faaliyet verilerin hızla toplanması, işlenmesi ve aktarılmasına bağlıysa, bunun saldırı düzenlemek ya da düşman saldırılarını köreltmek kadar önemli bir ilgi odağı olması gerekmez miydi? Bir taraf ansızın kendisini karanlığın içinde, ekranların boş ya da yanıltıcı bil-

giyle dolu olduğu, yerel komutanlara emir gönderemeyecek ya da onların yerini sahte emirlerin aldığı bir durumda bulursa ne yapabilirdi? Böyle durumlarda en güçlü askerî mekanizma bile çaresiz kalacak, yeteneğini kaybedecekti. Çözümü bir adım ileriye götürüp askerî faaliyetin ötesine baktığınızda, daha da kaygı verici bir düşünce gelişiyordu. Modern bir toplumun bütün temel işlevleri –enerji, ulaşım, bankacılık, sağlık ve eğitim hizmetleri– bu bilgi akışlarına bağlıysa, bir ülkeyi tek el ateş etmeden dize getirmek mümkün olamaz mıydı? Akışı durdurmak dev bir tıkaç etkisi yaratacaktı. Her şey karanlığa gömülecek, acı bir çığlıkla duracak ya da gürültüyle infilak edecek, ekonomi paçavraya dönecek ve toplum en temel ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele edecekti.

Diğer gelecek savaş vizyonlarının aksine, bu sadece kısmen teknolojilerin nasıl gelişebileceğini hayal etmekle ilgili bir sorundu. Bilgisayarlara bulaşan virüsler, solucanlar, yabancı ajanlar, hoşnutsuz çalışanlar, zorbalığa özenenler ya da güvenli sanılan sistemleri ele geçirerek, zaman zaman rahatsız edici olmanın ötesine geçen ciddî hasar ve kesintilere neden olan meraklı gençlerle ilgili gündelik öyküler dijital çağın yarattığı kırılganlıkları açığa çıkarıyordu. Düşman hava savunmasının uyutulduğuna, komuta sistemlerinin bozulduğuna ve propaganda fırsatlarının kötüye kullanıldığına ilişkin geçmiş çatışmalardan çıkarılan raporlar vardı. Başından beri sorun, böyle bir sorunun var olup olmadığı değil, risklerin ve fırsatların nasıl ölçüleceği, bu yeni çatışma alanı ile bir bütün olarak savaşın doğası arasındaki ilişkinin nasıl kavramlaştırılacağı idi. Sorun nükleer bir savaşın eş değerinden küçük bir sıkıntıya kadar açılan yelpazenin bir yerinde ortaya çıkıyordu.[642]

Güdümlü füzelerin hükmedeceği ve orduların gereksiz olabileceği, yaklaşan bir "düğmeye bas savaşı"na ilişkin İkinci Dünya Savaşı sonrasına ait düşüncelerle arada bir bağlantı vardı.[643] Yedinci Kısım'da gördüğümüz gibi, nükleer savaş başlıkları bu füzelere eklendiğinde ve füzeler kıtalararası menzile ulaştığında, iki tür korku gelecek savaş tartışmalarına hâkim olmaya baş-

ladı. Birincisi, bir tarafın kendi nükleer güçlerini diğer tarafı bir vuruşta saf dışı bırakacak, güçler dengesine bir tarafın hâkim olabileceği şekilde kullanıp kullanamayacağı idi. Diğeri, ilk vuruş yapılmamış olsa da, insan kusurlarının ve teknik arızaların potansiyel etkileşmesiyle, yönetilmesi mümkün bir durumun küresel bir felakete dönüşmesiydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında uçaksavar silahları üzerine yaptığı çalışmadan hareketle sibernetikle ilgili fikirler geliştiren Norbert Wiener, insan müdahalesine fırsat bırakmayacak kadar hızlı işlemesi gereken gelişim hâlindeki hava savunma sistemlerinin içerimlerinden giderek kaygılanmıştı.[644] Durum trajediye dönüşürken denetim kaybı korkusu *Dr. Strangelove* ve *Fail-Safe* filmlerinin temelini oluşturuyordu.

1979'da iki senaryo yazarı, Larry Lasker ve Walter Parkes, programlama konusunda aynı anlayışla ilişki kuran ölmek üzere yaşlı bir bilim adamı ile zeki, isyankâr bir genç arasındaki etkileşimi temel alan bir sinema filmi fikri geliştirdiler. Kuzey Amerika Uzaktan Savunma Komutanlığı'nın (NORAD) masum sinyalleri yaklaşan bir Sovyet saldırısı olarak nasıl yanlış anlayabileceğine ilişkin öykülerin farkında olarak NORAD'ı gezdiler. Orada aşırı otomatlaşmış karar oluşturmanın riski hakkında onların kaygısını paylaştığını söyleyen bir komutanla tanıştılar. Savaş oyunu simülasyonları hakkında da bilgi aldılar. 1983'te *Savaş Oyunları* filminin senaryo taslağı bu geziden çıktı. David Lightman adında bir genç (Matthew Broderick'in oynadığı) Savaş Operasyon Tepki Planı (WOPR) olarak bilinen, nükleer savaşın sonuçlarını kestirmek için tasarlanan bir süper bilgisayarın şifrelerini kırıyordu. Lightman çok sayıda benzer oyunu kaydediyor fakat sonra "Küresel Termonükleer Savaş" denilen birini oynamaya karar veriyordu. Oyun nükleer füzeleri harekete geçiren sistemleri oyunun gerçek olduğuna ikna eden bir programa dönüştürüldü. Yapmaya çalıştığı şeyi gerçekleştirdiğinde ve FBI tarafından bilgisayar korsanlığından tutuklandıktan sonra, Lightman programı icat eden ve onu nasıl kapatacağını gösteren, hayata küskün, ölmek üzere olan bilim adamına ulaşır. Saniyeler içinde felaket önlenir. WOPR öğrenen bir makine olduğu için bazı

oyunların karşılıklı yıkım metaforu hâline gelen bir çaresizliğe yol açtığını anlayabiliyordu. Berabere biten bir üçtaş oyunuyla bu noktaya varıldıktan sonra bilgisayarın ekranında son bir satır belirir: "Tuhaf bir oyun. Kazanacak tek hamle yapılmıyor. İyi bir satranç oyununa ne dersin?"[645]

Erken sinema filmlerinde yer alan kader günü makinesinde olduğu gibi, bu filmde de senaryo, insanların fırlatma zamanlamasını kesintiye uğratmalarını önleyen, caydırıcılığa otomatik form kazandıran bir ilk karara bağlıydı. Film sürpriz bir tatbikatla başlıyor, yaklaşan bir nükleer saldırı karşısında misilleme saldırısını başlatmak için anahtarı çevirmesi gereken USAF personeli bunu yapamıyordu. Bir Alman düşünce kuruluşu mensubu yerine hain bu kez bir Amerikan sistem mühendisiydi; NORAD komutanının tavsiyesine karşı çıkarak fırlatma sürecinin otomatik olması için ısrar ediyordu. WOPR'un önemli bir rol oynamasının sebebi buydu. Film vizyona girdiğinde Pentagon öykünün NORAD'ın rolü ve nükleer cephaneliğin insan denetiminden çıkma olasılığı konusunda yanıltıcı olduğunu anlatmaya çalıştı. Niyet *Fail-Safe* ya da *Dr. Stangelove* ruhunda bir film yaparak izleyiciyi istemsiz bir nükleer felaket konusunda uyarmak olsa da olmasa da, *War Games*'ten geriye kalan esas düşünce, bir yabancının en hayati bilgisayar ağlarına girebileceği düşüncesiydi ve uzaktan erişim ve basit parolaların yol açtığı riskleri aydınlatıyordu. Lasker'in anne babasının arkadaşı olan ve ilk gösterime davet edilen Başkan Reagan verilen mesajı aldı ve resmî görevlilere filmin makul bir gerçekliğe dayanıp dayanmadığını soracak kadar rahatsız oldu. Konu soruşturulduğunda görüldüğünden daha ciddi olduğu anlaşıldı ve daha sonra "Telekomünikasyon ve Otomatlaşmış Bilgi Sistemleri Güvenliği" olarak betimlenen bir dizi araştırmaya yol açtı.[646]

Bu, gelişmekte olan ağlardan oluşan enformasyon dünyasının, ağa girebilecek herhangi birinin gerçek şeylerin olmasını sağlayabildiği sahipsiz bir uzamı araştırma zamanıydı. *War Games* siber uzamdan bir savaşı başlatma olasılığına işaret etmişti. Sadece terimin kendisi hâlâ yabancı değildi, "siber" sözcüğü de

siborgları, güçleri büyüten bir insan-makine kombinasyonunu çağrıştırıyordu.[647] Bilgisayarların gelecekteki bir çatışmaya hâkim olabileceği düşüncesi, doğal olarak standart bir bilimkurgu özelliği olan robot savaşçılar fikriyle bağlantılıydı.

Robotlar ilk kez Çek yazar Karel Çapek'in köle olarak kullanılmak üzere insana benzeyen makineler satan bir şirketin anlatıldığı 1921 tarihli oyununda tanıtıldı. Yazar, terimi "robotnikler" ya da sörflerden aldı. Bu robotniklerin 1848'de efendilerine isyan ettiklerinin farkında olan Çapek, bilimkurguya düzenli bir tema kazandırarak kendi robotlarını efendilerine isyan ettirdi.[648] Yirminci yüzyılda mekanik aygıtlar giderek basit fakat gerekli bazı ev işlerini yaptıkça, onların asker olarak da kullanılabileceğini düşünmek doğaldı. 1968'de bir mekanik mühendislik profesörü çok geçmeden radarların nasıl kendi başlarına ileriye doğru hareketlenerek düşmanları bulup öldüreceklerini betimledi. "Aralarında yirmi metre olan robot hattı bir ormanın içine saatte on beş kilometre hızla yayılacak ve önüne çıkan bütün adamları öldürecek." "Birkaç yıl" içinde insanlar "savaşta değerli olmaktan çıkacaklar" idi. Onlar kıyaslanabilir "bilgi deposu, karar oluşturma, sensör girdisi ve örüntü tanıma" yeteneğinden yoksun olacakları için sorun yaratacaklardı. İnsanın rolü muhtemelen "robot ordular ve donanmalar ile hava ve roket güçleri arasında mücadele sürerken çaresiz biçimde durmak" olacaktı.[649]

1987'de yayımlanan, "siber savaşlar"dan ilk kez söz edilen bir makalede robotlar sahneye hâkim oluyordu. Onlar karşılarına çıkan zavallı insanları püskürten korkusuz ve karşı konulmaz varlıklardı. Her şeyin otomatlaşması hâlinde gelecek savaşlar, denetleyicilerinin komuta sığınaklarında yer aldığı yapay beyinli makineler arasında olacaktı.[650] "İnsan operatörlerin doğrudan talimatları olmaksızın öldürme ve tahrip etme işinin çoğunu yapan" robotların hâkim olduğu siber savaş ise 1992'de *Bulletin of Atomic Scientists*'de yer alan bir makalenin temasıydı. Ağ fikri hâlâ yoktu. Bu sistemlerle ilgili kaygı yaratan, ister mürettebatsız tanklar ya da anti-füze uyduları olsun, bu makinelerin otonom olmasıydı.[651]

Lasker ve Parkes ekibi 1992'de *Sneakers* adlı bir başka film yaptı. Film *War Games*'le benzer bir temayı ele alıyor, fakat bu kez Ulusal Güvenlik Ajansı'ndan (NSA) bütün verilerin şifresini çözebilen bir aygıt çalınıyordu. Film aynı etkiyi yaratmadı, ancak NSA'nın başı Amiral Mike McConnell filmi seyrettikten sonra senaryoda yer alan şu sözlere takıldı:

> Dünya artık silahlarla ya da enerjiyle ya da parayla yönetilmiyor. Birler ve sıfırlarla, küçük veri parçalarıyla yönetiliyor. Sadece elektronlar ... buranın dışında bir savaş var, eski dost, bir dünya savaşı. Ve bu savaş en fazla mermiye kimin sahip olduğuyla ilgili değil. Bilgiyi kimin denetlediğiyle ilgi: ne gördüğümüz ve işittiğimiz, nasıl çalıştığımız, ne düşündüğümüzle. Bütün bunlar enformasyonla ilgili.[652]

Bu kırılganlık Ulusal Araştırma Konseyi'nin 1991 tarihli bir raporunda saptanmıştı:

> Risk altındayız. Amerika giderek bilgisayarlara bağımlı oluyor. Onlar enerji aktarımını, iletişim sistemlerini, havacılığı ve mali hizmetleri denetliyor. Onlar, tıbbî kayıtlardan iş planlarına ve suç kayıtlarına kadar hayati bilgileri depolamak için kullanılıyor. Onlara güvensek de onlar kırılgandır; yetersiz tasarıma ve yetersiz kalite kontrolüne, kazalara ve belki daha kaygılandırıcı olarak kasıtlı saldırılara maruzdur. Modern hırsızın bir silah yerine bir bilgisayarı çalması daha olasıdır. Yarının teröristi bir bombadan çok bir klavyeyle daha büyük hasar verebilir.[653]

Tenessee'li bir IT yöneticisi olan Winn Schwartau, önce bir gazete makalesinde, daha sonra kongre tanıklığında ve nihayet bizzat yayımladığı *Terminal Compromise* başlıklı bir romanda tehlikeyi aydınlattı. Kongre'ye şöyle dedi: "Hükümete bağlı ve ticari bilgisayar sistemleri günümüzde yeterince korunmuyor, savunmasız oldukları bile düşünülebilir." Schwartau, kaçınılmaz bir benzetme yaparak, "beklenen bir elektronik Pearl Harbor" dan söz etti.[654] Romanının kurgusu, Hiroşima'dan sağ çıkmış,

ABD'den intikam almaya kararlı bir Japon'u merkeze alıyordu. Japon, "Arap aşırılar, Alman istihbarat ajanları ve parayla tutulmuş teknik adamlar"la birlikte, Wall Street'in yanı sıra otomobil imal eden Ford ve Chrysler'i hedef alarak ABD ekonomisine darbe vurmayı amaçlıyordu.[655] 1993 tarihli *War and Anti-War* adı kitaplarında Tofflerler, Schwartau'nun elektronik Pearl Harbor uyarısından ve "enfo-teröristler" olasılığından kaygı ifade eden başka kaynaklardan alıntı yaptılar.[656]

Elektronik Pearl Harbor fikri, bir dizi nükleer savaş tatbikatına katılan RAND analistleri Roger Molander ve Peter Wilson'ın önderliğinde yapılan bir 1995 kriz simülasyonunun ardından politik çevrelerde daha fazla ilgi gördü. Karar alıcıların önüne gelişen bir kriz koydular ve krizin tırmanmasıyla ilgili sorunları ele almalarını istediler. Bu kez bir Suudi Arabistan rafinerisini devre dışı bırakma, bir hızlı treni raydan çıkarma, bir uçağı düşürme, enerji nakil hatlarını kesme ve CNN yayınını durdurma gibi bir dizi saldırı tasarlamışlardı. Bir "elektronik Pearl Harbor" şu anlama geliyordu: "Bir ülke ya da terörist, ölüm, yıkım ve kargaşaya neden olacak şekilde hiç beklenmedik bir anda ansızın bir darbe indirmek için ABD bilgisayarlarına saldırabilirdi."[657] Politika oluşturanların nasıl karşılık vereceklerini bilemedikleri, ancak sorunu da inkâr edemedikleri görüldü. CIA Direktörü John Deutch, "elektron," diyordu "silahı tam bir kesinlikle yönlendirir."[658] 2011'de Savunma Bakanı Leon Panetta, söylentileri doğrulayarak, "dijital Pearl Harbor" benzetmesini bir uyarı olarak kullandı. Eski Genelkurmay Başkanı aynı yıl içinde uyarıda bulundu: "Önümüzdeki en büyük yegâne varoluşsal tehdidin siber olduğunu düşünüyorum."[659]

Yakın geçmişte Amerikan askerî tarihinin en yakıcı deneyiminin gelecekteki saldırıları önlemek için ısrarla kullanılması bilinçli olarak sürpriz saldırı potansiyeline işaret ediyordu. Fakat Pearl Harbor elbette yere seren bir darbe değildi. ABD ayağa kalkmış ve darbeyi indireni yenilgiye uğratmıştı. Dolayısıyla bu hipotetik durum, bir düşmanın bunu neden yapacağına, ilk vuruşun sağlayacağı kazanımı nasıl sürdüreceğine, hangi politik

amaca hizmet edilebileceğine ilişkin tam da aynı sorunları ortaya koyuyordu. Her şeyin planlandığı gibi gitmesi için saldırganın ne kadar kendine güvendiği sorunu da vardı. Sadece hedefin kırılganlıklarını ve savunmanın gelişmiş olup olmadığını değil, hedefin saldırıya uğrayan sistemlere ne derece bağımlı olduğunu da bilmek için pek çok şey gerekiyordu. RAND simülasyonunu tasarlayanlardan Wilson'ın gözlemlediği gibi, kitlesel parçalama silahları kitlesel imha silahlarından daha fazlaydı; ve "hükümet yetkilileri felaket günü resimleri çizerek güvenilirliği ve zamanla kamuoyunu etkileme yeteneğini kaybediyor" idi.[660] Sorun aynı zamanda şaşırtıcıydı, çünkü bazı saldırılar can kaybına sebep olabilirken, çoğu olmuyordu.

Bir grup ABD'nin düşmanla uğraşıp enformasyon sistemlerinden nasıl avantaj sağlayabileceği konusunda kaygılanırken, diğerleri kendi sistemlerindeki aynı kırılganlıkların düşmanın onlarla uğraşmasını nasıl sağlayabileceği konusunda kaygılanıyordu. Bu konuya ayrılan kaynaklar dikkate alındığında Amerikalıların başkalarının sistemlerine pekâlâ müdahale edebilecekleri varsayılabiliyordu. Küçük fakat önemli eylemler olasılıklara örnek sağlıyordu. Önce Irak, daha sonra Sırp hava savunması yazılımlara müdahale edilerek zayıflatıldı. İsrailliler 2007'de inşa hâlinde olan bir nükleer reaktörü vurdukları zaman Suriye hava savunmasına aynı şeyi yaptılar. Muhtemelen bir ABD-İsrail tasarımı olan Stuxnet virüsü santrifüjü devre dışı bırakarak İran'daki uranyum zenginleştirme girişimini durdurmak için tasarlandı.[661] Bunun etkisi oldu ama aynı zamanda özgün hedeften uzağa yayılırken bu saldırıları durdurmanın ne kadar zor olduğunu gösterdi. Virüs İranlı olmayan sistemler vurulduğu zaman dikkati çekti.

Ulusal sistemlerin başkalarından gelen müdahaleye karşı en iyi şekilde nasıl savunulabileceği her ne zaman test edildiyse yetersiz oldukları görüldü. Her tip ağ sistemi kötü niyetli bilgisayar korsanlığına maruz kalıyordu. 2014'te ABD'de 2000'den fazlasının veri kaybına yol açtığı yaklaşık 80.000 güvenlik ihlali oldu. Korsanlar ağlara girerek ortalama 205 gün kadar ihla-

le yol açtılar.[662] Saldırıların ardında hükümetlerin yanı sıra suç grupları ve politik eylemciler vardı ve aralarındaki fark giderek belirsizleşiyordu. Bunlar genellikle "bulutsuz gökyüzünde yıldırım" gibi ortaya çıkıyordu fakat sakatlamaktan çok tahrip etme eğilimindeydi ve olağan biçimde uluslararası işlerden çok şirket sırlarını çalıyor ya da bireylere ve şirketlere kötü niyetli saldırılarda bulunuyorlardı. Kasıtlı müdahalenin ne olduğunu ve hangi kırılgan bağlantılardan kaynaklandığını saptamak zaman zaman zor oluyordu. İnternet servisleri kaza ya da hata nedeniyle düzenli biçimde çöküyordu. Bir olayda 75 yaşındaki bir Gürcü büyükanne bir kürekle Ermenistan internetini kesti ve ilk anda Rusya suçlandığı için neredeyse uluslararası bir olaya yol açtı.[663]

Adli tıp geliştikçe saldırıların kaynağını saptamanın imkânsız olduğu varsayımına karşı çıkıldı.[664] ABD, ister liderine yapılan bir suikastı anlatan bir film yüzünden Kuzey Kore'nin Sony Şirketi'ne saldırısı olsun, ister daha ciddi olarak Rusya'nın 2016 başkanlık seçimlerini saptırma girişimi olsun, suçlamaya her zamankinden daha hazırdı. Bu örneklerde ABD hükümeti esas olarak misillemenin açık olmasından söz ediyordu. ABD askerî alanda kendi siber-stratejisinin caydırma yönüyle, bununla birlikte "düşmanın komuta-kontrol şebekelerini, askeriye bağlantılı kritik altyapısını ve silah kabiliyetlerini kesintiye uğratacak siber operasyonları" kullanma tehdidiyle ilgileniyordu.[665]

Yeni gelişmelerle beraber sorun, bunun bir çatışmada kesin sonuç alacak bir yöntem olup olmadığı ya da sonuç vermesi zorunlu olmaksızın bir anlaşmazlığa müdahale etmenin başka araçlarının olup olmadığı idi. Önce hava gücünün, daha sonra nükleer silahların etkisine ilişkin erken tartışmalarda stratejik ve taktik etkiler arasında bir ayırım yapılmış, önce bunların kesin zafer imkânı sağladığı, daha sonra ordularla birlikte farklı güç tiplerini kullanmak gerektiği düşünülmüştü. Arquilla ve Ronfeldt 1993 tarihli bir makalede siber savaşı otomatlaşmış fiziksel güç formlarından modern askerî ve sosyal sistemlerin kalbinde yer alan bilgi ve iletişim merkezlerine kadar yeniden tanımlamaya çalıştılar.[666] Bütün bunlar savaşla ilgili daha kapsamlı bir

düşünce eğilimine uygundu, fiziksel yıkıma dayalı akılsız yıpratmadan, düşmanın merkezini şaşırtmayı ve moralini bozmayı gerektiren daha zekice manevra stratejilerine doğru bir geçişi temsil ediyordu.[667] Bir sonraki geçiş, askerî sistemlerin işlemesini sağlayan enformasyon süreçlerine müdahaleden, bütün bir ülkenin işlemesini sağlayan süreçlere müdahaleye doğruydu.

Arquilla'ya göre makalenin amacı, ağları kesintiye uğratmanın taktik etkilerini, bir tarafın konvansiyonel savaş kabiliyetini nasıl bozacağını göstererek vurgulamaktı. Bu arada yazarlar "stratejik saldırı paradigması" konusunda kuşkuluydular; bu saldırıların doğrudan ulusal enformasyon altyapılarını hedef aldığını düşünüyorlardı. Ancak Arquilla, akademik ve politik tartışmanın kısa süre içinde "stratejik bombardımana benzer bir tür enformasyon"a yöneldiğini gözlemledi.[668] Bu yaklaşım, düşman güçlerin zaafını araştırırken ortaya çıkan belirgin taktik değeri inkâr etmiyordu. Afganistan deneyimine ilişkin rapor yazan bir general "hasmıma karşı siber operasyonlarımı büyük etki yaratarak kullanabildim" diyor ve bunu nasıl yaptığını anlatıyordu. "Onların ağlarına girmeyi, komuta kontrol sistemlerine bulaşmayı başardım ve aslında onların harekâtlarımı etkilemek için ağıma yaptıkları neredeyse sürekli saldırılara karşı kendimi savunabildim."[669] Zorluk siber savaşın stratejik olarak nasıl değerlendirilebileceğini göstermekle ilgiliydi. Sorun artık karşı tarafa nasıl zarar verilebileceği değil, özellikle onun yegâne saldırı biçimi olması hâlinde politik hedefe ulaşmakla ilgiliydi.

Büyük hasar vermek kırılganlıklarını saptamak için hedef alınan sistemin fark edilemeyeceği umuduyla incelenmesi, daha sonra sabotaj amacıyla sisteme bir paketin yerleştirilmesi dahil kalıcı hazırlığı gerektirecekti. Ön keşif sırasında geliştirilen seçenekler ne olursa olsun, saldırı fiilen başlatılana kadar yaratılacak etki hakkında, hedefin nüfuz edilecek sistemleri kapsayıp kapsamadığı dâhil büyük belirsizlikler olasıydı. Dolayısıyla bu girişimler anlık kararlarla yapılamazdı; her bir saldırı dikkatle hazırlanmalıydı. Seçenekler hızla değerini kaybedebilirdi. Hasım kendi girişimlerini başlatabilir ve planlı saldırıya ilişin bulgulara

ulaşabilirdi. Hasmın hazırlığını fark eden devlet bir çıkış yapmaya karar verebilir ya da daha sert bir saldırı yaparak sonuçlarını bekleyebilirdi. Bu girişimlerin hiçbiri doğrudan katılımcıların dışında görülmeyebilirdi.[670] Bu belirsizlikler siber silahları belirsiz bir saldırı zeminine dönüştürecekti.

Hayal edilen bir siber savaş, hareketli olmayan savaşlara, bütün bir toplumu kitlesel katliam yapmadan silahsızlandırıp etkisizleştirecek mücadele biçimlerine duyulan özlemin doğal zirvesiydi. Sosyal ve ekonomik yıkıma yol açacak ani bir saldırıyla yaşanacak sürekli bir en kötü "elektronik Pearl Harbor" kaygısının sebebi buydu. Ne var ki gündelik gerçeklik rutin ve her zaman her yerde bulunan tehdit düzeyinden fazlasıydı. Bu durum sadece şiddet içermese de siber unsurlar taşıyan her çatışma için geçerli olmakla kalmıyor, aynı zamanda bu çatışma biçimi özellikle görece küçük olduğu için tercih ediliyordu. Kaygı işaretleri ya da gelecekte bir tırmanmaya ilişkin ipuçları vererek yumuşak baskı biçimleri için fırsatlar sağlıyordu. Rusya'nın 2007'de Estonya'ya, sonraki yıl Gürcistan'a uyguladığı elektronik bombardımanı yorumlamanın bir yolu budur.[671] Her iki durumda da kalıcı servis saldırıları inkâr edilmedi; her ikisi de gelecekte ne yapılabileceğine ilişkin uyarılar olarak kullanıldı. Böylece devletler "küçük Vandalizm, hırsızlık, kesinti, yıkım, hatta siber zorbalık gibi suçlar işleyen tekil bilgisayar korsanlarına giderek daha çok benzeyen" bir tutum alıyorlardı. Belirgin kışkırtmadan kaçınarak sondaj yaparken belirgin sınırlar olmaksızın girilen sınırsız bir çatışma biçimiydi bu fakat hâlâ sorumlu devlet davranışıyla tutarlı olmayan bir düzeyde ele alınıyordu.[672] Bu bakımdan, siber saldırılar stratejik bombardımandan çok düzensiz savaşa, savaşı kazanma yöntemine değil, başka bir taciz ve yıkma, şaşırtma ve bezdirme yöntemine benziyordu.

[22]

Robotlar ve Dronlar

"Robotikler El Kitabı, 56. bs. MS 2058"den Üç Robotik Yasası:
1. Bir robot bir insana zarar vermeyebilir ya da hareketsiz kalarak bir insanın zarar vermesine izin verebilir.
2. Bir robot insanların emirlerine, bu emirler Birinci Yasa'ya aykırı değilse itaat etmek zorundadır.
3. Bir robot, Birinci ve İkinci Yasalara aykırı olmadığı sürece kendi varlığını korumak zorundadır.

Isaac Asimov
"Runaround," 1942[67]

Yıldız Savaşları dizisinde bütün silahların en muazzamı, Galaksi İmparatorluğu'nun inşa ettiği bir ay savaş istasyonu olan Ölüm Yıldızı idi. Tek bir silahı vardı: gezegenleri yok edebilecek bir süper lazer. Hedef, karşı konulmaz gücü Alderaan gezegenini yok ettiği zaman kanıtlanan isyancıları ezmekti. Fakat isyancılar Ölüm Yıldızı'nın planlarını ele geçirmişler ve ana reaktörle bağlantılı küçük bir termal egzoz çıkışının bir açık oluşturduğunu fark etmişlerdi. Umutsuz bir saldırıya önderlik eden Uzay yü-

rüyüşçüsü genç Jedi Luke çıkıştan bir torpido ateşleyerek bütün sistemi yok etmeyi başarıyordu.[674] Galaksi İmparatorluğu bunun üzerine daha büyük bir ikinci Ölüm Yıldızı inşasına başlıyor fakat program pek çok kez erteleniyor ve bu durum kötü Darth Vader'in büyük bir öfkeye kapılmasına neden oluyordu.[675] Bu girişim isyancılar tarafından silahın ateşlenmesine fırsat bırakmadan saf dışı ediliyordu. 2012'de Beyaz Saray'ın web sitesinde ekonomiyi harekete geçirmek ve ülkeyi savunmak için gerçek bir Ölüm Yıldızı inşa edilmesini isteyen bir dilekçe yer aldı. Obama yönetimi üç sebeple dilekçeyi reddetti. Birincisi, bunun maliyeti 850.000.000.000.000.000 dolar olacaktı. İkincisi, gezegenleri havaya uçurmak gibi bir politika yoktu. Üçüncüsü, "önemli bir açığı tek kişilik bir uzay gemisiyle kötüye kullanılabilecek bir Ölüm Yıldızı'na vergi mükellefinin sayısız dolarını harcama"ya ne ne gerek vardı?

Savunma uzmanı Dan Ward, Ölüm Yıldızı'nı Pentagon'un silah tasarımıyla ilgili bir şeylerin kötüye gittiğini gösteren bir metafor olarak gördü. Bazı önemli kırılganlıkları dikkate almadan böylesine büyük ve karmaşık bir sistemi inşa etmek her zaman zorlayıcı bir girişim olacaktı.[676] Bunlardan sadece biri kırılganlığın öldürücü olması hâlinde yatırımın yararsız olacağı anlaşıldığı sırada inşa edilebiliyordu. Ward, buna karşılık, pahalı olmayan, basit ve küçük bir robotun –R2D2– değerini sürekli göstermekte olduğunu kaydetti. Ölüm Yıldızları'nın kaba güçle ilgili olduğu yerde, robotlar tam bir ustalık sergiliyorlardı.[677]

Güçlü ve göz korkutan platformlara düşkünlüğün gereksiz biçimde karmaşık ve satın alınamayan silahlara yol açacağı suçlaması biliniyordu. Dijital devrim gelişirken pahalı silahlara aşırı önem verildiğine ilişkin sürekli uyarılar vardı. Bu silahlar tehlikeye uzak mesafeden faaliyet gösteren ve taşınmaları gereken uzun menzilli silahlar şöyle dursun, görece ucuz füzelere bile hassastı. Çok pahalı kalemlere askeri bağlılığı kırmak zordu. 1984'te Norm Augustine 1910'dan bu yana savaş uçaklarının birim maliyetlerinin katlanarak büyüdüğünü ortaya koydu ve şu saçma sonuca işaret etti:

> 2054 yılında bütün savunma bütçesi tek bir taktik uçağı satın almaya yetecektir. Bu uçağın fazladan deniz kuvvetlerinin hizmetine sunulacağı ek yıl dışında haftada 3½ gün hava kuvvetleri ve donanma tarafından paylaşılması gerekecektir.[678]

Uçak birim fiyatı 100 milyon dolar olan 1,5 trilyon dolarlık F-35 programı sorunun gerçek olduğunu ve nihayet en ileri silahların ve füzelerin sağlayabileceği niceliksel üstünlüğün azalan nitelikle kaybedileceği öne sürüldü. ABD'nin donanma ve hava kuvvetleri bütçeleri reel olarak 2001'den 2008'e kadar sırasıyla yüzde yirmi iki ve yirmi yedi oranında büyürken, savaş gemilerinin sayısı yüzde on, savaş uçaklarının sayısı ise yüzde yirmi oranında azaldı. Nihayet, sayısız hedefle yüz yüze geldiğinde askeriyenin silahları tükenecekti. Bir tepki olarak eş değer robotlara bakıldı. "İnsansız sistemler," görece düşük maliyetle "savaşta kullanılan sensörlerin ve atışçıların sayısı"nı artırarak "yığınağın savaşa geri getirilmesine yardımcı" olabilirdi. Hayatta kalmanın taşıdığı önemin azalmasıyla, herhangi bir zamanda hareket hâlinde olan sistemlerin büyük sayılarla öne sürülmesi daha fazla vurgulanabilirdi.[679]

Yirmi birinci yüzyılın başında büyük ilgi uyandıran ilk insansız araçlar öldürücü füze taşıyan hava araçları ya da dronlar idi. Bunlar hedeflerin üzerinde dolaşabiliyor, füzeyi fırlatma konusunda karar veren uzak bir operatöre bilgi aktarabiliyordu. Hedef saptamanın yanı sıra, istihbarat toplayan ilkel dronlar Birinci Dünya Savaşı'ndan beri vardı. Modern dron kavramının geçmişi, onların gerçek zamanlı istihbarat toplamada kullanılabileceğini düşünen İsrailli tasarımcı Abraham Karem'e kadar izlenebilir. Balkanlar'da konuşlandırılan *Gnat*'ın ardından *Predator* geldi.[680] 9/11'den sonra *Predator* havadan karaya *Hellfire* füzeleriyle silahlandırıldı ve Afganistan'da konuşlandırıldı. Bu arada Bush Yönetimi CIA'ya el-Kaide teröristlerini dünyanın her yerinde öldürme yetkisi veren yasal talimnameleri onayladı. ABD'nin kara faaliyetlerinin çok az olduğu Yemen, Somali ve Pakistan'ın bazı kesimleri gibi yerler özellikle dikkate alındı. Kasım 2002'de bir dron Yemen'de el-Kaide lideri olduğundan kuşkulanılan bir ki-

şiyi beş yardımcısıyla birlikte vurarak ABD'nin bilinen bir savaş muntakasının ötesindeki düşmanlarını hedef almaya hazır olduğunu gösterdi. 2007'de *Reaper* –"gerçek avcı katil" olarak betimlenen– hizmete alındı.

Dronlar pek çok kritik teknolojiyi bir araya getiriyordu: yüksek etkili motorlar, gelişmiş sensörler, küresel konumlanma sistemleri ve anlık iletişim aygıtları. Dron operatörleri Amerikalı hayatlarını doğrudan tehlikeye sokmadan binlerce kilometre ötedeki bir hedefi saptayabiliyor, gözlemliyor ve sonra vurabiliyordu. Masum sivillerin olmadığı umut edilen hedeflerin üzerinde saatlerce dolaştıkları için en uygun hedeflerin seçilmesi bakımından insanlı uçaklara kıyasla daha güvenliydiler. Gene de onlar iki gerekçeyle eleştirildi. Birincisi, tam asimetrik durumlar yaratıyorlardı. Dron pilotları hiçbir tehlikeyle karşılaşmıyorlar, çalışmadıkları zaman görece normal bir hayat sürebiliyorlar, gezegenin öteki tarafında birilerini öldürdükten sonra gidip çocuklarını okuldan alabiliyorlardı. Kurbanları ise karşılık vermek şöyle dursun yaklaşan felaket hakkında hiçbir şey bilmiyorlar ve kendilerine verilen ölüm cezasına karşı çıkamıyorlardı. İkincisi, hedef alarak öldürme etik ve yasal olarak kuşkulu olmanın yanı sıra, stratejik değeri de belirsizdi.

İlk sorun hava gücünün başlangıcından beri vardı. Batılı hava gücü göklerde özgür olduğunda ortaya çıkmıştı. Michael Ignatieff 1999 Kosova Savaşı'nı en azından NATO ülkelerindeki yurttaşlar için "sanal" bir çatışma olarak betimledi. Bu türden tek yanlı savaşın daha çok "hayalet" benzeri olduğunu, "yoğun fakat boş duygular yaratan sporlar"ı andırdığını söylüyordu.[681] Böyle de olsa dron pilotları insan hedeflerini en iyi şekilde tanıyor, vurmadan önce onları gözlüyor ve vurduktan sonra kurbanlarını ve son anda hedef bölgesine girenleri görebiliyorlardı. Gerilim gerçek savaşlarda yaşananın gerisinde olmasa da, dron pilotları sadece kaliteli bilgisayar oyunları oynamıyorlardı. Ancak ikinci sorunda bir cezadan muaf olma durumu ve ahlaki bir soru vardı. Etik sorunları yeterince dikkate almadan saldırıları tırmandırmak fazla mı kolaydı?

Hedef alarak öldürme pratiği Gazze Şeridi'nden çekildikten ve Hamas'tan gelen tehditle başa çıkma yolları ararken İsrailliler tarafından geliştirildi. Bush, daha sonra Obama yönetimleri, bu fikri radikal İslami gruplarla, özellikle karadan ulaşılması zor bölgelerde faaliyet gösterirlerken başa çıkmanın bir yöntemi olarak benimsedi. Bu ABD'nin kendi içindekilerin yanı sıra ülke dışındaki Amerikan yurttaşlarına ve varlıklarına saldırmaya hazırlanan düşman gruplar üzerinde keskin bir odaklanmayı yansıtıyordu. Ortaya çıkan sayılar küçüktü ve terörizmin yol açtığı kayıplar tek başına ele alındığında fazla değildi ve onların rastlantısallığı ve kötülüğü tehlikenin göz ardı edilemeyeceğini gösteriyordu. En önemli tepkiler yeterli istihbarat, iç politika ve Batı ülkelerindeki Müslüman toplulukların sosyal konumuyla ilgiliydi. Fakat Batı'da yaşayan militanlar onlardan esinleniyor ve zaman zaman faal İslamcı grupların yaşadığı ülkelerden militan kazanıyor ve eğitim sağlıyorlardı. Hedef, ister liderler, ister bomba imal etmek gibi özgül becerilere sahip kişiler olsun, saptanan bireyleri hedef alarak örgütleri zayıflatmaktı. Burada dronların kişilerin öldürülmesi için mükemmel bir silah olduğu görüldü. [682]

Lider kadrosu tasfiye edildiğinde bir isyancı grubun etkinliği azalırken kilit kadrolara amansız saldırıların grubu zayıflattığını gösteren bulgular vardı.[683] Ne var ki nadiren yapılan saldırılar kısa süre içinde, olasılıkla daha acımasız olabilen liderlerle kısa süre içinde doldurulan boşluklar yaratma riskleri taşıyordu.[684] Ayrıca her zaman doğru insanın öldürülmediği de görülüyordu. Dolayısıyla yetersiz istihbarattan, yerel ispiyoncuların hasımlarını tasfiye etmek için yanlış bilgi vermelerinden ve kesin kanıt olmasa da davranışlarıyla kuşku uyandıran kişilerin öldürüldüğü "hedef frekans" vuruşlarına fazla güvenilmesinden kaynaklanan önemli sayıda sivil kayıp vardı.[685]

Öldürülenlerin sayısı, bu çatışmalarda kullanılan başka yöntemlere kıyasla düşük olurken, tekil olaylar (vurulan düğün toplulukları gibi) öfke uyandırıyordu. Sivilleri öldürmenin yol açtığı "misilleme"nin yerel destek kaybı riskine yol açtığı, isyancı gruplara katılımı artırdığı, böylelikle belirli militanların

öldürülmesiyle sağlanan kazanımları dengelediği için istenen sonucu vermediği söyleniyordu. Yeterli stratejik yarar sağlamadığı kanıtlandığı hâlde taktik zaferler için dron kullanma ayartısı bağımlılık olarak betimlendi.[686] Bağımlılığa ilişkin fazla bulgu yoktu. Belki faydaları doğrulamak zor olduğu için derin etik ve yasal sorunlar artarken Obama yönetimi 2012'de onların Pakistan'da kullanılmasını kısıtladı ve daha sonra hedef alma konusunda talimnameler geliştirmeye çalıştı. Pakistan ve Yemen'de dron vuruşlarının sayısı azaldıkça, sivil kayıplar da azaldı.[687]

İnsansız sistemler ayaklanmaya karşı koymada, el yapımı patlayıcılarla (EYP) ilgilenmek gibi başka roller oynadılar. Bütün bunlar beklenen avantajlarıyla birlikte robot savaşına ilişkin erken beklentilerin gözden geçirilmesine yol açtı: "Acıkmıyorlar. Korkmuyorlar. Aldıkları emirleri unutmuyorlar. Vurulacak bir sonraki adamı umursamıyorlar. İnsanlardan daha iyi iş çıkaracaklar mı? Evet."[688] Operatörleri zarar görmeyecek kadar uzakta olmalarına rağmen denetlenebiliyorlardı. İnsansız denilen sistemlerin onları etkin biçimde yönetmek için çok sayıda insanı gerektirdiği görülüyordu. Ayrıca bu sistemler isyancılarla uğraştıkları zaman övülüyorlardı. Daha yetenekli düşmanlara karşı, düşük hızlı ve irtifalı, hava savunmasına ve elektronik karşı önlemlere kırılgan dronların kullanımı daha kısıtlı olacaktı. Konvansiyonel savaşta mevcut sistemlerin etkinliği otomatik bir sistemin ayarladığı hız ve tehlikeye ya da hassas bir hedefe göre harekete geçme ve arıza ya da düşman müdahalesi nedeniyle sınırlı olacaktı.

Obama yönetimi altında ABD "uzayda, havada, denizde, denizaltında, karada ve siber alanlarda eş zamanlı harekâtları senkronize eden iş birliği hâlinde insan-makine savaş ağları" temelinde bir strateji (düşmanların avantajlarını telafi etmekte teknolojik güç kullanmak gerektiği fikrine dayandığı için "Üçüncü Baskı" olarak betimlenen) benimsedi.[689] Karar verme yetkisinin makinelere devredilmesine izin veren yapay zekâ öne çıkarıldı. Bu strateji, daha isabetli ve hızlı insan kararlarını ve savaştaki insanları, mesela taşınabilir elektronik aygıtlarla destekleyerek

ve insanlı sistemler ile insansız sistemler arasında daha iyi iş birliği sağlayarak büyük verileri işleyebilen sistemleri bekliyordu. Savunma sistemleri saldırıya "ışık hızıyla" tepki gösterebilir, saldırılar daha etkili olabilir, mesela bir roket salvosunun en uygun hedeflere gönderilmesini sağlayabilirdi.

Bu ne kadar ileri gidebilirdi? Özellikle biyo-tıpta nanoteknoloji, tekil atomların ve moleküllerin manipülasyonu olağanüstü küçük ölçek beklentisi sağlıyordu. Görüntü alan, hatta bireylere zehir enjekte eden, öncesinde onların DNA'sını saptayan böcek benzeri dronlar ya da yakın tehlikeyi haber verebilen, yaralanmalarda tıbbî alarm veren, hatta tedaviye başlayan üniformalar hayal etmek artık mümkündü. Özellikle kaygı uyandıran bir değerlendirmede bir fizikçi nanosilahların güçler dengesini nasıl bozabileceğini betimledi. "Hipersonik kıtalararası balistik füzeleri yönlendiren nanoelektronikler ya da bir ülke nüfusunu katledebilen böcek büyüklüğünde milyonlarca nanorobot (nano ölçekli robotlar)"la ilgili dramatik senaryoların gerçekleşmesi insanlığın yok oluşuna yol açabilirdi. Louis Del Monte, 2050'de bütün insan ırkından daha zeki "tek bir bilgisayar"la, insanların belirlediği parametreler içinde nanosilahlar tasarlayan bilgisayarlardan başlayan bir gelişim hattı tasarladı.[690] Bütün bunlar muazzam teknik sorunların –bu küçük robotların bir güç kaynağı, anten, komünikasyon ve komuta sistemiyle donatılması dâhil– çok küçük ölçekte çözülmesini gerektiriyordu.[691]

Bu türden sorunlar ortaya çıkmadan önce ele alınması gereken zor konular vardı. Yapay zekâ, görsel algı, konuşmayı tanıma ve karar oluşturma gibi normal olarak insan zekâsını gerektiren görevleri yerine getirebilen bilgisayar sistemlerinden söz ediliyordu.[692] Bu gayet olağan görevleri kapsayabiliyordu. Dolayısıyla sorun ulaşılacak gelişimin düzeyi idi. Savaşta bu önemli ölçüde insan denetimi olmaksızın hedefleri seçmeyi ve onlara yönelmeyi gerektirecek, davranış aynı geniş harekât ortamında bile koşullara göre değişecekti. Düzeyler insanların işlettiği sistemlerden, insanların tam otonomiye aktardıkları ve daha sonra gözlemledikleri sitemlere geçti. Sistemin akıl yürütme yeteneği

ve tercihleri sensörlerinin niteliğine ve enformasyonun sayesinde işlendiği algoritmalara bağlı olacaktı. Standart bir senaryoya uygun davranmayacak, gelişen durumlara göre kendi senaryosunu oluşturacaktı. Sinema filmlerinde Arnold Schwarzenegger'in oynadığı katil robotu anlatan "Terminator Conundrum" öldürmeye karar verebilen bağımsız bir makinenin yol açtığı sorunları betimliyordu. Seçenekler sadece uygun enformasyonu değil, aynı zamanda etik bir duyarlılığı gerektirecekti. "Bir dron, hedefin gizlendiği fakat aynı zamanda sivillerin sığındığı bir eve ateş açmalı mıdır?"[693]

Makinelerin insanlarla "ekip" oluşturmaya devam etmeleri pratikte olasıydı. İnsanlar "devrede" olacak, yetersiz tercihlerde bulunmaları hâlinde otonom sistemlere iptal emri verebileceklerdi. Sıradan askerlerde olduğu gibi, sorunların resmî komuta düzenlemelerinden çok, savaşın zorunluluklarından kaynaklanması olasıydı. Her askerî komuta zincirinde ideal astlar emirlere gerektiği gibi itaat ediyorlardı fakat iletişimin kesilmesi ya da komutanların öldürülmesi durumunda kendi başlarına karar alabiliyorlardı. Böyle durumlarda askerler kendi inisiyatifleriyle kaçabiliyor ya da savaşabiliyorlardı. Robotlar da kaçacak yerde kendilerini kapatarak aynı tutumu alabilirlerdi. Uzaktaki insan denetleyiciler savaşın hızı ve akışkanlığıyla başa çıkamadıkları zaman denetim kesintiye uğrayabilir ve hedeflerle ilgili karar alma görevinin makinelere aktarılması gerekebilirdi. Bu da karmaşık durumu tırmandırabilir, böylece dost bir kaynaktan gelen ateş hızla çatışmayı kardeş katline dönüştürebilirdi.

Daha iyi bir durumsal farkındalığa, hatta bir birlik ya da birey sürpriz saldırıya maruz kaldığında bir dereceye kadar otomatik korumaya sahip olmak bir şeydi. İnsanların destekleyici roller oynadıkları, kendi başına hareket eden sistemlere sahip olmak ise tamamen başka bir şeydi. Bu nedenle aniden kendi efendilerine saldıran ya da önemli bir göreve karşı çıkma kararı alan serseri sistemlerle ilgili belirgin kâbuslar vardı. Dronlara (özellikle en basit, ticarî modellerine) müdahale etmenin bir yolu onların elektronik aygıtlarını kullanan müdahale araçları geliştirmekti.

Bilgisayar korsanlığıyla ilgili kaygılar dikkate alındığında, yabancı bir gücün sızması hâlinde "dönüş" yapabilecek sistemlere ne kadar güvenilebilirdi? Burada siber-savaş üzerine gelişen tartışmalarla mantıksal bir etkileşim vardı. Bu tartışmalar, güvenlik ve enformasyon bütünlüğü konusunda saldırı ile savunma arasında sürekli bir mücadeleye ilişkindi ve bu tartışmada sıklıkla otonom sistemlerin programlanmış karar alma süreçlerine büyük güven duyulabileceği varsayılıyordu.

Geleceğe hızla ulaşmak mümkün olmayabilir. Teknolojik ilerlemelerin önünde daima engeller vardı. Yeni imkânların özellikle süregiden bir savaşın baskısı olmaksızın uygulanması fütüristlerin tahminlerinden ya da teknoloji tutkunlarının kabul edilebilir bulduklarından çok daha yavaştı. Askerî örgütlerin insan çokluğunu tehdit eden her girişime direndiği, mesela 1950'lerde Stratejik Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın insanlı bombardıman uçaklarına alternatif olan ICBM'lere karşı çıktığı biliniyordu. Ayrıca, heyecan verici yeni teknolojileri gerçek sistemlere dönüştürme çabalarının sicili, çeşitli ertelemelere yol açan fonlama, bürokrasi ve mühendislik sorunları nedeniyle yeterince etkileyici değildi.[694]

Otonom araçların gelişini etkileyen bir diğer etken yeni teknolojilere özel sektörün önderlik etmesiydi. En gelişmiş örnek, drondan çok daha zorlu bir makine olan ve daha da otonom olması beklenen sürücüsüz otomobil idi. Karada ileriye doğru giderken kendi dinamikleriyle sayısız potansiyel engeli ve diğer araçları fark ediyordu. Daha kentli ve dinamik bir hareket ortamında zorluklar artıyordu. Sürücüsüz otomobiller önce 2004'te bir Pentagon programı olarak geliştirildi fakat projeye bir ticarî girişim olarak kaynak akıtıldı. Bu sadece ilerlemenin devlet denetimi dışında olduğunu değil, aynı zamanda girişimi geliştirmek için gerekli olan yetenekli mühendisler ve yazılımcılar için yapılan rekabette ikinci sırada yer aldığını gösteriyordu. Kitlesel bir piyasa ve büyük AR-GE harcamaları sürücüsüz otomobilleri yapılabilir ürünlere dönüştürürken, askerî otonom araçlar geliştirme programları geriden geliyordu.

İnternet sağlayıcılar, arama motoru, donanım imalatçıları ve yazılım geliştirenler dâhil dijital çağda kullanılan hayati sistemlerin temel bir özelliği onlara küresel çıkarları olan özel şirketlerin sahip olması ve işletmesiydi. Akıllı telefonlar, uydu görüntüleme, navigasyon, veri depolama ve anlık şifreli iletişim bir zamanlar sadece en ileri askerî örgütlere sağlanan bir nitelikti. Hatta dronlar, çevrenin havadan gözetlenmesi ve malzemenin uzak mesafelere taşınması, böylece ham patlayıcı gönderme imkânı sağlamak için kitlesel olarak üretiliyordu.

Kolayca ulaşılabilen bu sistemler bireylerin ve küçük grupların başkalarına zarar vermesini mümkün kıldı. Onlar görünüşte güvenli yerlerde yaşayan bireylerin ve küçük grupların yeni risklere nasıl maruz kaldıklarını da gösteriyordu. Saldırılar makul bir bildirim olmaksızın, hedef alınan kurbanların yanı sıra masumları da etkileyerek yerkürenin bir yerinden olağanüstü bir hızla gelebilirdi.[695] Burada yeni teknolojiye ilişkin korkular terörizmle ilgili artan kaygılarla bağlantılı hâle geldi. Batılı ülkelerde sivil hedeflere rastgele saldırmaya hazır aşırı İslamcı grupların ya da "yalnız kurt" taraftarların sergilediği pek çok örnek karşısında en öldürücü teknolojilere ulaşmanın nelere yol açabileceği kaygıları doğaldı. Bu konu 9/11'den bu yana güvenlik gündeminin üst sırasında yer aldı. Ancak aşırılık yanlısı gruplar için internetin en belirgin avantajı akıllı telefon aygıtlarında bulunuyordu: Müdahale olmaksızın dünyanın her yerinde geniş izleyici kitlelerine mesaj ulaştırma, düşmanları taciz etme, kurbanlarının ve şehitlerinin videolarını gönderme yeteneğinin yanı sıra, şifreli iletişimin avantajlarından da yararlanıyorlardı. Öldürme söz konusu olduğunda pek çok terörist vahşetin bir özelliği, bıçaklar, bombalar ve ateşli silahlar ya da kalabalıkların üzerine sürülen kamyonlar gibi yöntemlerin basitliğiydi. Bu kaba fakat etkili silahları kullananlar onları çok iyi tanıyorlardı. Bu silahların kabiliyeti kanıtlanmıştı ve onları kullanmak uzmanlık gerektirmiyordu.

Dolayısıyla yeni teknolojiler büyük savaşlar düşünülerek geliştirilirken, bunlar isyanlar ve toplumsal kargaşa bağlamında

da uygulama alanı buldu. Arquilla ve Ronfeldt ekibi iki savaş tipi arasında bağlantı kurabilen bir kavramsal yol sağladı. Onlar, geçmişin "kaotik meydan kavgası, kaba güç yığma ve çevik manevra"dan ayrılan, temelinde bir "kaynaşma"nın (oğullaşma) yer aldığı bir savaş yaklaşımını betimlediler. Bu yaklaşım tekil birimlere eş güdüm sağlama ve onlara komuta etme yeteneğinde ileri düzeyde bir iyileştirmeyi gerektiriyordu. Kaynaşan hedeflerle "çok sayıda, küçük, dağınık, ağ tabanlı manevra birimleri ile bütün yönlerden saldırılıyordu." Bu savaş, en büyük avantajı sağlamak (böylece bir kargaşa içinde yozlaşmaması) için toplumsal eylemcilikten yüksek yoğunluklu savaşa kadar her şeyle ilgiliydi ki burada merkezî bir stratejik denetim gerekiyordu.[696] Temel düzeyde bu gerilla savaşlarında da gözlemlenebiliyordu. Daha yüksek bir düzeyde teknolojik gelişmeler azami etki sağlamak için hareketli robotların senkronize saldırılarını mümkün kılabilirdi. Ağ tabanlı bir örgüt için bu doğal bir yaklaşımdı, çünkü pek çok ayrı birimin birbiriyle iletişim kurma, karmaşık hamlelerde bulunma ve ateş örüntülerini gerçekleştirme yeteneğinden azami avantaj sağlayabiliyordu.

Dikkatler robotik sistemlere yönelirken, Paul Scharre bunların kaynaşmaya ne kadar uygun olduğunu gösterdi. Bu yaklaşım her birinin kendi operatörü olan tekil birimlerden, bunları ayrı ayrı yönetebilecek merkezî bir komutanlığa geçmeyi gerektirecekti. Ancak bir noktada tekil birimlerin yaklaşan bir düşman öbeğinin kabiliyetini yok etmeye çalışırken kendi eş güdümünü sağlamasını hayal etmek mümkündü.[697] Kavramsal olarak kaynaşma fikrini ve onun savaş içinde potansiyel uygulamalarını kavramak zor değildi. Bu fikir bir düşmanı yenilgiye uğratmak için yeni yöntemler sunuyordu. Dijital çağın askerî düşüncesinde olduğu gibi, karaya kıyasla engellerin ya da beklenmedik kaynakların daha az olduğu havada ya da denizde (İkinci Dünya Savaşı'nın kurt sürüleri olan savaş uçakları ya da denizaltılar gibi) kaynaşmayı hayal etmek daha kolaydı. Yapılabilecek olan, düşman bir nüfus karşısında bölgeyi ve özellikle kentleri elde tutma sorununa yanıt sağlıyordu.

En önemlisi karasal bölgeydi. Mesela İslamcı grupların yol açtığı en ciddi tehlike 2014'te kendi devletlerini ilan edene kadar Suriye, daha sonra Irak bölgelerinin denetimini sağlamalarından geliyordu.[698] Irak ve Suriye İslam Devleti (IŞİD) dünyanın her yerinden devşirdiği eylemcileri saflarına kattı ve potansiyel olarak onları eğiteceği ve sorun çıkarmaları için dünyanın her yerine göndereceği bir üs sağladı. Onları mevzilerinden sökmek için düzenlenen seferlerde dronlar en azından gerçek zamanlı istihbaratta önemli bir rol oynadılar fakat yerel güçlerin sağladığı kara güçleri olmadan pek az şey yapılabiliyordu. Teknoloji gelişse de hava gücünün temel sınırı hâlâ geçerliydi. Destekleyici kara güçleri olmadıkça bölge dronlar, helikopterler ya da jetlerle ele geçirilemiyor, hatta denetlenemiyordu. Robot orduları fikri belirli bir cazibe taşıyordu fakat onlar düşman yerel nüfusla karıştığı zaman ya da militanlar sistem sensörlerini nasıl yanıltacaklarını öğrendikleri koşullarda ayaklanmaya karşı mücadele edeceklerdi.[699] Esas olarak politik sorunların teknolojik çözümü olduğuna inanmak sürekli bir ayartıydı fakat çözümlerin yeterince etkili olmadığı açığa çıktı. İleri Savunma Araştırma Projeleri Ajansı'nın (DARPA) tarihinde Sharon Weinberger, "basın haberleri, Amerikan güçleri kerpiç evlerin olduğu bir ülkede savaşırken, askerlerin cam gökdelenlere tırmanmasına yardım eden aygıtların çığırtkanlığını yapıyor," diye dikkati çekti.[700]

Nitekim silahların kullanıcılarının riskini azaltan çok daha karmaşık, hassas ve daha uzak mesafelere daha hızlı ulaştığı kanıtlanırken, bunun tam olarak nasıl bir fayda sağlayacağı sorusuna yanıt verilmiyordu. Karasal bölgeyi almak ve denetlemek için hâlâ sayılara ihtiyaç vardı ve bu da Batılı ülkelerin zorlu bir çabaya girmelerini gerektiriyordu. 9/11'den sonra Başkan Bush, ABD'nin dünyanın istikrarsız bölümlerini ihmal etmesi hâlinde gelişmelere hazırlıksız yakalanabileceğini kabul etti. "Onlarla bulundukları yerde savaşacağız, böylece onlarla Amerika Birleşik Devletleri'nde yüz yüze gelmek zorunda kalmayacağız."[701] 2013'te Suriye konusunda karar almak zorunda kalan Başkan Obama 2014'te Irak ve Afganistan'da görülen türden savaşlara

kamuoyunun hoşgörüsünün tükendiği sonucuna vardı: "Denizaşırı ulus inşası için büyük askerî güçlerle kapsamlı kara güçlerini harekete geçirme devri artık sona ermektedir."[702] Hedef alarak öldüren dronlara duyulan güven bu kararlılığın bir parçasıydı. İstihbarat ve polis faaliyeti biçiminde savunmanın yeni bir 9/11'i engellemekte fena iş yapmadığını kaydetmek de mümkün oldu. Aslında artan hassasiyetler ve mesafenin zorluklarından söz edilirken, doğal engeller –okyanuslar ve sıradağlar gibi– boyunca savunma önlemleri hâlâ bir farklılık yaratabiliyordu. İsrail gibi potansiyel olarak saldırıya açık bir ülke bile, yeni saldırı araçları geliştirildiği için güvenlik duvarlarından anti-füze sistemlerine kadar savunma araçları oluşturmak için aşırı çaba göstermek zorunda kaldı. Küresel savaşla ilgili genel varsayıma rağmen, coğrafya hâlâ bir farklılık yaratıyordu. Teknoloji "araziyi ele geçirme" zorunluluğunu ortadan kaldırmıyordu.[703]

Doğrudan denetimi zor olan bölgelerden kaynaklanan tehditlere farklı bir yaklaşım tarzına ilişkin öneriler İsrail'den geldi. Geçmiş işgaller yıllar içinde kalıcı hasar ve kargaşayla sonuçlandığı için vazgeçilen yeniden işgal yerine baskın alternatifi öne çıktı. Bu tam bir denetimin hem yararlarından hem de maliyetlerinden yoksunken düşmanı geriden vurmayı amaçlayan geleneksel olarak geçici bir stratejiydi.[704] O sıralarda bir başarısızlık olarak görülen 2006 Lübnan Savaşı'na kadar gerilere gidildiğinde, bu yöntemin Hizbullah'ı kışkırtmalardan (Hizbullah'ın Esat rejimini koruma çabasıyla Suriye'ye kadar uzandığı kaydedilmekle birlikte) caydırmak için yeterli olduğu görülüyordu. Baskın stratejisiyle kastedilen düşman grupların sığındıkları yerden saldırıya geçmelerini zorlaştırmaktı:

> Baskınlar tehdidi ortadan kaldırmak ve bunu asgari risk ve maliyetle yapmak için geçerli bir yöntem sunar. Havadan ve özel harekât güçleriyle sürekli küçük baskınlara ek olarak ağır kara güçleriyle periyodik olarak yapılan daha büyük baskınlar "çimleri biçmek," yani ağır kayıp verdirmek ve düşmanın kabiliyetlerini zayıflatmak için gerekliydi.[705]

Bu alternatifi keşfetmenin özünde, uzun bir işgalin acılarından ve maliyetinden kaçınma arayışı yer alıyordu. Saddam Hüseyin 2003'te devrildikten hemen sonra ABD güçleri Irak'tan ayrılsaydı, ABD hedeflerinin çoğuna ulaşılmış olacaktı denebilir. Elbette sonuç olarak Irak'ta kargaşa çıkabilirdi, fakat işgalle birlikte bu kargaşa pek ortadan kalkmadı.[706] Fakat toplumu daha istikrarlı bir yola sokma çabası olmaksızın karışıklık ve kaosu geride bırakmak tam da gelecek için sorun biriktirmek olacaktı. 2011'de Batılı ülkeler Libya'da Başkan Kaddafi'nin yenilgiye uğratılmasına yardımcı oldular fakat istikrarın sağlanmasına yardımcı olmak için sahaya müdahale etmekten geri durdular.[707] Sonuç, kısır hizip çatışması, İslamcıların fırsat bulması ve her türlü araçla Batı'ya gitmek için çabalayan göçmenler oldu.

Baskın bir düşmanın direncini azaltabiliyor, onları bazı imkânlardan yoksun bırakabiliyordu fakat İsrail'in kendi tarihinin kanıtladığı gibi, sorunu sınırlamanın ötesine geçemiyordu. Bu yöntemin görece istikrarlı bir düşmana (Gazze'deki Hamas) karşı kullanılması bir şey, sonuçların sadece kaotik olabilmesi başka bir şeydi. H. R. McMaster baskınları kısa süreli ve sınırlı amaçlı olarak görüyor, "silahlı çatışmanın insanî ve politik yürütücülerini etkilemeyi ya da hayati çıkarlarla ilgili tutarlı ve kalıcı sonuçlar yaratmayı" başaramadığını öne sürüyordu.[708]

Araştırma projeleri siber savaşa, yapay zekâ ve robotiklere yöneldikçe, bilimkurgu doğal bir içgörü alanı oldu.[709] 2015'te gazeteci August Cole siyaset yorumcusu Peter Singer'le *Ghost Fleet*'te iş birliği yaptı. Roman, enerji kıtlığı ve gelişen savaş tekniklerini Çin'le ilgili kaygılarla birleştiriyordu. Yazarlar Tom Clancy'nin *Red Storm Rising*'inden esinlenmişlerdi.[710] Kapsamlı araştırmayı (kitapta 400 dipnot var) temel alan bu "yararlı kurgu"yla amaçladıkları, "romandan gerçek savaşa dönüşen böyle bir çatışmanın önlenmesine yardımcı" olmak için gelecekte yaşanacak bir büyük güç çatışmasını kuşatan sorunlarla boğuşmaktı.

Ghost Fleet Çin'le eski tarz jeopolitik bir savaşı betimliyordu. Savaş, Çin liderliğinin tasarladığı sürpriz bir saldırıyla başlıyor, böylece indirici darbe girişimi geleneği içinde yer alıyordu. Te-

tikleyici, bir İran-Suudi savaşından sonra küresel piyasaların çöküşü ve petrol fiyatlarının aşırı derecede yükselmesinden kaynaklanan bir enerji kriziydi. Askeri-endüstriyel seçkinlerden oluşan Çin liderliği kendi enerji ikmalini güvence altına alan ABD'nin Çin'in özlemlerine müdahale etme tarzından ve bu ülkeyi ekonomik yaptırımlarla tehdit etmesinden rahatsızdı. Sadece Çin'in ulaşıp kullanabildiği geniş bir gaz sahası ekonomik güvenlik sağlıyor fakat korunması gerekiyordu. Savaş politikasını yöneten amiralin teması, 1941'deki Japon meslektaşı gibi, başka seçeneğin kalmamış olmasıydı. Amerikalıların Çin'in yükselişiyle başa çıkmaları gerekiyordu. Bu "bir sonraki büyük adımın eşiğinde giderek uysallaşma" zamanı değildi. "Tarihin gidişatından gelen basit soru" şuydu: "Şimdi zamanı değilse, ne zaman?"

Sürpriz saldırı planı karmaşıktı. Destekleyici altyapının (uzayda üslenmiş unsurlar dâhil) tahribini ve ABD donanması ile hava kuvvetlerinin en ileri bileşenlerinin etkisiz hâle getirilmesini kapsıyordu. ABD F-35'lerinin yazılım paketleri (Amerikalıların talihsizliği pakette bir Çin mikroçipinin bulunmasıydı) felç ediliyor ve nükleer denizaltıların hareketleri engelleniyordu. Plan, aksi hâlde Çin'le savaşın eşiğinde olduğu varsayılan Rusya'yla ittifaka bağlıydı. Bütün bunlar becerikli bir orkestrasyona, denenmemiş yöntemlere ve aynı zamanda Amerikan istihbaratının muazzam bir başarısızlığına bağlıydı. Bu aynı zamanda bir kumardı, çünkü nükleer silahların kullanılmayacağı varsayılıyordu. Balistik füze taşıyan Amerikan denizaltılarına mümkün olduğu hâlde saldırmıyorlar, böylece Washington'a çatışmanın en yüksek düzeye tırmandırılmayacağı sinyali veriyorlardı. Ana karakterlerden birine göre, hükümet olup bitenleri çözdüğü zaman yapılacak bir şey kalmamıştı: "nükleer güce başvurmak, intikamı intihar noktasına götürecekti." Emirlerin yerine ulaşacağından bile emin olamıyorlardı.

Çinliler gene de ABD'nin fiilen yenilgiye uğramadığı sorunuyla yüz yüzeydiler. Sürpriz saldırının bir vuruşta yere sermeyi başaramayışı üç klasik sorunu açığa çıkardı. Birincisi, Çinlilerin işgal ettiği Hawaii'de başlayan halk direnişiydi. İkincisi, Ameri-

kan güçlerinin bütünüyle tahrip edilmemiş olmasıydı. Yedekte tutulan, hemen harekete geçirilip göreve hazır hâle getirilen gemilerden oluşan "hayalet donanma"nın yanı sıra üzücü biçimde etkisiz kalan F-35'lerin yerini alan eski uçaklar durumu kurtarıyordu. Üçüncüsü, müttefiklerin çoğu Amerikalılara yardım edemeyecek kadar acıklı bir durumdayken İngilizce konuşulan İngiltere ve Avustralya'nın hâlâ destekleyici olmasıydı. Ülke hâlâ işlevini sürdürüyor ve durumu düzeltmeye çalışıyordu. Kısmen 3-D teknolojisi sayesinde imalat yeniden başlıyordu. Sonunda ABD eski düzeni kısmen geri getirecek şekilde karşı koyuyordu. Sonuç karmakarışık bir pat durumuydu; her iki taraf da "ötekinin çoğu gemisi"ni batırarak "bir diğerinin dengesini bozabileceğini göstermiş" idi.

Hayalet Donanma ileri teknolojilere aşırı derecede güvenmenin ve yazılım kırılganlıkları açısından düşünmenin yanlışlığı konusunda uyarıda bulunuyor, yurtseverlik, kahramanlık ve bireysel inisiyatifin önemini hatırlatıyordu. Singer ve Cole'un tercihi, dronlar, raylı toplar ve lazerler gibi daha basit ve çevik sistemlerdi. Ayrıca onlar yorgunluk ve gerilimle başa çıkmayı sağlayan uyarıcılar biçiminde ya da bilgiye hemen ulaşmayı sağlayan bir tür Google gözlüğüyle savaşmaya kişisel planda yardımcı olmak dâhil çeşitli uygulamalarla savaşın nasıl kişiselleştirileceğini gösteriyorlardı. Sürpriz saldırının yer aldığı temel senaryoda Hayalet Donanma, *The Economist*'in *The Battle of Dorking*'le başlayan türün ayırt edici bir özelliği olarak betimlediği şeye uygun düşüyordu. Bu tür "başat ülkelerin en azından başlangıçta kurban olarak gösterilmesi hâlinde hem ürpertici bir fikir hem de zorunlu bir aygıt olarak belirleyici yeni teknolojiler" sunuyordu. Böylece yazarlar "politikacıların ya da yüksek rütbeli subayların, ulusal çöküş ve jeopolitik değişiklik konusunda sergiledikleri inatçılık hakkında" çarpıcı bir mesaj veriyorlardı.[711]

Cole "Gelecek Savaş Sanatı Projesi"nde yazarları içgörü geliştirmeye teşvik eden bir Atlantik Konseyi projesinde öne çıkacaktı.[712] Erken bir ürün, kurgunun politika oluşturanları gelecek imkânlar konusunda nasıl uyarabileceğini gösteren kısa öykülerin

yer aldığı ince bir kitaptı. Temalar, Rus ve Çin sistemlerine kitlesel siber saldırıları teşvik ederek etkili bir politik çıkış yapan bir Amerikan senatörünün öyküsünden, muhtemel teröristleri (bu örnekte analistlerden birinin kardeşini kaçıran) saptamak için nüfus profilleri oluşturmaya çalışan İngiliz istihbarat analistlerine, uzaktaki savaşları orada savaşanlardan daha iyi görebilen, böylece yaklaşan tehlikeler ve hassas hedefler hakkında sürekli tavsiyede bulunan dron operatörlerine kadar değişiyordu. Erkek ya da kadın kahramanlar fiziksel sağlamlıktan çok zihinsel güçleri sayesinde hedeflerine ulaşıyorlardı. Onlar en iyi üniversitelerin güçlü teknolojilerin nasıl kullanılacağını anlamış süper zekâlı mezunlarıydı. Uzun askerî yazın geleneğini izleyen bu insanlar çoğu kez başına buyruk, otoriteden etkilenmeyen ancak özünde yurtsever kişilerdi.

Verdikleri savaşın kökenleri geçmiş savaşlara kadar gidiyordu. Bu savaşların ayrıntıları dünyayı istikrarsızlaşmış ve daha fazla çatışmaya yol açmış olsa da, belli belirsiz hatırlanıyordu. Bu acınası kaos ve kargaşa tarihine rağmen savaş bilimi her nasılsa ilerlemiş, hatta düşmanı saf dışı bırakmak için daha yaratıcı yöntemler bulmuştu. En çarpıcı gelişmeler taktik ve harekât düzeyinde gerçekleşti; süper zekâlı insanlar onlardan istenen kendi karmaşık sistemlerini oluşturdular. Stratejik görünüm ise bulanık kaldı. Kötü olanla, kötülükle savaşıyorlardı, çünkü onların kazanmalarına izin veremezlerdi. Bütün bunların gerisinde büyük bir politik başarısızlık yatıyordu fakat öykünün bulunacağı yer burası değildi.

[23]

Megakentler ve İklim Değişikliği

Dünyamızda hâlâ bir isim, bir bayrak ya da bir giysi uğruna kanlı savaşlarda hayatlarını tehlikeye atan insanlar var fakat onlar Bloods ve Crips gibi isimleri olan çetelere mensup olma eğilimindeler ve uyuşturucu ticaretiyle geçiniyorlar.

Francis Fukuyama,
The End of History, 1992[713]

Fukuyama, Batı'nın 1990'ların başında kazandığı liberal zafere iyimserlikle bakarken, uğruna savaşılacak ciddi bir şeyin eksikliğinin bu zaferi yumuşak bir çöküşe götürüp götürmeyeceğine ilişkin kaygılar da vardı. Bloods ve Crips iki ünlü Los Angeles sokak çetesiydi. Bloods önceleri komşu semtlerdeki Crips'in nüfuzuna direnmek için kuruldu. Daha sonra çete mensupları "düşman bırakmama" tutumu ve şiddetle tanındı. 1980'lerde daha küçük gruplara ayrıldılar ve farklı semtlerin denetimi için rekabete başladılar. Uyuşturucu işine girmeleri grupların büyümesini ve diğer kent çeteleriyle ittifak halinde ABD çapında rekabete girişmelerini sağladı.[714] Çete savaşları normal olarak ger-

çek savaşa kıyasla küçük çaplıymış gibi tartışıldıysa da, giderek daha fazla göze çarpan önemli bir çağdaş şiddet özelliğine işaret ediyordu.

İç savaşların sayısında önemli bir azalma olduğunu öne süren çözümlemelerin yapıldığı sırada yazan Edward Newman bu azalmanın esas olarak sömürge karşıtlığı, ideoloji ya da ayrılıkçı sebeplerle hükümetlerin karşısında yer alan rekabet hâlindeki büyük güçleri kapsayan "klasik" bir iç savaş modelinde odaklandığını iddia etti. İhmal edilen ve dışlanan konunun, "düşük yoğunluklu çatışmanın, düşük düzeyli ayaklanmaların ve devlet zaafının karakteristiği olan kapsamlı bir politik ve toplumsal şiddet fenomeni" olduğu uyarısında bulundu.[715] Savaş istatistikleri sadece savaşta gerçekleşen ölümleri gösteriyordu fakat savaş yıllık şiddet ölümlerinin sadece ılımlı bir oranını –2010 ile 2015 arasında toplamın yaklaşık yüzde 17'si– kapsıyordu. Buna karşılık kasten adam öldürme yüzde 69'u buluyordu. İç savaşın parçaladığı ülkeler insan hayatı için tehlikeli yerler olsa da, savaş hâlinin olmadığı pek çok Latin Amerika ve Karayip ülkesi daha tehlikeliydi. Burası dünyanın 2000'den sonra ölümcül şiddet oranlarının arttığı yegâne bölgesiydi. Aynı zamanda bu bölge nüfusun yüzde 80'inin kentlerde yaşadığı, kentleşmenin en fazla olduğu bölgeydi. Dünyanın en tehlikeli elli metropolünün kırk beşi Latin Amerika'daydı. Uluslararası alanda kırsal şiddet genelde azalırken, kent şiddeti artıyordu.[716]

Kalkınmayla ilgilenen uluslararası örgütler "kırılgan devlet" kavramını "batık devlet" kavramından daha yararlı bulurken kentleri esas aldılar. Sorun genellikle kargaşa ve şiddet olarak görüldüğünde askerî darbeler ve baskı, nadiren barışçı ve kalıcı olsa da, sorumlular tarafından çözüm olarak sunulabiliyordu. Buna karşılık kırılgan bir çerçeve esas olarak yönetişim üzerinde odaklanan bir dizi sorunu kapsayabiliyordu. Kırılgan bir devlet, temsil ve hesap verebilirlikten, istikrarlı hukuk standartlarından, devlet baskısını denetleme imkânlarından yoksundu, bölgeyi ve sınırları denetleme yeteneksizliğiyle birlikte görülüyordu.[717] Bu durum ekonomi yönetimini ve sosyal uyumu da etkiliyordu.

Devletler kırılganlık belirtileri açısından ve çoğu devletin sahip olduğu standartlara göre incelendikçe, pek çok örnekte kırılganlığın özel alanlarda, özellikle kentlerde yoğunlaştığı görüldü. Kentlerin büyümesi süreklilik kazanan çarpıcı bir trend oluşturuyordu. Birleşmiş Milletler'e göre, 2016'da dünyada en az 1 milyon sakini olan 512 kent ve en az 10 milyon sakini olan 31 megakent vardı. 2030'da bu sayıların sırasıyla 662 ve 41'e çıkacağı tahmin edildi.[718] Dünya nüfusunun yarıdan fazlası kentlerde yaşıyordu. Nüfus artışının büyük bölümü kentlerde gerçekleştikçe, sayılar artacaktı.

Genellikle kentleşme ekonomik büyümeyi artıran ve insanları yoksulluktan kurtaran olumlu bir gelişmeydi. İnsanların, iş bulma ve hayattan zevk alma mekânları olarak kentlerin cazibesine kapılmalarının nedenleri vardı. Kentsel büyüme daha çok, kolay yönetilebilen orta büyüklükteki kentler için geçerliydi. Ancak kent sakinlerine zarar veren sefil ve gerilimli bir ortamla sonuçlanan hızlı kentleşmenin olduğu yerler de vardı. İnsanlar etkin yönetişimin olmadığı, kent yönetiminin etkisiz kaldığı, yoksulluğun ve yetersiz sağlık hizmetlerinin olduğu, yıkık dökük evlerde kıt kaynaklar için rekabet ettikleri görece kapalı kent bölgelerine sıkıştıkça gerilimler oluştu. Şiddet şaşırtıcı olmayan bir sonuçtu. Robert Muggah, kentleri "yeni savaş cephesi" olarak betimledi.[719] Kentler uzun süre ayaklanmaların, kitle şiddetinin ve suçun mekânı olmuşlardı fakat bu durum artık yeni bir düzeye ulaşıyordu. Christopher Coker kent sakinlerinin kaderinin, aşırı zenginliğin yakınlarındaki araba hurdalıkları ve atıkların yok edildiği alanları andırdığını ve "Darwinci rekabetle aşırı derecede doymuş" olduğunu anlattı.[720] 2003'te Richard Norton, "hükümetin kent sınırları içinde yasaları uygulama yeteneğini kaybettiği fakat daha geniş uluslararası sistemde işlevli bir aktör olmaya devam ettiği bir ülkede nüfusu bir milyondan fazla metropoller" olarak tanımladığı "vahşi kentler"i yazdı. Pek çok örnekte polis gücü etkin olmamakla kalmıyor, polis "iktidar ve servet arayan ayrı bir silahlı grup" olarak ortaya çıkıyordu. Bu kentlerde "yurttaşlar kendi korumalarını bizzat sağlamak, bağımsız

güvenlik personeli tutmak ya da koruma karşılığında suçlulara para ödemek zorunda kalıyorlardı."[721] Bu tür ortamlarda çeteler, ister yapısal suç örgütleri, kendi bölgelerinden sorumlu olarak birlikte vakit geçiren gruplar, ister polisten umudu kesmiş yerel toplulukların bir araya getirdikleri yasa dışı gruplar biçiminde olsun, gecekondu mahallelerini denetliyorlardı.[722]

Yalnız kaldıkları sürece çoğu devlete doğrudan meydan okumayı düşünmüyorlardı, fakat genellikle uyuşturucu trafiği sayesinde güç ve servet kazananlar hükümetlere meydan okuyabiliyorlardı. İsyanlar geliştiğinde, kent bölgelerine uyum sağladılar. Savaşlar genellikle kırsal bölgelerde olmuştu. Daha önce belirttiğimiz gibi kentler ilerleyen askerî güçler tarafından daima sorunlu alanlar olarak görülmüştü. Kentlere girmeden geçip gitmelerinin ya da başarısız kuşatmaların sebebi budur. Gelişmiş orduların ekipman ve taktikleri açık alanlarda daha iyi sonuç veriyordu.[723] Ancak kent sorunundan kaçınılamıyordu. Kuzey Kore'yle yaptığı her savaşta Güney'in en büyük kırılganlıkları topçu menzilindeki başkentten, sınıra yakın megakent Seul'den kaynaklanıyordu. Afganistan ve Irak işgallerinde kent savaşları beklendiği kadar çetin olmadıysa da, sonraki ayaklanmalarda durum farklıydı. Terörizm söz konusu olduğunda, gelişmiş kentler pek çok hedef sunuyorlardı. Öfkeyle kent merkezleri kapatılıyor, ulaşım şebekeleri devre dışı bırakılıyor, ayrıntıları anında saptayıp dağıtan erken medya yorumları yapılıyordu. Bütün bunlar kırsal bir ileri karakolda olabileceklerin çok daha fazlasıydı. Kentteki evlerini terk etmek zorunda kalan mülteciler mümkün olduğunda başka kentlere akın ediyorlar, bu da gittikleri yerde kamu hizmetlerinin aksamasına neden oluyor, potansiyel yeni gerilimlere yol açıyordu. Bu durum Suriye Savaşı'nın Ürdün ve Lübnan'da yarattığı etkilerde görülebilir. Toplam nüfusu 4,4 milyon olan Lübnan 1,1 milyon kayıtlı mülteciyi barındırıyor ve bu akın ülke içindeki mezheplerin güç dengesini tehdit ediyordu.

Bir ABD ordu araştırması megakentleri "gezegendeki insan faaliyetinin dışmerkezleri" olarak betimliyor ve onların "gelecek

askerî müdahaleyi zorunlu hâle getiren sürtüşmelerin çoğunu yaratacağı"nı öne sürüyordu. Araştırma, başka kentlerin yanı sıra, iki Brezilya kentini ele alıyordu. Mayıs 2006'da Sao Paulo'da Başkent Birinci Komutanlığı (PCC) denilen uyuşturucu çetesiyle bağlantılı kişiler 1300 saldırıda bulundular. Hükümet Kasım 2010'da Rio'daki bir cezaevinde tutulan uyuşturucu çetesiyle görüşmeler yapmak zorunda kaldı. Altı yüz favela'nın (gecekondu semti) sadece birinden bütün kente yayılan şiddeti durdurmak için 3000 polis ve askerî personel gerekti. [724] Honduras'taki San Pedro Sula dünyada şiddetin en fazla olduğu kentlerden biri olarak görüldü. Bunun sebebi, kent aracılığıyla pek çok ekonomik faaliyetin aktarılmasıydı. Kent, zengin gasp fırsatları sağladığından suç çetelerinin ayrıcalık edinmek için birbiriyle savaştıkları bir mekân hâline geldi. Hiçbir şekilde batık bir devlet olarak görülmeyen Meksika'da hükümetin ABD'ye ulaşan kokainin büyük bölümünden sorumlu uyuşturucu kartellerine karşı aldığı sıkı önlemlerle bağlantılı olarak 120.000'den fazla ölümle sonuçlanan dehşet verici bir şiddet yaşandı. Politik şiddetle potansiyel etkileşim Kolombiya'da da görülüyordu. 1948'den 1950'lerin başına kadar kanlı bir iç savaş olmuş, bunu solcu gerilla grupları ile sağcı paramiliterler arasında 1990'lara kadar süren çatışmalar izlemişti. Hükümetin ana milis gücü olan, uyuşturucu trafiğinden gelir sağlayan ve aynı zamanda komşu Ekvador ve Venezuela'da barınma imkânına sahip ana milis gücü FARC'ı ezme vakti geldiğine karar verdiğinde, hareket yeniden toparlandı.[725]

Bir görüşe göre para için savaş, ideolojik ve iktidar için verilen savaştan farklıydı. Ancak, FARC'ın kanıtladığı gibi, kategoriler kolayca birbirinden ayrılamıyordu. Bu suç örgütleri, sokak çeteleri düzeyinden kendi dağıtım sistemleri, politik ve mali şebekeleri ve baskı araçlarıyla devletlere meydan okuyabilen, onların otoritesini zayıflatan ya da onların iktidar yapılarının parçası olan örgütlü girişimlere doğru gelişti.[726] 2017 başlarında Rio de Janerio'daki durumu araştıran Robert Muggah, kentteki şiddetin "silahlı çatışma" denebilecek bir evreye varıp varmadığını sordu. 2016 yılında 6000'den fazla insan katledilmişti;

cinayet oranı 100.000 kişide 41 kadardı. Askerî polis 920 kent sakininin öldürülmesine karışmışken, kentin güvenlik güçleri arasındaki can kaybı oranının son çatışmalara katılanlardan daha yüksek olduğu saplandı. Güvenlik güçleri zırhlı araçlar ve saldırı tüfekleriyle suç topluluklarının içine girdiklerinde, genellikle yolsuzluk yapanlara koruma sağlayan, bazen ağır makineli tüfekler ve roketatarlarla silahlanmış eski polislerin desteğinde silahlı gruplarla karşılaşıyorlardı. Başıboş mermiler hastanelerin ve okulların duvarlarını deliyordu. Sivillerin korunmasını gerektiren uluslararası hukuk normlarının her silahlı çatışmada Rio'daki gibi uygulanması gerekiyordu.[727] Phil Williams başka yerlerdeki iç savaşlarla kıyaslanabilen Meksika'daki şiddetin çok katmanlı olduğunu gözlemledi. Bazıları kişisel ve gelişi güzeldi fakat çoğu uyuşturucu ticaretine karışan suç örgütleri arasındaki rekabetle, ayrıca bu örgütlerin içindeki hizipçilikle ilişkiliydi. Williams bunun "Sicilya'da mafya klanlarının yarattığı şiddet, Arnavutluk'taki suç örgütlerinin kan davaları ve 1990'larda Rusya'da artış gösteren sözleşmeli cinayetler"i andırdığını gözlemledi.[728] Çağdaş çatışma çözümlemelerinde terörizm yer alırken, suç örgütlerine daha az yer veriliyordu. Ancak devlet işlevini sürdürürken, toplum zarar görmeye devam ediyordu.

"Kaynak savaşları" çok daha fazla tartışıldı. Pek çok savaş senaryosunun bir özelliği enerji arzını denetleme mücadelesini kapsamasıydı. Bu senaryolar genellikle petrol kaynaklarının azaldığını ve büyüyen ekonomilerin (önemli bir eklenti olarak Çin'le birlikte) ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele edeceklerini varsayıyordu. Bazı çözümlemeciler için bu, gelecek çatışmayı herhangi bir diğer jeopolitik etken kadar yönlendirecekti.[729] Rusya gibi ülkeler, geniş enerji kaynakları sayesinde kendilerini, koşulları dayatabilen ve gaz arzını kesebileceği için Avrupa dış politikalarını etkileyebilen merkezi bir konumda bulabiliyorlardı. İktidara geldiği andan itibaren Vladimir Putin ülkesini potansiyel bir "enerji süpergücü" olarak gördü. Bu sayede Rusya uluslararası hiyerarşide hak ettiği yeri yeniden alabilecekti.[730]

Enerji kaynakları modern ekonomilerin işlemesi için hayati olmakla kalmıyor, aynı zamanda petrol rezervlerinin üzerinde oturacak ya da onun çıkarılması ve dağıtımında önemli roller oynayacak kadar talihli olanlara büyük bir servet kaynağı sağlıyordu. Petrol rezervlerinin dağılımı yirminci yüzyılda sürekli bir jeopolitik etki yaratmıştı. Dünyanın stratejik bölgelerinin, özellikle Orta Doğu'nun saptanmasına yardımcı oldu ve aynı zamanda petrol varlıklarını ele geçirme savaşlarında askerî seferleri biçimlendirdi. İç savaşlarda da önemli bir ağırlaştırıcı etken oldu. Petrol zengini ülkeler iç muhaliflerini satın alabildiler ve askerî maceralardan, başka ülkelerdeki vekillerini desteklemeye kadar değişen dayatmacı bir dış politikayı fonlayabildiler. Petrol piyasasını denetleme çabasının yol açabileceği sonuçlar ya da ister boru hatlarıyla ister Hürmüz Boğazı gibi dar geçitlerle olsun transit yolların denetimiyle ilgili korkular nedeniyle Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali gibi çatışmalar ele alınırken mevcut olandan daha büyük riskler (Irak'ın aynı anda Suudi Arabistan'a girmesi gibi) görülebiliyordu. En aşırı durumda petrol varlıklarının değeri fetih için nadir bir ekonomik özendirici sağlıyordu.[731] Uluslararası ilişkiler öğrencilerinin yanı sıra radikal komplo teorisyenleri arasında petrolün büyük güçlerin stratejik hesaplamalarının merkezinde yer aldığına dair yaygın ve basit bir varsayım vardı.

Enerji fiyatlarının yükseldiği zamanlarda bu kaygılar geçerli oluyordu. 1970'lerde petrol fiyatlarında görülen muazzam artışların ardından Arap petrol üreticilerinin bazı Batılı devletlere uyguladıkları petrol ambargosu, ardından 1973 Arap-İsrail Savaşı ile İran Devrimi gibi olayların daha sonraki etkisinde de bu durum geçerliydi. Ancak 1980'lerde fiyatlar dramatik biçimde düşerken, iki petrol üreticisi –Irak ve İran– birbirine karşı savaşa girdiler. 2000'lerde fiyatlar yeniden yükselerek Rusya'nın enerji süper gücü olma iyimserliğini güçlendirdi fakat daha sonra, 2014'te fiyatlar tekrar dramatik biçimde düştü. Rusya, geçmişte pazar pozisyonunu kullanarak ülkeleri zorlamaya yönelik girişimleri hedef ülkeleri alternatif tedarikçiler aramaya yönelttiği için bütçe açıklarıyla, aynı zamanda pazar kaybıyla karşı karşıya

kaldı.[732] Bu arada kaya gazı kullanması sayesinde ABD bir kez daha önemli bir enerji üreticisi olmuştu.

Enerji güvenliğine ilişkin gelecek projeksiyonlar için de benzer bir örüntü vardı. Talep büyümeye devam ederken arzın zirveye yaklaşacağı tahmin ediliyordu. Bu türden iddialar daha iyimser piyasa bilgisini göz ardı etme eğilimindeydi, yeni rezervlerin bulunmasının ya da fosil yakıtlara daha etkin alternatifler geliştirilmesinin fiyatlar üzerinde yaratacağı etkiyi düşünemiyor ve tedarikin alternatif yollar bulunmadan kesilmesi hâlinde tüketicilerin çaresiz kalacaklarını varsayıyordu.[733] Arzı uzun süre kesintiye uğratmak, varsayıldığından daha kolaydı. Öte yanda ABD diğerlerine kıyasla petrol silahından avantaj sağlayacak (ekonomik önlemlerde genellikle görüldüğü gibi) konumda olabiliyordu.[734] Dolayısıyla pek çok çatışmada bir petrol boyutu olsa da, nadiren bu bir ülkenin savaşa girmesinin tek nedeniydi. Petrolle ilgili dürtülere atfedilen olaylar genellikle başka sorunlardan çıkıyordu. Nihayet bunlar açgözlülükten çok arz güvenliğiyle ilgili kaygıları yansıtıyordu.[735]

Petrol konusu uzun süre gelecek çatışmayla ilgili tartışmaların bir özelliği olduysa da, 1990'larda bir diğer sorun önem kazanmaya başladı. Bu, kaynak kıtlığına ilişkin daha yaygın sorunlar oluşturuyor, iklim değişikliğinin sonuçlarını kötüleştiriyordu. 1994'te Toronto Üniversitesi'nden Thomas Homer-Dixon "çevre güvenliği" dediği şeyle ilgili önemli bir araştırma programının bulgularını açıkladı. Rapor çarpıcı bir kehanetle başlıyordu:

> Gelecek elli yıl içinde gezegenin insan nüfusu muhtemelen dokuz milyarı geçecek ve küresel ekonomik çıktı beş kat artacaktır. Genel bir sonuç olarak, yenilenebilir kaynaklarda görülen kıtlıklar keskin bir artış gösterecektir. Yüksek nitelikli toplam tarımsal alan daralacak, ormanların kapsamı küçülecek ve onların hayatta kalmalarını sağladığı türlerin sayısı azalacaktır. Gelecek kuşaklar yeraltı suları, ırmaklar ve diğer su kaynaklarının geniş çapta tükendiğine ve kalitesinin düştüğüne; pek çok su ürününün azaldığına; ve belki önemli iklim değişikliklerine tanık olacaklardır.

Homer-Dixon bu kıtlıkların "gelişmekte olan dünyanın pek çok bölgesinde şiddetli çatışmalara zaten katkı yaptığı" uyarısında bulundu. Bu, "gelecek on yıllarda kıtlığın tetikleyeceği ya da ağırlaştıracağı (bir) şiddet artışı"nın erken evreleriydi. Bu devletlerarası savaşlara değil, onun yerine en belirgin biçimde yoksul ülkelerde "ulusaltı, sürekli ve yaygın" bir şiddete yol açacaktı. Nüfus hareketleri ve zaten zayıf devletlerin yoksullaşması, belki de dağılması dolaysız nedenler olacaktı.[736] Sonraki yirmi yıl içinde bu kaygı arttı ve küresel ısınmanın boyutu, sonuçları ve bununla nasıl başa çıkılacağına ilişkin daha geniş anlaşmazlıklarla birleşti.[737]

2007'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Sudan'ın Darfur bölgesinde çıkan çatışma "Arap milisleri siyah isyancılar ve çiftçilerle karşı karşıya getiren etnik bir çatışma" olarak tartışılırken, çatışmanın "en azından kısmen iklim değişikliğinden kaynaklanan bir ekolojik kriz" olarak başlamış olduğunu gözlemledi. Yirmi yıl süren bir kuraklık yetersiz gıda maddesi ve su anlamına geliyordu ve bu kısmen krizin sorumlusuydu.[738] Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panel'inden çıkan bir iddiaya göre, Himalayalar'daki buz kütleleri hızla eriyecek (bu daha sonra tartışma konusu oldu), Pakistan tarımını etkileyerek Hindistan'la yaşanan Keşmir sorununu ağırlaştıracaktı.[739] 2011'de gıda maddesi fiyatlarında rekor düzeyde ani bir artışın protesto dalgalarının bir sebebi ve Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali'nin ve Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesine yol açan protestolarda bir etken olduğu öne sürüldü. BM Dünya Gıda programında çalışan araştırmacılar gıda güvensizliği ile devletlerarası savaş bağlantısına ilişkin pek az bulgu varken, "demokratik çöküş, iç çatışma, protesto, ayaklanma ve topluluk çatışması" riskinin arttığını kaydettiler. Gıda güvensizliği ve devletlerarası çatışma bağlantısına ilişkin bulgular yeterince güçlü değilken, tarımsal ürün azalması ile Avrupa ve Asya'daki bölgesel çatışma dönemleri arasında bağlantı olduğunu gösteren bazı tarihsel bulgular vardı.[740]

2015'te BM Ulusal Güvenlik Stratejisi iklim değişikliğini "artan doğal felaketlere, mülteci akınlarına, gıda ve temel kaynak-

larla ilgili çatışmalara katkıda bulunarak ulusal güvenliğimize yönelik acil ve büyüyen bir tehdit" olarak saptıyordu. Sonraki yıl Başkan Obama, deniz seviyesindeki yükselme ve kuraklığın olası sonucu olan mülteci akınlarına işaret ederek, iklim değişikliğinden ciddi bir ulusal güvenlik sorunu olarak söz etti. "Suriye'de yaşanan kuraklıkların huzursuzluğa ve Suriye iç savaşına katkıda bulunduğu"nu gösteren bir saha araştırmasından alıntı yaparak şöyle dedi: "Bu durumu pek çok devlette büyütmeye başlarsanız, hayatta kalma eşiğinde olan pek çok insanın yaşadığı pek çok ulus-devlet için bu bir güvenlik sorunu hâline gelir."[741] Eylül 2016'da bir başkanlık genelgesi tehdide ilişkin daha fazla çözümleme yapılmasını sağladı.[742] Böylece Ulusal İstihbarat Konseyi'nin hazırladığı bir raporda sorunlar ele alındı.

> Uzun dönemli iklim değişiklikleri, daha aşırı hava olaylarına yol açacak ve okyanuslar, temiz su ve biyoçeşitlilik gibi kritik yeryüzü sistemleri üzerinde daha büyük bir baskı yaratacak. Gelecek yirmi yıl içinde bunların toplumsal, ekonomik, politik ve güvenlik alanlarında neredeyse kesinlikle, hem doğrudan hem de dolaylı önemli etkileri olacak. İnsanlar kıyı bölgeleri, suyun azaldığı bölgeler ve giderek büyüyen kentler gibi iklime duyarlı yerlerde yoğunlaşmaya devam ettikçe bu etkiler daha da belirgin hâle gelecektir.

Terörist El-Şebab grubunun Somali'deki 2011-13 kıtlığını uluslararası yardım kuruluşlarını zorlamak ve haraca bağlamak için nasıl kötüye kullandığı, Kuzey Mali'deki isyancı grupların artan çölleşmeyi yerel insanları bir "cihat için gıda" düzenlemesine bağlayacak şekilde kullanması raporda örnek olarak verildi.[743]

Enerji güvenliğine gelince, çevre güvenliği sorunlarının kaçınılmaz olduğuna ve topluluklar ile devletler arasında şiddetli anlaşmazlıklara yol açtığına dair bir varsayım vardı. Bu varsayım fazla belirlenimci olmakla, insan yaratıcılığı ile ekonomik özendiricilerin yeni kaynak yönetimi biçimlerine yol açacak yöntemlere izin vermemesiyle eleştirildi. Hammadde fiyatlarının yükselmesinde açığa çıkan belirli bir trend olacaktı, ancak fiyatlar sık

sık düşmüştü. Bu türden kasvetli gelecek tahminleri yeni değildi ve bunların kaydı önemsizdi. Toplumlar sorunla beklendiğinden daha etkin biçimde başa çıkıyorlardı. Hükümetler, kıtlık durumunda iş birliği yapmanın genellikle çatışmadan daha anlamlı olduğunu kabul edebiliyorlardı. Bu durum özellikle su kıtlıklarında –çatışma kaynağı olarak en fazla değinilen sorun– belirgindi. Geleceğin karanlık olduğuna dair kehanette bulunanlar yerleşik nedensel mekanizmaları gösteremiyorlardı.[744] Bir araştırma, su savaşlarını "ne stratejik bakımdan akılcı, hidrografik olarak etkin, ne de ekonomik bakımdan sürdürülebilir" olarak betimledi. Afrika iç savaşlarının sebeplerini araştıran bir diğer araştırma, "iklim değişkenliği ile iç savaşlar arasında sağlam bir bağlantı" göremedi.[745] Hava örüntülerindeki değişiklikler ile çatışma arasında doğrudan nedensel bağlantılar saptamaya çalışan araştırmalar yüksek düzeyde etkili olan bağlamsal etkenleri göz ardı ettikleri için hatalı sonuçlar veriyordu. "Tek başına ya da yüksek nüfus yoğunluğuyla birlikte ormanların yok olması, toprak kalitesinin düşmesi ve temiz su kaynaklarının daralması" gibi etkenler gelecek çatışmayla ilgisiz değildi. Bunlar devletlerin yüz yüze oldukları riski artırıyordu. Fakat bunların savaşı tetiklemesi olası değildi. Bulgular ekonomik kalkınma düzeylerinin önemine ve politik rejimin doğasına işaret ediyordu.[746]

Bir çatışmanın gidişatını belirleyen etkenleri ona sebep olan etkenlerden ayırma ihtiyacı, kuraklığın Darfur'da yarattığı etkiye ilişkin iddialarla ortaya çıktı. Oslo'daki Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü bu iddiayı sorguladı:

> Savaş ağaları –çatışmayı besleyen– kuraklığı, taşkınları, açlığı, tarımsal ya da doğal felaketleri kendi stratejilerinde, tıpkı Somali ve Darfur'da olduğu gibi, kötüye kullanabilirler. Fakat verdikleri savaşı yönlendiren, yağmur, hava sıcaklığı ya da deniz seviyesi değildir; onlar daima iktidar, toprak, para, intikam vb. gibi hedefler için savaşırlar.

Savaşın arkasında geniş bir etkenler dizisinin bulunduğu Suriye için de aynısı geçerlidir. Kuraklık ülkenin ekonomik çökü-

şünde bir rol oynadı[747] fakat bu sadece ağırlaştırıcı bir etkendi. Savaşlar, nihai olarak, kötü hayat koşullarına gösterilen tepkiler değil, politik mücadelelerin sonuçlarıydı.

Çevresel bozulmayla ilişkili olduğu görülen esas alan, özellikle Alt-Sahra Afrikası'nın kırsal bölgelerinde görülen devlet dışı çatışmalardı. Devlet dışı çatışma, hiçbiri devleti temsil etmeyen silahlı gruplar arasında oluyordu. Devlet aygıtlarını ele geçirme çabasıyla ya da bir devlet içindeki rakip gruplar arasındaki toplam politik güç dengesiyle ilgili değildi. Bu çatışmanın kıt kaynaklar için rekabet eden yerel grupları kapsaması daha olasıydı. Hükümetler zayıf ve ulusal sınırlar içindeki pek çok bölgede denetim kuramayacak durumdaysa, çevresel topluluklar ellerinden geldiği kadarıyla kendi başlarının çaresine bakıyorlardı. Şimdiye dek en büyük sayılarla bu çatışmalar Afrika'da, genellikle aynı anda tam bir iç savaş yaşayan ülkelerde oldu ve çoğunun "su, toprak ve besi hayvanları"na erişim dâhil yerel sorunlarla bağlantılı olduğu görüldü. Çevresel değişiklikler bu çatışmaları tetikleyecek ya da ağırlaştıracaktı.[748] Burada, bu bölümün başında tartıştığımız kent çete savaşıyla, normal olarak ana akım savaş ve barış tartışmalarında yer almayan ama gene de bazı devletlerin kendi sınırları içinde meşru fiziksel güç kullanımını tekelleştirme yeteneğini kaybettiği çatışma formları bakımından bariz bir benzerlik vardı.

[24]

Önümüzdeki Savaşlar

> Her durumda, aldığınız karar dikkate alındığında, geleceği gözlerinizin önünde olandan daha kesin olarak ve belirsizlikleri gerçekler olarak görme yeteneğinizle bize gayet benzersiz görünüyorsunuz, çünkü onların böyle olmasını istiyorsunuz.
>
> **Thukydides**
> Meloslular Diyaloğu[749]

Tümgeneral Bob Scales'in gözlemine göre, "Washinghton DC'nin son başarılı girişimi yarının savaşlarının doğası ve niteliği üzerine iddiaya girmek" idi. Bu kapsamlı bir girişimdi; "Kongre, akademi ve medyayla birlikte hizmetleri, savunma endüstrilerini ve onları destekleyen düşünce kuruluşları"nı kapsıyordu. Gene de başarı oranı zayıftı. "Sanal olarak sorunu istisnasız biçimde yanlış anlıyorlardı."[750]

Tümgeneral beş okul saptıyordu: Ciddi askerî yetenekleri olan olağan şüphelilerden –Çin, İran, Kuzey Kore ve "nostaljik favori" olarak Rusya– biriyle savaşma bahanelerini canlandıran "Senaryo Geliştirme" okulu. "Yerli silah üreticilerinin şeytanî

dehasından yararlandığı düşünülen düşmanlara karşı güvenlik topluluğunu uyarmak için ufuklarda sürekli tehdit arayan ürkmüş ve iyi maaş alan tekno-savaşçılar"ın "Gelişen Teknoloji Okulu." "Görülmeyen tehditleri karşılamak için yenilenebilen ve hazır hâle getirilen silahlar ve kuvvetlerden oluşan devasa bir alet çantası" oluşturan "Kabiliyet Temelli Değerlendirme" okulu. Yeni bir "savaş-çatışma konsepti" peşinde "Strateji Olarak Maskelenen Yeni Kavramlar" okulu. Tümgeneral, "ani saldırıyla düşmanı etkisiz hâle getirme,"[751] "ağ merkezli savaş" ve "etki temelli harekâtlar" konusunda örnekler veriyordu. Nihayet "Küresel Trendler Okulu," "politik ve toplumsal olarak popüler küresel kaygıları gelecek askerî tehditlerle aklamaya" çalışıyordu. Bunlar, "küresel su arzını, HIV epidemiğini, (ve) kentleşme"yi kapsıyor fakat bütün bunların savaşa neden yol açacağını gerçekte açıklamıyordu.

Gelecek savaşı değerlendirmek için Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana yayımlanan rehberlerin hepsinde bu okulların etkisi görülüyordu. Bunlar uluslararası ve devlet-altı çatışmayla ve bunların gelecek yıllarda ortaya çıkacak olası sorunlarıyla ilgili yaygın algıları açığa çıkardı. Senaryolar aktif ya da en azından örtük fakat şimdilik savaşı başlatacak kıvılcımdan yoksun çatışmaları temel alma eğilimindeydi. Kıvılcımı bulma çabası gelecek savaş için senaryolar üreten yazınsal yaratıcılığa hız kazandırdı.[752]

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra oluşan geniş boşluğu doldurmak için uygun bir "eş değer rakip" arayanlar yön değiştirdiler. Zorlu bir müstakbel düşman bulma mücadelesi bir aday olarak Japonya'yla örneklendi. O sırada Japonya'nın şöhreti ve nüfuzu savaş sonrası dönemin zirvesindeydi. Ülkenin imalat gücünü temel alan görülmemiş yeni ekonomik performansı onu yükseltmişti. 1988'de tarihçi Paul Kennedy *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşü*'nde, özellikle Amerikan zayıflığıyla kıyasladığı Japonya'nın artan önemini değerlendirmişti.[753] Bu önem ülkenin büyük bir mücadeleyi gerektirmeyen ticarî ve mali yönetiminde görülebiliyordu. Japonya'nın ABD'yle savaşı belleklerde canlıy-

dı fakat bunun tekrarlanması istenen bir deney olarak görülmesi olası değildi.

Ne var ki George Friedman ve Meredith Lebard, *The Coming War with Japan*'da, ABD ile Japonya'yı bir arada tutan Soğuk Savaş çerçevesinin ortadan kalkmasıyla birlikte derin ekonomik farklılıkların gelişmekte olduğu uyarısında bulundu.[754] Bu gelişme, Amerikalılar Japon ihracatını sıkıştırdıkça, önce ABD'de, daha sonra her yerde bir ticaret savaşına işaret ediyordu. Avrupa korumacı mantığını sürdürdükçe, Japonya ABD'yi dışlayarak kendi bölgesel pazarını yaratmak zorundaydı. ABD askerî bir karşılaşmaya yol açacak şekilde buna karşı çıkacaktı. Sanki her şey hayati emtia için başkalarına bağımlılıktan kaçma çabasıyla riske sokulabilirmiş gibi, buradaki mantık da Pearl Harbor ve son savaşa yol açan mantıkla aynıydı. Friedman ve LeBard'ın kitabına ilişkin sempatik bir değerlendirmede James Fallows savaştan söz edilmesini "aşırı" buldu ama gene de "son kırk yılda gördüğümüzden daha fazla uzlaşmaz çelişki olduğu kesindir" diyerek uyarıda bulundu.[755] Michael Crichton'ın *Rising Sun*'ı[756] ve Tom Clancy'nin ABD'ye karşı askerî ve ekonomik eylemi bir arada ele alan *Dept of Honor*'ının[757] arkasındaki ekonomik gerilimle (ve Japonlara ilişkin ırkçı betimlemelerle) bu beklenti kurguya yansıtıldı.

Bu türden kehanet niteliğinde çalışmalarda sık görüldüğü gibi, trendler kitaplar yayımlanırken dönüşüm geçiriyordu. Japonya uzun bir durgunluk dönemine giriyordu ve kendi piyasa konumunu sürdürmek için mücadele edecekti. Piyasa çöküşüne yol açma eğilimi gösteren saldırgan ekonomik politikalar yerine, baba Bush ve Clinton yönetimleri açık ticaretin sağladığı yararları geliştirdiler. Senaryolar Japonya'nın kendisini ABD'ye askerî olarak meydan okuyacak konumda gördüğünü ve gerçekten o konumdaysa 1941'e kıyasla daha elverişli bir zeminde olduğunu öne sürdükleri için de itibar kaybettiler. 1998'de Friedman ve LeBard'dan oluşan aynı ekip *The Future of War* başlıklı bir kitapta Japonya'nın Pasifik'te "Amerikan gücüne meydan okumaya yeminli" olacağı –açık deniz donanması kuracak kaynakları asla

bulamayacak olan Hindistanlıların ve Çinlilerin aksine– sonucuna varmıştı. Bu kez, genellikle "hassas güdümlü mühimmat" sayesinde bunun "ABD'nin merkezî sahneyi tuttuğu ve görülebilir gelecekte tutmaya devam edeceği dramatik biçimde yeni bir küresel çağ"[758] olduğu gibi bir nihai sonuca vardılar. On yıl sonra Friedman ABD'nin yirmi birinci yüzyılda da başat küresel süper güç olarak kalacağına hâlâ inanıyordu fakat bazı jeopolitik hayal uçuşmalarında kaçınılmaz biçimde bir "baskın taarruz"la başlayacak (2050 Şükran Günü'nde) bir Amerikan-Japon savaşı olasılığı yeniden canlandırıldı. Japonya, Türkiye'yle ve nihayet Fransa ve Almanya'yla ittifak kurarken, Amerikan tarafında İngiltere, "Polonya Bloku," Hindistan ve Çin olacaktı. Friedman, Çin'in durumundan diğer öngörü sahiplerine kıyasla pek etkilenmemişti. Bu ülkenin 2010'larda parçalanacağını düşünüyordu.[759]

ABD'nin genel olarak sanıldığından daha büyük bir tehlikede olabileceğini göstermenin gerekçesi yüksek düzeyde askerî bir hazırlığı teşvik etmekti. 1998'de eski ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger "zafer hastalığı" uyarısında bulundu; bir başarının ardından mağdurların yüz yüze geldikleri tehlikeyi görmezden gelmelerinden ve yeterince hazırlık yapmamalarından şikâyet ediyordu. Bir ölçüde Tom Clancy'nin türevi olan bir tarzda olgu ile kurguyu birleştiren karmaşık bir dizi senaryo oluşturdu. Hükümetler bir süre birden fazla krizle başa çıkmak zorunda kalacaklardı. Büyük çaplı bir savaş Kore Yarımadası'nda çıkıp nükleer silah kullanımına doğru tırmanırken, Çin Tayvan'ı ele geçirmeye karar veriyordu. İran seküler Arap hükümetlerini devirmek için İslamî köktencileri esinlemekle kalmıyor, ABD'de terör saldırıları da örgütlüyor ve Avrupa'da bir nükleer silah patlıyordu. Uyuşturucu işi yapan yozlaşmış rejimi devirmek için 2003'te Meksika işgal edilebilir ve çok sayıda mülteci ABD sınırından geçebilirdi. Weinberger yeniden doğan bir Rusya'nın nükleer silah kullanarak Avrupa'yı fethetmeye çalıştığı eski mücadeleleri yeniden canlandırırken, Japonya'nın 1945'ten çıkışını anlatan versiyonunda "siber saldırılar" kimyasal ve nükleer si-

lahları da kapsıyordu. Hâlâ tehlikeli devletler ve klasik savaş biçimleri odağa yerleştiriliyor; buna gerilla savaşı ve terörizm gibi düzensiz tehditlerden çok kitle imha silahlarının etkileri ekleniyordu. ABD'nin farklı biçimlerde bunca sorunla karşılaşma olasılığının verdiği esas mesaj, konvansiyonel güçleri yeniden inşa etme zorunluluğu ve etkin füze savunma sistemleri oluşturma çabasının sürdürülmesiydi.[760]

O arada Çin ABD'ye yönelik en ciddi uzun vadeli tehdit olarak ortaya çıkıyordu. Bu daima Japonya'dan daha güvenilir bir beklenti oldu. Çin, muazzam nüfusuyla ABD'den çok daha büyük bir ülkeydi ve 1990'ların sonunda ekonomik büyümesi yavaşlıyordu. Hükümeti otoriter, ismen komünist ve 1970'lerin başında sıcak ilişkiler kurmuş ve ekonomide karşılıklı bağımlılık geliştirmiş olmasına rağmen tarihsel olarak ABD karşıtıydı. En önemlisi, Çin gerçek anlamda revizyonist bir ülkeydi. Zayıf ve sürekli aşağılandığı bir dönemden kaldığını düşündüğü mevcut sınırlarından hoşnut değildi. Ana karaya komünistlerin hâkim olmasına yol açan iç savaş onun eski düşmanları olan milliyetçilerin Tayvan adasını ele geçirmeleriyle sonuçlanıyordu. Diplomatik faaliyetin çoğu Tayvan'ın bağımsız bir varlık olarak meşruluğunun inkârına yöneliyordu.

Jed Babbin ile muhafazakâr bir yorumcu ve eski bir deniz subayı olan Edward Timperlake olguyla kurguyu karıştırarak Çin'in kısa süre içinde ABD'yi vuracak kabiliyete ulaşacağını öne sürdüler. Sadece Tayvan'ı değil, Kore'nin bölünmüşlüğünü (Çin 1950'de Kuzey Kore'yi savunmak için Amerikan birlikleriyle savaşmıştı) ve Pasifik Çevresi'ne ilişkin çeşitli iddiaları da dikkate almakla birlikte özgül bir senaryoya bağlı kalmadılar.[761] Savaşacak yerde Asya'nın çoğunu Çin'e bırakan bir Başkan Hillary Clinton ve aynı zamanda kendi nükleer silahlarını başka ülkelere –Japonya ve İsrail– karşı kullanmalarından sonra Kuzey Kore ve İran'a karşı ABD'nin nükleer silah kullanacağını hayal ettiler. Bununla birlikte Çin ile ABD arasında karşılıklı bir nükleer saldırı yer almıyordu. Diğer kitaplarda olduğu gibi, esas temalar yeni bir süpergücün ABD'ye zarar verecek şekilde yükselişine bağ-

lıydı. Bir tür enerji krizi çatışmayı tetikleyecek ve Pekin savaşın kaçınılmaz olduğuna dair bir kanaat edinecekti.

Çin'in yükselişi sorunu, deniz gücünün geleceğine ilişkin büyük bir tartışmaya sebep olduğu için herhangi bir tehditten daha fazla önem kazandı. Çoğu savaş senaryosu kara güçlerinin hareketini kapsıyordu, çünkü savaşlar normal olarak toprak parçalarının denetimiyle ödüllenmek için veriliyordu. İç savaşlar üzerinde odaklanma kara savaşıyla ilgili bu kaygıyı güçlendirdi. Bunların temsil ettiği istikrarsızlığın denizde yarattığı sonuçlar, Orta Doğu'daki şiddetten Avrupa'ya kaçanların tehlikeli botlarının yanı sıra, korsanlık ve insan trafiğiyle ilgilenme gereğini ortaya çıkardı.

Ancak 1945 sonrası bütün uluslararası işlerin perde arkasında ABD'nin denizlere hâkimiyeti, uzak bölgelere ulaşma ve dünyanın her yerinde güç kullanma kabiliyeti yer alıyordu. ABD'nin hem Avrupa hem de Asya'da ittifaklar kurmasını, kriz zamanlarında onlara askerî yedek güçler ve temel ikmal maddeleriyle ulaşmasını, düşmanları denizden bombardıman, ekonomik abluka ya da amfibik çıkarmayla tehdit etmesini sağlayan deniz gücüydü. 1991 Körfez Savaşı sırasında bütün bunlar çok açık biçimde görülmüştü.[762]

Çin ekonomik olarak büyüdükçe donanmasının gücü belirgin biçimde artarak, navigasyon serbestliği ve uzun dönemde müttefiklerine yardımcı olma bakımından ABD'ye kısa vadeli bir meydan okuma oluşturdu. Kendi kıyılarına yakın denizleri denetlemek için Çin'e gerekli olan kabiliyet, "A2/AD" kısaltmasıyla geçen "Anti-Access/Area Denial" (Geçit Vermeme-Bölge Tutma) olarak betimlendi.[763] Tartışma, Amerikan deniz üstünlüğüne meydan okumadan önce Çin askeriyesinin ne kadar ileri gidebileceğinde odaklandı.[764] A2/AD kavramı aşırı belirsizleşti; ya "güçlerin ancak büyük bir tehlikeyi göze alarak girebileceği 'nüfuz edilemez' ve 'kapalı bir mıntıka,' bir 'teknolojiler ailesi' ya da bir 'strateji.'"[765] Bu konu ABD'nin nitelik pahasına nicelikle ilgili sorunları yansıtarak donanma üstünlüğünü düşman ülkelerin kıyılarında güç bulunduracak şekilde kullanmayı sürdürüp

sürdürmeyeceğiyle ilgili daha kapsamlı sorunlara işaret ediyordu. Artık her pahalı birimi küçük, insansız denizaltıları kapsayan, çeşitli gemisavar silahlara duyarlı az sayıda yeterli platform vardı. Böylece ABD-Çin stratejik ilişkisi klasik bir büyük güç rekabeti olarak çerçevelendi. İki güç arasındaki çıkar çatışmalarını yönetecek başka yöntemlerin olup olmadığına ya da belirleyici bir etken olarak karşılıklı ekonomik bağımlılığın ne ölçüde belirleyici bir etken olduğuna ilişkin kaygılardan ayrı olarak Batı Pasifik'in denetlenmesi için geliştirilen bir rekabet oluştu.

Askerî meselelerde devrimden söz eden ilk kişi olan Andrew Krepinevich, 2007'de, 2016'ya kadar geçerli olan kendi senaryosunu ortaya koydu.[766] Onun düşmanlar hiyerarşisinin en tepesinde artık Kuzey Kore ve Çin yer alıyordu. Kitabı, sürprizin nasıl olabileceğini göstermek için Pearl Harbor ve *blietzkrieg*'le başlıyordu. Senaryosu Pakistan'ın çöküşünü, dönemin sahici bir kaygısı olarak bu ülkenin nükleer silahlarının yanlış ellere geçmesine yol açan bir kargaşayı, en kötü teröristlerin yapabileceklerine ilişkin aşırı bir korkuyu yansıtan çok yüzeyli bir İslamcı "Ateş Duvarı"nın oluşmasını kapsıyordu. Gerçek bir gelişmeyle bağlantılı en ilginç senaryo, ABD'nin kaosa yol açacak şekilde Irak'tan çekilmesiydi. Krepinevich, Amerika'nın çözüm geliştirme yeteneğini kaybetmesinin Rusya ve Çin'in Orta Doğu'da istikrarı sağlama sorumluluğunu üstlenmesine yol açacağını düşünüyordu. Senaryoyla ilgili sorunlar ayrıntılı olarak ele alınır: Irak Başbakanı Maliki, Kürtlerden ve Sünnilerden yardım ister (alamaz), Suriye kayıtsız kalır (Rusya burada sorumluk almıştır), İran'ın rolü artar ve Başkan Obama IŞİD'in Irak'ı alt etmesine izin veremeyeceğini nihayet anlar.

2015'te Ukrayna'nın işgalinin (Kırım'ın ilhakını kapsayan) ardından Rusya ciddiye alınması gereken bir tehdit olarak ortaya çıkmak için elinden geleni yaptı. Aynı yıl içinde SACEUR (Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı) komutan yardımcılığından emekli olan General Richard Shirreff yaklaşan savaşla ilgili değerlendirmesini yayımladı. İngiltere'nin savunma harcamalarındaki azalmanın getireceği tehlikelere, uluslararası sahnede

sükûneti sağlamak için "şaşırtıcı bir kumar" oynayan hükümetin "yarı-pasifist" eğilimlerine ilişkin bir değerlendirme yayımladı. "Rusça konuşan etnik Rusları Anavatan Rusya bayrağı altında" yeniden birleştirmeye kararlı, 1991'e kadar Sovyetler Birliği'nin parçası fakat artık NATO üyeleri olan Baltık devletlerini ele geçirmeye hazırlanan Rusya Devlet Başkanı Putin'in yarattığı tehlikeyi ihmal etmişlerdi. Shirreff bir savaş senaryosu oluşturmaya çalışmadı. İttifakın zaten ciddiye aldığı[767] beklenmedik bir durumu en kaygı verici sonucuna kadar götürdü. Bunu yaparken Shirreff yazın türünün standart biçimine uydu. Demokrasinin getirdiği kısıtlamalardan özgür, kurnaz bir düşman, kendilerini hazırlıksız yakalandıkları bir savaşın içinde bulan sorumsuz batılı ülkeleri gafil avlar.[768] Durum ancak siber savaşta Batı'nın şaşırtıcı biçimde daha iyi olması sayesinde düzeliyordu.

Bir başka emekli subay, Douglas Cohn, saldırganlığa eğilimli devletlerin fırsat düştüğünde kendilerini tutamamaları yüzünden patlak veren 4. Dünya Savaşı (Soğuk Savaş'ı 3. Dünya Savaşı olarak görüyordu)[769] senaryoları oluşturdu. Bu devletler eski yenilgilerin intikamını almak ya da uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için her zaafı değerlendirerek hamle yapıyorlardı. 1990'ların başında oluşturulan senaryolarla kıyaslandığında Cohn'un ileriye bakışına parçalanma hâkimdi: Eski NATO müttefiklerinin kendi aralarındaki kavgalar, Euro mıntıkasının çöküşü ve bir Belçika iç savaşı, Rusya'nın Baltık ülkeleri dâhil 1990 sonrasında kaybettiği bölgeleri geri alma girişimi, Çin'in yayılmacı bir tutum izlemesi ya da kendi iç savaşıyla uğraşması, daha sonra kutup bölgelerinin, hatta ayın kolonileştirilmesi ya da içme suyu kaynaklarını ele geçirmenin yanı sıra nükleer terörizm, para manipülasyonları ve siber savaşla ilgili bilinen kaygılar nedeniyle çatışmaların gelişmesi.

Bütün bu kitapların teması her zaman hiç beklenmeyenin gerçekleşebileceği ve bu yüzden her şeye hazır olmak gerektiği idi. Cohn'un vardığı sonuç buydu. Ulusal savunmanın "kolay tanımlanmış tehditlerle öngörülmesi" sağlanamazdı. Bu nedenle ABD'nin "her türlü olasılık" için hazır olması gerekiyordu. Cohn'un kaygısı, ABD hükümetinin bu meydan okumalarla başa

çıkma yeteneğinden yoksun olmasından çok, genel bir matem konusu olarak, bunu yapacak iradeden yoksun olacağının görülmüş olmasıydı.[770] Fakat pratikte hükümetlerin öncelikleri belirlemeleri ve yeterince ele alınamayan bazı sorunların olduğunu ve ulusal ilginin bunu sağlamaya hizmet etmeyeceğini kabul etmeleri gerekiyordu.

Ufukta beliren tehlikelere dikkatleri çekmeyen fakat gelecek planlaması için metodolojiler geliştirmeye çalışan bazı öngörü sahipleri de vardı. Peter Schwartz'ın 2003'te yayımlanan *Inevitable Surprises* gibi bir kitabı, geleceği biçimlendiren "ön-belirlenmiş unsurlar"ı saptamaya çalıştı. Yazar, bu kategori içinde mülteci hareketlerinden, İslâm'ın Avrupa toplumları üzerindeki etkisinden ve yaşlanan nüfustan söz ediyordu. Aynı zamanda ekonomik büyümeyi, üretkenliğin sağladığı kazanımları abartıyor, küreselleşmeyle ilgili kaygıların fazla ilgi gördüğünden kuşkulanıyor ve mali düzenlemenin işleyeceğini varsayıyordu. Stratejik savunmaya ilişkin iyimserliği, "yakın gelecekte gezegene Amerikan askerî hâkimiyeti"ni sağlayacak oldukça karmaşık bir görüşe varıyordu. Ayrıca, "ABD isteyerek ya da istemeden yüksek teknoloji sahibi küresel polis rolünü oynamak zorunda kalacak" idi. Avrupa'nın AB için öngörülebilir istikrarı ve Euro'nun başarısı konusunda da iyimserdi. Rusya sonunda AB'ye katılabilirdi. Bütün bu olumlu gelişmeler sürerken, sorun başka yerde çıkacaktı. Suudiler İslâmi bir ayaklanmayla, Pakistan ve Mısır darbelerle, Endonezya etnik çatışmayla, Meksika uyuşturucu savaşlarıyla karşılaşabilirdi. Afrika'nın, Latin Amerika'nın ve Orta Doğu'nun büyük bölümü neredeyse ıskartaya çıkabilirdi.[771]

Bu kitaplar, içerdikleri spekülasyonlar ve olasılıklarla birlikte, enerjilerini ve kaynaklarını nasıl kullanacakları konusunda karar vermek durumunda olan politikacılar için pek az değer taşıyordu. Amaç yönetimi harekete geçirmek olduğu zaman odağın belirgin olması gerekiyordu. Bunun nasıl yapılacağı, Harvard Üniversitesi Belfer Center Dekanı Graham Allison'ın iki kitabında görülebilir. Allison, bir tür nükleer aygıtı ele geçiren ve onu bir kent merkezine taşıyan devlet dışı bir grubun yarattığı

kâbusu anlatıyordu. Bu kaygı 9/11'de itibar kazandı. El-Kaide belirgin biçimde mümkün olduğu kadar çok sayıda insanı öldürme eğilimindeydi ve kendi silahını imal etme ya da onu açık piyasadan satın alma, belki de güvenliği yetersiz nükleer malzeme ya da aygıtların çalınması için risk yaratan eski Sovyetler Birliği'ndeki düzensizlikten yararlanma eğilimindeydi. Daha sonra gerekli teknolojileri İran, Kuzey Kore ve Libya'ya satmakta olan, Pakistan'daki A. Q Khan şebekesinin açığa çıkması şok yarattı.[772]

2004'te Allison terörist grupların nükleer bir aygıtı elde ederek ya da kendi aygıtını imal ederek katliam yapabileceği olası yöntemleri araştırdı. Rastlantıya bırakılamayacak kadar önemli olan böyle bir saldırıdan kaygılanan hükümet uzmanlarına rapor sundu. Bu, diğer terör eylemlerinin hiçbiri nükleer bir patlamayla kıyaslanamayacağı için klasik bir "en kötü durum" idi. Listede yer alan daha sonraki tehditler bile uçakla bir nükleer güç istasyonuna çarpmak ya da radyoaktif malzeme kullanarak yıkıcı olmaktan çok kesintiye uğratacak bir "kirli bomba" yapmak gibi nükleer bir unsur taşıyordu. Bunlar hayal edilebilecek en kötü terörizm biçimleri olsa da, büyük paniğe neden olabilecek kimyasal ya da biyolojik silahların kullanılacağı başka biçimler de vardı. Devlet-dışı grupların bunları imal etmeleri çok daha kolaydı. Kimyasal silahlar devletler tarafından kullanılmış ve teröristler biyolojik saldırı denemişlerdi. 9/11'den sonra beş kişinin postayla gönderilen antraks sporları yüzünden ölmesi ABD'de korku yarattı. Dolayısıyla bu silahlarla yapılacak bir saldırının pek olası olmadığını ya da önlem gerektirmediğini düşünmek için hiçbir sebep yoktu.

Allison en dehşet verici duruma odaklandı:

> Niyeti ciddi olan, nükleer silahlara ya da ilkel silahların imal edilebileceği nükleer malzemeye ulaşabilen aktörlerin sayısı ve teröristlerin Amerikan sınırlarından içeriye bir silah sokabilmeleri için neredeyse sınırsız yöntemin varlığı dikkate alındığında... Benim kanaatime göre, önümüzdeki on yıl içinde Amerika'ya nükleer bir terörist saldırı, mevcut durumda hiç olmamasından daha olasıdır.[773]

Genellikle silahların ve atomları parçalanabilen malzemenin güvenli tutulmasını sağlayacak kararlı eylem olmadıkça, bir felaket neredeyse kesindi.

Michael Levi bu kaygıları ya da sağlam politikaların gereğini göz ardı etmedi fakat en fazla kaygı uyandıran sonuca yol açacak en kötü vakaya en kötüsünü ekleme metodolojisine karşı çıktı. Bir "nükleer karaborsa"nın varlığından ya da bir nükleer silah imal etmenin "internette sörf yapmak kadar basit" olduğundan ya da nükleer malzeme kaçakçılığının "uyuşturucu kaçakçılığıyla aynı" olduğundan kuşkuluydu. En iyi savunma testinin "her şeyi yapabilecek kadar güçlü bir düşman"a karşı değil, daha çok "dikkatsiz, tutucu, kaynakları sınırlı ve her şeye gücü yetmeyen olası bir terörist"e karşı yapılabileceğini öne sürdü.[774] On yıl sonra, şans eseri nükleer bir kaza olmadıysa ve savunma önlemleri konusunda sınırlı bir ilerleme sağlandıysa da kaygılar ortadan kalkmamıştı. Bir çözümlemeci henüz nükleer bir terör eylemi olmamasına ve gelecekte de olmayacağı düşüncesinin biraz rahatlamaya yol açmasına şaştığını dile getirdi.[775]

Bu kez Allison hamle yaptı. 2017'de doğru önlemlerin alınması hâlinde önlenebilecek yeni bir trajedi üzerinde odaklanan yeni bir kitap yayımladı. Bu seferki ABD ile Çin arasında çıkacak bir savaştı. Yöntem, iki büyük güç arasında barışın nasıl korunacağını açıklayan bir dizi tavsiye dışında, durumun çekiciliğine kapılan ve aynı en kötü durum değerlendirmesini yapan otoriter şahsiyetler bakımından benzerdi. "Mevcut yörüngede," diyordu Allison "önümüzdeki on yıllar içinde ABD ile Çin arasında savaş sadece mümkün değil, günümüzde kabul edildiğinden çok daha olasıdır." Ne var ki bu kaçınılmaz değildi.[776] Çin, ekonomide, daha sonra potansiyel olarak askeri alanda ABD'yi kısa sürede geçecekti. Huntington iki güç arasındaki kültürel çatışmayı gündeme getirmişti. Tayvan, Güney Çin Denizi ve Kuzey Kore'de, Allison'ın makul çatışma senaryoları türetebildiği ticaret alanında gerçek gerilim noktaları da vardı.

Allison'ın "büyük fikri" başat güçler kendi konumlarını tehdit altında gördüklerinde tekrarlayan tarihsel bir örüntünün

parçası olarak bu anı çerçevelemekti. Yunan tarihçinin Peleponnesos Savaşı için yaptığı ünlü açıklamaya göndermeyle, buna "Thykydides Tuzağı" dedi: "Atina'nın yükselişi ve bunun Sparta'ya aşıladığı korku savaşı kaçınılmaz kıldı." Allison, bu tuzağa ilişkin Almanya ile İngiltere arasında Büyük Savaş'a yol açan rekabeti de kapsayan yüzlerce yıla dağılmış pek çok örnek verdi. Atina ile Sparta arasındaki savaşa dair gerçekten iyi bir açıklama olup olmadığı sorusundan ayrı olarak bu formüllendirmede başka zorluklar vardı. Çin'in yükselişi bütün bölgeyi rahatsız ediyordu. Hareket hâlinde pek çok büyük güç etkileşimi vardı.

1990'a kadar Çin'in en olası düşmanı Sovyetler Birliği idi. 1983'te Edward Luttwak iki ülke arasında büyük bir savaş öngörmüştü. Sovyet askeri gücü yirmi yıl boyunca görülmemiş bir büyüme kaydetmişti. "Benzeri olmayan boyutlarda bir silahlanma çabasının ürünü" olan bu büyüme, Moskova'nın askeriye dışında her alanda çok daha güçlü olan NATO ülkeleriyle boy ölçüşebilmesini sağladı. Şimdi bu güç Sovyet liderliğinin aynı ideolojiyi paylaşmasına rağmen açıkça korktuğu bir düşmanı, daha büyük bir tehdide dönüşmesini önlemek için alaşağı edecekti.[777] Bir diğer örnek 2014'te Çin'in Japon Senkaku Adaları (Diaoyu Adaları olarak bilinen) üzerinde hak iddia etmesiydi. Bu gelişme, Japonya Başbakanı Şinzo Abe'nin yüz yıl önce Avrupa'daki durum ile Asya'daki mevcut durum arasındaki rahatsız edici benzerlikler üzerine yüksek sesle konuşmasına neden oldu.[778]

Çin liderliğinin Hindistan'ı da dikkate alması gerekiyordu. Burası sınır anlaşmazlığı yüzünden 1962'de savaşa girdiği, Çin'in müttefiki Pakistan'la sürekli anlaşmazlık yaşayan, aynı zamanda muazzam bir nüfusu olan ve ekonomide vites yükselten bir ülkeydi.[779] Çin'in sorunu ABD'yle güç mücadelesinden çok, bölgedeki diğer büyük oyuncuların çoğuyla potansiyel mücadelesiydi. 2012'de Çin sorununu tekrar ele alan Luttwak, Çin'in yüz yüze olduğu tehlikeyi genellikle büyük güçlerde görülen, mutlaka "hasım tepkisi"ne yol açan, kendi gücünü fazla abartma eğilimi olarak gördü. Çin'in esas zorluğu, komşularının toplanıp karşı saldırıya geçmelerini istemiyorsa, tevazu göster-

meyi ve kendine hâkim olmayı öğrenmesiydi. Bunu yapabilmesi ve gereksiz bir savaştan kaçınabilmesi hâlinde, yükselişine karşı durulamazdı.[780]

Dünyanın gelecekte nasıl gelişebileceğini ve potansiyel güvenlik içerimlerini kestirmek için yapılan en sistematik girişim, ABD Ulusal İstihbarat Konseyi'nin bir başkanlık seçiminden sonra fakat göreve başlama töreninden önce yayımlanan dört yıllık küresel trendler değerlendirmesiydi. Diziler 1997'de başladı. Önce 2010'a kadar geliyordu; sonra 2010 seçimlerinden 2030'a kadar gidecekti. Ocak 2017'de yayımlanan en yenisi belirli bir zaman dilimini kapsamıyordu. Ele alınan konular fazla değişmemişti; demografik trendler, iklim değişikliğinin etkisi, dünya ekonomisindeki gelişmeler, Asya'nın yükselişi, Afrika'da şiddet Orta Doğu'daki karışıklık ele alınıyordu. Daima Rusya'nın kısıtlanmalarla nasıl başa çıkmakta olduğu ve Çin'in yükselişinin anlamıyla ilgili sorular vardı. Bu bir dizi olduğu için gözden kaçanlar da vardı ve metodolojinin içerimleri üzerine yorum yapmak mümkündü. Konseyin ilkesel olarak öngörülebilir olan özgül olaylara (erken bir örnek 1998 mali kriziydi) kapılmış olması şaşırtıcı değildi fakat birbirini izleyen her bir baskı, bir süreksizliği, yazım sırasında bir trend ya da bir "siyah kuğu"yu, nereden geldiği belli olmayan fakat her şeyi değiştiren nadir bir olayı öngörme konusunda nasıl daha iyi olabileceklerini gösteriyordu.[781]

Dizi başladığında, 1990'ların temel konularını ele alıyordu: küreselleşmenin etkisi, çoğu çatışmanın devletlerarası değil devletlerin içinde olması, hassas güdümlü mühimmatın ve enformasyon teknolojilerinin "askerî alanda devrimin ayırt edici özellikleri olmaya devam" etmesi ve rakiplerin "asimetrik araçlar –terörizmin giderek daha fazla kullanılmasından kitle imha silahlarının olası kullanımına kadar değişen–" kullanarak bu ABD avantajını köreltme girişiminde bulunacak olmaları. "Politika oluşturanların ulusal güvenlik gündemlerine giderek beş soru hâkim olacaktı: ne zaman, kiminle, hangi araçlarla ve nasıl bir sonuç için müdahale?"[782] Aralık 2000'de devletlerin suç örgütleri ve terörist gruplarla ilişkileri, "asimetrik yaklaşımlar –ister dev-

letlerin, ister devlet-dışı aktörlerin olsun– ABD'ye yönelik çoğu tehdidin başat özelliği hâline gelecektir"[783] gözlemini de kapsayarak daha fazla odağa alındı. Aralık 2004'te, 9/11 dramasından ve Irak'ın işgalinden sonra, yazarlar senaryolarını 2020'de geçen kurgusal çalışmalarla süslediler. Böylece devam eden bir Pax Americana (Amerikan Barışı), Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin ABD'nin hâlâ liderlik ettiğini fakat bunu "giderek daha çeşitli, karmaşık ve hızlı tempolu bir dünya"da yaptığını kaydeden günlük bir notuyla, Usame Bin Laden'in bir "Yeni Halifelik" kurma girişimini değerlendiren bir mektubuyla ve devletler güvenlik önlemlerini sıkılaştırırken bir kitle imha silahı anlaşması yapmaya çalışan iki silah tüccarının karşılıklı mesajlaşmasıyla aydınlatılmış oldu.[784]

2008 dokümanı, uluslararası ekonomi yeni bir mali krizin şokuyla sarsılırken yayımlandı. Kriz dokümanın sayfalarına pek yansımadı. Büyük güç savaşı beklentisi azdı fakat "Orta Doğu, Asya, Afrika'yı kapsayan" bir istikrarsızlık yayında artan sorunlar bakımından dikkate değer bir süreklilik vardı. Belirsizlikler "rejimlerin yıkılmasına yol açan tetikleyici olaylar" ve "alevlenme noktalarını ve kaynaklar için yapılan rekabeti yönetme yeteneği" çevresinde dönüyordu. Bu "sonucu belirgin olmayan bir öykü" idi.[785] "Uluslararası ittifakların şekli ve doğası ... akış durumunda" idi. Betimlenen dünya, bazı devletlerin üstesinden gelemediği komşularına daha fazla sorun çıkarmasıyla artan bir iç çatışma eğilimi gösterirken, refahı daha yüksek ve istikrarlı devletler küreselleşme nedeniyle ulusal gündemleri denetlemekte zorluk çekiyorlardı. Aynı zamanda Amerikan politikalarının "devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin izleyecekleri yolu etkileyerek dünyanın biçimlenmesinde önemli bir değişken" olduğu kabul ediliyordu. Bu belirgin, ancak önemli bir kavrayıştı: Dünya öngörülemezdi, çünkü ülkenizin yapmak zorunda olduğu tercihlere bağımlıydı.

2012'de ABD'nin rolü daha fazla sorgulanıyordu. Savaşların azalmakta olduğu fikrinden kaynaklanan iyimserliğin farkında olan doküman "büyük güç çatışmasını caydıran etkenlerin

güçlü kalacağını; tehlikeye atılacak fazla şey olduğunu" kabul ediyordu. Fakat bu durum "ülke içi çatışmaların sayısında ve yoğunluğunda giderek azalma olacağına dair beklentilere ilişkin" ihtiyatlı olmayı gerektirirken, uluslararası sistemdeki değişikliklerin ülkeler içi çatışma risklerini artırmakta olduğuna işaret ediliyordu:

> Soğuk Savaş sonrası dengenin temelleri değişmeye başlamaktadır. Gelecek 15-20 yılda ABD küresel düzenin sistemik bekçisi ve garantörü rolünü oynamaya devam etmesini sağlayacak ölçüde belirleyici olacaktır. ABD'nin isteksizliği ve/ya da küresel bir güvenlik sağlayıcı olarak gerileyen kapasitesi, özellikle Asya ve Orta Doğu'da istikrarsızlığa katkıda bulunan temel bir etken olacaktır.[786]

2016 seçimlerinden birkaç hafta sonra yayımlanan bir sonraki doküman öncekilerden daha kasvetliydi. 2012'den beri Ukrayna ve Suriye'ye Rus müdahaleleri olmuştu ve Çinlilerin Güney Çin Denizi'ndeki dayatmaları gerilimi artırıyordu. Merkezî Batı demokrasilerinde "göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı" bir ruh hâlinin varlığı kaydediliyordu. "Liderlerin iç politik alternatifleri yok ederek politik denetimi güçlendirmeye çalışırken, uluslararası ilişkileri varoluşsal olarak değerlendirdikleri" ülkelerde milliyetçilik kullanılıyordu. Gelecek beş yıl içinde "giderek genişleyen bir devletler, örgütler ve yetkili bireyler dizisi"nin jeopolitiği biçimlendirmesiyle, "ülkeler içinde ve arasında gerilimlerin artacağı" uyarısında bulunuluyordu.

> İyisi ve kötüsüyle oluşum hâlindeki küresel manzara Soğuk Savaş'ı izleyen Amerikan hâkimiyet çağının kapanmakta olduğunu gösteriyor. Belki de aynı durum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurallar temelinde oluşan uluslararası düzen için de geçerli. Uluslararası alanda iş birliği yapmak ve halkın beklentilerine uygun tarzda yönetmek daha da zorlaşacak. Veto oyuncuları her defasında iş birliğini engellemekle tehdit ederken "tek tip görüşler"i yayan enformasyon, dün-

> ya olaylarına ilişkin ortak kavrayışları zayıflatarak, birbiriyle rekabet eden sayısız gerçekliği güçlendirecektir.

"Gözle görülen bu kaosa düzen dayatma" ayartılarına rağmen, bu çaba "nihai olarak kısa dönemde fazla pahalı, uzun dönemde ise başarısız olacaktır." Geçen yüzyılın dersleri daha az güçlü hasımların üstesinden gelmenin ne kadar zor olduğunu gösteriyordu. Cesaretlendirilen Rusya ve Çin'in uluslararası iş birliğini engellediği ve "nüfuz alanları"nın canlandırılması yönünde bir eğilimin oluştuğu uyarısında bulunuluyordu.[787] Donald Trump 20 Ocak 2017'de Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. başkanı olarak göreve başladı.

[25]

Savaşın Geleceğinin Geleceği

> Bir şeyin başlangıcındaydım: Çatışmanın arttığı, değiştiği ya da azaldığı ama sona ermediği, en fazla umut edeceğiniz şeyin barış ya da daha iyi bir çağın gelişi değil, sadece mümkün olduğu kadar uzun süre güvende kalmak olduğu yeni bir çağın.
>
> Matti Friedman,
> Pumpkinflowers, 2016[788]

Bu kitap, politikacıların ve yorumcuların savaşın doğasına, onun nasıl verileceğine ve aynı zamanda nasıl denetlenebileceğine ilişkin ortak bir görüşe sahip oldukları dönemi tartışarak başladı. Klasik savaş modeline göre, politik mücadeleler savaş yoluyla sonuca bağlanıyordu. Modern çağın büyük savaşlarında durum buydu. Savaşan taraflar bütün varlıklarıyla savaşa giriyorlar, sonuç zafer ve yenilgiyle belirleniyor ve güçler hiyerarşisinin doğrulanması uluslararası sistemin yeni bir çizgiye oturması için yeterli oluyordu. Fakat bunlar muazzam fedakârlıkları ve dehşet verici tahribatı gerektiren uzun ve çetin mücadelelerdi. On dokuzuncu yüzyıl stratejistlerinin hedeflerine mümkün olduğu

kadar kısa süre içinde ulaşmak için geliştirdikleri düşünce bu değildi. Gelecek savaşlarda sürpriz saldırıların ağırlık kazanmasının sebebi buydu. Çabuk zafer ihtiyacı düşmanı hedef alan ilk darbelerin önemini artıyordu. Savaşın muhtemel gidişatı hakkında beklentiler ne olursa olsun, savaş bir kez başladığında ya da saldırının yakın olduğunu anlayan bir düşmanın hazırlanma ya da savunma fırsatı bulması durumunda tereddüde kapılmak aptallık olacaktı. Sürpriz her zaman avantaj sağlayacaktı. Amaç düşmanın bocalamasını sağlamak ve onu çaresiz bırakmaktı. İlk darbenin kararsız olması, sonucu belirsiz, uzun ve zor bir mücadele anlamına gelebilirdi.

Savaşlarda açık hamlelerin önemi onların geleceğine ilişkin yazıların kurbanların yenilgisine neden olan hayali ilk darbeyle dolu olmasına yol açtı. İkinci ve üçüncü darbeler hakkında daha az yazıldı. Bir açmaza varıldığı, savaşın kayıplarla ve hiçbir çıkış yolu olmadan tıkanıp kaldığı sonraki yıllarda da bu durum değişmedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra stratejistler bir sonraki savaşın daha kısa sürmesi için tanklara ve uçaklara bel bağladılar. Daha uzun ve daha amansız savaş olasılığı üzerinde duran yazarlar, daha zekice hazırlanmış sefer planları hayal etmektense, toplumların böyle bir durumla nasıl başa çıkabileceklerini ve ona nasıl uyum sağlayabileceklerini kavramaya çalıştılar. Nükleer çağa geçilmesi distopya imgelemlerine yeni bir hız kazandırırken, stratejik tasarım soyut bir akıl yürütme biçimine dönüşüyordu. Artık her savaş planı öncekilerden daha fazla ilk vuruşta her şeyi masaya sürecekti, çünkü düşmanın nükleer kabiliyetlerini tamamen yok etmenin gerisinde kalan her girişim, kendi ülkelerinin dehşet verici bir intikamın acısını çekmesine yol açacaktı. Zamanla, silahlı kuvvetlere pek yer bırakmayan siber-saldırıların kullanılması dâhil yeni savaş biçimleri oluştukça, sürpriz saldırılar yazın alanında ağırlık kazanmaya başladı. Askerî uygulama belirgin başlangıç ve sonuçlardan yoksun, uzun ve yıpratıcı mücadelelerin çekimine kapılırken de bu durum değişmedi.

Gelecek savaşla ilgili yazında indirici darbelerin öne çıkması sadece potansiyel stratejik etkinin ya da bu darbelerin yarattığı

dramanın sonucu değil, aynı zamanda bunların amaca ulaşmaya yardımcı olmasıydı. Onlar politik ihmalkârlığın ve halkın kayıtsızlığının bir sonucu olarak kurnaz saldırganlara kırılgan ülke uyarısında bulundular. Bu tema karşı konulamaz bir saldırıyla askerî inisiyatif göstermeye niyetli olanlara da cazip geliyordu. Savaşlar genellikle en az bir tarafın sonuçtan emin olması durumunda başlıyordu. John Stoessinger, savaşın kökenlerinin, düşmanlara ve silahlı kuvvetlerin muhtemel kazanımlarına ilişkin sürekli yanlış algıların etkisinde yattığını öne sürdü. Savaşın eşiğinde, "her biri, kısa ve muzaffer bir seferin ardından güvenle zafer kazanacağını umar."[789] Savaş neredeyse kaçınılmaz göründüğünde daha güvenle karar almak durumunda kalan liderler tuzakların farkında olsalar bile kendilerini zaferin yakın olduğuna inandırıyorlardı.[790]

Gerek Barbarossa Harekâtı, gerekse Pearl Harbor bu yaklaşımı doğruluyordu. Bu baskınlar sürpriz etkisi yaratmış, ancak zafer sağlamamış olduysa da, etkileri öylesine şok edici olmuştu ki daha sonra stratejik hayal gücü üzerinde dikkate değer bir etki yarattılar. Baskınlara karar verenler saldırganlığın çılgınca ve yararsız olduğuna dair uyarıları dikkate alacak yerde, düşmanı nasıl gafil avlayabileceklerini düşünmüşlerdi. Ve bir savaş başladığında sürpriz etkisi esas olmaya devam ettiği için 1945'ten beri çok sayıda indirici darbe girişimi olmuştu: Kuzey Kore'nin 1950 yazında Güney'e saldırısı, Arjantin'in 1982'de Falkland Adaları'nı ele geçirmesi ve 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi. Bütün bu hamleler hedeflerine ulaşmakta başarısız oldular. İsrail'in 5 Haziran 1967'de Mısır hava kuvvetlerini imha etmesi gibi, ilk darbenin başarılı olması durumunda bile, yenilgiye uğrayan tarafların sonucu kabul etmemeleri ve esir alınan nüfusu direnişe kışkırtmaları nedeniyle daha sonra hayal kırıklığı olabiliyordu.

Düzenli bir varsayım, yeni bir teknolojinin sonucu olarak başarı olasılıklarının kesinlikle değişebileceği idi. Barut tozundan tüfeklere, buhar türbinlerinden uçaklara, füzelerden dijital ağlara kadar yeni teknoloji bazı olasılıklara son verirken, yeni olasılıklara yol açarak savaşın karakterini değiştirdi. Fakat tek-

noloji nadiren tekelleştirildi. Bir taraf üstünlükten yararlansa bile, hasımlar onların etkilerini sınırlama yolunu buluyorlardı. Modern Batılı güçler için bile teknoloji, hızlı, kolay ve kesin bir savaş fantezisini teşvik etti: Ama gene de onlar "yavaş, acı ve sonucu belirsiz savaş"la kendilerini yüz yüze buluyorlardı.[791] "Gelecek çatışma bütün tarihsel deneyimden temelden farklı olacaktır" kanaati H. R. McMaster'ı bir "vampir yanıltmacası" saptamaya yöneltti. Buna göre vampiri öldürmek imkânsızdı. "Çarpıcı başlıklarla sunulan yeni kavramlar", "gelecek savaşta hızlı, ucuz ve etkin zaferler" vaat ediyordu. Kuşkucular "eski düşünceye adanmışlar olarak küçümsenmişler" idi. McMaster, bir örnek olarak "bilgi ve iletişim teknolojileri"nin "önce göreceği, önce karar vereceği, önce harekete geçeceği ve kesin olarak bitireceği," "İlklerin Kalitesi"ne yol açtığına ilişkin söylenenleri aktardı. Yanıltmaca "savaşın politik ve insanî boyutları"nın ihmal edilmesinde ve "hedeflemeyi taktiklerle, harekâtlarla ve stratejiyle" eşitlemekte yatıyor; bu yaklaşım, kararlı ve anlaşılması zor düşmanlarla çeşitli etkileşimlerin yörüngesini sürekli değiştirdiği bir savaşın belirsizliği"ni anlamıyordu.[792]

Vampiri hemen öldürmek olası değildir. Yeni gelişmeleri en aşırı potansiyel etkilerine kadar zorlayarak araştırmak doğal hâle gelmiştir. Yeni bir büyük savaş ciddî bir beklenti olarak ufukta görülmeye başladığında, gerçekleştirilmesi olasılık dışı ya da zor olsa da, her türlü saldırı senaryosu dikkatle ele alınmayı gerektirecektir. Colin Gray bir süredir büyük güçler arasında bir savaştan kaçındığımız için, bu durumun sonsuza kadar devam edeceği varsayımına ve aynı zamanda klasik savaş hakkında düşünmeyi bize unutturan yeni savaş tipleriyle aldanmaya karşı uyarıda bulundu.[793] Bir Harvard grubu yirminci yüzyılın başında Almanya'nın büyük bir güç olarak yükselişi ile Çin'in şimdiki yükselişi arasındaki benzerlikleri araştırdığı zaman, zayıf diplomasi, saldırı doktrinleri, bir gücün yükselişinin diğerinin zararına olmasındaki mantık üzerinde durdu. Ne var ki kıyaslamadan çıkan temel sonuç, gelecekte Çin'le büyük bir savaştan kaçınma rehberi olarak, "küçük şeyler"e, durumun

beklenmedik özelliklerine, şans etkenlerine ve daha sonra başka bir yola götürebilecek fakat bir araya geldiğinde yönetilebilir bir krizi bir felakete dönüştürecek şekilde işleyen özgül kararlara dikkat etmekti.[794] Bu perspektiften bakıldığında, gelecek savaşa ilişkin her düşünce, askerî stratejinin yanı sıra diplomasi ve uluslararası iletişimdeki yenilikleri de ele almak durumundaydı. Sorunlar, ya hep ya hiç saldırısıyla ansızın değil, anlaşmazlığa konu olan topraklar üzerinde hak iddiasından, bir rakibi sıkıntıya sokan ilkeli bir tutumdan, "mesaj gönderen" askerî manevralardan ya da fiili çatışmalara dönüşen ve hızla tırmanan çözüm gösterilerinden çıkabiliyordu.

Savaş düşüncesini en fazla dönüştüren, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında ortaya çıkan risk faktörlerinin yirminci yüzyılın ilk on yılında ortaya çıkanlara kıyasla çok daha ağır olmasına sebep olan, nükleer silahların gelişmesidir. Bu silahlar ilk kez, Holokost'a, halı bombardımana ve uzun menzilli füzelerle yapılan saldırılara tanık olunan bir savaşın sonunda ortaya çıktı. Atom bombaları daha önce olanların mantıksal zirvesiydi ve aynı zamanda topyekûn bir savaşı sona erdirmekte vahşi biçimde başarılı olduğu görülüyordu. Rahatsız edici olsa da en basit varsayım insanları büyük ölçekte katletmek için geliştirilen daha karmaşık araçlar sayesinde savaşın çok daha öldürücü olmasıydı. Gelecek savaşlar çok daha şiddetli ve varoluşsal olacaktı. Bu beklenti küçük krizlerde bile çok temkinli bir tutumu gerektiriyordu. Riskler çok büyük, güvenilir saldırı stratejileri ise erişilmezdi. Bu temkinli tutum dünya liderlerinin birbirini izleyen kuşaklarınca içselleştirildi ve Ronald Reagan ile Mihail Gorbaçov'un paylaştıkları bir sloganda ifadesini buldu: "Bir nükleer savaş kazanılamaz ve asla nükleer savaş olmamalıdır."[795] Peki, bu sürecek mi?

Geçmişte, herhangi bir savaşın "nükleer olacağı"na duyulan güven, çok kişinin ölmüş olduğu önceki konvansiyonel seferlerin yaratabildiği tutkulara bağlıydı. 1945'te nükleer savaş daha önce olanların doğal bir uzantısı olarak ortaya çıktı fakat artık iki savaş tipi arasındaki bağlantı eksikti. Konvansiyonel savaştaki trend, en azından Batı'da, her zaman başarılı olmasa da giderek siville-

ri esirgemeye çalışan stratejileri benimsemek olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri, bir başka nükleer gücün aşırı eylemlerini caydırmak için nükleer silahları bir rezerv olarak görmüş ve böylece kendi toplam güçlerine yeterince güvenmişlerdir. Fakat savaşın gerilimi altında tutumlar, daha önce olduğu gibi, nüfusu sefalete iterek hükümetleri etkilemeye ilişkin eski tezin yeniden itibar kazanacağı bir konuma doğru değişim geçirebilir. ABD'ninkiyle kıyaslanabilir konvansiyonel güçten yoksun olan ülkeler de nükleer silahları önemli bir eşitleyici olarak görmeyi sürdüreceklerdir.[796] Başkan Putin 2014'te ABD'yi Ukrayna adına harekete geçmekten vazgeçirmek istediği sırada şu gözlemde bulundu: "Rusya'yla büyük ölçekli bir savaşa girmeyi düşünen kimse olmadığını sanıyorum. Rusya'nın önde giden nükleer güçlerden biri olduğunu size hatırlatmak isterim."[797]

Nükleer silahların kullanılabileceği bir büyük güç çatışmasından ayrı, örneğin Hindistan ve Pakistan'la ilgili senaryolar da vardır. Ayrıca, bu yüzyılın büyük krizlerinin pek çoğu nükleer bir boyut taşımıştır. ABD ve müttefikleri, gelecek bir nükleer programı önlemek için Irak'a karşı savaşa girdiler; savaşla tehdit ettikleri, yaptırım uyguladıkları İran'la bu ülkenin kendi nükleer silahları için zenginleştirilmiş uranyum elde etmesini önlemek amacıyla sonunda bir anlaşma yaptılar ve 2017'den itibaren Kuzey Kore'nin nükleer misilleme riskiyle yüz yüze olmasına rağmen geliştirdiği nükleer ve füze programlarını durdurmaya çalıştılar. Nükleer silahlar bir kez daha öfkeyle nerede ve ne zaman kullanılırsa kullanılsın, ya korkulduğu kadar kötü olduğu ya da alternatif olarak bir tarafın zirveye ulaşmasına yardımcı olduğu için savaşla ilgili sonraki bütün tartışmaları etkileyecektir.[798]

Kimyasal silahlar nükleer silahların daha küçük bir biçimi olarak görülebiliyordu. Onların insanlar üzerindeki etkisi kuşkusuz dehşet vericiydi fakat stratejik etkileri geleneksel bombardıman biçimlerinin sağlayabileceği sonuca kıyasla gene de sınırlıydı. Biyolojik silahlar potansiyel olarak hantaldı ve kullanımları daha da büyük bir iz bırakacaktı. Her ikisi de terörle mücadele güçleri için kaygı nedenidir.

Bir diğer temel sorun ABD'nin gelecek çatışmalarda bir rol oynayıp oynamayacağı ve ne kadar rol oynayacağıyla ilgilidir. En azından devletlerarası savaşlarla ilgili yazın, ABD'nin dünya sorunlarının çoğuyla fiilen ilgilendiğini varsayar. Amerikalılar ülkeleri belirli bir tür uluslararası düzenin garantörü olarak oynadığı rol nedeniyle önemli kitaplar yazmışlardır. ABD'nin kendisini ittifak taahhütlerinden kurtarma kararı dışında, ulusal nükleer cephanelik inşa etme sorunu dâhil dünya çapında güvenlik hesaplarını değiştirecek tek bir gelişme düşünmek zordur. Bunun sebebi müttefiklerin Washington'ın güvenlik tartışmalarını izlerken çok fazla zaman harcamaları ve bir kriz durumunda ABD'nin desteğine güvenmeyi ne kadar sürdürebileceklerini anlamaya çalışmalarıdır. Çin'in Japonlara ya da Rusya'nın Baltık Devletleri'ne yönelik denizden yaptıkları meydan okumaya ilişkin her tartışma, bu meydan okuma ittifak ilkesinin sınanması olarak görüldüğü için, tamamen farklı bir ışıkla aydınlanmaktadır.

Bu durum ABD'nin bu türden başat bir askerî konumdan yararlanmayı sürdürüp sürdürmeyeceği sorusunu gündeme taşır. ABD konvansiyonel olarak yerkürenin her yerine ulaşabilen yegâne güç olmaya devam etmekte ancak kendi tercihiyle girdiği savaşlarda bile artık kesin zafer kazanamamaktadır. ABD güçleri yollara döşenen gizli bombalarla havaya uçurulmuştur fakat uzun süredir havadan ciddi tehditlerle yüz yüze gelmemiş (belki 1953'te Kore dışında) ya da bir deniz çatışmasında gemi kaybetmemiştir. Rusya kendi topraklarından fazla uzaklaşmadığı sürece ciddi bir tehdit oluşturacaktır fakat ekonomik zayıflığı bu ülkenin daha büyük bir güç olmasını önleyecektir. İç istikrarını koruduğu sürece Çin'in daha da güçlenmesi beklenebilir. Bu nedenle, bölgesel politikalarının karmaşıklığı dikkate alındığında, Asya'nın gelecek bir büyük güç savaşına ortam oluşturma olasılığı daha fazladır.

İç savaş deneyimleri daha sağlıklı olmuştur. İç çatışmalar çoğu kez dış müdahaleyi kışkırttığı için, dinî ya da ideolojik bir davayı destekleyen kafadar militanlar, yöresel çıkarları olan

komşular ve insanî ya da güvenlik kaygılarıyla hareket eden büyük güçler nedeniyle bu kategori asla bütün hatlarıyla belirgin olmamıştır. Zaman zaman dış güçler anlaşmazlığa çözüm bulmaya çalışmışlar ya da barış gücü kılığında hassas bir ateşkese gözcülük yapmışlardır. Bazen de korunacak bir barış olmamış, dış müdahale etkin biçimde taraf tutmuş; ya bir tarafın kabul edilemez araçlarla –aç bırakmak ya da sivilleri katletmek gibi– kazanmasını önlemiş ya da hem Irak hem de Afganistan'da olduğu gibi, ideolojik olarak en sempatik tarafın üstün gelmesini sağlamıştır. Sahada iç savaşlar devletin ya da ona meydan okuyanların amaçlarına hizmet eden disiplinli düzenli güçler yerine, genellikle görece dağınık milisleri karşı karşıya getirdi. Bu olaylarda çatışmalar bireysel güvenlik ve grup güvenliğine ilişkin zemin düzeyi kaygılarıyla yönlendirilme eğilimindeydi ve şiddet genellikle daha kişiseldi. Daha önce görünüşte uyum içinde olan toplulukları parçaladı ve ardında acılar, bölünmüşlük ve yoksulluk bıraktı.

Soyut olarak destekledikleri yüksek dava her ne olursa olsun, bireyler ve gruplar, uyuşturucu, doğal kaynak ve insan kaçakçılığı ve trafiği gibi suç niteliğinde faaliyetlerden oluşan kendi gündemlerini geliştirebilirler. Barış arabulucularının ya da silahlı barış gözcülerinin çabalarına rağmen bu çıkarlar bir çatışmayı kaynama noktasında tutabilir. Devlet yapılarının yeterince olgunlaşmamış ya da tartışmalı olması hâlinde durum asla düzelmeyebilir; bu da, dış güçlerin ve uluslararası örgütlerin ev sahibi ülkenin siyasetinde yarı-kalıcı bir rolü benimsemelerine ve düşman unsurların etkisiz hâle getirilmesinde sürekli bir sorumluluk almalarına yol açabilir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Batılı ülkeler farklı dürtülerin etkisiyle kendilerini ülkelerinden uzak çatışmalara müdahale ederken buldular. Yüksek ateş gücü ve gelişmiş ekipmanların ağırlığı altında düşmanların ezilmesiyle başlayan şey uzun süren, karmaşık ve dağınık seferlere dönüştü. Askerî birlikler, başarılı bomba imalatçıları, öfkeli kalabalıkları, sinsi savaş ağaları ve ellerinde Ak-47'leri olan enerji dolu gençleriyle

karanlık bir milisler dünyasına girdiler. Protesto hareketleri milislere, daha sonra milisler suç çetelerine ya da ortak düşmanla savaşırken gösterdikleri azimle birbiriyle savaşan rakip hizipiere dönüştüler. Çatışma mıntıkaları fedakâr NGO gönüllüleri, askerî olmayan herkese (bunların sayıları çoğu kez askerî olanları aşıyordu) koruma sağlayan özel güvenlik müteahhitleri, uzlaştırıcılar, kaçakçılar ve uyuşturucu satıcılarıyla doldu. Bütün bunlar, parçalanan toplumsal yapılar, yozlaşan ekonomiler ve güvenilir olmayan politik kurumlar içinde kendilerine yol açmak zorundaydılar. Hiç kimse gerçek anlamda güvende değildi. Bu ülkelerde yaşayanlar için bu savaş biçimi uyum sağlamak zorunda oldukları alışılmış bir şey, bir rutin hâline gelebiliyordu. Müdahale etmek için gelenler kaçıp gidebiliyorlar, sorumluluk almanın iyi bir fikir olmadığına karar verebiliyorlardı. Belki de bu insanlar yeterince yardım göremedikleri için onlara yardım edilemeyeceği ya da onların artık yardımı hak etmedikleri sonucuna varabiliyorlardı. Savaşın zirvesindeyken yenilgi olarak nitelendirilebilecek, ancak boş bir alternatif çabaya dönüşen bir tutumda diretildiğinde katlanılabilir hâle gelen sonuçları bu şekilde kabul edebiliyorlardı.

Bu durum, cevabı savaşın geleceğini etkileyecek olan bir başka büyük soruya yol açtı. Müdahaleler Irak, Afganistan ve Libya'dan sonra itibar kaybına uğradı, ancak Suriye'de geri durmak kötü bir tanıtım oldu. Gelecekte bir fark yaratabilecek olan, sadece çatışmanın yol açtığı insanî acıların boyutu değil, kaçan göçmenlerin umutsuzluğu ve terörizm fırsatları olabilir. İnsanî dürtüler girişimde bulunmak için yeterli olmayabilir, ancak bu kendi sınırlarının dışına taşmayan çatışmaların kendiliğinden tükenmesine izin vermek anlamına gelebilir. Büyük ölçüde hava gücüne dayanarak, bazı durumlarda kara gücü sağlayarak etki yaratılabilir. Bu girişim esas düşmanın gerilemesini, hatta yenilgiye uğramasını sağlayabilir ama aynı zamanda özveride bulunanları da güçlendirir. Bu, sahadaki olaylar üzerinde denetim kurmaktan vazgeçmek, farklı çıkarları olan yöresel müttefiklerin gündemini kabul etmek anlamına gelir, böylece askeri eylem ile

politik hedefler arasındaki ilişki daha da zayıflamış olur. Bir hükümetin yanında saf tutmak ilk planda kendi uygulamalarıyla çatışmaya yol açanları desteklemek anlamına gelebilir; isyancıların yanında saf tutmak ise uluslararası hukuk açısından daha sorunsal olmakla kalmaz, baskıya direnişin ötesine geçen radikal bir politik projeyi ilerletmek anlamına gelebilir.

Bu yüzyılda müdahaleye yönelik yaklaşımlar ulus inşasıyla insancıllıktan, ulus inşasıyla terörle mücadeleye ve tek başına terörle mücadeleye doğru yönelmiştir. İslamcı aşırılık artık küresel bir meydan okuma –ağ tabanlı, acımasız ve yetkin– ve güçlü tepkiyi gerektiren bir sorun olarak görülmektedir. Bu tepkinin alması gereken biçim "teröre karşı savaş"ın başlangıcından beri yoğun bir tartışma konusu olmuş; yerleşik Batılı değerler ve insan haklarına saygı çizgisinde savaşmayı gerektirebilen ve gerektirmesi gereken bir boyutu kapsamıştır. Bu tartışma henüz sonuçlanmış değildir.[799] Aynı zamanda iç savaşın sömürge karşıtı mücadeleler ve ideolojik mücadeleler olarak anlaşıldığı bir Soğuk Savaş yaklaşımından, temelleri zayıf, yoksulu fazla ülkelerde beklenen bir şeye, çok farklı boyutları olan fakat sert İslamcı hareketlerin artan etkisini gösteren bir fenomene doğru uyumlu bir değişim olmuştur.

Bunların askerî sanata yansımasında ortak bir tema, sınırların –barış ve savaş, asker ve sivil, konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan, düzenli ve düzensiz, ülke içi ve uluslararası, devlet ve devlet dışı, meşru olan ve suç niteliğinde olan arasındaki– belirsizleşmesidir.[800] Seçilen eylemin kasten büyük bir savaşı ateşleyecek eşiğin altında tutulduğu yerde, barış ile savaş arasında bir yerde bulunan "gri mıntıka" çatışmalarından söz edildi.[801] Aynı fenomene gönderme yapan fakat ikili anlam taşıyan bir diğer terim "Serin Savaş" idi:

> Bir yanda o, soğuktan biraz daha sıcaktır, çünkü fiili bir savaşın gerisinde kalırken rakiplere düzenli biçimde zarar veren ya da onları zayıflatan ya da savunanların egemenliğinin ve nüfuzunun ihlâliyle üstünlük kazanan neredeyse sürekli saldırı önlemlerini içerdiği görülmektedir. Ve öte

> yanda, çatışma paradigmasını Soğuk Savaş -potansiyel eski tarz topyekûn savaş beklentisiyle eski tarz jeopolitik avantaj arayışıyla ilgiliydi- sırasında kullanılanlardan çok daha büyük ölçüde değiştirmekte olan en son ve en ileri teknolojileri kapsadığı için bir başka "serin" tanımı yapılmıştır.[502]

Büyük bir savaşla ilgili riskler ve daha küçük çatışmalara büyük güçleri bağlamakta duraksamak, büyük güçleri, ister siyasî süreci yıkma, ekonomik baskı, siber saldırılar, ister aşırı dezenformasyon kampanyalarıyla olsun, yükümlülükleri sınırlı ve riskleri yönetilebilir tutarken olayları etkilemek için yöntem arayışına yöneltmiştir. Gene, bu yöntemlerle sonuç alma olasılığının düşük olması, bunun yerine altta yatan sorunları çözmenin bir yolu bulunana ve onları gri alandan açık savaş alanına çıkarana kadar, bıktırıcı ve sürekli çatışmaları teşvik etmek gibi bir zorluk vardı.

Bu nedenle savaşın geleceği vardır. Şiddetli anlaşmazlık ile mevcut şiddet biçimlerinin birleştiği her yerde bu görülebilir. Uluslararası sistemin devletlerin içinde ve devletlerarasında kendi fay hatları ve buralarda her zaman bir patlama olasılığı vardır. Şiddet yerel, hatta özel sorunlarla bağlantılı olabilir; çoğu kez suçla ilişkili, artan toplumsal gerilimlerle bağlantılı da olacaktır. İlk bakışta bizim ortak savaş anlayışımızla pek az benzerlik taşıyabilir fakat süregiden her şiddet, kâğıt üzerinde sonuçlandırıldığı zaman tıpkı savaşların daima iz bırakması gibi, daha büyük bir olaya dönüşme potansiyeli taşır. Güçler muhafaza edildiği, silahlar geliştirildiği ve planlar güncellendiği sürece, geçmişin düzenli savaşlarını andıran yeni bir silahlı çatışma riski vardır.

Gelecek savaşların gerçekleşme olasılığını ve biçimini öngörmek bu kitabın ruhuna ters düşecektir. Geleceği öngörmeyi zorlaştıran pek çok etken var. Bunların biri, öngörmenin genellikle amaçlı, taraf tutmakla yakından ilişkili, dolayısıyla geleceğin yanı sıra şimdiki zamanla bağlantılı olmasıdır. Savunulan eylem çizgisi ilkesel olarak izlenerek daha iyimser sonuçlar alınırken, en korkunç sonuçlardan kaçınılacaktır. Savaş teşvik edildiği zaman bu tutum düşmanın sahip olduğu yeteneğin, onun kaynak

bulma ve müttefik edinme kapasitesinin neredeyse kasten azımsanmasına yol açabilir. Ulusal rahatlıktan, çöküşten ve omurgasızlıktan yakınanlar kendi halklarının acil durumlarda sergileyecekleri direnci çoğu kez olduğundan az değerlendirirler. Bu türden azımsamalar savaşta en büyük sürprizlerin genellikle ilk karşılaşmalardan sonra gerçekleşmesini açıklamaya yardımcı olur.

Silahlı hizmetlerin bir kolu, yeni silah sistemleri, hatta barış önerileri için lobi yapanlar da benzer biçimde geleceğin alternatif görünümlerini kendi tezlerinin kabul ya da göz ardı edilmesine göre resmederler. Akademisyenler bile geleceğin nasıl daha iyi olabileceğine ilişkin bazı yorumlar yapmadan ileriye bakmakta zorlanırlar. Amaç, kaderimizi bir ölçüde denetim altında tutmamızı sağlayacak stratejileri, yatırımları ve eylemleri saptamaktır. Güvenlik tartışmaları bu şekilde çerçevelenir ve öncelikler belirlenir; bazı konular fazla öne çıkarken, diğerleri kenarlara itilir. Hükümetler, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ya da kitlesel kayıplara yol açan terör olayları gibi sürprizlerle karşılaştıklarında ya da 1990'larda ve 2000'lerdeki gibi yetersiz hazırlık yaptıkları eylemlere giriştiklerinde, bunun sebebi genellikle bu tip gelişmelerin düşünülemez olması değil, onların güvenlik gündeminin üst sıralarına konulmasını gerektiren bir sebebin olmayışıdır. Diğer olasılıklar değerlendirilirken onlar keşfedilmeden bırakılmıştır.

Bir diğer eğilim yakın geçmişin geleceği haber verebileceği, bir kurum olarak savaşın kaçınılmaz biçimde zayıfladığı iddialarında görüldüğü gibi, trend çizgilerinin süreceği varsayımıdır. Bir başka ve tamamen farklı eğilim büyük, dönüşümsel bir süreksizliğin eşiğinde olduğumuzu öne sürmektir. Çoğu şeyin önceki gibi sürme olasılığı pek ilginç değildir. Yine de savaş söz konusu olduğunda görülen süreklilikler, barış deneyimini uzun süre unutmuş ülkelerde görüldüğü ve modern öldürmenin önceki kuşakların bildiği görece eski tarz silahlarla ne ölçüde gerçekleştiğine ilişkin gözlemler nedeniyle çarpıcıdır. Yapay zekânın vaatleri kadar Sahra-altı Afrika'nın bitmeyen savaşları da geleceğe ilişkin rehberlik sağlıyor.

Savaşın geleceğinin tarihinde çok belirgin olan bu eğilimlerin gelecekte de sürmesi olasıdır. Geçmişte olduğu gibi, beklenmedik bir gelişme karşısında oluşan yeni düşüncelerin ani gerekleriyle birlikte bir spekülatif senaryolar ve kaygı veren uyarılar akını olacaktır. Ağırbaşlı akademik tezlerin diliyle ifade edilse de edilmese de bunların hepsi hayal gücünün eseri olacaktır.[803] Geleceği görmek mümkün olmadığı için başka türlüsü olamazdı. Öngörmenin bu kadar zor olmasının esas sebebi budur. Bizi gafil avlayacak rastlantısal olayların, yeterince değerlendirilmemiş oluşum hâlindeki gelişmelerin yanı sıra, gayet iyi bilinen meydan okumalar hakkında da alınması gereken kararlar var. Bunların her biri bu nedenle ciddiye alınmayı hak eder. Ne var ki hepsi kuşkucu bir tutumla ele alınmalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu kitapta tartışılan sorunlar mesleki kariyerim boyunca tartışılan konular olmuştur. Bu süre içinde özellikle Londra King's College'deki Savaş Araştırmaları Bölümü'nde yer alan bütün meslektaşlarımdan çok yararlandım. Her türlü ulusal güvenlik sorununun canlı biçimde tartışıldığı twitter topluluğundaki daha yeni meslektaşlarımdan da çok şey öğrendim. Özgül tavsiye ve yorumları için çok sayıda kişiye özellikle şükran borçluyum: John Bew, Ryan Evans, Sam Freedman, Matthew Harries, Beatrice Heuser, Frank Hoffman, Stathis Kalyvas, Milton Leitenberg, Jack Macdonald, Jeff Michaels, Robert Muggah, Funmi Olinasakin ve Monica Toft. Yardımcılarım Catherine Clarke ve George Lucas'a mükemmel tavsiyelerinden ötürü, en iyi yayınevi editörlerinden ikisine –Clive Priddle ve Stuart Proffitt– konuyu genişletmem için beni cesaretlendirdikleri için teşekkür borçluyum. Kitabı yayına hazırlayan Marco Pavia ve ekibine de teşekkür ederim. King's'ten emekli olmanın araştırmalara ayırdığım zamandan tasarruf sağlayacağını umut eden eşim Judith'ten ise ancak –bir kez daha– özür dileyebilirim.

NOTLAR

GİRİŞ

1 Margaret Atwood, Morning in the Burned House. (New York: Houghton Mifflin, 1995).
2 John Gaddis, *The Long Peace. Inquires Into the History of the Cold War* (Londra: Oxford University Press, 1989). Kitabın ilk hâli: "The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System," *International Security* 10. 4 (1986)
3 John Keegan, *A History of Warfare* (New York: Knopf, 1993) 59.
4 John Mueller, *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War* (New York: Basic Books, 1989), 13.
5 Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (Londra. Penguin Books, 2011).
6 Pinker, 290-1.
7 Pinker, 50.
8 Human Security Report Project, *Human Secuity Report 2013: The Decline in Global Violence: Evidence, Explanation, and Contestation* (Vancouver: Human Security Press, 2013).
9 2014'de bir İngiliz askerî düşünce kuruluşu Pinker'in şu sözlerine bulgu olarak yer verdi: Savaşların sıklığı ve yoğunluğu yanı sıra şiddet yoluyla ölenlerin sayısı keskin biçimde düşmektedir ve bu düşüş muhtemelen sürecektir." Savunma Bakanlığı, *Strategic Trends Programme: Global Strategic Trends – Out to 2045* (Shrivenham: Doctrine, Concepts and Development Center, 2014), 96. Benzer öngörüler için bkz. Frank Hoffman, *Foresight into 21st Century Conflict: End of the Greatest Illusion* (Philadelphia Foreign Policy Research Institute, 2016). Bu tartışmaya yapılan diğer önemli katkılar: Joshua Goldstein, *Winning the War: The Decline of Armed Conflict* (New York. Dutton, 2011), ve Aazar Gat, *War in*

Human Civilization (Oxford. OUP, 2008). Ayrıca bkz. Azar Gat, "Is War Declining and Why?", *Journal of Peace Research* 50. 2 (2013). Ayrıca bkz. Pinker öncesi bir değerlendirmeler derlemesi: Raimo Väyrynen, der., *The Waning of Major War: Theories and Debates* (Londra: Routledge, 2006). Pinker sonrası tartışma çok sayıda katkıyla değerlendirildi; Nils Petter Gleditsch'nin düzenlediği bir sempozyuma Pinker bu değerlendirmelerden birini sundu: "The Decline of War – The Main Issues," *International Studies Quarterly* 15.3 (2013). Benzer tezleri olan diğer kitaplar: Richard Jesse, *The Secret Peace: Exposing the Positive Trend of World Events* (New York: Book & Ladder, 2010) ve John Horgan, *The End of War* (San Francisco: McSweeney's, 2012).

10 Pinker, 361.

11 Pinker, 97.

12 Pinker bu terimi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Almanca yayımlanan iki ciltlik bir kitapta bir "uygarlaşma süreci" hakkında yazan Norbert Elias'tan alır. Bkz. Norbert Elias, *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*, der. Eric Dunning vd. (Malden, MA: Blackwell, 2000)

13 Pinker, 97.

14 *Human Security Report*, 37. Tezinin bir istatistik oyununa maruz kalma tehlikesinin belki de farkına varan Pinker sayılardaki belirsizliklerin bu savaşın trendde bir kesinti olduğu anlamına gelebileceğini ve bu nedenle aykırı bir değer, "büyük savaşın tarihsel gerilemeyi gösteren uzun bir eğilimde son bir soluklanma" olarak anlaşılması gerektiğini kabul etti (Pinker, 107).

15 Tanisha M. Fazal, "Dead Wrong? Battle Deaths, Military Medicine, and Exaggerated Reports of War's Demise," *International Security*, 39.1 (2014), 95-125.

16 Carl Kaysen, "Is War Obsolete?: A Review Essay," *International Security*, 14. 4 (1990): 42-64.

17 Pinker, 291.

18 Pinker, 672.

19 Therese Pettersson ve Peter Wallensteen, "Armed Conflicts, 1946-2014," *Journal of Peace Research*, 52.4 (2015), 536-540.

20 Havard Hegde vd. "Predicting Armed Conflict, 2010-2050," *International Studies Quarterly*, 57 (2013): 250-270.

21 Daniel Howden, "The Future of War is looking bleak," *Independent*, online, 22 Kasım 2012. Bkz: http://www.independent.co.uk/news/world/politics/the-future-of-war-is-looking-bleak-8344462.html

22 John L. Comaroff ve Paul C. Stern, "New Perspectives on Nationalism and War," *Theory and Society*, 23:1 (1994), 35

1. Kesin Sonuçlu Savaş

23 George Chesney, "The Battle of Dorking: Reminiscences Of A Volunteer," *Blackwood's Magazine* (Mayıs 1871), online, Project Gutenberg Australia. Bkz.: http://gutenberg.net.au/books06/0602091h.html
24 Alıntı, James Q. Whitman, *The Verdict of Battle: The Law of Victory and the Making of Modern War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012), 207-8.
25 Bkz. I. F. Clarke, *Voices Prophesying War: Future Wars, 1763-3749* (Oxford. Oxford University Press, 1972) ve Patrick M. Kirkwood, "The Impact of Fiction on Public Debate in Late Victorian Britain: The Battle of Dorking and the 'Lost Career' of Sir George Tomkyns Chesney," *The Graduate History Review*, 4.1 (2012): 3.
26 Clarke, 45.
27 Clarke, 8.
28 Katherine C. Epstein, *Torpedo: Inventing the Military-Industrial Complex in the United States and Great Britain* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014)).
29 Brian Holden Reid, "A Signpost That Was Missed? Reconsidering British Lessons from the American Civil War," *The Journal of Military History*, 70.2 (2006): 385-414. Ayrıca bkz. Jay Luaas, *The Military Legacy of the Civil War: The European Inheritance* (Lawrence, KA. University Press of Kansas, 1959).
30 Clarke, 45.
31 Alıntı, Clarke, 34.
32 Jomini hakkında bkz John Shy, "Jomini," *Makers of Modern strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, der. Peter Paret (Princeton. Princeton University Press, 1986), 143-185 ve Michael Howard, "Jomini and the Classical Tradition in Military Thought," *Studies in War & Peace* (Londra: Temple Smith, 1970), 31.
33 Kitap İngilizce'ye 1854'te tercüme edildi. Baron Antoine-Henri de Jomini, *The Art of War* (Londra. Greenhill Books, 1992).
34 Hew Strachan, *European Armies and the Conduct of War* (Londra: Allen & Unwin, 1983), 71.
35 Sir Edward Creasy, *The Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo* (Boston: IndyPublish, 2002). Bkz.: http://www.gutenberg.org/files/4061/4061-h/4061-h.htm
36 Bu türün diğer örnekleri için bkz. J. F. C. Fuller, *The Decisive Battles of the Western World and Their Influence Upon History*, C. 1-3 (Londra: Eyre & Spotiswood, 1963) ve Paul K. Davis, *100 Decisive Battles: From Ancient Times to the Present* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

37 Victor Davis Hanson, *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise of Western Power* (New York: Doubleday, 2001).
38 Yuval N. Harari, "The Concept of "Decisive Battles" in World History," *Journal of World History*, 18.3 (2007): 251-266.
39 Cathal J. Nolan, *The Allure of Battle: A History of How Wars Have Been Won and Lost*
(Oxford: Oxford University Press, 2017).

2. Kesin Sonuçlu Olmayan Savaş

40 William Le Queux, *The Invasion of 1910: With a Full Account of the Siege of London* (Londra: Nash, 1906). Bkz. http://www.gutenberg.org/ebooks/36155.
41 Clarke, *Voices Prophesying War*, s. 73.
42 Alıntı, Clarke, 62-3.
43 Tuğamiral P. Colomb vd., *The Great War of 189_: A Forecast* (Londra: Heinemann, 1893). Bkz.: https://archive.org/details/greatwarof18900colorich
44 William Le Queux, *The Great War in England in 1897* (Londra: Tower, 1894). Bkz.: http://www.gutenberg.org/files/37470/37470-h/37470-h.htm
45 *Spies of the Kaiser: Plotting the Downfall of England* (Londra: Hurst & Blackwell, 1909) başlıklı bir sonraki kurguda yazar "kişisel bilgilerle ciddi olguları temel alan" dediği kitabıyla casus korkusunu artırdı. Philip Knightley, *The Second Oldest Profession* (New York: W. W. Norton, 1987).
46 Le Queux (1906). Bu kitap Clarke'de, ayrıca Charles E. Gannon'un şu kitabında tartışılmıştır: *Rumors of War and Infernal Machines: Technomilitary Agenda-setting in American and British Speculative Fiction* (Lanham, Rowman & Littlefield, 2005).
47 1914'e kadar geçen on yıllar içinde silah imalatçısı Vickers Savaş Bürosu'na yılda on bir kadar makineli tüfek sağladı. Bu sayıya savaşın ilk haftasından sonra on makineli tüfek eklendi. Ardından binlerce makineli tüfek üretildi ve 1918'de Vickers neredeyse 40.000 makineli tüfek sağladı. John Ellis, *The Social History of the Machine Gun* (Londra: Cresset, 1975), 39.
48 Antulio Echevarria, *Imagining Future War: The West's Technological Revolution and Visions of Wars to Come, 1880-1914* (Westport, CT: Praeger, 2007).
49 Echevarria, 55. Ayrıca bkz. Brian Bond, "Doctrine and Training in the British Cavalry 1870-1914," *The Theory and Practice of War*, der. Michael Howard (Londra: Cassell, 1965).

50 Jean de Bloch, "The Transvaal War: Its Lessons in Regard to Militarism and Army Reorganisation," *Journal of the Royal United Service Institute*, 45 (1901), ve T. H. E. Travers, "Technology, Tactics, and Morale: Jean de Bloch, The Boer War, and British Military Theory, 1900-1914," *The Journal of Modern History*, 51.2 (1979), 264-286.
51 I. S. Bloch, Is War Now Impossible? *Being an Abridgment of The War of the Future in Its Technical Economic and Political Relations* (Londra: Grant Richard, 1899). Bkz.: https://archive.org/details/iswarnowimpossib00bloc. Bloch'un yanıtları için bkz. Michael Welch, "The Centenary of the British Publication of Jean de Bloch's *Is War Now Impossible?*" (1899-1999), *War in History*, 7.3 (2000): 273-294 ve Christopher Bellamy, " 'Civilian Experts' and Russian Defence Thinking: The Renewed Relevance of Jan Bloch," *RUSI Journal* (1992): 50-56.
52 Jean de Bloch, "The Wars of the Future," *The Contemporary Review*, 8 (1901): 305-32.
53 Chesney, 95.
54 Le Queux, 269.
55 Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys: A Handbook for Instruction in Good Citizenship* (Londra: H. Cox, 1908), 328. Batı toplumlarına hâkim olan yozlaştırıcı fikirler hakkında bkz. Daniel Pick, *Faces of Degeneration: A European disorder, c. 1848-c.1918* (Cambridge. Cambridge University Press, 1989) ve Travers, 280.
56 "Jingoizm" terimi 1878 Rus-Türk Savaşı sırasında (İngiltere'nin karışmadığı) İngiltere'deki bir müzik salonu şarkısından gelir:
Savaşmak istemiyoruz, ama savaşırsak Jingo'yla
Gemilerimiz var, adamlarımız var, paramız da var
Daha önce Ayı'yla savaştık gerçek İngilizler olarak
Ruslar alamayacaklar İstanbul'u
Çok geçmeden bu şarkı Atlantik'in iki yakasında savaş coşkusunu betimlemek için kullanıldı.
57 Alıntı, Gannon, 81.
58 H. G. Wells, *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought* (Londra: Chapman & Hall, 1902). Bkz.: http://www.gutenberg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm
59 T. H. E. Tracers, "Future Warfare: H. G. Wells and British Military Theory," *War and Society: A Yearbook of Military History*, der. Brian Bond ve Ian Roy (Londra: Croom Helm, 1975).
60 Jules Verne, *The Clipper of the Clouds* (Londra, Sampson Low, 1904), 233-4. Bkz.: https://archive.org/details/clipperclouds00verngoog
61 Jules Verne, *Master of the World* (Londra: Sampson Low, 1904). Bkz.: http://www.gutenberg.org/cache/epub/3809/pg3809.txt

62 *War of the Worlds* (1898) ve *When the Sleeper Awakes* (1889) içinde.
63 H. G. Wells, *The War in the Air* (Londra: George Bell & Sons, 1908). Bkz.: http://www.freeclassicebooks.com/H.G.%20Wells/The%20War%20in%Twentieth%20Air.pdf, s. 241.
64 Roy Norton, *The Vanishing Fleets* (Londra: Forgotten Books, 2015).
65 Hollis Godfrey, *The Man Who Ended War* (New York: Little Brown & Co., 1908).
66 W. Warren Wagar, "H. G. Wells and the Genesis of Future Stuies," *World Future Society Bulletin* (1983): 25-29.
67 Wells, *War in the Air*, 84.
68 Agy., Önsöz, 1921 bs.
69 Wells, *Anticipations*, 280. Wells'in toplumsal ve politik görüşlerinin gelişmesi konusunda bkz. Gordon D. Feir, *H. G. Wells at the End of His Tether: His Social and Political Adventures* (Lincoln, NE: Universe, 2005). Edward Mead Earle, "H. G. Wells, British patriot in search of a World state," *World Politics*, 2:2 (1950), 181-208.
70 Gustave Le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind* (New York: The Macmillan Co, 1896).
71 Max Hastings, *Catastrophe: Europe Goes to War 1914*, (Londra: Collins, 2013), 3
72 Bellamy, 52.
73 Saki, *The Complete Saki* (Londra: Penguin, 1982), 821, editörün notuyla. Alıntı, Bellamy içinde, 51.

3. Çekişme Yuvası

74 David Cortright, *Peace: A History of Movements and Ideas* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 34.
75 Sandi E. Cooper, *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815-1914* (Oxford: Oxford University Press, 1991).
76 Jean de Bloch, "The Future of War," *The Contemporary Review*, 80 (1901): 305-32.
77 Bu konuda ödül verilmesi gereken kişi Yunan asıllı silah tüccarı ve "ölüm tüccarı" diye anılan Boris Zaharoff idi. 1880'lerin sonunda Zaharoff büyük güçlerin reddettikleri buharlı bir denizaltıyı önce Yunanlılara, daha sonra Yunanlıların askeri imkânlarının tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Türklere, daha sonra Karadeniz'de olanlar hakkında kaygılanması gerektiği için Ruslara satmayı başardı. Bu denizaltıların hiçbiri kullanılmadı. Bkz. Anthony Alfrey, *Man of Arms: The Life and Legend of Sir Basil Zaharoff* (Londra: Thistle Publishing, 2013).
78 John Gittings, *The Glorious Art of Peace: From the Iliad to Iraq* (Londra: Oxford University Press, 2012), 145.

79 White'ın biyografisinden alıntı, Diana Preston, *A Higher Form of Killing: Six Weeks in World War One That Forever Changed the Nature of Warfare* (New York: Bloomsbury Press, 2015), 16-7.
80 Cooper, *Patriotic Pacifism*, Bölüm 4.
81 Joseph Conrad, "Autocracy and War," *Note on Life and Letters.* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 89.
82 Stephen Neff, *War and the Law Nations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 161, 168.
83 D. Schindler ve J. Toman, *The Laws of Armed Conflicts* (Boston: Martinus Nihjoff Publisher, 1988), 102.
84 Henry Dunant, *A Memory of Solferino*, 1862, online, International Committee of the Red Cross, Bkz.: https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/p0361.htm. Michael Barnett bu kitabı "en yalın savaş değerlendirmelerinden biri" olarak betimler. *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism* (Ithaca: Cornell University Press, 2011), 78.
85 Neff, *War and the Law of Nations*, 189.
86 Uluslararası Kızıl Haç Komitesi, *Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex.: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*, 29 Temmuz 1899.
87 Lieber'in uluslararası ilişkileri ele alan ilk teorisyenlerden biri olarak tanınmasını sağlayan görüşleri için bkz. David Clinton, "Francis Lieber, Imperialism, and Internationalism," *Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations*, der. David C. Long ve Brşan Schmidt (New York: SUNY Press, 2005).
88 Lieber Code of 1863, Article 15, General Orders No. 100. Bkz.: http://www.civilwarhome.com/liebercode.htm
89 John Fabian Witt, *The Laws of War in American History* (New York: The Free Press, 2012)
90 Geoffrey Best, *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts* (Londra: Methuen, 1980), 155.

4. Acımasızlıkla Gelen Zafer

91 Walt Whitman, "The Million Dead, Too, Summ'd Up," "North Carolina's Futile Rebellion Against the United States, 1860-1869," Walt Whitman, *Complete Prose Works* (Philadelphia, PA: David Mckay, 1892), 80. Bkz.: http://whitmanarchive.org/published/other/CompleteProse.htm#leaf043rl .
92 Lieber Yasası, Madde 20-22.

93 Bruce Vandervort, "War and Colonial Expansion," *The Cambridge History of War*, C. IV, *War and the Modern World*, der. Roger Chickering vd. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 69.
94 Jean Quataert, "War-making and restraint by law," Chickering vd. içinde 156.
95 Albay Charles Callwell, *Small Wars: Their Principles and Practice* (Londra: HMSO, 1886).
96 Callwell, 72.
97 Bloch, *Is War Now Impossible?* x.
98 J. A. Hobson, Imperialism: A Study (New York: James Pott & Co., 1902). Bkz.: http://files.libertyfund.org/files/127/0052_Bk.pdf.
99 Paul Daley, "Why the number of Indigenous deaths in the frontier wars matters," *Guardian*, 15 Temmuz 2014. Makale, Raymond Evans ve Robert Orsted-Jensen'in 2014'te Tarih Derneği Konferansı'na sundukları "Öldürülenlerin Sayısını Söyleyemem: Queensland Cephesi'nde Şiddet Yoluyla Ölümlerin Değerlendirilmesi" başlıklı bir tezi temel almaktadır.
100 Wells, *The War in the Air*, 278.
101 Vandervort, 93.
102 Williamson Murray ve Wayne Wei-Siang Hsieh, *A Savage War: A Military History of the Civil War* (Princeton: Princeton University Press, 2016), 483, ve Mathew Carr, *Sherman's Ghosts: Soldiers, Civilians, and the American Way of War* (New York: New Press, 2015), 75.
103 Murray ve Hsieh, 483.
104 Best, 209.
105 Paul Hutton, *Phil Sheridan and His Army* (Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1999), 204-5 ve Geoffrey Wavro, *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870-1871* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 279.
106 Stig Förster, "The Prussian Triangle of Leadership in the Face of a People's War: A Reassessment of the Conflict Between Bismarck and Moltke, 1870-71," *On the Road to Total War: The Amrican Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871*, der.. Stig Förster ve Jorg Nagler (Cambridge: Cambridge University Press for the German Historical Institute, 1997), 115-140.
107 Colmar von der Goltz, *The Nation in Arms*, çev. Philip A. Ashworth (Londra: W. H. Allen, 1883). Bkz.: https://archive.org/details/nationarms00ashwgoog. Bkz. Robert Foley, *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn abd the Development of Attrition, 1870-1916* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
108 Stanley Karnow, *In Our Own Image: American Empire in the Phlippines* (New York: Random House, 1989), 194.

109 Thomas Pakenham, *The Boer War* (New York: Random House, 1979), 493.
110 Isabel V. Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and The Practices of War in Imperial Germany* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005).
111 Helmut Moltke, "On the Nature of War," Johann Kaspar Bluntschli'ye mektup, 11 Aralık 1880, online, Brigham Young University, 28 Mayıs 2009. Bkz.: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/On_the_Nature_of_War_by_Helmut_Moltke_(the_Elder). Bu mektupta von Moltke "savaşın acılarını azaltmak için insanî mücadele"ye taraftar olduğunu belirttikten sonra şunu ekler: "Sonsuz barış bir düştür ve güzel bir şey de değildir. Savaş Tanrı'nın dünya-düzeni'nin parçasıdır. İnsanın en soylu erdemleri, cesaret, feragat, göreve bağlılık, fedakârlığa hazır olma savaşta insan hayatının tehlikeye atılmasında açığa çıkar. Savaş olmasaydı dünya maddecilik bataklığına gömülürdü."
112 Amanda Alexander, "The Genesis of the Civilian," *Leiden Journal of International Law* 20.2 (2007), 364.
113 Neff, 204-210.
114 Arthur Conan Doyle, "Danger! Being the log of Captain John Sirius," *The Strand Magazine*, Temmuz 1914. Bkz. Clarke, 91 ve Tom de Castella, "Arthur Conan Doyle's eerie vision of the future of war," online, BBC News Magazine, 28 Ağustos 2014. Bkz.: http://www.bbc.co.uk/news/magazine-28954510
115 John N. Horne ve Alan Kramer, *German Atrocities of 1914: A History of Denial* (New Haven: Yale University Press, 2001).
116 David Stevenson, "Strategy and Military Planning, 1871-1914," *The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning under Uncertainty*, der. Talbot Imlay ve Monica Duffy Toft (Londra: Routledge, 2006), 91.
117 Diana Preston, *A Higher Form of Killing: Six Weeks in World War I That Forever Changed the Nature of Warfare* (New York: Bloomsbury Press, 2015).
118 Jack L. Synder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914* (Ithaca: Cornell University Press, 1984).

5. Barışın Başarısızlığı

119 E. H. Carr, *The Twenty Years's Crisis* (Londra, Macmillan, 1939), 16.
120 Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage* (Londra: G. P. Putnam's, 1910). Bkz.: http://www.gutenberg.org/files/38535/38535-h.Htm. İlk kez 1909'da *Europe's Optical Illusion* başlığıyla yayımlandı. Bir Angell biyografisi için bkz. Martin Ceadel, *Living the Great Illusion: Sir Norman Angell, 1872-1967* (Oxford: Oxford University Press, 2009.).

121 Örn. Bkz. Paul Krugman, "The Great Illusion," *New York Times*, 14 Ağustos 2008.
122 Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (New York: Harper, 2012); Margaret MacMillan, *The War That Ended Peace: The Road to 1914* (New York: Random House, 2013); ve Thomas Otte, *July Crisis: The World's Descent into War, Summer 1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).
123 H. G. Wells, "The War That Will End War," *The Daily News*, 14 Ağustos 1914. Daha sonra bu makale aynı yıl içinde Frank ve Cecil Parker tarafından aynı başlığı taşıyan bir kitap olarak yayımlandı.Bkz.: https://archive.org/stream/warthatwillendwa00welluoft#page/n5/mode/2up
124 John Bew, *Realpolitik: A History* (New York. Oxford University Press, 2016), 96.
125 Hobson, *Imperialism*, 13.
126 Peter Clarke, *The Locomotive of War: Monet, Empire, Power, and Guilt* (Londra: Bloomsbury, 2017), 22.
127 William Mulligan, *The Great War for Peace* (New Haven: Yale University Press, 2014), 233-5.
128 "President Wilson's Address to Congress, Analyzing German and Austrian Peace Utterances," 11 Şubat 2008. Bkz.: The World War I Document Archive, 12 Temmuz 1997. Bkz.: http://www.gwpda.org/1918/wilpeace.html
129 "President Wilson's Fourteen Points," 8 Ocak 1918, online, Brigham Young University, 28 Şubat 2008. Bkz.: http://wwwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson's_Fourteen_Points
130 Viscount Grey of Fallodon, KG, *Twenty-Five Years, 1892-1916*, C. 1 (Londra: Hodder &Stoughton, 1925), 89.
131 Margaret MacMillan, *Peacemakers Six Months that Changed the World: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War* (Londra: John Murray, 2011) ve Carole Frank, "The search for peace in the interwar period," *The Cambridge History War*, C. IV., der. Chickering vd., 285-309.
132 Michael Howard, *The Invention of Peace* (Londra: Profile Books, 2000), 45. Ayrıca bkz. *yazarın War and the Liberal Conscience*'ı (Londra. Temple Smith, 1978).
133 Wilson's Address to Joint Session of Congress, 11 Şubat 1918. http://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson's_Fourteen_Points
134 MacMillan, *Peacemakers*, 19-21.
135 Robert Gerwarth, *The Vanquished: Why the First World War Failed to End* (Londra: Allen Lane, 2016), 7.

136 Mulligan, 339.
137 Salvador de Madariaga, *Disarmament* (New York. Coward-McCann, 1929), 12.
138 Leonard Woolf, der., *The Intelligent Man's Way to Prevent War* (Londra: Victor Gollanz, 1933), 10.
139 Woolf, 270, 408, 18.
140 David faber, *Münich, 1938: Appeasement and World War II* (New York: Simon & Schuster, 2009).
141 Radyo yayını (27 Eylül 1938), alıntı, "Pirime Minister on the Issues," *The Times*, 28 Eylül 1938, s. 10.
142 Carr'ın 1946 baskısı için bkz. http://www.spa.zju.edu.cn/eclass/attachments/2015-04/01-1427863185-17726.pdf. Ayrıca bkz. Jonathan Haslam, *The Vices of Integrity: E. H. Carr, 1892-1982* (Londra; New York: Verso, 1999).

6. Topyekûn Savaş

143 Basil Liddell Hart, *Europe in Arms* (Londra: Faber & Faber, 1937), 269.
144 Amanda Alexander, "The Genesis of the Civilian," *Leiden Journal of International Law*, 20.2 (2007): 360.
145 Alıntı, Tami Davis Biddle, *Rhetoric and Reality Air Warfare: The Evolution of British and American Ideas about Strategic Bombing* (Princeton: Princeton University Press, 2002), 33.
146 Michael Paris, *Winged Warfare: Literature and Theory of Aerial Warfare in Britain, 1859-1917* (Manchester University Press, 1992), 38.
147 R. P. Hearne, *Aerial Warfare* (Londra: John Lane, The Bodley Head, 1909).
148 Claude Grahame-White ve Harry Harper, *Air Power: Naval, Military, Commercial* (Londra: Chapman & Hall, 1917)
149 Giulio Douhet, The Command of the Air, çev. Dino Ferrari (Washington DC: Office of Air Force History, 1983). Bkz.: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/readings/command_of_the_air.pdf. Konuya ilişkin bir tartışma için bkz. L. Freedman, *Strategy: A History* (New York: Oxford University Press, 2013), Bölüm On.
150 B. H. Liddell Hart, *Paris or the Future of War* (New York: E. P. Dutton, 1925).
151 Brett Holman, *The Next War in the Air: Britain's Fear of the Bomber, 1908-1941* (Londra, Ashgate: 2014), 23-4.
152 Erich Ludendorff, *The Nation at War*, çev. A. S. Rapaport (Londra: Hutchinson, 1936), 101 ve Hans Spieir, "Ludendorff: The German Concept of War," *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machia-*

relli to Hitler, der. Edward Mead Earle (Princeton: Princeton University Press, 1943), 306-21. Pratikte topyekûn savaş için bkz. Jeremy Black, *The Age of Total War, 1860-1945*. (Westport, Conn.: Praeger Security International, 2006).

153 Clarke, *Voices Prophesying War*, 169-170.

154 Bu romanlara ilişkin bir tartışma için bkz.: Susan R. Grayzel, *At Home and under Fire: Air Raids and Culture in Britain from the Great War to the Blitz* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012) ve Holman, *The Next War in the Air*.

155 *With The Night Mail* (1905) ve *As Easy as ABC* (1912) gibi hava gücünü konu edinen 1914 öncesi romanlarında Rudyard Kipling fiilen dünya hükümetine dönüşen bir "Hava Kontrol Kurulu" fikrini ortaya atmıştı. Kipling'in romanları hava akınlarının savaşı "gözden düşürme" imkânı taşıdığını, isyanları bastırmak için kullanılabileceğini, böylece bir toplumsal denetim formu olarak hizmet edebileceğini öne sürmesi nedeniyle de ilginçtir. Paris, emperyal siyasette İngilizlerin hava gücü kullanmalarında Kipling'e bir şeyler borçlu olduğunu gösterir. *Winged Warriors*, 40-1.

156 *Evening News*, 14 Mart 1935, alıntı, Holman. Seri kitap olarak önce S. Fowler *Wright'ın Prelude in Prague: A Story of the War of 1938*'i (Londra: George Newnes, 1935) başlığıyla yayımlandı. Ardından *Four Days War* (1936) ve *Magiddo's Ridge* (1937) geldi. Kurgu özetleri için bkz. Mary Weinkauf, *Sermons in Science Fiction: The Novels of S. Fowler Wright* (Rockville, MA: Wildside Press, 2006).

157 "The Tragedy Of Guernica: Town Destroyed In Air Attack: Eye-Witness's Account," The Times, 26 Nisan 1937, online, Bkz.: http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article2601941.ece

158 Alıntı, Rana Mitter, *China's War with Japan, 1937-1945: The Struggle for Survival* (Londra: Allen Lane, 2013), 137.

159 Christian Hartmann, *Operation Barbarossa: Nazi Germany's War in the East, 1941-1945* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 13.

160 Barton Whaley, *Codeword Barbarossa* (Cambridge, MA: MIT Press, 1974) ve Steve Twomey, *Countdown to Pearl Harbor: The Twelve Days to the Attack* (New York: Simon & Schuster, 2016).

161 Christian Gerlach, "The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews," *Journal of Modern History*, 70.4 (1998): 759-812 ve Richard Evans, *The Third Reich at War: How the Nazis Led Germany from Conquest to Disaster* (Londra: Allen Lane, 2008).

162 Andrew Roberts, *The Storm of War. A New History of Second World War* (Londra: Penguin, 2009).

163 Hector Bywater, *Great Pacific War: A History of the American-Japanese Campaign of 1931-33* (New York: Applewood Books, 2002).
164 Pearl Harbor'dan hemen sonra kitap, bu kez "A Historic Prophecy Now Being Fulfilled" başlığıyla yeniden yayımlandı. *New York Times*'ın askerî editörü Hanson W. Baldwin "büyük kehanet" olarak tanımladığı kitaba bir giriş bölümü yazdı.
165 W. H. Honan, *Visions of Infamy: The untold story of how journalist Hector C. Bywater devised the plans that led to Pearl Harbor* (New York: Sy. Martin's Press, 1991).
166 Jeffrey Record, *A War It was Always Going to Lose: Why Japan Attacked America in 1941* (Washington DC: Potomac Books, 2011), 86-7.
167 Craig Nelson, *Pearl Harbor*, 76-8, 166.
168 Richard Betts, *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning* (Washington DC: Brookings Institution, 1982).
169 Philips Payson O'Brian, *How the War Was Won: Air-Sea Power and Allied Victory in World War* II (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).
170 Joseph Maiolo, *Cry Havoc: How the Arms Race Drove the World to War, 1931-1941* (New York: Basic Books, 2010), 337.

7. Dehşet Dengesi

171 H. G. Wells, *The World Set Free* (Londra: Macmillan, 1914).
172 George Orwell, "Wells, Hitler and the World State," *Horizon* (Ağustos 1941), 133-9, http://orwell.ru/library/reviews/wells/english/e_whws. Wells bilimin kötü amaçlarla kullanılabileceğini her zaman kabul etmiştir. John S. Partington, "The pen as sword: George Orwell, H. G. Wells and journalistic parricade," *Journal of Contemporary History*, 39: 1 (2004); 45-56; John Stone, "George Orwell on politics and war," *Review of International Studies*, 43:2 (2016), s. 221-239.
173 Alıntı, Richard Rhodes, *The Making of the Atomic Bomb* (New York: Simon & Schuster, 1986), 44.
174 Frederick Soddy, *The Interpretation of radium: being the substance of six free popular experimental lectures delivered at the University of Glasgow* (Londra: John Murray, 1908), 8 ve Richard E. Sclove, "From Alchemy to Atomic War: Frederick Soddy's "Technology Assessment" of Atomic Energy, 1900-1915," *Science, Technology & Human Values*, 14.2 (1989): 163-194.
175 Soddy, 251.
176 Soddy, 172.
177 Wells, *The World Set Free*, 55-8.

178 P. D. Smith, *Doomsday Men: The Real Dr Strangelove and the Dream of the Superweapon* (Londra: Allen Lane, 2007).
179 Rhodes 13 ve William Lanouette, *Genius in the Shadows: A Biography of Leo Szilard, The Man Behind the Bomb* (Chicago: University of Chicago Press, 1994).
180 John Hersey, "Hiroshima," *New Yorker*, 31 Ağustos 1946, Bkz.: http://www.newyorker.com/magazine/1946/08/31/hiroshima
181 Aslında Sovyetler Birliği 1961'de Novaya Zemliya adasında en büyük silahı –yaklaşık 57 megaton– test etti. Sovyetler Birliği o sırada bu büyüklükte bir silahı sevk edecek araçtan yoksundu.
182 Bkz. Smith, Bölüm 18.
183 Nevil Shute, *On The Beach* (Londra. Heinemann, 1957).
184 Kobalt bombası hakkındaki bilgileri Avusturya Ulusal Üniversitesi'nda nükleer bilimci olan Ernest Titterton'dan geliyordu. Titterton'ın 1956 tarihli *Facing the Atomic Future* (Londra: Macmillan, 1956) başlıklı kitabında "radyolojik savaş" başlıklı bir bölüm vardı. Bu bölümde Titterton şöyle diyordu: "Bir kaçık insan türünün tamamını radyasyonla zehirlemeye karar verirse, fazla nötronları emmek ve radyo-kobalt elde etmek için bir fizyon ya da füzyon bombasının etrafına bir kobalt kabuğu yerleştirmek mümkün olacaktır."
185 Başkan Eisenhower'ın 1953'te Birleşmiş Milletler'de yaptığı bir konuşma "barış içim atom"u öneriyordu. Bu önerme devletlere atom enerjisini silah üretmek için değil barışçı amaçlarla kullandırma çabasıydı. Bu yaklaşım istenmeyen sonuçlar yasasına iyi bir örnekti. ABD gelişmekte olan ülkelere teknolojinin sivil amaçlarla kullanılması şartıyla araştırma reaktörleri, yakıt ve bilimsel eğitim sunuyordu. Bu inisiyatiften ilk yararlananlar arasında Hindistan, Pakistan, İran ve İsrail vardı. Bu ülkelerin hepsi askerî programlar geliştirmeye koyuldu. Bkz. Leonard Weiss, "Atoms for Peace," *Bulletin of the Atomic Scientists*, 59. 6 (2003): 34-44.
186 Senaryo, *On the Beach* (1959), http://www.script-o-rama.com/mvie_scripts/0/on-the-beach-script-transcript.html.
187 Paul Brians, *Nuclear Holocausts. Atomic War in Fiction 1895-1984* (Kent, OH: Kent State University Press, 1987). Güncelleştirilmiş elektronik versiyon için bkz.: http://public.wsu.edu/-brians/nuclear/
188 Peter Bryant, *Red Alert* (Rockville, MD: Black Mask, 1958). İsim Peter George'un (kitabı yazdığı sırada RAF subayı idi) takma adıydı. Kitabın filmi yapıldığında yazar senaryoyu esas alarak yeni bir versiyon yayımladı. Kitap George'un oğlu tarafından yazılan bir giriş bölümü ve George'un Strangelove karakteri üzerine yazdığı bir notla yeniden yayımlandı: Peter George, *Dr Strangelove or How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb* , Cardiff: Candy Jar Books, 2015.

189 Eugene Burdick ve Harvey Wheeler, *Fail-Safe* (New York: McGraw-Hill, 1962).
190 Gannon, 141.
191 Smith, o sırada Stratejik Araştırmalar Direktörü Alastair Buchan'dan gelen ve böylesine şişirilmiş bir önerme temelinde bir film yapmaktan Stanley Kubrick'i caydırmaya çalıştıktan sonra George'un kitabını ona teslim ettiğini öne süren bir mektuptan alıntı yapar. Buchan kariyerinin sonraki döneminde benim doktora danışanım oldu.
192 Alıntı Hames Newman'ın Kahn'ın *On Thermonuclear War in Scientific American*'ını (Mart 1961) irdeleyen değerlendirmesinden yapıldı. Newman bu değerlendirmeyi ve diğer yazılarını *The Rule of Folly* (Londra: Allen &Unwin, 1962) başlığı altında ve Eric Fromm'un önsözüyle yayımladı. Kahn haşarı bir mizah duygusuna sahipti. Bir biyografi yazarı onun stand-up komedyen olarak potansiyel taşıdığını düşünür. Bkz. Sharon Ghamari-Tabrizi, *The Worlds of Herman Kahn: The Intuitive Science of Thermonuclear War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005).
193 RAND üzerine ilk kitap, Bruce Smith'in *The RAND Corporation; Case Study of a Nonprofit Advisory Corporation* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961) başlıklı kitabıydı. Kişisel rekabetler için bkz. Fred Kaplan, *Wizards of Armageddon* (Stanford: Stanford University Press, 1983).
194 Herman Kahn, *On Thermonuclear War* (Princeton. Princeton University Press, 1960), 144.
195 Strangelove'u oynayan aktör, Peter Sellers savaştan sonra yeteneklerini ordunun Redstone Arsenal'inin hizmetine veren Alman roketbilimci Wernher von Braun'ı model aldı. Bkz. Eric Schlosser, "Deconstructing 'Dr. Strangelove", New Yorker, 18 Ocak 2014, Bkz.: http://www.newyorker.com/News/News-Desk/Deconstructing-Dr-Strangelove
196 Kahn, 228.
197 Bkz. Ghamari-Tabrizi
198 Thomas Schelling, "Meteors, Mischief, and War," *Bulletin of the Atomic Scientists*, 16 (1960): 292-296, 300.
199 Alan Ferguson, alıntı, Freedman, *Strategy*, 173.

8. Nükleer Çağa Saplanıp Kalmak

200 Albert Wohlstetter, "Delicate Balance of Terror," *Foreign Affairs*, 37,2 (1959).
201 Bernhard G. Bechhoefer, *Postwar Negotiations for Arms Conrol* (Washington DC: Brookings Institution, 1961), 470.

202 Jeremy Suri, "America's Search for a Technological Solution to the Arms Race: The Surprise Attack Conference of 1958," *Diplomatic History*, 21.3 (1997).
203 John H. Herz, *Political Realism and Political Idealism* (Chicago: Chicago University Press, 1951).
204 C. P. Snow, "The Moral Un-Neutrality of Science," *American Association for the Advancement of Science* (1960)
205 The Federation of American Scientists, *One World or None: A Report to the Public on the Full Meaning of the Atomic Bomb*, der. Dexter Masters (New York: McGrawe Hill & History, 5.1 (1959): 41-50.
206 Philip Noel-Baker, "Peace and the International System," *Austrralian Journal of Politics & History*, 5.1 (1959): 41-50.
207 Hedley Bull, "Disarmament and International System," *Australian Journal of Politics & History*, 5.1 (1959): 41-50.
208 William Fox, *The Super-Powers: The United States, Britain, and the Soviet Union-Their Responsibility for Peace* (New York: Harcourt Brace, 1944).
209 Winston Churchill, "Never Despair," 1 Mayıs 1955 tarihli Avam kamarası konuşması, online, The International Churchill Society. Bkz.: http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/never-despair
210 Bu olaylar için bkz. Lawrence Freedman, *Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos and Vietnam* (New York: Oxford University Press, 2000).
211 Albert Wohlstetter vd., *Selection and Use of Strategic Air Bases* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1954). Bkz.: http://www.rand.org/pubs/reports/R0266.html
212 Albert Wohlstetter, "The Delicate Balance of Terror," *Foreign Affairs* (1959): 211-234. Wohlstetter ve yazılarına ilişkin bir tartışma için bkz. Robert Zarate ve Henry Sokolski, der., *Nuclear Heuristic: Selected Writings of Albert and Roberta Wohlstetter* (Strategic Studies Institute: US Army War College, 2009). Ayrıca bkz.Fred Kaplan, *Wizards of Armageddon*, 108.
213 Kahn, *On Thermonuclear War*, 484. Elbette bu iklim değişikliğinin sonucu olarak sonunda gerçekleşecekti. 1967'de Anthony J. Wiener'le birlikte, isabetli ve isabetsiz düşünceler karmasından oluşan, *The Year 2000. A Framewor for Speculation on the Next Thithy-Three Years*'ı (New York: Macmillan, 1967) yayımladı.
214 M. N. Golovine, *Conflicts in Space: A Pattern of War in a New Dimension* (New York: St. Martin's Press, 1962).
215 Joseph Trevithick, "Bizarre weapons never left the drawing board: The U.S. Army's Gun-Toting Space Soldiers," *War is Boring*, 9 Kasım 2015, online. Bkz.: http://warisboring.com/the-u-s-army-s-gun-toting-space-soldiers-ea9f1f1d48d0#.5u0wb9fyb

216 Roberta Wohlstetter, *Pearl Harbor: Warning and Decision* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1962), 399-401. Kitap ilk kez 1958'de bir RAND iç belgesi olarak yayımlandı. Roberta'nın çalışmasının önemi ve Albert'in çalışması üzerinde yarattığı etki için bkz. Ron Robin, *The Cold War They Made: The Strategic Legacy of Roberta and Albert Wohlstetter* (Cambridge, MA. Harvard University Press, 2016).
217 David Dunn, *The Politics of Threat: Minuteman Vulnerability in American National Security Policy* (Londra: Palgrave, 1997)
218 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (New York: Random House, 1979) ve Kenneth N. Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons. More May Better*, Adelphi Paper no. 171 (Londra: International Institute for Strategic Studies, 1981).
219 Michael Quinlan, *Thinking About Nuclear Weapons: More May Better*, Adelphi Paper no.171 (Londra: International Institute for Strategic Studies, 1981)
220 Albert Carnesale vd., *Living with Nuclear Weapons* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983).
221 Joseph S. Nye, Jr., Graham T. Allison, Jr., ve Albert Carnesale, der., *Fateful Visions. Avoiding Nuclear Catastrophe* (New York: Harper & Row, 1988).
222 James Blight, *The Shattered Crystal Ball: Fear and Learning in the Cuban Missile Crisis* (New York: Rowman & Littlefield, 1990), 172-4.

9. Sürpriz Bir Barış

223 Vaclav Havel'in konuşması için bkz. "Words on Words," *New York Review of Books*, 18 Ocak 1990.
224 Jane Stromseth, *The Origins of Flexible Response: Nato's Debate over Strategy in the 1960s* (Londra: Palgrave, 1988).
225 Farklı korkulara ilişkin bir tartışma için bkz.: Philip Sabin, *The Third World War Scare in Britain* (Londra: Macmillan, 1986).
226 General Sir John Hackett, "A Third World War," *Third Jubilee Lecture, Imperial College of Science and Technology, University of London*, 13 Mart 1979. Arka plan için Jeff Michaels'e minnettarım. Bkz. Jeff Michaels, "Revisiting General Sir John Hackett's The Third World War," *British Journal for Military History*, 3:1 (2016), 88-104.
227 Coşkulu bir destek için bkz. I. F. Clarke, *Voices Prophesying War*, 198. Clarke bu kitabı *The Battle of Dorking*'in modern eş değeri olarak betimler.
228 General Sir John Hackett, *The Third World War: The Untold Story* (New York: Macmillan, 1982).

229 Brians, Nuclear Holocausts. Bkz.: http://public.wsu.edu/-brians/nuclear/index.htm
230 "Ansızın başlayan" bir saldırı senatörler Sam Nunn ve Dewey F. Bartlett'in etkileyici raporlarının temasıydı: *NATO and the New Soviet Threat*, US Senate, Armed Services Committee, 95th Congress, First Session (Washington DC: US Government Printing Office, 1977). Ayrıca bkz. Phillip A. Karber, *The Impact of New Conventional Technologies on Military Doctrine and Organization in the Warsaw Pact*, Adelphi Paper no. 144 (Londra: International Institute for Strategic Studies, 1978).
231 Robert Close, *Europe Without Defence?: 48 Hours That Could Change The Face of the World* (Brüksel: Editions Arts and Voyages, 1976).
232 Shelford Bidwell, der., *World War 3* (Londra: Hamlyn, 1978). Kitabın ilk yarısında kurgusal senaryoya değil bazı ortam oluşumlarına katkıda bulundum.
233 Alıntı, Sabin, 29.
234 Tom Clancy, *Red Storm Rising* (New York: Putnam Publishing, 1986).
235 George Winston, "Was Reagan Influenced By Reading Tom Clancy's 'Red Stotm Rising' Before A Cold War Summit with Gorbachev?" online, War History Online, Internet, 22 Şubat 2016. Bkz.: https://www.warhistoryonline.com/war-articles/was-reagan-influenced-by-reading-tom-clancy-red-storm-rising.html
236 Başkan Donald Reagan, *Address to the Nation on Defense and National Security*, 23 Mart 1983.
237 Valerie Edwards, "How Ronald Reagan based his foreign policy on Tom Clancy boks: President told Margaret Thatcher to read Red Storm Rising thriller to understand Russia," *Daily Mail*, 30 Aralık 2015, online. Bkz.: http://www.dailymail.co.uk/news/article-3378683/Ronald-Reagan-advised-Margaret-Thatcher-read-Tom-Clancy-s-thriller-Cold-War-strategy.html
238 Tom Clancy, *The Sum of all Fears* (New York: Putnam, 1991).
239 Ray Garthoff, *A Journey Through the Cold War* (Washington DC: Brookings Institution, 2001), 16. Bu konuda bkz. Jonathan Haslam, *Russia's Cold War* (New Haven: Yale University Press, 2011), 168-174.
240 John Lewis Gaddis, *The Cold War* (Londra: Penguin, 2007), 180.
241 "Basic Principles of Relations Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics" başlıklı metin. 29 Mayıs 1972, Bkz.: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=3438 .
242 Daniel C. Thomas, *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights and the Demise of Communism* (Princeton: Princeton University Press, 2001).
243 Kissinger detant çevresinde süren tartışmaları *Diplomacy* (New York: Simon & Schuster, 1994) adlı kitabının 29. Blümü'nde betimler.
244 Bakan Kissinger, "The Moral Foundations of Foreign Policy," *Depart-*

ment of State Bulletin, LXXII: 1884, 4 Ağustos 1975. Bkz.: https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/dosb/1884.pdf#page=15

245 Jimmy Carter, "Inaugural Address," The American Presidency Project, UCSB, 20 Ocak 1977, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=6575.

246 Thomas, 179.

247 Michael Zantovsky, *Havel: A Life* (Londra: Atlantic Books, 2014).

248 Vaclav Havel, *Open Letters. Selected Prose* (Londra: Faber & Faber, 1992), 329, 265, 385.

249 Archie Brown, *The Gorbachev Factor* (Oxford: Oxford University Press, 1996)

250 Andrei Grachev, *Gorbachev 's Gamble: Soviet Foreign Policy and the End of the Cold War* (Cambridge: Polity, 2008).

251 Mikhail Gorbachev, "Address to the United Nations," 7 Aralık 1988. Bkz.: http://astro.temple.edu/-rimmerma/gorbachev_speech_to_UN.htm

252 Stephen Kotkin, *Armageddon Averted: Soviet Collapse since 1970 Updated Edition* (New York: Times Books/Random House, 1995), 632.

253 Anatoly Dobrynin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six Cold War Presidents* (New York. Times Books/Random House, 1995), 632.

254 Soviet Military Power 1985 (Washington DC. Department of Defense, 1985), 4-5. Resmi yayın.

255 Soviet Military Power 1990 (Washington DC: Department of Defense, 1990), 5.

256 Mick Cox, *1989 and why we got it wrong*, Working Paper Series of the Research Network 1989, 1 (2008): 5.

257 Center for the Study of Intelligence, *At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991* (Langley: CIA, 1999).

258 Andrei Amalrik, *Will the Soviet Union Survive Until 1984?* (New York: Harper-Collins, 1981).

259 Başkan Donald Reagan, İngiliz Parlamentosunda Konuşma, 8 Haziran 1982. Reagan'ın 1980'lerin başında Amerikan askerî gücünü önemli ölçüde güçlendirmesi, özellikle kendi yönetimine mensup olanlar tarafından değil, Sovyet liderliğini tartışmalı olmakla birlikte silahlanma yarışını sürdüremeyeceğine ikna etmesi bakımından da övülüyordu. Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein, "Reagan and the Russians: The Cold War ended despite President Reagan's arms buildup, not because of it – or so former President Gorbachev told the authors," *The Atlantic Monthly* (1994). Bkz.: http://www.theatlantic.com/past/docs/politics/foreign/reagus.htm

260 Marshall I. Goldman, *Gorbachev's Challenge. Economic Reform in the Age of High Technology* (New York: W. W. Norton, 1978), 262. Ayrıca bkz. Cox, 8-9.

261 Mesela Rasma Karklins, *Ethnic Relations in the USSR: The View from Below* (Boston, MA: Unwin ve Hyman, 1986).
262 Richard Nixon, *1999-Victory without War* (New York: Simon & Schuster, 1988), 26.
263 George Bush ve Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Knopf, 1998), 13 ve James A. Baker III, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1995), 70.
264 Jim Hoagland, "From Yalta To Malta," *Washington Post*, 9 Kasım 1989.

10. Bir Savaş Bilimi

265 J. David Singer ve Melvin Small, *The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook* (New York: John Willey, 1972), 4.
266 Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Stuggle for Power and Peace*, 5. Bs. (New York: Alfred A. Knopf, 1978), 26. Ayrıca bkz. Christoph Frei, *Hans J. Morgenthau: An Intellectual Biography* (Baton Rouge: Louisana State University Press, 2001), ve Hans Morgenthau, "The Four Paradoxes of Nuclear Strategy," *American Political Science Review*, 581 (1964): 23-35.
267 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (New York: McGraw Hill, 1979), 72. Waltz Sovyetler Birliği'nin zayıflığının farkındaydı fakat bu yaklaşan bir çöküşün göstergesinden çok Amerikan gücüyle bir kıyaslama tarzıydı (183). Bkz. Marco Cesa, "Realist Visions of the End of the Cold War: Morgenthau, Aron and Waltz," *The British Journal of Politics and International Relations*, 11 (2009): 177-191.
268 Robert O. Keohane, der., *Neoliberalism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986).
269 Richard Ned Lebow, "The Long Peace, the End of the Cold War," *International Security*, 15.1 (1990): 5-56.
270 John Lewis Gaddis, "International Relations Theory and the End of the Cold War," *International Security*, 17.3 (1992/93): 5-58.
271 John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after Cold War," *International Security*, 15.1 (1990): 5-56.
272 Quincy Wright, *A Study of War*, 2. Bs. (Chicago: University of Chicago Press, 1965); Karl W. Deutsch, "Quincy Wright's contribution to the study of war: a preface to the second edition," *Journal of Conflict Resolution*, 14 (1970): 473; ve William T. R. Fox, "'The truth shall make you free': one student's appreciation of Quincy Wright," *Journal of Conflict Resolution*, 14 (1970): 449.
273 Lewis Fry Richardson, *Arms and Insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of War* (Pittsburgh, PA: Boxwood Press, 1960), 12.

274 Lewis Fry Richardson, *Statistics of Deadly Quarrels* (Pittsburg, PA: Boxwood Press, 1960) ve *Arms and Security; Olver A. Ashford, Prophet or Professor? The Life and Work of Lewis Fry Richardson* (Bristol: Adam Hilger, 1985); ve Michael Nicholson, "Lewis Fry Richardson and the Study of the Causes of War," *British Journal of Political Science*, 29.3 (1999): 541-563.
275 Kenneth Boulding, *Conflict and Defense: A General Theory* (New York: Harper & Bros., 1962), vii.
276 Cynthia Kerman, "Kenneth Boulding And The Peace Research Movement," *American Studies*, 13.1 (1972): 149-165.
277 Konuya ilişkin tartışmam için bkz. Lawrence Freedman, "Social Science and the Cold War," *Journal of Strategic Studies*, 38:4 (2015): 554-574.
278 Harold Guetzkow, "Long Range Research in International Relations," *American Perspective*, 4 (1950): 421-40. Alıntı, John Vasquez, der., *What Do We Know About War?* 2. bs., (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2012), 329.
279 Vasquez, 330.
280 Vasquez, xiii.
281 Vasquez, xiv-xvi
282 John A. Vasquez, *The War Puzzle Revisited* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 405, 417.
283 Görece geç bir alıntı için bkz. William Hawkins, "New Enemies for Old," *The National Review*, 42.18 (1990): 28-29. Bu iddia hâlâ teoloji kitaplarında sürekli olarak görülmektedir. *The Glorious Art of Peace*'de (22) John Gittings'e göre, bu sayılar Edmund Osmanczyk, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*, 3. bs, der. Anthony Mango'da (Londra: Rotledege, 2003) 1783'te yer almaktadır.
284 Norman Cousins, "Electronic Brain on War and Peace: A report of an Imaginary Experiment," St. Louis Post-Dispatch, 13 Aralık 1953. Cousins, *In Place of Folly*'de (New York: Harper, 1961), bu öldürülenlerin sayısı 1 milyar 24 milyona indirildi.
285 Bu istatistiklerin dikkate değer olanlarından biri, verilen hasar değerinin "156 km genişliğinde ve on metre derinliğinde altın bir karasal kuşak"a malolduğu iddiası idi.
286 Will ve Ariel Durant, *The Lessons of History* (New York: Simon & Schuster, 1968), 81.
287 Donald Kagan, *On the Origins of War and the Preservation of Peace* (New York: Doubleday, 1995), 4.
288 Göndermeler için bkz. Barry O'Neill, "Policy folklists and evolutionary theory," *Proceedings of the National Academy of Scientists of the United States*, 111.3 (2014): 10854-10859.

289 B. Jongman ve H. Van der Dennen, "The Great 'War Figures' Hoax: An investigation in polemomythology," *Security Dialogue*, 19.2 (1988): 197-202.

290 O. Barot, *Lettres sur la Philosophie de l'Histoire* (Paris. Germer-Bailliè-re, 1864).

291 Singer ve Small, *The Wages of War, 1816-1965*, 4. Ayrıca bkz. Melvin Small ve J. David Singer, *Resort to Arms: International and Civil War, 1816-1980* (Beverly Hills: Sage, 1982); J. David Singer ve Paul Diehl, der., *Measuring the Correlates of War* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990); ve Meredith Reid Sarkees, Frank Whelon Wayman ve J. David. Singer, "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look At Their Distribution Over Time, 1816-1997," *International Studies Quarterly* 47 (2003): 49-70.

292 Daha gevşek kriterler kullanan Kalevi J. Holsti, *Armed Conflicts and International Order: 1648-1989*'da (Cambridge University Press, 1991) 1815'ten itibaren 105 savaş ve bunların yirmisinin COW listesi dışında kaldığını saptıyordu.

293 Small ve Singer, *Resort to Arms*, 211-212. John Vasquez *The War Puzzle*'da (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) 15-29'da özgün COW savaş tipolojisini eleştirenler arasında yer aldı. Bu yapay ayrımdan daha sonra vazgeçildi; yerine merkezi hükümetin denetimi için verilen savaşlar ile ayrılma dâhil yerel sorunlar üzerine çıkan savaşlar ayrımı getirildi.

294 Yol gösterici bir çalışma için bkz. Kristine Ecke, *A Beginner's Guide to Conflict Data: Finding and Using the Right Dataset* (Uppsala: Uppsala Conflict Data Programme, Aralık 2005). 2006'da oluşturulan bir diğer veri tabanı ACLED (Armed Conflict Location and Event Data Project) idi; "dağıtılmış çatışma analizi ve kriz haritalaması için tasarlandı. Bu veri tabanı, Asya ve Afrika'nın gelişmekte olan 60'tan fazla ülkesinde bildirilen bütün politik şiddet olaylarının, protestoların tarihlerini ve yerlerini kodlamaktadır." Bkz.: http://www.acleddata.com/

295 Bethany Lacina ve Nils Petter Gleditsch, "Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths," *European Journal of Population*, 21. 2-3 (2005): 145-166; Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. (Washington, DC: United States Institute of Peace Press. 1993). Bir diğer erken veri tabanı için bkz. Roy Licklider, "The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945-1993," *American Political Science Review*, 89: 3 (1995), 681-90.

296 Paul D. Williams, "Continuity and Change in War and Conflict in Africa," *PRISM* 6.4 (2017), 33-45.

297 Edward Newman, "Conflict Research and 'Decline' of Civil War," *Civil Wars*, 11:3 (Eylül 2009), 255-278.
298 Mesela, Donald Cameron Watt, *Too Serious a Business: European Armed Forces and the Approach to the Second World War* (Berkeley. University of California Press, 1975).
299 Daniel M. Jones, Stuart A. Bremer ve J. David Singer, "Militarized Interstate Disputes, 1816-1992," *Conflict Management and Peace Science*, 15.2 (1996): 163-213, 169.
300 Paul Hensel, "The More Things Change," *Conflict Management and Peace Science*, 19.1 (2002): 48.
301 Douglas M. Gibler, Steven V. Miller ve Erin K. Little, "An Analysis of the Militarized Interstate Dispute (MID) Dataset, 1816-2001," *International Studies Quarterly*, 60:4 (2017), 719-730
302 Jessica Weeks ve Dara Kay Cohen, "Fishing Disputes, Regime Type, and Interstate Conflict A Research Note," Stanford University, Stanford International Relations Workshop, 7 Mart 2006, http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/9/8/1/0/pages98104/p98104-1.php Ayrıca sette yer vermeyi düşündükleri olayların yüzde onunun doğrulanamadığını buldular.
303 Richard Wich, *Sino-Soviet Crisis Politics: A Study of Political Change and Communication* (Londra: Council on East Asian Studies, Harvard Uni, 1980). Bu, MID'in kaynak olarak kullandığı kitaplardan biri değildi.
304 Lyle J. Goldstein, "Return to Zhenbao Island: Who Started Shooting and Why it Matters," *The China Quarterly*, 168 (2001): 985-997.
305 Y. Kuisong, "The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapproachement," *Cold War History*, 1.1 (2000): 21-52.
306 Hannah Arendt, *On Violence* (New York: Harcourt, 1970), s. 6.

11. Ölüleri Saymak

307 Wislawa Szymborska, "Hunger Camp at Jaslo," çev. Graznaya Drabik ve Austin Flint, *Against Forgetting: Twentieth Century Poetry of Witness*, der. Carolyn Forché (New York: W. W. Norton, 1993).
308 Mesela Bengladeş'te bir mahkeme, diğer kaynaklar 1972 bağımsızlık savaşında 500.000 kişinin öldüğünü iddia ederken, 3 milyon olan resmi ölü sayısına karşı çıkan bir İngiliz'i ülkeyi aşağılamaktan suçlu buldu. Bkz. "UK journalist guity of querying Vangladesh death toll," *BBC News*, online, 2 Aralık 2014. Bkz.: http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-30288785

309 Örn. Bkz. öldürülen Ermenilerin sayısını 600.000 olarak veren Justin McCarthy'nin karşıt görüşü savunan çalışması. Bkz. *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire* (New York: New York University Press, 1983). Onu eleştirenler arasında bkz. Vahakn Dadrian, "Ottoman Archive and Denial of the Armenian Genocide," *The Armanian Genocide: History, Politics, Ethnics*, der. R. G. Hobannasian (New York: St. Martin's Press, 1992), 294-7 ve Raymond Kevorkian, *The Armenian Genocide: A Complete History* (Londra: I. B. Tauris, 2011).
310 Samuel Dumas ve K. O. Vedel-Petersen, *Losses of Life Caused by War*, der. Harald Westergaard (Oxford: Clarendon Press, 1923), 127. Bkz.: https://archive.org/stream/lossesoflifecaus00samu#page/n4/mode/1up Quincy Wright, barış davasına hizmet edecek doğru bilginin önemine işaret ederek kitabı olumlu değerlendirdi. Bkz. *American Journal of Sociology*, 30.6 (1925): 722-725.
311 Milton Leitenberg, *Deaths in Wars and Conflicts in the Twentieth Century*, Cornell University Peace Studies Program, Occational Paper#29, 3. Bs., 2006. Bu kitap ele aldığımız konulara önemli bir rehber sağlar.
312 Hazem Adam Ghobarah, Paul Huth ve Bruce Russett, "Civil Wars Kill and Maim People- Long After the Shooting Stops," *American Political Science Review*, 97:2 (2003): 189-202.
313 *United Nations Commission of Experts Established to Security Council Resolution 935 on Rwanda, Final Report* (Cenevre: UN, 25 Kasım 1994). Ayrıca bkz. Gerard Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide* (Londra: Hurst & Company, 1998). Marijke Verpoorten, "Le coût en vies humaines du génocide rwandais. Le cas de la province de Gikongoro," *Population* 60 (2005) demografik bir çözümlemeyi kullanarak öldürülen Tutsi sayısını 600.000-800 00 arasında göstermiştir.
314 Kristine Eck ve Lisa Hultman, "One-Sided Violence Against Civilians in War: Insights from New Fatality Data," *Journal of Peace Research*, 44.2 (2007), 233-246.
315 R. J. Rummel, *Death by Government* (New Brunswick, NJ: Transaction Publisers, 1994).
316 "Fact Sheet: America's Wars -May 2016, revised," Department of Veterans Affairs, online, http://www.va.gov/opa/publications/factsheets/fs_americas_wars.pdf
317 Fazal, "Dead Wrong?"
318 Thomas Livermore, *Numbers and Losses in the Civil War in America, 1861-65* (Boston: Houghton Mifflin & Co. 1900).
319 Tarihçiler savaşın ne kadar dehşet verici olduğunu tartıştılar. Bkz. Mark E. Neely Jr., *The Civil War and the Limits of Destruction* (Cambridge: Harvard University Press, 2007) ve James McPherson, "Was It More Restrained Than You Think?", 14 Şubat 2008.

320 J. David Hacker, "A Census-Based Count of the Civil War Dead," *Civil War History*, 57.4 (2011): 307-348.
321 Kelly M. Greenhill, "Nigeria's Countless Casualities, The Politics of Counting Boko Haram's Victims," *Foreign Affairs*, 9 Şubat 2015.
322 Çeşitli kaynaklara ilişkin kapsamlı bir tartışma için bkz. Wikipedia'nın II. Dünya savaşı'nda Alman Kayıpları maddesi: wikiwand.com/en/German_casualities_i_World_War_II
323 G. I. Krivosheev, *Soviet Casualities and Combat Losses* (Londra: Greenhill, 1997).
324 V. E. Korol, "The price of victory: Myths and reality," *Journal of Slavic Military Studies*, 9:2 (1996), 417-426. Bu, sayıları 16,2 milyon er, 1,2 milyon subay olarak veren kaynağa göndermede bulunur.
325 Alexander N. Yakovlev, *A Century of Violence in Soviet Russia* (New Haven: Yale University Press, 2002).
326 Maureen Perrie, *The Cambridge History of Russia: The Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 225-227, Michael Ellman ve S. Maksudov, "Soviet Deaths in the Great Patriotic War. A note – World War II," *Europe Asia Studies*, 46:4 (1994): 671-80; ve Boris Sokolov, "The cost of war: Human losses for the USSR ve Germany, 1939-1945," *The Journal of Slavic Military Studies*, 9,1 (1996): 152-193.
327 Michael Haynes, "Counting Soviet Deaths in the Great Patriotic war: a Notei" *Europe Asia Studies*, 55.2, (2003): 300-309.
328 B. V. Sokolov, "The Cost of War: Human Losses for the USSR and Germany, 1939-1945," *The Journal of Slavic Military Studies*, 9.1 (1966): 151-93. Leitenberg, 35 milyon gibi biraz daha düşük bir sayı verir. Diğer değerlendirmeler 50 milyon gibi yüksek bir sayı verir.
329 Mitter, *China's War with Japan*.
330 "Report puts Iraqi dead at 1500," *Jane's Defence Weekly*, 19:11 (1993), 5.
331 71 000 Irak askerinin esir alındığını, sadece 2000 yaralı olduğunu, ABD güçlerinin 577 Iraklıyı defnettiğini kaydetti.
332 Carl Conetta, The Wages of War: Iraqi Combatant and Noncomatant fatalities in the 2003 Conflict: Project on Defense Alternatives, research Monograph # 8,20 Ekim 2003, Ek 2: Iraqi Combatant and Noncombatant Fatalities in the 1991 Gulf War. Bkz.: http://www.comw.org/pda/0310rm8ap2.html
333 *The Gulf War Air Power Survey*, kara savaşında toplam "rahatlıkla 10.000'e kadar çıkmış olabilir" sonucuna vardı: Thomas Keaney ve Eliot Cohen, *Gulf War Air Power Survey: Summary Report* (Washington DC: Department of the Air Force, 1993), 249 ve ayrıca 109-110. Ayrıca bkz. Michael Gordon ve Gen. Bernard Trainor, *The General's War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf* (Boston: Little, Brown & Company, 1995);

Bnb. Lewis D. Hill, Doris Cook ve Aron Pinker, *Gulf War Air Power Survey: Statistical Compendium* (Washington DC: Department of the Air Force, 1993), 109-110; ve "Appendix: Iraqi Death Toll," *The Gulf War: An in-depth examination of the 1990-1991 Persian Gulf Crisis*, PBS Frontline, 9 Ocak 1996. Bkz.: www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf

334 Beth Osborne Daponte, "A Case Study in Estimating Casualities from War and Its Aftermath: The 1991 Persian Gulf War," *PSR Quarterly*, 3:2 (Haziran 1993), 57-66.

335 COW fiili işgal sırasındaki kayıpları 7000 ve 2004'ten sonra devlet dışı savaşta ölenleri 10.800 olarak verir. Devletlerarası savaş altında henüz hiçbir şey ortaya çıkmadı. Bu sayılar, Irak'ı kapsayan çoklu çatışmaların anlamına dair pek az şey aktarırken kodlanmış kurallara bağlılığı yansıttığı için anlamsızdır. 1991 kayıpları üzerinde çalışan Carl Conetta da 19 Mart- 20 Nisan 2003 arasındaki savaş ölümlerini araştırdı. Bu dönemdeki savaşın "7600 ile 10.800 Iraklı savaşçı, 3200 ve 4300 kadar da savaşçı olmayan" kaybına yol açtığı sonucuna vardı. Bu araştırma olaylara ilişkin raporlara dayanıyor, daha sonra düzenli ölüm raporlarıyla uyumlu hâle getirildi. Carl Conetta,"Disappearing the Dead: Iraq, Afghanistan and the Idea of a 'New Warfare'", Project on *Defense Alternatives*, 18 Şubat 2004. Ayrıca bkz. Lawrence J. Korb ve Stephen Biddle, "Violence by the Numbers in Iraq: Sound Data or Shaky Statistics?" *Council on Foreign Relations*, 25 Eylül 2007.

336 Iraklı Ölü Sayısı vebsitesinde sayılar görülebilir: http://www.iraqbody-count.org/database/ Resmî Amerikan sayıları wikileaks'in sınıflandırdığı belgelerin yayılmasıyla kamu alanına ulaştı. Bu belgeler sayıyı 12 000'e yükseltti. ABD sayıları Ocak 2004 ile Aralık 2009 arası için 109.032 ölüm idi Bunların 66.081'i sivil, 15.196'sı Irak güçleri, 23.984 isyancı ve 3771 dost unsurlardı. Bkz. David Leigh, "Iraq War Logs Reveal 15 000 Previously Unlisted Civilian Deaths," *Guardian*, 22 Ekim 2010. https://www.theguardian.com/world/2010/oct/22/true-civilian-body-count-iraq

337 Keith Krause, "From Armed Conflict to Political Violence. Mapping and Explaining Conflict Trends," *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts & Sciences* (2016): 117.

338 L. Roberts vd., "Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey," *Lancet* 364 (2004): 1857-1864.

339 Beth Osborne Daponte, "Wartime estimates of Iraqi civilian casualities," *International Review of the Red Cross*, 89:868 (Aralık 2007), 943-957.

340 Amy Hagopian vd., "Mortality in Iraq Associated with the 2003-2011 War and Occupation: Findings from a National Cluster Sample Survey by the University Collaborative Iraq Mortality Study," PLOS 15 (2013).

Bkz. http://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1001533

341 UNHCR Statistical Online Population Database, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Cenevre, 201 ve SK Lischer, "Security and displacement in Iraq: responding to the forced migration crisis," *International Security* 33,2 (2008): 95-119.

342 UNHRC Iraq fact sheet-Mayıs 2011, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Cenevre, 2011. http://reliefweb.int/report/iraq-fact-sheet-may-2011.

343 Kayıpların saptanmasına ilişkin en iyi uygulama için bkz. *Standarts for Casuality Recording* (Londra. Every Casuality Worldwide, 1016). Sivil ölümlerinin saptanmasında görülen daha kapsamlı sorunlara ilişkin bir tartışma için bkz.: Taylor Seybolt vd., *Counting Civilian Casualities: An Introduction to recording and Estimating Nonmilitary Deaths in Conflict* (Oxford: Oxford University Press, 2013).

344 Suriye İnsan Hakları Gözlem Örgütü'nden alınan sayılar, 17 Mart 2017; http://www.syriahr.com/en/?p=62760. Rakamlar çeşitli tarafların esir aldığı ve işkence uyguladığı kişileri kapsamıyordu. Bir diğer Suriye politika merkezi Şubat 2016'da yüzde 15 dolaylı ölüm dâhil gerçek sayının 470.000 olduğunu değerlendirdi. Bkz.: http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21693279-how-many-people-has-syrias-civil-war-killed-quantifying-carnage

12. Demokrasi ve Savaş

345 Immanuel Kant, *Political Writings* (Cambridge, Cambridge University Press, 1991), 100.

346 Francis Fukuyama, "The End of History," *The National Interest* (1989). Özgün deneme için bkz. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992).

347 Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century* (Morman, OK. University of Oklahoma Press, 1991). Huntington'a göre temel etken sadece ABD'nin demokrasiyi fiilen yükseltmesi ve bunun bölgelerde yarattığı kartopu etkisi değil, aynı zamanda Katolik Kilisesi'nin otoriter yönetime artan muhalefetiydi.

348 The Charter of the United Nations, 26 Haziran 1945, San Francisco, http://www.un.org/en/charter-united-nations/

349 Başkan George Bush, "Remarks at Maxwell Air Force Base War College in Montgomery Alabama," The American Presidency Project, UCSB, 13 Nisan 1991, http://www.presidency.ucsb.du/ws/?pid=19466

350 Philip Bobbitt, *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History* (New York: Knopf, 2002):9.

351 Yeni Bir Avrupa İçin Paris Sözleşmesi, Organization for Security and Co-operation in Europe, Paris, 19-20 Kasım 1990, http://www.osce.org/mc/39516?download=true
352 Michael Doyle, "Liberalism and World Politics." 80 (1986): 1151-69.
353 Jack S. Levy, "Domestic Politics and War," *The Origin and Prevention of Major Wars*, der. Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (Cambridge: Cambridge University Press, 1989) 88. İyi bir saha araştırması için bkz. "Havard Hegre, "Democracy and armed conflict," *Journal of Peace Research* 51.2 (2014): 159-172 ve Boris Barth, *The Democratic Peace Controversy: A Critical Survey* (Oslo files on Defence and Security, 2008).
354 Matthew White, "Democracies do not make war on each other -or do they?" *Historical Atlas of the Twentieth Century*, online, 2005. Bkz.: http://users.erols.com/mwhite28/demowar.htm. Bazı adaylar: her iki tarafın da seçilmiş hükümetlerle yönetildiği Amerikan İç Savaşı (1861); Anglo-Boer Savaşı (1899); İspanyol-Amerikan Savaşı (1898); Peru ve Ekvador Sınır Savaşı (1995); Rusya ve Ukrayna (2014).
355 Charles Kegley ve Martin Hermann, "Putting military intervention into the democratic peace," *Comparative Political Studies*, 30.1 (1997): 78-107 ve Sebastian Rosato, "The Flawed logic of democratic peace theory," *American Political Science Review* 97:4 (2003): 585-602.
356 Suzanne Werner, "The Effects of political similarity on the onset of militarized disputes, 1816-1985," *Political Research Quarterly* 53.2 (2000): 343-374 ve Mark Peceny, Caroline C, Beer ve Shannon Sanchez-Terry, "Dictatorial peace?" *American Political Science Review* 96.1 (2002): 15-26.
357 Christopher Layne, "Kant or Cant. The Myth of the Democratic Peace," *International Security* 19 (1994). 5-49.
358 Önlemler basit değildir; insan hakları ihlalleri, yozlaşma ve politik ifadenin kısıtlanması seçimler düzenli yapılıyor olsa da bir demokrasinin işleyişini azaltabilir. Nitekim 2016'da Ekonomik İstihbarat Birimleri "Demokrasi İndeksi" sadece yirmi "tam demokrasi" olduğunu, elli dokuz ülkenin "kusurlu" bulunduğunu, diğer otuz yedi ülkenin demokratik ve otoriter özellikler sergilediğini ve elli birinin "otoriter" olduğunu saptadı (Economic Intelligence Unit, "Democracy in an age of anxiety," 21 Ocak 2016). Burada tam demokrasi standartları yüksektir; İtalya ve Fransa listede yer almaz.
359 Scott Gates, Torbjorn L. Knutsen ve Jonathan W. Moses, "Democracy and peace: A more skeptical view," *Journal of Peace Research* 33.1 (1996): 1-10 ve Carles Boix, "Democracy, development, and international system," *American Political Science Review* 105.4 (2011): 809-828.
360 Bkz. önceki göndermeler. Quincy Wright bu noktayı belirtmişti. *American Political Science Review*, 105.4 (2011): 809-828.

361 Michael W. Doyle, "Kant, liberal legacies, and foreign affairs," Bölüm II, *Philosophy & Public Affairs* 12.4 (1983). 23-353 ve ayrıca Doyle, "Liberalism and World politics" *American Political Science Review* 80.4 (1986): 1151-1169. Ayrıca bkz. Zaev Maz ve Bruce Russett, "Alliance, contiguity, wealth and political stabiity," *International Interactions* 18.3 (1992): 245-267 ve Zaev Maoz ve Bruce M. Russett, "Normative and structural causes of democratic peace, 1946-1986," *American Political Science Review* 87.3 (1993): 624-638.
362 Seung-Whan Choi, "Re-evaluating capitalist and democratic peace models," *International Studies Quarterly*, 55. 3 (2011): 759-769 ve Bruce Bueno de Mesquita vd. "An institutional explanation of the democratic peace," *American Political Science Review*, 93.4 (1999): 791-807.
363 Bruce M. Russett ve John R. O'neal, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations* (New York: W. W. Norton, 2001).
364 Michael Mousseau, "A Market-Capitalist or a Democratic Peace," Vasquez içinde (2012), 208.
365 Douglas Gibler, "The Implications of a Territorial Peace," Vasquez içinde, 226. Ayrıca bkz. Douglas Gibler ve Jaroslav Tir, "Settled Borders and Regime Type: Democratic Transitions as Consequences of Peaceful Territorial Transfers," *American Journal of Political Science*, 54.4 (2010): 951-68.
366 Azar Gat, *Causes of War and the Spread of Peace: But will War Rebound?* (New York: Oxford University Press, 2017).
367 Jack L. Snyder, *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Violence* (New York: W. W. Norton, 2000). Ayrıca bkz. Edward D. Mansfeld ve Jack Snyder, *Electing to Fight. Why Emerging Democracies Go to War* (Cambridge, MA: MIT Press, 2007).
368 Goldstone vd., *A Global Forecasting Model of Political Instability*, Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin yıllık toplantısı için hazırlanan metin, Washington DC 1-4 Eylül 2005, s. 20. Alıntı, Newman, "çatışma araştırması," s. 272.

13. Yeni Savaşlar ve Batık Devletler

369 Max Weber, *The Vocation Lectures: "Science as a Vacation"; "Politics as a Vocation"* (Indianapolis: Hackett, 2004)
370 Odd Arne Westad, "The wars after war, 1945-1954," Chickering vd., içinde, 452-471.
371 Paul Hensel, "The More things Change...; Recognizing and responding to Trends in Armed Conflict," *Conflict Management and Peace*

Science, 19.1 (2002): 27-53 ve Kalevi Holsti, *The State, War, and the State of War* (Cambridge, Cambridge University Press, 1996).
372 General Charles Krulak, alıntı, Raimon Väyynen, Väynen, der., *The Waning of Major War*'a giriş içinde.
373 Peter Wallensteen ve Margareta Sollenberg, "Armed Conflict, 1989-98," *Journal of Peace Research*, 36.5 (1999): 593-606.
374 James Fearon ve David Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War," *American Political Science Review*, 97.1 (2003): 75-90.
375 Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Cambridge: Polity Press, 1999), 78.
376 Kalevi Holsti, *The State, War, and the State of War*, 27; General Sir Rupert Smith, *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World* (Londra: Allen Lane, 2005); ve Herfried Münkler, *The New Wars* (Cambridge: Polity, 2005).
377 Martin van Creveld, *Nuclear Proliferation and the Future of Conflict* (New York: The Free Press, 1993), 126.
378 Errol Henderson ve David J. Singer, " 'New Wars' and Rumors of 'New Wars'", *International Interactions. Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 28.2 (2002): 165-190.
379 Mats Berdal, "The 'New Wars' Thesis Revisited," *The Changing Character of War*, der. Hew Strachan ve Sibylle Scheipers (Oxford University Press, 2011) 109-133. Ayrıca bkz. Stathis N. Kalyvas, "'New' and 'Old' Wars: A Valid Distinction?," *World Politics*, 54.1 (2001): 99-118.
380 Mary Kaldor, *New and Old Wars*, 8.
381 UNICEF, "State of the World's Children 1996: Childeren in War," Graça Machel, *Impact of Armed Conflict on Children*, UN doc. A/51/306, 26 Ağustos 1996, para. 24. Bkz.: http://www.unicef.org/graca/graright.htm. Alıntı, Adam Roberts, "Lives and Statistics: Are 90% of War Victims Civilians?," *Survival: Global Politics and Strategy*, 52.3 (2010): 115-136.
382 Kelly M. Greenhill, "Counting the Cost," Sex, Drugs, and Body Counts: The Politics of Numbers in Global Crime and Conflict, der. Peter Andreas and Kelly M. Greenhill (Ithaca: Cornell University Press, 2010), 128-9. UNICEF önceleri 1986-1996 dönemine göndermede bulunduysa da, bu nokta sonraki yıllarda ek yapılmaksızın formüllendirme tekrarlandığı zaman gözden kaçırılmış oldu.
383 Christer Ahlström, Kjell-Åke Nordquist, *Casualities of Conflict: Report for the World Campaign for the Protection of Victims of War* (Uppsala: Department of Peace and Conflict Research, 1991), 19. Ayrıca bkz. *The Human Security Report 2005* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 75. Bkz.: http://www.humansecurityreport.org. Bir diğer olası kaynak

Ruth Leger Sivard'ın analist Fred Buckhardt'la birlikte ürettiği yıllık *World Military and Social Expenditures* idi. 1991 sayısında şöyle deniliyordu: "1980'ler on yılında sivil ölümlerin oranı toplamın yüzde 74'üne sıçradı ve 1990'da yüzde 90'a yaklaştığı görüldü." Ne var ki bu sayılar açlık dâhil savaşla ilgili ölümlere çok bağımlıydı ve ister istemez tahminiydi. Ruth Leger Sivard, *World Military and Social Expenditures, 1991* (Washington DC: World Priorities, 1991), 20.

384 William Eckhardt, "Civilian Deaths in Wartime," *Bulletin of Peace Proposals*, 20.1 1989:89-98. Burada kaynak olarak 1923 Carneige raporu kullanıldı. Eckhardt'ın esas amacının savaşın neden olduğu ölümleri artırdığını öne sürdüğü parasız ya da gücü olmayanların hayatta kalma şansını azaltan ölümlere, "yapısal şiddet"e dikkati çekmek olduğu görülür.

385 The International Committee of the Red Cross, *Arms Availability and the Situation of Children in Armed Conflict* (Cenevre. ICRC, 1999). Ayrıca bkz. Kelly Greenhill, "Counting the Cost."

386 Bu çözümlemede kullanılan metodoloji asker oranını abartmış olabilir, ancak 90:10 oranına yaklaşmak için yeterli değildir. Benzer bir 60:40 asker sivil oranı eski Yugoslavya için Demographic Unit of the International Criminal Tribunal'in (ICTY) yaptığı araştırmadan alındı. Jan Zwierzchowski ve Ewa Tabeau, "The 1992-95 War in Bosnia and Herzegovina. Census-based Multiple System Estimation of Casualities' Undercount," Paper for International Research Workshop on "The Global Econoic Costs of Conflict," Berlin, 1-2 Şubat 2010, s. 1 ve 18-21. Bkz.: http://www.diw.de/sixcms/detail.php?id=diw_01.c.338475.en. 2007 raporu için bkz., "Justice Report: Bosnia's Book of the Dead," *Balkan Investigative Reporting Network*, 21 Haziran 2007, http://www.birn.eu.com/en/88/10/3377/.

387 Stathis N. Kalyvas, "The Changing Character of Civil Wars," Strachan ve Scheipers, 202-219.

388 Joakim Kreutz, "How Civil Wars End (and Recur)," *Rotledge Handbook of Civil Wars*, der. Edward Newman ve Karl DeRouen jr. (Londra: Routledge, 2014).

389 Ann Hironaka, *Neverending Wars: The International Community, Weak States, and the Perpetuation of Civil War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005).

390 David Armitage, *Civil Wars: A History in Ideas* (New York: Knopf, 2017), 7. Enzensberger alıntısı için bkz. Hans Magnus Enzensberger, *Civil War*, çev. Piers ve Martin Chalmers (Londra: Granta Books, 1994), 12.

391 Bill Kissane, *Nations Torn Asunder: The Challenge of Civil War* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

392 Ted Robert Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970.
393 Errol A. Henderson ve David J. Singer, "Civil War in the Post-colonial World, 1946-92," *Journal of Peace Research*, 37.3 (2000): 248-5. İç savaşları kapsayan COW'la ilgili sorunlara ilişkin kapsamlı bir tartışma için bkz. Christopher Cramer, *Civil War is Not a Stupid Thing. Accounting for Violence in Developing Countries* (Londra: C. Hurst & Co., 2006), 57-86.
394 Stathis Kalyvas, "Civil War," *The Oxford Handbook of Comparative Politics*, der. Charles Boix ve Susan C. Stokes (Oxford: Oxford University Press, 2007), 416-34 ve T. David Mason ve Sara McLaughin Mitchell, *What Do We Know About Civil Wars?* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2016).
395 Newman, "Conflict Research."
396 Mesela Barry Posen Avrupa'da gelişen iç savaşları, uluslararası sistemin anarşik olduğuna dair gerçekçi görüşle kıyaslanabilen "oluşum hâlinde anarşi" sorunu olarak gördü. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," *Survival*, 35:1 (1993), 27-47.
397 Bu Monica Duffy Toft'un ele aldığı bir temadır. Bkz. "The Origins of Ethnic Wars: An Historical and Critical Account," Manus Midlarsky, der., *Handbook of War Studies III* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2008).
398 *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*. Genel Sekreter'in bu raporu Güvenlik Konseyi'nin 31 Ocak 1992 tarihli Zirve toplantısında bildirge olarak onaylandı.
399 Gerald Helman ve Steven Ratner, "Saving Failed States," *Foreign Policy* [cilt], 89 (1992-93): 3-20.
400 William Zartman, *Collapsed States: The disentegration and restoration of legitimate* authority (Boulder, CO. Lynne Rienner, 1995).
401 *The National Security Strategy of the United States of America* (Washington DC: The White House, 2002). 1.
402 Monica Duffy Toft, "Territory and War," *Journal of Peace Research*, 51 (2014): 185-198.
403 "Declaration of the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples," Genel Kurul Kararı, 1514 (XV), 14 Aralık 1960.
404 Jeffrey Herbst, "The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa," *International Organization*, 43.4 (1989): 673-692; Saadia Touval, The Boundary Politics of Independent Africa (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971); ve Rene Lemarchand, "Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa," *African Studies Quarterly*, 1:3 (1997), s. 5-6; ve Stuart J. Kaufman, "An 'International' Theory of Inter-ethnic War," *Review of International Studies*, 22.2 (1996): 153.

405 Alıntı, Adkunle Ajala, "The Nature of African Boundaries," *Afrika Spectrulm*, 83 (1983): 180.
406 Jeffrey Herbst, "The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa," *International Organization*, 43.4 (1989): 673-692; Saadia Touval, *The Boundary Politics of Independent Africa* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971); ve Rene Lemarchand, "Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa," *African Studies Quarterly*, 1:3 (1997), s. 5-6; ve Stuart J. Kaufman, "An 'International' Theory of Inter-ethnic War," *Review of International Studies*, 22.2 (1996): 153.
407 Yakın örnekler için bkz. Uganda'da Yoweri Musevini, Ruanda'da Paul Kagame ve Zimbabve'de Robert Mugabe.
408 Patrick J. McGowan, "African Military Coups d'Etat, 1956-2001; Frequency, Trends and Distribution," *Journal of Modern African Studies*, 41 (2003): 339-70. Ayrıca bkz. Samuel Decalo, *Coups and Army Rule in Africa* (New haven: Yale University Press, 1976).
409 Henning Tamm, "The Origins of Transnational Alliances. Rules, Rebels, and Political Survival in the Congo Wars," *International Security*, 41.1 (2016): 147-181. Ayrıca bkz. Heffrey Checkel, der. *Transnational Dynamics of Civil War* içinde makaleler (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).
410 Frederik Söderbaum ve Rodrigo Tavares, "Problematizing Regional Organizations in African Security," *African Security*, 2.2-3 (2009): 69-81.

14. Kadim Kinler ve Maden Laneti

411 Samuel Huntington, "The Clash of Civilization?," *Foreign Affairs* 72:3 (1993), 22-49. Fukuyama'ya gelince, özgün denemesi daha sonra kitaba dönüştürüldü: Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).
412 Ron Hassner, *Religion on the Battlefield* (Ithaca: Cornell University Press, 2016). Hassner bunu din ve savaş araştırmalarından çıkan çelişkin ve hayal kırıklığı yaratan bulguların bir sebebi olarak görür.
413 Errol Henderson ve Richard Tucker, "Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict," *International Studies Quarterly*, 45 (2001): 317-338. Ve William Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence: Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict* (Oxford. Oxford University Press, 2009).
414 Andrew Bell-Fialkoff, "A Short History of Ethnic Cleansing," *Foreign Affairs*, 72.3 (1992): 110-121.
415 Samantha Power, *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide* (New York: Basic Books, 2002), 282.

416 Robert D. Kaplan, Balkan Ghosts: A Journay Through History (New York: St. Martin's Press, 1993)
417 Elizabeth Drew, *On the Edge. The Clinton Presidency* (New York Simon & Schuster, 1995), 157. Kaplan müdahale yanlısıydı ve sorumlunun Clinton'ın okuduğu kitap olduğunu iddia ediyordu. Timothy Garton Ash'le yaptığı tartışmaya bkz.: "The Foul Balkan Sky," *New York Review of Books*, 21 Aralık 1996; ikincisinin görüşleri için, "Bosnia in our Future," *New York Review of Books*, 21 Aralık 1995.
418 Robert kaplan, "The Coming Anarchy," *The Atlantic Monthly*, Şubat 1994. Clinton'ın onayı için bkz. Toby Lester, "Beyond 'The Coming Anarchy'", The Atlantic Online, Ağustos 1996. Bkz.: http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/96aug/prport/kapsid.htm
419 Katherine Q. Seelye, "Clinton Blames Milosevic, Not Fate, for Bloodshed," *New York Times*, 14 Mayıs 1999. Bkz. http://www.nytimes.com/1999/05/14/world/crisis-in-the-balkans-washington-clinton-blames-milosevic-not-fate-for-bloodshed.html
420 Benjamin A. Valentino, "Why We Kill: The Political Science of Political Violence against Civilians," *Annual Review of Political Science*, 17 (2014): 189-103.
421 John Mueller, "The Banality of 'Ethnic Conflict,'" *International Security*, 25.1 (2000), 47.
422 Warren Zimmerman, *Origins of a Catastrophe. Yugoslavia and its Destroyers* (New York: Times Books, 1996), 152.
423 V. P. Gagnon, "Ethnic Nationalism and International Conflict," *International Security*, 19.3 (1994/95), 164.
424 Samantha Powers, *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide* (New York: Basic Books, 2002).
425 James Gow, "After the Flood: Literature on the Context, Causes and Course of the Yugoslav War. Reflections and Refractions," *The Slavonic and East European Review*, 75.3 (1997): 446-484. Yazını kapsamlı biçimde gözden geçirmek için bkz. Dutch Institute for War Documentation (NIOD), Srebrenika, A "Safe" Area. Reconstruction, Background, Consequences And Analyse Of The Fall Of A "Safe Area," Kasım 1996, *Appendix VI The Background of the Yugoslav crisis. A review of the literatüre.* Bkz.: http://www.niod.knaw.nl/nl/srebrenica-rapport Nitekim John Zametica, tarafsız politik çözümleme ihtiyacını vurguladığı bir belgede, Bosna sorunlarını bir Müslüman-Hırvat koalisyonunun faaliyetlerine atfetti ve Sırp taleplerinin meşru olduğunu yazdı. John Zametica, *The Yugoslav Conflict* (Londra: International Institute for Strategic Studies, 1992). Kitap yayımlandıktan bir süre sonra John Jovan oldu ve Bosnalı Sırp lider Radovan Karadziç'in baş danışmanı ve sözcüsü olarak orta-

ya çıktı. Zametica'nın tezinin etkileri dâhil arkaplanı için bkz. Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia* (Londra: Alen Lane, The Penguin Press, 2001), 228.

426 James Gow, *The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes* (Londra: Hurst & Co., 2003). Etnik çatışma söyleminin seçkin politik amaçlar için kullanmasına dair bir tez olarak bkz. Gagnon, "Ethnic Nationalism and International Conflict."

427 Toft, "The Origins of Ethnic Wars."

428 Joseph Young, "Repression, Dissent, and the Onset of Civil War," *Political Research Quarterly*, 66.3 (2012): 516-32 ve aynı zamanda "Antecedents of Civil War Onset," başlıklı yazı, Mason ve Mitchell, *What Do We Know about Civil Wars?* içinde, 33-42.

429 NIE, 15-90, "Yugoslavia Transformed," 18 Ekim 1990, *Yugoslavia from National Communism to National Collapse: US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990* (NOIC 2006-004), (Washington DC: US Government Printing Office, 2006).

430 Gregory Treverton ve Renanah Miles, "Unheeded warning of war: why policy-makers ignored the 1990 Yugoslav estimate," *Intelligence and National Security*, 32.4 (2017), 506-522.

431 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1991).

432 Lee J. M. Seymour ve Kathleen Gallagher Cunningham, "Identity Issues and Civil War," Mason ve Mitchell, 43-57.

433 J. Wucherpfenning vd., "Ethnicity, the State, and the Duration of Civil War," *World Politics*, 64.1 (2012): 79-115.

434 Hironaka, *Neverending Wars*.

435 Kaplan, "The Coming Anarchy," 54.

436 *The Economist*, 11 Mayıs 2000. David T. Burbach ve Christopher J. Fettweis bu kasvetli duruma ilişkin başka örnekler verirler: Chris Allen, "Warfare Endemic Violence, and State Collapse in Africa," *Review of African Political Economy*, 26. 81 (1999): 367-84; James D. Fearon ve David D. Laitin, "Neotrusteeship and the Problem of Weak States," *International Security*, 28.4 (2004). 5-43; Peter Schwab, *Africa: A Continent for the Taking: The Tragedy and Hope of Africa* (New York: Vintage Books, 2004).

437 Fearon ve Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War."

438 John Clark, "A Constructivist Account of the Congo Wars," *African Security*, 4.3 (2011): 147-170.

439 Gerard Prunier, *Africa's World War. Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe* (New York: Oxford: Oxford University Press, 2008).

440 Bu olaylara ilişkin maliyet hesaplamalarıyla bağlantılı sayılar ve belirsizlikler devasadır. Zaire/DKC'yi etkileyen şiddete bakıldığında, Uluslararası Kurtarma Komitesi (RC) ölüm sayısı araştırmaları temelinde savaşın "bulaşıcı hastalıklar, yetersiz beslenme ve yeni doğan –gebelik– koşulları"ndan ötürü savaşın 5,4 milyon ölüme yol açmış olabileceği sonucuna vardı. Özellikle çocuklar ağır biçimde etkilendi: "toplam nüfusun sadece yüzde 19'unu oluşturmakla birlikte ölümlerin yüzde kırk yedisi"nin çocukları kapsadığı hesaplandı. Dr. Benjamin Coghlan vd., *Mortality in the Democratic Republic of Congo: An ongoing crisis* (International Rescue Committee, 207). Bkz.: https://www.rescue.org/sites/default/files/migrated/where/g_belgium/2006-7_congomortalitysurvey_a4.pdf. Human Security Report Project (HSP) özgün saha araştırmalarının daha çok en kötü etkilenen bölgeler üzerinde çalışıldığı için bilimsel görülemeyeceğini öne sürerek bu değerlendirmeyi tartıştı. Ayrıca, her değerlendirme temel ölüm oranı sayısına bağımlıydı ve alt-Sahra Afrikası ortalamasını temel alan IRC sayıları çok düşüktü. 2,83 milyon fazla ölüm yerine HSP 860.000 sayısının daha uygun olacağını öne sürdü (Human Security Report Project, *The Human Security Report 2009/2010. The Causes of Peace and the Shrinking Costs of War*, Bölüm 2, (New York: Oxford University Press, 2011), 123-31).

441 Jack Hirshleifer, "The dark side of force," *Economic Inquiry*, 32 (1994): 3. İç savaş üzerine ekonomi yazını hakkında bir araştırma için bkz. Christopher Blattman ve Edward Miguel,"Civil War," *Journal of Economic Literature*, 48.1 (2010): 3-57.

442 Michael Ross, "A Closer look at oil, diamonds, and çivil war," *Annual Reviews of Political Science*, 9 (2006): 265-300.

443 Bkz. Abiodun Alao, *Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment* (Rochester. University of Rochester Press, 2007).

444 Fearon ve Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War," 88. Yazarlar şikâyetlerin iç savaşlardan kaynaklanabileceğini kabul ederler.

445 Paul Collier ve Anke Hoeffler, "Economic causes of civil conflict and their implications for policy," *Managing Global Chaos*, der. içinde, Chester A. Crocker vd., (Washington, DC: United States Institute of Peace, 2000).

446 Paul Collier vd., *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy* (Washington DC: World Bank ve Oxford University Press, 2003). Ayrıca bkz. Paul Collier, Anke Hoeffler ve Dominic Rohner, "Beyond greed and grievance: feasiblity and civil war," *Oxford Economic Papers*, 61 (2009). 1-27.

447 Collier, vd., *Conflict Trap*, 53-4.

448 Paul Collier ve Anke Hoeffer, "Greed and grievance in civil war," *Oxford Economic Papers*, 56.
449 C. Cramer, "Homo Economicus goes to war: methodological individualism, rational choice, and the political economy of war," *World Development*, 30 (2002): 1849.
450 Paul Collier, "The Cultural Foundations of Economic Failure: A Conceptual Toolkit," *Journal of Economic Behavir & Organization*, 126 (2016), 5-24.
451 M. Humphreys, "Natural resources, conflict, and conflict resolution: uncovering the mechanism," *Journal of Conflict Resolution*, 49 (2005): 508-37.
452 Ross, "A Closer look at oil, diamonds, and civil war." Ross fırsat düştüğünde derin madenlerden "öncelikli" elmas çıkarma örneklerinin, kalifiye olmayan işçiler tarafından yüzeye yakın yerlerden çıkarılan "ikincil" elmaslardan istatistik olarak daha anlamlı olduğunu saptadı.
453 Michael L. Ross, "What Have We Learned about the Resource Curse?" *Annual Review of Political Science*, 18 (2015): 239-59.
454 Humphreys, bu konu için Angell 513'e göndermede bulunur.
455 Jeremy M. Weinstein, "Resources and the Information Problem in Rebel Recruitement," *The Journal of Conflict Resolution*, 49:4 (2005): 598-624.
456 David Keen, *The Economic Functions of Violence in Civil Wars*, Adelphi Paper no.320 (Londra: Taylor & Francis for IISS, 1998).
457 Dennis Rodgers ve Robert Muhhag, "Gangs as Non-State Armed Groups. The Central American Case," *Contemporary Security Policy*, 20.2 (2009). 301-17; Jeffrey Gettleman, "Forever Wars. Why the Continent's Conflicts Never End," *Foreign Policy*, 178 (2010): 73-5; ve John Mueller, *The Remnants of War* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004).

15. Müdahale

458 Başbakan Tony Blair, Chicago Ekonomi Kulübü'nde konuşma, PBS, 22 Nisan 1999,
http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/
459 Nicholas Wheeler, *Saving Strangers. Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2000)
460 Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York: Basic Books, 1977).
461 15 Şubat 1991'de Başkan Bush Irak halkını "inisiyatif almaya ve diktatör Saddam Hüseyin'i görevden ayrılması için zorlamaya" davet etti.

Margaret Dowd, "War in the Gulf: The President; Bush, Scorning Offer, Suggests Iraqis Topple Hussein," New York Times, 16 Şubat 1991, http://www.nytimes.com/1991/02/16/world/war-in-the-gulf-the-president-bush-scorning-offer-suggests-iraqis-topple-hussein.html

462 *The Times*, 18 Ağustos 1992, alıntı, Martin Bell, *In Harm's Way* içinde (Londra. Hamish Hamilton, 1995), 137. O sırada bu "CNN etkisi" olarak betimlendi. Bkz. Piers Robinson, "The CNN effect: can the news media drive foreign policy?", *Review of International Studies*, 25.2 (1999), 301-09. Özgün CNN Etkisi etkisinin özelliklerinden çok kanalın aynı anda pek çok yerde bulunmasını (böylece bütün tarafların aynı bilgi kaynağı kullanması)ı kasteder. Terim ilk kez Körfez Savaşı sırasında kullanıldı ve doğal olarak CNN'in sahibi Ted Turner tarafından geliştirildi. Bkx. Thomas Allen, F. Clifton Berry ve Norman Polmar, *CNN. War in the Gulf* (Atlanta, GA: Turner Broadcasting, 1999).

463 Document of The Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension Of the CSCE, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Örgütü, 4 Ekim 1991. Bkz.: http://www.osce.org/odihr/elections/14310

464 Albrecht Schnabel ve Ramesh Thakur, der., *Kosova and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship* (New York: United Nations University Press, 2000) ve Ivo Daalder ve Michael O'Hanlon, *Winning Ugly. NATO's War to Save Kosovo* (Washington DC: Brookings Institution, 2000).

465 Blair, Chicago konuşması (dn 1) Yazarın katkıda bulunduğu konuşmanın arkaplanı için bkz. Lawrence Freedman, "Force and the International Community: Blair's Chicago Speech and the Criteria for Intervention," *International Relations*,21:3 (2017), 1-17.

466 John McKinley, der., *A Guide to Peace Support Operations* (Providence, RI: The Thomas J. Warton Jr. Institute for International Studies, Brown University, 1996) ve Alex J. Bellamy, "The Next 'Next Stage' in Peace Operations Theory?" *International Peacekeeping*, 11:1 (2004): 17-38.

467 Lawrence Freedman, "Bosnia. Does Peace Support Make Any Sense?", *NATO Review*, 43:6 (1995), 19-23.

468 Bu konuda bir yazı örneği olarak bkz. Nigel Rodley, der. *To Loose the Bands of Wickedness* (Londra: Brassey's, 1992); Lawrence Freedman, der. *Military Intervention in European Conflicts* (Londra: Blackwell, 1994); ve Stephen A. Garrett, *Doing Good and Doing Well: An Examination of Humanitarian Intervention* (Westport, CT: Greenwood Press, 1999).

469 Tartışma için bkz. Adam Roberts, "The Civilian in Modern War," Strachan ve Scheiper içinde, 373.

470 Uluslararası Müdahale Komisyonu, *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*

(Ottawa: International Development Research Centre [IDRC], Kasım 2002); ve Thomas G. Weiss, *Military-Civilian Interactions: Humanitarian Crises and the Responsibility to Protect* (New York: Rwman & Littlefield, 2004).
471 High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, *A More Secure World: Our Shared Responsibility* (New York: United Nations,2 2004), 66 (pt. 3, para 203).
472 Resolution Adopted by the General Assembly, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi, 24 Ekim 2005, http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf. Karar metninde dikkate değer biçimde Sözleşme 7'ye gönderme yapılmıyor, böylece ilkesel olarak bu sorumluluğu destekleyecek gücü yetkilendirmiyordu.
473 UN, Security Council Resolution 1270 (Sierra Leone), S/RES/1270, 22 Ekim 1999.
474 Alıntı, Mats Berdal, "The State of UN Peacekeeping: Lessons from Congo," *Journal of Strategic Studies*, 39 (2016): 1-30.
475 Simone Haysom ve Jens Pedersen, "Robust peacekeeping in Africa: the challenge for humanitarians," *Humanitarian Practice Network*, online, Wkim 2015. Bkz.: http://odihpn.org/magazine/robust-peacekeeping-in-africa-the-challenge-for-humanitarians.
476 Bu konu 2001'de bir Güvenlik Konseyi toplantısında ele alındı. BM Güvenlik Konseyi, "Security Council Meets on HIV/Aids and Peacekeeping Operations; Hearsfrom Peacekeeping Under-Secretary-General, UNAIDS," (19 Ocak 2001), http://www.un.org/press/en/2001/sc6992.doc.htm. Tehlikeler konusunda güçleri eğitme çabaları için bkz: UNAIDS, "Fact Sheet: HIV/AIDS and Peace-Keeping," (Haziran 2004), http://data.unaids.org/Topics/Security/fs_peacekeeping_en.pdf?preview=true
477 Emily Paddon Rhoads, *Taking Sides in Peacekeeping* (Oxford: Oxford University Press, 2016).
478 Andrew M. Dorman, *Blair's Successful War: British Military Intervention in Sierra Leone* (Farnham: Ashgate Publishing, 2009).
479 Virginia Page Fotna, Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerents," *Choices After Civil War* (Princeton: Princeton University Press, 2008). Michael Gillgan ve Stephen Stedman, "Where Do the Peacekeepers Go? *International Studies Review*, 5.4 (2003): 37-54.
480 Paul Diehl ve Daniel Druckman, *Evaluating Peace Operations* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2010).
481 Roland Paris, Saving Liberal Peacebuilding," *Review of International Studies*, 36:2 (2010), 337-365.
482 Jean-Marie Guéhenno, *The Fog of Peace: A Memoir of International Peacekeeping in the 21st Century* (Washington DC: Brookings Institution Press, 2015).

483 UN, *Report of the Panel on United Nations Peace Operations*, "Brahimi Panel Report," S/2000/809, 21 Ağustos 2000.
484 2017 gibi erken bir tarihte BM'nin konuşlandırdığı 107 000'den fazla personelle yapılan 16 harekât vardı. Peacekeeping Fact Sheet, United Nations, http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet.shtml
485 Berdal, "The State of UN Peacekeeping," 6.
486 Guéhenno, Giriş.

16. Ayaklanmaya Karşı Mücadeleden Teröre Karşı Mücadeleye

487 Tim O'Brien, *Going after Cacciato* (New York: Delacorte Press, 225-6.
488 Mark Taylor, *The Vietnam War in History, Literature and Film* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003), 51. Film ana hatlarıyla Robin Moor'un *The Green Berets* (New York. Crown, 1965)adlı kitabından uyarlanmıştı
489 Lawrence H. Suid. *Guts & Glory: The Making of American Military Image in Film* (Lexington: The University Press of Kentucky 2002), 248.
490 Suid, 356, 332. *Apocalypse Now*, Joseph Conrad'ın 1890'ları anlatan *Karanlığın Yüreği* adlı romanının serbest uyarlamasıydı.
491 Suid, 514.
492 C B D Bryan, "Barely Suppressed Screams," *Harper's* (1 Haziran 1984).
493 Albert Auster & Leonard Quart, *How the War was Remembered: Hollywood & Vietnam* (New York. Prager, 1988).
494 Linda Dittmar ve Gene Michaud, der., *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*'in (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1990) tekrarlayan teması budur.
495 Beyrut'ta ABD müdahalesi için bkz. Lawrence Freedman, *Choice of Enemies: America Confronts the Middle East* (New York: Public Affairs, 2009).
496 George Shultz, *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State* (New York: Charles Scribner's Sons, 1993), s. 648.
497 Caspar Weinberger, "The Uses of Military Power," Ulusal Basın Kulübü'nde konuşma, 28 Kasım 1984, bkz., www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/military/force/weinberger.html
498 Mark Bowden, *Black Hawk Down: A Story of Modern War* (New York: Atlantic Monthly Press, 1999). Theo Farrell, "Sliding into War: The Somalia Imbroglio and U.S. Army Peace Operations Doctrine," *International Peacekeeping*, 2:2 (1995), 194-214.
499 Bkz. Powers, *A Problem from Hell*. Görünüşe bakılırsa Ruanda soykı-

nın nedeniyle yerleşik bir müdahale yükümlülüğü oluşturan nadir bir durumdu. Soykırım kovansiyonu 1948'de Yahudilere karşı Nazi Holokostu'na tepki olarak yürürlüğe konulmuştu. Soykırım "ulusal, etnik ya da dinî bir grubu topyekûn ya da kısmen imha etme niyeti"yle gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlandı. Bu eylemleri önlemek ya da cezalandırmak, BM Sözleşmesi'nin müdahale etmeme yükümlülüğüne bir istisna olarak devletlerin göreviydi. Clinton yeni bir Afrika müdahalesi istemediği için yönetim Ruanda olayının soykırım olduğunu inkâr etme çabasına girdi.

500 *The Carnaige Commission for the Prevention of Deadly Conflict* (New York: Carnaige Corporation, 1998). Tam tersi bir görüş için bkz. Alan J. Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda* (Washington DC: Brookings Institution Press, 2001).

501 Usame bin Laden'in Peter Arnett'le Mart 1997'de yaptığı konuşmanın dökümü için bkz. http://news.findlaw.com/cnn/docs/binladen/binladenintvw-cnn.pdf.

502 Bkz. John Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality* (New York: Oxford University Press, 1992) ve Fawaz Gerges, *America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests* (New York: Cambridge University Press, 1999).

503 Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage," The Atlantic, Eylül 1990. http://news.theatlantic.com/magazine/archice/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/

504 Huntington, "The Clash of Civilizations?" 31.

505 Anthony J. Dennis, *The Rise of the Islamic Empire and the Threat to the West* (Ohio: Wyndham Hall Press, 1996).

506 Tom Clancy, *The Sum of All Fears* (New York. Berkely Mass market publishing, 1992), s. 913.

507 Gavin Cameron, *Nuclear Terrorism: A Threat Assessment for the 21st Century* (Londra: Macmillan , 1999).

508 Brian M. Jenkins, *Will Terrorists Go Nuclear?* (Santa Monica, CA: RAND, 1975).

509 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıda altı kişi öldü, 1000 kişi yaralandı. Amaç çok sayıda kayba yol açacak şekilde bir kuleyi diğer kulenin üzerine devirmekti. 7 Ağustos 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD elçilikleri bombalandı, 12'si Amerikalı 300 kişi öldü, 5000 kişiden fazlası yaralandı. Aralık 1999'da İsrail ve ABD'deki milenyum kutlamaları sırasında yapılan saldırılar engellendi.

510 Merkezi İstihbarat Ajansı Direktörü George J. Tenet'in sözleri için bkz. " "World-wide Threat 2001: National Security in a Changing World," 7 Şubat 2001). http://u2.lege.net/avalon.law.yale.edu/21st_century/tenet_001.asp.

511 US Commission on National Security/21st Century, *New World Coming: American Security in the 21st Century* (Washington DC: US Government printing Office, 1999), 48. Benzer bir vurgu için bkz. National Commission on Terrorism, *Countering the Changing Threat of International Terrorism* (Washington DC: US Congress, 2000). 277 sayılı Kamu Yasasına göre, 15. Kongre. Nükleer, kimyasal ya da biyolojik silahlarla saldırı meselesi 9/11'le ilgili pek çok araştırmada ele alınmıştı: Richard A. Falkenrath, Robert D. Newman ve Bradley Thayer, *America's Achilles Heel: Nuclear, Biologic and Chemical Terrorism and Covert Attack (Cambridge,* MA: MIT Press, 1998); Peter R. Lavoy, Scott D. Sagan ve James J. Wirtz, der., *Planning the Unthinkable. How New Powers Will Use Nuclear, Chemical and Biological Weapons* (Ithaca: NY: Cornell University Press, 2000); Jan Lodal, *The Price of Dominance: The New Weapons of Mass Destruction and Their Challenge to American Leadership* (New York: Council on Foreign Relation, 2001); ve Jessica Stern, *The Ultimate Terrorists* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999).
512 Hassner, *Religion on the Battelfield*, 3-5.
513 Richard K. Betts, "The New Threat of Weapons of Mass Destruction," *Foreign Affairs*, 77.1 (1998): 26-41.

17. Terõre Karşı Mücadeleden Ayaklanmaya Karşı Mücadeleye

514 DoD News Briefing, Savunma Bakanı Donald H. Rumsfeld, 12 Şubat 2002. http://archive.defence.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2636.
515 John J. Mearsheimer, *Conventional Deterrence* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983).
516 Anfré Beaufre, "Battlefields of the 1980s," Nigel Calder, der., *Unless Peace Comes: A Scientific Forecast of New Weapons* (Londra, Allen Lane, 1968), 19.
517 Mark Clodfelter, *The Limits of Air Power: The American Bombing of North Vietnam* (New York, Free Press, 1989).
518 Richard Burt, *New Weapons Technologies. Debate and Directions,* Adelphi Paper no. 126 (Londra: IISS, 1976), 3.
519 Alvin ve Heidi Toffler, *The Third Wave* (New York: Morrow, 1980).
520 Alvin ve Heidi Toffler, *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century* (New York: Little Brown, 1993). Bu zamanın askerî teknolojileri üzerine yapılan tartışmalara bir rehber sağlar.
521 Basil Liddell Hart, *The Revolution in Warfare* (Londra: Faber, 1946).
522 Richard Simpkin, *Race to the Swift: Thoughts on Twenty-firs Century Warfare* (Londra: Brassey's, 2000).

523 Alan Campen, der., *The First Information War: The Story of Communications, Computers, and Intelligence Systems in the Persian Gulf War* (Fairfax, VA: AFCEA International Press, 1992) ve Edward Mann, "Desert Storm: The Firs Information War?", *Airpower Journal* (1994): 4-14.
524 Askerî işlerde devrimin kökeni ve gelişimi için bkz. Freedman, *Strategy*, Bölüm 16.
525 Amiral William Owens, "The Emerging System of Systems," *US Naval Institute Proceedings* (1995): 35-39.
526 Robert H. Scales, *Yellow Smoke: The Future of Land Warfare for America's Military* (Lanham, MD.: Rowman & Littlefield, 2003).
527 Ben Lambeth, "The Technology Revolution in Air Warfare," *Survival*, 39.1 (1997): 72 ve John A. Warden III, "The Enemy as a System," *Airpower Journal*, 9.1 (1995): 50-55.
528 Martin Libicki, "DBK and its Consequence," *Dominant Battlespace Knowledge*, der. Stuart Johnson ve Martin Libicki (Washington DC: National Defense University, Nisan 1996), 18.
529 Edward Luttwak, "Towards Post-Heroic Warfare," *Foreign Affairs*, 74.3 (1995): 109-122.
530 Eric V. Larson, *Casualities and Consensus: The Historical Role of Casualities in Domestic Support for U.S. Military Operations* (Santa Monica, CA: RAND, 1996); Steven Kull ve Clay Ramsay, "The Myth of the Reactive Public: American Public Attitudes on Military Fatalities in the Post-Cold War Period," *Public Opinion and the International Use of Force*, der. Philip Everts ve Pierangelo Isernia (Londra: Routledge, 2001), ve Peter D. Feaver ve Christopher Gelpi, "A Look at Casuality Aversion: How Many Deaths Are Acceptable? A Surprising Answer," *Washington Post*, 7 Kasım 1999. Bkz.: http://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/1999-11/07/061r-110799-idx.html
531 ABD Savunma Bakanlığı, *Joint Military Net Assessment* (Washington DC: Department of Defense, 1993), 3. Alıntı, Keith Payne, "Post-Cold War Deterrence and Missile Defense," *Orbis* 39.2 (1995), 203.
532 Jeffrey Record, "Force-Protection Fetishism. Sources, Consequences, and (?) Solutions," *Aerospace Power Journal* (Yaz 2000); Andrew Erdmann, "The U.S. Presumption of Quick, Costless Wars," *Orbis* (Yaz 1999).
533 Michael O'Hanlon, *Technological Change and the Future of Warfare* (Washington DC: Brookings Institution, 2000), 197.
534 Ralph Peters, "Our Soldiers, Their Cities," *Parameters* (1996), 43-50.
535 Barry R. Posen, "Urban Operations: Tactical Realities and Strategic Ambiguities," Michael C. Desch, der., *Soldiers in Cities: Military Operations on Urban Terrain* içinde (Carlidle, PA: U.S. Army War College, 2001), 153-4.

536 Michael Evans, Future War in Cities: Urbanization's challenge to strategic studies in the 21st century," *International Review of the Red Cross*, 98:1 (2016), 37-5.
537 Tümgeneral Robert H. Scales, Jr. "The Indirect Approach. How U. S. Military Forces Can Avoid the Pitfalls of Future Urban Warfare," *Armed Forces Journal International*, 136:3 (1998)
538 Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, "A New Kind of War," *New York Times*, 27 Eylül 2001. Bkz.: http://www.nytimes.com/2001/09/27/opinion/a-new-kind-of-war.html
539 Terimin Vietnam bağlamında erken kullanılışı için bkz. Andrew Mack, "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict," *World Politics*, 27.2 (1975): 175-200. Bkz. Steven Metz ve Douglas V. Johnson, *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concepts* (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2001).
540 Steven Metz, *Iraq and the Evolution of American Strategy* (Washington DC: Potomac Books, 2008)..
541 Bkz. Freedman, *Choice of Enemies*, 431-2.
542 "President and Prime Minister Blair Discussed Iraq, Middle East, The East Room," 12 Kasım 2004, http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/11/20041112-5.html.
543 Conrad C. Crane, *Cassandra in Oz. Counterinsurgency and Future War* (Annapolis. Naval Institute Press, 2016).
544 Conrad C. Crane, *Avoding Vietnam: The U. S. Army's Response to Defeat in Southeast Asia* (Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College, 2002).
545 Conrad C. Crane ve W. Andrew Terrill, *Reconstructing Iraq. Insigts, Challenges, and Missions for Military Forces in a Post-Conflict Scenario* (Carlisle Barracks, PA: US Army War College, Strategic Studies Institute, Şubat 2003).
546 Eğitimli subaylardan oluşan grupta şu kişiler yer alıyordu: John A. Nagl, *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam. Learning to Eat Soup with Knife* (Westport, CT: Praeger, 2002); David Kilcullen, *The Accidental Guerilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One* (Londra. Hurst & Co., 2009); ve Korgeneral David H. Petraeus, "Learning Counterinsurgency: Observations from Soldiering in Iraq," *Military Review* (2006): 2-12.
547 *U. S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM- 3-24)* (Chicago: University of Chicago Press, 12007)
548 Bkz. Robert J. Gonzalez, "Toward Mercenary Anthropology?" ile Montgomery McFate, "Building Bridges or Burning Heetics?" *Anthropo-*

logy Today, 23:3 (2007): 14-21 arasındaki görüş ayrılığı. Ayrıca bkz. Montgomery McFate ve Hanice Laurence, der., *Social Science Goes to War: The Human Terrain System in Iraq and Afghanistan* (Londra: Hurs, 2015).
549 Stathis N. Kalyvas, "The New U. S. Army / Marine Corps Counterinsurgency Field Manual as Political Science and Political Praxis," *Perspectives on Politics*, 6.2 (2008): 351.
550 David Galula, *Counterinsurgency Warfare. Theory and Practice* (Westport, CT: Praeger, 1964).
551 Kinetik ile kinetik olmayan arasındaki ayırıma dikkat çeken bir kitap için bkz. Bob Woodward, *Bush at War* (New York: Simon & Schuster, 2002). Bkz. Timothy Noah, "Birth of a Washington Word: When warfare gets 'kinetic'", Slate, 20 Kasım 2002. Bkz.: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/chatterbox/2002/11/birth_of_a_washington_word.html. Ne var ki bu sözcük Başkan Reagan'ın Stratejik Savunma İnisiyatifi'nin (bir Kinetik Öldürme Aracı dâhil) parçası olarak füzeleri uzayda imha etme kavramlarının geliştirilmesi sırasında gündeme girdi. Bir nesnenin kinetik enerjisi hareketinden ötürü sahip olduğu enerjidir.
552 M. L. R. Smith ve David Martin Jones, *The Political Impossibility of Modern Counterinsurgency: Strategic Problems, Puzzles and Paradoxes* (New York: Columbia University Press, 2015).
553 Albay Gian Gentile, *Wrong Turn: America's Deadly Embrace of Counterinsurgency* (New York: The New Press, 2013).
554 Ralph Peters, "Progress and Peril, New Counterinsurgency Manual Cheats on the History Exam," *Armed Forces Journal International*, 144 (2007), http://armedforcesjournal.com/progress-and-peril
555 Carter Malkasian, *Illusions of Victory: The Anbar Awakenng and the Rise of the Islamic State* (New York: Oxford University Press, 2017).
556 Smith ve Jones, 182.

18. Barbarlığın Rolü

557 Martin Baker, *A "Toxic Genre": The Iraq War Films* (Londra: Pluto Press, 2011), s. 32-3.
558 Brian Castner, *All the Ways We Killed and Die* (New York: Arcade, 2016). Castner'ın önceki kitabı, *The Long Walk: A Story of War and the Life That Follows* (New York: Doubleday, 2012), savaştan döndükten sonra, kendisinin "Delilik" dediği Post-Travmatik Stres Bozukluğu'na (PTSB) karşı verdiği mücadeleyi anlatır. Bin Laden'in öldürülmesi konusunda bkz. Robert O'Neill, *The Operator: Firing the Shots that killed Osama Bin*

Laden (New York: Scribner, 2017); Mark Owen, *No Easy Day: The Firsthand Account of the Mission that Killed Osama Bin Laden* (New York: Dutton, 2014).

559 Stratejik bombardıman seferlerinin hem yüksek maliyetine hem de sınırlı kazanımlarına ilişkin aydınlatıcı bir değerlendirme için bkz. Richard Overy, *The Bombing War: Europe 1939-1945* (Londra, Allen Lane, 2013).

560 . Bir tarih araştırması için bkz. Beatrice Heuser, "Atrocities in Theory and Practice: An Introduction," *Civil Wars*, 14:1 (2012), 2-28.

561 James Corum ve Wray Johnson, *Airpower in Small Wars: Fighting Insurgents and Terrorists* (Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2003), s. 58. Filo Lideri Arthur Harris stratejik bombardımanla ilgili fikirlerini geliştirdi ve daha sonra Alman kentlerine karşı Bombardıman Komutanlığı Şefi olarak acımasızca uyguladı. Aylmer Haldane, *The Insurrection in Mesopotamia*, 1920 (Edinburgh, Blackwood, 1922), Mark Jacobsen, "Only by the sword": British counter insurgency in Iraq, 1920, *Small Wars & Insurgencies*, 2.2 (1991), 323-363.

562 Sahr Conway-Lanz, *Collateral Damage: Americans, Noncombatant Immunity and Atrocity after World War II* (New York: Routledge, 2006), 2.

563 Matthew Evangelista ve Henry Shue, *The American War of Bombing: Changing Ethical and Legal Norms from Flying Fortress to Drones* (Ithaca, NY. Cornell University Press, 2004).

564 Thomas Smith, *Human Rights and War Though Civilian Eyes* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2016).

565 Charles J. Dunlap, Jr., "Lawfare Today... and Tomorrow," *International Law and the Changing Character of War*, der., Raul A. "Pete" Pedrozo ve Daria P. Wollschlaeger, c. 87 (Newport, RI: US Naval War College International Law Studies, 2011); ve Charles Dunlap, *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Conflicts* (Cambridge, MA: Carr Center for Human Rights Policy Kennedy School of Government, Harvard University, 2001).

566 Stephen Saidenman, *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International Conflict* (New York: Columbia University Press, 2001).

567 James Gow ve James Tilsey, "The Strategic Imperative for Media Management," *Bosnia by Television*, der., James Gow, Richard Paterson ve Alison Preston (Londra: British Film Institute, 1996), 107.

568 Ivan Arreguın-Toft, "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict," *International Security*, 26.1 (2001): 93-128.

569 Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 15

570 Mao Zedung, *On Guerilla Warfare*, çev. Samuel B. Griffith (Urbana: University of Illinois Press, 2000).
571 Beatriz Manz, *Paradise in Ashes: A Guatemalan Journey of Courage, Terror and Hope* (Oakland, CA. University of California Press, 2005) ve Jennifer Schimer, *The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1998).
572 Schirmer, 45.
573 Alex de Waal, *The Real Politics of the Horn of Africa: Money, War and the Business of Power* (Londra: Jon Wiley, 2015).
574 Ian Fisher, "Playing by the Rules: From an Old Fashioned War, a Very Modern Calamity," *New York Times Week in Review*, 4 Haziran 2000, 5; ve Ian Fisher, "Awful War, Real Peace. The Model of Eritrea," *New York Times*, 6 Nisan 2001, A3.
575 Benjamin Valentino, Paul Huth ve Dylan Balch-Lindsay, "Draining the Sea": Mass Killing and Guerilla Warfare," *International Organization*, 58 (2004): 375-407.
576 Benjamin A. Valentino, *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century* (Ithaca, NY: Cornell Studies in Security Affairs, 2005).
577 VK Shashikumar, "Lessons from Sri Lanka's War," *Indian Defence Review*, 24.3 (2009). Bkz.: http://www.indiandefenceview.com/spotlights/lessons-from-the-war-in-sri-lanka
578 Niel A. Smith, "Understanfing Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers," *Joint Forces Quarterly*, 59 (2010): 40-44. Samir Puri bu "sert girişim"i hükümetin diyalogu baskıyla birleştirme girişimlerinin izlediğine işaret eder. *Fighting and Negotiating with Armed Groups: The Difficulty of Securing Strategic Outcomes* (Londra: Taylor& Francis for IISS, 2016), 36.
579 Amy Knight, "Finally, We Know About the Moskow Bombings," *New York Review of Books*, 22 Kasım 2012, John Dunlop mülakatı, *The Moscow Bombings of September 1999. Examinations of Russian Terrorist Attackcs at the Onset of Vladimir Putin's Rule* (Stuttgart, agy, 2012).
580 Jason Lyall, "Are Coethnics More Effective Counterurgents? Evidence from the Second Chechen War," *American Political Science Review*, 104 (2010): 1-20.
581 Timothy L. Thomas, "Grozny 2000. Urban Combat Lessons Learned," *Military Review* (Temmuz-Apustos 2000): 50-59.
582 Mark Galeotti, "Putin is Playing by Grozny Rules in Aleppo," *Foreign Policy*, 29 Eylül 2016.
583 Jason Lyall, "Does Indiscriminate Violence Incite Insurgent Attacks? Evidence from Chechenya," *Journal of Conflict Resolution*, 53.3 (2009): 331-362. Lyall bulguları nedeniyle rahat değildi. "Makale, politik bir

araç olarak sivillere karşı rastgele şiddet kullanımının uygun bulunması şeklinde okunmamalıdır. Bu türden eylemler ahlâki olarak uygunsuzdur ve hem uluslararası hukuk hem de Rusya'nın kendi hukuk sistemi açısından haklı olarak savaş suçları olarak görülmektedir."

584 Emil Aslan Souleimanov ve David Siroky, "Ramdom or Retributive?: Indiscriminate Violence in the Chechen Wars," *World Politics*, 68:4 (2016), 677-712.

585 Luke N. Condra ve Jacob N. Shapiro, "Who Takes the Blame? The Strategic Effects of Collateral Damage," *American Journal of Political Science* 56:1 (2012). 167-187.

586 Jason Lyall, Graeme Blair ve Kosuke Imai, "Explaining Support for Combatants during Wartime: A Survey Experiment in Afghanistan," *American Political Science Review*, 107.4 (2013).

587 Valentino *Final Solutions*, 68 ve Stathis Kalyvas, *The Logic of Violence in Civil War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 388.

588 Seth Jones, *Waging Insurgent Warfare: Lessons from the Vietcong to the Islamic State* (New York: Oxford University Press, 2017), 11.

589 Christopher Paul, Colin Clarke ve Beth Grill, *Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency* (Santa Monica, CA. RAND, 2010), xxiv

590 Austin Long, *The Soul of Armies: Counterinsurgency Doctrine and Mlitary Culture in the US and UK* (Ithaca, NY:Cornell University, 2016), 225.

19. Engelleme Değil Tedavi

591 Deborah Scroggins, *Emma's War: Love, Betrayal and Death in the Sudan* (New York: Vintage Books, 2004), 427. Alıntı için bkz., Kalyvas, "Civil Wars," Boix ve Stokes, The Oxford Handbook of Comparative Politics içinde

592 *The State Failure Task Force Report. Phase III Findings* (McLran, VA. Science Applications International Corporation, 30 Eylül 2000).

593 Charles Call, "The Fallacy of the 'Failed States'", *Third World Quarterly*, 29.8 (2008): 1491-1507.

594 Carneige Commission on Preventing Deadly Conflict, *Preventing Deadly Conflict* (New York: Carneige Corporation, 1997), xviii. Bkz.: http://www.dtic.mil/dtic//tr/fulltext/u2/a372860.pdf.

595 Francis Fukuyama, *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004).*

596 Stephen D. Krasner ve Carlos Pascual, "Addressing State Failure," *Foreign Affairs*, 84:4 (2005): 153-163.

597 Wendy Brown, "The New U. S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual as Political Science and Political Praxis," *Perspectives on Politics*, 6.2 (2008). 351.
598 Walter C. Ludwig II, "Influencing Clients in Counterinsurgency: U. S. Involvement in El Salvador's Civil War, 1979-92," *International Security*, 41.6 (2016): 801-08.
599 Virginia Page Fortna ve Reyko Huang, "Democratization after Civil War: A Brush-Clearing Exercise," *International Studies Quarterly*, 56 (2012): 801-08.
600 John Clark, "The Decline of the African Military Coup," *Journal of Democracy*, 18.3 (2007). 144-155.
601 Jennifer M. Welsh, "Introduction," *Humanitarian Intervention and International Relations*, der. Jennifer Welsh (Oxford: Oxford University Press, 2004), 7.Savunma amaçlı yeni bir emperyalizme ilişkin içten bazı düşünceler için bkz. Robet Cooper, *The post-modern state and World order* (Londra: Demos and Foreign Policy Centre, 2000).
602 Çatışmanın arka planı hakkında daha fazla bilgi edinmek için, Richard Cockett, *Sudan: The Failure and Division of an African State* (New Haven: Yale University Press, 2016) Emma Mc-Cone aynı zamanda Philip Caputo'nun, *Acts of Faith* (New York: Knopf, 2005) adlı kitabındaki karakterin modelidir.
603 BBC News. "'I'm going to return to South Sudan," der Riek Machar (18 Ekim 2016), http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-37689235.
604 "Why South Sudan is still at war," *The Economist*, 3 Ekim 2016. Bkz. http://www.economist.co/blogs/economist-explains/2016/10/economist-explains-0 *The Economist* BM misyonunun başındaki kişinin, Hilda Johnson'ın anılarına ilişkin dokunaklı bir anlatıma yer verdi: *South Sudan: The Untold Story from Independence to Civil War* (Londra. I. B. Tauris, 2016). ("From hope to horror," *The Economist*, 16 Temmuz 2016.) Bkz.: http://www.economist.com/news/books-and-arts/21702158-hope-horror.
605 Monica Duffy Toft, *Securing the Peace: The Durable Settlement of Civil Wars* (Princeton. Princeton University Press, 2010), 17.
606 Ian Morris, *War: What Is It Good For? The Role of Conflict in Civilisation, From Primates to Robots* (Londra: Profile Books, 2014).
607 Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime," *Bringing the State Back In*, der. Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 169-191.
608 Edward Luttwak, "Give War a Chance," *Foreign Affairs*, 78.4 (1999): 36-44.

609 Roy Licklider, "The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945-1993," *American Political Science Review*, 89.3 (1995): 681-690.
610 Monica Duffy Toft, "Peace Through Victory: The Durable Settlement of Civil Wars," Yayımlanmamış metin, Harvard University, 2003.
611 Robert Harrison Wagner, "The Causes of Peace," *Stopping the Killing*, der. Licklider (New York: New York University Press, 1993). Biraz farklı bir mekanizma için bkz. Toft, "Peace Through Victory." Herbst Afrikalı liderlerin yüz yüze geldikleri temel sorunun iktidarın düşük yoğunluklu düşman bölgelere doğru nasıl genişletileceği olduğunu (ve olmaya devam ettiğini) öne sürdü. Bkz. Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000).
612 Jeremy M. Weinstein, "Autonomous Recovery and International Intervention In Comparative Perspective," Center for Global Development, Working Paper Number, 57, Nisan 2005.
613 Sebastian Mallaby, *The World's Banker: A Story of Failed States, Financial Crises, and the Wealth and Poverty of Nations* (New York: Penguin, 2004).
614 David T. Burbach ve Christopher J. Fettweis, "The Coming Stability? The Decline of Warfare in Africa and Implications for International Security," *Contemporary Security Policy*, 35.3 (2014): 421-445.
615 Bkz. Jonathan M. Powell ve Clayton L. Thyne, "Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset," *Journal of Peace Research*, 48.2 (2011): 249-259.
616 Paul D. Williams, "Continuity and Change in War and Conflict in Africa," *PRISM*:6.4 (2017), 33-45; Williams, "Continuity and Change in War and Conflict in Africa"; Barbara Walter, "Why Bad Governance Leads to Repeat Civil Wars," *Journal of Conflict Reslution*, 59. 7 (2015), 1242-72.
617 Scott Gates, Harvard Mokleiv Nygard, Havard Strand ve Henrik Urdal, *Trends in Armed Conflict, 1946-2014* (Oslo. Peace Research Institute Oslo, 2016).
618 Max Berak ve Laris Karklis, "Starving to Death," *Washington Post*, 11 Nisan 2017.
619 Christopher Chivvis, *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).
620 Barbara Walter, "The New New Civil Wars," *Annual Review of Political Science*, 20-25 (2017), 1-18.

20. Hibrit Savaşlar

621 David W. Barno, "Military Adaptation in Complex Operations," *PRISM*, 1:1 (2009): 30.

622 Christopher Elliott, *High Command. British Military Leadership in the Iraq and Afghanistan Wars* (Londra, Hurst & Co., 2015).
623 Charles Krulak, "The Three Block War: Fighting in Urban Areas," *Vital Speeches of the Day*, 64.5 (15 Aralık 1997), 139-141.
624 Frank G. Hoffman ve James N. Mattis, "Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars," *Naval Institute Proceedings*, 132: 11 (Kasım 2005).
625 Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars* (Arlington, VA: The Potomac Institute for Policy Studies, 2007). Benzer bir anlayışla Thomas M. Huber, gelişmiş bir savaş biçimi olarak "birleşik savaş" tanımı yaptı. 2002'de bunu "düzenli ve düzensiz güçlerin sistematik, bilinçli olarak birleştirilmesi" olarak betimledi. Thomas M. Huber, "Compound Warfare: A Conceptual Framework," *Compound Warfare: That Fatal Knot*, der. Thomas M. Huber (Fort Leavenworth, MS: US Army Command and General Staff College Press, 2002).
626 Frank G. Hoffman, "Hybrid vs. Compound War. The Janus Choice of Modern War: Defining Today's Multifaceted Conflict," *Armed Forces Journal* (2009): 1-2. Erin Simpson "hibrit savaş" terimini daha yaygın hâle getirecek bir çatışma tipini betimlemek için kullandı. "Thinking about Modern Conflict: Hybrid Wars, Strategy, and War Aims," *Paper Presented at the Annual Meeting of the Midwest Political Science Association*, 7 Nisan 2005.
627 Russell W. Glenn, *All Glory is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War* (Santa Monica, CA: RAND, 2008), 3.
628 Sam Jones, "Ukraine: Russia's new art of war," *Financial Times*, 28 Ağustos 2014 ve Paul Goble, "Putin's Actions in Ukraine Following Script by Russian General Staff a Year Ago," *The Interpreter*, 20 Haziran 2014, http://www.interpetermag.com/putins-actions-in-ukraine-following-script-by-russian-general-staff-a-year-ago/. Bu Rus Askeri Bilimler Akademisinin 2013 Ocak ayı sonunda yapılan yıllık genel toplantısında "Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın Onayladığı Yeni Genel Kurmay Statüsüyle Uyumlu Ülke Savunması Örgütünde Genelkurmay'ın Rolü"başlıklı, bir konuşmaydı.
629 Frank Hoffman Ukrayna'yı hibrit savaşın bir örneği olarak tartışır. Bkz. "On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs. Hybrid Threat," War on the Rocks, 28 Temmuz 2014, http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats
630 Bunu "Ukraine and the art of limited war" balıklı makalemde tartışıyorum; *Survival*, 56.6 (2014): 7-38.
631 Mark Galeotti, "The West is too paranoid about Russia's information war," Guardian, 7 Temmuz 2015. https://www.theguardian.com/world/2015/jul/07/russia-propaganda-europe-america

632 Timothy McCulloh ve Richard Johnson, *Hybrid Warfare*, JSOU Report 13-4 (MacDill AFB, FL. Joint Special Operations University, 2013).
633 Tarihsel örnekler için bkz. Williamson Murray ve Peter R. Mansoor, der., *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (New York: Cambridge University Press, 2012).
634 NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in 25 Mart 2015'te NATO Dönüşüm Semineri'nin açılışında yaptığı konuşma. Bkz.: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en
635 Frank G. Hoffman, "Hybrid Warfare and Challenges," *Joint Forces Quarterly*, 52 (2009): 34-39.
636 Lincoln A. Mitchell, *The Color Revolutions* (Philadelphia, PA: University of Pnnsylvania Press, 2012).
637 Maria Snegovaya, *Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare* (Washington DC: Institute fort he Study of War, 2015).
638 John Arquilla ve David Ronfeldt, der., *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy* (Santa Monica, CA:RAND, 2001), 3-4. Bkz., www.rand.org/publications/MR/MR1382/.
639 David Kilcullen, "Twenty-Eight Articles: Fundamentals of Company-Level Counterinsurgency," *Mlitary Review*, 83:3 (2006): 105-107. Bu ABD ordusuna geniş çapta dağıtılan bir e-postayla başladı. Bkz. Emile Simpson, *War from the Ground Up: Twenty-First-Century Combat as Politics* (Londra: Hurst & Co., 2012), 233.
640 G. J. David ve T. R. McKeldin III, *Ideas as Weapons. Influence and Perception in Modern Warfare* (Washington DC: Potomac Books, 2009).

21. Sanal Savaş

641 William Gibson, *Neuromancer* (New York: Ace Books, 1984), 69. Bilimkurgu yazarı Gibson, 1982 tarihli kısa bir öyküde, daha sonra romanda "sanal uzam" sözcüğünü ilk kez kullanma onuruna erişti. Wikipedia, Gibson'ınkinden önce başka kullanımlara dikkati çekti fakat bu kullanımlar bilgisayar bağlamında değildi. https://en.wikipedia.org/wiki/Cyberspace.
642 Jean-Loup Samaan, "Cyber Command," *RUSI Journal* 195.6 (2010): 16-21.
643 İlk gönderme için bkz.: "Science: Push-Button War," *Time Magazine*, 23 Haziran 1947.
644 Thomas Rid, *Rise of the Machines: A Cybernetic History* (New York: W. W. Norton, 2016), 95-6.
645 Scott Brown, "War-Games: A Look Back at the Film That Turned

Geeks and Phreaks Into Stars," *Wired Magazine*, 21 Temmuz 2008. Bilgisayar korsanlığının suç olduğuna ve senaryonun tamamen gerçekdışı olduğuna işaret eden oldukça eleştirel bir görüş için bkz. Suid, 446-452.
646 Fred Kaplan, *Dark Territory: The Secret History of Cyber War* (New York: Simon & Schuster, 2016), 1-2.
647 Bu terim ilk kez uzay araştırmalarıyla, "insanın bilinçdışını genişleten yapay organizma sistemleri, özdenetimli sistemler"le bağlantılı olarak kullanıldı. Bkz. Manfred E. Clynes ve Nathan S. Kline "Cyborgs and Space," Astronautics (Eylül 1960). Yeniden bs. New York Times (26 Şubat 1997); https://partners.nytimes.com/library/cyber/surf/022697surf-cyborg.html.
648 P. W. Singer, *Wired for War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century* (New York: Penguin Books, 2009), 66, 416.
649 M. W. Thring, "Robots on the March," Calder, *Unless Peace Comes* içinde, 180, 190.
650 Owen Davies, "Robotic Warriors Clash in Cyberwars," *Omni*, 9.4 (1987): 14-21. Alıntı, Rid içinde, 303.
651 Eric Arnett, "Hyperwar," *Bulletin of the Atomic Scentists*, 48.7 (1992): 14-21. Alıntı, Rid içinde 303.
652 Kaplan, *Dark Territory*, 31-2.
653 National Research Council, *Computers at Risk:Safe Computing in the Information Age* (Washington DC: National Academies Press, 1991).
654 Bk. Rid, 308. Özgün makale: Winn Schwartau, "Fighting Terminal Terrorism," *Computerworld*, 28 Ocak 1991. Bu başlangıcın ardından iddia RSA Veri Güvenliği Başkanı D. James Bidzos'un daha güçlü iddiası Scott Berinato tarafından ele alındı: "The Future of Security," *Computerworld* içinde, 30 Aralık 2003, alıntı Jon R. Lindsay, "Stuxnet and Limits of Cyber Warfare," *Security Studies* içinde, 22.3 (2013): 365-404.
655 Winn Schwartau, *Terminal Compromise* (Old Hictory, TN: Impact Press, 1991). Bkz. http://www.gutenberg.org/files/79/79.txt.
656 Tofflerler, *War and Anti-War*, 195.
657 Bruce Berkowitz, *The New Face of War: How War Be fought in the 21st Century* (New York: The Free Press, 2003), 138-140.
658 Rid, 310.
659 Anna Mulrine, "CIA Chief Leon Panetta: The Next Pearl Harbor Coud Be a Cyberattack," *Christian Science Monitor*, 9 Haziran 2011. Amr. Mike Mullen, alıntı, Marcus Weisberger, "DoD to Relrase Public Version of Cyber Strategy," *Defense News*, 8 Temmuz 2011. Her iki alıntı da Lindsay tarafından.
660 Berkowitz, 143.
661 Kim Zetter, *Countdown to Zero Day: Stuxnet and the Launch of the World's First Digital Weapon* (New York: Crown, 2014).

662 Kaplan, 275.
663 Alıntı, Aaron Franklin Brantly, *The Decision to Attack: Military and Intelligence Cyber-Decision-Making* (Atina, GA: University of Georgia Press, 2016), 39.
664 Thomas Rid ve Ben Buchanan, "Attributing Cyber Attacks," *Journal of Strategic Studies*, 38 (2015): 1-2.
665 Kaplan, 283.
666 John Arquilla ve David Ronfeld, "Cyberwar is Coming!" *Comparative Strategy*, 12.2 (1993): 141-165.
667 *Strategy: A History'de* bu konuyu ele aldım.
668 John Arquilla, "The Computer Mouse that Roared. Cyberwar in the Twenty-Firs Century," *The Brown Journal of World Affairs*, 18:1 (2011), 42.
669 Korgeneral Richard P. Mills, US Marine Corps, alıntı, Raphael Satter, "US General: We Hacked the Enemy in Afghanistan," *Associated Press*, 24 Ağustos 2012, Libdsay içinde.
670 Ben Buchanan, *The Cybersecurity Dilemma: Hacking, Trust and Fear Between Nations* (Oxford. Oxford University Press, 2017).
671 Gadi Evron, "Battling Botnets and Online Mobs: Estonia's Defense Efforts During the Internet War," *Georgetown Journal of International Affairs*, 9:1 (1991), 121-6.
672 George Lucas, *Ethics and Cyber Warfare: The Quest for Responsible Security in the Age of Digital Warfare* (New York: Oxford University Press, 2017).

22. Robotlar ve Dronlar

673 Isaac Asimov, "Runaround," *Foundation* (New York: Gnome Press, 1951). "Runaround" ilk kez 1942'de yayımlandı.
674 *Star Wars: Episode IV-A New Hope* (1977). Tanıtım bölümü *Rogue One* (2016) kusurun kasıtlı olduğunu ve isyancılara sempati duyan bir tasarımcı tarafından yapıldığını, bu arada Ölüm Yıldızı'nın başka bir gezegende başarıyla test edildiğini gösteriyordu.
675 Star Wars. *Episode VI -Return of Jedi* (1983).
676 Dan Ward,"Don't Come to the Dark Side: Acquisition Lessons from a Galaxy Far, Far Away," Defense AT&L. *Better Buying Power*, 70 (Eylül-Ekim 2011), http://www.thedanward.com/resources/Build+Droids+Not+Deatstar.
677 Paul Shawcross, "This Isn't the Petition Response You're Looking For," *Wired* (11 Ocak 2013), https://www.wired.com/2013/01/White-house-death-star.
678 Norman R. *Augustine's Laws* (New York: Viking, 1987), 143.

679 Paul Scharre, *Robotics on the Battlefield Part II The Coming Swarm* (Washington DC: Center for New American Security, 2014), s. 6.
680 Richard Whittle, *Predator. The Secret Origins of the Drone Revolution* (New York: Henry Holt, 2014).
681 Michael Ignatieff, *Virtual War: Kosova and Beyond* (New York: Metropolitan Books, 2000).
682 Peter L. Bergen ve Daniel Rothenberg, der., *Drone Wars. Transforming Conflict, Law and Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015); Hugh Gusterson, *Drone: Remote Control Warfare* (Cambridge, MA: MIT Press,016); ve Sarah Kreps, *Drones: What Everyone Needs to Know* (New York: Oxford University Press, 2016).
683 Patrick Johnston, "Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns," *International Security*, 36.4 (2012): 47-79.
684 Daniel Byman, "Do Targeted Killings Work?", *Foreign Affairs* 85 (2006): 95-111 ve *Johnson*, "Does Decapitation Work?" 47-79. Jenna Jordan, "When heads roll: Assessing the effectiveness of leadership decapitation," *Security Studies*, 18.4 (2009) İdeolojik, merkezsiz olmaktan çok hiyerarşik grupların lidersiz kalmaya dinî gruplardan daha duyarlı olduklarını ve aynı zamanda ters etki yaratabileceklerini öne sürer. Stephanie Carvin, "The Trouble with Targeted Killing," *Security Studies*, 21:5 (2012), 29-555.
685 Avery Plaw, Matthew S. Fricker ve Carlos R. Colon, *The Drone Debate: A Primer on the U. S. Use of Unmanned Aircraft Outside Conventional Battlefields* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015). Dronların ne kadar sivil öldürdüklerini tam olarak bilmek zordu, çünkü isyancılar kaçınılmaz biçimde kurbanların savaşçı olmayan masumlar olduğunu iddia ederlerken, ABD hükümeti öldürülenlerin hepsini savaşçı sayma eğilimindeydi.
686 Bkz. Chris Woods, *Sudden Justice: America's Secret Drone Wars* (Oxford: Oxford University Press, 2015) ve Jeremy Scahill ve *The Intercept, The Assasisination Complex: Inside the Government's Secret Drone Warfare* Program yazarları (New York: Simon & Schuster, 2016).
687 Trump yönetimi dron vuruşlarının kısıtlanmasını kolaylaştırmaya çalıştı. Greg Jaffe ve Karen de Young, "Trump administration reviewing ways to make it easier to launch drone strikes," *Washington Post* (13 Mart 2017).
688 Pentagon Müşterek Kuvvetler Komutanlığı'ndan Gordon Johnston, alıntı, Singer, *Wired for War* içinde, 63.
689 Savunma bakan Yardımcısı Robert Work, Yeni Amerikan Güvenlik Savunma Forumu'nda konuşma, 14 Aralık 2015. Bkz.: https://www.

defense.gov/News/Speeches/Speech-View/Article/634214/cnas-defense-forum . Ayrıca bkz. James R. McGrath, "Twenty-First Century Information Warfare and the Third Offset Strategy," *Joint Forces Quarterly*, 82 (2016): 16-23.

690 Louis A. Del Monte, *Nanoweapons. A Growing Threat to Humanity* (Lincoln, NE: Potomac Books, 2017).

691 Özel bir değerlendirme için bkz. Christopher Coker, *Future War* (Cambridge: Polity Press, 2015), 100-105.

692 Bu iki paragraf için bkz. Mary L. Cummings, *Artificial Intelligence and the Future of Warfare*, Research Paper (Londra: Royal Institute of International Affairs, Ocak 2017).

693 "Flight of the Drones. Why the Future of Air Power Belongs to Unmanned Systems," *The Economist*, 8 Ekim 2011. Matthew Rosenberg ve John Markoff, "At Heart of U. S. Strategy, Weapons That Can Think," *New York Times*, 26 Ekim 2016. Terminatör benzeri bir makine on yıl kadar ileride olduğu söyleniyordu.

694 Thomas G. Mahnken, *Technology and the American Way of War Since 1945* (New York: Columbia University Press, 2008).

695 Benjamin Wittes ve Gabriella Blum, *The Future of Violence – Robots and Germs, Hackers and Drones. Confronting the New Age of Threat* (New York: Basic Books, 2015).

696 John Arquilla ve David Ronfeldt, Swarming and the Future of Conflict (Santa Monica, Rand Corporation, 2005).

697 Scharre.

698 David Kilcullen, *Blood Year: Islamic State and the Failures of the War on Terror* (Londra: Hurst 2016).

699 Michael O'Hanlon, *The Future of Land Warfare* (Washington DC: Brookings Institution, 2015), 163-4.

700 Sharon Weinberger, *The Imagineers of War: The Untold Story of DARPA, the Pentagon Agency That Changed the World* (New York: Alfred A. Knopf, 2017), 496.

701 Başkan Bush, *Addresses the 89th Annual National Convention of the American Legion*, Reno, Nevada, 28 Ağustos 2007.

702 Başkan Barack Obama, "Remarks by the President," Joint Base McGuire-Dix-Lakehurst, NJ, 15 Aralık 2014. Obama'ya göre, 2013'te Suriye'de Esat rejimi kimyasal silah kullanarak "kırmızı çizgi"yi görünüşte geçmiş olmasına rağmen, çatışmaya müdahale etmemeye karar verdi. Jeffrey Goldberg, "The Obama Doctrine," *The Atlantic Monthly*, Nisan 2016. Bkz. https://www.theatlantic.com/magazine/archve/2016/04/the-obama-doctrine/471525 .

703 Patrick Porter, *The Global Village Myth. Distance, War, and the Limits of Power* (Londra: Hurst, 2015).

704 Baskın stratejilerine ilişkin klasik bir çözümleme için bkz. Archer Jones, *The Art of War in the Western World* (Urbana and Campaign, IL: University of Illinois Press, 2001).
705 Efraim Inbar ve Eitan Shamir, "What after counter-insurgency?" *International Affairs*, 92.6 (2016): 1427-1441.
706 Bernard I. Finel, "An Alternative to COIN," *Armed Forces Journal* (Şubat 210), http://armedforcesjournal.com/an-alternative-to-coin.
707 Peter Cole ve Brian McQuinn, der., *The Libyan Revolution and Its Aftermath* (Oxford: Oxford University Press, 2015)
708 H. R. McMaster, "Discussing the Continuities of War and the Future of Warfare: The Defense Entrepreneurs Forum," *Small Wars Journal* (2014). McMaster, Şubat 2017'de Başkan Trump'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı oldu.
709 Bu türden gelişmelere genel bir bakış için bkz. Coker, *Future War*.
710 P. W. Singer ve August Cole, "How to Write About World War III: Can Fiction Help Prevent Another Conflict Between Great Powers?" *The Atlantic Monthly*, 30 Haziran 2015. Ayrıca bkz. P. W. Singer ve August Cole, (New York. Houghton Mifflin, 2015).
711 "Chronicle of a war foretold. The story of a conflict between America and China makes a fine example of future-war fiction," *The Economist*, 27 Haziran 2015. Bkz.: http://www.economist.com/news/books-and-arts/21656124-story-conflict-between-america-and-china-makes-fine-example-future-war
712 August Cole, der., *War Stories from the Future* (Wasington DC: The Atlantic Council Art of Future Warfare Project, 2015). Bkz.: http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/War_Stories_from_the_Future.pdf. Eski Genelkurmay Başkanı General Martin Dempsey, geçmişte bilimkurgu saçmalığı olarak görülen yönlendirilmiş enerji silahları, elektomanyetik darbe ve otonom savaş gibi silahların gerçekleşmeye başladığını söyleyerek eseri övdü. "Bilim kurgu gelecek imkânları modellememizi ve oluşum hâlindeki ya da gelecek teknolojilerin sağladığı pratik ve taktik imkânları araştırmamızı sağlıyor."

23. Megakentler ve İklim Değişikliği

713 Fukuyama, *The End of History*, 148.
714 Julia Dunn, "Los Angeles Crips and Bloods: Past and Present," *Poverrty & Prejudice. Gangs of All Color*, Stanford University Edge. Bkz.: https://web.stanford.edu/class/e297c/poverty_prejudice/gangcolor/lacrips.htm
715 Newman, "Conflict research and the 'Decline' in Civil wars," 263.

716 Wendy MacClibchy, "Violence Today," *States of Fragility* (Paris: OECD, 2016) 31-67 ve Krause, "From Armed Conflict to Political Violence."
717 Lothar Brock v.d., *Fragile States: Violence and the Failure of Intervention* (Cambridge: Polity Press, 2012).
718 Birleşmiş Milletler, "The World's Cities in 2016." Bkz.: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/the_worlds_cities_in_2016_data_booklet.pdf
719 Robert Muggah, "Fixing Fragile Cities: Solutions for Urban Violence and Poverty," *Foreign Affairs* (2015): https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2015-01-15/fixing-fragile-cities; Robert Muggah, *Fragile Cities Rising* (Global Observatory, International Peace Institute, 2013); ve João Pontes Nogueira, *From Fragile States to Fragile Cities: Redefining Spaces of Humanitarian Practices*, HASOW Discussion Paper 12 Ekim 2014. Bkz.: https://www.igarape.org.br/wp_content/uploads/2016/04/From-Fragile-States-to-Fragile-Cities.pdf
720 Coker, *Future War*, 189. Mike Davis'ten alıntı.
721 Richard J. Norton, "Feral Cities," *Naval War College Review*, 56.4 (2003): 97-106.
722 Jennifer M. Hazen, "Understanding gangs as armed groups," *International Review of the Red Cross* (2010).369-386.
723 David Kilcullen, *Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerilla* (New York: Oxford University Press, 2013).
724 Genel Kurmay Başkanlığı Stratejik Araştırmar Grubu, *Megacities and the United States Army Preparing for a Complex and Uncertain Future*, Haziran 2014, Bkz.: https://www.army.mil/e2/c/downloads/351235.pdf
725 Puri, *Fighting and Negotiating with Armed Groups*.
726 Phil Williams, "Transnational Criminal Organizations and International Security," *Survival*, 36.1 (1994): 96-113 ve Moises Naim, "Mafia States. Organized Crime Takes Office," *Foreign Affairs*, 91:3 (2012): 100-111.
727 Robert Muggah, "A War by Any Other Name," *Small Wars Journal* (2017).
728 Phil Williams, "The Terrorism Debate Over Mexican Drug Trafficking Violence," *Terrorism and Political Violence*, 24:2, (2012), 259-278. Cockayne, Amerikan ve Sicilya mafyalarını inceledikten sonra, bunların yol açtıkları çatışmaların savaş olarak anlaşılması gerektiği sonucuna vardı. James Cockayne, *Hidden Power: The Strategic Logic of Organized Crime* (Londra: Hurst, 2016).
729 Michael T. Klare, *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy* (New York: Metropolitan Books, 2008).
730 Pavel Baev, *Russian Energy Policy and Military Power: Putin's Quest for Greatness* (Londra: Routledge, 2008).

731 Jeff D. Colgan, "Fueling the Fire: Pathways from Oil to War," *International Security*, 38.2 (2013): 147-80.
732 Tim Boersma, "The End of the Russian energy weapon (that arguably was never there)", Brookings, internet, 5 Mart 2015. Bkz.: https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2015/03/05/the-end-of-the-Russian-energy-weapon-that-arguably-was-never-there.
733 Roger J. Stern, "Oil Scarcity Odeology in US Foreign Policy, 1908-97," *Security Studies*, 25.2 (2016): 214-257.
734 Rosemary A. Kelani, "The Petroleum Paradox: Oil, Coercive Vulnerability, and the Great Power Behavior," *Security Studies*, 25.2 (2016: 181-213 ve Llewelyn Hughes ve Austin Long, "Is There an Oil Weapon? National Security Implications of Changes in the Structure of the International Oil Market," *International Security*, 39.3 (2014/15): 152-189.
735 Emily Meierding, "Dismantling the Oil Wars Myth," *Security Studies*, 25.2 (2016): 258-288.
736 Thomas F. Homer-Dixon, "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases," *International Security*, 19.1 (1994): 5-40. Ayrıca bkz. Homer-Dixon, *Environment, Scarcity, and Violence* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999).
737 İç açıcı olmayan bir örnek için bkz. Harald Welzar, *Climate Wars: What People Will Be Killed for in the 21st Century*, (Cambridge. Polity Press, 2012).
738 Ban Ki Moon, "A Climate Culprit in Darfur," *Washington Post*, (16 Haziran 2007), http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/15/AR2007061501857.html
739 Bradford Plummer, "Global Warning," *New Republic*, 20 Kasım 2009.
740 Henk-Jan Brinkman ve Cullen S. Hendrix, "Food Insecurity and the Violent Conflict: Causes, Consequences, and Addessing the Challengers," *World Food Programme*, Temmuz 2011.
741 Julie Hirschfeld Davis, Mark Landler ve Coral Davenport, "Obama on Climate Change: The Trends Are "Terrifying", *New York Times*, 8 Eylül 2016. https://www.nytimes.com/2016/09/08/us/politics/obama-climate-change.html?_r=0
742 Presidential Memorandum-Climate Change and National Security, The White House: Office of the Press Secretary (21 Eylül 2016), https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/09/21/presidential-memorandum-climate-change-and-national-security
743 *Implications for US National Security of Anticipated Climate Change*, NIC WP 2016-01 (Washington DC: National Intelligence Council, 21 Eylül 2016).
744 A. T. Wolf, "Conflict and Cooperation Along International Waterways," *Water Policy*, 1:2 (1998), 251; Nils Petter Gleditsch, "Armed

conflict and the environment. A critique of the literature," *Journal of Peace Research*, 35.3 (1998): 363-380.
745 Halvard Buhaug, "Climate not to blame for African çivil wars," *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107.1 (2010): 16477-16482.
746 Wenche Hauge and Tanja Ellingsen, "Beyond environmental scarcity: Casual pathways to conflict," *Journal of Peace Research*, 35.3 (1998): 299-317; Vally Koubi, Gabriele Spilker, Tobias Böhmelt ve Thomas Bernauer, "Do natural resources matter for interstate and intrastate armed conflict?", *Journal of Peace Research*, 51 (2014): 227; ve Mark Notaras, "Does Climate Change Cause Conflict?" *Our World*, 27 Kasım 2009, int. Bkz.: https://ourworld.unu.edu/en/does-climate-change-cause-conflict
747 Peter Gleick, "Water, Grought, Climate Change, and Conflict in Syria," *Weather, Climate, and Society* (2014).
748 Williams, "Continuity and Change in War," 37-8; tartışma için bkz. *Human Security Report Project. Human Security Report 2012; Sexual Violence, Education, and War*, Vancouver: Human Security Press, 2012, 195-7.

24. Önümüzdeki Savaşlar

749 Thucydides, *The History of the Peleponnesian War* (Londra: Penguin, 1972), 407.
750 Tümgeneral Bob Scales, *Scales on War* (Annapolis, MD: U.S. Naval Institute Press, 2016), 37.
751 Harlan K. Ullman ve James P. Wade, *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* (Washington DC: NDU Press Book, 1996).
752 Bazı örneklerle birlikte bu senaryoların rolü hakkında bkz. Michael F. Oppenheimer, *Pivotal countries, alternate futures: using scenarios to manage American strategy* (Oxford: Oxford University Press, 2016).
753 Bkz. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (New York: Vintage, 1988).
754 Bkz. George Friedman ve Meredith Lebard, *The Coming War with Japan* (New York: St. Martin's Press, 1991).
755 James Fallows, "Is Japan the Enemy?" New York Review of Books, 30 Mayıs 1991. http://www.nybooks.com/articles/1991/05/30/is-japan-the-enemy
756 Michael Crichton, *Rising Sun* (New York. Knopf, 1992).
757 Tom Clancy, *Debt of Honor* (New York: Putnam, 1994). Bu kitap günümüzde hatırlanır, çünkü –9/11'den önce– Boeing 747'yle uçarak kongrenin özel bir oturum yapmakta olduğu ve Capitol Hill'e çarpan çılgın bir Japon pilot anlatılmaktadır.
758 George Friedman ve Meredith LeBard, *The Future of War: Power,*

Technology and American World Dominance in the Twentieth-first Century (New York: St. Martin's Griffin, 19980, 102, 419.
759 George Friedman, *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century* (New York: Anchor Books, 2010).
760 Caspar Weinberger ve Peter Schweizer, *The Next War*, Bayan Thatcher'ın yazdığı giriş bölümüyle (Washington DC. Regnery, 1998).
761 Jed Babbin ve Edward Timperlake, *Showdown: Why China Wants War with the United States* (Washington DC: Regnery, 2006). Çok daha ılımlı bir senaryo için ayrıca bkz. Ted Galen Carpenter, *America's Coming War with China: A Collision Course Over Taiwan* (New York: Palgrave, 2005).
762 Geoffrey Till, *Seapower: A Guide for the Twenty-First Century*, 3. bs. (Londra: Routledge, 2013); Peter Haynes, *Toward a New Maritime Strategy: American Naval Thinking in the Post-Cold War Era* (Annapolis, MD: Naval Institute Press, 2015).
763 Sam J. Tangredi, *Anti-Accsess Warfare. Countering A2/AD Strategies* (Annapolis, MD: Naval Institute Press, 2013).
764 Stephen Biddle ve Ivan Oelrich, "Future Warfare in the Western Pacific. Chinese Antiaccess / Area Denial, US Air / Sea Battle and Command of the Commons in East Asia," *International Security*, 41:1 (2016)7-48.
765 Donanma harekât Komutanı Amiral John Richardson, "Deconstructing A2AD," *The National Interest* (Ekim 2016), http://nationalinterest.org/feature/chief-naval-operations-adm-john-richardson-deconstructing-17918. Paul Kennedy klasik kitabı *The Rise and Fall of British Naval Mastery*'sinin (Londra: Penguin, 2017) yeni baskısına önsözde bu konuyu ele aldı.
766 Andrew F. Krepinevich, *7 Deadly Scenarios: A Military Futurist Explores War in the 21st Century* (New York: Bantam Dell, 2007).
767 David A. Shlapak ve Michael Johnson, *Reinforcing Deterrnece on NATO's Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016).
768 General Sir Richard Shirreff, *War with Russia* (Londra: Coronet, 2016). Yazarın konuya ilişkin *The Daily Mail*'de yer alan makalesi için bkz.: http://www.dailymail.co.uk/news/article-3601918/Why-war-Russia-year-apocalyptic-vision-British-General-Nato-chief-threatened-sack-blasting-Tory-defence-cuts.html#ixzz4ADrCHKi7.
769 Douglas Cohn, *World War 4* (Washington DC: The Lyons Press, 2016).
770 Cohn, 194.
771 Peter Schwartz, *Unevitable Surprises: A Survival Guide for the 21st Century* (New York: Free Press, 2003). Schwartz'ın görüşü işlerin başlangıçtaki kadar kötü gitmediği bir alan olarak AIDS pandemisinin etkisine ilişkin çok kasvetli bir yorumdan etkilendi.

772 Adrian Levy ve Catherine Scott-Clark, *Deception: Pakistan, the United States and the Global Nuclear Weapons Conspiracy* (Londra: Atlantic Books, 2007).
773 Graham Allison, *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe* (New York: Henry Holt, 2004), s. 15. Matthew Bunn, "A Mathematical Model of the Risk of Nuclear Terrorism," *Annals, AAPSS*, 607:1 (Eylül 2006), 103-120 gelecek on yıl içinde nükleer terörizm olasılığının yüzde 29 olduğu sonucuna vardı. Allison'ın kitabından sonra ortaya çıkan biyoterörizm risklerine ilişkin soğukkanlı bir değerlendirme için bkz. Jeanne Guillemin, *Biological Weapons: From the Invention of State-Sponsored Programs to Contemporary Terrorism* (New York Columbia University Press, 2005). Radyolojik silahlar konusunda bkz. Charles Ferguson ve Michelle Smith, "Assessing Radiological Weapons: Attack Methods and Estimated Effects," *Defence Against Terrorism Review*, 2.2 (2009), 15-34.
774 Michael Levi, *On Nuclear Terrorism* (Cambridge, Mass; Harvard University Press, 2007), s. 141. 2007'de Allison ile Michelle Smith arasında ilginç bir tartışma oldu: "How Likely is a Nuclear Terrorist attack on the United States?", http://www.cfr.org/weapons-of-mass-destruction/likely-nuclear-terrorist-attack-united-states/p13097.
775 Joe Cirincione, "Nuclear terrorist threat bigger than you think," *CNN*, 1 Nisan 2016, http://edition.cnn.com/2016/04/01/opinions/nuclear-terrorism-threat-cirincione/ ; Martin Malin, Matthew Bunn, Nickolas Roth ve William H. Tobey. "Will Nuclear Security Summit Help Stop Terrorists from Getting Bomb?" *The National Interest*, 31 Mart 2016. http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/will-the-nuclear-security-summit-help-stop-terrorists-15644?page=show
776 Graham Allison, *Destined for War: America, China, and Thucydides's Trap* (New York: Houghton Mifflin, 2017), xvii.
777 Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Soviet Union* (New York: St.Martin's, 1983. Amalrik de Çin'le bir savaş öngörmüştü.
778 Kiyoshi Takenaka, "Abe sees World War One echoes in Japan-China tensions," *Reuters*, 23 Ocak 2014. Bkz.: http://www.reuters.com/article/us-japan-china-idUSBREAM0M08G20140123
779 "India and China, A Himalayan Rivalry," *The Economist*, 19 Ağustos 2010.
780 Edward N. Luttwak, *The Rise of China vs The Logic of Strategy* (Cambridge, Mass. Harvard University Press, 2012). Çin'in dünyanın önde giden gücü olacağına ilişkin bir tez için bkz. Gideon Rachman, *Easternisation: War and Peace in the Asian Century* (Londra: Bodley Head, 2016).
781 Birbirini izleyen dokümanlar Ulusal İstihbarat Direktörü'nün veb sitesinde bulunabilir: https://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends

782 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, Global Trends 2010, düzeltilmiş baskı (Washington DC: National Intelligence Council, Şubat 1997). Bkz.: https://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends/global-trends-2010. Beklenmedik olaylar olarak "siyah kuğu" etkisi konusunda bkz. Nassim Nicholas Taleb, *Black Swan: The Impact of the Highly Improbable* (Londra: Penguin, 2008).
783 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts* (Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2000).
784 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, *Mapping the Global Future: Report of the National Intelligence Council's 2020 Project* (Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2004).
785 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, *Global Trends 2025: A Transformed World* (Washington DC: National Intelligence Council, Kasım 2008).
786 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, *Global Trends 2030: Alternative Worlds* (Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2012).
787 Ulusal İstihbarat Direktörü Bürosu, *Global Trends: Paradoxes of Progress* (Washington DC: National Intelligence Council, Ocak 2017).

25. Savaşın Geleceğinin Geleceği

788 Friedman 1990'ların sonunda Güney Lübnan'da bir İsrail karakolunda mahsur kaldığı dönemi hatırlıyordu. Matti Friedman, *Pumpkinflowers: A Soldier's Story* (Chapel Hill, NC: Algonquin, 2016), 222.
789 John Stoessinger, *Why Nations Go to War* (New York: St. Martin's Press, 1997). Benzer bir düşünce için bkz. Geoffrey Blainey, *The Causes of War* (New York: Free Press, 1988), 246.
790 Dominic Tierney ve Dominic Johnsopn, "The Rubicon Theory of War How the Path to Conflict Reaches the Point of No Return," *International Security*, 36.1 (2011): 7-40.
791 David Betz, *Carnage and Connectivity: Landmarks in the Decline of Conventional Military Power* (Londra: Hurst, 2015), 5.
792 H. R. McMaster, "Discussing the Continuities of War and the Future of Warfare."
793 Colin S. Gray, *Another Bloody Century: Future Warfare* (Londra: Weidenfeld & Nicholson, 2005).
794 Richard Rosencrance ve Steven Miller, der., *The Next Great War? The Roots of World War 1 and the Risk of U.S.-China Conflict* (Cambridge, MA: MIT Press, 2015). Ayrıca bkz. David C. Gompert, Hans Binnendijk, Bonny Lin, *Blinders, Blunders and Wars* (Santa Monica, Calif: RAND Corporation, 2014).
795 James Goodby ve George P. Shultz, der., *The War That Must Never Be Fought* (Stanford: Hoover Press, 2015).

796 Brad Roberts, *The Case for U. S. Nuclear Weapons in the 21st Century* (Stanford: Stanford University Pess, 2016).
797 Başkan Putin'in Eylül 2014 yorumu için bkz. Tom Partiff, "Ukraine crisis: Putin's nuclear threats are a struggle for pride and status," *The Telegraph*, 26 Eylül 2014. Bkz.: http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11064978/Ukraine-criss-Putins-nuclear-threats-are-a-struggle-for-pride-and-status.html.
798 Mark Fitzpatrick, *The World After: Proliferation, Detereence and Disarmament if the Nuclear Taboo is Broken* (Paris: IFRI, 2009).
799 Philip Bobbitt, *Teror and Consent: The Wars for the Twenty-first Century* (Londra: Allen Lane, 2008).
800 Max Boot, *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today* (New York: Gotham, 2006) ve Rosa Brooks, *How Everything Became War and the Military Became Everything: Tales from the Pentagon* (New York: Simon & Schuster, 2016).
801 Hal Brands, "Paradoxes of the Gray Zone," Foreign Policy Research Institute (2016); http://www.fpri.org/article/2016/02/paradoxes-gray-zone ve Frank G. Hoffman, "The Contemporary Spectrum of Conflict: Protected, Gray Zone, Ambiguous and Hybrid Modes of War," *Heritage Foundation Index of Military Power* (2016): 25-36.
802 David Rothkopf, "The Cool War," *Foreign Policy* (2013), http://foreignpolicy.com/2013/02/20/the-cool-war/ Ayrıca bkz. Noah Feldman, *Cool War: The Future of Global Competition* (New York: Random House, 2013).
803 Gelecek savaşa ilişkin kitaplar ırmağının kuruma olasılığı yoktur. Bu kitap baskıya giderken iki yeni kitap çıktı. İkisinin de askeriye ve düşünce kuruluşu deneyimi olan Paul Cornish ve Kingsley Donaldson 2020'de, Sir John Hackett'in anısına adadıkları, onun *Third World War*'ını başlangıç noktası alan ve benzer bir kısa vadeli odaklanma içeren *World of War*'ı (Londra: Hodder & Soughton, 2017) yayımladılar. Yazarlar bir dizi senaryoyu gözden geçirdiler: Rusya'nın, daha sonra iklim değişikliğinin, kaynak kıtlığının ve sağlık güvenliğinin yarattığı meydan okumalar; en sorunlu bölgeleri, daha sonra terörizm ve siber güvenliği kapsayan çoklu senaryolar ve bunların pek çoğunun aynı anda gerçekleşme olasılığı. En olumsuz örnekleri stratejik risk bölgelerini ve onların yönetim imkânlarını saptamak için kullanan senaryolar öngörülerde bulunmayı değil betimlemeyi amaçlıyordu. Eski Hava Kuvvetleri generali Robert Latiff'in *Future War: Preparing for the New Global Battlefield*'ı (New York: Alfred Knopf, 2107) teknolojik değişimin hızını ve güvenlik sorunlarının karmaşıklığını, klişelere ve şovenizme başvurma eğilimine meydan okuyan eğilimlerle kıyasladı. Lafiff'in kitabı politikacılardan daha fazla dürüstlük, kamuoyundan daha fazla ilgi talep ediyor.

KAYNAKÇA

Ahlström, Christer, and Kjell-Åke Nordquist. *Casualties of Conflict: Report for the World Campaign for the Protection of Victims of War.* Uppsala: Department of Peace and Conflict Research, 1991.

Ajala, Adekunle. 'The Nature of African Boundaries'. *Afrika Spectrum* 83 (1983): 180. Alao, Abiodun. *Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment.* Rochester: University of Rochester Press, 2007.

Alexander, Amanda, 'The Genesis of the Civilian'. *Leiden Journal of International Law* 20.2 (2007): 364.

Alfrey, Anthony, *Man of Arms: The Life and Legend of Sir Basil Zaharoff.* Londra: Thistle Publishing, 2013.

Allen, Chris. 'Warfare, Endemic Violence, and State Collapse in Africa'. *Review of African Political Economy* 26.81 (1999): 367–84.

Allen, Thomas, F. Clifton Berry, and Norman Polmar. *CNN: War in the Gulf.* Atlanta, GA: Turner Broadcasting, 1999.

Allison, Graham. *Nuclear Terrorism: The Ultimate Preventable Catastrophe.* New York: Henry Holt, 2004.

— . *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* New York: Houghton Mifflin, 2017.

Amalrik, Andrei. *Will the Soviet Union Survive Until 1984?* New York: HarperCollins, 1981. *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping.* Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council, 31 Ocak 1992.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* Londra: Verso, 1991.

Angell, Norman. *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage*. Londra: G. P. Putnam's, 1910.

Arendt, Hannah. *On Violence*. New York: Harcourt, 1970.

Armitage, David. *Civil Wars: A History in Ideas*. New York: Knopf, 2017.

Arnett, Eric. 'Hyperwar'. *Bulletin of the Atomic Scientists* 48.7 (1992).

Arquilla, John, and David Ronfeldt. 'Cyberwar is Coming!' *Comparative Strategy* 12.2 (1993).

ed. *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*. Santa Monica, CA: RAND, 2001. Erişilebilir: www.rand.org/publications/MR/MR1382/.

— . *Swarming and the Future of Conflict*, Santa Monica: RAND Corporation, 2005. Arquilla, John. 'The Computer Mouse that Roared: Cyberwar in the Twenty-First Century'.*The Brown Journal of World Affairs* 18.1 (2011): 39–48

Arreguin-Toft, Ivan. 'How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict'. *International Security* 26.1 (2001): 93–128.

Ashford, Oliver M. *Prophet or Professor? The Life and Work of Lewis Fry Richardson*. Bristol: Adam Hilger, 1985.

Asimov, Isaac. 'Runaround'. *Foundation*. New York: Gnome Press, 1951.

Atwood, Margaret. *Morning in the Burned House*. New York: Houghton Mifflin, 1995.

Atzili, Boaz. 'When Good Fences Make Bad Neighbors: Fixed Borders, State Weakness, and International Conflict'. *International Security* 31.3 (2006/07): 139-173.

Augustine, Norman R. *Augustine's Laws*. New York: Viking, 1987.

Auster, Albert, and Leonard Quart. *How the War was Remembered: Hollywood & Vietnam*. New York: Praeger, 1988.

Babbin, Jed, and Edward Timperlake. *Showdown: Why China Wants War with the United States*. Washington DC: Regnery, 2006.

Baden-Powell, Robert. *Scouting for Boys: A Handbook for Instruction in Good Citizenship*. Londra: H. Cox, 1908.

Baev, Pavel. *Russian Energy Policy and Military Power: Putin's Quest for Greatness*. Londra: Routledge, 2008.

Baker, James A., III. *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989–1992*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1995.

Barker, Martin. *A 'Toxic Genre': The Iraq War Films*. Londra: Pluto Press, 2007.

Barnett, Michael. *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Ithaca: Cornell University Press, 2011.

Barno, David W. 'Military Adaptation in Complex Operations'. *Prism* 1 1 (2009): 30. Barot, O. *Lettres sur la Philosophie de l'Histoire.* Paris: Germer-Baillière, 1864.

Barth, Boris. *The Democratic Peace Controversy: A Critical Survey.* Oslo files on Defence and Security, 2008.

Beaufre, André. 'Battlefields of the 1980s'. *Unless Peace Comes: A Scientific Forecast of New Weapons.* Ed. Nigel Calder. Londra: Allen Lane, 1968.

Bechhoefer, Bernhard G. *Postwar Negotiations for Arms Control.* Washington DC: Brooking Institution, 1961.

Bell, Martin. *In Harm's Way.* Londra: Hamish Hamilton, 1995.

Bellamy, Alex J. 'The "Next Stage" in Peace Operations Theory?' *International Peacekeeping* 11:1 (2004): 17–38.

Bellamy, Christopher. '"Civilian Experts" and Russian Defence Thinking: The Renewed Relevance of Jan Bloch'. *RUSI Journal* (1992): 50–56.

Bell-Fialkoff, Andrew. 'A Short History of Ethnic Cleansing'. *Foreign Affairs* 72.3 (1992).

Berdal, Mats. 'The "New Wars" Thesis Revisited'. *The Changing Character of War.* Ed. Hew Strachan and Sibylle Scheipers. Oxford: Oxford University Press, 2011. 109-133.

'The State of UN Peacekeeping: Lessons from Congo'. *Journal of Strategic Studies* (2016).

Bergen, Peter L., and Daniel Rothenberg, ed. *Drone Wars: Transforming Conflict, Law, and Policy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Berinato, Scott. 'The Future of Security'. *Computerworld,* 30 Aralık 2003.

Berkowitz, Bruce. *The New Face of War: How War Will Be Fought in the 21st Century.* New York: The Free Press, 2003.

Best, Geoffrey. *Humanity in Warfare.* Londra: Methuen, 1980.

Betts, Richard K. *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning.* Washington DC: Brookings Institution, 1982.

— . 'The New Threat of Weapons of Mass Destruction'. *Foreign Affairs* 77.1 (1998). Betz, David. *Carnage and Connectivity: Landmarks in the Decline of Conventional Military Power.* Londra: Hurst, 2015.

Bew, John. *Realpolitik: A History.* New York: Oxford University Press, 2016.

Biddle, Stephen, and Ivan Oelrich. 'Future Warfare in the Western Pacific: Chinese Antiaccess/ Area Denial, US Air/Sea Battle and

Command of the Commons in East Asia'. *International Security* 41.1 (2016): 7–48.

Biddle, Tami Davis. *Rhetoric and Reality in Air Warfare: The Evolution of British and American Ideas about Strategic Bombing*. Princeton: Princeton University Press, 2002.

Bidwell, Shelford, ed. *World War 3*. Londra: Hamlyn, 1978.

Black, Jeremy. *The Age of Total War, 1860–1945*. Westport, Conn.: Praeger Security International, 2006.

Blainey, Geoffrey. *The Causes of War*. New York: Free Press, 1988.

Blair, Prime Minister Tony. Speech to Economic Club of Chicago. PBS, 22 April 1999. Erişim: http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine 4-23/.

Blattman, Christopher, and Edward Miguel. 'Civil War'. *Journal of Economic Literature* 48.1 (2010): 3–57.

Blight, James. *The Shattered Crystal Ball: Fear and Learning in the Cuban Missile Crisis*.

New York: Rowman & Littlefield, 1990.

Bloch, I. S. *Is War Now Impossible? Being an Abridgment of The War of the Future in Its Technical Economic and Political Relations*. Londra: Grant Richard, 1899. Erişim: https://archive.org/details/iswarnowimpossib00bloc.

—. 'The Wars of the Future'. *The Contemporary Review* 8 (1901): 305–32.

—. 'The Transvaal War: Its Lessons in Regard to Militarism and Army Reorganisation'. *Journal of the Royal United Service Institute* 45 (1901): 1316–1344.

Bobbitt, Philip. *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*. New York: Knopf, 2002.

—. *Terror and Consent: The Wars for the Twenty-First Century*, Londra: Allen Lane, 2008.

Boix, Carles. 'Democracy, development, and the international system'. *American Political Science Review* 105.4 (2011): 809–828.

Bond, Brian. 'Doctrine and Training in the British Cavalry 1870–1914'. *The Theory and Practice of War*. Ed. Michael Howard. Londra: Cassell, 1965.

Boot, Max. *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*. New York: Gotham, 2006.

Boulding, Kenneth. *Conflict and Defense: A General Theory*. New York: Harper & Bros., 1962.

Bowden, Mark. *Black Hawk Down: A Story of Modern War*. New York: Atlantic Monthly Press, 1999.

Brands, Hal. 'Paradoxes of the Gray Zone'. *Foreign Policy Research Institute* (2016). Brantly, Aaron Franklin. *The Decision to Attack: Military and Intelligence Cyber-Decision Making*. Athens, GA: University of Georgia Press, 2016.

Brians, Paul. *Nuclear Holocausts: Atomic War in Fiction 1895–1984*. Kent, OH: Kent State University Press, 1987.

Brinkman, Henk-Jan, and Cullen S. Hendrix. 'Food Insecurity and Violent Conflict: Causes, Consequences, and Addressing the Challenges'. World Food Programme, Temmuz 2011.

Brock, Lothar, vd. *Fragile States: Violence and the Failure of Intervention*. Cambridge: Polity Press, 2012.

Brooks, Rosa. *How Everything Became War and the Military Became Everything: Tales from the Pentagon*. New York: Simon & Schuster, 2016.

Brown, Archie. *The Gorbachev Factor*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Brown, Scott. '*WarGames*: A Look Back at the Film That Turned Geeks and Phreaks Into Stars'. *Wired Magazine*, 21 July 2008.

Brown, Wendy. 'The New U.S. Army / Marine Corps Counterinsurgency Field Manual as Political Science and Political Praxis'. *Perspectives on Politics* 6.2 (2008): 351.

Bryan, C. D. B. 'Barely Suppressed Screams'. *Harper's*. 1 Haziran 1984. 67–72. Bryant, Peter. *Red Alert*. Rockville, MD: Black Mask, 1958.

Buchanan, Ben. *The Cybersecurity Dilemma: Hacking, Trust and Fear Between Nations*.

Oxford: Oxford University Press, 2017.

Buhaug, Halvard. 'Climate not to blame for African civil wars'. *Proceedings of the National Academy of* Sciences 107.1 (2010): 16477–16482.

Bull, Hedley. 'Disarmament and the International System'. *Australian Journal of Politics & History* 5.1 (1959): 41–50.

Bunn, Matthew. 'A Mathematical Model of the Risk of Nuclear Terrorism'. *Annals, AAPSS*, 607.1 (2006): 103–120.

Burbach, David T., and Christopher J. Fettweis. 'The Coming Stability? The Decline of Warfare in Africa and Implications for International Security'. *Contemporary Security Policy* 35.3 (2014): 421–445.

Burdick, Eugene, and Harvey Wheeler. *Fail-Safe*. New York: McGraw-Hill, 1962.

Burt, Richard. *New Weapons Technologies: Debate and Directions*, Adelphi Paper no. 126. Londra: IISS, 1976.

Bush, President George, and Brent Scowcroft. *A World Transformed*. New York: Knopf, 1998.

Bush, President George. *Addresses the 89th Annual National Convention of the American Legion*. Reno, Nevada, 28 Ağustos 2007.

Byman, Daniel. 'Do Targeted Killings Work?' *Foreign Affairs* (2006): 95–111.

Bywater, Hector. *Great Pacific War: A History of the American-Japanese Campaign of 1931-33*. New York: Applewood Books, 2002.

Call, Charles. 'The Fallacy of the "Failed States"'. *Third World Quarterly* 29.8 (2008): 1491–1507.

Callwell, Colonel Charles. *Small Wars: Their Principles and Practice*. Londra: HMSO, 1886. Cameron, Gavin. *Nuclear Terrorism: A Threat Assessment for the 21st Century*. Londra: Macmillan, 1999.

Campen, Alan, ed. *The First Information War: The Story of Communications, Computers, and Intelligence Systems in the Persian Gulf War*. Fairfax, VA: AFCEA International Press, 1992.

Caputo, Philip. *Acts of Faith*. New York: Knopf, 2005.

Carnesale, Albert, et al. *Living with Nuclear Weapons*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983.

Carpenter, Ted Galen. *America's Coming War with China: A Collision Course Over Taiwan*. New York: Palgrave, 2005.

Carr, E. H. *The Twenty Years' Crisis*. Londra: Macmillan, 1939.

Carr, Matthew. *Sherman's Ghosts: Soldiers, Civilians, and the American Way of War*. New York: New Press, 2015.

de Castella, Tom. 'Arthur Conan Doyle's eerie vision of the future of war'. BBC News Magazine, 28 Ağustos 2014. Erişim: http://www.bbc.co.uk/news/magazine-28954510.

Castner, Brian. *The Long Walk: A Story of War and the Life That Follows*. New York: Doubleday, 2012

—. *All the Ways We Kill and Die*. New York: Arcade, 2016.

Cavanaugh, William. *The Myth of Religious Violence: Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Ceadel, Martin. *Living the Great Illusion: Sir Norman Angell, 1872–1967*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Center for the Study of Intelligence. *At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989–1991*. Langley: CIA, 1999.

Cesa, Marco. 'Realist Visions of the End of the Cold War: Morgenthau, Aron and Waltz'.
The British Journal of Politics and International Relations 11 (2009): 177–191.
Checkel, Jeffrey. *Transnational Dynamics of Civil War.* 2013. New York: Cambridge University Press, 2013.
Chesney, George. 'The Battle of Dorking: Reminiscences of a Volunteer'. *Blackwood's Magazine,* May 1871. Erişim: http://gutenberg.net.au/ebooks06/0602091h.html.
Chief of Staff of the Army Strategic Studies Group. *Megacities and the United States Army Preparing for a Complex and Uncertain Future.* Haziran 2014.
Chivvis, Christopher. *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention.* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
'Chronicle of a war foretold: The story of a conflict between America and China makes a fine example of future-war fiction'. *The Economist,* 27 Haziran 2015.
Clancy, Tom. *Red Storm Rising.* New York: Putnam Publishing, 1986.
— . *The Sum of All Fears.* New York: Berkeley Mass Market Publishing, 1992.
Debt of Honor. New York: Putnam, 1994.
Clark, Christopher. *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914.* New York: Harper, 2012.
Clark, John. 'A Constructivist Account of the Congo Wars'. *African Security* 4.3 (2011): 147–170.
— . 'The Decline of the African Military Coup'. *Journal of Democracy* 18.3 (2007): 144–155.
Clarke, I. F. *Voices Prophesying War: Future Wars, 1763–3749.* Oxford: Oxford University Press, 1972.
Clarke, Peter. *The Locomotive of War: Money, Empire, Power and Guilt.* Londra: Bloomsbury, 2017.
Clinton, David. 'Francis Lieber, Imperialism, and Internationalism'. *Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations.* Ed. David C. Long and Brian Schmidt. New York: SUNY Press, 2005.
Clodfelter, Mark. *The Limits of Air Power: The American Bombing of North Vietnam.* New York: Free Press, 1989.
Close, Robert. *Europe Without Defence?: 48 Hours That Could Change The Face of the World.* Brussels: Editions Arts and Voyages, 1976.
Clynes, Manfred E., and Kline, Nathan S. 'Cyborgs and Space'. *Astronautics,* Sept. 1960.

Cockayne, James. *Hidden Power: The Strategic Logic of Organised Crime*. Londra: Hurst, 2016.

Cockett, Richard. *Sudan: The Failure and Division of an African State*. New Haven: Yale University Press, 2016.

Cohn, Douglas. *World War 4*. Washington DC: The Lyons Press, 2016.

Coker, Christopher. *Future War*. Cambridge: Policy, 2015.

Cole, August, ed. *War Stories from the Future*. Washington DC: The Atlantic Council Art of Future Warfare Project, 2015. Erişim: http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/War_Stories_from_the_Futurepdf

Colgan, Jeff D. 'Fueling the Fire: Pathways from Oil to War'. *International Security* 38.2 (2013): 147–80.

Collier, Paul, et al. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. World Bank and Oxford University Press, 2003.

Collier, Paul, Anke Hoeffler, and Dominic Rohner. 'Beyond greed and grievance: fea- sibility and civil war'. *Oxford Economic Papers* 61 (2009): 1–27.

Collier, Paul, and Anke Hoeffler. 'Economic Causes of Civil Conflict and Their Implications for Policy'. *Managing Global Chaos*. Ed. Chester A. Crocker, et al. Washington DC: United States Institute of Peace, 2000.

—. 'Greed and grievance in civil war'. *Oxford Economic Papers* 56 (2004).

Collier, Paul. 'The Cultural Foundations of Economic Failure: a Conceptual Toolkit'. *Journal of Economic Behavior & Organization* 126 (2016): 5–24.

Colomb, Rear-Admiral P., et al. *The Great War of 189_: A Forecast*. Londra: Heinemann, 1893. Erişim: https://archive.org/details/greatwarof-18900colorich.

Comaroff, John L., and Paul C. Stern. 'New Perspectives on Nationalism and War'. *Theory and Society* 23.1 (1994): 35–45.

Conan Doyle, Arthur. 'Danger! Being the log of Captain John Sirius'. *The Strand Magazine*, Temmuz 1914.

Condra, Luke N., and Jacob N. Shapiro, 'Who Takes the Blame? The Strategic Effects of Collateral Damage'. *American Journal of Political Science* 56.1 (2012): 167–187.

Conetta, Carl. *The Wages of War: Iraqi Combatant and Noncombatant Fatalities in the 2003 Conflict: Project on Defense Alternatives*. Research Monograph # 8, 20 Ekim 2003. Appendix 2: Iraqi Combatant and Noncombatant Fatalities in the 1991 Gulf War. Erişim: http://www.comw.org/pda/0310rm8ap2.html.

— . 'Disappearing the Dead: Iraq, Afghanistan, and the Idea of a "New Warfare"'. *Project on Defense Alternatives*. 18 Şubat 2004.

Conrad, Joseph. 'Autocracy and War'. *Note on Life and Letters*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Conway-Lanz, Sahr. *Collateral Damage: Americans, Noncombatant Immunity, and Atrocity after World War II*. New York: Routledge, 2006.

Cooper, Robert. *The post-modern state and world order*. Londra: Demos and the Foreign Policy Centre, 2000.

Cooper, Sandi E. *Patriotic Pacifism: Waging War on War in Europe, 1815–1914*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

Cornish, Paul and Kingsley Donaldson, *2020: World of War* (Londra: Hodder & Stoughton, 2017),

Cortright, David. *Peace: A History of Movements and Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Corum, James, and Wray Johnson. *Airpower in Small Wars: Fighting Insurgents and Terrorists*. Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2003.

Cousins, Norman. 'Electronic Brain on War and Peace: A report of an Imaginary Experiment'. *St. Louis Post-Dispatch*, 13 Aralık 1953.

— . 'Editorial'. *Saturday Review*, 4 April 1954.

— . *In Place of Folly*. New York: Harper, 1961.

Cox, Mick. *1989 and why we got it wrong*. Working Paper Series of the Research Network 1989 1 (2008): 5.

Cramer, Christopher. '*Homo Economicus* goes to war: methodological individualism, rational choice, and the political economy of war'. *World Development* 30 (2002): 1849.

— . *Civil War is Not a Stupid Thing: Accounting for Violence on Developing Countries*.

Londra: C. Hurst & Co., 2006.

Crane, Conrad C., and W. Andrew Terrill. *Reconstructing Iraq: Insights, Challenges, and Missions for Military Forces in a Post-Conflict Scenario*. Annapolis: US Army War College, Strategic Studies Institute, Şubat 2003.

Crane, Conrad C. *Avoiding Vietnam: The U.S. Army's Response to Defeat in Southeast Asia* (Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2002).

— . *Cassandra in Oz: Counterinsurgency and Future War*. Annapolis: Naval Institute Press, 2016.

Creasy, Sir Edward. *The Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo*. Boston: IndyPublish, 2002.

van Creveld, Martin. *Nuclear Proliferation and the Future of Conflict*. New York: The Free Press, 1993.

Crichton, Michael. *Rising Sun*. New York: Knopf, 1992.

Cummings, Mary L. *Artificial Intelligence and the Future of Warfare*. Research Paper. Londra: Royal Institute of International Affairs, Ocak 2017.

Daalder, Ivo, and Michael O'Hanlon. *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*. Washington DC: Brookings Institution, 2000.

Dadrian, Vahakn N. 'Ottoman Archives and Denial of the Armenian Genocide'. *The Armenian Genocide: History, Politics, Ethics*. Ed. R. G. Hovannisian. New York: St. Martin's Press, 1992.

Daley, Paul. 'Why the number of Indigenous deaths in the frontier wars matters'. *Guardian*, 15 Temmuz 2014.

Daponte, Beth Osborne. 'A Case Study in Estimating Casualties from War and Its Aftermath: The 1991 Persian Gulf War'. *Medicine & Global Survival* 3 (1993).

"Wartime estimates of Iraqi civilian casualties", *International Review of the Red Cross*, 89:868 (Aralık 2007), 943–957.

David, G. J., and T. R. McKeldin III. *Ideas as Weapons: Influence and Perception in Modern Warfare*. Washington DC: Potomac Books, 2009.

Davenport, Christian. 'State Repression and Political order'. *Annual Review of Political Science* 10 (2007).

Davies, Owen. 'Robotic Warriors Clash in Cyberwars'. *Omni* 9.4 (1987).

Davis, Paul K. *100 Decisive Battles: From Ancient Times to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Davis, Julie Hirschfeld, Mark Landler, and Coral Davenport. 'Obama on Climate Change: The Trends Are "Terrifying"'. *New York Times*, 8 Sept. 2016.

Decalo, Samuel. *Coups and Army Rule in Africa*. New Haven: Yale University Press, 1976. 'Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples'. Adopted by General Assembly Resolution 1514 (XV). 14 Aralık 1960.

Del Monte, Louis A. *Nanoweapons: A Growing Threat to Humanity*. Lincoln, NE: Potomac Books, 2017.

Dennis, Anthony J. *The Rise of the Islamic Empire and the Threat to the West*. Ohio: Wyndham Hall Press, 1996.

Deutsch, Karl W. 'Quincy Wright's contribution to the study of war: a preface to the second edition'. *Journal of Conflict Resolution* 14 (1970): 473.

Diehl, Paul, and Daniel Druckman. *Evaluating Peace Operations*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 2010.

Dittmar, Linda, and Gene Michaud, ed. *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1990.

Dobrynin, Anatoly. *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six Cold War Presidents*. New York: Times Books/Random House, 1995.

Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension Of The CSCE. Organization for Security and Cooperation in Europe, 4 Ekim 1991. Erişim: http://www.osce.org/odihr/elections/14310.

Dorman, Andrew M. *Blair's Successful War: British Military Intervention in Sierra Leone*.

Farnham: Ashgate Publishing, 2009.

Douhet, Giulio. *The Command of the Air*. Trans. Dino Ferrari. Washington DC: Office of Air Force History, 1983. Erişim: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/readings/command_of_the_air.pdf.

Doyle, Michael. 'Kant, liberal legacies, and foreign affairs'. Part II, *Philosophy & Public Affairs* 12.4 (1983): 23–353.

'Liberalism and World Politics'. *American Political Science Review* 80 (1986): 1151–69.

Drew, Elizabeth. *On the Edge: The Clinton Presidency*. New York: Simon & Schuster, 1995.

Dumas, Samuel, and K. O. Vedel-Petersen. *Losses of Life Caused by War*. Ed. Harald Westergaard. Oxford: Clarendon Press, 1923. Erişim: https://archive.org/stream/lossesoflifecaus00samu#page/n4/mode/1up.

Dunant, Henry. *A Memory of Solferino*. 1862. Online, International Committee of the Red Cross, 31 Aralık 1986. Erişim: https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/p0361.htm.

Dunlap, Charles J., Jr. 'Lawfare Today... and Tomorrow'. *International Law and the Changing Character of War*. Ed. Raul A. 'Pete' Pedrozo and Daria P. Wollschlaeger. Vol. 87. Newport, RI: US Naval War College International Law Studies, 2011.

—. *Law and Military Interventions: Preserving Humanitarian Values in 21st Conflicts*. Washington DC: Carr Center for Human Rights Policy Kennedy School of Government, Harvard University, 2001.

Dunlop, John. *The Moscow Bombings of September 1999: Examinations of Russian Terror- ist Attacks at the Onset of Vladimir Putin's Rule*. Stuttgart: Ibidem, 2012.

Dunn, David. *The Politics of Threat: Minuteman Vulnerability in American National Secu- rity Policy*. Londra: Palgrave, 1997.

Dunn, Julia. 'Los Angeles Crips and Bloods: Past and Present'. *Poverty & Prejudice: Gangs of All Color*. Stanford University Edge, no date. Erişim: https://web.stanford.edu/class/e297c/poverty_prejudice/gangcolor/lacrips.htm.

Durant, Will and Ariel. *The Lessons of History*. New York: Simon & Schuster, 1968.

Dutch Institute for War Documentation (NIOD). *Srebrenica, A 'Safe' Area: Reconstruction, Background, Consequences and Analyses Of The Fall Of A 'Safe Area'*. Kasım 1996. *Appendix VI the Background of the Yugoslav crisis: A review of the literature*. Erişim: http://www.niod.knaw.nl/nl/srebrenica-rapport.

Earle, Edward Mead. 'H. G. Wells, British Patriot in Search of a World State'. *World Politics* 2.2 (1950): 181–208.

Echevarria, Antulio. *Imagining Future War: The West's Technological Revolution and Visions of Wars to Come, 1880–1914*. Westport, CT: Praeger, 2007.

Eck, Kristine, and Lisa Hultman. 'One-Sided Violence Against Civilians in War: Insights from New Fatality Data'. *Journal of Peace Research* 44.2 (2007): 233–246.

Eck, Kristine. *A Beginner's Guide to Conflict Data: Finding and Using the Right Dataset*.

Uppsala: Uppsala Conflict Data Programme, Aralık 2005.

Eckhardt, William. 'Civilian Deaths in Wartime'. *Bulletin of Peace Proposals* 20.1 (1989): 89–98.

Edwards, Valerie. 'How Ronald Reagan based his foreign policy on Tom Clancy books: President told Margaret Thatcher to read Red Storm Rising thriller to understand Russia'. *Daily Mail* 30 Aralık 2015. Erişim: http://www.dailymail.co.uk/news/article-3378683/Ronald-Reagan-advised-MargaretThatcher-read-Tom-Clancy-s-thriller-Cold-War-strategy.html.

Elias, Norbert. *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Ed. Eric Dunning et al. Malden, MA: Blackwell, 2000.

Elliott, Christopher. *High Command: British Military Leadership in the Iraq and Afghanistan Wars*. Londra: Hurst & Co., 2015.

Ellis, John. *The Social History of the Machine Gun.* Londra: Cresset, 1975.

Ellman, Michael, and S. Maksudov. 'Soviet Deaths in the Great Patriotic War: a note—World War II'. *Europe Asia Studies* (1994).

Enzensberger, Hans Magnus. *Civil War.* Trans. Piers Spence and Martin Chalmers. Londra: Granta Books, 1994.

Epstein, Katherine C. *Torpedo: Inventing the Military-Industrial Complex in the United States and Great Britain.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.

Erdmann, Andrew. 'The U.S. Presumption of Quick, Costless Wars'. *Orbis.* Summer 1999.

Esposito, John. *The Islamic Threat: Myth or Reality.* New York: Oxford University Press,1992.

Evangelista, Matthew, and Henry Shue. *The American Way of Bombing; Changing Ethical and Legal Norms from Flying Fortress to Drones.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004.

Evans, Raymond, and Robert Ørsted-Jensen. 'I Cannot Say the Numbers that Were Killed': Assessing Violent Mortality on the Queensland Frontier'. Paper given to the 2014 Australian Historical Association Conference.

Evans, Richard. *The Third Reich at War: How the Nazis Led Germany from Conquest to Disaster.* Londra: Allen Lane, 2008.

Evron, Gadi. 'Battling Botnets and Online Mobs: Estonia's Defense Efforts During the Internet War'. *Georgetown Journal of International Affairs* 9.1 (1991): 121–6.

Faber, David. *Munich, 1938: Appeasement and World War II.* New York: Simon & Schuster, 2009.

Fallows, James. 'Is Japan the Enemy?' *New York Review of Books.* 30 May 1991. Falkenrath, Richard A., Robert D. Newman, and Bradley Thayer. *America's Achilles' Heel:Nuclear, Biological, and Chemical Terrorism and Covert Attack.* Cambridge, MA: MIT Press, 1998.

Farrell, Theo. 'Sliding into War: The Somalia Imbroglio and U.S. Army Peace Operations Doctrine'. *International Peacekeeping* 2.2 (1995): 194–214.

Fazal, Tanisha M. *State Death: The Politics and Geography of Conquest, Occupation, and Annexation.* Princeton: Princeton University Press, 2007.

Secessionism and Civilian Targeting'. *Annual Meeting of the American Political Science Association.* Chicago: American Political Science Association, 2013.

'Dead Wrong? Battle Deaths, Military Medicine, and Exaggerated Reports of War's Demise'. *International Security* 39.1 (2014): 95–125.

'Rebellion, War Aims & the Laws of War'. *Daedalus* 146:1 (2017): 71–82.

Fearon, James, and David D. Laitin. 'Ethnicity, Insurgency, and Civil War'. *American Political Science Review* 97.1 (2003): 75–90.

'Neotrusteeship and the Problem of Weak States'. *International Security* 28.4 (2004): 5–43.

Feaver, Peter D., and Christopher Gelpi. 'A Look at Casualty Aversion: How Many Deaths Are Acceptable? A Surprising Answer'. *Washington Post*, 7 Kasım 1999.

Feir, Gordon D. *H. G. Wells at the End of His Tether: His Social and Political Adventures*

(Lincoln, NE: iUniverse, 2005).

Feldman, Noah. *Cool War: The Future of Global Competition*. New York: Random House, 2013.

Ferguson, Charles and Michelle Smith, 'Assessing Radiological Weapons: Attack Methods and Estimated Effects'. *Defence Against Terrorism Review*, 2:2 (2009), 15-34.

Fink, Carole. 'The search for peace in the interwar period'. *The Cambridge History of War*. Vol. IV. Ed. Chickering et al. 285–309.

Fitzpatrick, Mark. *The World After: Proliferation, Deterrence and Disarmament if the Nuclear Taboo is Broken*. Paris: IFRI, 2009.

'Flight of the Drones: Why the Future of Air Power Belongs to Unmanned Systems'. *The Economist*, 8 Ekim 2011.

Foley, Robert. *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Förster, Stig. 'The Prussian Triangle of Leadership in the Face of a People's War: A Reassessment of the Conflict Between Bismarck and Moltke, 1870–71'. *On The Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unifıcation, 1861–1871*. Ed. Stig Förster and Jorg Nagler. Cambridge: Cambridge University Press for the German Histor- ical Institute, 1997. 115–140.

Fortna, Virginia Page, and Reyko Huang. 'Democratization after Civil War: A Brush-Clearing Exercise'. *International Studies Quarterly* 56 (2012): 801–08.

Fortna, Virginia Page. *Does Peacekeeping Work? Shaping Belligerents' Choices After Civil War*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Fox, William T. R. *The Super-Powers: The United States, Britain, and the Soviet Union — Their Responsibility for Peace.* New York: Harcourt Brace, 1944.

'"The truth shall make you free": one student's appreciation of Quincy Wright'.

Journal of Conflict Resolution 14 (1970): 449.

Freedman, Lawrence, ed. *Military Intervention in European Conflicts* (Londra: Blackwell, 1994)

'Bosnia: Does Peace Support Make Any Sense?', *NATO Review*, 43: 6 (1995), 19-23.

Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos and Vietnam. New York: Oxford University Press, 2000.

'Social Science and the Cold War'. *Journal of Strategic Studies* 38:4 (2015): 554–574.

Choice of Enemies: America Confronts the Middle East. New York: PublicAffairs, 2009.

Strategy: A History. New York: Oxford University Press, 2013.

Ukraine and the art of limited war'. *Survival* 56.6 (2014): 7–38.

'Force and the International Community: Blair's Chicago Speech and the Criteria for Intervention'. *International Relations* (2017): 1–17.

Frei, Christoph. *Hans J Morgenthau: An Intellectual Biography.* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2001.

French, Howard W. *A Continent for the Taking: The Tragedy and Hope of Africa.* New York: Vintage Books, 2004.

Friedman, George, and Meredith Lebard. *The Coming War with Japan.* New York: St. Martin's Press, 1991.

The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the 21st Century. New York: St. Martin's Griffin, 1998. 102, 419.

Friedman, George. *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century.* New York: Anchor Books, 2010.

Friedman, Matti. *Pumpkinflowers: A Soldier's Story.* Chapel Hill, NC: Algonquin, 2016. 'From hope to horror'. *The Economist*, 16 Temmuz 2016.

Fukuyama, Francis. 'The End of History'. *The National Interest* (1989).

The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992.

State-Building: Governance and World Order in the 21st Century. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004.

Fuller, J. F. C. *The Decisive Battles of the Western World and Their Influence Upon History.* Vol. 1–3. Londra: Eyre & Spotiswood, 1963.

Gaddis, John Lewis. *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Londra: Oxford University Press, 1989.

'International Relations Theory and the End of the Cold War'. *International Security* 17.3 (1992/93): 5–58.

The Cold War. Londra: Penguin, 2007.

Gagnon, V. P. 'Ethnic Nationalism and International Conflict'. *International Security* 19.3 (1994/95): 164.

Galeotti, Mark. 'Putin Is Playing by Grozny Rules in Aleppo'. *Foreign Policy*, 29 Sept. 2016.

'The west is too paranoid about Russia's information war'. *Guardian*, 7 Temmuz 2015. Erişim: https://www.theguardian.com/world/2015/jul/07/russia-propaganda-europe-america

Gannon, Charles E. *Rumors of War and Infernal Machines: Technomilitary agenda-setting in American and British Speculative Fiction*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2005.

von der Goltz, Colmar. *The Nation in Arms*. Trans. Philip A. Ashworth. Londra: W. H. Allen, 1883. Erişim: https://archive.org/details/nationinarms00ashwgoog.

Galula, David. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Westport, CT: Praeger, 1964.

Garrett, Stephen A. *Doing Good and Doing Well: An Examination of Humanitarian Intervention*. Westport, CT: Greenwood Press, 1999.

Garthoff, Ray. *A Journey Through the Cold War*. Washington DC: Brookings Institution, 2001.

Gat, Azar. *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

'Is War Declining and Why?' *Journal of Peace Research* 50.2 (2013): 149–157.

Causes of War and the Spread of Peace: But Will War Rebound? (New York: Oxford University Press, 2017).

Gates, Scott, et al. *Trends in Armed Conflict, 1946–2014*. Oslo: Peace Research Institute Oslo, 2016.

Gates, Scott, Torbjørn L. Knutsen, and Jonathan W. Moses. 'Democracy and peace: A more skeptical view'. *Journal of Peace Research* 33.1 (1996): 1–10.

Gentile, Colonel Gian. *Wrong Turn: America's Deadly Embrace of Counterinsurgency*. New York: The New Press, 2013.

George, Peter. *Dr Strangelove or How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb*.

Cardiff: Candy Jar Books, 2015.

Gerges, Fawaz. *America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests*. New York: Cambridge University Press, 1999. *War Failed to End*. Londra: Allen Lane, 2016.

Gettleman, Jeffrey. 'Forever Wars: Why the Continent's Conflicts Never End'. *Foreign Policy* 178 (2010): 73–5.

Ghamari-Tabrizi, Sharon. *The Worlds of Herman Kahn: The Intuitive Science of Thermonu- clear War*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.

Ghobarah, Hazem Adam, Paul Huth, and Bruce Russett. 'Civil Wars Kill and Main People— Long After the Shooting Stops'. *American Political Science Review* 97.2 (2003): 189–202.

Gibler, Douglas, and Jaroslav Tir. 'Settled Borders and Regime Type: Democratic Transitions as Consequences of Peaceful Territorial Transfers'. *American Journal of Political Science* 54.4 (2010): 951–68.

Gibler, Douglas M., Steven V. Miller, and Erin K. Little. 'An Analysis of the Militarized Interstate Dispute (MID) Dataset, 1816–2001'. *International Studies Quarterly* 60:4 (2017) 719–730.

Gibler, Douglas. 'The Implications of a Territorial Peace'. *What Do We Know About War?*

Ed. John Vasquez. 2nd ed., Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2012.

Gibson, William. *Neuromancer*. New York: Ace Books, 1984.

Gilligan, Michael, and Stephen Stedman. 'Where Do the Peacekeepers Go?' *International Studies Review* 5.4 (2003): 37–54.

Gittings, John. *The Glorious Art of Peace: From the Iliad to Iraq*. Londra: Oxford University Press, 2012.

Gleditsch, Nils Petter. 'Armed conflict and the environment: A critique of the literature'.

Journal of Peace Research 35.3 (1998): 363–380.

'The Decline of War—The Main Issues'. *International Studies Quarterly* 15.3 (2013).

Gleick, Peter. 'Water, Drought, Climate Change, and Conflict in Syria'. *Weather, Climate, and Society* 6 (2014): 331–340.

Glenn, Russell W. *All Glory Is Fleeting: Insights from the Second Lebanon War*. Santa Monica, CA: RAND, 2008.

Godfrey, Hollis. *The Man Who Ended War*. New York: Little Brown & Co., 1908. Goldberg, Jeffrey. 'The Obama Doctrine'. *The Atlantic Monthly*, April 2016. Erişim:https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obamadoctrine/471525.

Goldman, Marshall I. *Gorbachev's Challenge: Economic Reform in the Age of High Technology*. New York: W. W. Norton, 1978.

Goldstein, Lyle J. 'Return to Zhenbao Island: Who Started Shooting and Why It Matters'.

The China Quarterly 168 (2001): 985–997.

Goldstein, Joshua. *Winning the War: The Decline of Armed Conflict*. New York: Dutton, 2011.

Golovine, M. N. *Conflicts in Space: A Pattern of War in a New Dimension*. New York: St. Martin's Press, 1962.

Gompert, David C., Hans Binnendijk, and Bonny Lin. *Blinders, Blunders, and Wars*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2014.

Gonzalez, Robert J. 'Toward Mercenary Anthropology?' *Anthropology Today*, 13 (2007). Goodby, James, and George P. Shultz, ed. *The War That Must Never Be Fought*. Stanford: Hoover Press, 2015.

Gordon, Michael, and Gen. Bernard Trainor. *The General's War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf*. Boston: Little, Brown, & Company, 1995.

Gow, James, and James Tilsey. 'The Strategic Imperative for Media Management'. *Bosnia by Television*. Ed. James Gow, Richard Paterson, and Alison Preston. Londra: British Film Institute, 1996.

Gow, James. 'After the Flood: Literature on the Context, Causes and Course of the Yugoslav War: Reflections and Refractions'. *The Slavonic and East European Review* 75.3 (1997): 446–484.

The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes. Londra: Hurst & Co., 2003.

Grachev, Andrei. *Gorbachev's Gamble: Soviet Foreign Policy and the End of the Cold War*. Cambridge: Polity, 2008.

Grahame-White, Claude, and Harry Harper. *Air Power: Naval, Military, Commercial*. Londra: Chapman & Hall, 1917.

Gray, Colin S. *Another Bloody Century: Future Warfare*. Londra: Weidenfeld & Nicholson, 2005.

Grayzel, Susan R. *At Home and under Fire: Air Raids and Culture in Britain from the Great War to the Blitz*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Greenhill, Kelly M. 'Counting the Cost'. *Sex, Drugs, and Body Counts: The Politics of Numbers in Global Crime and Conflict*. Ed. Peter Andreas and Kelly M. Greenhill. Ithaca: Cornell University Press, 2010.

'Nigeria's Countless Casualties, The Politics of Counting Boko Haram's Victims', Foreign Affairs, Şubat 9, 2015.

Grey, Viscount of Fallodon, KG. *Twenty-Five Years, 1892–1916.* Vol. 1. Londra: Hodder & Stoughton, 1925.

Guéhenno, Jean-Marie. *The Fog of Peace: A Memoir of International Peacekeeping in the 21st Century.* Washington DC: Brookings Institution Press, 2015.

Guetzkow, Harold. 'Long Range Research in International Relations'. *American Perspective*

Gerlach, Christian. 'The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews'. *The Journal of Modern History* 70.4 (1998): 759–812.

Gerwarth, Robert. *The Vanquished: Why the First World* (1950): 421–40.

Guillemin, Jeanne. *Biological Weapons: From the Invention of State-Sponsored Programs to Contemporary Terrorism.* New York: Columbia University Press, 2005.

Gurr, Ted Robert. *Why Men Rebel.* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970.

—. *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts.* Washington DC: United States Institute of Peace Press, 1993.

Gusterson, Hugh. *Drone: Remote Control Warfare.* Cambridge: MIT Press, 2016.

Haass, Richard. *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars.* New York: Simon & Schuster, 2009.

Hacker, J. David. 'A Census-Based Count of the Civil War Dead'. *Civil War History* 57.4 (2011): 307–348.

Hackett, General Sir John. 'A Third World War'. Third Jubilee Lecture, Imperial College of Science and Technology, University of Londra, 13 Mar. 1979. *The Third World War: The Untold Story.* New York: Macmillan, 1982.

Hagopian, Amy, et al. 'Mortality in Iraq Associated with the 2003–2011 War and Occupa- tion: Findings from a National Cluster Sample Survey by the University Collaborative Iraq Mortality Study'. *PLOS* 15 (2013).

Haldane, James Aylmer. *The Insurrection in Mesopotamia, 1920.* Edinburgh: Blackwood, 1922.

Hanson, Victor Davis. *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise of Western Power.* New York: Doubleday, 2001.

Harari, Yuval N. 'The Concept of "Decisive Battles" in World History'. *Journal of World History* 18.3 (2007): 251–266.

Hartmann, Christian. *Operation Barbarossa: Nazi Germany's War in the East, 1941–1945*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Haslam, Jonathan. *The Vices of Integrity: E. H. Carr, 1892–1982*. Londra; New York: Verso, 1999.

—. *Russia's Cold War*. New Haven: Yale University Press, 2011.

Hassner, Ron. *Religion on the Battlefield*. Ithaca: Cornell University Press, 2016. Hastings, Max. *Catastrophe: Europe Goes to War 1914*. Londra: Collins, 2013.

Hauge, Wenche, and Tanja Ellingsen. 'Beyond environmental scarcity: Causal pathways to conflict'. *Journal of Peace Research* 35.3 (1998): 299–317.

Havel, Václav. *Open Letters: Selected Prose* (Londra: Faber & Faber, 1992).

Hawkins, William. 'New Enemies for Old'. *The National Review* 42.18 (1990): 28–29. Haynes, Michael. 'Counting Soviet Deaths in the Great Patriotic War: a Note'. *Europe Asia Studies* 55.2 (2003): 300–309.

Haynes, Peter. *Toward a New Maritime Strategy: American Naval Thinking in the Post-Cold War Era*. Annapolis, MD: Naval Institute Press, 2015.

Haysom, Simon, and Jens Pedersen. 'Robust peacekeeping in Africa: the challenge for humanitarians'. *Humanitarian Practice Network*. Ekim 2015. Erişim: http://odihpn.org/magazine/robust-peacekeeping-in-africa-the-challenge-forhumanitarians/.

Hazen, Jennifer M. 'Understanding gangs as armed groups'. *International Review of the Red Cross* (2010).

Hearne, R. P. *Aerial Warfare*. Londra: John Lane, The Bodley Head, 1909.

Hegre, Håvard, et al. 'Predicting Armed Conflict, 2010–2050'. *International Studies Quar- terly* 57 (2013): 250–270.

Hegre, Håvard. 'Democracy and armed conflict'. *Journal of Peace Research* 51.2 (2014): 159–172.

Helman, Gerald, and Steven Ratner. 'Saving Failed States'. *Foreign Policy* (1992–93). Henderson, Errol A., and David J. Singer. 'Civil War in the Post-colonial world, 1946–92'. *Journal of Peace Research* 37.3 (2000): 275–299.

'"New Wars" and Rumors of "New Wars"'. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations* 28.2 (2002): 165–190.

Henderson, Errol A., and Richard Tucker. 'Clear and Present Strangers: The Clash of Civilizations and International Conflict'. *International Studies Quarterly* 45 (2001): 317–338.

Hensel, Paul. 'The More Things Change'. *Conflict Management and Peace Science* 19.1 (2002): 48.

Herbst, Jeffrey. 'The Creation and Maintenance of National Boundaries in Africa'. *Interna- tional Organization* 43.4 (1989): 673–692.

States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000.

Hersey, John. 'Hiroshima'. *New Yorker*, 31 Ağustos 1946. Erişim: http://www.newyorker. com/magazine/1946/08/31/hiroshima.

Herz, John H. *Political Realism and Political Idealism.* Chicago: Chicago University Press, 1951.

Heuser, Beatrice. 'Atrocities in Theory and Practice: An Introduction'. *Civil Wars*, 14:1, (2012), 2–28.

High-Level Panel on Threats, Challenges and Change. *A More Secure World: Our Shared Responsibility.* New York: United Nations, 2004. 66, pt. 3, para 203.

Hill, Maj. Lewis D., Doris Cook, and Aron Pinker. *Gulf War Air Power Survey: Statistical Compendium.* Washington DC: Department of the Air Force, 1993.

Hironaka, Ann. *Neverending Wars: The International Community, Weak States, and the Perpetuation of Civil War.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.

Hirshleifer, Jack. 'The dark side of the force'. *Economic Inquiry* 32 (1994): 3. Hoagland, Jim. 'From Yalta To Malta'. *Washington Post.* 9 Kasım 1989.

Hobson, J. A. *Imperialism: A Study.* New York: James Pott & Co., 1902. Erişim: http:// files.libertyfund.org/files/127/0052_Bk.pdf.

Hoffman, Frank G., and James N. Mattis. 'Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars'. *Naval Institute Proceedings* 132.11 (2005).

Hoffman, Frank G. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars.* Arlington, VA: The Potomac Institute for Policy Studies, 2007.

— . 'Hybrid Warfare and Challenges'. *Joint Forces Quarterly* 52 (2009): 34–39.

— . 'Hybrid vs. Compound War: The Janus Choice of Modern War: Defining Today's Multifaceted Conflict'. *Armed Forces Journal* (2009): 1–2.

— . 'On Not-So-New Warfare: Political Warfare vs. Hybrid Threat'. *War on the Rocks.*

28 Temmuz 2014. Erişim: http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/.

— . The Contemporary Spectrum of Conflict: Protracted, Gray Zone, Ambiguous, and Hybrid Modes of War'. *Heritage Foundation Index of Military Power* (2016).

— . *Foresight into 21st Century Conflict: End of the Greatest Illusion*. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2016.

Holman, Brett. *The Next War in the Air: Britain's Fear of the Bomber, 1908–1941*. Londra, Ashgate: 2014.

Holsti, Kalevi J. *Armed Conflicts and International Order: 1648–1989*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

— . *The State, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. Homer-Dixon, Thomas F. 'Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases'. *International Security* 19.1(1994): 5–40.

— . *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.

Honan, W. H. *Visions of Infamy: The untold story of how journalist Hector C. Bywater devised the plans that led to Pearl Harbor*. New York: St. Martin's Press, 1991.

Horgan, John. *The End of War*. San Francisco: McSweeney's, 2012.

Horne, John N., and Alan Kramer. *German Atrocities of 1914: A History of Denial*. New Haven: Yale University Press, 2001.

Howard, Michael. *Studies in War & Peace*. Londra: Temple Smith, 1970.

— . *War and the Liberal Conscience*. Londra: Temple Smith, 1978.

— . *The Invention of Peace*. Londra: Profile Books, 2000.

Huber, Thomas M. 'Compound Warfare: A Conceptual Framework'. *Compound Warfare: That Fatal Knot*. Ed. Thomas M. Huber. Fort Leavenworth, MS: US Army Command and General Staff College Press, 2002.

Hughes, Llewelyn, and Austin Long. 'Is There an Oil Weapon? National Security Implications of Changes in the Structure of the International Oil Market'. *International Security* 39.3 (2014/15).

Hull, Isabel V. *Absolute Destruction: Military Culture and The Practices of War in Imperial Germany*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005.

Human Security Report Project. *The Human Security Report 2005*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

— . *Human Security Report 2009/2010: The Causes of Peace and The Shrinking Costs of War*. New York: Oxford University Press, 2011.

— . *Human Security Report 2012: Sexual Violence, Education, and War*. Vancouver: Human Security Press, 2012.

— . *Human Security Report 2013: The Decline in Global Violence: Evidence, Explanation and Contestation.* Vancouver: Human Security Press, 2013.

Humphreys, M. 'Natural resources, conflict, and conflict resolution: uncovering the mechanisms'. *Journal of Conflict Resolution* 49 (2005): 508–37.

Huntington, Samuel. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century.* Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1991.

— . 'The Clash of Civilizations?' *Foreign Affairs* 72:3 (1993), 22–49.

— . *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.* New York: Simon & Schuster, 1996.

Hutton, Paul. *Phil Sheridan and His Army.* Norman, OK: University of Oklahoma Press, 1999.

Ignatieff, Michael. *Virtual War: Kosovo and Beyond.* New York: Metropolitan Books, 2000.

Implications for US National Security of Anticipated Climate Change. NIC WP 2016–01.

Washington DC: National Intelligence Council 21, Sept. 2016.

Inbar, Efraim, and Eitan Shamir. 'What after counter-insurgency?' *International Affairs* 92.6 (2016): 14409.

International Commission on Intervention. *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty.* Ottawa: International Development Research Centre [IDRC], Kasım 2002.

Jackson, Robert H. *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States.* Oxford: Oxford University Press, 2000.

Jackson, Robert H., and Carl G. Rosberg. 'Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood'. *World Politics* 35 (1982): 1–24.

Jacobsen, Mark. 'Only by the sword': British counter-insurgency in Iraq, 1920'. *Small Wars & Insurgencies* 2.2 (1991): 323–363.

Jenkins, Brian M. *Will Terrorists Go Nuclear?* Santa Monica, CA: RAND, 1975.

Jesse, Richards. *The Secret Peace: Exposing the Positive Trend of World Events.* New York: Book & Ladder, 2010.

Johnson, Hilde. *South Sudan: The Untold Story from Independence to Civil War.* Lon- don: I.B. Tauris, 2016.

Johnston, Alastair Iain. 'How New and Assertive Is China's New Assertiveness?' *International Security* 37.4 (2013): 7–48.

Johnston, Patrick. 'Does Decapitation Work? Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns'. *International Security* 36.4 (2012): 47–79.

de Jomini, Baron Antoine-Henri. *The Art of War*. Londra: Greenhill Books, 1992.

Jones, Archer. *The Art of War in the Western World*. Urbana and Champaign, IL: University of Illinois Press, 2001.

Jones, Daniel M., Stuart A. Bremer, and J. David Singer. 'Militarized Interstate Disputes, 1816–1992'. *Conflict Management and Peace Science* 15.2 (1996): 163–213, 169.

Jones, Sam. 'Ukraine: Russia's new art of war'. *Financial Times*, 28 Ağustos 2014.

Jones, Seth. *Waging Insurgent Warfare: Lessons from the Vietcong to the Islamic State*. New York: Oxford University Press, 2017.

Jongman, B., and H. van der Dennen. 'The Great "War Figures" Hoax: An investigation in polemomythology'. *Security Dialogue* 19.2 (1988): 197–202.

Jordan, Jenna. 'When heads roll: Assessing the effectiveness of leadership decapitation'. *Security Studies* 18.4 (2009): 719–755.

'Justice Report: Bosnia's Book of the Dead'. *Balkan Investigative Reporting Network*, 21 Haziran 2007. Erişim: http://www.birn.eu.com/en/88/10/3377/.

Kagan, Donald. *On the Origins of War and the Preservation of Peace*. New York: Doubleday, 1995.

Kahn, Herman. *On Thermonuclear War*. Princeton: Princeton University Press, 1960. Kakutani, Michiko. 'Critic's Notebook; The Writers Who Shook a Government'. *New York Times*, 8 Şubat 1990.

Kaldor, Mary. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 1999.

Kalyvas, Stathis N. '"New" and "Old" Wars: A Valid Distinction?' *World Politics* 54.1 (2001): 99–118.

— . 'Civil Wars'. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. Ed. Carles Boix and Susan C. Stokes. Oxford: Oxford University Press, 2007.

— . 'The New U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual as Political Science and Political Praxis'. *Perspectives on Politics* 6.2 (2008): 351.

— . 'The Changing Character of Civil Wars'. *The Changing Character of War*. Ed. Hew Strachan and Sibylle Scheipers. Oxford: Oxford University Press, 2011. 202–219.

Kant, Immanuel. *Political Writings.* Cambridge: Cambridge University Press, 1991. Kaplan, Fred. *Wizards of Armageddon.* Stanford: Stanford University Press, 1983.

— . *Dark Territory: The Secret History of Cyber War.* New York: Simon & Schuster, 2016.

Kaplan, Robert D. *Balkan Ghosts: A Journey Through History.* New York: St. Martin's Press, 1993.

— . 'The Coming Anarchy'. *The Atlantic Monthly,* Şubat 1994.

Karber, Phillip A. *The Impact of New Conventional Technologies on Military Doctrine and Organization in the Warsaw Pact.* Adelphi Paper no. 144. Londra: International Institute for Strategic Studies, 1978.

Karklins, Rasma. *Ethnic Relations in the USSR: The View from Below.* Boston, MA: Unwin Hyman, 1986.

Karnow, Stanley. *In Our Own Image: American Empire in the Philippines.* New York: Random House, 1989.

Kaufman, Stuart J. 'An "International" Theory of Inter-ethnic War'. *Review of International Studies* 22.2 (1996): 153.

Kaysen, Carl. 'Is War Obsolete?: A Review Essay'. *International Security* 14.4 (1990): 42–64.

Keaney, Thomas, and Eliot Cohen. *Gulf War Air Power Survey: Summary Report.* Washington DC: Department of the Air Force, 1993.

Keegan, John. *A History of Warfare.* New York: Knopf, 1993.

Keen, David. *The Economic Functions of Violence in Civil Wars.* Adelphi Paper no. 320.

Londra: Taylor & Francis for IISS, 1998.

Kegley, Charles, and Martin Hermann. 'Putting military intervention into the democratic peace'. *Comparative Political Studies* 30.1 (1997): 78–107.

Kelani, Rosemary A. 'The Petroleum Paradox: Oil, Coercive Vulnerability, and Great Power Behavior'. *Security Studies* 25.2 (2016), 181–213.

Kennedy, Paul. *The Rise and Fall of the Great Powers.* New York: Vintage, 1988.

— . *The Rise and Fall of British Naval Mastery,* (Londra: Penguin, 2017).

Keohane, Robert O., ed. *Neorealism and Its Critics.* New York: Columbia University Press, 1986.

Kerman, Cynthia. 'Kenneth Boulding and the Peace Research Movement'. *American Studies* 13.1 (1972): 149–165.

Kevorkian, Raymond. *The Armenian Genocide: A Complete History*. Londra: I. B. Tauris, 2011.

Kilcullen, David. 'Twenty-Eight Articles: Fundamentals of Company Level Counterinsur- gency'. *Military Review* (2006): 105–107.

—. *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. Londra: Hurst & Co., 2009.

—. *Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla*. New York: Oxford University Press, 2013.

—. *Blood Year: Islamic State and the Failures of the War on Terror*. Londra: Hurst 2016.

Kirkwood, Patrick M. 'The Impact of Fiction on Public Debate in Late Victorian Britain: The Battle of Dorking and the "Lost Career" of Sir George Tomkyns Chesney'. *The Graduate History Review* 4.1 (2012): 3.

Kissane, Bill. *Nations Torn Asunder: The Challenge of Civil War*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Kissinger, Henry. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1994.

Klare, Michael T. *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. New York: Metropolitan Books, 2008.

Knight, Amy. 'Finally, We Know About the Moscow Bombings'. *New York Review of Books*. 22 Kasım 2012.

Knightley, Philip. *The Second Oldest Profession*. New York: W. W. Norton, 1987.

Korb, Lawrence J., and Stephen Biddle. 'Violence by the Numbers in Iraq: Sound Data or Shaky Statistics?' *Council on Foreign Relations*. 25 Sept. 2007.

Korol, V.E., "The price of victory: Myths and reality", *Journal of Slavic Military Studies*, 9:2 (1996), 417–426.

Kotkin, Stephen. *Armageddon Averted: Soviet Collapse since 1970*. Updated Edition. New York: Oxford University Press, 2009.

Koubi, Vally, et al. 'Do natural resources matter for interstate and intrastate armed conflict?' *Journal of Peace Research* 51 (2014): 227.

Krasner, Stephen D., and Carlos Pascual. 'Addressing State Failure'. *Foreign Affairs*, 84:4 (2005), 153-163

Krause, Keith. 'From Armed Conflict to Political Violence: Mapping and Explaining Conflict Trends'. *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts & Sciences* (2016): 117.

Krepinevich, Andrew F. *7 Deadly Scenarios: A Military Futurist Explores War in the 21st Century*. New York: Bantam Dell, 2007.

Kreps, Sarah. *Drones: What Everyone Needs to Know.* Oxford University Press, 2016. Kreutz, Joakim. 'How Civil Wars End (and Recur)'. *Routledge Handbook of Civil Wars.* Ed. Edward Newman and Karl DeRouen, Jr. Londra: Routledge, 2014.

Krivosheev, G. I. *Soviet Casualties and Combat Losses.* Londra: Greenhill, 1997. Krugman, Paul. 'The Great Illusion'. *New York Times,* 14 Ağustos 2008.

Kuisong, Y. 'The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement'. *Cold War History* 1.1 (2000): 21–52.

Kull, Steven, and Clay Ramsay. 'The Myth of the Reactive Public: American Public Attitudes on Military Fatalities in the Post-Cold War Period'. *Public Opinion and the International Use of Force.* Ed. Philip Everts and Pierangelo Isernia. Londra: Routledge, 2001.

Kuperman, Alan J. *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda.* Washington DC: Brookings Institution Press, 2001.

Lacina, Bethany, and Nils Petter Gleditsch. 'Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths'. *European Journal of Population* 21.2–3 (2005): 145–166.

Lambeth, Ben. 'The Technology Revolution in Air Warfare'. *Survival* 39.1 (1997): 72.

Lanouette, William. *Genius in the Shadows: A Biography of Leo Szilard, the Man Behind the Bomb.* Chicago: University of Chicago Press, 1994.

Larson, Eric V. *Casualties and Consensus: The Historical Role of Casualties in Domestic Support for U.S. Military Operations.* Santa Monica, CA: RAND, 1996.

Latiff, Robert, *Future War: Preparing for the New Global Battlefield,* (New York: Alfred Knopf, 2107.

Lavoy, Peter R., Scott D. Sagan, and James J Wirtz, ed. *Planning the Unthinkable: How New Powers Will Use Nuclear, Chemical and Biological Weapons.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 2000.

Layne, Christopher. 'Kant or Cant. The Myth of the Democratic Peace'. *International Security* 19 (1994).

Le Bon, Gustave. *The Crowd: A Study of the Popular Mind.* New York: The Macmillan Co, 1896.

Lebow, Richard Ned. 'The Long Peace, the End of the Cold War, and the Failure of Realism'. *International Organization* 48.2 (1994): 249–277.

Lebow, Richard Ned, and Janice Gross Stein. 'Reagan and the Russians: The Cold War ended despite President Reagan's arms buildup, not

because of it—or so former President Gorbachev told the authors'. *The Atlantic Monthly*, 1994.

Leigh, David. 'Iraq War Logs Reveal 15,000 Previously Unlisted Civilian Deaths'. *Guardian*, 22 Ekim 2010.

Leitenberg, Milton. *Deaths in Wars and Conflicts in the Twentieth Century*. Cornell University Peace Studies Program, Occasional Paper #29, 3rd ed., 2006.

Lemarchand, René. 'Patterns of State Collapse and Reconstruction in Central Africa'. *African Studies Quarterly* 1.3 (1997): 5–6.

Lester, Toby. 'Beyond "The Coming Anarchy"'. *The Atlantic Online*, Ağustos 1996. Erişim: http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/96aug/proport/kapsid.htm.

Levi, Michael. *On Nuclear Terrorism*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007. Levy, Jack S. 'Domestic Politics and War'. *The Origin and Prevention of Major Wars*. Ed. Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Lewis, Bernard. 'The Roots of Muslim Rage'. *The Atlantic*, Eylül 1990.

Libicki, Martin. 'DBK and its Consequences'. *Dominant Battlespace Knowledge*. Ed. Stuart Johnson and Martin Libicki. Washington DC: National Defense University, Nisan 1996.

Licklider, Roy. 'The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945–1993'.

American Political Science Review 89.3 (1995): 681–690.

Liddell Hart, Basil. *Paris or the Future of War*. New York: E. P. Dutton, 1925.

— . *Europe in Arms*. Londra: Faber & Faber, 1937.

— . *The Revolution in Warfare*. Londra: Faber, 1946.

Lindsay, Jon R., 'Stuxnet and the Limits of Cyber Warfare'. *Security Studies* 22.3 (2013).

Lischer, S. K. 'Security and displacement in Iraq: responding to the forced migration crisis'.*International Security* 33.2 (2008): 95–119.

Livermore, Thomas. *Numbers and Losses in the Civil War in America, 1861–65*. Boston: Houghton Mifflin & Co., 1900.

Lodal, Jan. *The Price of Dominance: The New Weapons of Mass Destruction and Their Challenge to American Leadership*. New York: Council on Foreign Relation, 2001.

Long, Austin. *The Soul of Armies: Counterinsurgency Doctrine and Military Culture in the US and UK*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2016.

Lucas, George. *Ethics and Cyber Warfare: The Quest for Responsible Security*

in the Age of Digital Warfare. New York: Oxford University Press, 2017.

Ludendorff, Erich. *The Nation at War*. Trans. A.S. Rapaport. Londra: Hutchinson, 1936. Ludwig II, Walter C. 'Influencing Clients in Counterinsurgency: U.S. Involvement in El Salvador's Civil War, 1979–92'. *International Security* 41.6 (2016): 99.

Luttwak, Edward. *The Grand Strategy of the Soviet Union*. New York: St. Martin's, 1983.

—. 'Towards Post-Heroic Warfare'. *Foreign Affairs* 74.3 (1995): 109–122.

—. 'Give War a Chance'. *Foreign Affairs* 78.4 (1999).

—. 'Dead end: Counterinsurgency warfare as military malpractice'. *Harper's*, Şubat 2007, 33–42.

—. *The Rise of China vs. the Logic of Strategy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

Luvaas, Jay. *The Military Legacy of the Civil War: The European Inheritance*. Lawrence, KA: University Press of Kansas, 1959.

Lyall, Jason. 'Does Indiscriminate Violence Incite Insurgent Attacks? Evidence from Chechnya'. *Journal of Conflict Resolution* 53.3 (2009): 331–362.

—. 'Are Coethnics More Effective Counterinsurgents? Evidence from the Second Chechen War'. *American Political Science Review* 104 (2010): 1–20.

Lyall, Jason, Graeme Blair, and Kosuke Imai. 'Explaining Support for Combatants during Wartime: A Survey Experiment in Afghanistan'. *American Political Science Review* 107.4 (2013): 679–705.

MacClinchy, Wendy. 'Violence Today'. *States of Fragility*. OECD: 2016.

Mack, Andrew. 'Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict'. *World Politics* 27.2 (1975): 175–200.

MacMillan, Margaret. *Peacemakers Six Months that Changed the World: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. Londra: John Murray, 2011.

—. *The War That Ended Peace: The Road to 1914*. New York: Random House, 2013.

McPherson, James. 'Was It More Restrained Than You Think?' *New York Review of Books*, 14 Şubat 2008.

de Madariaga, Salvador. *Disarmament*. New York: Coward-McCann, 1929.

Mahnken, Thomas G. *Technology and the American Way of War Since 1945*. New York: Columbia University Press, 2008.

Maiolo, Joseph. *Cry Havoc: How the Arms Race Drove the World to War, 1931–1941*. New York: Basic Books, 2010.

Malin, Martin, Matthew Bunn, Nickolas Roth, and William H. Tobey. 'Will the Nuclear Security Summit Help Stop Terrorists from Getting the Bomb?' *The National Interest*, 31 Mar. 2016. Erişim: http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/will-the-nuclear-security-summit-help-stop-terrorists-15644.

Malkasian, Carter. *Illusions of Victory: the Anbar Awakening and the Rise of the Islamic State*, New York: Oxford University Press, 2017.

Mallaby, Sebastian. *The World's Banker: A Story of Failed States, Financial Crises, and the Wealth and Poverty of Nations*. New York: Penguin, 2004.

Mann, Edward. 'Desert Storm: The First Information War?' *Airpower Journal* (1994): 4–14.

Mansfield, Edward D., and Jack Snyder. *Electing to Fight: Why Emerging Democracies Go to War*. Cambridge, MA: MIT Press, 2007.

Manz, Beatriz. *Paradise in Ashes: A Guatemalan Journey of Courage, Terror, and Hope*.

Oakland, CA: University of California Press, 2005.

Maoz, Zeev, and Bruce M. Russett. 'Normative and structural causes of democratic peace, 1946–1986'. *American Political Science Review* 87.3 (1993): 624–638.

Mason, T. David and Sara McLaughlin Mitchell, *What Do We Know about Civil Wars?*

(New York: Rowman & Littlefield, 2016)

McCarthy, Justin. The End of Ottoman Anatolia'. *Muslims and Minorities: The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*. New York: New York University Press, 1983.

McCulloh, Timothy, and Johnson, Richard. *Hybrid Warfare*. JSOU Report 13–4. MacDill AFB, FL: Joint Special Operations University, 2013.

McFate, Montgomery, and Janice Laurence, ed. *Social Science Goes to War: The Human Terrain System in Iraq and Afghanistan*. Londra: Hurst, 2015.

McFate, Montgomery. 'Building Bridges Or Burning Heretics?' *Anthropology Today* (2007).

McGowan, Patrick J. 'African Military Coups d'Etat, 1956–2001: Frequency, Trends and Distribution'. *Journal of Modern African Studies* 41 (2003): 339–70.

McGrath, James R. 'Twenty-First Century Information Warfare and the Third Offset Strategy'. *Joint Forces Quarterly* 82 (2016).

McKinley, John, ed. *A Guide To Peace Support Operations.* Providence, RI: The Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, Brown University, 1996.

McMaster, H. R. 'Discussing the Continuities of War and the Future of Warfare: The Defense Entrepreneurs Forum'. *Small Wars Journal* (2014).

Mearsheimer, John. *Conventional Deterrence.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983.

— . 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War'. *International Security*

15.1 (1990).

Meierding, Emily. 'Dismantling the Oil Wars Myth'. *Security Studies* 25.2 (2016).

Merom, Gil. *How Democracies Lose Small Wars.* Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

de Mesquita, Bruce Bueno, et al. 'An institutional explanation of the democratic peace'.

American Political Science Review 93.4 (1999): 791–807.

Metz, Steven, and Douglas V. Johnson. *Asymmetry and U.S. Military Strategy: Deflnition, Background, and Strategic Concepts.* Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2001.

Metz, Steven. *Iraq and the Evolution of American Strategy.* Washington DC: Potomac Books, 2008.

Michaels, Jeff. 'Revisiting General Sir John Hackett's *The Third World War*'. *British Journal for Military History,* 3:1, (2016), 88–104.

Ministry of Defence. *Strategic Trends Programme: Global Strategic Trends— Out to 2045.*

Shrivenham: Doctrine, Concepts and Development Center, 2014.

Mitchell, Lincoln A. *The Color Revolutions,* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2012).

Mitter, Rana. *China's War with Japan, 1937–1945: The Struggle for Survival.* Londra: Allen Lane, 2013.

Moore, Robin. *The Green Berets.* New York: Crown, 1965.

Morgenthau, Hans J. 'The Four Paradoxes of Nuclear Strategy'. *American Political Science Review* 581 (1964): 23–35.

— . *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace.* 5th ed. New York: Alfred A. Knopf, 1978.

Morris, Ian. *War: What Is It Good For? The Role of Conflict in Civilisation, From Pri- mates to Robots.* Londra: Profile Books, 2014.

Mousseau, Michael. 'A Market-Capitalist or a Democratic Peace'. *What Do We Know About War?* 2nd ed. Ed. John Vasquez. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2012.

Mueller, John. *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*. New York: Basic Books, 1989.

—. 'The Banality of "Ethnic Conflict"'. *International Security* 25.1 (2000): 47.

—. *The Remnants of War*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2004.

Muggah, Robert. *Fragile Cities Rising*. Global Observatory, International Peace Institute, 2013.

—. 'Fixing Fragile Cities: Solutions for Urban Violence and Poverty'. *Foreign Affairs*

(2015).

—. 'A War by Any Other Name'. *Small Wars Journal* (2017).

Mulligan, William. *The Great War for Peace*. New Haven: Yale University Press, 2014. Mulrine, Anna. 'CIA Chief Leon Panetta: The Next Pearl Harbor Could Be a Cyberattack'. *Christian Science Monitor*, 9 Haziran 2011.

Münkler, Herfried. *The New Wars*. Cambridge: Polity, 2005.

Murray, Williamson, and Peter R. Mansoor, ed. *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. New York: Cambridge University Press, 2012.

Murray, Williamson, and Wayne Wei-Siang Hsieh. *A Savage War: A Military History of the Civil War*. Princeton: Princeton University Press, 2016.

Nagl, John A. *Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam: Learning to Eat Soup with a Knife*. Westport, CT: Praeger, 2002.

Naim, Moises. 'Mafia States: Organised Crime Takes Office'. *Foreign Affairs* 91:3 (2012).

Narang, Vipin. *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton: Princeton University Press, 2014.

National Commission on Terrorism. *Countering the Changing Threat of International Terrorism*. Washington DC: US Congress, 2000.

National Research Council. *Computers at Risk: Safe Computing in the Information Age*.

Washington DC: National Academies Press, 1991.

Neely, Mark E., Jr. *The Civil War and the Limits of Destruction*. Cambridge: Harvard University Press, 2007.

Neff, Stephen. *War and the Law of Nations.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Nelson, Craig. *Pearl Harbor From Infamy to Greatness.* New York: Simon & Schuster, 2016.

Newman, Edward. 'Conflict Research and the 'Decline' of Civil War'. *Civil Wars* 11.3 (2009): 255–278.

Newman, James. *The Rule of Folly.* Londra: Allen & Unwin, 1962.

Nicholson, Michael. 'Lewis Fry Richardson and the Study of the Causes of War'. *British Journal of Political Science* 29.3 (1999): 541–563.

Nixon, Richard. *1999—Victory Without War.* New York: Simon & Schuster, 1988.

Noah, Timothy. 'Birth of a Washington Word: When warfare gets "kinetic"'. *Slate,* 20 Kasım 2002. Erişim: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/chatterbox/2002/11/birth_of_a_washington_word.html.

Noel-Baker, Philip. 'Peace and the Arms Race'. Nobel Lecture, 11 Aralık 1959.

Nogueira, João Pontes. *From Fragile States to Fragile Cities: Redefining Spaces of Humanitarian Practices.* HASOW Discussion Paper 12, Ekim 2014. Erişim: https://igarape.org.br/wp-content/uploads/2016/04/From-Fragile-States-to-Fragile-Cities.pdf.

Nolan, Cathal J. *The Allure of Battle: A History of How Wars Have Been Won and Lost.*

Oxford: Oxford University Press, 2017.

Notaras, Mark. 'Does Climate Change Cause Conflict?' *Our World,* 27 Kasım 2009. Erişim: https://ourworld.unu.edu/en/does-climate-change-cause-conflict.

Norton, Ray. *The Vanishing Fleets.* Londra: Forgotten Books, 2015.

Norton, Richard J. 'Feral Cities'. *Naval War College Review* 56.4 (2003): 97–106.

Nunn, Sam, and Dewey F. Bartlett. *NATO and the New Soviet Threat.* US Senate, Armed Services Committee, 95th Congress, First Session. Washington DC: US Government Print- ing Office, 1977.

Nye, Joseph S., Jr., Graham T. Allison, Jr., and Albert Carnesale, ed. *Fateful Visions: Avoiding Nuclear Catastrophe.* New York: Harper & Row, 1988.

Obama, President Barack. 'Remarks by the President'. Joint Base McGuire-Dix-Lakehurst, NJ. 15 Aralık 2014.

O'Brien, Phillips Payson. *How the War Was One: Air-Sea Power and Allied Victory in World War II*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

O'Brien, Tim. *Going After Cacciato*. New York: Delacorte Press, 1978.

Office of the Director of National Intelligence. *Global Trends 2010*. Revised edition. Washington DC: National Intelligence Council, Şubat 1997. Erişim: https://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends/global-trends-2010.

— . *Global Trends 2015: A Dialogue About the Future with Nongovernment Experts*.

Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2000.

— . *Mapping the Global Future: Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*. Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2004.

— . *Global Trends 2025: A Transformed World*. Washington DC: National Intelligence Council, Kasım 2008.

— . *Global Trends 2030: Alternative Worlds*. Washington DC: National Intelligence Council, Aralık 2012.

— . *Global trends: Paradoxes of Progress*. Washington DC: National Intelligence Council, Ocak 2017.

O'Hanlon, Michael. *Technological Change and the Future of Warfare*. Washington DC: Brookings Institution, 2000.

— . *The Future of Land Warfare*. Washington DC: Brookings Institution, 2015. O'Neill, Barry. 'Policy folklorists and evolutionary theory'. *Proceedings of the National Academy of Scientists of the United States* 111.3 (2014).

O'Neill, Robert. *The Operator: Firing the Shots That killed Osama Bin Laden*. New York: Scribner, 2017.

Oppenheimer, Michael F. *Pivotal countries, alternate futures: using scenarios to manage American strategy*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Orwell, George. 'Wells, Hitler and the World State'. *Horizon*, Ağustos 1941.

Osmanczyk, Edmund. *Encyclopaedia of the United Nations and International Agreements*.

3rd ed. Ed. Anthony Mango. Londra: Routledge, 2003.

Otte, Thomas. *July Crisis: The World's Descent into War, Summer 1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Overy, Richard. *The Bombing War: Europe 1939–1945.* Londra: Allen Lane, 2013.

Owen, Mark. *No Easy Day: The Firsthand Account of the Mission that Killed Osama Bin Laden.* New York: Dutton, 2014.

Owens, Admiral William. 'The Emerging System of Systems'. *US Naval Institute Proceedings* (1995): 35–39.

Pakenham, Thomas. *The Boer War.* New York: Random House, 1979.

Parfitt, Tom. 'Ukraine crisis: Putin's nuclear threats are a struggle for pride and status'. *The Telegraph,* 26 Sept. 2014.

Paris, Michael. *Winged Warfare: Literature and Theory of Aerial Warfare in Britain, 1859–1917.* Manchester: Manchester University Press, 1992.

Paris, Roland. 'Saving Liberal Peacebuilding'. *Review of International Studies* 36.2 (2010): 337–365.

Partington, John S. 'The Pen as Sword: George Orwell, H. G. Wells and Journalistic Parricide'. *Journal of Contemporary History* 39.1 (2004): 45–56.

Paul, Christopher, Colin Clarke, and Beth Grill. *Victory Has a Thousand Fathers: Sources of Success in Counterinsurgency.* Santa Monica, CA: RAND, 2010.

Payne, Keith. 'Post-Cold War Deterrence and Missile Defense'. *Orbis* 39.2 (1995): 203. Peceny, Mark, Caroline C. Beer, and Shannon Sanchez-Terry. 'Dictatorial peace?' *American Political Science Review* 96.1 (2002): 15–26.

Perrie, Maureen. *The Cambridge History of Russia: The twentieth century.* Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Peters, Ralph. 'Our Soldiers, Their Cities'. *Parameters* (1996): 43–50.

—. 'Progress and Peril, New Counterinsurgency Manual Cheats on the History Exam'.

Armed Forces Journal International 144 (2007).

Petraeus, Lieutenant General David H. 'Learning Counterinsurgency: Observations from Soldiering in Iraq'. *Military Review* ((2006): 2–12.

Pettersson, Therese, and Peter Wallensteen. 'Armed Conflicts, 1946–2014'. *Journal of Peace Research* 52.4 (2015): 536–540.

Pick, Daniel. *Faces of Degeneration: A European disorder, c.1848–c.1918.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Pinker, Steven. *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined.* Londra: Penguin Books, 2011.

Plaw, Avery, Matthew S. Fricker, and Carlos R. Colon. *The Drone Debate: A Primer on the U.S. Use of Unmanned Aircraft Outside Conventional Battlefields.* Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2015.

Plummer, Bradford. 'Global Warring'. *New Republic*, 20 Kasım 2009.

Porter, Patrick. *The Global Village Myth: Distance, War, and the Limits of Power*. Londra: Hurst, 2015.

Posen, Barry R. 'The Security Dilemma and Ethnic Conflict'. *Survival* 35.1 (1993): 27–47.

— . 'Urban Operations: Tactical Realities and Strategic Ambiguities'. *Soldiers in Cities: Military Operations on Urban Terrain*. Ed. Michael C. Desch. Carlisle, PA: US Army War College, 2001.

Powell, Jonathan M., and Clayton L. Thyne. 'Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset'. *Journal of Peace Research* 48.2 (2011): 249–259.

Power, Samantha. *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide*. New York: Basic Books, 2002.

Preston, Diana. *A Higher Form of Killing: Six Weeks in World War One That Forever Changed the Nature of Warfare*. New York: Bloomsbury Press, 2015.

Prunier, Gerard. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. Londra: Hurst & Company, 1998.

— . *Africa's World War: Congo, the Rwandan Genocide, and the Making of a Continental Catastrophe*. New York: Oxford University Press, 2008.

Puri, Samir. *Fighting and Negotiating with Armed Groups: The Difficulty of Securing Strategic Outcomes*. Londra: Taylor & Francis for IISS, 2016.

'Quantifying carnage'. *The Economist*, 20 Şubat 2016. Erişim: http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21693279-how-many-people-has-syrias-civil-war-killed-quantifying-carnage.

Quataert, Jean. 'War-making and restraint by law'. *The Cambridge History of War*, Vol. IV, *War and the Modern World*. Ed. Roger Chickering et al. Cambridge: Cambridge Uni- versity Press, 2012.

Le Queux, William, *The Great War in England in 1897*. Londra: Tower, 1894. Erişim: http://www.gutenberg.org/files/37470/37470-h/37470-h.htm.

— . *The Invasion of 1910: With A Full Account of the Siege of Londra*. Londra: Nash, 1906. Erişim: http://www.gutenberg.org/ebooks/36155.

— . *Spies of the Kaiser: Plotting the Downfall of England*. Londra: Hurst & Blackwell, 1909.

Quinlan, Michael. *Thinking About Nuclear Weapons: Principles, Problems, Prospects*. (Londra: OUP, 2009).

Rachman, Gideon. *Easternisation: War and Peace in the Asian Century.* (Londra: Bodley Head, 2016).

Record, Jeffrey. 'Force-Protection Fetishism: Sources, Consequences, and (?) Solutions'.

Aerospace Power Journal. Summer 2000.

— . *A War It was Always Going to Lose: Why Japan Attacked America in 1941.* Washington DC: Potomac Books, 2011.

Reid, Brian Holden. 'A Signpost That Was Missed? Reconsidering British Lessons from the American Civil War'. *The Journal of Military History* 70.2 (2006): 385–414.

'Report puts Iraqi dead at 1500'. *Jane's Defence Weekly,* 13 Mar. 1993.

Resolution adopted by the General Assembly. 2005 World Summit Outcome Document. 24 Ekim 2005. Erişim: http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf.

Rhoads, Emily Paddon. *Taking Sides in Peacekeeping.* Oxford: Oxford University Press, 2016.

Rice, Condoleezza. 'Promoting the National Interest'. *Foreign Affairs* 79.1 (2000): 53.

Richard, Rhodes. *The Making of the Atomic Bomb.* New York: Simon & Schuster, 1986.

Richardson, Adm. John, Chief of Naval Operations, 'Deconstructing A2AD'. *The National Interest,* Ekim 2016. Erişim: http://nationalinterest.org/feature/chief-naval-operations-adm-john-richardson-deconstructing-17918.

Richardson, Lewis Fry. *Arms and Insecurity: A Mathematical Study of the Causes and Origins of War.* Pittsburgh, PA: Boxwood Press, 1960.

— . *Statistics of Deadly Quarrels.* Pittsburgh, PA: Boxwood Press, 1960.

Rid, Thomas, and Ben Buchanan. 'Attributing Cyber Attacks'. *Journal of Strategic Studies* 38 (2015): 1–2.

Rid, Thomas. *Rise of the Machines: A Cybernetic History.* New York: W. W. Norton, 2016.

Roberts, L. et al. 'Mortality before and after the 2003 invasion of Iraq: cluster sample survey'. *Lancet* 364 (2004): 1857–1864.

Roberts, Adam. 'Lives and Statistics: Are 90% of War Victims Civilians?' *Survival: Global Politics and Strategy* 52.3 (2010): 115–136.

— . 'The Civilian in Modern War'. *The Changing Character of War.* Ed. Hew Strachan and Sibylle Scheipers. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Roberts, Andrew. *The Storm of War: A New History of the Second World War*. Londra: Penguin, 2009.

Roberts, Brad. *The Case for U.S. Nuclear Weapons in the 21st Century*. Stanford: Stanford University Press, 2016.

Robin, Ron. *The Cold War They Made: The Strategic Legacy of Roberta and Albert Wohlstetter*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016.

Robinson, Linda et al. *Improving Strategic Competence: Lessons from 13 Years of War*.

Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2014.

Robinson, Piers. 'The CNN effect: can the news media drive foreign policy?' *Review of International Studies* (1999): 301–09.

Rodgers, Dennis, and Muggah, Robert. 'Gangs as Non-State Armed Groups: The Central American Case'. *Contemporary Security Policy* 30.2 (2009): 301–17;

Rodley, Nigel, ed. *To Loose the Bands of Wickedness*. Londra: Brassey's, 1992.

Rosato, Sebastian. 'The flawed logic of democratic peace theory'. *American Political Science Review* 97.4 (203): 585–602.

Rosencrance, Richard and Steven Miller, ed. *The Next Great War? The Roots of World War 1 and the Risk of U.S.-China Conflict*. Cambridge, MA: MIT Press, 2015.

Ross, Michael. 'A closer look at oil, diamonds, and civil war'. *Annual Reviews of Political Science* 9 (2006): 265–300.

—. 'What Have We Learned about the Resource Curse?' *Annual Review of Political Science* 18 (2015): 239–59.

Rothkopf, David. 'The Cool War'. *Foreign Policy* (2013).

Rummel, R. J. *Death by Government*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1994.

Russett, Bruce. 'Alliance, contiguity, wealth, and political stability'. *International Interactions* 18.3 (1992): 245–267.

Russett, Bruce M., and John R. O'Neal. *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York: W. W. Norton, 2001.

Sabin, Philip. *The Third World War Scare in Britain*. Londra: Macmillan, 1986.

Saideman, Stephen. *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International Conflict*. New York: Columbia University Press, 2001.

Saki. *The Complete Saki*. Londra: Penguin, 1982.

Samaan, Jean-Loup. 'Cyber Command'. *RUSI Journal* 195.6 (2010).

Sarkees, Meredith Reid, Frank Whelon Wayman, and David J. Singer. 'Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look At Their Distribution Over Time, 1816–1997'. *International Studies Quarterly* (2003): 47, 49–70.

Satter, Raphael. 'US General: We Hacked the Enemy in Afghanistan'. *Associated Press*, 24 Ağustos 2012.

Scahill, Jeremy and the staff of *The Intercept. The Assassination Complex: Inside the Government's Secret Drone Warfare Program.* New York: Simon & Schuster, 2016.

Scales, Major General Robert. *Yellow Smoke: The Future of Land Warfare for America's Military*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2003.

— . *Scales on War*. Annapolis, MD: U.S. Naval Institute Press, 2016.

Scharre, Paul. *Robotics on the Battlefield Part II: The Coming Swarm*. Washington DC: Center for New American Security, 2014.

Schelling, Thomas. 'Meteors, Mischief, and War'. *Bulletin of the Atomic Scientists* 16 (1960): 292–296, 300.

Schirmer, Jennifer. *The Guatemalan Military Project: A Violence Called Democracy*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1998.

Schlosser, Eric. 'Deconstructing "Dr. Strangelove"'. *New Yorker*, 18 Ocak 2014. Erişim:http://www.newyorker.com/News/News-Desk/Deconstructing-DrStrangelove.

Schnabel, Albrecht, and Thakur, Ramesh, ed. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*. New York: United Nations University Press, 2000.

Schwab, Peter. *Africa: A Continent Self-Destructs*. New York: Palgrave, 2002. Schwartau, Winn. 'Fighting Terminal Terrorism'. *Computerworld*, 28 Ocak 1991.

— . *Terminal Compromise*. Old Hickory, TN: Interpact Press, 1991. Erişim: http:// www.gutenberg.org/files/79/79.txt.

Schwartz, Peter. *Inevitable Surprises: A Survival Guide for the 21st Century*. New York: Free Press, 2003.

'Science: Push-Button War'. *Time Magazine*, 23 Haziran 1947.

Sclove, Richard E. 'From Alchemy to Atomic War: Frederick Soddy's "Technology Assessment" of Atomic Energy, 1900–1915'. *Science, Technology, & Human Values* 14.2 (1989): 163–194.

Scroggins, Deborah. *Emma's War: Love, Betrayal and Death in the Sudan*. New York: Vintage Books, 2004.

Seelye, Katharine Q. 'Clinton Blames Milosevic, Not Fate, for Bloodshed'. *New York Times*, 14 Mayıs 1999.

Seung-Whan, Choi. 'Re-evaluating capitalist and democratic peace models'. *International Studies Quarterly* 55.3 (2011): 759–769.

Seybolt, Taylor, et al. *Counting Civilian Casualties: An Introduction to Recording and Estimating Nonmilitary Deaths in Conflict*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Seymour, Lee J. M., and Kathleen Gallagher Cunningham. 'Identity Issues and Civil war'. *What Do We Know about Civil Wars?* Ed. T. David Mason and Sara McLaughlin Mitchell. New York: Rowman & Littlefield, 2016.

Shashikumar,, VK. 'Lessons from Sri Lanka's War'. *Indian Defence Review* 24.3 (2009)

Shawcross, Paul. 'This Isn't the Petition Response You're Looking For'. *Wired*, Ocak 2013. Shirreff, General Sir Richard. *War With Russia*. Londra: Coronet, 2016.

Shlapak, David A., and Michael Johnson. *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016.

Shultz, George. *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State*. New York: Charles Scribner's Sons, 1993.

Shy, John. 'Jomini'. *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Ed.

Peter Paret. Princeton: Princeton University Press, 1986.

Simms, Brendan. *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*. Londra: Allen Lane, The Penguin Press, 2001.

Simpkin, Richard. *Race to the Swift: Thoughts on Twenty-first Century Warfare*. Londra: Brassey's, 2000.

Simpson, Emile. *War from the Ground Up: Twenty-First-Century Combat as Politics*. Londra: Hurst & Co., 2012.

Simpson, Erin. 'Thinking about Modern Conflict: Hybrid Wars, Strategy, and War Aims'. *Paper Presented at the Annual Meeting of The Midwest Political Science Association*, 7 Nisan 2005.

Singer, J. David, and Paul Diehl, ed. *Measuring the Correlates of War*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1990.

Singer, J. David, and Melvin Small. *The Wages of War, 1816–1965: A Statistical Handbook*.

New York: John Wiley, 1972.

Singer, Peter W., and August Cole. *Ghost Fleet: A Novel of the Next World War*. New York: Houghton Mifflin, 2015.

— . 'How to Write About World War III: Can Fiction Help Prevent Another Conflict Be- tween Great Powers?' *The Atlantic Monthly*, 30 Haziran 2015.

Singer, Peter. *Wired For War: The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century.*

Londra: Penguin Group, 2009.

— . 'Robots at War: The New Battlefield'. *The Changing Character of War*. Ed. Hew Strachan and Sibylle Scheipers. Oxford: Oxford University Press, 2011.

Sivard, Ruth Leger. *World Military and Social Expenditures 1991*. Washington DC: World Priorities, 1991.

Small, Melvin, and J. David Singer. *Resort to Arms: International and Civil War, 1816–1980*. Beverly Hills: Sage, 1982.

Smith, Bruce L. R. *The RAND Corporation; Case Study of a Nonproflt Advisory Corporation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966.

Smith, General Sir Rupert. *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. Londra: Allen Lane, 2005.

Smith, M. L. R., and David Martin Jones. *The Political Impossibility of Modern Counterinsurgency: Strategic Problems, Puzzles and Paradoxes*. New York: Columbia University Press, 2015.

Smith, Niel A. 'Understanding Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers'. *Joint Forces Quarterly* 59 (2010).

Smith, P. D. *Doomsday Men: The Real Dr Strangelove and the Dream of the Superweapon*. Londra: Allen Lane, 2007.

Smith, Thomas. *Human Rights and War Through Civilian Eyes*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2016.

Snegovaya, Mari. *Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*. Washington DC: Institute for the Study of War, 2015.

Snow, C. P. 'The Moral Un-Neutrality of Science'. *American Association for the Advancement of Science* (1960).

Snyder, Jack L. *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Ithaca: Cornell University Press, 1984.

— . *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Violence*. New York: W. W. Norton, 2000.

Soddy, Frederick. *The interpretation of radium: being the substance of six free popular experimental lectures delivered at the University of Glasgow*. Londra: John Murray, 1908

Söderbaum, Fredrik, and Rodrigo Tavares. 'Problematizing Regional Organizations in African Security'. *African Security* 2.2–3 (2009): 69–81.

Sokolov, B.V. 'The Cost of War: Human Losses for the USSR and Germany, 1939–1945'. *The Journal of Slavic Military Studies* 9.1 (1966): 151–193.

Souleimanov, Emil Aslan, and David Siroky. 'Random or Retributive?: Indiscriminate Violence in the Chechen Wars'. *World Politics* 68.4 (2016): 677–712.

Soviet Military Power 1985. Washington DC: Department of Defense, 1985.

Soviet Military Power 1990. Washington DC: Department of Defense, 1990.

Spieir, Hans. 'Ludendorff: The German Concept of Total War'. *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Ed. Edward Mead Earle. Princeton: Princeton University Press, 1943.

Sprinzak, Ehud. 'Rational Fanatics'. *Foreign Policy* (2000).

Standards for Casualty Recording. Londra: Every Casualty Worldwide, 2016.

Stanton, Jessica. *Violence and Restraint in Civil War: Civilian Targeting in the Shadow of International Law*. New York: Cambridge University Press, 2016.

Stern, Jessica. *The Ultimate Terrorists* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Stern, Roger J. 'Oil Scarcity Ideology in US Foreign Policy, 1908–97'. *Security Studies* 25.2 (2016).

Stevenson, David. 'Strategic and Military Planning, 1871—1914'. *The Fog of Peace and War Planning: Military and Strategic Planning under* Uncertainty. Ed. Talbot Imlay and Mon- ica Duffy Toft. Londra: Routledge, 2006.

Stoessinger, John. *Why Nations Go to War*. New York: St. Martin's Press, 1997.

Stone, John. 'George Orwell on politics and war'. *Review of International Studies* 43.2 (2016): 221–239.

Strachan, Hew. *European Armies and the Conduct of War*. Londra: Allen & Unwin, 1983. Stromseth, Jane. *The Origins of Flexible Response: Nato's Debate over Strategy in the 1960s*. Londra: Palgrave, 1988.

Suid, Lawrence H. *Guts and Glory: The Making of the American Military Image in Film*.

Lexington: University of Kentucky Press, 2002.

Suri, Jeremi. 'America's Search for a Technological Solution to the Arms Race: The Surprise Attack Conference of 1958'. *Diplomatic History* 21.3 (1997): 41–86.

Szymborska, Wislawa. 'Hunger Camp at Jaslo'. Trans. Grazyna Drabik and Austin Flint. *Against Forgetting: Twentieth Century Poetry of Witness*. Ed. Carolyn Forché. New York: W. W. Norton, 1993.

Takenaka, Kiyoshi. 'Abe sees World War One echoes in Japan-China tensions'. *Reuters*, 23 Ocak 2014.

Tamm, Henning. 'The Origins of Transnational Alliances: Rulers, Rebels, and Political Survival in the Congo Wars'. *International Security* 41.1 (2016).

Tangredi, Sam J. *Anti-Access Warfare: Countering A2/AD Strategies*. Annapolis, MD: Naval Institute Press, 2013.

Taylor, Brendan. *Sanctions as Grand Strategy*. Londra: Routledge, for the International Institute of Strategic Studies, 2010.

Taylor, Mark. *The Vietnam War in History, Literature and Film*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.

Tenet, Director of Central Intelligence George J. 'World-wide Threat 2001: National Security in a Changing World'. 7 Şubat 2001.

The Carnegie Commission for the Prevention of Deadly Conflict. New York: Carnegie Corporation, 1998.

The Federation of American Scientists. *One World or None: A Report to the Public on the Full Meaning of the Atomic Bomb*. Ed. Dexter Masters. New York: New Press, 2007.

The International Committee of the Red Cross. *Arms Availability and the Situation of Children in Armed Conflict*. Geneva: ICRC, 1999.

The National Security Strategy of the United States of America. Washington DC: Eylül 2002.

The State Failure Task Force Report: Phase III Findings. McLean, VA: Science Applications International Corporation, 30 Sept. 30, 2000.

Thomas, Daniel C. *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights and the Demise of Communism*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

Thomas, Timothy L. 'Grozny 2000: Urban Combat Lessons Learned'. *Military Review* (2000).

Thring, M. W. 'Robots on the March'. *Unless Peace Comes: A Scientific Forecast of New Weapons*. Ed. Nigel Calder. Londra: Allen Lane, 1968.

Thucydides. *The History of the Peloponnesian War*. Londra: Penguin, 1972.

Tierney, Dominic, and Dominic Johnson. 'The Rubicon Theory of War How the Path to Conflict Reaches the Point of No Return'. *International Security* 36.1 (2011).

Till, Geoffrey. *Seapower: A Guide for the Twenty-First Century*. 3rd Edition. Londra: Routledge, 2013.

Tilly, Charles. 'War Making and State Making as Organized Crime'. *Bringing the State Back In*. Ed. Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Titterton, Ernest. *Facing the Atomic Future*. Londra: Macmillan, 1956.

Toffler, Alvin and Heidi. *The Third Wave*. New York: Morrow, 1980.

— . *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century*. New York: Little Brown, 1993.

Toft, Monica Duffy 'Peace Through Victory: The Durable Settlement of Civil Wars'. Unpublished Manuscript. Harvard University, 2003.

— . 'The Origins of Ethnic Wars: An Historical and Critical Account'. *Handbook of War Studies III*. Ed. Manus Midlarsky. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2008.

— . *Securing the Peace: The Durable Settlement of Civil Wars*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

— . 'Territory and War'. *Journal of Peace Research* 51 (2014): 185–198.

Touval, Saadia. *The Boundary Politics of Independent Africa*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1972.

Travers, T. H. E. 'Future Warfare: H. G. Wells and British Military Theory'. *War and Society: A Yearbook of Military History*. Ed. Brian Bond and Ian Roy. Londra: Croom Helm, 1975.

. 'Technology, Tactics, and Morale: Jean de Bloch, the Boer War, and British

Military Theory, 1900–1914'. *The Journal of Modern History* 51.2 (1979): 264–286.

Treverton, Gregory and Renanah Miles, `Unheeded warning of war: why policymakers ignored the 1990 Yugoslav estimate'. *Intelligence and National Security*, 32:4 (2017), 506–522.

Trevithick, Joseph. 'Bizarre weapons never left the drawing board: The U.S. Army's Gun-Toting Space Soldiers'. *War is Boring*. 9 Kasım 2015. Erişim: https://warisboring.com/the-u-s-army-s-gun-toting-space-soldiers-ea9f1f1d48d0#.5u0wb9fyb.

Twomey, Steve. *Countdown to Pearl Harbor: The Twelve Days to the Attack.* New York: Simon & Schuster, 2016.

Ullman, Harlan K., and James P. Wade. *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance.* Washington DC: NDU Press Book, 1996.

UN. Report of the Panel on United Nations Peace Operations. 'Brahimi Panel Report'. S/2000/809. 21 Ağustos 2000.

UNHCR Iraq fact sheet—Aralık 2011. United Nations High Commissioner for Refugees. Geneva, 2011.

United Nations Commission of Experts Established to Security Council Resolution 935 on Rwanda, Final Report. Geneva: UN, 25 Kasım 1994.

U.S. Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM 3–24). Chicago: University of Chicago Press, 2007.

US Department of Defense. *Joint Military Net Assessment.* Washington DC: Department of Defense, 1993.

US Commission on National Security/21st Century. *New World Coming: American Security in the 21st* Century (Washington DC, 1999).

US-Soviet Basic Principles Agreement. Mayıs 1972.

Valentino, Benjamin A. *Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century.* Ithaca, NY: Cornell Studies in Security Affairs, 2005.

—. 'Why We Kill: The Political Science of Political Violence against Civilians'. *Annual Review of Political Science* 17 (2014): 189–103.

Valentino, Benjamin A., Paul Huth, and Dylan Balch-Lindsay. '"Draining the Sea": Mass Killing and Guerrilla Warfare'. *International Organization* 58 (2004): 375–407.

Vandervort, Bruce. 'War and Colonial Expansion'. *The Cambridge History of War,* Vol. IV, *War and the Modern World.* Ed. Roger Chickering et al. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

Vasquez, John A. *The War Puzzle.* Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

—. *The War Puzzle Revisited.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

—. *What Do We Know About War?* 2nd ed. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2012. Väyrynen, Raimo, ed. *The Waning of Major War: Theories and Debates.* Londra: Routledge, 2006.

Verpoorten, Marijke. 'Le coût en vies humaines du génocide rwandais : le cas de la province de Gikongoro'. *Population* 60 (2005).

Verne, Jules. *The Clipper of the Clouds.* Londra: Sampson Low, 1887. 233–

4. Erişim: https://archive.org/details/clipperclouds00verngoog.

— . *Master of the World*. Londra: Sampson Low, 1904. Erişim: http://www.gutenberg.org/cache/epub/3809/pg3809.txt.

de Waal, Alex. *The Real Politics of the Horn of Africa: Money, War and the Business of Power*. Londra: Jon Wiley, 2015.

Wagar, W. Warren. 'H. G. Wells and the Genesis of Future Studies'. *World Future Society Bulletin* (1983): 25–29.

Wagner, Robert Harrison. The Causes of Peace'. *Stopping the Killing*. Ed. Roy Licklider. New York: New York University Press, 1993.

Wallensteen, Peter, and Margareta Sollenberg. 'Armed Conflict, 1989–98'. *Journal of Peace Research* 36.5 (1999): 593–606.

Walter, Barbara, `Why Bad Governance Leads to Repeat Civil Wars'. *Journal of Conflict Resolution*, 59:7 (2015), 1242–72.

— . 'The New New Civil Wars'. *Annual Review of Political Science*, 20:25, (2017), 1–18.

Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. New York: Random House, 1979.

— . *The Spread of Nuclear Weapons: More May Better*. Adelphi Paper no. 171. Londra: International Institute for Strategic Studies, 1981.

Walzer, Michael. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books, 1977.

Ward, Dan. 'Don't Come to the Dark Side Acquisition Lessons from a Galaxy Far, Far Away'. *Defense AT&L: Better Buying Power* 70 (2011).

Warden, John A., III. 'The Enemy as a System'. *Airpower Journal* 9.1 (1995): 40–55.

Watt, Donald Cameron. *Too Serious a Business: European Armed Forces and the Approach to the Second World War*. Berkeley: University of California Press, 1975.

Wawro, Geoffrey. *The Franco-Prussian War: The German Conquest of France in 1870–1871*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Weber, Max. *The Vocation Lectures: 'Science as a Vocation'; 'Politics as a Vocation'*. India- napolis: Hackett, 2004.

Weeks, Jessica, and Cohen, Dara Kay. 'Fishing Disputes, Regime Type, and Interstate Conflict a Research Note'. Stanford University, Stanford International Relations Workshop, 7 Mar. 2006. Erişim: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/9/8/1/0/pages98104 /p98104-1.php.

Weinberger, Caspar. 'The Uses of Military Power'. Speech to National Press Club, 28 Kasım 1984. Erişim: www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/military/ force/weinberger. html.

Weinberger, Caspar, and Peter Schweizer. *The Next War*. Foreword by Lady Thatcher. Washington DC: Regnery, 1998.

Weinberger, Sharon. *The Imagineers of War: The Untold Story of DARPA, the Pentagon Agency That Changed the World*. New York: Alfred A. Knopf, 2017.

Wiener, Anthony J. *The Year 2000. A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years*. New York: Macmillan, 1967.

Weinkauf, Mary. *Sermons in Science Fiction: The Novels of S. Fowler Wright*. Rockville, MA: Wildside Press, 2006.

Weinstein, Jeremy M. 'Autonomous Recovery and International Intervention in Comparative Perspective'. *Center for Global Development*. Working Paper Number 57, Nisan 2005.

—. 'Resources and the Information Problem in Rebel Recruitment'. *The Journal of Conflict Resolution* 49:4 (2005): 598–624.

Weisgerber, Marcus. 'DoD to Release Public Version of Cyber Strategy'. *Defense News*, 8 Temmuz 2011.

Weiss, Leonard. 'Atoms for Peace'. *Bulletin of the Atomic Scientists* 59.6 (2003): 34–44.

Weiss, Thomas G. *Military-Civilian Interactions: Humanitarian Crises and the Responsibility to Protect*. New York: Rowman & Littlefield, 2004.

Welch, Michael. 'The Centenary of the British Publication of Jean de Bloch's *Is War Now Impossible?* (1899–1999)'. *War in History* 7.3 (2000): 273–294.

Wells, H. G. *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought*. Londra: Chapman & Hall, 1902. Erişim: http://www.guten-berg.org/files/19229/19229-h/19229-h.htm.

—. *The War in the Air*. Londra: George Bell & Sons, 1908. Erişim: http://www.freeclassicebooks.com/H.G.%20Wells/The%20War%20in%Twentiethe%20Air.pdf.

—. *The War That Will End War*. Londra: Frank & Cecil Parker, 1914.

—. *The World Set Free*. Londra: Macmillan, 1914.

Welsh, Jennifer M. 'Introduction'. *Humanitarian Intervention and International Relations*.

Ed. Jennifer M. Welsh. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Welzer, Harald. *Climate Wars: What People Will Be Killed for in the 21st Century*. Cam- bridge: Polity Press, 2012.

Werner, Suzanne. 'The effects of political similarity on the onset of militarized disputes, 1816–1985'. *Political Research Quarterly* 53.2 (2000): 343–374.

Westad, Odd Arne. 'The wars after the war, 1945–1954'. *The Cambridge History of War*, Vol IV, *War and the Modern World*. Ed. Chickering et al. Cambridge: Cambridge Uni- versity Press, 2012.

Whaley, Barton. *Codeword Barbarossa*. Cambridge, MA: MIT Press, 1974.

Wheeler, Nicholas. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Whitman, James Q. *The Verdict of Battle: The Law of Victory and the Making of Modern War*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

Whitman, Walt. *Complete Prose Works*. Philadelphia, PA: David Mckay, 1892.

Whittle, Richard. *Predator: The Secret Origins of the Drone Revolution*. New York: Henry Holt, 2014.

'Why South Sudan is still at war'. *The Economist*, 3 Ekim 2016.

Wich, Richard. *Sino-Soviet Crisis Politics: A Study of Political Change and Communication*. Londra: Council on East Asian Studies, Harvard University, 1980.

Williams, Paul D. *War and Conflict in Africa*. (Cambridge: Policy, 2nd edition, 2016).

— . 'Continuity and Change in War and Conflict in Africa'. *PRISM* 6: 4 (2017), 33–45 Williams, Phil. Transnational Criminal Organizations and International Security'. *Survival* 36.1 (1994): 96–113.

— . 'The Terrorism Debate Over Mexican Drug Trafficking Violence'. *Terrorism and Political Violence*, 24:2, (2012): 259–278.

Wilson, Woodrow. Address to Congress, 11 Şubat 1918.

Witt, John Fabian. *The Laws of War in American History*. New York: The Free Press, 2012.

Wittes, Benjamin, and Gabriella Blum. *The Future of Violence – Robots and Germs, Hackers and Drones: Confronting the New Age of Threat*. New York: Basic Books, 2015.

Wohlstetter, Albert, Fred Hoffman, R. J. Lutz, and Henry S. Rowen. *Selection and Use of Strategic Air Bases*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 1954. Erişim: http://www.rand.org/pubs/reports/R0266.html.

Wohlstetter, Albert. 'The Delicate Balance of Terror'. *Foreign Affairs* 37.2 (1959): 211–234.

Wohlstetter, Roberta. *Pearl Harbor: Warning and Decision.* Stanford, CA: Stanford University Press, 1962.

A. T. Wolf, 'Conflict and Cooperation along International Waterways'. *Water Policy*, 1–2 (1998) 251–265.

Wood, Graeme. 'What Isis Really Wants'. *The Atlantic*, Mart 2015.

Woods, Chris. *Sudden Justice: America's Secret Drone Wars.* Oxford: Oxford University Press, 2015.

Woodward, Bob, *Bush at War.*, New York: Simon & Schuster, 2002.

Woolf, Leonard, ed. *The Intelligent Man's Way to Prevent War.* Londra: Victor Gollancz, 1933.

Work, Deputy Secretary of Defense Robert. Remarks at the Center for New American Security Defense Forum. 14 Aralık 2015.

Wright, Quincy. *A Study of War*, 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1965. Wright, S. Fowler *Prelude in Prague: A Story of the War of 1938.* Londra: George Newnes,1935.

— . *Four Days War.* Londra: George Newnes, 1936.

— . *Megiddo's Ridge.* Londra: George Newnes, 1937.

Wucherpfennig, J. et al. 'Ethnicity, the State, and the Duration of Civil War'. *World Politics* 64.1 (2012): 79–115.

Yakovlev, Alexander N. *A Century of Violence in Soviet Russia.* New Haven: Yale University Press, 2002.

Young, Joseph. 'Antecedents of Civil War Onset'. *What Do We Know about Civil Wars?* Ed. T. David Mason and Sara McLaughlin Mitchell. New York: Rowman & Littlefield, 2016. 33–42.

— . 'Repression, Dissent, and the Onset of Civil War'. *Political Research Quarterly* 66.3 (2013): 516–32.

Yugoslavia from 'National Communism to National Collapse: US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948–1990 (NOIC 2006-004), (Washington DC: US Government Printing Office, 2006).

Zametica, John. *The Yugoslav Conflict.* Londra: International Institute for Strategic Studies, 1992.

Zantovsky, Michael. *Havel: A Life.* Londra: Atlantic Books, 2014.

Zarate, Robert, and Henry Sokolski, ed. *Nuclear Heuristics: Selected Writings of Albert and Roberta Wohlstetter.* Strategic Studies Institute: US Army War College, 2009.

Zartman, William. *Collapsed States: The disintegration and restoration of legitimate authority*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.

Zedong, Mao. *On Guerrilla Warfare*, trans. Samuel B. Griffith. Urbana: University of Illinois Press, 2000.

Zetter, Kim. *Countdown to Zero Day: Stuxnet and the Launch of the World's First Digital Weapon*. New York: Crown, 2014.

Zimmerman, Warren. *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers*. New York: Times Books, 1996.

Zwierzchowski, Jan, and Ewa Tabeau. 'The 1992–95 War in Bosnia and Herzegovina: Cen- sus-based Multiple System Estimation of Casualties' Undercount'. *Paper for International Research Workshop on 'The Global Economic Costs of Conflict'*. Berlin, 1–2 Şubat 2010, pp. 1 and 18–21. Erişim: http://www.diw.de/sixcms/detail. php?id=-diw_01.c.338475.en.

DİZİN

ABM 132, 133
ABM. Bkz. Anti-Balistik füze sistemi 132
Amerikan İç Savaşı 32, 36, 42, 45, 61, 68, 177, 261, 398
Angell, Norman 75, 85, 379, 440
Angola 212, 213, 214
Arap Baharı 284
Austerlitz Savaşı 37

Baden-Powell, Robert 375, 436
Baker, James A., III 436
Balkan Ghosts (Kaplan) 208, 404, 457
barbarlık 265
Berlin Duvarı 148, 150
Bin Ali, Zeynel Abidin 335
bin Laden, Usame 237, 240, 260, 411
blitzkrieg 98, 122
Boer Savaşı 44, 53, 66, 71, 398
Bywater, Hector 100, 383
Çapek, Karel 303
Çeçenya 267
Churchill, Winston 127, 386
Cimino, Michael 234
Çin, 131, 339, 343, 349

Darfur 335, 337, 429
DARPA. Bkz. İleri Savunma Araştırma Projeleri Ajansı 321, 426, 477
Deerhunter (Avcı) (film) 234
Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) 16, 214, 216, 227, 230, 406
Dept of Honor (Clancy) 341
Dobrinin, Anatoliy 147
Dr. Strangelove (film) 117, 118, 119, 120, 301, 385, 470

Eagleburger, Lawrence 208
Einstein, Albert 110
Eisenhower, Dwight 113, 121, 384
El Salvador 169, 229, 419, 460

Eritre 266, 279
etnisite 193

Fransa 27, 28, 30, 34, 35, 41, 43, 60, 69, 70, 73, 83, 97, 98, 99, 105, 108, 138, 188, 191, 202, 222, 342, 398
Fransa-Prusya savaşı 43
Freud, Sigmund 159
Friedman, George 341, 342, 355, 430, 431, 433, 448
Fukuyama, Francis 184, 274, 327, 397, 418

Gaddis, John 11, 371, 388, 390, 448
Germany and the Next War (von Bernhardt) 77
Gorbaçov, Mihail 140, 141, 146, 147, 148, 150, 179, 359
Guatemala 266
Guernica, bombardımanı 95, 382
Gulag 180

Habyarimana, Junéval 213, 214
Hacker, J. David 177, 395
Hackett, John 137, 387, 434, 462
Haiti 176, 199, 230
Haldane, Aylmer 262, 416
Holman, Brett 381
Holokost 134, 359

Inevitable Surprises (Schwartz) 347, 470
Irak Savaşı 2, 255, 259
Irak ve Suriye İslam Devleti (IŞİD) 321
İran-Irak Savaşı 167
Is War Now Impossible? (Bloch) 44, 375, 378, 438, 477

Jackson, Robert 203
Japonya 57, 84, 96, 100, 101, 103, 104, 105, 110, 111, 112, 131, 165, 166, 193, 340, 341, 342, 343, 350

Kabila, Laurent-Desire 214, 216
Kagan, Donald 161, 391, 456
Kahn, Herman 118, 119, 120, 128, 130, 385, 386, 449, 456
Kore Savaşı 15, 176
Kosova 208, 224, 230, 264, 313, 408, 425
Kubrick, Stanley 117, 385
Kuveyt 166, 222, 333, 357

Lasker, Larry 301, 302, 304
Lebard, Meredith 341, 430, 448
Lenin, Vladimir 66
Lübnan 239, 290, 291, 322, 330, 433

MacArthur, Douglas 131
MAD (Karşılıklı Garantli Yıkım) 131, 132

makineli tüfekler 332
Mali 228, 336
Mao Zedung 169, 256, 265, 417
Master of the World (Verne) 375, 476
Mursi, Muhammed 283

Nagasaki 110
Namibya 214, 216, 229
NATO. Bkz. Kuzey Atlantik Antkaşması Örgütü 114, 121, 122, 126, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 185, 191, 195, 224, 246, 263, 264, 294, 313, 346, 350, 388, 408, 422, 431, 443, 448, 464, 471
NSA. Bkz. Ulusal Güvenlik Ajansı 304
nükleer savaş 129, 170, 300, 305, 359

Obama, Barack 17, 166, 311, 314, 315, 321, 336, 345, 426, 429, 443, 450, 465
On the Beach (film) 113, 117, 384
On the Beach (Shute) 94, 113, 114, 115, 384
On the Origins of War (Kagan) 161, 391, 456
On Thermonuclear War (Kahn) 118, 119, 128, 130, 385, 386, 456

Pakistan 201, 221, 260, 312, 315, 335, 345, 347, 348, 350, 360, 384, 432
Paris Komünü 28, 46
Paris, Roland 229, 409
Pasifik Savaşı 245, 251
Pearl Harbor 100, 101, 102, 103, 118, 122, 131, 132, 165, 240, 304, 305, 309, 341, 345, 357, 382, 383, 387, 423, 454, 463, 464, 475, 478
Picasso, Pablo 96
Pinker, Steven 12, 13, 14, 15, 16, 180, 371, 372, 396, 453, 466
Putin, Vladimir 17, 268, 332, 346, 360, 417, 421, 422, 428, 434, 436, 445, 448, 466, 472

R2P, bkz. Koruma Sorumluluğu 226
Rajapaksa, Mahinda 267
Reagan, Ronald 140, 148, 149, 150, 302, 359, 388, 389, 415, 445, 459
Red Alert (Bryant) 116, 117, 118, 119, 384, 439
Roosevelt, Franklin D. 110, 165
Rumsfeld, Donald 243, 252, 414
Rusya. Ayrıca bkz. Sovyetler Birliği 22, 23, 41, 57, 82, 95, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 126, 127, 128, 133, 134,

137, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 166, 169, 170, 173, 180, 185, 188, 189, 191, 221, 223, 224, 237, 239, 267, 268, 291, 292, 293, 294, 295, 307, 309, 324, 332, 333, 339, 340, 342, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 354, 360, 361, 366, 384, 390, 398, 418, 421, 434

Salisbury (Lord) 202
SAM'lar. Bkz. karadan havaya füzeler 129
Singer, J. David 153, 162, 390, 392, 393, 456, 471
Singer, Peter 323
Sri Lanka İç Savaşı 266
Stalin, Josef 97
Star Wars (film dizisi) 424

Taliban 166, 253, 260, 263, 270
Tasmanya 67
Tayvan 342, 343, 349
Toffler, Alvin 245, 412, 474
Türkiye 82, 173, 189, 222, 342

UCDP. Uppsala Çatışma Veri Programı 164, 182
Uganda 213, 214, 216, 221, 279, 282, 403
Ukrayna 17, 82, 180, 291, 292, 294, 345, 353, 360, 398, 421
UNICEF. Bkz. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu 195, 400
Uppsala Çatışma Veri Programı 182
Uppsala Çatışma Veri Programı (UCDP) 164

Vasquez, John 158, 391, 392, 450, 463
Verne, Jules 49, 375
Vichy rejimi 105

Waltz, Kenneth 133, 154, 390, 476
War and Anti-War (Toffler, A ve Toffler, H) 305, 412, 423, 474
War Games (film) 302, 304
War of the Worlds (Wells) 376
Weber, Max 193, 200, 399
Weinberger, Caspar 236, 342, 410, 431
Weinberger, Sharon 321, 426
Wells, H. G. 19, 47, 77, 94, 106, 375, 376, 380, 383, 445, 447, 466, 474, 476, 477
Wheeler, Harvey 385, 439

Yakovlev, Alexander 479
Yugoslavya 82, 193, 199, 207, 208, 209, 210, 222, 225, 229, 236, 264, 266, 277, 401

Zaire. Bkz. Kongo 16, 212, 213,

Ödüllü bir askeri tarihçi, profesör ve siyasi danışman olan Lawrence Freedman bu benzersiz insani şiddet biçimini neyin yönlendirdiğini ve sürdürdüğünü göstererek savaşın hikâyesini tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyor.

Savaşın geleceği ile ilgili sorular siyasi tartışmaların, stratejik analizlerin ve popüler kurgunun özelliğidir. Yeni tehlikeleri nerede aramalıyız? Bir saldırganın aklında hangi kurnaz planlar olabilir? En iyi savunma biçimleri nelerdir? Barış nasıl korunabilir?

Freedman 1870'te Fransa'nın Sedan'da yaşadığı yenilgiden, Afganistan ve Irak savaşlarına kadar çoğu savaşta savaşın geleceğine yönelik tahminlerde bulunanların nasıl yanıldıklarını anlatırken aynı zamanda 1990'lardan itibaren sayıları artan iç savaşlara yeterince ilgi gösterilmediğini ve barış ile savaş, ordu ile sivil arasındaki ayrımların nasıl bulanıklaştığını da açıklıyor.

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayinlari

9 786050 209273
SAY YAYINLARI